T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE İNGİLİZ MİSYONER OKULLARI

Hazırlayan
Yunus Emre UÇAN

Danışman
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM

Doktora Tezi

Şubat 2015
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE İNGİLİZ MİSYONER OKULLARI

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Yunus Emre UÇAN

Danışman
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SBD-10-3254 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Şubat 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Yunus Emre UÇAN

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Osmanlı Devleti'nde İngiliz Misyoner Okulları" adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Yunus Emre UÇAN

Danışman

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM danışmanlığında Yunus Emre UÇAN tarafından hazırlanan "Osmanlı Devleti'nde İngiliz Misyoner Okulları" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

..13.. /02 / 2015

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Abdullah SAYDAM ....

Üye : Prof. Dr. Mustafa KESKİN ....

Üye : Prof. Dr. Gülbadi ALAN ....

Üye: Prof. Dr. Şakir BATMAZ ....

Üye: Yrd. Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN ....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 26../.02./2015 tarih ve ...05..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..26/02/2015

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri merak konusu olmuş ve bu konuda birçok bilimsel ve popüler çalışma kaleme alınmıştır. Dinî, sosyal, kültürel, tarihi, eğitim vs. değişik yönleriyle incelenen konu ile ilgili ortaya konulan eserlerde zaman zaman tekrarlara düşülmüştür. Bu kısırdöngünün önlenmesinde genel anlamda misyonerlik faaliyetlerinden ziyade ülkelerin, hatta okulların faaliyetlerinin müstakil çalışmalar olarak ele alınması, alana kazandırılan orijinal çalışmaların sayısını artırmaya başlamıştır. Bazı eserler istisna tutulursa misyonerlerin eğitim faaliyetleri ile ilgili ortaya konulan çalışmaların çoğundaki önemli eksiklilerden birisi ise yurtdışında bulunan arşivlerin ya hiç kullanılmaması ya da yeterli düzeyde olmayışıdır.

Bu nedenler yanında İngiliz misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki eğitim faaliyetleri açısından bir eserin olmaması bu çalışmaya yönelmede önemli bir faktördür. Araştırma konusunun tespitinden sonra uzun bir müddet yurtdışında arşiv ve kütüphane çalışması yapabilmek için bir imkâna kavuşulmuştur. Bu süreç içerisinde İngiliz misyonerlerinin faaliyetleri ile ilgili İngiltere ve İskoçya'nın arşiv ve kütüphanelerinde çok kıymetli belgelere ulaşılmıştır. İngiliz misyonerlerinin eğitim faaliyetleri noktasında bu vesikalardaki bilgiler kullanılarak Osmanlı topraklarındaki eğitim çalışmaları çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Yurtiçindeki arşiv belgeleri de kullanılarak bilgiler karşılaştırılmış ve birbirlerinin eksik noktaları tamamlanmıştır. Böylece alana eksikliği hissedilen orijinal bir çalışma kazandırılmıştır.

Araştırma konusu dört bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde İngiliz misyoner cemiyetleri ve Osmanlı Devleti'nde açılan okullar incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle İngiliz misyoner cemiyetlerinin isimleri, kuruluş amaçları, faaliyetleri vs. ile ilgili ön bilgi sunulmuştur. Sonrasında İstanbul, İzmir, Kudüs, Lübnan, Suriye ve diğer Osmanlı vilayetlerinde açılan okullar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde bu okullarda yapılan eğitim çalışmaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda okullarda uygulanan kurallar, müfredatları, yapılan sınavlar, misyonerlerin karşılaştığı problemler ve İngiliz okullarının devlet ve toplum üzerinde meydana getirdiği etkilerin detaylarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde okulların mali kaynakları anlatılmıştır. Bu bölümün içeriğini bireysel ve kurumsal destekler yanında İngiltere dışındaki bazı devletlerin bu eğitim kurumlarına yardımları oluşturmuştur. Dördüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin İngiliz okullara karşı uyguladığı tedbir politikası incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya konulmasında destek ve yönlendirmelerini esirgemeyen ve değerli zamanlarını ayıran danışman hocam Prof. Dr. Abdullah SAYDAM'a teşekkür ederim. Süreç içerisinde önerileriyle değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Mustafa KESKİN, Prof. Dr. Gülbadi ALAN, Prof. Dr. Şakir BATMAZ ve Yrd. Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN'a teşekkür ederim. Bu eserin yurtdışında ön hazırlıklarının yapılmasına vesile olan Erciyes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fahrettin KELEŞTİMUR'a ve Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ'ye onların şahıslarında Erciyes Üniversitesi Vakfı'na şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez çalışmasına maddi anlamda sağladığı destek nedeniyle Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne ve kıymetli personeline çok teşekkür ediyorum.

Arşiv ve kütüphane çalışmaları sırasında yardımsever ve nazik tavırlarından dolayı öncelikle Middle East Centre Archive görevlisi bayan Debbie Usher ve Cambridge University Bible Society's Library görevlisi Dr. Onesimus Nigundu'ya sonrasında The National Archives, National Library of Scotland, University of Manchester John Rylands Library Special Collections, University of Birmingham Cadbury Research Library Special Collections çalışanlarına, hassaten Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'nin kıymetli personeline teşekkür ediyorum. Başlangıçtan itibaren yanımda olan arkadaşlarıma, emektar anne ve babama, mesleğe atılmamda öncü olan ağabeyime, manevi destekçilerim hemşirem ve kıymetli eşime minnettarım.

Yunus Emre UÇAN

Kayseri 2015

OSMANLI DEVLETİ'NDE İNGİLİZ MİSYONER OKULLARI

Yunus Emre UÇAN
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Doktora Tezi, Şubat 2015
Danışman: Prof. Dr. Abdullah SAYDAM

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı topraklarında açılan İngiliz misyoner okulları incelenmiştir. Osmanlı coğrafyasının İstanbul, Aydın, Van, Kudüs, Beyrut, Cebel-i Lübnan gibi stratejik önemi olan yerlerinde yüzlerce okul açılmıştır. Farklı din ve mezheplere mensup binlerce çocuk hayatlarının en kritik dönemlerini Hristiyan etkisi altında geçirmiştir. Okulların müfredatlarına konulan İncil dersleri ile eğitim verdikleri insanları Hristiyanlaştırmaya, kendilerine sempati duyan bir kesim oluşturmaya çalışmışlardır. Dil dersleri bu okullara kalite katan önemli bir unsur olmuştur. Kızların eğitimine ayrı bir önem verilmiştir. Bu noktada hijyen, ilk yardım, ev ekonomisi, el işi, ev işi dersleri eğitim programlarına eklenmiştir. Böylece Hristiyan öğretinin yayılmasında etkili olacak geleceğin anneleri bu kurumlarda eğitim almıştır. Eğitim programlarında kriket, basketbol, futbol, tenis gibi çeşitli spor dallarına yer verilmesi Hristiyan mesajının iletilmesinde önemli avantajlar sağlamıştır. Bu eğitim kurumlarının Osmanlı Devleti ve toplum hayatı üzerinde eğitim alanında olduğu gibi sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik, dinî anlamda çok yönlü etkileri olmuştur. Tabii bir sonuç olarak Osmanlı Devleti bu etkilere karşı devletin ve toplumun bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek adına o günün şartları nisbetinde önlemler almıştır. Devlet-i Aliyye'nin yıkılmasından sonra da misyonerler çalışma alanlarına yenilerini katarak faaliyetlerini farklı platformlarda sürdürmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: İngiliz misyoner okulları, İngiliz Misyoner Cemiyetleri, Osmanlı Devleti, Eğitim, Eğitim Politikası, Müfredat Programları.

BRITISH MISSIONARY SCHOOLS IN OTTOMAN EMPIRE

Yunus Emre UCAN
Erciyes University, Social Sciences Institute,
Doctoral Dissertation, February 2015
Supervisor: Prof. Dr. Abdullah SAYDAM

ABSTRACT

In this study the British missionary schools in the Ottoman territory were investigated. Hundreds of schools have been opened in strategic regions of Ottoman geography such as Istanbul, Aydin, Van, Jerusalem, Beirut and Lebanon. Thousands of children from different religions and sects spent the most critical period of their lives under the influence of Christianity. Through the Bible classes in their curriculum, missionary schools tried to Christianize the people they teach or create sympathy toward themselves. Language courses have been an important factor that improves quality of these schools. A special attention has given to the education of girls. At this point, classes such as hygiene, first aid, home economics, handicrafts, and home business have been added to the curriculum. Therefore mothers of the future, who will be effective in spreading the Christian doctrine, are educated in these institutions. Promoting variety of sports such as cricket, basketball, football, tennis has eased the transmission of the Christian message. These educational organizations affected the Ottoman Empire and the social life in the territory in the way that, in addition to education, they affected social, cultural, political, economical, and religious life from various aspects. As a matter of course, the Ottoman Empire, in accordance with the conditions of the period, took precautions to protect the unity of the state and the society against these effects. After the collapse of the Empire the missionaries continued their activities by adding new ones to their work areas.

Keywords: British Missionary Schools, British Missionary Societies, Ottoman Empire, Education, Education Policy, Education Curriculums.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM
İNGİLİZ MİSYONER CEMİYETLERİNİN
OSMANLI DEVLETİ'NDE AÇTIĞI OKULLAR

II. BÖLÜM
OKULLARDA YAPILAN EĞİTİM ÇALIŞMALARI

III. BÖLÜM

OKULLARIN MALİ KAYNAKLARI

IV. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN OKULLARA KARŞI TUTUMU

TABLOLAR LİSTESİ

RESİMLER LİSTESİ

KISALTMALAR

A.}MKT.MHM. Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı

ABBM Anglican Bishop's Blyth Mission

ACM Archbishop of Canterbury Mission

AJA Anglo-Jewish Association

BEO Babıali Evrak Odası Evrakı

BFBS British and Foreign Bible Society

BFSS British and Foreign School Society

BGS Bishop Gobat School

Bkz. Bakınız

C. Cilt

BMS Baptist Missionary Society

BOA Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Türkiye/İstanbul)

BS Book Society

BSJ British Society for the Jews

BSM British Syrian Mission

BSS British Syrian Society

BSSA British Syrian School Association

BSSS British Syrian Schools Society

BTS Bible Translation Society

BW Records of British Council

CA Christian Alliance

CAYW Christian Association for Young Women

CERC Church of England Record Centre

CMS Church Missionary Society

CRLSC Cadbury Research Library Special Collections

CSJM Church of Scotland Jewish Mission

DH. İD. Dahiliye Nezareti İdare Evrakı

Çev. Çeviren

DH.EUM. 4Şb. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube

DH.EUM.VRK. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalem Evrakı

DH.H. Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı

DH.KMS. Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı

DH.MKT. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

DH.MUİ. Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı

DH.ŞFR. Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı

DH.TMIK.M. Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

DPMS Dufferin and Procter Memorial Schools

Dr. Doktor

Ed. Editör

EMMS Edinburgh Medical Missionary Society

EPM English Presbyterian Missions

FAMC Friends’ Armenian Mission Committee

FAS Foreign Aid Society

FBS Friends’ Boys’ School

FCO Foreign and Commonwealth Office and Predecessors

FCS Free Church of Scotland

FFM Friends’ Foreign Mission

FFMA Friends’ Foreign Mission Association

FO Foreign Office

Haz: Hazırlayan

HR.HMŞ.İŞO. Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı

HR.İM. Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı

HR.TO. Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı

IPM Irish Presbyterian Mission

İ.AZN. İrade Adliye ve Mezahib

İ.DFE. İrade Defter-i Hakani

İ.DH. İrade Dahiliye

İ.HR. İrade Hariciye

İ.MF. İrade Maarif

İ.MMS. İrade Meclis-i Mahsus

İ.RSM. İrade Rüsumat

J&EM Jerusalem and the East Mission

JTMS Jessie Taylor Memorial School

LHI Lebanon Hospital for the Insane

LJS London Jews' Society

LMS London Missionary Society

LPL Lambeth Palace Library

Ltd. Limited

MF. HUS. Maarif Nezareti Tedrisat-ı Hususiye Kalemi

MF.MGM. Maarif Nezareti Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği

MF.MKT. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

MM Moravian Mission

Mr. Bay

Mrs. Bayan

MV. Meclis-i Vükela Mazbataları

NBSS National Bible Society of Scotland

NLS National Library of Scotland (İskoçya/Edinburgh)

No. Numara

PLNM Palestine and Lebanon Nurses' Mission
PM Provocateur Mission

PVM Palestine Village Mission

RPSIM Reformed Presbyterian Synod of Ireland For. Miss.

RTS Religious Tract Society

s. sayfa

S: Sayı

SGTHMG St. George's Training Home for Moslem Girls

SPCJ Society Promoting Christianity among the Jews

SPRC Suriye Protestan Ruhban Cemiyeti

SPFEE Society for the Promoting Female Education in the East

SPG Society for the Propagation of the Gospel

St. Saint (Aziz)

ŞD. Şurayı Devlet Evrakı

T Treasury

TFR.I.A. Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı

TMAS Turkish Missions' Aid Society

TMS Tabeetha Mission Schools

TNA The National Archives (İngiltere/Londra)

TTK Türk Tarih Kurumu

UFCSFMC United Free Church of Scotland Foreign Mission Committee

UoB University of Birmingham

UoM University of Manchester

vd. Ve diğerleri

Y.A.HUS. Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

Y.A.RES. Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı

Y.EE. Yıldız Esas Evrakı

Y.EE.KP. Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı

Y.MTV. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y.PRK.DH. Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı

Y.PRK.EŞA. Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik

Y.PRK.KOM. Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı

Y.PRK.MF. Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti

Y.PRK.UM. Yıldız Perakende Evrakı Umumi

YMCA Young Men's Christian Association

yy. Yüzyıl

GİRİŞ

16. yüzyılda Avrupa, ilim ve teknikte ilerlemesinin bir sonucu olarak elde ettiği üstünlükle sömürgeciliğe başlamıştır. Önceleri ticari sömürü şeklinde olan kolonyalizm hareketi, zamanla her alanda emperyalizm haline dönüşmüştür. Avrupa'nın bu konuda Osmanlı Devleti'ne uyguladığı yöntem farklılıklar göstermektedir. Batılılar Osmanlı'nın siyasi ve idari istiklaline dokunmadan, çeşitli anlaşmalar ve sözleşmelerle imtiyazlar elde ederek devletin bünyesine nüfuz etmenin yollarını aramışlardır. Avrupa'nın elde ettiği imtiyazlarla başlattığı kültür emperyalizminin "dürtücüsü" teknik vasıtalar, "yöneticisi" yabancı okullar, "yayıcısı" çeşitli sanat dalları olmuştur[1].

Avrupa emperyalizminin Osmanlı Devleti'ne giriş vasıtalarından en önemlisi misyoner okullarıdır. Avrupa devletleri kendi misyoner teşkilatları aracılığıyla devletin birçok önemli noktasında okullar açmış ve bunların sayıları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oldukça artmıştır. Devletin bu okulları izlemeye başlaması ancak 1869'dan itibaren mümkün olmuştur[2]. Süreç içerisinde gerek bu okullar hakkında bilgi toplamak gerekse ortaya çıkan veya çıkması muhtemel problemlere karşı tedbirler almak üzere uzman kişilere raporlar hazırlattırılmıştır. Bu raporlarda dile getirilen zararlı faaliyetler göz önünde bulundurularak birtakım önleyici tedbirler alınmasına rağmen, okulların sayılarının ve faaliyetlerinin artması engellenememiştir.

Devletin bünyesinde önemli bir tehdit olarak varlıklarını idame ettirmiş olan misyonerler ve faaliyetleri hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında öncelikle meseleyi sosyal ve kültürel açıdan ele alıp inceleyecek çalışmalara şiddetle ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmek için yazılan; konuyu genel manada anlatan eserler dikkat çekmektedir. Bunun yanısıra misyonerlik faaliyetlerini herkesin anlayacağı bir seviyede ve sade bir dille anlatan, cazip başlıklarla konunun ayrıntılarına değinen

---

[1] Bayram **Kodaman**, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları (1838-1914)", *Milli Kültür*, 1980, s. 23-24.

[2] Uygur **Kocabaşoğlu**, *Anadolu'daki Amerika;Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 20.

eserler de vardır. Ayrıca misyonerlikle ilgili ön bilgilerin sunulduğu, kavramsal analizlerin yapıldığı, devletin hangi hukuki düzenlemeleri yaptığını inceleyen, misyonerlerin çalışma sistemlerini gözler önüne seren bilimsel anlamda kıymetli eserler de hazırlanmıştır.

Bu eserlerde misyonerlerin tarih boyunca Osmanlı topraklarında özellikle sağlık, eğitim, din alanlarındaki faaliyetleri incelenerek bunlara karşı resmi makamların nasıl bir tavır sergilediği de değerlendirilmiştir. Konuyu hem eğitim hem de kültür yönüyle inceleyen eserler de yazılmıştır. Ayrıca bu eserlerde azınlık ve yabancılarla ilgili hukuki düzenlemeler ile birlikte bu okulların Osmanlı toplumuna etkileri araştırılmıştır. Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra ise Türkiye Cumhuriyeti topraklarında farklı metotlar da kullanılarak devam ettirilen misyonerlik faaliyetleri hakkında yapılan araştırmalar yapılmıştır[3].

Misyonerlik ile ilgili yeni eserlerin yazımında yukarıda özellikleri zikredilen çalışmalar birer başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Böylece Osmanlı toplumuna siyasi, sosyal, kültürel vs. çok yönlü etkileri olan misyonerlerin faaliyetleri hakkında daha derinlemesine, yeni ve çok yönlü çalışmalar ortaya çıkmıştır[4]. Bununla birlikte İngiliz misyonerlerinin eğitim faaliyetleri ile ilgili detaylı bir eserin olmadığı görülmüştür. Aşağıda belirtilen eserlerden bazılarında açılan okullar ile ilgili bilgi bulunmazken, içeriğinde İngiliz okullarına değinilen kaynakların konuyu sınırlı sayfalarda inceledikleri görülmüştür.

Misyonerlerin Osmanlı toplumu içerisine nüfuz ederek çeşitli alanlarda faaliyet göstermelerini, yetiştirilme tarzlarını İngiliz misyonerliği örnekleminde inceleyen Osmanlı ordusunda yüzbaşı görevinde bulunan Ahmed Hamdi Bey'in yazmış olduğu *İslam Âlemi ve İngiliz Misyoneri – İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor?*[5] – dikkate

---

[3] Erol **Güngör**, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s. 8-10; Osman **Cilacı**, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. V; Hidayet **Vahapoğlu**, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992; Necmettin **Tozlu**, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991; Halit **Ertuğrul**, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, 11. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2010 (Yazarın eserinin "*Azınlık ve Yabancı Okulları, Türk Toplumuna Etkisi*" adıyla değişik baskıları da mevcuttur.); Nahit **Dinçer**, *Yabancı Özel Okullar*, ER-TU Matbaası, İstanbul; Sâmiha **Ayverdi**, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, Kubbealtı Neşriyatı 3. Baskı, İstanbul 2005.

[4] Misyonerlik ile ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Ayşe **Aksu**, *Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 6, S: 12, 2008, s. 207-241;Gülbadi **Alan**, *Amerikan Board'ın Merzifondaki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK, Ankara 2008, s. 15-19; ayrıca bkz. bu çalışmanın kaynakçası ve ilgili kısımları.

[5] **Ahmed Hamdi**, *İslam Âlemi ve İngiliz Misyonerler*, Yayına Haz: Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

alınması gereken önemli bir eserdir. Eser yüzbaşının Yemen'de görevli iken karşılaştığı misyonerler hakkında yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiği bilgilerden oluşmaktadır. Bunun yanında yazarın, Sultan Abdülmecid dönemi Bahriye Kaymakamlarından Kaptan Mustafa Bey'den duyduğu iki İngiliz misyonerin yetiştirilişi üzerinden İngiliz misyonerliği ve İngiliz Misyoner Cemiyeti'nin faaliyetleri anlatılmıştır. Ayrıca *bukalemun* gibi renk değiştiren misyoner Şeyh Abdullah Mansur ve faaliyetleri de eserde bahsedilen önemli konulardandır[6].

İngiliz Misyonerleri ile ilgili bir başka eser, İ. Süreyya Sırma tarafından hazırlanan *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri*'dir[7]. İngiliz misyonerleri ajanlık yönleriyle değerlendiren Sırma'nın, kitabın yazımında kullandığı İngiliz misyonerleri ile ilgili bazı önemli kaynakları belirtmekte fayda vardır. Bunlardan birisi yukarıda bahsi geçen Hamdi Bey'in eseridir. İkinci önemli kaynak bir yazma, üçüncü eser ise Abdullah Mansur adıyla misyonerlik ve ajanlık yapan G. Wayman Bury'nin yazdığı *Arabia Infelix or the Turks in Yemen* başlıklı kitaptır[8]. Sırma'nın çalışmasında kullandığı kaydadeğer dördüncü eser ise *Hatırat-ı Hempher*'dir.

İngiliz misyoner okulları ile ilgili kısa da olsa önemli bilgilerin yer aldığı tetkik eserlerden birisi İlknur Polat Haydaroğlu'nun *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar* adlı eseridir[9]. İngiliz okullarına ayrılan bölüm eserin çok cüzi bir kısmını (s. 123-127) oluşturmaktadır. Eserde İngiliz arşivleri kullanılmış olsa da yeterli değildir. Ayrıca eser 1990 yılında basılmış ve o zamandan itibaren İngiliz arşivlerinde yeni belgeler araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. Yazar yaptığı arşiv çalışmaları sırasında çok az belge bulabildiğini belirtmektedir. Nedenini ise İngiliz okullarının, binalarını Anadolu Lisesi olarak kullanılması için 1962'den itibaren Milli Eğitim Bakanlığı'na devrederken tüm belgeleri İngiltere'ye göndermeleri olarak açıklamıştır. Bu nedenle de tarihi gelişmenin kesintisiz verilmesinin mümkün olmadığını eklemiştir[10].

Şamil Mutlu tarafından hazırlanmış olan *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, şu ana kadar yayınlanan Türkçe tetkik eserler içerisinde İngiliz misyoner okullarını

---

[6] **Ahmed Hamdi**, s. 26, 27 *ve* muhtelif sayfalar.
[7] İ. Süreyya **Sırma**, *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri,* Beyan Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2011.
[8] Sırma, s. 29 dipnot, 98.
[9] İlknur Polat **Haydaroğlu**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
[10] Haydaroğlu, s. 123.

ayrıntılı şekilde inceleyen önemli bir çalışmadır. Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz okulları eserin 7. bölümünde incelenmiştir[11]. Bu bölümde İngiliz misyoner cemiyetlerinin, İstanbul, Aydın, Kudüs, Suriye, Beyrut, Cebel-i Lübnan, Hüdavendigar, Bağdat, Musul, Van, Trablusgarb, Manastır gibi jeopolitik, ticari, dini, kültürel değeri olan yerlerde açtığı okullar tetkik edilmiştir. Ayrıca İngiliz eğitim müesseselerinin yanısıra İngiliz misyonerlerin diğer faaliyet alanlarını oluşturan kurumlar hakkında da tablolar halinde kapsamlı bilgiler sunulmuştur.

Osmanlı toplumu üzerindeki etkileri dikkate alındığında İngiliz misyonerleri tarafından açılan okulların önemli bir yere ve role sahip olduğu muhakkaktır. Ancak şimdiye kadar bu okulların bağımsız araştırmalara konu olmaması büyük bir eksiklik olmuştur. Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmalar, bazı eserlerin içerisinde yer alan kısa bilgi aktarımlarından öteye geçememektedir. Üstelik bu çalışmalarda İngiliz arşivleri ile İngilizce birinci ve ikinci el kaynak ve araştırma eserlerinin pek fazla kullanılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla İngiliz misyonerlerinin Osmanlı memleketlerinde açtığı ve desteklediği okullar ile buralarda yapılan eğitim çalışmaları ve devletin bu okullar ile ilgili politikalarının araştırılması alanda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Nitekim İngiltere'de yapılan arşiv ve kütüphane çalışmaları neticesinde kullanılan birçok bilgi ve belgeler sayesinde orijinal bir eser ortaya konulmaya çalışılmıştır. İngiliz arşivlerinden alınan vesikalar incelenerek Osmanlı Devleti'nin başta Dersaadet olmak üzere, Aydın, Suriye, Cebel-i Lübnan gibi vilayetleri yanında Kudüs gibi ayrı önemi olan coğrafyalarında açılan İngiliz okulları ile ilgili kapsamlı bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında açılışı 1711 esas alındığında Osmanlı topraklarında faaliyete geçen İzmir Evangelik Rum Mektebi'nden başlayarak 1919 yılına kadar faaliyet gösteren İngiliz misyoner okulları incelenmiştir. Bazı okulların tarihini kesintisiz anlatmak amacıyla Cumhuriyet dönemine dair bilgiler de sunulmuştur.

---

[11] Şamil **Mutlu**, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkubbe Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 235-266.

I. BÖLÜM
İNGİLİZ MİSYONER CEMİYETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDE AÇTIĞI OKULLAR

1.1. İngiliz Misyoner Cemiyetleri ve Faaliyetleri

1.1.1. İlk Çalışmalar

Osmanlı topraklarına yönelik İngiliz kültürel faaliyetlerinin başlangıç tarihinin tespiti konusunda muhtelif görüşler vardır:

a) Bir İngiliz ajanı Mr. Hempher'in Osmanlı topraklarına gönderildiği 1710: İngiliz Sömürge Bakanlığı Hempher'i Mısır, Irak, İran, Hicaz ve İstanbul'da casusluk yapmak üzere görevlendirmiştir. Kendisinden Müslümanların kuvvetini kırması, İslam ülkelerini sömürgeleştirmek için gerekli bilgileri toplaması istenmiştir. Bu tarihte Hempher gibi dokuz kişi daha görevlendirilmiştir. Bunlara lazım olacak para, bilgi ve haritanın yanısıra ileri gelen yönetici ve âlimlerin isimlerini içeren mükemmel bir fihrist verilmiştir[12]. İçinde Hempher'in de bulunduğu ajanlara haritaların, detaylı fihristlerin verilmesi daha öncesinden bu konularda çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmaların misyonerlik faaliyetleri için ön çalışmalar olduğu varsayılabilir.

Ayrıca İngiliz Sömürge Bakanlığı'nın ofislerinde adeta simülasyon tekniği kullanılarak misyonerlik çalışmalarında başarılı olmanın yolları aranmıştır. Bu teknik şöyle kullanılmıştır: Kıyafetleri de dâhil her yönüyle benzer tarzda yetiştirdikleri Osmanlı padişahı, şeyhülislamı vs. ileri gelen devlet adamlarının çeşitli durumlarda nasıl karar verecekleri öngörüsünde bulunulmuştur. Buradan çıkan kararlarla bakanlık faaliyetlerine yön vermiştir. Bakanlığın hazırladığı *"İslam'ı Nasıl Yıkabiliriz"* isimli bin sayfalık kitapta Müslümanlar her yönüyle incelendiği gibi ajanların uygulayacağı planlara yer verilmiştir. Bu iş için o yıllarda beş bin ajan görevlendirilmesi ve

[12] *İngiliz Casusu Mr. Hempher'in Misyonerlik Faaliyetleri*, Çev. Mehmet Can, Kamer Yayınları, 1992, s.13; Mutlu, s. 235 dipnot; Sırma, s. 78.

hedeflenen sayının 100 bin olduğunun belirtmesi ise İslam âlemi adına ise vahim bir gerçektir[13].

b) İzmir'de Rumlar tarafından açılan *Evangelique* Mektebi'nin tesis edildiği 1711[14],

c) Protestan müessesesi *Bible Society*'nin İstanbul'da açıldığı 1804 yılı[15],

d) *CMS*[16]'ye bağlı bir İngiliz misyoner papazın 1815'te Mısır'a gidişi[17].

Osmanlı topraklarında İngiliz misyoner faaliyetlerinin başlangıcı için yukarıda belirtilen tarihlerden en erken olanı esas kabul edilebilir. Fakat faaliyetlerin geniş, etkili ve daha organize şekilde başlaması İngiliz misyoner cemiyetleri eli ile olmuştur. Bu nedenle cemiyetler hakkında bazı ön bilgilerin verilmesi eğitim faaliyetleri incelenirken kolaylık sağlayacaktır.

1.1.2. Cemiyetler

Protestan misyoner teşkilatlarının en eskisi ve en kuvvetlisi İngilizlere ait olup, 1649 yılında Londra'da Parlamento tarafından Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet zamanla teşkilatlanarak ana merkezleri Londra olacak şekilde dünyanın dört bir tarafında şubeler açmıştır[18]. İngiliz misyoner cemiyetlerinin sayısal gelişimi noktasında kaynaklar farklı veriler sunmaktadır: *The Missionary Herald*'a göre 1875'te dünyada faaliyet gösteren 52 İngiliz cemiyeti vardır[19]. 1877 yılında ise bu rakam 56 olmuştur[20]. Kocabaşoğlu, 1886 yılında dünyadaki Protestan İngiliz misyoner örgütlerinin sayısının 24 olduğunu belirtmektedir[21]. Agayef, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren İngiliz misyoner cemiyetlerinin 16'yı aştığını ifade ettikten sonra

---

[13] *İngiliz Casusu …*, s. 51-69.
[14] *The National Archives (TNA: Londra)*, Foreign Office (FO) 286/963, 1266/91/E5/26 (Başkonsolos Mr. Rabino'nun Genel Konsolosluk arşivindeki bilgileri esas alarak İzmir Evangelical School hakkında hazırladığı 18 Temmuz 1926 tarihli rapor); Mutlu bu tarihi 1733 olarak almıştır. Mutlu, s. 235 dipnot.
[15] Mutlu, s. 235.
[16] Church Missionary Society.
[17] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika…,* s. 15.
[18] Osman **Ergin**, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 811. Bu cemiyetler, dünya dillerine tercüme ettirdikleri 28 milyon din kitabını bastırıp karşılığında hiçbir ücret talep etmeden dağıtmışlardır. Bkz. aynı yer.
[19] *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. XII., December 1875, s. 391.
[20] *The Missionary Herald*, Vol. LXXIII, No. IX., September 1877, s. 290, 291.
[21] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika…,* s. 15. 80'in üzerindeki Protestan örgütlerin 32'si ABD, 24'ü İngiltere, 25'i ise Kıta Avrupası kaynaklıdır. Bu örgütlerdeki misyonerlerin toplam sayısı 3.226'dır. 1916 yılında bu cemiyetlerde faaliyet gösteren misyonerlerin sayısı 11.574 olmuştur. Aynı yer.

bunların en önemli ve faal olanlarının isimlerini yazmıştır[22]. Çavdar'a göre ise bu sayı 17'dir[23].

Mutlu'ya göre, İngiliz misyoner cemiyetlerinin toplam sayısı 22'dir[24]. Cilacı ise dünyanın çeşitli yerlerinde açılan misyoner derneklerinden bahsederken Londra'da kurulan ve doğrudan İngiliz misyoner cemiyeti statüsünde değerlendirilebilecek dört cemiyet ismi belirtmiştir. Bir de İngiltere ile bağlantısı bulunabilecek birkaç cemiyetin ismini vermiştir[25]. 1916 yılında dünyadaki Protestan misyoner örgütlerinin sayısının 150'ye çıkmış olduğu[26] bilgisi değerlendirildiğinde bu rakamın önemli bir kısmının ABD ve İngiliz kaynaklı olduğu söylenebilir.

Sayıları zamanla artan İngiliz misyoner cemiyetleri başta eğitim ve sağlık sektörü olmak üzere çeşitli alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Yaptığımız araştırmalara göre çeşitli dönemlerde kurulan İngiliz misyoner örgütlerinin toplam sayısı 44'tür. Bu cemiyetler ile ilgili tespit edilebilen isimler aşağıda verilmiştir[27]:

1- Kilise Misyoner Cemiyeti (Church Missionary Society)

1_a- Afrika ve Doğu için Kilise Misyoner Cemiyeti (Church Missionary Society for Africa and the East)

1_b- Afrika ve Doğu için Kilise Misyoner Cemiyeti'nin Yardımcı Sağlık Hizmetleri Misyonu (Medical Mission Auxiliary of the Church Missionary Society for Africa and the East)

2- İngiliz Suriye Misyonu (British Syrian Mission)[28]

[22] *CMS*, *BSM (British Syrian Mission)*, *Anglican Bishop's Blyth Mission (ABBM)*, *Baptist Missionary Society (BMS)*, *Christian Alliance (CA)*, *Friends' Foreign Mission (FFM)*, *St. George's Training Home for Moslem Girls (SGTHMG)*. [Agayef'in belirttiği cemiyet isimlerinde yazım yanlışları olup düzeltilerek yedi cemiyetin ismi buraya aktarılmıştır.] Bkz. **Ahmed Agayef**, "Müthiş Rakamlar" *Hak Gazetesi* (İlavesi; 93 numrolu nüshasına merbuttur. No: 7), 1 Haziran 1328 (14 Haziran 1912), s. 3.

[23] Tevfik **Çavdar**, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1970, s. 86, 87; Stefanos **Yerasimos**, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Bizans'tan 1971'e*, Türkçesi: Babür Kuzucu, C.1-3, 3. Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 509.

[24] Mutlu, s. 237, 238.

[25] Cilacı, s. 14, 15. Doğrudan İngiliz misyoner cemiyeti olanlar; İncili Yayma Derneği, Vaftizci Misyonlar Derneği, Misyonerlik Derneği ve Tevratı Yayma İngiliz Derneği'dir.

[26] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika…,* s. 15.

[27] Kaynaklarda Türkçe çevirisi bulunmayan cemiyet isimleri mümkün mertebe anlamını koruyarak Türkçe'ye çevrilmeye çalışılmıştır.

[28] *British Syrian School Association*. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. XII., December 1875, s. 391; *The Missionary Herald*, Vol. LXXIII, No. IX., September 1877, s. 290, 291.

3- St. George'S Müslüman Kızlar Eğitim Yuvası (Jessie Taylor Müslüman ve Dürzi Kızlar Anıt Okulu) [St. George's Training Home for Muslim Girls (Jessie Taylor Memorial School for Muslim and Druse Girls)][29]

3_a- Jessie Taylor Müslüman ve Dürzi Kızlar Anıt Okulu'nu Destekleme Cemiyeti (Association for the Support of the Jessie Taylor Memorial School for Muslim and Druse Girls)

4- İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu (Church of Scotland Jewish Mission)

5- Bağımsız ve Hayır İngiliz Kilisesi İskoç Celile Misyonu (Scottish Galilee Mission of the Use and Free Church of England)

6- Londra Yahudiler Arasında Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti (Londra Yahudileri Cemiyeti) [London Society of Promoting Christianity amongst the Jews (London Jews' Society)][30]

7- Kudüs ve Doğu Misyonu (Fonu) [Jerusalem & the East Mission (Fund)]

8- Londra Dinî Kitapçık Cemiyeti (London Religious Tract's Society)

9- Yahudiler için Kudüs Mesih Birliği Misyonu (Jerusalem Christ Union Mission to the Jews)

10- Dostların Yabancı Misyon Birliği (Friends' Foreign Mission Association)

10_a- Misyoner Yardımcıları Birliği (Missionary Helpers' Union)

10_b- Dostların Ermenistan Misyonu Komitesi (Friends' Armenian Mission Committee)

10_c- Ermenistanın Dostları (Friends of Armenia)

---

[29] *World Atlas of Christian Missions*, Edt. James S. Dennis, Harlan P. Bea, Charles H. Fahs, Student Volunteer Movement for Foreign Missions, Newyork 1911, s. 73. Agayef, sırf İslam kızlarını celp ederek Hristiyan adetleri ve dini üzere terbiye ve talim etmek maksadıyla kurulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca *Society of the Promotion of Female Education* da aynı amaca yönelik faaliyet göstermiştir. Bkz. **Ahmed Agayef**, "Müthiş Rakamlar-2" *Hak Gazetesi* (İlavesi; 107 numrolu nüshaya merbuttur. No: 9), 15 Haziran 1328 (28 Haziran 1912), s. 4.

[30] *TNA*, FO 618/3; Cemiyetin bünyesindeki misyonerlerin ve istihdam edilen diğer görevlilerin sayısı şu şekildedir: Papaz olarak atanan misyonerler 29, papaz olarak atanmamış misyonerler ve diğer temsilciler 26, gezici kitapçılar, İncil okuyucuları, depo görevlileri ve yardımcılar 34, okul öğretmenleri erkek ve kadın 27 olup toplamda 116 kişidir. Bunların büyük kısmı Avrupa'daki istasyonlardadır. Bunlardan papaz olarak atanan 6 misyoner ve 16 işçi (*laborer*) Anadolu'da görevlendirilmiştir. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LVIII, No. 3., March 1862, s. 95. Cemiyetin Mayıs 1878'e ait 70. raporuna göre Osmanlı topraklarında İstanbul, İzmir, Kudüs ve Şam olmak üzere 4 istasyonu vardır. Bkz. *The Missionary Herald,* Vol. LXXIV, No. IX., September 1878, s. 303.

10_d- Dostların Yabancı Misyon Birliğinin İrlandalı Yardımcıları (Irish Auxiliary of the Friends' Foreign Mission Association)

11- Bağımsız İskoç Kilisesi Cemiyeti (Free Church of Scotland Society)

11_a- İskoçya Protestan Kilisesi Presbiteryen Ruhanî Meclisi Yabancı Misyonu Komitesi [Foreign Mission Committee of the Reformed Presbyterian Church of Scotland]

11_b- Birleşik Bağımsız İskoç Kilisesi Yabancı Misyon Komitesi (United Free Church of Scotland's Foreign Mission Committee)

11_c- Birleşik Bağımsız İskoç Kilisesi Sömürge, Avrupa ve Yahudi Komitesi (Colonial, Continental, and Jewish Committee of the United Free Church of Scotland)

11_d- İskoçya Millî İncil Cemiyeti (National Bible Society of Scotland)

12- Edinburgh Sağlık Hizmetleri Misyoner Cemiyeti (Edinburgh Medical Missionary Society)

13- Dürziler için Baklin Sağlık Hizmetleri Misyonu (Baakleen Medical Mission to the Druses)

14- Akıl Hastaları için Lübnan Hastanesi (Lebanon Hospital for the Insane)

15- Anglo Amerikan Sağlık Hizmetleri Misyonu (Anglo American Medical Mission)

16- Provakatör Misyonu (Provocateur Mission)

17- Canterbury Başpiskoposluğu Süryani Misyonu (Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission)

18- Baptist Misyoner Cemiyeti (Baptist Missionary Society)

19- İrlanda Presbiteryen Misyonu (Irish Presbyterian Mission)

20- İngiliz ve Yabancı İncil Cemiyeti (British and Foreign Bible Society)

21- Kitap Cemiyeti (Book Society)

22- İncil Tercüme Cemiyeti (Bible Translation Society)

23- Nil Misyon Matbaası (Nile Mission Press)

24- Hristiyan Birliği (The Christian Alliance)

25- İzmir Denizci Barınağı (Smyrna Rest)

26- Doğu'da Kız Eğitimini Yayma Cemiyeti (Society for the Promoting Female Education in the East)[31]

27- Yahudilere Yardım Cemiyeti (Society for the Relief Jews)

28- Anglikan Piskoposu Blyth Misyonu (Misyonlar için Piskopos Gobat Fonu) [Anglican Bishop's Blyth Mission (Bishop's Gobat Fund for Missions)]

29- Yahudiler için İngiliz Presbiteryen Misyonu (English Presbyterian Mission to the Jews)

30- Tabita Misyon Okulları (Tabeetha Mission Schools)

31- Yabancı Topraklarda İncili Yayma Cemiyeti [Society for the Propagation of the Gospel (in the Foreign Parts)]

32- Londra Misyoner Cemiyeti (London Missionary Society)

33- İngiliz ve Yabancı Okul Cemiyeti (British and Foreign School Society)

34- Moravyan Misyonları (Moravian Missions)

35- Yahudiler için İngiliz Cemiyeti (British Society for the Jews)

36- Yabancı Yardım Cemiyeti (Foreign Aid Society)

37- Genç Hristiyan Erkekler Birliği (Young Men's Christian Association)

38- Dünya Genç Hristiyan Kadınlar Birliği (World's Young Women's Christian Association)

39- Genç Kadınlar için Hristiyan Birliği (Christian Association for Young Women)

40- Türk Misyonları Yardım Cemiyeti (Turkish Missions' Aid Society)[32]

41- Filistin Köy Misyonu (Palestine Village Mission)

42- Kilise Misyonu (General Mission)

43- Anglikan ve Yabancı Kilise Cemiyeti (Anglican and Foreign Church Society)

---

[31] Abdul Latif **Tibawi**, *British Interests in Palestine 1800-1901 A Study of Religious and Educational Enterprise*, Oxford University Press, 1961, s. 91.

[32] Sonradan cemiyetin ismi *Bible Lands Missions' Aid Society* olmuştur. Bkz. *World Atlas of Christian Missions*, s. 41.

44- İrlanda Protestan Kilisesi Presbiteryen Ruhanî Meclisi Yabancı Misyonu (Foreign Mission of the Reformed Presbyterian Synod of Ireland)[33].

Yukarıda isimleri geçen cemiyetler çeşitli kurumlar vasıtasıyla amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu cemiyetlerden bazılarının farklı coğrafyalardaki amaçları ve çalışmaları ile ilgili *Tablo 1*'de özet bir bilgi sunulmuştur.

---

[33] Mutlu, s. 237, 238; Çavdar, s. 86, 87; Mustafa **Ergün**, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 386, 387 (Ergün, 1910 yılında Osmanlı Devleti sınırlarında eğitim alanında faaliyet gösteren 45 misyoner cemiyetinin ismini bir liste halinde sunmuştur); Yerasimos, s. 509; Ahmed Agayef, "Müthiş Rakamlar", s. 3; *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. XII., December 1875, s. 391; *The Missionary Herald*, Vol. LXXIII, No. IX., September 1877, s. 290, 291; *World Atlas of Christian Missions*, s. 32-45.

Tablo 1: İngiliz Misyoner Cemiyetlerinin Amaçları ve Faaliyet Gösterdiği Coğrafyalar

Cemiyetin İsmi	Amacı	Faaliyet Gösterdiği Coğrafya
Jessie Taylor Müslüman ve Dürzi Kızlar Anıt Okulu [Jessie Taylor Memorial School for Moslem and Deruse Girls (1868)]	Eğitim öğretim; Dürzi, Müslüman kız ve kadınların din değiştirmesi.	Beyrut, Suriye.
Jessie Taylor Müslüman ve Dürzi Kızlar Anıt Okulu'nu Destekleme Cemiyeti [Association for the Support of the Jessie Taylor Memorial School for Moslem and Deruse Girls (1868)]		Beyrut, Suriye.
Yabancı Topraklarda İncili Yayma Cemiyeti [Society for the Propagation of the Gospel in the Foreign Parts (1701)]	Kolonilerdeki ve yabancı ülkelerdeki İngilizce konuşan insanlar arasında çalışmayı desteklemek, kâfirler arasında İncil'i yaymak.	Japonya, Kore, Çin İmparatorluğu (Çin, Mançurya), Siam, İngiliz Malezyası, Avustralya, Malenezya, Fiji Adaları, Hindistan, Seylan, Filistin, Kuzeydoğu Afrika (Mısır), Kuzeybatı Afrika (Cezayir), Batı Afrika, Güney Afrika, St. Helena Adası, Güney Merkez Afrika, Portekiz, Güney Amerika, Merkez Amerika, Kanada vs.
Afrika ve Doğu için Kilise Misyoner Cemiyeti [Church Missionary Society for Africa and the East (1799)]	- Kâfirlerin Hristiyanlaştırılması. - Tibawi'ye göre diğer misyoner cemiyetlerinde olduğu gibi yanlış ve cehaletin kurbanı olan diğer Hristiyanları aydınlatmak. - Dinçer'e göre cemiyetin görünürdeki birinci amacı eski kiliseleri ayağa kaldırmak, ikincisi ise Müslümanları Hristiyan yapmaktır. Asıl gaye ise işgal, petrolü ele geçirme ve iktisadi sömürüdür.	- Japonya, Çin İmparatorluğu, Hindistan, Seylan, İran, Osmanlı Devleti (Filistin, Türk Arabistanı), Kuzeydoğu Afrika (Mısır, Mısır Sudanı), Batı Afrika, Doğu Afrika, Kuzeybatı Kanada. - *CMS* 1851 yılında Filistin'deki çalışmalarına başlamıştır. Kudüs, Nablus, Nasıra, Hayfa, Akka, Yafa, Salt, Moab, Kerek, Beytüllahim ve Gazze'de faaliyet göstermiştir. 1882'de Bağdat ve Musul'da çalışan Türk-Arap misyonu oluşturulmuştur. 1903 raporuna göre *CMS*'nin sahada 141 misyoner, 183 yerli yardımcı, 111 muhbir, 75 okul ve 4600 öğrencisi bulunmaktadır. Hatırı sayılır miktarda yerli papazlar, kiliseler, okullar ve mükemmel tıbbi misyonlarla faaliyet gösteren *CMS* neredeyse tamamen Müslümanlar arasında çalışmıştır.
Afrika ve Doğu için Kilise Misyoner Cemiyeti'nin Yardımcı Sağlık Hizmetleri Misyonu [Medical Mission Auxiliary of the Church Missionary Society for Africa and the East (1891)]	İncil'i vaaz etmek ve hastaları tedavi etmek.	*Church Missionary for Africa and the East*'ın çalışma alanı ile aynı.
Dürziler için Baklin Sağlık Hizmetleri Misyonu (Filistin ve Lübnan Hemşireler Misyonu) [Baakleen Medical Mission to the Druses (1865) = Palestine and Lebanon Nurses' Mission (PLNM)]	Filistin'deki tıbbi misyon çalışmalarını devam ettirmek.	Suriye (Lübnan).
Kudüs ve Doğu Misyonu Fonu [Jerusalem and the East Mission Fund (1888)]	Bible Lands'de bulunan Yahudiler, Müslümanlar ve bu topraklarda İngilizce konuşan sakinlere kilise için gerekli imkânları sağlayıp bu tür çalışmaların ilerlemesini desteklemek.	Filistin, Suriye, Kıbrıs, Kuzeydoğu Afrika (Mısır).
Filistin Köy Misyonu [Palestine Village Mission (1895)]	Filistin'deki köyleri Hristiyanlaştırma.	Filistin.
Dostların Yabancı Misyon Birliği [(Friends' Foreign Mission Association (1866)]	İncil'in ve misyonun yurt dışında yayılması için çalışmak.	Çin, Hindistan, Seylan, Suriye, Madagaskar.
Misyoner Yardımcıları Birliği [Missionary Helpers' Union (1883)]	İbadetlerde birliği desteklemek ve *Friends' Foreign Missions* için çalışmak.	*Friends' Foreign Mission Association*'ın çalıştığı alanlar, Japonya, Osmanlı Devleti (İstanbul), Doğu Afrika (Pemba Adası).

Dostların Ermenistan Misyonu Komitesi [Friends' Armenian Mission Committee (1882)]	Hristiyanlaştırma, eğitim ve endüstriyel misyonlar.	Osmanlı Devleti (İstanbul). Misyonun etkisi altında bulunanların %25'i Müslüman'dır.
Londra Misyoner Cemiyeti [London Missionary Society (1795)]		Çalışma alanı içerisinde Osmanlı toprakları zikredilmemiştir.
İngiliz ve Yabancı İncil Cemiyeti [British and Foreign Bible Society (1804)]	İncil'in daha da geniş bir alana dağıtılmasını teşvik etmek.	Japonya, Kore, Çin İmparatorluğu, Sim, İngiliz Malezyası, Filipinler, Avustralya, Yeni Zelenda, Hindistan, Seylan, İran, Osmanlı Devleti, Afrika, Amerika, Rusya, Sibirya, Balkanlar, Avrupa, İngiltere ve Galler.
İngiliz Suriye Misyonu [British Syrian Mission (1860)]	Eğitim, İncil ve dispanser çalışmaları ile Suriye'nin kızlarının ve kadınlarının Hristiyanlaştırılması.	Suriye.
Akıl Hastaları için Lübnan Hastanesi [Lebanon Hospital for the Insane (1896)]	Doğudaki zihinsel özürlülerin din ve milliyet ayırt etmeksizin tedavisi ve bakımı.	Suriye.
Kilise Misyonu [General Mission (1897)]	Mısır ve Sudan'ın Hristiyanlaştırılması.	Aşağı Mısır.
Nil Misyon Matbaası [Nile Mission Press (1905)]	Hristiyan edebiyatına ait eserlerin yazımı, basımı ve Mısır ve komşu ülkeler insanları arasında dağıtımı, Müslümanlar için edebiyatta bir ihtisas oluşturma.	Kuzey Afrika (Mısır), Arabistan, Suriye, Filistin, Anadolu, Kuzey Afrika, Doğu Afrika, Çin, Hindistan.
Anglikan ve Yabancı Kilise Cemiyeti [Anglican and Foreign Church Society (1904)]	Anglikan Mezhebi'nin ve *Church of England*'ın yönetim biçimi, tarihi ve prensiplerinin diğer topraklarda yayılması.	Osmanlı Devleti (İstanbul), Kıbrıs, Afrika (Mısır, Sudan), Avrupa (Almanya, İsviçre, Avusturya, İtalya, Portekiz, Hollanda, Rusya).
Türk Misyonları Yardım Cemiyeti (İncil Topraklarındaki Misyonlara Yardım Cemiyeti) [Turkish Missions' Aid Society [Bible Lands Missions' Aid Society] (1854)]	Bible Lands'de bulunan Protestan misyonlara yardım etmek.	Arabistan, Osmanlı Devleti (Filistin, Suriye, Anadolu, Avrupa Türkiyesi) Kuzeydoğu Afrika (Mısır), Avrupa (Yunanistan, Bulgaristan).
Dünya Genç Hristiyan Kadınlar Birliği [World's Young Women's Christian Association (1894)]	Genç kadınların ruhsal, zihinsel, sosyal ve fiziksel refahlarını desteklemek.	Japonya, Çin, Hindistan, Osmanlı Devleti, Afrika, Güney Amerika, Avrupa'nın birçok ülkesi, Avustralya, Kanada, Amerika.
Ermenistanın Dostları [Friends of Armenia (1897)]	Ermeni yetimleri korumak, dul ve fakir kadınların ayakta durabilmeleri için yardım etmek.	Anadolu.
Dostların Yabancı Misyon Birliğinin İrlandalı Yardımcıları [Irish Auxiliary of the Friends' Foreign Mission Association (1869)]	---	Çalışma alanı *Friends' Foreign Mission Association* ile aynı.
İrlanda Protestan Kilisesi Presbiteryen Ruhanî Meclisi Yabancı Misyonu [Foreign Mission of the Reformed Presbyterian Synod of Ireland (1871)]	Yabancı toprakların Hristiyanlaştırılması.	Suriye.
İskoçya Protestan Kilisesi Presbiteryen Ruhanî Meclisi Yabancı Misyonu Komitesi [Foreign Mission Committee of the Reformed Presbyterian Church of Scotland (1871)]	İncil'in yayılması.	Suriye.

Birleşik Bağımsız İskoç Kilisesi Yabancı Misyon Komitesi [United Free Church of Scotland's Foreign Mission Committe (1900)]	İncil'in Hristiyan olmayan topraklara da yayılması.	Güney Arabistan, Çin, Hindistan, Afrika vs.
Birleşik Bağımsız İskoç Kilisesi Sömürge, Avrupa ve Yahudi Komitesi [Colonial, Continental, and Jewish Committee of the United Free Church of Scotland (1910)]	Dinî hizmetler, İngiltere'de, İngiliz kolonilerinde, çeşitli Avrupa ülkelerinin merkezlerinde Evangelistik çalışmalar, Yahudiler arasındaki misyonlar.	İngiltere'nin kolonileri, İtalya, Fransa, İsviçre, Almanya, Avusturya-Macaristan, İspanya, Portekiz, Belçika, Türkiye ve Filistin (Yahudiler arasında).
Edinburgh Sağlık Hizmetleri Misyoner Cemiyeti [Edinburgh Medical Missionary Society (1841)]	Özellikle yurtdışında Hristiyan olmayanlar arasında çalışmak, sağlık hizmetleri yürüten misyonerlerin yetiştirilmesi.	Hindistan, Filistin, Suriye, çeşitli misyoner cemiyetleri için dünyanın farklı yerlerine giden öğrencileri.
İskoçya Millî İncil Cemiyeti [National Bible Society of Scotland (1861)]	Yasal her yolu kullanarak İskoçya içinde ve dışında İncil'in yayılmasını desteklemek.	

Kaynak: *World Atlas of Christian Missions*, s. 32-46; Tibawi, British Interests…, s. 110; Dinçer, s. 55; Ertuğrul, s. 186, 187; Tozlu, s. 32; *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5, Palestine (Pamphlet), s. 26; *The National Archives (TNA)*[34] *[Public Record Office (PRO)]* TS 18/848, *The J&EM Twentieth Annual Report 1908*, Printed by Spottiswoode &Co. Ltd., New Street Square, London 1908, s. 3.

[34] *TNA* ile ilgili ayrıntılı bilgi ve çevrim içi katalog tarama için bkz. http://www.nationalarchives.gov.uk/default.htm

Tablo 1'den cemiyetlerin nihai hedefinin Hristiyanlaştırma ideali olduğu açıkça görülmektedir. Bu cemiyetler Hristiyanlığı yaymak için dünyanın her tarafına gönderdikleri misyonerlerle kitaplar ve risaleler dağıttırmışlardır. Bir yerde dinlerini kabul ettirdikleri nüfusun artmasıyla da işin içine politikayı dâhil edip nüfuzlarını artırmışlardır[35]. Ergin, merkezi Londra'da olan İngiliz cemiyetlerinin 19. yüzyılda 28 milyon din kitabı bastırıp dağıttığını belirtmiştir. Ayrıca bütün dünya dillerine çevrilen bu kitapların çoğunun bedava dağıtıldığını kaydetmiştir[36].

British and Foreign Bible Society (BFBS) bu cemiyetler içinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Örneğin *BFBS*'nin 95. Raporunda cemiyetin 1880-1899 arasında toplam İncil, Yeni Ahit ve cüzlerden oluşan 75 milyonun üzerinde basım yaptığı grafiksel olarak gösterilmiştir[37]. Bu cemiyetin İncil satma ve dağıtma faaliyetlerine diğer İngiliz misyoner cemiyetleri de destek vermiştir.

Tablo 2: İzmir'de İncil Satışlarında BFBS'ye Diğer Cemiyetlerin Desteği (1872-1881)

Yıllar	**Misyonerin İsmi / Bağlı Bulunduğu Cemiyet**		
	Theodore F. Wolters *CMS*	J. M. Eppstein *LJS*	David B. Spence *CSJM*
	Satılan İncillerin Adedi		
1872	297	26	664
1873	365	12	705
1874	133	37	330
1875	639	25	266
1876	442	67	400
1878	315	-	-
1879	-	189	307
1880	-	-	658
1881	-	-	1679
Toplam	**2191**	**336**	**5009**

Kaynak: *The Sixty-Ninth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1873, s. 218; *The Seventieth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1874, s. 137; *The Seventy-First Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1875, s. 129; *The Seventy-Second Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1876, s. 100; *The Seventy-Third Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1877, s. 142; *The Seventy-Fifth Report of the*

[35] *BOA*, İDH. 100258 – *Türk Tarih Kurumu* (*TTK) Kütüphanesi* F/0534, 27 Şevval 1309 (25 Mayıs 1892).
[36] Ergin*, Türk Maarif Tarihi,* C. 1-2, s. 811.
[37] *The Ninety-Fifth Report of the BFBS*, London 1899. Ayrıca bkz. *EK 2.*

BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1879, s. 118; *The Seventy-Sixth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1880, s. 133; *The Seventy-Seventh Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1881, s. 112; *The Seventy-Eighth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1882, s. 162.

Örneğin 1872-1876 yılları arasında *BFBS* tarafından İzmir ve çevresinde yürütülen İncil dağıtım ve satış çalışmalarına *CMS*, *LJS*, *Church of Scotland Jewish Mission'a (CSJM)* bağlı olarak çalışan papazların destek olduğu görülmektedir. Bu durum *cemiyeti* memnun etmiştir[38]. Tablo 2'de bu desteğe dair istatistiki veriler yer almaktadır. Ayrıca *BFBS*'nin 95. raporunda cemiyetin 1880-1899 arasında toplam İncil, Yeni Ahit ve cüzlerden oluşan 75 milyonun üzerinde basım yaptığı grafiksel olarak gösterilmiştir[39]. Dolayısıyla basılan dinî kitap özellikle de İncil sayısı Ergin'in belirttiği rakamdan çok fazla idi.

Bu çalışmaların büyüklüğünde İngiliz misyoner cemiyetlerinin istasyonlarında çalışan kadronun etkisi vardır. Örneğin 1910 yılında 18 İngiliz misyoner cemiyetinin 48'i ana istasyon ve 46'sı alt istasyon olmak üzere toplam 94 istasyonda 188'i yabancı, 454'ü yerli olmak üzere toplam 642 çalışanı vardır. Bu 18 cemiyet ile ilgili *Tablo 3*'te daha detaylı bilgi sunulmuştur.

[38] *The Sixty-Ninth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1873, s. 219; *The Seventy-Fifth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1879, s. 117.
[39] *The Ninety-Fifth Report of the BFBS*, London 1899. Ayrıca bkz. *EK 2.*

Tablo 3: İngiliz Misyoner Cemiyetlerinde Çalışan Personel (1910)

Faaliyet Gösterilen Coğrafya	Cemiyetin İsmi	Bu alanda çalışılan ilk yıl	Yabancı Misyonerler							Yerli Çalışanlar			İstasyon		Kilise okulları	Öğretmenler ve Öğrenciler de dahil Kilise Okullarının Üyeleri Toplamı
				Doktorlar												
			Ruhban Sınıfından Misyonerler	Erkekler	Kadınlar	Ruhban sınıfından, doktor olmayan erkekler	Evli, doktor olmayan kadınlar	Evli olmayan kadınlar (doktor değil)	Yabancı Misyonerlerin Toplamı	Ruhban sınıfından yerliler	Ruhban sınıfından olmayan yerliler, vaizler, İncil öğretici kadınlar ve diğer çalışanlar	Ruhban sınıfından olan ve olmayan çalışanların toplamı	Ana İstasyonlar	Diğer Alt İstasyonlar		
Suriye ve Filistin	BSS	1860	-	-	-	-	-	21	21	-	100	100	9	27	48	1509
	CMS	1851	7	5	1	4	11	31	59	9	120	129	15	Rapor edilmemiş		
	DPMS	1886	-	-	-	-	-	2	2	1	18	19	1	-	4	220
	EMMS	1861	-	3	-	3	2	5	13	-	8	8	2	-	-	-
	FFMA	1869	-	1	-	3	4	5	13	-	76	76	2	6	14	530
	J&EM	1887	9	1	1	5	2	11	29	2	18	20	5	8	-	-
	JTMS	1868	-	-	-	-	-	4	4	-	3	3	1	1	-	110
	LHI	1896	-	1	-	2	1	1	5	-	15	15	1	-	-	-
	NBSS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	-	-	-	-
	PLNM	1894	-	-	-	-	-	5	5	-	3	3	1	-	2	151
	PVM	1895	-	-	-	-	-	8	8	-	4	4	2	1	2	40
	RPSIFM	1871	2	1	-	-	2	2	6	-	15	15	2	2	3	-
	TMS	1863	-	-	-	-	-	4	4	-	10	10	1	-	2	114
Suriye ve Filistin hariç	BFBS	1807	1	-	-	-	1	-	2	-	13	13	1	-	-	-
	CMS	1882	1	2	-	-	2	3	8	-	12	12	2	-	Rapor edilmemiş	
	FAMC	1882	-	-	-	-	-	6	6	-	15	15	1	-	1	400
	NBSS	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	3	1	-	-	-
	UFCSFMC	1886	2	2	-	-	-	-	2	-	5	5	1	-	-	-
Toplam 18 Cemiyet		**-**	**23**	**16**	**2**	**17**	**25**	**118**	**188**	**12**	**442**	**454**	**48**	**46**	**77**	**3274**

Kaynak: *World Atlas of Christian Missions,* s. 92.

Tablo 1 ve *Tablo 3*’te yer alan ve daha önce isimleri belirtilen İngiliz misyoner cemiyetlerinin faaliyet sahalarının genişlemesine bağlı olarak açtıkları müesseselerin sayısı artmıştır. Bunlar içerisinde önemli bir paya sahip eğitim kurumları da zamanla çoğalmış, Osmanlı Devleti’nin merkezinden en ücra köşelerine kadar ulaşan bir ağ oluşturmuştur.

1.1.3. Osmanlı Topraklarındaki İngiliz Misyoner Okullarının Tarihçesi

Osmanlı topraklarında açılan yabancı okulların sayısındaki artış 1840’larda hızlanmaya başlamıştır. 1850’li ve 60’lı yıllarda sayıları önemli miktara ulaşmıştır[40]. Islahat Fermanı’na kadar İngiliz misyoner okullarının sayısı 10 civarındadır[41]. 1869’da Osmanlı topraklarındaki İngiliz okullarının sayısı 30 olmuştur. Sayının artışında devrin yöneticilerinin katkısı olduğu gibi, bu okullar konusunda devletin bir yönetim politikası belirlememesi de bir faktör sayılmıştır[42]. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 129. maddesine rağmen Sultan II. Abdülhamid’in saltanatına kadar bu sayı 50’ye yaklaşmıştır[43].

Maarif Nazırı Zühdü Paşa’nın 1893-1894 (1311) tarihli raporuna göre Osmanlı topraklarında tahminen 413 yabancı okul vardır[44]. Zühdü Paşa’nın raporunun ekinde yer alan deftere göre İngiliz okullarının sayısı 52’dir[45]. Bu defterde Osmanlı topraklarındaki yabancı okullar ile ilgili açıldığı yerler, isimleri, ruhsatları, öğrenci sayıları hakkında detaylar sunulmuştur. Bu okulların bulunduğu yerler ise Erzurum, Adana, Aydın, Beyrut, Halep, Suriye, Kudüs-i Şerif, Gazze, Selanik ve İstanbul’dur[46].

---

[40] Haydaroğlu, s. 95.
[41] Bu on okul Kudüs, Yafa, Nablus, İstanbul ve Şam’dadır. Bkz. Mutlu s. 238.
[42] Mutlu s. 238. Mutlu bu politikanın eksikliğine Sultan Abdülmecid’in 9 Aralık 1857’de İngiltere’nin İstanbul Sefiri Lord Stratford R. Canning’in eşine kız okulu yapılması için ihsan ettiği arsayı örnek vermiştir. Bkz. aynı yer.
[43] Mutlu, s. 239.
[44] Atilla **Çetin**, “Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 10-11*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1983, s. 194.
[45] Çetin, “Maarif…”, s. 207-217; Süleyman **Büyükkarcı**, “İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 6, Güz 1999, s. 155-160.
[46] Büyükkarcı, “İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi”, s. 156; Çetin, “Maarif…”, s. 207-217.

Tablo 4: Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın 1893-1894 (1311) Tarihli Raporu'na Göre Osmanlı Devleti'nde İngiliz Okulları

Vilâyet	Livâ	Kaza	Okulun İsmi	Açılışı	Ruhsatı	Tabiiyeti	Öğrenci Sayısı	
							E	K
Erzurum	Erzurum	Erzurum	Protestan	1267	Yoktur	İngiltere	50	70
Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Protestan	1288	Yoktur	İngiltere	40	30
Aydın	İzmir	İzmir	Birûnâbâd nahiyesi	Yoktur	.	İngiltere		
Beyrut	Akkâ	Akkâ	İbtidâî	Kadîm	Yoktur	İngiltere		27
Beyrut	Akkâ	Akkâ	Protestan	1301	Yoktur	İngiltere	30	
Beyrut	Akkâ	Hayfa	.	1304	Yoktur	İngiltere		30
Beyrut	Akkâ	Hayfa	İbtidaî	1307	Yoktur	İngiltere		35
Beyrut	Akkâ	Hayfa	İbtidaî	1305	Yoktur	İngiltere	45	
Beyrut	Akkâ	Safed	Sıbyân	1306	Yoktur	İngiltere	22	
Beyrut	Akkâ	Safed	İnâs	1306	Yoktur	İngiltere		15
Beyrut	Akkâ	Safed	İnâs	1303	Yoktur	İngiltere		16
Beyrut	Belka	Nablus	Protestan Mektebi	1297	Yoktur	İngiltere	36	38
Halep	Halep	Antakya	İbtidâiye	1280	.	İngiltere	60	
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1273	Yoktur	İngiltere		171
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1280	Yoktur	İngiltere		92
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1285	1285	İngiltere		200
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1285	1285	İngiltere		50
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1286	Yoktur	İngiltere	150	
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1285	1285	İngiltere	50	50
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1285	1285	İngiltere	5 Amâ öğrenciler	3
Suriye	Şam	Şam	İngiliz Mektebi	1279	Yoktur	İngiltere	50	30
Suriye	Şam	Baalbek	İngiliz Mektebi	1290	1304	İngiltere	10	64
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Alaycons Visil	1296 ?	Yoktur	İngiltere		22
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Alaycons Visil	1290	Yoktur	İngiltere		60
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Alaycons Visil	1290	Yoktur	İngiltere	30	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1275	Yoktur	İngiltere	75	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1275	Yoktur	İngiltere		22
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1276	Yoktur	İngiltere	69	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1272	Yoktur	İngiltere		32
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1296	Yoktur	İngiltere	70	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1278	Yoktur	İngiltere		70
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1292	Yoktur	İngiltere	16	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1292	Yoktur	İngiltere	35	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1292	Yoktur	İngiltere	30	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1292	Yoktur	İngiltere	30	
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1292	Yoktur	İngiltere	16	

Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Meçhul	1306	Yoktur	İngiltere		67
Müstakil Liva	Kudüs-i Şerif	Kudüs-i Şerif	Efin Le Roşlız	1302	Yoktur	İngiltere	200	
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1286	Yoktur	İngiltere	30	
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1286	Yoktur	İngiltere		20
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1289	Yoktur	İngiltere	90	
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1293	Yoktur	İngiltere	130	
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1280	Yoktur	İngiltere		96
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1282	Yoktur	İngiltere	30	
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1284	Yoktur	İngiltere		60
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1277	Yoktur	İngiltere	44	
Müstakil Liva	Gazze	Kudüs-i Şerif	Hususi	1277	Yoktur	İngiltere		60
Selanik	Selanik	Selanik	İbtidâî	1303	Yoktur	İngiltere		

Bulunduğu Yer	**Okulun İsmi**	**Açılışı**	**Ruhsatı**	**Tabiiyeti**
Beyoğlu Doğru Yol	Kız Mektebi	1870	Yoktur	İngiltere
Beyoğlu Büyük Parmakkapı Keklik Sok.	Kız Mektebi	1889	Yoktur	İngiltere
Beyoğlu Kumbaracı Yokuşunda İngiliz Kilisesi ittisalinde	.	.	.	
Ortaköy, Ermeni Kilisesi Sok.	.	1886	Yoktur	İngiltere

Kaynak: Çetin, "Maarif…", s. 207-217; Büyükkarcı, "İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi", s. 157-160.

*Tablo 5'*e bakıldığında 1894-95 için Osmanlı Devleti'nin 7 vilayetindeki İngiliz okulunun sayısının 60 olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları (1894-1895)

	Okulun Derecesi		
	İptidai	**Rüşti**	**İdadi**
İstanbul	1	5	
Selanik	1		
Aydın	3	2	1
Adana		1	
Kudüs	21		
Suriye	9	1	2
Beyrut	11	1	1
Toplam	**46**	**10**	**4**
	60		

Kaynak: *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri: 1839-1924*, Haz. Mehmet Ö. Alkan, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Tarihi İstatistikler Dizisi C. 6, Ankara 2000, s. 65, 107, 109, 111.

Tablo 5'te görüldüğü üzere İptidai, rüşdi, idadi derecesindeki okullar arasında çoğunluğu iptidailer oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde iptidailerin yarısına yakınının Kudüs'te açılmış olması buraya verdikleri değeri gösteren bir delildir.

Ahmed Agayef'in, *"Müthiş Rakamlar"* başlığı altında yazdığı makalesine göre 1900'de Osmanlı Devleti'ndeki misyoner okulları ile ilgili rakamlar ise şu şekildedir[47]: Devletin doğusunda yabancıların açtığı okulların 10 tanesi yüksekokul, 46'sı idadi ve 1450'si iptidai derecesindedir. Bunların tamamında 91.678 öğrenci eğitim görmüştür. Agayef'in verdiği istatistikler içerisinde yer alan İngiliz okullarının sayısı ise 1900 itibariyle 70'tir. Bunlardan 55'i Suriye ve Arz-ı Filistin'de ve 15'i Anadolu'dadır. Ayn Anub'dan, Baalbek'ten başlayıp Erzincan'a ve Trabzon'a kadar yayılan bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 12.000'i aşmıştır[48].

II. Abdülhamid 1902 tarihli bir iradesinde Kâmil ve Münif Paşaların müsamahalı tavırlarını yabancı okulların artışının sebebi olarak göstermiştir[49]. Mutlu ise II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında İngiliz okullarının sayısının giderek artmış olduğunu

[47] Agayef, *"erkamın on iki sene bundan evvelki zamana aidiyeti"* ifadesiyle bu tarihi işaret etmiştir. Bkz. Ahmed Agayef, "Müthiş Rakamlar-2" s. 3.
[48] Ahmed Agayef, "Müthiş Rakamlar", s. 3.
[49] Mutlu, s. 239. Mutlu burada, Rothschild ve Montefiore ailelerinin katkılarının da okul sayısına önemli etkileri olduğunu vurgulamıştır. Bkz. aynı yer.

ve 15 Ocak 1903'e kadar 95'e ulaştığını dile getirmiştir[50]. *Tablo 6* ve *Tablo 7*'de[51] bazı vilayetlerdeki okullar gösterilmektedir.

Tablo 6: Vilayet Salnamelerine Göre İngiliz Okulları (1899-1903)

	İptidai			Rüşti			İdadi			Toplam
	1899	1901	1903	1899	1901	1903	1899	1901	1903	1899-1903
Beyrut	-	-	23	-	-	2	1	1	-	27
Kudüs		1	4		-	-		-	-	5
İzmir		5	-		-	5		1	1	12
Selanik	-	-								-

Kaynak: Haydaroğlu, s. 105, 106.

Tablo 7: İngiliz Okullarının Sayısı (1899-1903)

	1899	1900	1901	1903
Bağdat	1	1	1	1
Beyrut	1		1	24
Halep			1	
Kudüs			1	2
Suriye				3
Toplam	**2**	**1**	**4**	**30**

Kaynak: Haydaroğlu, s. 123.

1903 yılında İngiliz okullarının tanınması ile ilgili belgelerde geçen rakamlar ise yukarıdaki tablolarda belirtilen bilgilerden daha fazladır. 15 Ocak 1903 tarihli irade ile 84 kalem İngiliz müessesesinin varlığı devlet tarafından resmen tanınmış, İngiltere Sefareti sonrasında 65 kalem müessesenin daha tanınmasını istemiştir. *Tablo 8'*de ve *Tablo 9*'da yer alan veriler incelendiğinde 1903 yılında Osmanlı topraklarında mekteplerin yanısıra aralarında kilise, mabet, ibadethane, ruhban evi, darü't-tedavi,

---

[50] Mutlu, s. 239. Mutlu bu sayının daha da fazla olduğunu şu tespitleriyle açıklamıştır. İngiliz Sefareti'nin tasdik edilmesini talep ettiği okulların sayısı 110 civarındadır. Bu sayının 20'ye yakınının inşa tarihi tespit edilemediğinden 95 rakamını esas almıştır. Bkz. Mutlu, s. 239 dipnot. Sadece İngiliz okullarını kapsayan son rakam göz önüne alındığında Dabağyan'ın, Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'ndeki sadece 11 Protestan okulu bulunduğu iddiası kabul edilemez. Bkz. Levon Panos **Dabağyan**, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, IQ Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul 2006, s. 187.

[51] *Tablo 7*'de belirtilen 1899-1903 yıllarına ait okul sayılarını Ertuğrul şu şekilde göstermiştir: *"1899-1903 yılları arasında Bağdat'ta 4 adet, Beyrut'ta 26 adet, Kudüs'te 2 adet, Halep'te 1 adet ve Suriye'de 3 adettir."* Bkz. Ertuğrul, s. 187. Ayrıca *Tablo 7*'de Haydaroğlu'nun bazı belgelere dayanarak verdiği sayılar *Tablo 6*'daki rakamlardan daha azdır.

darüşşifa, darü'l-aceze, hastane, yetimhanelerin[52] de bulunduğu 175 müessesenin var olduğu anlaşılmaktadır. Bunların içerisinde 116 tanesinin okul olması misyonerlerin eğitim alanındaki faaliyetleri daha fazla önemsediklerini göstermektedir[53].

Tablo 8: Mevcudiyetleri Tanınan İngiliz Müesseseleri (1903)

No	Bulunduğu Yer	Müessese	Bağlı Olduğu Cemiyet	Kuruluş Tarihi
1	Dersaadet, Kadıköyü	İngiliz Kilisesi	İngiliz resmi mezhebi	1876
2	Dersaadet, Galata	Darü't-tedavi	CSM	1842
3	Dersaadet, Galata	İngiliz Mellah Hastanesi	İdare eden: İngiliz hükümeti	1850
4	Dersaadet, Kumkapı	Eytamhane ve Darü't-tedavi	İngiliz Ruhban Cemiyeti	1887
5	Dersaadet, Fincancılar Yokuşu	İncil Cemiyeti İdarehanesi	Bible Society	1804
6	Antakya	Mektep ve Kilise	İskoçya ve İrlanda Ruhban Cemiyeti	1886
7	Beyrut	Sanayi Mektebi	St. George Cemiyeti	1868
8	Beyrut	Erkek Mektebi	CSM	1865
9	Beyrut	Kız Mektebi	" "	1866
10	Safed	Kilise, Darü't-tedavi ve Kız Mektebi	Londra Ruhban Cemiyeti	1883
11	Hayfa	Mektep ve Darü't-tedavi	İngiltere Ruhban Cemiyeti	
12	Nablus	Erkek ve Kız Mektepleri	CMS	1856
13	Rafidiye	Erkek ve Kız Mektepleri	" "	1860
14	Zibabde	Erkek ve Kız Mektepleri	" "	1874
15	Nısf-ı Cebel	Erkek Mektebi	" "	1874
16	Burka	Erkek Mektebi	" "	1884
17	Guburî	Erkek Mektebi	" "	1884
18	Nasıra	Mektep	" "	
19	Hayfa	Mektep	" "	
20	Akkâ	Mektep	" "	
21	Şifaamr	Mektep	" "	
22	Kefr Yasif	Mektep	" "	

[52] Yetimlere yönelik faaliyetlerde sadece İngiliz misyonerlerin ilgisi yoktur. Amerikan misyonerler de bu noktada gözardı edilemeyecek derecede faaliyet göstermişlerdir. Örneğin *Amerikan Board* 1898'de Anadolu'da 4000 civarında yetim çocuğa baktıklarını belirtmiştir. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. XCIV., No. V., May 1898, s. 204.

[53] *BOA*, *Nizamat Defteri*, No.: 10, s. 32; *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 6, Lef 45/1-8; *BOA*, ŞD. 2317/11, 16 Cemaziyelahir 1333 (1 Mayıs 1915), Lef 35/1-4; Mutlu, s. 240-247. Belgelerde 1903 itibariyle 149 kalem müessese olduğu tablolar halinde verilmiştir. Her bir kalemde bazen birden fazla müessese birlikte zikredilmiştir. Bkz. *Tablo 8* ve *10*.

23	Nasıra	Eytamhane	Londra Ruhban Cemiyeti	
24	Cebel-i Lübnan, Ayn Zahle	Mektep	Londra'da Müteşekkil Cemiyet	
25	Cebel-i Lübnan, Bekfaye (بكفاء)	Mektep	" "	
26	Cebel-i Lübnan, Muhtara (مختاره)	Mektep (2 tane)	Provocateur Mission	1886
27	Cebel-i Lübnan, Zahle	Mektep (2 tane)	Anglo Syrian Mission	1865 1870
28	Cebel-i Lübnan, Şimlan	Mektep	" "	1859
29	Cebel-i Lübnan, Brummana	Mektep ve Hastane	Londra'da Müteşekkil Cemiyet	1873
30	Cebel-i Lübnan, Şevayfat (شويفات)	Mektep	Provocateur Mission	1886
31	Cebel-i Lübnan, Ayn Anub	Mektep	Worsley? (ورسله) Hayır Cemiyeti	1884
32	Cebel-i Lübnan, Baaklin	Hastane	Wordsworth (وردسورث) Hayır Cemiyeti	1887
33	Cebel-i Lübnan, Asfurye (اصفوريه)	Darü'ş-şifa	İngiltere Ruhban Cemiyeti	1899
34	Şam-ı Şerif	Kilise ve Mektep	İngiltere Hayır Cemiyeti	1871
35	Salt	Kilise ve Darü't-tedavi	CMS	1880
36	Salt	Kız Mektebi	" "	
37	Kerek	Darü't-tedavi	" "	1889
38	El-hüsn (الحصن)	Erkek Mektebi	" "	1884
39	El-hüsn	Kız Mektebi	" "	1884
40	Cedide	Erkek Mektebi	" "	1884
41	Merc (مرجع)	Ruhban Mektebi	ACM	1890
42	Salabecan (سالوبجان)	Ruhban Mektebi ve Mektep	" "	
43	Kudüs	Kız Mektebi	İdare eden: Kudüs İngiliz Piskoposu	1888
44	Kudüs	Mektep	" "	
45	Kudüs	Sanayi Mektebi	LJS	1839
46	Kudüs	Erkek Mektebi	" "	1857
47	Yafa	Ruhban Mektebi ve Mabet	" "	1844
48	Kudüs	Erkek Mektebi	CMS	1876
49	Kudüs	Kız Mektebi	" "	1876

50	Gazze	Erkek Mektebi	“ “	1868
51	Gazze	Kız Mektebi	“ “	1868
52	Yafa	Erkek Mektebi (2 tane)	“ “	1860 ve 1865
53	Yafa	Mektep	“ “	1890
54	Yafa	İbadethane	“ “	1890
55	Ramle	Erkek Mektebi	“ “	1860
56	Ramle	Kız Mektebi	“ “	1860
57	Lide ([illegible])	Erkek Mektebi	“ “	1860
58	Lide	Kız Mektebi	“ “	1860
59	Ramallah	Kilise	“ “	1878
60	Ramallah	Erkek Mektebi	“ “	1868
61	Tayyibe	Erkek Mektebi	“ “	1878
62	Tayyibe	Kız Mektebi	“ “	1878
63	Cifne	Erkek Mektebi	“ “	1880
64	Bi’ru’z-zeyd	Erkek Mektebi	“ “	1880
65	Bi’ru’z-zeyd	Kız Mektebi	“ “	1880
66	Abud	Erkek Mektebi	“ “	1880
67	Hebron	Darü’t-tedavi	CSM	1893
68	İzmir	Mabet	“ “	1858
69	İzmir, Birunâbâd	Kilise	İngiliz Hayır Cemiyeti	1868
70	İzmir	Ticaret ve Sanat Mektebi	“ “	1872
71	İzmir	Mektep	“ “	1899
72	İzmir	Mektep	Kurucu: Miss Mit	1898
73	İzmir	Mektep	İskoç Ruhban Cemiyeti	1858
74	Birunâbâd	Mektep	Kurucu: Bovye	1895
75	Birunâbâd	Mektep	Kurucu: Miss Wilkinson	1885
76	Buca	Mektep		1894
77	İzmir	Hastane	Bikonsfield? Hayır Cemiyeti	1882
78	İzmir	İngiliz Kabristanı		1875
79	Birunâbâd	İngiliz Kabristanı		1874
80	Buca	İngiliz Kabristanı		1838
81	Rodos	İngiliz Kabristanı		1862
82	İzmir	Darü’l-hayr		1875
83	Trablusgarp	Darü’t-tedavi	İngiliz Hayır Cemiyeti	1887
84	Kumkapı, Musalla, Şeyh Ferhat Mah.	Erkek ve Kız Mektebi	Matmazel Borcis	

Kaynak: *BOA*, *Nizamat Defteri*, No.: 10, s. 28-32; *BOA*, ŞD. 2317/11, 16 Cemaziyelahir 1333 (1 Mayıs 1915), Lef 35/1-4; *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 34, 45/1; Mutlu, s. 44, 240-243.

Tablo 9: 1903 Listesi'ne Ek Olarak Tanınması İstenen İngiliz Müesseseleri

No	Bulunduğu Yer	Müessese	Bağlı Olduğu Cemiyet
Dersaadet			
1	Hasköy, Aynalıkavak	Kilise	CSM
2	Hasköy, Aynalıkavak Ok Meydanı Cad. Kiremitçi Ahmet Çelebi Mah.	Mabet, Mektep ve Rahip ikametgâhı	LJS
3	Hasköy, Aynalıkavak	Darü't-tedavi	CSM
Kudüs-i Şerif sancağı			
4	Ermeni Mah.	Darü't-tedavi	LJS
5	Ermeni Mah.	Darü'l-aceze	LJS
6	Şehir dışı	Ruhban hanesi	LJS
7	Babü'l-amûd dışı	Darü'l-aceze	LJS
8	Babü'l-amûd dışı	Mekteb-i İptidaî	CMS
9	Haretü'n-nasıra	Gündüz Kız Mektebi	CMS
10	Babü'l-Halil dışı	Ruhban Hanesi	CMS
Kudüs-i Şerif sancağı, Beytü'l-lahm kasabası			
11	Beytü'l-lahm	Sıbyan Mektebi	CMS
Kudüs-i Şerif sancağı, Yafa kazası			
12	Lide, Haretü'l-cami Mah.	Ruhban hanesi, Darü't-tedavi	
Beyrut vilayeti			
13	Kontari Mah.	Mabet ve Mektep	J&EM
14	Züveyz	Erkek Mektebi ve Mabet	CMS
Beyrut, Nısf-ı Cebel			
15	Nısf-ı Cebel	Kız Mektebi	CMS
16	Nısf-ı Cebel	Kilise	CMS
Beyrut vilayeti, Akkâ sancağı, Nasıra kasabası			
17	Nasıra	Kız Mektebi (4 tane)	CMS
Beyrut vilayeti, Taberiye kazası			
18	Şicre köyü	Kız Mektebi	
19	Kefr Kena köyü	Mabet	
20	Kefr Kena köyü	Kız Mektebi	
21	Reyne köyü	Erkek Mektebi	CMS
22	Reyne köyü	Kız Mektebi	CMS
23	Reyne köyü	Mabet	CMS
24	Yafa köyü	Kız Mektebi	CMS
25	Ma'lûl	Kız Mektebi	CMS
26	Mecidel	Erkek Mektebi	CMS
Akkâ sancağı, Şifaamr nahiyesi			
27	Ablin köyü	Erkek ve Kız Mektebi	CMS
Akkâ kazası			
28	Kefr Yasif	Darü't-tedavi	CMS
29	Kefr Yasif	Erkek Mektebi	CMS
Akkâ kasabası			
30	Akkâ	Hastane	CMS

31	Akkâ	Darü't-tedavi	CMS
32	Akkâ	Kilise	CMS
33	Akkâ	Kız Mektebi	CMS
34	Akkâ	Erkek Mektebi	CMS
Akkâ sancağı, Hayfa kazası			
35	Hayfa	Kilise	CMS
36	Hayfa	Kız Mektebi	CMS
Van vilayeti			
37	Van, Acem Hatun Mah.	Ruhban Hanesi	ACM
38	Van, Koçanis köyü	Hane (Mektep)	ACM
Suriye vilayeti			
39	Hums (Hıms) kazası	Erkek ve Kız Mektebi	IPM
40	Raşiya kazası, Kefr Meşki	Erkek ve Kız Mektebi	IPM
41	Hums (Hıms) kazası, Sadat	Erkek ve Kız Mektebi	IPM
42	Aclun kazası, El-Hüsn	Mabet	CMS
Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı			
43	Şuf kazası Garbu'l-Aksa nahiyesi, Şuyfat köyü	Darü't-tedavi	PM
44	Şuf kazası Garbu'l-Aksa nahiyesi, Deyr Kubel-Derkubel (دیرقوبل - درقوبل) Köyü	Gündüz Mektebi	PM
45	Metn kazası, Metnü'l-şimali nahiyesi, Brummana köyü Aynü's-selam Sok.	Darü't-tedavi	SPRC
46	Metn kazası, Metnü'l-Şimalî nahiyesi, Beyt Meri köyü	Gündüz Erkek Mektebi	SPRC
47	Metn kazası, Metnü'l-Şimalî nahiyesi, Beyt Meri köyü, Haret-i Beytü'n-neccar Sok.	Gündüz Kız Mektebi	SPRC
48	Metn kazası, Metnü'l-Şimalî nahiyesi, Rumi (رومی)köyü, Haretü'l-fuka Mah.	Gündüz Erkek Mektebi	SPRC
49	Metn kazası, Metnü'l-Ula nahiyesi, Re'sü'l-Metn köyü, Haretü'l-Meydan Sok.	Darü't-tedavi Gündüz Erkek Mektebi Kız Mektebi	SPRC
50	Metn kazası, Metnü'l-Ula nahiyesi, Hamana köyü, Haretü'l-Ariz Mah.	Gündüz Erkek Mektebi	SPRC
51	Şuf kazası, Ayn Dâre köyü	Gündüz Erkek Mektebi	SPRC
52	Metn kazası, Metnu'l-ula nahiyesi, Abidiye ([illegible]) köyü, Haretü'l-Ayn Mah.	Gündüz Erkek Mektebi	SPRC
53	Metn kazası Metnü'l-Ula nahiyesi, Arsun köyü, Haretü'l-Ayn Mah.	Gündüz Erkek ve Kız Mektebi	SPRC
54	Metn kazası, Metnu'l-ula nahiyesi, Saliha köyü Haretü'l-Aynü'l-Kamer Mah.	Gündüz Erkek ve Kız Mektebi	SPRC
55	Metn kazası, Metnü'l-ula nahiyesi, Entalyas köyü, Cebelü'd-dib Mah.	Darü't-tedavi	SPRC

56	Metn kazası, Metnü'l-ula nahiyesi, Entalyas köyü, Haretü'l-Kadi Mah.	Gündüz Erkek Mektebi	SPRC
57	Metn kazası, Metnü'l-ula nahiyesi, Bekfaye köyü, Sabetü'l-mülk Mah.	Darü't-tedavi	SPRC
58	Metn kazası, Metnü'l-ula nahiyesi, El-cedide köyü, Kurbü'l-Vakfiyye Mah.	Gündüz Kız Mektebi	SPRC
Aydın vilayeti			
59	İzmir, Hastane Mah. Gül Sok.	Mektep	
60	İzmir, Ayakaterina Mah. Satranç Sok.	Mektep	
61	İzmir, Fasulye Mah. Nergis Sok.	Mektep	
Halep vilayeti			
62	Antakya, Haretü'l-verd Mah.	Mektep	İskoçya ve İrlanda Ruhban Cemiyeti
63	Maraş, Zombatanlı	Eytamhane	
64	İzmir, Ayaperaşköy Mah. Nevres Sok.	Mabet	LJS
65	İzmir, Ayaperaşköy Mah. Nevres Sok.	Gündüz Kız Mektebi	

Kaynak: *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 28, 45/1-8; Mutlu, s. 244-247.

Bu okullar bazen kiralık bazen de misyoner cemiyetlerin sahip olduğu binalarda açılmıştır. Cemiyetler okulları inşa ederken de benzer bir yol izlemişler, arsaları kiralamış ya da satın almışlardır. Bu noktada vakıf, gedik ya da mukata-i zemine bağlanmış arsalar da misyonerlerin eğitim yuvalarının inşa edildiği yerler arasında olmuştur[54].

5 Eylül 1904 tarihli tezkere ile Osmanlı topraklarındaki yabancı okulların sayısı ve genel durumları hakkında "*mükemmel bir defterin düzenlenmesi*" emredilmiştir. Vilayetlerden toplanan bilgiler üzerine hazırlanan iki defter 6 Ocak 1906 ve 3 Mart 1906 tarihlerinde Babıali'ye sunulmuştur. Sonradan sunulan üçüncü defterin başında Osmanlı topraklarında açılan yabancı okulların nerelerde ve hangi devletler himayesinde bulunduğuna dair bir özet cetvel verilmiştir[55].

[54] *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 45/1-8; *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), lef 9, 26-28; *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275-278; Mutlu, s. 244-247, 268, 279-282.

[55] *BOA,* ŞD. 2757/1, 6 Temmuz 1322 (19 Temmuz 1906), Lef 4.

Tablo 10: Osmanlı Coğrafyasında Bulunan Yabancı Okullar (1906)

	İran	İngiltere	Fransa	Amerika	Alman	İtalyan	Avusturya	Rusya	Yunan	Toplam
Aydın		8	16	7	4	4	2		5	**46**
Bağdat		1	2							**3**
Hüdavendigar			6	3	1			1		**11**
Cebel-i Lübnan		24	24	34		1		5		**88**
Trabzon	1		5	3						**9**
Suriye		25	33	45						**103**
Dersaadet								3		**3**
Toplam	**1**	**58**	**86**	**92**	**5**	**5**	**2**	**9**	**5**	**263**

Kaynak: *BOA,* ŞD. 2757/1, 6 Temmuz 1322 (19 Temmuz 1906), Lef 4.

Tablo 10, *Tablo 8* ve *Tablo 9* ile karşılaştırıldığında eksikliklerin olduğu görülmektedir. Örneğin *Tablo 10*'da Dersaadet'teki İngiliz okulları kısmı boş gösterilmiştir. Ayrıca Osmanlı coğrafyasında açılan okulların 1903 tarihinin verileri dikkate alındığında ani bir düşüşle 58 olma ihtimaline gerçekçi bakmak mümkün değildir. Çünkü I. Dünya Savaşı öncesi okulların sayısı bu rakamın iki katı veya daha fazlasıdır[56].

I. Dünya Savaşı öncesi duruma bakıldığında okul sayılarının önemli miktarda arttığı görülmektedir. *Tablo 11* ve *Tablo 12* karşılaştırmalı incelendiğinde aynı dönemi kapsamasına rağmen *Tablo 12'nin* bazı verilerinde aşırı farklılıklar vardır. Örneğin Amerikan okullarının sayısı *Tablo 11*'deki rakamın neredeyse üç katına yakındır.

Tablo 11: I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'ndeki Yabancı Okullar ve Öğrenci Sayıları

Ülke	Okul	Öğrenci
Fransa	530	54.000
A.B.D.	273	18.000
İngiltere	126	10.000
Rusya	105	12.000
İtalya	67	5.000
Almanya	23	3.000
Toplam	**1.124**	**102.000**

Kaynak: Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914),* s. 390.

[56] Aşağıda bu rakamsal değişimin ayrıntılarından bahsedilmiştir.

Tablo 12: I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'ndeki Yabancı Okullar ve Öğrenci Sayıları

	Okul	**Öğrenci**
Fransız	500	59,414
İngiliz	178	12,800
Avrupa Kıtası (Alman, Danimarka)	38	3,500
Amerika	675	34,317
Toplam	**1391**	**110,031**

Kaynak: Paul **Monroe**, "Education", *Modern Turkey a Politico-Economic Interpretation 1908-1923 Inclusive with Selected Chapters by Representative Authorities,* by Eliot Grinnell Mears, The Macmillian Company, Newyork 1924, s.135.

Tablo 12'de görüldüğü üzere *World's Missions*'ın 1914 yılı istatistiklerinde savaş öncesi Osmanlı Devleti'nde İngiliz misyoner cemiyetlerinin 178 okulunda 12.800 öğrencinin eğitim aldığı belirtilmiştir[57]. Bu cemiyetlerin Suriye'deki faaliyetlerinin ülkenin diğer bölgelerinden daha fazla dikkat çekici olduğu vurgulanmıştır[58].

Araştırmamız neticesinde ise İstanbul'da 17, Aydın vilayetinde 19, Beyrut'ta[59] 109, Cebel-i Lübnan'da 43, Kudüs'te 52 İngiliz okulu açıldığı tespit edilmiştir. Toplamı 240 eden bu sayıya Selanik, Manastır, Edirne, Hüdavendigar, Adana, Erzurum, Van, Musul, Bağdat, Halep, Antakya, Trablusgarp gibi daha birçok yerde açılan İngiliz okulları eklendiğinde bu rakam daha da artacaktır[60]. Yukarıda verilen bilgiler ve tablolar

---

[57] Monroe, s. 131, 135; Ayten **Sezer**, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar* (1923-1938), TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 102. Bazı kaynaklar ise okul konusunda Osmanlı Devleti'nde 3. büyük güç olan İngiltere'nin 1914 yılı öncesi 126 okulu ve bu kurumlarda aşağı yukarı 10.000 öğrencinin bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Büyükkarcı, "İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi", s. 147, 153, 200; Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 390, 393. Çavdar'a göre ise İngiliz okullarının sayısı 30 civarındadır. Bu okullarda 131 İngiliz öğretmen ve eğitime yardımcı olan 31 İncil öğretici kadın olduğu verdiği bilgiler arasındadır. Okulların savaş öncesindeki öğrenci sayısı tahminen 2996'dır. Bkz. Çavdar, s. 87; Yerasimos, s. 509. Haydaroğlu 1917'de İstanbul'da 83 İngiliz müessesesi olduğunu açıklamıştır. Haydaroğlu, s. 97, 123; Ertuğrul, s. 187. Vahapoğlu misyoner okullarının açılış tarihlerinin 1870-1890 arasında yoğunluk gösterdiğini belirttikten sonra İngiliz okullarının sayısının 83 olduğu tespitine yer vermiştir. Bkz. Vahapoğlu, s. 117; Büyükkarcı, "İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi", s. 151.

[58] Monroe, s. 131.

[59] Bir banka, Şam yolu, Avrupa'nın hemen hemen her ülkesine giden vapurlar, birkaç yöne telgrafın ulaşması, sayısız okul, hastane ve üç matbaa burayı Suriye'nin ticari, dinî, eğitim ve hayır merkezi haline getirmiştir. Bkz. *The Daughters of Syria*, *The Daughters of Syria*, *A Narrative Efforts By the Late Mrs. Bowen Thompson for the Evangelization of the Syrian Females*, Edited by H. B. Tristram, Second Edition, London 1872, s. 152, 153.

[60] Bkz. araştırmanın ilgili bölümleri ve ilgili tabloları.

incelendiğinde göze çarpan noktalardan birisi okullar ile ilgili net bir sayının tespit edilememesidir. Bu da kuşkusuz farklı nedenlere bağlı olmuştur.

1.1.3.1. İngiliz ve Diğer Misyoner Okullarının Sayısının Net Tespit Edilmesini Güçleştiren Nedenler

1- Yabancı okulların, Türk otoritelerinin talep ettiği bilgileri vermeyip kurumsal bilgilerini gizlemeleri veya eksik vermeleri[61].

2- Misyoner okullarında meydana gelen hızlı değişimin kayıt altına alınamaması. Bu değişimde, yabancıların açtığı okulların fermanla inşa olunan kiliseler içindeki bir kısım binanın sonradan okul sayılması ya da ikametgâh olarak kiralanan büyük evlerin alelacele okula dönüştürülmesinin etkisi büyüktür[62]. Bu da ruhsatsız açılan okulların sayısını artırmıştır. Vaktiyle ruhsatsız açılan ve sonradan ruhsata bağlanmasına uğraşılan yabancı okullar bu şekilde evlerden dönüştürülen okullardır[63].

3- Okulların ruhsata bağlanmasının padişahın iznine tabi olduğu yazışmalarda belirtilmesine rağmen[64] bazı mahalli idarelerin yetki sınırlarını aşıp kendi başlarına hareket ederek okullara ruhsat vermeleri[65].

4- Okulların yer değiştirmesi. Varlıkları tasdik edilen müesseseler bulundukları yerlerle tanınmıştır. Fakat bazı okullar zamanla bulundukları mahalden başka bir yere nakledilmiştir[66].

---

[61] *BOA*, MF. HUS. 12/11, 21 Safer 1329 (21 Şubat 1911); *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 45/1-8.
[62] *BOA,* MF.MGM. 6/54, 28 Zilkade 1317 (30 Mart 1900).
[63] *BOA*, MF.MKT. 345/18, 9 Recep 1314 (14 Aralık 1896). Bu nedenle satın alınan mülklerin okul vs. haline getirilmeyeceği, yasaklı kişilerin ikameti için kullandırılmayacağı noktasında konsolostan tasdikli beyanname alındığı durumlar olmuştur. Bkz. *BOA*, DH.MKT. 1255/76, 2 Cemaziyelevvel 1326 (2 Haziran 1908); *BOA*, İ.AZN. 82/1326 Za-21, 25 Zilkade 1326 (19 Aralık 1908), Lef 2; *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 52, No.: 2875/1963, 2 Zilhicce 1326 (26 Aralık 1908); *BOA*, MF.MKT. 1098/53, 12 Muharrem 1327 (3 Şubat 1909), Lef 2; *BOA*, ŞD. 2305/26, 26 Rebiyülevvel 1321 (22 Haziran 1903), Lef 12.
[64] *BOA,* ŞD. 2238/15, 8 Cemaziyelevvel 1318 (3 Eylül 1900), Lef 1; *BOA*, MF.MKT. 151/60, 23 Safer 1310 (16 Eylül 1892).
[65] *BOA*, MF.MKT. 77/35, 9 Eylül 1298 (21 Eylül 1882); *BOA*, MF.MKT. 933/1, 6 Rebiyülahir 1324 (30 Mayıs 1906).
[66] *BOA*, DH.TMIK.M. 149/19, Lef 1, Lef 3; *BOA*, ŞD. 2537/16, 16 Kanun-i sani 1303 (28 Ocak 1888). Maarif müdürlerinin vazifelerini içeren talimatın 41. maddesinin birinci fıkrasına göre okul kabul edilen yer, öğretmenleri, ders kitap ve programları değişirse durumu hemen ruhsatnamelerine ve özel defterlerine kaydetmeye maarif müdürleri mecburdur. Aynı talimatın 48. maddesine göre de bir okulun bir yerden başka bir yere nakli söz konusu olduğunda taşınmadan önce Maarif Nezareti'ne yazılı olarak bildirilmelidir. Gerekli inceleme yapılana kadar ise okul eski yerinde kalacaktır. Ayrıca nakil sebebi binanın harap olması yıkılması gibi acil ziyanlardan kaynaklandığında işlem hızlandırılacak ve yeni ruhsatname verilecektir. Bkz. *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907); *BOA*, ŞD. 2302/32, 9 Safer 1324 (4 Nisan 1906), Lef 3.

5- Bir bina içerisinde bulunan karma bir okula ruhsat verildikten sonra iki müstakil okula ayrılması[67].

6- Bazı misyoner okullarının varlığının sonradan anlaşılması. İstanbul'daki *Gedikpaşa İngiliz Mektebi*'ne Müslüman öğrencilerin gittiğinin öğrenilmesi ile bu okulun varlığının fark edilmesi bu durum için bir örnektir[68].

7- İngiltere Sefareti, okullarla ilgili Osmanlı Devleti'ne eksik ve tutarsız bilgiler sunmuştur. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığının Babıali'ye ilettiği dokümanlar ile Sefaret'in verdiklerinin uyuşmaması bu duruma bağlı olmalıdır[69].

8- 129. madde hükümlerinin uygulanamaması[70]. Bu durum muhtemelen bölgedeki kayıt dışı okul sayısında artışı tetikleyen etkili bir neden olmuştur.

9- Aynı ya da farklı ülkelerin misyoner cemiyetlerine ait okulların el değiştirmesi[71].

10- Bazı okullar hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamasında okulların açıldığı yerlerde maarif müfettişinin yokluğu etkili olmuştur[72]. Okulların çoğunun teftişi kabul etmemesi ise devletin elinde olması gerekenden az veri toplanmasına yol açmıştır[73].

11- Binalarının ya da sınıflarının yetersiz olduğu gerekçesiyle okulların genişletilmesi, bir okula bağlı farklı şubelerin açılması[74].

12- Okulların farklı yerlerde bulunması nedeniyle vilayetlerin incelemelerini gerektiği gibi tamamlayamaması, buna bağlı olarak da gerçek sayıların belirlenememesi[75].

13- Eytamhane ve darü't-tedavi gibi müesseselerin okul olarak da işlev görmesi[76].

---

[67] *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907); *BOA*, ŞD. 2302/32, 9 Safer 1324 (4 Nisan 1906), Lef 3.
[68] *BOA,* MF.MKT. 1050/53, 11 Şubat 1323 (24 Şubat 1908), Lef 1.
[69] *BOA*, MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 3.
[70] Bu durum maarif idaresinin olmadığı Cebel-i Lübnan gibi yerlerde daha fazla olmuştur. Bkz. *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 12-20; Mutlu, s. 270-273. Bkz. *Tablo 27.*
[71] *BOA*, *Nizamat Defteri*, No.: 10, s. 31; *BOA*, ŞD. 2317/11, 16 Cemaziyelahir 1333 (1 Mayıs 1915), Lef 35/1-4; Mutlu, s. 243; *BOA,* MF.MKT. 889/45, Lef 2, 4; *BOA,* HR.İM. 107/45, Lef 3, 4.
[72] *BOA*, MF. HUS. 12/11, 21 Safer 1329 (21 Şubat 1911).
[73] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), lef 9; Mutlu, s. 268; *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275-278.
[74] *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 4, s. 108; *BOA,* ŞD. 2682/10, 16 Zilkade 1315 (8 Nisan 1898) Muhtelif lefler; *BOA*, İ.AZN. 30/1316 Ra-06, 23 Rebiyülevvel 1316 (11 Ağustos 1898); *BOA,* BEO 1179/88361, 2 Rebiyülahir 1316 (20 Ağustos 1898); *BOA, Kilise Defteri No.: 2*, s. 2, No.: 1, 15 Rebiyülahir 1290 (12 Haziran 1873); *BOA,* ŞD. 2770/41, 17 Şubat 1323 (1 Mart 1908), Lef 5. Bkz. *Tablo 13.*
[75] Çetin, "Maarif…", s. 194.
[76] Mutlu, s. 240 dipnot.

Ayrıca istatistiksel verilerin yer aldığı kaynaklar birbirinden farklı bilgiler içermektedir. Bilgilerin doğrulanabilmesi farklı dillerde de olsa içeriğin aynı tarihten bahsetmesi, okullar hakkındaki ayrıntıların kurucusu, kurulduğu köy, mahalle, tarih gibi önemli ayrıntıların tutarlılığına bağlıdır. Hâlbuki ulaşılabilen kaynaklarda bilgilerin kaydedilmesi noktasında kurumsal ve dönemsel farklı yollar çizilmesi bilginin doğruluğunun test edilmesini güçleştirmektedir. Burada kaynaklarda verilen tarihler yanlış olabileceği gibi okulların kapanıp tekrar açılmış olması mümkündür. Bu nedenle de belgelerde okulların açılış tarihinin farklı kaydedilmesi muhtemeldir. Yazışmaların uzaması, buna bağlı olarak bilgilerin yeterli düzeyde güncellenemeyip farklı kurumların evraklarında sayısal bilgilerin çeşitlilik arzetmesi nedenler arasında söylenebilir. Her ne kadar bilgilerde farklılık olsa da ulaşılabildiği kadarıyla kaynaklarda geçen veriler mümkün olduğunca buraya aktarılmıştır. Bu noktada devletin idare merkezi olması nedeniyle ilk etapta İstanbul'daki okullar incelenmiştir.

1.2. İstanbul'daki Okullar

1.2.1. Beyoğlu İngiliz Kız Ortaokulu

D. E. Thompson, İngiltere dışında bulunan İngiliz kız mekteplerinin çok azının İstanbul Kız Tali Mektebi'nden daha ilginç bir tarihe sahip olduğunu savunmuştur[77]. Kız Okulu Miss Jane Walsh'dan ilham alınarak açılmıştır[78]. Thompson, 1872'de ölen Miss Jane Walsh'ın okuldaki işine 1849'da başlamış olabileceği fikrini ileri sürmüştür. Aynı zamanda bu tarihin İstanbul'un kız öğrencileri için eğitim faaliyetlerinin eksikliğini doldurmak amacıyla çalışan Lady Stratford Canning'in bu İngiliz Okulu'nu kurduğu yıl olduğunu belirtmiştir[79]. Okulun kurulması, İngiltere'de kızların daha iyi eğitim alması için Londra, Oxford ve Cambridge'te kolejlerin ve tüm İngiltere'de tali mekteplerin açılması gibi önemli gelişmelerle aynı döneme denk gelmiştir[80]. Kapıları tüm

---

[77] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı.
[78] *TNA*, BW 61/8, TUR/601/7, Cameron Badenoch'un 29.6.1948 tarihli yazısı.
[79] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı. Bazı kaynaklara göre ise okulu 9 Aralık 1857 tarihinde Estelle Daizy Thompson kurmuştur. Bu kişi ile yukarda belirtilen D.E. Thompson aynı kişi olmalıdır. Bkz. Kenan **Okan**, *Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerinde Bir İnceleme*, Millî Eğitim Bakanlığı Planlama-Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, Ankara Şubat 1971, s. 22. [25 sayfadan oluşan çalışma "1971 AD 4339" yer numarasıyla Millî Kütüphane'de (Ankara) bulunmaktadır]; Haydaroğlu, s. 127; Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, s. 103; Büyükkarcı, "İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi", s. 167, 168 ve 201; Vahapoğlu, s. 76. (Vahapoğlu, okulu İstanbul'da açılan Katolik okullar arasında zikretmiştir. Bkz. Vahapoğlu, s. 74-76.) Kuruluşu noktasındaki farklılığın kaynağı okula daha sonra 1857 yılında padişah tarafından arsa ve bina verilmesi ile ilgili olmalıdır.
[80] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı.

milletlerden çocuklara açık olsa da okul temel olarak Osmanlı Devleti'nde yaşayan İngiliz çocuklara eğitim vermeyi amaçlamıştır[81].

Kırım Savaşı'ndan sonra 1857'de Sultan Abdülmecid tarafından Lady Stratford de Redcliff'e okul için kullanılması maksadıyla Beyoğlu'nda arsa ve bazı binalar verilmiştir[82]. Beyoğlunda Tomtom Mahallesi'nin Cadde-i Kebirindeki *(Grande Rue de Pera)* ve Sultan II. Mahmud vakfından bir ev ve altında bulunan altı dükkân okula verilen mülkler arasında yer almıştır[83]. 1858'deki fermanla, mülkün kadastroya kayıtlı olması gerektiği karara bağlanmıştır. Fakat bu kaydın gerçekten yapıldığına dair hiçbir kanıt yoktur[84]. Okul fermanla verilen arsa üzerinde yapılan büyük taş bir binada 1860'ta açılmıştır[85]. On yedi yılın ardından ise okul kapanma ile yüz yüze gelmiştir.

Rusya ve Türkiye arasında 1877 yılında savaş patlak verdiğinde, okul belirsiz bir durum nedeniyle kapatılmış ve altı yıl boyunca kapalı kalmıştır. Bundan sonra, İngiltere'de girişimlerde bulunan Lady Stratford, okulu tekrar açtırmıştır. Tekrar açılmasına katkıda bulunan İngilizler'den bir komite kurulmuştur. 12 Ekim 1881 tarihli bir vekâletname ile okulun mülkiyeti bu komiteye devredilmiştir. Vekâletnamede mülkiyetin devredilmesindeki amaç; özgürlükçü, hiç bir ırk ya da din kısıtlamasının ve dinî herhangi bir yükümlülüğün olmadığı ve bu konunun kişinin ebeveynlerine bırakıldığı

---

[81] *TNA,* BW 61/8, TUR/601/7, Cameron Badenoch'un 29.6.1948 tarihli yazısı. Yıllar geçtikçe daha çok Türk öğrenci okula girmiş ve zamanla her iki okuldaki öğrencilerin geneli Türk olmuştur. 1948'de yapılan sayım neredeyse tüm Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinin temsil edildiğini, bunların arasında yalnızca 50 tane İngiliz kız ve erkek bulunduğunu göstermiştir. (Yerlileri etkileme konusunda başarılı olan okulun 1946'da İngiliz olmayan öğrencilerin sayısı %75 civarında olmuştur. Bkz. *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, David V. Kelly'nin 22.7.1946 tarihli yazısı)

[82] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı; *TNA,* FCO 13/48, CR 2/2/144/1, E.G. Harman'ın 15.8.1968 tarihli yazısı ve ekleri; *TNA,* FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A. (İngiliz Arşiv vesikalarında bu mülklerin padişah tarafından ihsan ediliş tarihi 1858'dir. Osmanlı Arşivi belgelerinde Lady Stratford'a mülklerin senedinin verilme tarihi 9 Aralık 1857 olduğundan 1857 esas alınmıştır. Bkz. *BOA*, ŞD. 216/34, 5 Zilhicce 1317 (6 Nisan 1900), Lef 2. Bununla birlikte bir *BOA* belgesi mülklerin padişah tarafından verilme tarihini 1858 olarak belirtmiştir. Bkz. *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274.) Bir devlet adamı ve diplomat olan Stratford bir misyoner olmamasına rağmen ismi İstanbul'daki ilk misyonerler Dwight, Goodell, Schauffler ve Hamlin ile ilişkilidir. Lord Stratford Amerikan misyonerlerine bir arkadaş olduğu gibi zulme uğradıklarını düşündüğü kişilerin hamisi ve Türkiye'deki Protestan sivil toplumun kurucusu olmuştur. Türkiye'deki Protestanların hoşuna giden hak ve imtiyazların savunuculuğunu yapmıştır. Onların refah ve mutluluklarına olan ilgisini öldüğü güne kadar sürdürmüştür. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, No. X., October 1880, s. 378.

[83] *TNA,* FO 195/2512, 161/29/36, J. T. Jones tarafından İngilizce'ye çevrilen 16 Ocak 1895 tarihli mazbata ve tezkerenin kopyası; *BOA*, Y.PRK.EŞA. 18/11, 29 Zilhicce 1310 (14 Temmuz 1893); *BOA*, ŞD. 216/34, 5 Zilhicce 1317 (6 Nisan 1900), Lef 2.

[84] *TNA,* FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A. Ulaşılabilen ve incelenen *BOA* belgelerinde *TNA* belgelerinin belirttiği kayda rastlanılmamıştır.

[85] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı; *TNA,* FCO 13/48, CR 2/2/144/1, E.G. Harman'ın 15.8.1968 tarihli yazısı ve ekleri; *TNA,* FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A.

İngiliz disiplini ile genç kızların eğitilmesi olarak gösterilmiştir[86]. Bazı belgelerde ise okulun mülklerinin aynı tarihte vekâletname ile İngiliz Büyükelçiliği'ne devredildiği belirtilmiştir[87].

Okul şehir dışında satın alınan büyük bir oyun alanına ve araziye inşa edilen yeni binada 1882'de tekrar açılmıştır. İlk etapta on dört öğrencisi varken; yüzyılın sonunda bu rakam iki yüzün üzerine çıkmıştır[88]. İngiltere Sefiri Sir William White okulun vergiden muaf tutulması konusunda talepte bulunmuştur. Bu isteğini destekleyen nokta ise, okulun hayır müessesi olmasıdır. Ayrıca mülklerin bir şahıs adına kayıtlı olması sakıncalı olduğundan harç ve intikal masrafı alınmaksızın mukataaya çevrilmesi ve İngiltere Sefareti adına vakıf defterine kaydının yapılması da White'ın istekleri arasında olmuştur[89]. Neticede okulun mülkleri 24 Şubat 1886 tarihli irade ile mukataaya bağlanarak İstanbul İngiltere Sefareti adına kaydedilmiştir[90]. Zamanla mülklerde zorunlu sebeplerle değişikliğe gidilmiştir.

1900'de yol genişletme çalışmaları nedeni ile okulun altındaki mağazaların yıkılması gerekliliği ortaya çıkmıştır[91]. Yolun tamamlanmasından sonra kalacak arsanın 408 metrekarelik kısmına okulun taştan bir bina olarak yeniden inşası ve altına üzerinde birer oda olacak şekilde üç mağaza yapılması konusunda Sefaret başvuruda bulunmuştur. Yeni binanın 150 öğrenci alacak şekilde inşa edilmesi planlanmıştır. Okul ile ilgili Hariciye Nezareti'nin konuyu içeren 15 Nisan 1900 tarihli tezkeresinin ilgili makamlarca görüşülmesi neticesinde okula gerekli izin verilmiştir[92]. Masrafları Sefaret tarafından karşılanacak olan okul zaten irade ile kurulmuş olduğundan ve öteden beri İngiltere Sefiri'nin nezareti altında bulunduğundan gerekli ruhsatın verilmesi kabul edilmiştir. Aslında padişahın izni olmaksızın her nerede ve ne şekilde olursa olsun okul

---

[86] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı.

[87] *TNA,* FCO 13/48, CR 2/2/144/1, E.G. Harman'ın 15.8.1968 tarihli yazısı ve ekleri; *TNA,* FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A.

[88] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı.

[89] *BOA*, Y.PRK.EŞA. 18/11, 29 Zilhicce 1310 (14 Temmuz 1893).

[90] *BOA*, İ.AZN. 39/1318 Ra-08 (6 Temmuz 1900); *BOA*, BEO 1519/113920, 20 Rebiyülevvel 1318 (18 Temmuz 1900); *BOA,* DH. MKT. 2384/66, 08 Rebiyülahir 1318 (5 Ağustos 1900).

[91] Mutlu bu tarihi 1902 olarak belirtmiştir. Bkz. Mutlu, s. 274 dipnot.

[92] *BOA*, BEO 1519/113920, 20 Rebiyülevvel 1318 (18 Temmuz 1900); *BOA,* DH. MKT. 2384/66, 08 Rebiyülahir 1318 (5 Ağustos 1900); *BOA,* MF.MKT. 504/14, 15 Muharrem 1318 (15 Mayıs 1900), Lef 1-4; *BOA*, ŞD. 216/34, 5 Zilhicce 1317 (6 Nisan 1900), Lef 2.

kurmaya ve açmaya izin verilmemesi lazımdır. Bununla birlikte durum bu okulun yeniden inşasından ibaret olması nedeniyle ruhsat konusunda bu engele takılmamıştır[93].

I. Dünya Savaşı'na kadar okul, İngiltere'deki İngiliz Lisesi müfredatına ve işleyişine göre yönetilmiştir. Eğitim kadrosu da bu ülkeden gelen öğretmenlerden oluşmuştur. 1914'te savaşın başlaması okulun ikinci kez kapanmasına neden olmuş ve bu kez de altı yıl boyunca kapalı kalmıştır[94].

Varlığı açıkça bir tür politik önem meselesi olarak algılanan[95] okulun 1922'de tekrar açılması yeni şartların karşılanmasını gerekli kılmıştır. Burada en önemli etken Türkiye'nin modern bir eğitim sistemi kurmak konusuyla derinden ilgilenmesi olmuştur. Bu da okulun programını ve işleyişini, modern Türkiye'nin gereksinimlerine göre genişletmesini gerektirmiştir. Türkiye'deki diğer tüm okullar gibi, İngiliz Kız Tali Mektebi de Maarif Nezareti'nin talimatlarına tabi kılınmıştır. Öğrenciler için Türk dili eğitiminin zorunlu hale gelmesi ile müfredatındaki bazı konuların devletin atadığı Türk öğretmenler tarafından Türkçe verilmesi zaruri olmuştur. Fakat okul İngiliz temellerinde eğitim veren bir kurum olma özelliğini korumuştur[96].

Okulun üzerinde çok etkili olan bir başka gelişme ise Türk kızlarının eşit haklara sahip olmasıdır. Kısa süre sonra onların da okulun kurumsal yaşamına çok önemli katkıları olduğu görülmüştür. Bu bağlamda okuldaki Türk kızlarının sayısı giderek artmış ve okulun *Upper School* kısmındaki öğrencilerin çoğunu Türkler oluşturmuştur[97]. Türk ilkokulunda 5 yıl eğitim alıp İngilizce öğrendikten sonra on iki yaşındayken okula katılan bu kızlar, okulun mezuniyet standartlarına ulaşana kadar düzenli olarak lise derslerini takip etmişlerdir. Öğrencilerinin İngiliz üniversitelerine devam etmeleri hem kendileri hem de okulları için bir gurur kaynağı olmuştur. Dolayısıyla kızların başarısı verilen eğitimin kalitesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir[98].

---

[93] *BOA*, İ.AZN. 39/1318 Ra-08 (6 Temmuz 1900).
[94] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı. *TNA*'da bulunan başka bir belgede ise okulun 20. yüzyılın ilk yıllarında ve I. Dünya Savaşı dönemi boyunca eğitime devam ettiği belirtilmiştir. Bkz. *TNA*, FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A.
[95] *TNA,* T 164/26/14, L. Morison'dan W.R.L. Trickett'e yazdığı 6.7.1922 tarihli mektup.
[96] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı. Okan, okulun kitaplığındaki eserlerin 860'ınınTürkçe, 900'ünün İngilizce olduğunu yazmıştır. Okan, s. 22.
[97] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı. 1910 ile 1922 yılları arasında, Amerikan okullarına katılan Türk sayısı ise birden yirmiye kadar çıkmıştır. Bkz. *TNA,* FO 371/10213, E 2742/1359/44, The Lausanne Treaty and Kemalist Turkey, "American Missionary Interests", s. 36.
[98] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.1944 tarihli yazısı.

Eğitim açısından gösterdiği başarılara rağmen 1922'den sonra okul zor zamanlar geçirmiştir. Bu ana kadar mali açıdan kendi kendine yetebilen okulu ticari bunalım ciddi bir şekilde sarsmıştır. Mali sıkıntıları ancak İngiliz Meclisi'nin yardımları ile aşılabilmiştir. İngiltere'den personel getirtilerek ve yeterli test kitabı kaynağı temin edilerek okulun zor günlerinde eğitime devam etmesi sağlanmıştır. Yaşadığı problemler nedeniyle okul, başvuran öğrencilerin yalnızca çok az bir kısmını kabul edebilmiştir. Öğrenci talebindeki fazlalık İngiliz eğitim ilkelerinin Türkiye'de takdir edildiği ve İngiliz Okulu'nun Türk gençliğinin eğitiminin ileri gitmesinde bazı katkılara sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır[99].

Diğer yabancı okullar gibi bu okul da 1923'te Lozan Antlaşması'nın resmi görüşmelerine havale edilmiştir[100]. İngiliz Büyükelçi Sir Horace George Montagu Rumbold[101] ve İsmet İnönü'nün mektuplaşması sonucu okulun varlığı Türkiye'de kurulmuş bir yabancı okul olarak kabul edilmiştir[102].

1.2.2. Nişantaşı İngiliz Erkek Lisesi

Okul 1905'te W. N. Briks tarafından[103] Sultan Abdülhamid'in İngiliz Büyükelçiliği'ne verdiği bir arsa üzerinde kurulmuştur[104]. Müessesenin açılış amaçlarından ilki diğer devletler gibi İngilizlerin kendi okullarını açma arzusunu taşımalarıdır. İkincisi ise Türkiye'de yaşayan hem İngilizlerin hem de İngiliz tarzı eğitim almak isteyen diğer milletlerin erkek çocuklarına kaliteli bir ticaret eğitimi vermektir[105]. İngiltere ile olan ticari ilişkiler büyük ölçüde Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz temsilcileri

---

[99] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.44 tarihli yazısı.
[100] *TNA,* FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A.
[101] Belgede büyükelçinin ismi verilmemiştir. H. G. M. Rumbold Kasım 1920'de İstanbul'da büyükelçi olarak görevlendirilmiştir. Rumbold ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T. G. **Otte**, "Rumbold, Sir Horace George Montagu, Ninth Baronet (1869–1941)", *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004; online edn, Jan 2008 [http://www.oxforddnb.com/view/article/35866, accessed 25 Aug 2013]
[102] *TNA,* FCO 13/48, CR 2/2/144/1, E.G. Harman'ın 15.8.1968 tarihli yazısı ve ekleri. Bir arşiv belgesinde ise eğitime devam edebilme hakkı Lozan'a ve belgelerine dayanan okulun varlığını kabul eden resmi mektuplaşmaların bulunmadığı kaydı yer almaktadır. Bkz. *TNA,* FCO 13/744, PC 20/318/1, Appendix A.
[103] Okan, s. 22; Haydaroğlu, s. 126, 127; Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, s. 103; Büyükkarcı, "İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi", s. 167, 201; Vahapoğlu, s. 116. (Vahapoğlu, okula Cumhuriyet Türkiyesi'ne intikal eden okullar listesinde yer vermiştir.)
[104] *TNA*, FCO 13/48, CR2/2/144/1, From D.F. Duncan to H.B.C. Horrell, Okul hakkındaki memorandum.
[105] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2; *TNA*, FO 195/2691, Minutes 1741/25/55, Yeni binanın planı ile ilgili 1955'te British Council'e yapılan başvuru.

vasıtasıyla sağlanmıştır ve Osmanlı'yı ve dilini iyi derecede bilen yetenekli gençlerin desteğine ihtiyaç duyulmuştur[106].

İngiliz Konsolosu Mr. Waugh'un İngiltere'nin Doğu Akdeniz ticaretine ilaç olarak bulduğu çözümler arasında güvenilir dağıtıcılar yer almıştır. Dikkatli ve aynı zamanda enerjik bir dağıtıcı bulmanın her zaman kolay olmayacağını da belirtmiştir. Ama düzgün bir şekilde kurulmuş ve desteklenmiş bir kurumun olması durumunda bu tarz dağıtıcı arayışının boşuna dışarıda yapılmasına gerek yoktur. Bu kaynağın İstanbul'daki İngiliz Okulu'nda bulunabileceğini öngörmüştür. Waugh, okul hakkındaki gözlemlerini ise şu satırlarla değerlendirmiştir:

> "Okulun çalışmaları ile yakın temas halindeyim ve İngiliz eğitiminin kalitesi ile Türkiye hakkındaki bilgi ile karakterini birleştirdiği ve ticaret dünyası için en değerli şey olan dil konusunda bu çocukları buraya getirip iyi bir iş çıkarıldığına çok daha fazla ikna oldum. …İngiltere'deki ticaret dünyası Türkiye'deki dağıtıcı arayışı konusunda bu çocuklara mutlaka bakmalı"[107].

İngiliz Ticaret Odaları Birliği'nin 1907 sonbahar toplantısında okula verilmesi gereken önemi ticari boyutlarıyla değerlendirilmiştir. İngiliz Hükümeti'nin de Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya ve Rusya örneklerini takip etmesi ve İstanbul'da uygun bir yönetim ve kontrol mekanizması altında bir İngiliz Erkek Okulu kurulmasının teşvik edilmesi arzu edilmiştir. Osmanlı Kamu Borcu Konseyi Başkanı *(President of the Council of the Ottoman Public Debt)* Adam Block diğer ülkelerin istihdamları ile karşılaştırıldığında İngilizlerin arka planda kalmasından müteessir olmuştur. İngilizlerin bu noktada rakiplerinin ticari ve yabancı dil bilgilerinden geride olmaları genç İngilizlerin istihdam edilmesini imkânsızlaştırmıştır. Başka bir neden diğerlerinin gittikleri ülkelerin dilini öğrenmenin gerekliliğini kavrarken İngilizlerin yurtdışında kendi dillerinin yeterli olacağı düşüncesine sahip olmalarıdır. Çağın değişen koşullarının göz ardı edilmesi ve ihmaller, ticari rakiplere üstünlük fırsatı vermiştir. Türkiye yabancı mallar için belki yavaş ama zamanla yıldan yıla büyüyen öneme sahip bir pazar niteliğinde olmuştur. Bu nedenle de Türkiye'nin refahından yararlanmak büyük ölçüde ülkeyi ve dillerini bilen yetenekli temsilciler ve komisyonculara sahip olmaya bağlanmıştır[108].

---

[106] "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 February 1910, s. 9; *TNA*, T 172/39 İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in 15 Şubat 1910 tarihli *The Times*'ta yer alan yazısının kopyası.
[107] "An English School at Constantinople", *The Times*, 8 August 1910, s. 10.
[108] "British High School for Boys, Constantinople", *The Times*, 2 November 1907, s. 10.

İngiliz Ticaret Odaları Birliği'nin toplantısında yukarıdaki sebeplerle Türkiye'de iş hayatında en gerekli iki dil olan Fransızca ve Türkçe öğrenimine özel önem gösterecek[109], İngiliz erkek çocuklarının katılım göstereceği bir okulun gerekliliği dile getirilmiştir. Aynı zamanda yetişkinler için okulda bu dillerin okutulacağı sınıfların açılması önerilmiştir. Londra Ticaret Odası'nın ticari eğitim sertifikasının verileceği yıllık sınavlarının yapılması için bir yerel merkez sağlandığı gibi erkek çocukların bu sınavlara özel olarak hazırlanılacağı da ifade edilmiştir[110].

1907 yılında okulun geliştirilmesi yoluna gidilmiştir[111]. Bu konuda ihtiyacı hissedilen en önemli unsur maddi desteğin sağlanmasıdır. A. Block para yardımı için hazineye yaptığı başvurunun neticesinde aldığı "Emsali yoktur" cevabı karşısında üzüldüğünü ifade etmiştir. Diğer hükümetler sağladıkları ekonomik destekleriyle[112] sadece yabancı uyrukluların yerel dilleri öğrenmelerini sağlamakla kalmayıp, yerlilerin de yabancı dilleri öğrenmelerini sağlamışlardır. Sadece İngiltere, ticaretine destek olacak bu tarz "eşi görülmemiş" desteklerden uzak durmuştur[113].

Bu noktada diğer maddi olarak desteklenen okullar ile olan rekabetin sonucu İngiliz okullarındaki ücretlerin çok düşük tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu tür yardımlar veya hükümet tarafından sağlanacak bir hibe olmadan İstanbul'da okul kurmanın çok zor olduğu da dile getirilmiştir. Okulu sağlam bir temel üzerine oturtmak için gerekli ekonomik destek konusundaki düşünceler, fon veya hibenin artırılması yönünde olmuştur. 800 sterlin olan bağış fonunun 5000 sterline yükseltilmesi veya yıllık en az 200 sterlin hükümet hibesi sağlanmasının gerektiği açıklanmıştır. Okul komitesi İmparatorluk için değerini ve Büyük Britanya'daki ticari toplumun zenginliğini göz önüne alarak her ikisinin de olmasını arzulamıştır. Adam Block, garanti fonunun 1907'den sonra biteceğini ve yerel sakinlerin yardımlarına süresiz biçimde devam etmelerini beklemenin imkânsızlığını da dile getirmiştir. *The Times*'ın güçlü desteği ile

[109] Okan, eğitimin İngilizce olduğu okulda yardımcı dilin ise Almanca olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kitaplığındaki eserlerin 3500'ü İngilizce; 2500'ünün Türkçe'dir. Bkz. Okan, s. 22, 23.

[110] "British High School for Boys, Constantinople", *The Times*, 2 November 1907, s. 10.

[111] "An English School at Constantinople", *The Times*, 8 August 1910, s. 9; "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 March 1912, s. 5.

[112] Fransa, Türkiye'deki Fransız okulları için 300.000 frank harcamıştır. Almanya bütçesi yurtdışındaki Alman okullarına 650.000 mark yardım ayırmaya izin vermiştir. Almanların İstanbul'da 650'den fazla öğrencisi olan kız ve erkek liseleri olup hükümetleri yıllık 1000 £ hibe etmiştir. İtalya, Akdeniz havzasındaki yabancı ülkelerdeki İtalyan okullarına yılda 800.000 frank harcamıştır. Rusların ve Avusturyalıların da destekledikleri okulları vardır. (Bkz. "British High School for Boys, Constantinople", *The Times*, 2 November 1907, s. 10.)

[113] "British High School for Boys, Constantinople", *The Times*, 2 November 1907, s. 10.

halkın bu mesele üzerine eğilmesi, verilen bu bilgiler arkasından gelen önemli bir talep olarak yerini almıştır. Adam Block'un *The Times* editörüne gönderdiği bu yazı ile kitlelerin ekonomik desteğini sağlama amacını ve gazetenin toplum üzerindeki etkisini kullanmayı dile getirmesi önemli bir husustur[114].

Okulun binaları; İngiliz hükümetinin desteği, İngiltere'de toplanan bağışlar ve İstanbul'da bulunan İngilizlerden sağlanan paralarla inşa edilmiştir[115]. *The Times*'ta okulun inşası için Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu arsadan dolayı devletin cömertliği takdir edilmiştir[116]. 1909'da yapılan asıl bina en fazla 250-300 öğrenciyi alacak şekilde tasarlanmıştır. Güzel, geniş bir Türk evinden amacına uygun olarak dönüştürülen, elliyi aşkın yatılı öğrenci ve tüm personel için kalacak yerin bulunduğu eski yatakhanenin hemen arkasına yapılmış ve bu binaya bir köprüyle bağlanmıştır[117].

İngiltere Sefareti 6 Mart 1911 tarihli yazısında Beyoğlu'nda Firuz Ağa Mahallesi'nde bir mektep yapılması için Osmanlı Devleti'nin kendilerine hediye ettiği arsanın satılıp geliriyle Nişantaşı'nda Teşvikiye Caddesi İcadiye Sokağı'nda bir yer alınacağını belirtmiştir. Satın alınacak bu yer bahçeli bir ev olup arsanın bir kısmına erkekler için bir okul yapılması düşünülmüştür. Evin ise tamir edilerek öğretmenler ve yatılı öğrenciler için tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Okul inşaatının bitiminde Galata'da kale dibinde bulunan İngiliz Erkek Okulu'nun buraya nakledileceği ifade edilmiştir. Ayrıca evin tamiri için ruhsat verilmesi ve dışarıdan getirilecek inşaat malzemelerinin gümrük resminden muaf tutulması Sefaret'in talepleri arasında yer almıştır[118].

Bu gibi mekân değişikliği isteğinde bulunmuş müesseseler hakkında yapıldığı gibi mülkün tasarruf hakkının ve ruhsatın İngiltere Sefareti'ne verilmesi için gerekli şartlar şunlardır:

1- Galata'daki mektep nakil oluncaya kadar Nişantaşı'ndaki arsanın ve içindeki binanın mükellefiyetinin devamı,

---

114 "British High School for Boys, Constantinople", *The Times*, 2 November 1907, s. 10.
115 *TNA*, BW 61/6, From Budget & Control Department 12 Ağustos 1946 tarihli yazı; *TNA*, FCO 13/48, CR2/2/144/1, From D. F. Duncan to H.B.C. Horrell, Okul hakkındaki memorandum.
116 "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 March 1912, s. 5.
117 *TNA*, BW 61/6, From Budget & Control Department 12 Ağustos 1946 tarihli yazı. (1909 tarihi bir başka belgede 1908 olarak kayıtlıdır. Bkz. *TNA*, FO 195/2691, Minutes 1741/25/55, Yeni binanın planı ile ilgili 1955'te British Council'e yapılan başvuru.)
118 *BOA,* ŞD. 2801/5, 6 Mart 1911, Lef 9; *BOA,* DH.İD. 117/32, 24 Rebiyülahir 1329 (24 Nisan 1911), Lef 1-4; *BOA,* HR.HMŞ.İŞO. 89/17, 6 Mart 1327 (19 Mart 1911), Lef 2. 1911'de Sultan V. Mehmet asıl arsanın satışına ve Nişantaşı'ndaki arsanın satın alınmasına izin vermiştir. Bkz. *TNA*, FCO 13/48, CR2/2/144/1, From D. F. Duncan to H.B.C. Horrell, Okul hakkındaki memorandum

2- Nakilden sonra Galata'daki mektep arsası ve binasının mükellefiyeti,
3- Galata'daki mektebin vergisi kaç kuruş ise Nişantaşı'ndaki arsa ve mevcut bina ile inşa olunacak binaya takdir edilecek vergiden o miktarın düşülmesi,
4- Mektebe bağlı ve akar halindeki çeşitli binalar ile üçüncü şahısların sorumluluğunda bulunup mektep idaresi tarafından kiralanan binalar ve mektebe mahsus arsa haricinde bulunmak şartıyla müdür, hademe ikametine mahsus binalar ile eczane, ahır gibi yerlerin vergiye bağlanması,
5- Nişantaşı'nda mevcut binanın tamiri ve yeni inşaat için getirtilecek malzemelerin gümrük vergisinden muafiyeti,
6- Yeni arsanın benzerleri gibi zemininin mukataya bağlanması[119].

Belirtilen bu şartların yerine getirilip getirilmediği noktasında bir bilgi bulunamamıştır. Yalnız okul mahalline gönderilen heyetin incelemesi neticesinde verilen raporda okulun inşası ve hanenin de öğrenci ve öğretmenlerin ikamet etmesi üzerine tamirinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir[120]. Zaten işi takip eden İngiltere Sefareti ikinci tercümanı Mösyö Rayn, isteklerinin Firuz Ağa'daki okulun hukukunun Teşvikiye'de yapılacak okula devri olduğunu ifade etmiştir[121].

Muhtemelen bu nedene bağlı olarak 12 Nisan 1911 tarihli bir fermanla Nişantaşı'nda satın alınacak arazi ve burada inşa edilecek okul için izin verilmesinde engel görülmemiştir. Ayrıca arazinin elçinin adına kaydedilmesi izni yer almasına rağmen muhteşem bir avantaj olarak yorumlanan bu durum gerçekleşmemiş, arazi hiçbir zaman elçinin adına kaydedilmemiştir[122].

Nişantaşı'nda Teşvikiye Caddesi'nde yapılmakta olan İngiliz Erkek Mektebi için yurt dışından getirtilecek ve fermanla gümrük vergisinden muaf tutulacak inşaat malzemesinin bir listesi 23 Ekim 1911'de Sefaret tarafından Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu listede yazılı olan eşyadan bir kısmının getirtilmesinden bazı nedenlerle vazgeçilmiştir. Daha sonra listenin kapatılmış sayılmasıyla buna mukabil

---

[119] *BOA,* ŞD. 2801/5, 6 Mart 1327 (19 Mar 1911), Lef 6/1, 6/2.
[120] *BOA,* ŞD. 2801/5, 23 Rebiyülevvel 1329 (24 Mart 1911), Lef 4.
[121] *BOA,* ŞD. 2801/5, 2 Rebiyülahir 1329 (2 Nisan 1911).
[122] *TNA*, BW 61/26, Okul arazisinin kaydı ile ilgili Mayıs 1957'de hazırlanan notlar. (1923'ten sonra arazinin elçi adına kaydedilmesi Türk yasalarına aykırı olduğu gibi, yasanın bu duruma olanak sağlayacak şekilde yumuşatılabileceği veya yumuşatılacağı yönünde okula en ufak bir umut verilmemiştir. Hiçbir saygın Türk avukatı da bunun gerçekleşme olasılığı olduğunu düşünmemiştir. Bkz. *TNA*, BW 61/26, Okul arazisinin kaydı ile ilgili Mayıs 1957'de hazırlanan notlar.)

okula özel olarak daha önceden İngiltere'den getirtilen ve listeye dâhil olmayan 101 parçadan ibaret bir takım ısıtma aleti için depozito olarak 12 Ağustos 1912'de Dersaâdet İdaresi veznesine teslim edilen toplam 4940 kuruşun iadesi hususu 12 Ekim 1912 tarihinde Sefaret tarafından rica olunmuştur[123].

Sağlanan fonla üzerinde yapı bulunan bir arsa satın alınmış ve 1913 Şubat ayında tamamlanan modern okul binası yapılmıştır[124]. Binanın 40'ı yatılı olmak üzere 150 erkek çocuğa ikamet sağlaması planlanmıştır[125]. İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'a göre kurum bir hayır müessesi ya da dinî bir müessese değildir, ancak Türkiye'de kendi hükümetlerinden çok önemli destekler alan iş rakiplerinin örnek alınmasında geç kalmış bir çabadır. Yine Lowther asıl gayenin Türkiye'de yaşayan İngiliz çocuklarına eksiksiz bir şekilde Fransızca ve Türkçe öğretmek ve İngilizce ticari eğitimi vermek olduğunu ifade etmiştir. Burada belirli sayıda seçilmiş Türk çocuğuna aynı eğitimin bir İngiliz devlet okulu vasıtasıyla sağlanması da hedefler arasında yer almıştır[126].

Nişantaşı'nda bulunan İngiliz "High School" idaresi, mali işlerinin iyi olmadığı bahanesi ile 1914 yılında okulu tatil etmiştir. Arkasından velilerine bilgi bile vermeksizin 5 Kasım 1914'te öğrencileri evlerine göndermiştir. Ziraat Nezareti Ziraat Müfettiş-i Umumisi Hüsnü Bey 9 Kasım 1914 tarihli dilekçesi ile okulda eğitim gören oğlunun iki aylık eğitim ücreti olan 13 Osmanlı lirasını peşin ödediğini; kalan 5 haftaya ait ücretin tekabül ettiği 8 küsur liranın kendisine ödenmesine okul idaresinin yanaşmadığı konusunda şikâyette bulunmuştur. Hüsnü Bey şikâyetinde 8 liranın içinde bulunulan dönem itibariyle gözardı edilemeyecek öneme sahip olduğunu belirtirken bu paranın Osmanlı ile harpte bulunanlara terkinin uygun olmadığını da eklemiştir. Bu yüzden hem kendisine ait hem de çocuklarını bu okula devam ettiren diğer vatandaşlara ait paraların düşman elinde bırakılmaması için gereğinin yapılmasını rica etmiştir[127].

Amerika Salib-i Ahmer Heyeti, Nişantaşı'nda bulunan İngiliz Mektebi'nden kırk yatağın 25 Aralık 1914'te Taksim Fransız Hastanesi'ne verilmesi için talepte bulunmuştur. 27 Aralık'ta verilen cevap ile binadaki yatakların okul binasında kurulan

---

[123] *BOA,* MF.MKT. 1181/86, 1 Zilkade 1330 (12 Ekim 1912).
[124] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2; "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 March 1912, s. 5.
[125] "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 March 1912, s. 5.
[126] *TNA*, T 172/39 İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in 15 Şubat 1910 tarihli yazısı; "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 February 1910, s. 9; "An English School at Constantinople", *The Times,* 8 August 1910, s. 9-10.
[127] *BOA,* DH.EUM.VRK. 13/81, 20 Zilhicce 1332 (9 Kasım 1914).

Leyli Mekteb-i Sultani'nin yatılı öğrencilerine tahsis edilmesi nedeni ile isteklerinin karşılanamayacağı belirtilmiştir[128]. Okul, altı yıllığına kapanmasına neden olan 1914-1918 savaşının ardından açılmasına rağmen finansal istikrar seviyesini tutturamamıştır[129].

1920'de meydana gelen yangın, ahşap yatakhane binasına zarar vermiştir. Bu dönemde okulda yüz otuz yatılı öğrenci vardır. Bu öğrenciler için okul müdürü ve müdire olan eşi için ayrılan en büyük oda ve iki diğer odanın yatakhane yapılması gerekli görülmüştür. Personel için, oyun alanına ahşap tek katlı bir ev yapılmıştır. Hem yatılı öğrenciler hem de personel okuldaki büyük galeriyi yemek odası olarak kullanmıştır. 1921'de bu çok da tatmin edici olmayan düzenlemelerin değiştirilmesi gerekmiştir. Oyun alanına inşa edilen ahşap ev sökülmüştür. Komite yatılı öğrenciler ve personel için okulun arkasında yeni yapılmış iki özel ev kiralamıştır. Fakat öğle yemeği galeri salonunda verilmeye devam etmiştir[130]. Aynı yıl yakınlarda çıkan bir yangın okul binasına zarar vermiştir. Sigorta parası, zor yıllarda[131] okulun ayakta kalmasına olanak verdiğinden, felaketin zararları daha hafif atlatılmıştır[132]. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı sırada, okulun varlığı Türkiye'de kurulmuş bir yabancı okul olarak İngiliz Büyükelçi ve İsmet İnönü'nün mektuplaşması sonucu 24 Temmuz 1923'te kabul edilmiştir[133].

Mr. Lloyd 1925'te okulun diğer devletlerinkilerle karşılaştırıldığında çok daha kötü koşullarda olmasının uygun olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca İngiliz Hükümeti'nin buradaki İngiliz topluluğunun gelecekteki eğitim ihtiyaçları için bir şeyler yapma zamanının da gelmiş olduğu Lloyd'un düşünceleri arasında yerini almıştır[134]. 1933 yılından itibaren tüm finansal kaynakları kaybolan okul tehlikeli bir biçimde açık kredilerle ayakta kalmıştır. Lord Lloyd'un müdahalesi okulun kapanmasını engellemiştir[135].

---

[128] *BOA,* MF.MKT. 1204/34, 9 Safer 1333 (27 Aralık 1914), Lef 1, 2.
[129] *TNA*, BW 61/18, Finans kontrolörü Cameron Badenoch'un 25 Haziran 1948 tarihli yazısı.
[130] *TNA*, BW 61/6, From Budget & Control Department 12 Ağustos 1946 tarihli yazı.
[131] Okul 1921-1933 arasında, bütçe açığı olmayan yalnızca üç yıl geçmiştir; 1928, 1931 ve 1932. Bkz. *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.
[132] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.
[133] *TNA*, FCO 13/48, CR2/2/144/1, From D. F. Duncan to H.B.C. Horrell, Okul hakkındaki memorandum. Mektuplarla bunun dışındaki İngiliz okullarının yanı sıra diğer devletlerin okullarının varlığı da kabul edilmiştir. Bkz. Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, s. 16.
[134] "British School at Constantinople", *The Times*, 1 March 1925, s. 12.
[135] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.

Öğrenci Sayısı

1906 yılında öğrenci sayısı 31 iken[136] zamanla kayıtlardaki artışla okulun mevcudunun arttığı görülmektedir. 1910 yılında okul, yarısı İngilizlerden ve dörtte biri Türklerden oluşan toplam 68 öğrenciye sahiptir. Aynı yıl dördü İngiliz, biri Fransız ve biri Türk olan yönetici kadrosu bulunmaktadır[137]. 1914'te öğrenci sayısı 142'ye çıktıktan sonra savaş döneminde altı yıllık kapanma devresi yaşamıştır. Okul savaş sonrasında 1920 yılında 98 erkekle tekrar açılmıştır. 1921'de kayıt yaptıran öğrenci sayısı 166'ya ulaşmıştır. 1922 yılındaki ticari durgunluk öğrenci sayısının 118'e düşmesine neden olmuştur. Birçok İngiliz'in ve diğer milletlerden insanların da göç etmesi ile okulun mevcudu 1923'te 46'ya düşmüştür[138].

1.2.3. Bağımsız İskoç Kilisesi'nin (Free Church of Scotland) İstanbul Yahudi Misyonu Okulları

Misyoner cemiyetleri çeşitli din ve mezheplere mensup insanlara yönelik çalışmalarında kendilerine farklı çalışma sahaları seçmişlerdir. Örneğin *FCS* Yahudiler üzerine odaklanmış faaliyetlerini bu alanda yoğunlaştırmıştır. Yahudiler içerisinde ise kızların ayrı bir yeri olmuştur. Kızlar için sunulan eğitim fırsatlarının eksikliği; misyonerleri özellikle kız eğitimine emek, para ve zaman harcamaya sevketmiştir[139].

Yahudiler ise misyonerlerin onları kendi dinlerine çevirme gayretlerinin farkında olmuşlardır. Bu nedenle misyonerlerin hizmetlerinden faydalanan Yahudilerin bazen hahamlar tarafından aforoz *(herem)* edilmeleri önemli bir etki meydana getirmiştir. Bununla birlikte Yahudi toplumunun ve devletin kızlar için resmi eğitim kurumları tedarik edememesi, kızlarının okuryazar olmasını isteyen Yahudileri misyoner okullarına yönlendirmiştir[140].

Yahudi toplumunun liderleri resmi kız eğitiminin herhangi bir çeşidini genellikle onaylamadıkları için misyonerlerin okulları ile yarışacak müesseseler kurmayı düşünmemişlerdir. Misyoner kız eğitimine alternatifler oluşturmayı denemek ise yerel

[136] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.
[137] *TNA*, T 172/39 İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in 15 Şubat 1910 tarihli yazısı; "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 February 1910, s. 9; "An English School at Constantinople", *The Times*, 8 August 1910, s. 9-10.
[138] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.
[139] Rachel **Simon**, "Jewish Female Education in the Ottoman Empire, 1840-1914", *Jews, Turks, Ottomans a Shared History, Fifteenth through the Twentieth Century,* Edited by Avigdor Levy, Sycracuse University Press, Newyork 2002, s. 130.
[140] Simon, s. 131.

ve yabancı Yahudi bireylere ve organizasyonlara düşmüştür. Böylece misyoner eğitiminin sürekli meydan okuması, modern Yahudi kız okullarının kurulması ve toplumun bu kesimine sundukları hizmetlerin derece derece gelişmesi için büyük bir güdü olarak hizmet etmiştir. Özellikle dil eğitiminde bu okulların kalitesine inanılması; öğretimin, yemeğin ve giysinin ücretsiz olması güçlü bir etki meydana getirmiştir. Bu faktörler nedeniyle modern Yahudi okullarının kurulmasından sonra bile kızlarını misyoner okullarına göndermeye devam etmişlerdir[141].

Yahudilerin çocuklarını gönderdikleri eğitim müesseselerinin bazılarını *FCS*'nin İstanbul'da açtığı okullar oluşturmuştur. *FCS*'nin şehirdeki Yahudi misyonu 1842'de başlamıştır[142]. *FCS*'nin İstanbul misyonunu kurmasında şehrin sunduğu bazı avantajlar etkin rol oynamıştır:

a) İstanbul'da yaşayan Yahudi nüfus avantajlardan birisidir[143].

b) Tüm doğunun merkezi olması şehirde iletişimi hızlandırmıştır. Dolayısıyla Anadolu, Balkanlar, Suriye, Mısır, Mezopotamya, Rusya, İran, Berberi devletler üzerinde bile etkili olmuştur.

Ayrıca şehrin bu özelliklerinin İncil dağıtan kitapçıların *(colporteur)* girişken özellikleri ile birleşmesi İncil mesajının iletilmesinde önemli bir avantaj oluşturmuştur[144]. Bu ve

---

141 Simon, s. 131. Avigdor Levy, Yahudi öğrencilerin büyük çoğunluğunun çeşitli Avrupalı eğitim müesseselerine devam ettiklerini belirtmiştir. Bkz. Avigdor **Levy**, "Ottoman Jewry in the Modern Era, 1826-1923", *The Jews of the Ottoman Empire*, Edited by Avigdor Levy, Darwin Press, Princeton 1994, s. 115. *FCS*'nin İtalyan Yahudiler için Galata'da açtığı okulun Temmuz 1853 öğrenci sayısına bakıldığında bir tane İngiliz hariç diğerleri Yahudi'dir. Bkz. *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October, 1853, s. 67.

142 *The FCS Monthly*, December 1, 1894, s. 276. Osmanlı Arşivi belgeleri de Galata'da Bereketzade Mahallesinde *FCS*'nin okullarının kuruluş tarihini 1842 vererek *FCS*'nin Yahudi misyonunun başlangıç tarihini doğrulamaktadır. Bkz. *BOA,* ŞD. 2770/41, 22 Kanun-i sani 1323 (4 Şubat 1908), Lef 6. (Belgede *FCS* için aynı zamanda *Scotch Mission* tabiri de kullanılmaktadır.) *FCS* Komitesi'nin 1878 yılı raporuna göre cemiyetin Yahudi misyonu olarak Amsterdam, Breslau, Peşte, Prag, Strazburg ve İstanbul olmak üzere 6 istasyonu vardır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXIV, No. IX., September 1878, s. 304. Sultan Abdülmecit'in 1840'da yayınladığı ferman; 1841'de ilk Yahudi Hahambaşına Kudüs'te resmî bir statü verilmesi ve aynı tarihli Yahudiler'in kamu yönetiminde haklarını koruyacakları yönündeki ferman sonrası bu okulların kurulması manidardır. Bkz. Gülnihâl **Bozkurt**, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları'nın Hukukî Durumu (1834-1914)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1996, s. 189.

143 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198-199. (Misyonerlerin 19 Kasım 1851 tarihli mektubundan). Osmanlı Devleti'ndeki Yahudi nüfusu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Avigdor **Levy**, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, The Darwin Press, Princeton, New Jersey 1992, s. 111; Enver Ziya **Karal**, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, C. 6, TTK, Ankara 2007, s. 268; Kemal H. **Karpat**, "Jewish Population Movements in the Ottoman Empire, 1862-1914", *Studies on Ottoman Social and Political History*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2002, s. 159; Kemal H. **Karpat,** *Ottoman Population 1830-1914*, The University of Wisconson Press, Madison 1985, s. 104-163; F.H.A. **Ubucini**, *1855'de Türkiye*, C. I, Çev: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 68, dipnot.

benzeri avantajlar neticesinde *FCS*, Hasköy ve Galata olmak üzere iki istasyon kurmuştur[145]. *FCS* zamanla bu iki istasyondaki eğitim faaliyetlerine hız vermiştir. *FCS* misyonerlerinden Mr. Koenig eğitim faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak; *"Eğitim alanında çalışma o kadar genişledi ki misyonerler[146] diğer görevlerine ayırdıkları mesailerini azaltarak zamanlarını okullarda öğretmenlik yapmaya vermek zorunda kalacaklar"*[147] fikrini ileri sürmekten kendini alamamıştır. Nitekim *FCS*'nin Hasköy ve Galata istasyonlarında; Polonyalı, İtalyan, Alman ve İspanyol Yahudiler için okullar açmaları Koenig'in fikirlerini doğrulamıştır. Bu okullar ile ilgili ayrıntılardan aşağıda bahsedilmiştir.

1.2.3.1. Polonyalı Yahudiler için Galata'da Açılan İngiliz Okulu

FCS misyonerlerinin Galata ve Hasköy istasyonlarındaki eğitim çalışmalarının meyvesi olan okulların ilki 1842 yılında Galata'da Perşembe Pazarı Bereketzade Mah. Çınar Sokağı'nda açılmıştır. Polonyalı Yahudilere ücretsiz eğitim vermek için açılan okul iptidai ve rüşdi derecesinde olup eğitim süresi 12 yıldır[148].

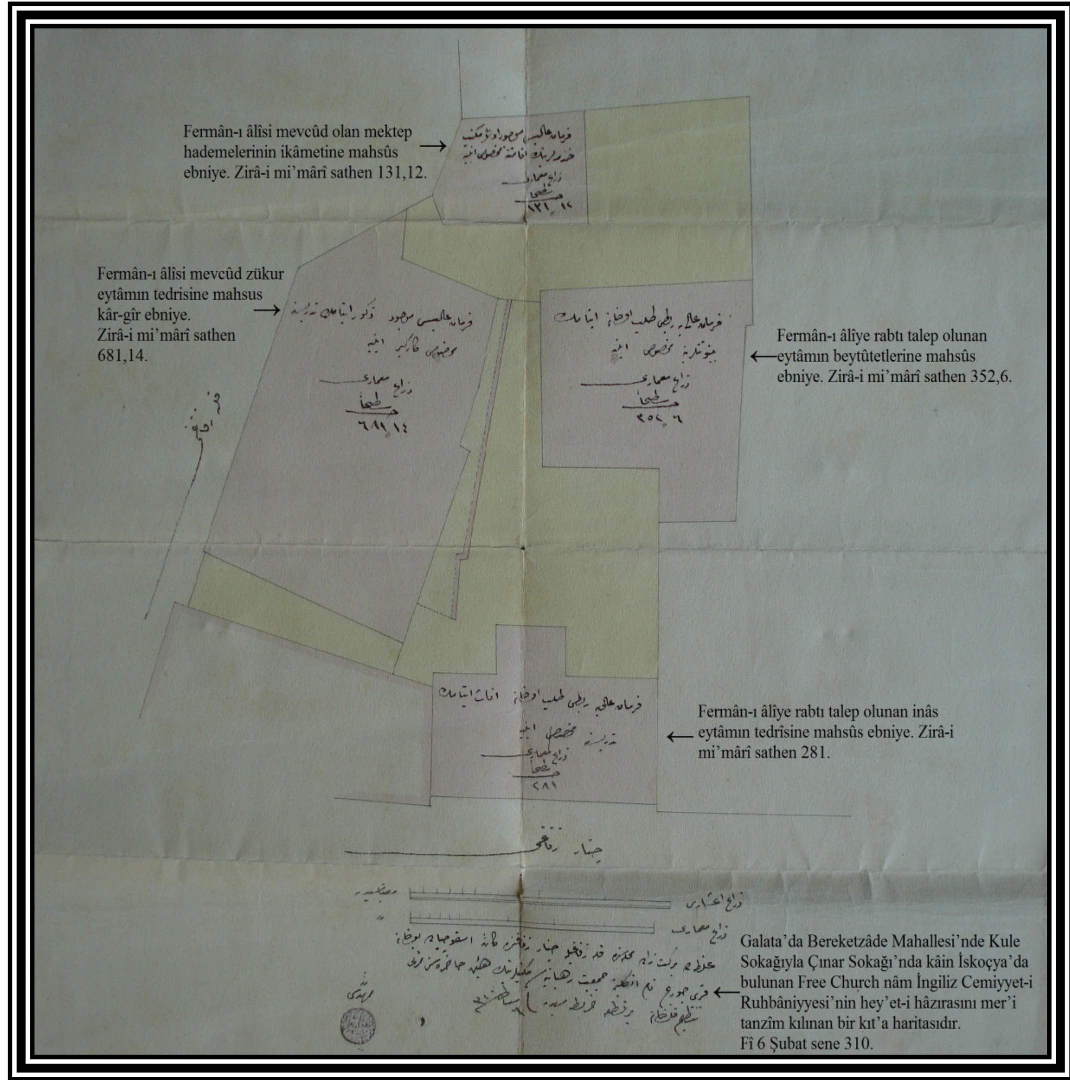
144 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198-199. (Misyonerlerin 19 Kasım 1851 tarihli mektubundan)

145 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 176; *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1856, s. 6.

146 *FCS* misyonerlerinin İstanbul kadrosu ile ilgili ulaşılabilen bir fotoğraf 1892 yılına aittir. Bkz. *Resim 2.*

147 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., April, 1851, s. 311.

148 *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274. *FCS* tarafından 1842'de kurulmuş olan müesseseler 1903 tarihli irade ile mevcudiyetleri tasdik edilen İngiliz müesseseleri arasında yerini almıştır. Bkz. *BOA,* ŞD. 2770/41, 22 Kanun-i sani 1323 (4 Şubat 1908), Lef 6.

Resim 1*: FCS*'ye Ait Müesseseler
(Galata: Bereketzâde Mah. Kule Sok. ile Çınar Sok.)

Kaynak: *BOA,* ŞD. 778/3, 6 Şubat 1310 (18 Şubat 1895), Lef 1.

Galata'da Perşembe Pazarı'nda bulunan okul 1845'ten itibaren Musevi çocuklarına eğitim vermeye başlamıştır. *FCS* tarafından genişletilmesi yönünde müsaade istenilmesi üzerine 12 Haziran 1873'te bu izni almışlardır[149]. Okula ilave olunmak üzere daha önce yine bu cemiyet tarafından Galata'da Bereketzade Mahallesi'nde Çınar Sokağı'nda bulunan iki hane arsası satın alınmıştır[150]. Çınar Sokağı'nda 1883/1884 senesinde 3 kat olmak üzere kızlar için taş bir bina inşa edilmiştir. Ayrıca bu mektebin müştemilatından

[149] *BOA, Kilise Defteri No.: 2*, s. 2, No.: 1, 15 Rebiyülahir 1290 (12 Haziran 1873); *BOA,* ŞD. 2770/41, 17 Şubat 1323 (1 Mart 1908), Lef 5. (Çınar Sokağında bulunan iki arsa üzerine yapılan binalar *FCS* adına 18 Eylül 1896 tarihinde kaydedilmiştir. Bkz. aynı belge)

[150] *BOA,* ŞD. 771/25, 29 Rebiyülahir 1312 (30 Ekim 1894), Lef 4-6.

olup iç avlusunda daha önceden yer alan köhne bina yıkılarak yerine yetimlerin yatılı kalması için bir bina inşa edilmiştir[151]. Değeri 80 bin ve 100 bin kuruş olan bu iki binanın yeri aslında daha önceden İngiltere tebaasından Corci Beykır veled-i Fransçesko adına kayıtlıdır. Fakat daha sonra fermanla Galata'da kurulan *FCS*'ye ait okulun malı olmuştur[152]. 8 Ağustos 1885 tarihinde İstanbul İngiltere Sefareti adına kaydı icra kılınmış olan bu iki ev arsası üzerine yapılan ilave binalar için de ferman talebi Sefaretin 10 Nisan 1894 tarihli yazısında yer almıştır. Ferman taleplerinde herhangi bir sakınca görülmemiştir[153]. 1908 yılında ise kız okulunun taraçasının demir çatı ile kapatılması için yetkili makamlardan izin istenilmiştir[154].

Ayrıca okul Kule Sokağı cihetinde erkekler için 4 katlı ve taş bir binaya sahip olmuştur. Bu binanın üst tarafında okul hademeleri için yine taş bir bina yapılmıştır[155]. Galata'nın Bereketzade Mahallesi, Perşembe Pazarı ve Çınar Sokaklarında bulunan binalardan erkek öğrencilere eğitim verilen bina zamanla öğrenciler için yetersiz gelmeye başlamıştır. Bu durum sağlık koşullarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun üzerine 1908 yılında bu binaların olduğu arsanın bir kısmı üzerinde bulunan iki katlı binanın yıkılıp yerine yeniden üç katlı bir okul inşası gerekmiştir[156]. 5 sınıftan oluşan eski okulun yıkılmasından sonra yapılacak yeni okul da 5 sınıf olarak planlanmış ve ayrıca binanın 3. katının üzerine bir de taraça yapılması için ruhsat istenilmiştir[157].

---

[151] *BOA,* ŞD. 778/3, 17 Zilhicce 1312 (11 Haziran 1895), Lef 3. Mutlu okulun avlusundaki yetimhanenin 1898 yılında inşa edildiğini belirtmiştir. *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274.
[152] *BOA,* ŞD. 778/3, 5 Zilkade 1313 (18 Nisan 1896), Lef 4.
[153] *BOA,* ŞD. 771/25, 29 Rebiyülahir 1312 (30 Ekim 1894), Lef 1-6.
[154] *BOA, Kilise Defteri No.: 5*, s. 64, No.: 92/2032, 9 Muharrem 1327 (31 Ocak 1909); *BOA,* ŞD. 2770/41, 17 Şubat 1323 (1 Mart 1908), Lef 5.
[155] *BOA,* ŞD. 778/3, 17 Zilhicce 1312 (11 Haziran 1895), Lef 3.
[156] *BOA, Kilise Defteri No.: 5*, s. 64, No.: 92/2032, 9 Muharrem 1327 (31 Ocak 1909); *BOA,* ŞD. 2770/41, 17 Şubat 1323 (1 Mart 1908), Lef 5. [Sefarethanenin talebi konusunda 31 Ocak 1909'da izin verilmiştir. Bkz. *BOA, Kilise Defteri No.: 5*, s. 64, No.: 92/2032, 9 Muharrem 1327 (31 Ocak 1909)]
[157] *BOA,* ŞD. 2770/41, 22 Kanun-i sani 1323 (4 Şubat 1908), Lef 6.

Resim 2*: FCS*’nin İstanbul Kadrosu (1892)

Mr. ve Mrs. Tomory (Grubun ortasında ve aralarında masa bulunmakta), Mr. Tomory’nin solunda: Mrs. Hannington[158], Mrs. Leither ve Miss Pick (Kız Okulu’nun müdürü). Mrs. Tomory’nin sağında: Miss Goetz, Kız Yetimhanesi’nin yöneticisi ve Kız Okulu’ndan Miss Adamson. Miss Pick’ten başlayarak önde oturanlar; Misses Cararra, Dressler, Kaufmann, Djuk, Violandis ve Vitalis. (Kız Yetimhanesi’nde Mrs. Tomory’e asistanlık eden Miss Djuk hariç hepsi okulda asistan.)

Kaynak: *The FCS Monthly*, November 1, 1892, s. 265.

1.2.3.2. İtalyan Yahudiler için Galata’da Açılan İngiliz Kız Okulu

İtalyan Yahudi kızlarına eğitim vermek için açılan bir okuldur. Mr. Koenig’in yazdığı rapor[159] bu okulla ilgili bazı ayrıntıların öğrenilmesini sağlamaktadır. 1847 yılının ortalarında kurulan okul misyoner çalışmaları için önemli bir bağlantı noktası oluşturmuştur. Okul İngiliz misyonerler için iki önemli avantaj sağlamıştır:

1- Daha önce misyonun etkisinden tamamen çıkmış olan Yahudilerin bir sınıfı olan İtalyan Yahudilerine ulaşma imkânı vermiştir. Ayrıca bu okul onlar için açılan bir kapı olarak nitelendirilmiştir.

[158] Mrs. Hannigton’un eşi Dr. Hannigton’un 1894 yılında 13.000’den fazla hastası olmuştur ki *FCS* çalışmalarının tıbbi boyutunda geldikleri konum açısından önemli bir bilgidir. Bkz. *The FCS Monthly*, December 1, 1894, s. 276.

[159] Rapor 22 Ağustos 1850’de İstanbul’dan yazılmıştır. Bkz. *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., December, 1850, s. 161.

2- İtalyan Yahudi kızlarına o zamana kadar tamamen ihmal edilen tam bir Hristiyan eğitimi tatbik edilmiştir[160].

Öğrenci Sayısı

Okulun öğrenci sayısına bakıldığında 1849'da 8 iken 1850'de 19'a yükselmiş ve bu öğrenciler tüm yıl boyunca düzenli bir şekilde okula devam etmişlerdir[161]. Mr. Koenig okulların durumu ile ilgili olarak yazdığı 18 Aralık 1850 tarihli mektubunda Miss Whittet yönetimindeki İtalyan Okulu'nun oldukça büyüdüğünden bahsetmiştir. Ağustos 1850'de yapılan sınavda öğrenci sayısı 19 iken mektubun yazıldığı tarih itibariyle 32'ye yükselmiştir[162]. Bu değişim sonraki eğitim-öğretim yılında sayının daha da arttığını göstermektedir. Çok zengin Yahudilerin kızları da okulun öğrencileri arasında yer almıştır. Okulun öğrenci sayısındaki bu artışa bağlı olarak Miss Whittet, çalışmaların üstesinden gelemeyecek duruma gelince okulu bölmek zorunda kalmış, Mrs. Koenig de ekimden itibaren çalışmaların bir kısmını üstlenmiştir[163].

22 Temmuz 1851 tarihli mektupta; okula devam eden öğrenci sayısı 37 iken, iki öğrencinin hasta olması ve ikisinin ise okuldan alınması nedeni ile 33'e düştüğü bilgisi yer almaktadır[164]. Temmuz 1853'te yapılan yılsonu sınavında okulun öğrenci sayısı 38 olup bir İngiliz kızı istisna sayılırsa hepsi Yahudi'dir[165]. 1855 yılı raporuna göre geneli İtalyan Yahudisi olan 36 öğrenci mevcudu vardır[166]. 1857 yılı itibariyle okulun öğrenci sayısı 48'den az değildir[167]. Bu dönemde okul bina olarak öğrenciler için yetersizdir. Bu durumu Miss Whittet şu şekilde dile getirmiştir: *"Hemen hemen karanlıkta dikiş yapan zavallı çocuklarım için daha uygun ve daha geniş kalacak yerin özlemini duyuyorum"*[168]. 1861 yılında R. Koenig okul mevcudunun 50'ye yakın olduğunu

---

160 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., December, 1850, s. 161. Ulaşılan kaynaklara göre okulun eğitim kadrosu şöyledir: 1855 yılı itibariyle Mrs. Koenig ve *colperteur* Mr. Conacher bulunmaktadır. 1857 yılında Miss Whittet, yardımcısı Miss Sutherland ve okulun İtalyanca öğretmenliğini yapan Pazzina Levi yer almıştır. Bkz. *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 8; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 177; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 10.

161 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., December, 1850, s. 161.

162 Amerikan Misyoneri W.G. Schauffler'in 18 Ekim 1850 tarihli mektubunda okulun öğrenci sayısı 35 olarak verilmiştir. (Bkz. The Home and Foreign Record of the *FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 390)

163 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., February, 1851, s. 231.

164 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., October, 1851, s. 90.

165 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October, 1853, s. 67.

166 *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 7, 10.

167 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 10.

168 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 178.

açıklamıştır[169]. 3 sınıf ve 3 öğretmeni bulunan erkek kısmında 161, 6 sınıf ve 9 öğretmeni olan kız bölümünde 375 öğrencisinin olduğu noktasındaki bilgi okulun 20. yüzyıl başlarına ait durumuyla ilgili olmalıdır[170]. Okulun kuruluşundan itibaren meydana gelen bu sayısal değişim kurumun popülerliğini, burada eğitim alma talebinin yoğunluğunu göstermektedir. Ayrıca daha önce yaşanan mekân probleminin giderildiği de anlaşılmaktadır.

Eğitim Kadrosu

Mr. Koenig, 1855 yılı itibariyle Mrs. Koenig ve *colperteur* Mr. Conacher'ın günde iki saat yardım ettiğini kaydetmiştir[171]. Okulda 1857 yılında Miss Whittet'in yardımcısı olarak Miss Sutherland karşımıza çıkmaktadır. Miss Whittet'in İskoçya ziyaretinde ve yokluğunda okul işlerini yürüten Miss Sutherland, çalışmalarında Pazzina Levi'den yardım almıştır[172], ayrıca okulun İtalyanca öğretmenliğini de yapmıştır[173].

1.2.3.3. İtalyan Yahudiler için Galata'da Açılan İngiliz Erkek Okulu

İtalyan Yahudi kızları için Galata'da açılan İngiliz okulunun eğitimini gören önemli statüdeki İtalyan Yahudilerinden birkaçı özel olarak ve tekrar tekrar erkek çocukları için de benzer bir okul açılması yönünde taleplerini dile getirmişlerdir[174]. Bu teşvikler üzerine 4 Kasım 1850'de Mr. Neumann'ın yönetiminde Mr. Koenig'in evindeki büyük bir odada faaliyete başlamıştır[175]. Birkaç ailenin istekleri üzerine açılan bu okuldaki eğitim ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:

> "…Bu okul da iyi sınıflar için ve başarılı olmak zorunda. Kaliteli bir eğitim ile donatılmalı. Diğer branşlara ek olarak Fransızca öğretiliyor ve yakında İngilizce de eklenecek. Çoktan 21 öğrenci kaydoldu ve aileleri öğretmenlere ve misyonerlere en samimi bir şekilde güvenlerini belirttiler…"[176]

Aralık 1850'de okul çoğunluğunu İtalyan Yahudilerin oluşturduğu, 3 tanesi Alman Yahudiler için Hasköy'de açılan okuldan geçen Alman Yahudi, bazısı İtalyan-İspanyol karma ailelerin çocuğu olan 18 erkek öğrenciden oluşmuştur. Tüccar olan bir adamın iki

---

[169] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. V., March 1, 1861, s. 175.
[170] Adnan **Şişman**, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Alman Müesseseleri", *Ata Dergisi,* S: VII, Konya 1997, s. 138.
[171] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 8.
[172] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 10.
[173] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 177.
[174] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., December, 1850, s. 161.
[175] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., February, 1851, s. 232.
[176] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 391.

erkek çocuğunu bu okula gönderdikten sonra çoktan iş hayatına atılmış 17 yaşındaki oğlu için de müracaatta bulunması okula gösterilen rağbet açısından bir örnektir[177].

1.2.3.4. Alman Yahudiler için Hasköy'de Açılan İngiliz Okulu

London Jews' Society himayesinde Alman Yahudilerin eğitimi için organize edilen okul 1840 yılında faaliyete geçmiştir. Cemiyetin himayesi altındaki istasyonun şartlarının değişmesi neticesinde eğitime ara veren okul, yeniden açılsa da 1844'te tekrar terkedilmiştir. Aynı yıl sorumluluğu *FCS* üstlenmiştir[178].

Öğrenci Sayısı

1851 yılı itibariyle okulda eğitim gören 70 öğrencinin yarıdan fazlasını kızlar oluşturmuştur[179]. *FCS*'nin Mayıs 1855 raporuna göre öğrenci sayısı önemli şekilde artmıştır. Raporun bu tarihten bir yıl öncesinde öğrenci sayısı 60-70 arasında iken 1855 kışında 110'a ulaşmıştır[180]. 1855 yılında okulun yaz tatiline girdiği zamanki öğrenci sayısı, hastalık nedeni ile bazılarının okulda bulunmamasına rağmen 89 olarak verilmiştir[181].

1857 Ağustos itibariyle kız ve erkek öğrencilerinin toplam sayısı 90 olarak belirtilmiştir. Kız şubesinin öğrenci mevcudu 40-50 arasındadır[182].1861 kış aylarında öğrenci mevcudunun yaklaşık 90 olması, sayıda beş yıl içerisinde önemli bir değişiklik olmadığının delili sayılabilir [183].

Eğitim Kadrosu

Eğitim kadrosunda yer alan öğretmenler Mr. ve Mrs. Biesenbruck'tır. Mr. Neumann ise küçük çocukların eğitiminde bu kadroya yardımcı olmuştur[184]. Kadro içerisinde Mrs. Neumann da zikredilmiştir[185]. Okulda Edebiyat dersleri Alexander Tomory ve Mr. Andrew Hislop tarafından verilmiştir[186]. Mr. Tomory ayrıca okulun İtalyan ve İspanyol

---

[177] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., February, 1851, s. 232.
[178] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 389, (Amerikan misyoneri Mr. Schauffler'in 19 Ekim 1850 tarihli mektubu).
[179] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 389.
[180] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 7.
[181] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. VI., September 1, 1855, s. 40.
[182] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s.10.
[183] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. V., March 1, 1861, s. 175.
[184] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 389. (Din değiştiren Mr. Neumann, 1842'de Budapeşte'de başlayan büyük uyanışın meyvesi olarak nitelendirilmektedir. Bkz. a.g.e. s. 389)
[185] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 8.
[186] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 9.

erkek öğrencileri için İncil dersleri vermiştir[187]. Kız şubesinin sorumluluğu 1856 sonbaharında ölene kadar Mrs. Conacher uhdesine verilmiştir. O zaman geçici bir düzenleme olarak Alman kız öğrencileri İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan kız okulu ile aynı çatı altında eğitim görmüştür[188].

1.2.3.5. İspanyol Yahudiler için Balat'ta Açılan İngiliz Okulu

Balat ile ilgili bilgiler Mr. Thompson'ın 5 Nisan 1853 tarihinde İstanbul'dan yazdığı mektubunda yer almaktadır. Thompson, Balat'ı "… *İstanbul'un en çok Yahudi barındıran mahallelerinden birisi"* olarak tanımlamıştır[189].

Mr. Grünberg'in gayretleri ile Balat'ta ikamet eden bazı İspanyol Yahudi aileleri çocuklarının eğitilmesi için bir okul açılması yönünde istekte bulunmuştur. Ayrıca kayıtlı öğrenci sayısının 8-9 olacağı ve kalacak uygun bir yerin eklenmesiyle öğrenci sayısının muhtemelen 17'ye çıkacağı güvencesi de verilmiştir[190]. İstanbul'da yaşayan ve İspanyolca konuşan Yahudilere ulaşma amacı da Balat'taki okulun kuruluşu için etkili olmuştur. Eğitimin temel ve orta seviyesinde İspanyolca esas alınmıştır[191].

1.2.3.6. İspanyol Yahudiler için Hasköy'de Açılan İngiliz Okulu

FCS'nin aylık yayınında Hasköy'deki bu okulun kuruluş tarihi 1849 olarak verilmektedir[192]. Okulda 1851 kışı boyunca başarılı dönem geçirilmiştir. Aynı yıl eğitimde Yeni Ahit'e yer verilmesi üzerine hahamlar ev ev dolaşarak çocuklarını okuldan uzak tutmaları konusunda insanlara sert ithamlarda bulununca öğrencilerin sayısı 10'a düşmüştür[193]. Mayıs 1854 itibariyle okulda çalışan misyonerler Mr. Tomory, Mrs. Grünberg ve oğludur. Gezici kitapçı Mr. Conacher en etkili ve aktif çalışanlardan birisi olarak zikredilmiştir. Mr. Turner ise sonradan atanan misyonerlerden olup İspanyol İbranicesi kısmında çalışmıştır. Turner'a İstanbul'daki kadroya değerli katkılar sağlayacağı konusunda güvenilmiştir[194]. 1857 yılında kız kısmı için yeterli bir yer

---

[187] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 10.
[188] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s.10.
[189] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 21.
[190] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 22.
[191] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 22.
[192] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 11. (15 Ocak 1853 tarihli mektupta Hasköy'deki bu okula dört yıldan az olmayan bir süredir sahip oldukları ifadesi de okulun bu tarihte kurulmuş olduğunun bir kanıtıdır. Bkz. *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. III., March, 1853, s. 203.)
[193] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 392.
[194] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1854, s. 6.

bulunması ile daha önce tatil edilen okul, öğretmenlerden Miss Kay tarafından yeniden açılmıştır[195].

Başbakanlık Osmanlı Arşivi *(BOA)* belgelerinde Hasköy'de 1871 yılında *FCS* tarafından bir kız okulu yaptırıldığından bahsedilmektedir ki, bu okulun İspanyol Yahudiler için daha önce açılmış olan okulun yeni binası olduğu söylenilebilir. Okul Kiremitçi Ahmet Çelebi Mahallesi'nde Kırkmerdiven Sokağı'nda 1871'de *CSM* tarafından satın alındıktan sonra irade ile Büyükelçilik adına kaydı yapılan arsa üzerine yapılmıştır. 1897 yılına gelindiğinde okulun mevcut öğrenci için yetersiz duruma gelmesi üzerine eski binanın arkasına yeni bir bina daha yapılması gündeme gelmiştir. Sefaret de bunun üzerine hem eski mektep hem de yenisi için ferman verilmesini istemiştir[196]. Sefaretçe satın alınan mektep arsası İngiltere Genel Konsolosu adına kaydedildiği gibi okulun genişletilmesi talepleri de kabul edilmiştir[197]. Neticede okul 1900 yılında genişletilmiştir[198].

Öğrenci Sayısı

24 Mayıs 1851'de okula devam eden öğrenci sayısı çoğunluğu kız 54'ü İspanyol çocuğu ve diğerleri Alman Yahudiler, İngilizler ve Yunanlardan olmak üzere 71'dir. Öğrenci profilindeki bu çeşitlilik çevrenin dikkatlerini okulun üzerine çekmesini sağlamıştır. 1851 Eylülünde eğitime yeniden başladığında öğrenci sayısının 16'ya düşmesi yakınmalara sebep olmuştur. Bunun nedeni kısmen tatil boyunca çocukların başka okullara gönderilmesine, genel anlamda hahamların aleyhteki faaliyetlerine bağlanmıştır. Bununla beraber okula devam eden en iyi öğrencilerin hızlı gelişimleri misyonerlerin gayretlerini artırmıştır. Mart ayında okuldaki 40 olan öğrenci sayısı, nisan

---

[195] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 11.

[196] *BOA,* ŞD. 2682/10, 16 Zilkade 1315 (8 Nisan 1898) Muhtelif lefler; *BOA*, İ.AZN. 30/1316 Ra-06, 23 Rebiyülevvel 1316 (11 Ağustos 1898). Mevcut okul binası ve ek binanın toplam alanı 347 metrekaredir. Bkz. *BOA,* BEO 1179/88361, 2 Rebiyülahir 1316 (20 Ağustos 1898). Okul binasının ölçüleri ile ilgili belgede ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Binanın ölçüleri verilirken arşın ve parmak gibi mimari uzunluk birimleri kullanılmıştır. Bunların günümüzde kullanılan ölçü birimlerine çevirimi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Neslihan **Sönmez**, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, YEM Yayın, İstanbul 1997, s. 25, 26; Mehmet Zeki **Pakalın**, "Arşın", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, MEB Yayını, İstanbul 1983, s. 88; Ünal **Taşkın**, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri,* Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 141, 142.

[197] *BOA,* BEO 1179/88361, 2 Rebiyülahir 1316 (20 Ağustos 1898); *BOA*, İ.AZN. 30/1316 Ra-06, 23 Rebiyülevvel 1316 (11 Ağustos 1898).

[198] *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274.

ortalarında düzenli devam eden 50 öğrenciye ulaşmıştır. Öğrenci sayısındaki artış eğitimin öneminin daha fazla takdir edilmesine bağlanmıştır[199].

1853'te 60 belki de daha fazla öğrencinin[200] 44'ü Yahudi ve geri kalanı İngiliz veya Yunan'dır[201]. Aynı yılda öğrencilerin son derece düzensiz olmalarına rağmen devam oranının hâlâ yüksek olduğu açıklanmıştır[202]. Okul, Eylül 1856'da kapanmasının ardından 1857 yılında 8 öğrenci ile yeniden açılmıştır. Yahudilerin Hamursuz Bayramı'ndan sonra 21 olan öğrenci sayısı artarak 50'ye ulaşmıştır[203]. Değişken olan öğrenci sayısı 1900'de kaydedeğer bir şekilde artmış ve bu süreçte sadece kız öğrenci sayısı 250 olmuştur[204].

1.2.4. İstanbul'daki Diğer Okullar[205]

1.2.4.1. Hasköy Kiremitçi Ahmet Mahallesindeki Londra Yahudileri Cemiyeti'ne (London Jews' Society) Ait İngiliz Okulu

Hasköy'de Kiremitçi Ahmet Çelebi Mahallesi, Ayazma Sokak'ta *LJS* tarafından 1845 yılında yaptırılan okul[206] James Binnis'in eşi Anik'in sorumluluğuna verilmiştir[207]. İspanyol Musevilerini Protestanlaştırmayı amaçlayan iptidai derecesindeki yatılı okulun bünyesinde bir de kilise açılmıştır[208]. İngiltere Sefareti 23 Temmuz 1873'te Babıali'ye gönderdiği yazıda okul ve müştemilatının tasarruf hakkının kendilerine verilmesi için

---

199 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August, 1851, s. 19, 20.
200 *FCS*'nin Mayıs 1853 raporunda öğrenci sayısının neredeyse 70 olduğu yazılmıştır. Bkz. *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 23.
201 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. III., March, 1853, s. 204.
202 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., August, 1853, s. 16.
203 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 11.
204 *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274. Avigdor Levy 1906 yılında 490 Yahudi öğrencinin Hasköy'deki İngiliz Protestan Okullarına devam ettiğini yazmıştır. Bkz. Levy, *The Sephardim ...*, s. 115; Levy, "Ottoman Jewry…", s. 115. (Benzer sayıdaki öğrenciler Fransız Hükümeti'nin desteklediği İstanbuldaki Fransız okullarında kayıtlı idi. Bkz. Levy, *The Sephardim ...*, s. 115; Levy, "Ottoman Jewry…", s. 115.) Levy'nin öğrenci sayısını verdiği fakat ismini belirtmediği okullar muhtemelen *FCS* ve *LJS*'ye aittir.
205 Ulaşılabilen arşiv belgelerinde ve kaynaklarda belirtilen okullardır.
206 *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274.
207 *BOA*, HR.TO. 247/66, 23 Temmuz 1873; *BOA,* Y.A.RES. 139/2, 1 Şaban 1324 (20 Eylül 1906), Lef 2. Okulun bulunduğu caddenin ismi Ok Meydanı Caddesi'dir. Bkz. *BOA*, DH.İD. 163/28, 20 Şevval 1331 (22 Eylül 1913).
208 *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 274. *LJS*'nin 1875 itibariyle 4'ü erkek/kadın öğretmen olmak üzere İstanbul istasyonunda toplam 6 misyonerinin bulunduğunu kaydetmiştir. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. VI., June 1875, s. 187. Cemiyetin aynı yıl itibariyle diğer istasyonları ve misyoner sayıları için bkz. aynı yer ve *EK 3.*

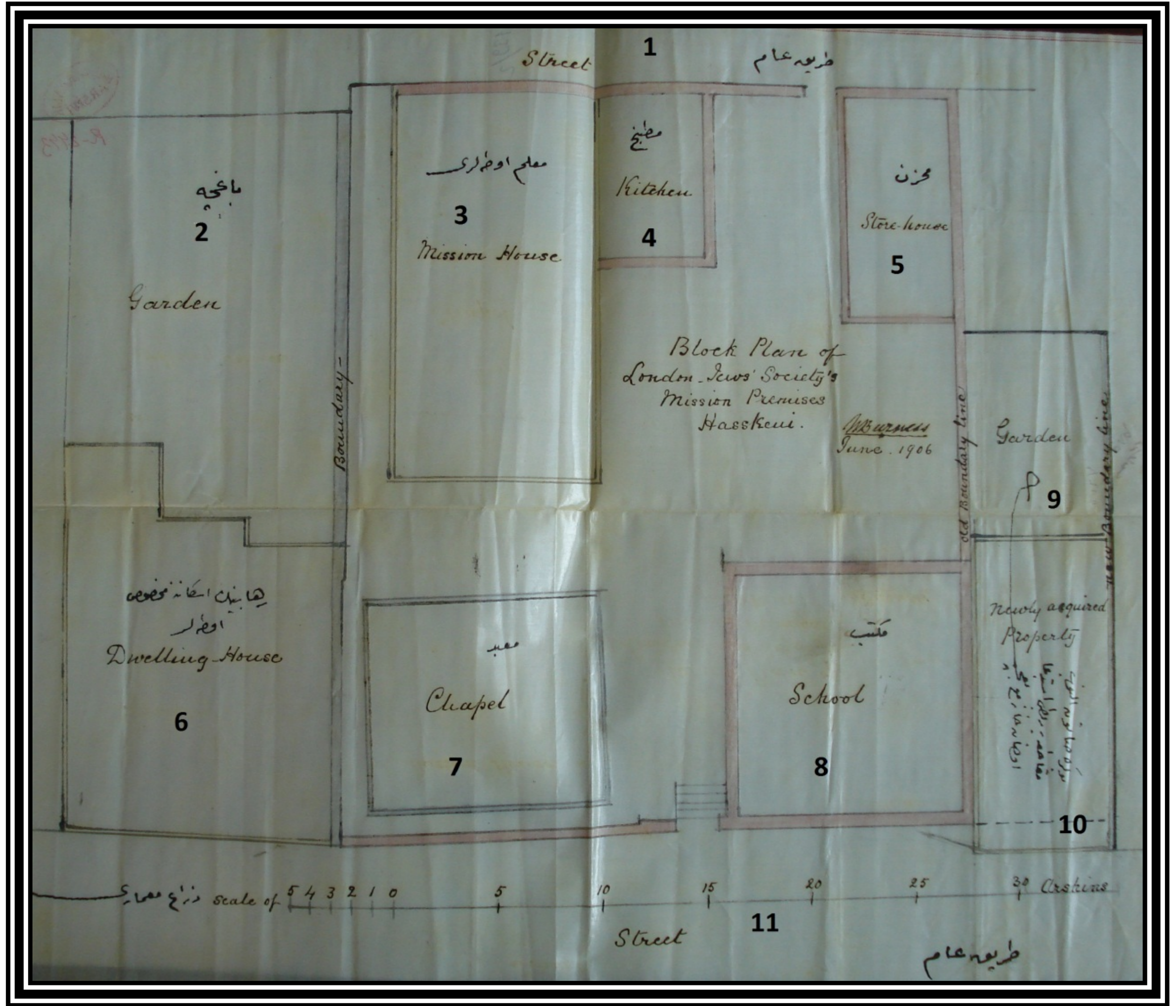
irade talebinde bulunmuştur[209]. 19 Eylül 1895 tarihinde *LJS*'ye ait olan bu kız ve erkek okulunun kaydı ve tasarruf hakkı İngiltere Sefareti'ne verilmiştir[210].

1898'de okul binasının mevcut öğrencisini almaya yetersiz olması üzerine iki katlı bir binanın ilave olarak inşa edilmesi için 15 Ağustos 1898'de ruhsatı verilmiştir. 1906 yılında ise kız ve erkek okul binalarının bitişiğinde yer alan arsa üzerindeki bahçeli evin yıkılarak yerine okul için bahçe yapılması planlanmıştır[211]. Osmanlı tebaasından Musevi Avram zevcesi Vide bint-i David'e ait olan ve okul arsasına bahçe olarak katılması istenilen arsa ve ev, cemiyet tarafından satın alındıktan sonra İstanbul İngiltere Sefareti adına kaydının yapılması rica olunmuştur[212].

9 Haziran 1909 tarihli İngiltere Sefareti'nin yazısında *LJS*'ye ait erkek ve kız mektebinin mevcut öğrenciler[213] için yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle takdim kılınan haritaya göre üç katlı yeni bir okul inşası kararlaştırılmıştır. Okul yıkıldıktan sonra arsanın bitişiğinde bulunan *LJS*'nin vekili ve okulun müdürü Weinberger'e ait olan arsa da plana dâhil edilmiştir[214].

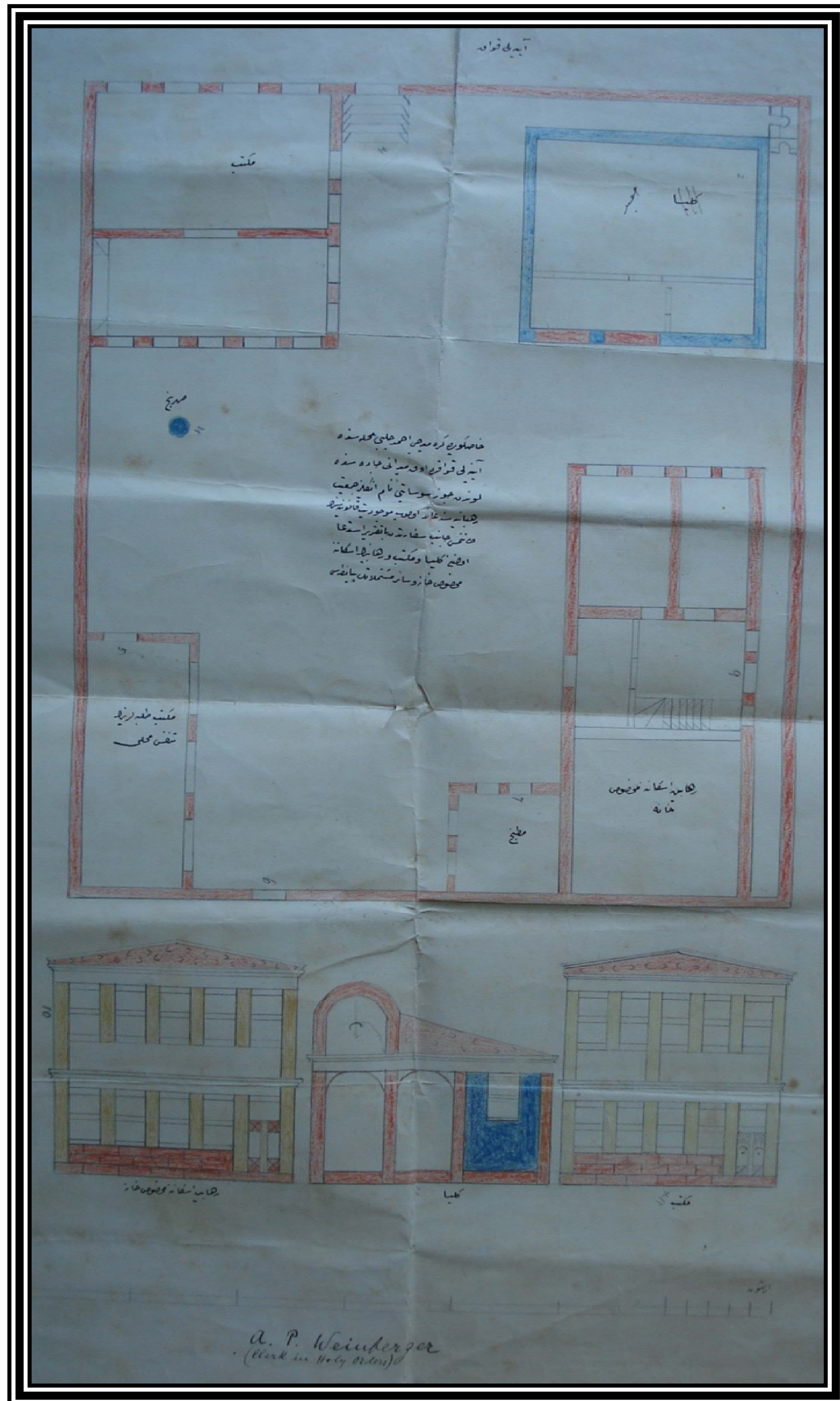
---

209 *BOA*, HR.TO. 247/66, 23 Temmuz 1873.
210 *BOA,* ŞD. 2786/68, 27 Mayıs 1325 (9 Haziran 1909), Lef 7.
211 *BOA,* Y.A.RES. 139/2, 1 Şaban 1324 (20 Eylül 1906), Lef 1-2.
212 *BOA,* ŞD. 2756/50, 16 Haziran 1322 (29 Haziran 1906), Lef 2.
213 Mrs. Dan Bertright'ın müdire olduğu okulda 100 kız ve 50 erkek öğrencinin mevcut olduğu belirtilmiştir. Bkz. Mutlu, s. 274.
214 *BOA,* ŞD. 2786/68, 27 Mayıs 1325 (9 Haziran 1909), Lef 7; *BOA,* DH.MUİ. 71/7, 22 Safer 1328 (5 Mart 1910), Lef 1/1, 2. Eylül 1913'te İngiliz Protestan Mektebi'nin müdürü Mr. Weinberger okulun sıva tamiri için izin verilmesi konusunda başvuruda bulunmuştur. Bkz. *BOA*, DH.İD. 163/28, 20 Şevval 1331 (22 Eylül 1913).

Resim 3*: LJS*'nin Mülklerinin Planı (Hasköy)

Kaynak: *BOA,* Y.A.RES. 139/2, 1 Şaban 1324 (20 Eylül 1906): 1- Cadde, 2 Bahçe, 3- Öğretmen odası, 4- Mutfak, 5- Mahzen, 6- Ruhbanın kaldığı odalar, 7- Mabet (Şapel), 8- Okul, 9/10- Sonradan satın alınıp mukataaya bağlanan ev ile bahçe, 11- Cadde.

Resim 4: London Jews' Society for Promoting Christianity amongst the Jews'e *(LJS)* ait Hasköy Binalarının Plânı

Kaynak: *BOA*, ŞD. 2744/33, 1 Safer 1323 (7 Nisan 1905), Lef 46.

LJS Hasköy'deki bu okul yanısıra Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak için 1855'te Ortaköy ve Balat'ta; 1864'te ise yine Hasköy'de başka okullar açmıştır[215].

1.2.4.2. Şişmanyan Mektebi

Amerikan eğitim müesseselerinden birisi iken sonradan İngiliz okulları arasında yerini alan olan bu okul Kumkapı'da Musalla Caddesi Şeyh Ferhat Mahallesi'nde kurulmuştur[216]. Aynı zamanda kuruluş tarihi de olan 23 Aralık 1897'de verilen ruhsatnameye göre okul, Ermeni kız ve erkek çocuklarına gündüz eğitim vermek üzere kurulmuştur. Eğitim süresi 5 yıl olarak belirtilen iptidai derecesindeki okulun kurucusu olarak ruhsatnamede Amerikan vatandaşı Jorj Şişmanyan Efendi yazılmıştır[217].

1897'de ruhsatnamenin Şişmanyan adına verilmesinden sekiz yıl sonra okul el değiştirmiştir. 1905 yılında okul yine Kumkapı'da bulunan İngiliz eytamhane ve darü't-tedavisinin[218] mensup olduğu *Friend Mission Cemiyeti*'ne geçmiştir. Okulun eski müdürü Şişmanyan adına kayıtlı eski ruhsatname iptal edildikten sonra kurumun kaydı İngiltere tebaasından ve okulun idaresinden sorumlu olacak olan Matmazel Borcis adına yeniden düzenlenerek kendisine teslim edilmiştir[219]. Bu duruma devlet tarafından herhangi engel görülmediği gibi o tarih itibariyle bir devlet tebaasından diğer devlet

---

215 Ertuğrul, s.186.

216 *BOA,* MF.MKT. 889/45, Lef 2, 4; *BOA,* HR.İM. 107/45, Lef 3, 4. [Kilise defterinde okulun kurulduğu mahallenin ismi Ferhat yerine Karaferhat olarak geçmektedir. Bkz. *BOA,* Kilise Defteri No.: 5, s. 68 No.: 124/2044, 16 Safer 1327 (9 Mart 1909)]. Sonradan İngiliz müessesesi olmasından dolayı 1903 tarihinde tanınan 83 adet İngiliz müessesesinin yer aldığı *Nizâmât* defterindeki listenin sonuna eklenmiştir. Bkz. *BOA*, *Nizâmât Defteri*, No. 10, s. 31; Mutlu, s. 243.

217 *BOA,* MF.MKT. 889/45, Lef 2, 4.

218 Ocak/Şubat 1903'te varlıkları tasdik edilen 83 kalem İngiliz müessesesi arasında *Friend Mission*'a ait Kumkapı civarında Muhsine Hatun Mahallesi'nde Şakir Efendi Çeşmesi Sokağı'nda 1887 yılında kurulmuş olan bu eytamhane ile darü't-tedavi de vardır. Burada barınan öksüz çocukların sayısının giderek artması nedeni ile ek binaya ihtiyaç duymuşlardır. Bkz. *BOA,* ŞD. 2748/8, 2 Nisan 1321 (15 Nisan 1905), Lef 1. (Ayrıntılar için bkz. Aynı belge Lef 1-7.) 21 Ekim 1905'te Dahiliye Nezareti'nden Aydın vilayetine çekilen şifre telgrafa göre Kumkapı'da *Friend Mission* tarafından kurulmuş olan eytamhane ile darü't-tedavi binalarına ilave olunacak mahal için getirtilecek malzemenin gümrük vergisinden muaf tutulması kabul edilmiştir. Ancak Avusturya Hastanesi'nde dinamit vesair maddelerin ortaya çıkması nedeni ile muafiyetin gümrüklerce kontrolüne mani bir gerekçe olamayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle doğru ve güvenilir kişilerden özel bir kurul oluşturularak bu malzemelerin muayene ve yoklamalarının dikkatle yapılması, bir deftere kayıtlarının tutulması ve bir onaylı kopyasının gönderilmesi istenilmiştir. Bkz. *BOA,* Y.EE.KP. 26/2558, 8 Teşrin-i evvel 1321 (21 Ekim 1905), Lef 1, 2.

219 *BOA,* MF.MKT. 889/45, 3 Safer 1325 (18 Mart 1907), Lef 4; *BOA,* MF.MKT. 889/1, 13 Recep 1323 (11 Eylül 1905). Adı geçen mülkler tasarruf sahibi Amerika Devleti tebaasından Mösyö Şişmanyan tarafından bin kırk beş Osmanlı lirası karşılığında *Friends' Mission*'a devredilmiştir. Bkz. *BOA,* HR.İM. 107/45, 25 Mayıs 1325 (7 Haziran 1909), Lef 3.

tebaasına satış yoluyla bir okulun el değiştirmesine benzer bir uygulamanın kayıtlarda olmaması da ilginçtir[220].

Okul binası 1909 itibariyle ihtiyacı karşılamadığı için bir kısmının yıkılarak haritası gereğince üç kattan oluşan bir mektep inşasına ruhsat verilmesi talep edilmiştir. Yeniden inşa edilecek okul ile ilgili İngiltere Sefareti'nin istekleri arasında dışarıdan getirilecek malzemenin gümrük vergisinden muaf tutulması ve bu mektebin *Friends' Mission* adına kaydının düzeltilmesi de bulunmaktadır[221].

Friends' Mission'a devredilen okul ile müdür ikametgâhı bulunan bahçeli iki evin[222] tapu senetlerinin yine bu cemiyet adına verilmesi ve vergiden muaf tutulması için de İngiltere Sefareti aynı yıl başvuruda bulunmuştur. 20 Nisan 1909 tarihli buyruldu ile adı geçen cemiyet namına tapu senedinin verilmesinin uygunluğu belirtilmiştir[223].

1.2.4.3. Kulekapı İngiliz Erkek Okulu

Beyoğlu'nda bulunan İngiliz İnas Mektebi'nin eklentilerinden olarak Kulekapı'da eski İngiliz Postanesi içinde 12 Kasım 1905'te bir İngiliz okulu açılacağı İngiltere Sefareti'nden bildirilmiştir. Okulda İstanbul'daki İngiltere tebaasının erkek çocuklarına İngiliz usulü eğitim verilmesi amaçlanmıştır. Belirtilen tarihten daha önce açılan okula ilk etapta sadece en az 8 yaşında bulunan İngiliz çocuklarının alınması planlanmıştır. Diğer milletlerin çocuklarının kabulü ise sonrasına bırakılmıştır. Maarif Nezareti'nin 13 Kasım 1905 tarihli tezkeresinde böyle bir okulun açılabilmesi için işlemlerin yapılması noktasında gerekli belgeler istenilmiştir. Usule göre bildirilmesi istenen belgeler okulun müdür ve öğretmenlerinin isimlerini içeren pusula ile diplomalar, kitaplar, okul programıdır[224].

---

[220] *BOA,* MF.MKT. 889/1, 13 Recep 1323 (11 Eylül 1905).
[221] *BOA*, DH.MUİ. 11-2 /7, 27 Şaban 1327 (13 Eylül 1909), Lef 2; Mutlu, s. 243 dipnot.
[222] Mektep müdürünün ikametgâhı 26 ve 30 nolu ve bahçeli iki ev olup mektep ve kilise gibi müessesat-ı mezhebiyyeden değil de şahsına ait binalardan olduğundan vergi ile mükellefiyetine karar verilmiştir. (Bkz. *BOA,* Kilise Defteri No.: 5, s. 68, No.: 124/2044, 16 Safer 1327 (9 Mart 1909).
[223] Mülklerin tasarruf hakkının cemiyete ait olduğunu belirten tapu senedi 7 Haziran 1909 tarihlidir. İngiltere Devleti tebaasından Miss Borcis'in talebi üzerine senet 22 Kasım 1913'te yeniden verilmiştir. Bkz. *BOA,* HR.İM. 107/45, 9 Teşrin-i sani 1329 (22 Kasım 1913), Lef 3, 4. *Friends' Mission*'ın Kumkapı'da bulunan arsaları ile ilgili iki adet tapu senedi 6 Temmuz 1924'te yenilenmiştir. (Bkz. *BOA,* HR.İM.110/4, 6 Temmuz 1924)
[224] *BOA,* BEO 2706/202892, 23 Ramazan 1323 (21 Kasım 1905); *BOA,* MF.MKT. 894/14, 15 Ramazan 1323 (13 Kasım 1905), Lef 3.

1.2.4.4. Gedikpaşa İngiliz Mektebi

Gedikpaşa'da İbrahim Paşa Mahallesi'nde açılan okul ile ilgili 1908 yılında çok gizli yürütülen tahkikat neticesinde birçok Müslüman ticaret erbabı ve devlet erkânının çocuklarının burada eğitim gördüğü anlaşılmıştır[225].

Bu okula devam ettikleri tespit edilen öğrenciler ile babalarının kimlikleri şu şekildedir: Zencilerde Hacı Ali Mahallesi'nde Deruni Mehmed Efendi Sokağı'nda 2 nolu evde kiralık olarak oturan Mülkiye Doktoru Vasık Bey'in kızı (8); Bayezıd'da Emin Bey Mahallesi'nde ikamet eden Tüccar Şamlı Mustafa Efendi'nin torunu Fatma (10); yine aynı mahallede 9 nolu evde kiralık olarak ikamet eden Çarşı-yı Kebir'de Kalpakçılar başında tuhafiyeci İsmail Efendi'nin kızı Raziye Seniha (12); Tavşantaşı'nda Mektep Sokağı'nda 7 nolu evde yaşayan Dersaadet Mürur Kalemi ketebesinden İzzet Efendi'nin oğlu Necip (10); Süleymaniye'de İzzet Efendi Sokağı'nda kiralık evde oturan tuhafiyeci Selanikli Ziya Efendi'nin kızları Afife (12), Emine (8) ve oğulları Fahrettin (10) ve Ferruh (6). İsimleri belirtilen Müslüman çocuklarından başka aynı okula devam edenler de vardır. Müslüman çocuklarının bu gibi yabancı okullara devamları defalarca irade yoluyla kesin bir şekilde yasaklanmasına rağmen bu konudaki uyarılara kulak asmadıkları görülmüştür[226].

1.2.4.5. Üsküdar Bağlarbaşı İngiliz İnas Mektebi

Darü'l-muallimat muallimlerinden yirmi yaşlarında Nakiye [Elgün][227] Hanım'ın her hafta çarşambaları Gedikpaşa İngiliz Mektebi'ne gittiği, erkek ve kız birçok Müslüman çocuğun da devam ettiği yönünde 1908 yılında bir haber çıkmıştır[228]. Nakiye Hanım'ın belirtilen durumu ile ilgili yapılan incelemede aslında Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki İngiliz Mektebi'ne çarşamba günleri Türkçe öğretmek amacıyla gittiği öğrenilmiştir. Zaptiye Nezareti'ne gelen haberler arasında Nakiye Hanım'ın Müslüman kız çocuklarını bu okula devam etmeleri konusunda teşvik ettiği de yer almıştır. Bu nedenle Müslüman çocukların bu okullara devamı yasak olduğundan hem velilerine hem de öğretmen

---

[225] *BOA,* MF.MKT. 1050/53, 11 Şubat 1323 (24 Şubat 1908), Lef 1.
[226] *BOA,* MF.MKT. 1043/40, 3 Safer 1326 (7 Mart 1908), Lef 3-5.
[227] Nakiye Elgün hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa **Özyürek**, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Eğitimci: Nakiye Elgün", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S: 12, 2014, s. 29-46.
[228] Aslında farklı bir İngiliz okuluyla ilgili olan durumun ayrıntılarına aşağıda değinilmiştir.

Nakiye Hanım'a gerekli uyarıların yapılması Şubat 1908'de Üsküdar Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir[229].

1.2.4.6. Ortaköy'de Yalı Sokağındaki İngiliz Mektebi

1884 tarihli bir belgeye göre Ortaköy'de Yalı Sokağı'nda bazı İngilizler bir sahilhaneyi kiralayarak hususi mektep haline getirmişlerdir. Bu okuldan her gün birkaç defa silah atılmakta olduğunun padişah tarafından işitilmesi üzerine bu uygunsuzluğun önlenmesi istenilmiştir[230].

1.3. İzmir'deki Okullar

Ticaretin ekonomiye getirdiği canlılık ve nüfus içerisinde önemli oranda gayrimüslim Osmanlı vatandaşı ile yabancı ülke tebaasının bulunması[231], misyonerlerin de ilgisini İzmir'e çekmiştir. "Osmanlı İmparatorluğu'nda hiçbir yer bir misyoner menzili için İzmir kadar önemli olamaz" sözü bunu doğrulamaktadır[232]. Misyonerler açısından bakıldığında bu şehir hem adalara hem de Anadolu'nun iç kesimlerine İncil'in yayılması çalışmalarına ortam hazırlayan her türlü imkâna sahip büyük pazardır[233]. Öte yandan Hristiyanlara ait kutsal kitaplarda adı geçen ve o dönemlerdeki yedi cemaati temsil eden, "Yedi Kilise"nin burada bulunması misyonerlerce bölgeye önem verilmesinin diğer bir sebebidir. İzmir, Efes, Eskihisar, Alaşehir, Sart, Akhisar ve

---

229 *BOA,* MF.MKT. 1050/53, 25 Rebiyülevvel 1326 (27 Nisan 1908), Lef 1, 2; Özyürek, s. 32.

230 *BOA,* İ.DH. 921/73033, 7 Haziran 1300 (19 Haziran 1884).

231 Tarihte İzmir nüfusunda meydana gelen değişimlerle ilgili bkz. Mübahat S. **Kütükoğlu**, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Birinci Baskı, İzmir 2000, s. 22; İlhan **Pınar**, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir 1608-1918*, Birinci Baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2001, s. 105, 120, 135; Çınar **Atay**, *Tarih İçinde İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No.: 3, İzmir 1978, s. 114-116; Hakkı Şah **Yasdıman**, "İzmir, Denizli, Manisa, Uşak, Aydın ve Muğla Çevresinde Misyonerlik", *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Birinci Baskı Kasım 2005, s. 349 dipnot.; *The Missionary Herald*, Vol. LXVIII, No. VII., July 1872, s. 201.

232 Esra **Danacıoğlu**, "Anglo-Sakson Misyoner Kaynaklarına Göre 20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir ve Batı Anadolu (Demografik Yapı, Eğitim Kurumları)", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, Haz: Tuncer Baykara, İzmir 1993, s. 268. İzmir'in ulaşım konusundaki avantajı ile üst düzey misyoner temsilcilerin bu yolu kullanarak Ortadoğu'ya gittikleri görülmektedir. Örneğin 1884'te *BFBS*'nin Londra temsilcisi Suriye'ye giderken ve Suriye'den dönerken İzmir'i ziyaret etmiştir. Böylece İncil çalışmalarının bu önemli merkezdeki etkisinin gelişimi ve ihtiyaçları ile ilgili tam bir bilgi alınmıştır. Bkz. *The Eightieth Report of the British and Foreign Bible Society (BFBS)*, Printed by Spottiswode Co., London 1884, s.148.

233 *The Ninetieth Report of the BFBS*, Printed by Richard Clay & Sons, Limited, London & Bungay 1894, s.150.

Bergama'da bulunan bu ilk kiliselerin yeniden canlandırılması misyonerleri heyecanlandırmıştır[234].

Bölgeye ilgi gösteren misyoner gruplarının başında İngilizler gelmiştir. Bu oluşumda *Levant Company*'nin buradaki faaliyetleri de etkili olmuştur. Nitekim I. Jacque tarafından *Levant Company*'nin kurulduğu 1625 yılında İzmir'deki Anglikan Kilisesi'nin temeli de atılmıştır. Daha sonraları İzmir, Bornova ve Buca'da üç kilise inşa eden Anglikanların İzmir'deki küçük kilisesi, 19. yüzyıl sonlarında yıkılarak bunun yerine İngiliz Konsolosluğu yapılmış ise de konsolosluğun bahçesinde küçük bir kilise yeniden yapılmıştır. Ayrıca İskoç Kilisesi de bir propaganda grubu ile bölgede temsil edilmiştir[235].

1.3.1. Evangelik Rum Okulu

Evangelik Rum Okulu bir azınlık okulu olmasına rağmen İngiltere'nin himayesini kabul etmesi ve faaliyetlerini bu şekilde yürütmesi nedeniyle burada değerlendirilmesi gereken önemli bir eğitim müessesesi olarak görülmüştür. Bu okul 1711-1712 yıllarında eğitim vermeye başlamış ve İzmir'in yerlisi İstanbul Ortodoks Patriği Gabriel, Adamantios Coraes'in büyük babası Adamantios Ryzsios'u öğretmen olarak atamıştır. Bu öğretmeni Ierotheus Dendrinos ve Chrysanthos Caravias isimli papazlar takip etmiştir. Bu iki papaza sadece Kutsal İncili (Evangelium) öğretme ve anlatma hakkı verilmiştir. İzmir'de yaşayan ve bir İngiliz vatandaşı olan Pantaleon Sevastopoulos tarafından 1733[236]'te resmen kurulduğunda Evangelik Okul isminin verilmesinin nedeni bu olmuştur[237]. Okulun kurulduğu dönemle ilgili olarak ilginç tespitler vardır: Kara cehalet Anadolu'nun Hristiyan nüfusu üzerinde hüküm sürmektedir. Eğitim sadece

---

[234] **Yasdıman**, s. 349; *The Ninety-Second Report of the BFBS*, Printed by Richard Clay ve Sons, Limited, London & Bungay 1896, s. 136.

[235] Atay, *Tarih…*, s. 69, 72.

[236] Maarif Salnamelerinde okulun kuruluş tarihi 1149 olarak verilmiştir. Bkz. *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (SNMU)*, H. 1316, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 934-935; *SNMU*, H. 1317, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 1034-1035; *SNMU*, H. 1318, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 1148, 1149; *SNMU*, H. 1319, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 442, 443; *SNMU*, H. 1321, Asır Matbaası, İstanbul, s. 387.

[237] *The National Archives (TNA: Londra)*, Foreign Office (FO) 286/963, 1266/91/E5/26 (Başkonsolos Mr. Rabino'nun Genel Konsolosluk arşivindeki bilgileri esas alarak İzmir Evangelical School hakkında hazırladığı 18 Temmuz 1926 tarihli rapor). 19 Haziran 1903'te Hariciye Nezareti'ne gönderilen müessesat defterinde *"1733 senesinde İzmir'de te'sîs olunup "Ecole Evanjelik" nâmıyla ma'rûf bulunan ve 1225 (1810) tarihinde makrûn-i müsâade olmuş olan St. George Mahallesi'nde Metropolid Sokağı'nda kâin numrosuz mektep"* denildikten sonra *"bu mektebin mülk bir arsaya mebnî olup arsasının yalnız şimâl cihetindeki cenâhı vakıftır"* kaydı yer almaktadır. Bkz. *BOA*, ŞD. 1447/28, 5 Recep 1339 (15 Mart 1921), Lef 7. Bazı Osmanlı arşivi belgelerinde ise Evangelik Rum Mektebi'nin Hızır İlyas Mahallesi'nde olduğu ifade edilmiştir. Bkz. *BOA*, HR.HMŞ.İŞO. 89/18, 31 Mart 1327 (13 Nisan 1911), Lef 1; *BOA*, ŞD. 1447/28, 25 Cemaziyelevvel 1334 (30 Mart 1916), Lef 11. Ayrıca bkz. Mutlu s. 236.

papazların ayrıcalığıdır ve o dönemlerdeki öğrenme daha çok dinî bir karaktere sahiptir[238]. Kurucusu bir Rum olan okul, Cizvit misyonerleri etkisinde kalınarak tesis edilmiştir[239]. Sağlanan maddi destek okula değişimi getiren unsurlardan birisi olmuştur.

Finans kaynağının gücüyle bağlantılı olarak okul zamanla filolojik temel üzerine yeniden organize edilmiştir. 1811-1820 yılları arasında şehrin ticari bölgelerinde yer alan teolojik ve filolojik okullar birleştirilmiştir. Giderek eğitim kadrosu artan okula Constantine Coumas, C. Oeconomos, kardeşi Stephan, Dr. Eugenius Boulgaris ve Theophilus Cairis gibi öğretmenler hizmet etmiştir. Ocak 1846'da okul daha da genişletilerek Constantine Xanthopoulo'nun müdür olduğu dönemde kolej haline dönüştürülmüştür. Atina Üniversitesi tarafından fark edilen okul, Yunanistan merkezindeki benzer enstitülere eşit değerde kabul edilmiştir[240]. Okulun adını duyurmasında kurucusunun rolü de etkili olmuştur.

Rum cemââtine mensup olan Sevastopoulos aynı zamanda İngiltere vatandaşlığı statüsünü kullanarak mektebi o sıfatla kurmuştur. Ayrıca İngiltere'nin İzmir konsolosu nezâretine vererek yaklaşık iki asır boyunca okulun bu şekilde idare edilmesini sağlamıştır[241]. Okulun İngiliz himayesine girme sürecinde *protégé (himaye)* sisteminin[242] önemli bir etkisi vardır. Bu hususta rol oynayan en önemli etken ise

---

[238] *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.

[239] Funda **Adıtatar**, "İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir 2011 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 174.

[240] *TNA* FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA* FO 286/963, E2182/1097/44.

[241] *BOA, Kilise Defteri,* No.: 5, s. 68; *BOA*, DH.MKT. 2752/81, 7 Safer 1327 (28 Şubat 1909); *BOA*, İ.HR. 416/1326/Za-18, 24 Zilhicce 1325 (28 Ocak 1908), Lef: 10-1. (Bu ifade okul ile ilgili muhtelif belgelerde benzer şekilde yer almaktadır. Bkz. *BOA*, ŞD. 1447/28, 5 Recep 1339, Lef 5, 21. İncelenen Osmanlı Arşivi vesikalarında okulun kurucusu Pantaleon Sevastopolous'un ismi zikredilmemektedir.)

[242] Protégé (himaye) Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda yabancı devletlerle kurduğu diplomatik ilişkilerin sonradan devletin varlığı için en büyük tehditlerden birini oluşturan bir sistem haline gelmesi idi. Buna göre yabancı devletler gayrimüslim uyrukların koruyuculuğunu üstleniyordu. Büyükelçiler vasıtasıyla korunan kişiler Osmanlı'da yaşayan siyasi, ekonomik, dini nedenlerle yabancı devletlerin himaye ettiği Hristiyan ve Musevilerdi. (Bkz. Salahi R**. Sonyel**, "The Protégé System in the Ottoman Empire", *Journal of Islamic Studies,* 2:1 (1991), s. 56; Salahi R. **Sonyel**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılışı", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, C. LV, S: 213, 1991, s. 359.) Burada himaye sisteminin Evangelik kurum açısından tüzel kişi çerçevesinde bir uygulamasının gerçekleştiği görülmektedir. Yabancı devletlerin bu şekilde elde ettiği imtiyazlar yabancı diplomatlar tarafından da hayretle karşılanmıştır. Örneğin Fransız Büyükelçisi Maurice Bompard, Türkiye'de yabancıların bu imtiyazlarla ülke çapında adeta bağımsız bir sınıf teşkil ederek her konuda mali, idari ve adli hükümlerden kurtulduklarını belirtmektedir. (Bkz. Abdullah **Saydam**, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi, İstanbul 2014, s. 213, 214 dipnot.) Himaye sistemi ile ilgili olarak yukarıda belirtilen ve Salahi Sonyel'in makaleleri yanında ayrıca bkz. Saydam, Kitabevi, 213-218; Belkıs **Konan**, "Osmanlı Devleti'nde Protégé (Koruma) Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 58, S: 1, 2009, s. 169-188.

Sevastopoulos'un, okulu İngiliz himayesine veren 1 Mart 1747 ve 21 Temmuz 1754 tarihli vasiyetleridir[243].

1 Mart 1747 tarihli olan ve 1 Mart 1749 tarihinde İzmir'de Pantaleon Sevastopoulos ve dokuz şahit tarafından imzalanan vasiyetnameye göre; Sevastopoulos'un okulu kurma gayesi İncil'i ve Yunan ilmini öğretmektir[244]. Okulun kuruluşunda kendisi tarafından yıllık 2600 kuruş daimi fon olarak bağışlanırken, bağışçılar (kurucu ortaklar) bu tutara 1300 kuruş eklemişlerdir. Bu fonlar yanında 1 Mart 1747'de Fassoula'da bulunan ve yıllık 300 kuruş geliri olan kervansarayı da bağışlaması ile birlikte okulun toplam vakıf fonu herhangi bir borç olmaksızın 4200[245] kuruş olmuştur. Ayrıca vasi, okula yıllık geliri 500 kuruş olan Narlıköy'deki evini (arsası, bahçesi ve arazisi ile birlikte) bağışlamıştır. Yıllık gelirin kullanımı ise 100 kuruşun ilkokul öğretmenlerine, 300 kuruşun Yunan ilmi ve İncil profesörüne, kalan 100 kuruşun ise belirlenecek dört öğrenciye 25'er kuruş olarak verilmesi şeklindedir. Vasiyetnameye göre okul müdürü ömür boyu atanmakta ve bir sonraki müdürü ise mevcut müdürün mütevelli heyetinin onayı ile halef göstermesi gerekmektedir. Okulun finansal işlerinin yürütülmesinde dört kişilik mütevelli heyeti bulunmaktadır ve bunlar okul müdürünün dâhil olacağı konsey ile haleflerini seçebileceklerdir[246].

Okula bağışlanan mallar üzerinde herhangi bir nedenle talepte bulunulmaması veya hak iddia edilmemesi için tüm haklardan feragat edildiği belirtilmiştir. Ayrıca bağışlanan mallar dünya üzerindeki tüm kurumların kullanımı dışında tutulmuştur. Kurumun dinî ve siyasi otoriteler tarafından gelecek tüm müdahaleler karşısında İngiltere'nin koruyuculuk vazifesini kabul ettiği, yine vasiyetnamede yer alan önemli bilgiler arasındadır. 1754 tarihli vasiyetnamede, birinci vasiyetnamede belirtilenlere ek olarak Sevastopoulos, *"fakir ve ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitimi ve geçimi"* için Protestan

---

[243] *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244. (Pantaleon Sevastopoulos'un 1 Mart 1747 tarihli İlk Vasiyetinin Tercümesi ve 21 Temmuz 1754 tarihli İkinci Vasiyetinin Yasal Tercümesi. Belgede İngilizce kopya olan vasiyetnamenin okulun kodeksinde yer alan orijinalden tercüme edildiği belirtilmektedir. Vasiyetnamelerin İngilizce tercümeleri için Bkz. *EK 4*.)

[244] Başka bir belgede okulun temel amacının Helenik Kültürü'n yayılması ve öğrencilerin Atina Üniversitesi için hazırlanması olduğu belirtilmiştir. Bkz. *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26.

[245] Vasiyetnamenin İngilizce tercümesinde buradaki toplam 3800 olarak belirtilmektedir. Vasiyetnamenin İngilizceye tercümesi sırasında rakam hatası yapılmış olabileceği gibi vasiyetnamede "herhangi bir borç olmaksızın" ifadesi kullanıldığına göre miktarın 400 kuruşu borç olarak nitelendirilebilir. Ancak bu durumda adı geçen fon 3800 kuruş şeklinde belirtilebilir. (Bkz. *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244: Pantaleon Sevastopoulos'un 1 Mart 1747 tarihli İlk Vasiyetinin Tercümesi)

[246] *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244. (Pantaleon Sevastopoulos'un 1 Mart 1747 tarihli İlk Vasiyetinin Tercümesi)

öğretisi veren bir okul kurduğunu açıklamıştır. Vasiyetnamenin en önemli tarafı *"İngiliz gücünün altın kanatları altına yerleştirilmesi"* talebi ile kurumun koruma altına alınmasıdır[247].

Bu korumaya dayanak olarak 1810 yılında Türk otoritelerinden İngiliz Konsolosunun okulun müdürü ve denetçisi olduğunu belirten bir ferman alınmıştır. Aynı yıl Ekim ayında, Sultan II. Mahmud'tan gelen bir beratta, *"Okulun kamuya ait olmadığı ancak İngiliz Konsolosu'nun, okulun müdürü olduğu"* belirtilmiştir[248]. Konsolosa verilen bu yetki okulun himaye hakkı ile ilgili 1893-95 yılları arasında İzmir Valisi Abdurrahman Paşa, Rum Ortodoks Metropoliteni ve İngiliz Konsolosluğunun mücadelesine yol açmıştır.

Rum Evangelik Okulu'nun tarihindeki önemli olaylar arasında sayılan bu mücadelede İzmir Valisi Abdurrahman Paşa 9/21 Ocak 1893'te konsolosluğa okul ile ilgili bir nota göndermiştir. Konsolos Holmwood ise okulun İngiltere Konsolosluğu'nun himayesinde olup olmadığı konusunda valilik ile aralarında yaşanan problemden bahsetmiştir. Konsolosluk, iddialarını kabul ettirme çabası ile Sultan II. Mahmud'un 1810 tarihli fermanı da dâhil birtakım belgelerin arayışı içine girmiştir. Bu konuda yeterli kanıt sunamaması Vali Abdurrahman Paşa'yı tatmin etmemiştir. Bunun üzerine Vali'nin okula müfettiş göndermesi ise ilişkileri iyice germiştir.

Konsolosluk, bu gerginliklerin nedenini Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu'nun dar görüşü ve okulu kendi idaresine bağlama çabalarının neticesi şeklinde değerlendirmiştir. Neticede Babıali, Rum Evangelik Okulu'nun himayesi konusunda bir karar vermiştir. İngiliz Konsolosluğu'nun okulun sadece onursal başkanı olabileceği, yöneticilerin atanmasında konsolosluğa gerekirse danışılabileceği kararı konsolosluk tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu kararı, Konsolos Holmwood, Rum Kilisesi mensuplarının güç kazanması ve Britanya bayrağının saygınlığının kaybı olarak yorumlamıştır.

1895'te Pantaleon Sevastopolous'un vasiyetnamelerinin bulunması, saygınlığını yeniden kazanmak iseteyen konsolosluğun himaye arzusunu tekrar alevlendirmiştir.

---

247 *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244. (Pantaleon Sevastopoulos'un 1 Mart 1747 tarihli İlk Vasiyetinin Tercümesi ve 21 Temmuz 1754 tarihli İkinci Vasiyetinin Yasal Tercümesi)

248 *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244 (Ek F).

İzmir İngiltere Konsolos vekili Fitzmaurice valilik makamının ikna edilmesi ile problemin daha çabuk çözüleceğini düşünmüştür[249].

Çok geçmeden okulun İngiliz statüsü, Babıali tarafından 10 Kasım 1895 tarihli mektupla onaylanmıştır[250]. Mektupta, İzmir'deki İngiliz Konsolosu tarafından ortaya konulan belgelerin incelenmesi neticesinde İngiliz Konsolosluğu'nun korumasına ilişkin konuda kurumun talebini reddetmenin imkânsız olduğu açıklanmıştır. Buna bağlı olarak da korumanın kabul edilmesi gerektiği [251] Aydın vilayetine bildirilmiştir. 20 Kasım 1895'te İngiltere İzmir Konsolosu, Evangelik Okul'un komisyonuna İngiliz koruması *(protection)* için isteklerini Babıali'nin kabul ettiğini bildirmiştir[252].

Okulu bitirenlerin Yunan Üniversitesi'ne sınavsız girebilme, İngiliz kolonilerinde ticarete atılabilme gibi avantajlarının da bulunması kurumun Anadolu'nun her tarafında ve adalarda meşhur olmasını sağlamıştır[253]. Bu durum sonucunda öğrenci sayısının zamanla artması İzmir'de okula bağlı şubelerin açılmasını zorunlu kılmıştır[254].

Tablo 13: Evangelik Rum Okulu'nun Şubeleri

Şubenin İsmi	Şubenin Yeri	Ruhsat Tarihi
Sofion İptidaî Erkek Okulu *(Sophieion Branch)*	Hastane Mah. Gül Sok.	21 Kasım 1894
Küpecioğlu İptidaî Erkek Okulu *(Kupedzoglou Branch)*	Ayakaterina Mah. Satranç Sok.	21 Kasım 1894
Fasulye İptidaî Erkek Okulu *(Fassoula Primary School)*	Fasulye Mah. Hoyran Alanı Kulunç Sok.	21 Kasım 1894
Teoloji İptidaî Erkek Okulu	Dibekbaşı Mah. Yukarı Ayayani Kilisesi Avlusu	21 Kasım 1894
Ayayani İptidaî Erkek Okulu	Gıratahorya Mah. Aşağı Ayayani Kilisesi Avlusu	21 Kasım 1894
Ticari Şube *(Commercial Branch)*	Ana Bina	-

Kaynak: *BOA*, İ.HR. 416/1326/Za-18, 20 Safer 1326 (24 Mart 1908), Lef 5; Mutlu, s. 236; *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA,* FO 286/963, E2182/1097/44.

---

249 Adıtatar, s. 177-182.

250 *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244 (Ek F).

251 *TNA,* FO 369/3330, K 21684/21684/244 (Tablo E; Babıali'den, Aydın vilayetine gönderilmiş mektubun tercüme bir kopyası)

252 *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26.

253 *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.

254 İncelenen *TNA* belgelerinde okulun Teoloji ve Ayayani şubelerinden *BOA* vesikalarında ise Ticari şubesinden bahsedilmemektedir. Bkz. *BOA*, İ.HR. 416/1326/Za-18, 20 Safer 1326 (24 Mart 1908), Lef 5; Mutlu, s. 236; *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44. Okulun rüşdi derecesindeki şubelerinin - arşiv belgeleri iptidai olarak belirtmektedir; bkz. *Tablo 13* - açılış tarihleri 1149, 1281 ve 1288 olarak geçmektedir. Bkz. *SNMU*, H. 1316, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 934-935; *SNMU*, H. 1317, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 1034-1035.

Başlangıçta ev olarak inşa edilen Sofion şubesi 1889/1890'da İngiliz Konsolosu ve Evangelik Okul'un Nazırı Edi Komir Bac tarafından satın alınarak mektep haline getirilmiştir[255]. Fasulye Mahallesi'ndeki okul 1893 yılında satın alınan üç hanenin yıkılmasından sonra bu alan üzerine inşa edilmiştir[256]. Satranç Sokağı'nda yer alan şube ise iki evden meydana gelmiştir[257].

Şubelerden Sofion Mektebi hariç diğerleri Patrikhane'ye bağlı mektepler olarak ruhsata bağlanmış ise de himaye ve idare hakları İngiltere Konsolosluğu'na aittir[258]. Mevcudiyetleri 7 Şubat 1909 tarihli karar ile tasdik edilen şubelerin [259] bazılarının değişik sebepler neticesinde zamanla harap bir vaziyete geldiği ve yeniden inşa edildiği görülmektedir.

Rum Patrikliği'nin, harap olması nedeni ile genişletilerek yeniden inşası konusunda başvuruda bulunduğu okullardan birisi Ayayani Teoloji Kilisesi avlusunda bulunan Rum Mektebi'dir. Yapılan müracaata göre otuz bin kuruş olan maliyetin yarısı kilise sandığından kalan yarısı ise Evangelik Okulun mevcut parasından karşılanacaktır. İnşaata 3 Haziran 1903'te ruhsat verilmiştir. Mektep yıkıldıktan sonra aynı avluda yer alan Nikoli Paskaladi'ye ait ev de satın alınarak bu iki binanın temelleri üzerine yeni tek katlı, taş bir bina ve avlusuna da öğretmenler için bir teneffüs odası inşa edilmiştir[260]. İnşası biten bu okulların öğrencileri Rum çocuklarıdır. Şubelerin her biri Rum ileri gelenlerince oluşturulan bir heyet tarafından idare olunmuştur[261].

Yukarıda belirtildiği üzere İzmir'in muhtelif yerlerinde ana mektebe bağlı yeni şubeler açıldığı gibi Hızır İlyas Mahallesi'ndeki mektebin de zaman içerisinde öğrenciler için yeterli olmaması, mektebin genişletilmesini zorunlu hâle getirmiştir. İngiltere Sefareti, okula eklenecek yeni sınıflar ile ilgili Osmanlı Devleti'nin vergi talebine karşılık

---

255 *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 68, 69; *BOA*, DH.MKT. 2752/81, 7 Safer 1327 (28 Şubat 1909). (Okulun şubelerinden birisinde esnaf çıraklarına geceleri 1-2 saat özel ders dahi verilmiştir. *BOA*, İ.HR. 416/1326/Za-18, 21 Zilkade 1326, Lef 6. Esnaf çıraklarına hangi şubede ders verildiği ile ilgili belgenin lefinde karışıklık bulunmaktadır. Mutlu, eserinde Sofion şubesini esas almıştır. Bkz. Mutlu, s. 236.)

256 *BOA*, İ.HR. 416/1326/Za-18, 19 Muharrem 1326 (22 Şubat 1908), Lef 3; *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 68, 69; *BOA*, DH.MKT. 2752/81, 7 Safer 1327 (28 Şubat 1909).

257 *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 68, 69; *BOA*, DH.MKT. 2752/81, 7 Safer 1327 (28 Şubat 1909).

258 *BOA*, İ.HR. 416/1326 /Za-18, 21 Zilkade 1326 (15 Aralık 1908), Lef 3, 5.

259 *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 68, 69; *BOA*, HR.HMŞ.İŞO. 89/18, 31 Mart 1327 (13 Nisan 1911), Lef 1.

260 *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 4, s. 108.

261 *BOA*, İ.HR. 416/1326/Za-18, 20 Safer 1326 (24 Mart 1908), Lef 5. Ayrıca, Rolleston'un eserinde belirttiğine göre konsolos, ortaya çıkabilecek tüm tartışmalı durumlarda nihai hakem konumunda bulunmuştur. (Bkz. George **Rolleston**, *Report on Smyrna*, Printed by George E. Eyre and William Spottiswoode, for Her Majesty's Stationery Office, London 1856, s. 39.)

bahaneler öne sürmüş ve yazışmalar devam ederken ruhsatsız bir şekilde inşaata başlanarak dört dershane ilave edilmiştir. Konu ile ilgili gerekli işlemlerin yapılacağı sırada ise I. Dünya Savaşı başlamıştır. Yeni durum karşısında Rum cemaati *"düvel-i muhâsamaya mensûb müessesât-ı tedrisiyyenin ilga ve tahliye ve binalarının îcâbına göre hükümetçe isti'mâl ve erkân ve müstahdemînin memleket hâricine ihrâc olunacağı hakkındaki karâr-ı âlî ahkâmının"* bu okula da uygulanmasının önüne geçmek istemiştir. Bu nedenle okulun yabancı bir devlet himayesinde kalmasına artık gerek olmadığı düşüncesine dayanılarak okul, İzmir Rum Metropolidhanesi tarafından 6 Ocak 1916 tarihinde kendisine bağlı cemaat okullarına ilhak edilmiştir. Aynı şekilde okulun şubeleri de Rum cemaatinin talebi doğrultusunda İngiliz eğitim müesseseleri arasından çıkarılmıştır [262].

Okulun İngiltere himayesinden çıkarılarak Metropolidhane'ye olduğu gibi bağlanması Maarif Nezareti tarafından uygun bulunmamıştır. Ancak Rumlara mahsus okula ihtiyaç duyulması nedeni ile hükmen mevcut olmayan eski mektebin yerine yenisinin açılmasına ruhsat verileceği beyan edilmiştir. *Mekteb-i Hususiye Talimatnâmesi*'ne uygun olarak ruhsatnamenin kurucu ve mesul müdür adına düzenlenmesinin gerekliliği Aydın Vilâyeti'ne bildirilmiştir[263]. Evangelik Okul ile ilgili meydana gelen bu değişimden sonra da okulun yeni eğitim binalarına ihtiyaç duyması nedeni ile inşaat teşebbüslerinin devam ettiği görülmüştür.

Okul mimarisi ile ilgili teşebbüslerin sonuncusu olarak yeni bir bina inşası Küpecioğlu ailesinin vasiyeti üzerine gerçekleştirilmiştir[264]. Eğitim kuruluşlarının son halkası olarak inşa edilen bina İzmir Konsolosu Henry Barnham adına resmen kaydedilmiştir[265]. 1922–23 eğitim yılı için neredeyse hazır olan bu bina Eylül 1922 yangınının yıkıcı etkisinden zarar görmemiş ve bir Türk yetimhanesi tarafından kullanılmıştır[266].

Öğrenci Sayısı

Okul yönetiminin 8 Temmuz 1887 tarihli yazısında Evangelik Okul'un 1400 öğrencisi olan 5 halk ilkokulu, 2 Hellen Okulu (orta dereceli dil okulu) ile 450 öğrencisi bulunan

---

262 *BOA*, ŞD. 1447/28, 5 Recep 1339 (15 Mart 1921), Lef 9-12.
263 *BOA*, ŞD. 1447/28, 5 Recep 1339 (15 Mart 1921), Lef 9-12.
264 *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.
265 *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.
266 *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA,* FO 286/963, E2182/1097/44.

bir liseden oluştuğu bilgileri yer almaktadır[267]. Çoğunluğunu Ortodoks Rumların oluşturduğu okulun bu öğrencilerinin 200'ünü farklı din ve milletlere mensup erkek öğrenciler oluşturmuştur[268]. Belirtilen yazıda okulda kız öğrencinin olup olmadığı açıklanmamıştır. Maarif-i Umumiye salnamelerinde verilen tablolara göre[269] de bu okul ve şubelerinde kız öğrencilerin eğitim görmediği düşünülebilir. Fakat 1885 yılında gezici misyoner olarak İzmir ve çevresinde bulunan İskoç Misyoner A. N. Somerville 9 Ocak'ta İzmir'de yapılan toplantıya Evangelik Okul'dan Yunan genç kızların da katıldığını ifade etmiştir[270]. Maarif-i Umumiye salnamelerinde idadi derecesindeki asıl Evangelik Okul'un 1898-1899 yıllarında 240 ve 1899 yılında rüşdi derecesindeki şubelerinde ise 1810 erkek öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmiştir[271]. Yine salnamelerde 1900-1901 yıllarında Evangelik Okul'da 800, şubelerinde ise toplam 1760 öğrenci olduğu kaydedilmiştir[272]. 1321 yılına ait Maarif Salnamesi'nde idadi derecesindeki okulun erkek öğrenci sayısı belirtilmezken okulun rüşdi derecesindeki şubelerinin öğrenci sayıları sırasıyla; 800, 450, 440, 460 olarak gösterilmiştir[273]. Okulun son eğitim yılına gelindiğinde ise şubeleri ile birlikte toplam öğrenci sayısı 1473'e düşmüştür[274]. Muhtemelen okulun Teoloji ve Ayayani şubelerinin kapanması şubelerin öğrenci sayılarını azaltmış veya öğrenci sayılarının azalması bu iki şubenin kapanmasına neden olmuştur[275].

Eğitim Kadrosu

1856'da okulun ana binasında toplam 7 öğretmen vardır. Genel kural nedeni ile öğretmenlerin özel öğrenci kabul edemediği okulun toplam öğrenci sayısı 250'ye

---

[267] Adıtatar, s. 175 dipnot. Buradaki toplam öğrenci sayısı ile okulun 1921-22 yılı mevcudu arasında aşırı bir farklılık yoktur. Bkz. *Tablo 14*.

[268] Adıtatar, s. 175.

[269] *SNMU*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1316, s. 934, 935; *SNMU, Matbaa-i Amire*, İstanbul 1317, s. 1034, 1035; *SNMU*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1318, s. 1148, 1149; *SNMU*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1319, s. 442, 443; *SNMU*, Asır Matbaası, İstanbul 1321, s. 387.

[270] A. N. **Somerville**, *İskoç Misyonerin Gözüyle İzmir ve Çevresi*, (Çev. Asuman Lökçü), Tepekule Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2008, s. 28.

[271] *SNMU*, 1316, s. 934, 935; *SNMU,*1317, s. 1034, 1035. (Hicri 1316'ya ait Maarif Salnamesi'nde okulun şubelerindeki erkek öğrenci toplamına Barkshire Ticaret Okulu'ndaki öğrencilerin de katılması ile tabloda 1782 rakamı verilmiştir.)

[272] *SNMU*, 1318, s. 1148, 1149; *SNMU*, 1319, s. 442, 443.

[273] *SNMU*, 1321, s. 387. H. 1318 ve H. 1319 yıllarına ait salnamelerde Evangelik Okulun öğrenci sayısı 800 ve şubelerinin öğrenci sayıları sırasıyla; 450, 440, 460, 410 olduğuna göre 1321 yılı salnamesinde muhtemelen hata yapılmıştır. Dolayısıyla sayısal veriler üç salnamede de aynı olmalıdır.

[274] Bkz. *Tablo 14.*

[275] Karşılaştırınız *Tablo 13* ve *Tablo 14*.

yakındır[276]. Zaman içerisinde okulun eğitim kadrosunda bir artış meydana gelmiştir. 1887 yılındaki kadroya bakıldığında 1 Britanyalı, 2 Fransız, 9 Yunan ve 22 yerli olmak üzere toplam 34 öğretmen okulda görev yapmıştır[277]. Başkonsolos Mr. Rabino'nun Genel Konsolosluk arşivindeki bilgileri esas alarak hazırladığı rapora göre okulun akademik kadrosu şu şekildedir; ana binada 11 profesör, 9 öğretmen ve şubelerde 16 öğretmendir[278]. Ayrıca ana binada yer alan ticaret şubesinde 3 İngiliz profesör tarafından haftada 18 saat yabancı dil eğitimi verilmiştir[279].

Tablo 14: Evangelik Okulu'nun Mevcudu: Son Yıl (1921-1922)

		Öğrenci Sayısı
Ana Bina		462
Şubeler[280]	Ana Bina – Ticaret Şubesi	276
	Küpecioğlu Şubesi	288
	Sofion Şubesi	291
	Fasulye Şubesi	156
Toplam		1473

Kaynak: *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.

1.3.1.1. Okulun Kütüphanesi

Son kütüphane müdürü Mr. Polyvios Argyropoulossow'un Atina'da iken okulun kütüphanesindeki kitaplar, el yazmaları ve müzesindeki önemli antikalar hakkında aklında kaldığı kadarıyla açıkladığı ayrıntılar kurum ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır[281]. Mr. Polyvios'un verdiği bilgilere göre kütüphanede 52.000 cilt tek kopyası olan ve 6.500 cilt çift kopyası olan basılı eser bulunmaktaydı[282]. Bunların dışında mevcut birçok nadir kitabın arasında birkaçı 1493, 1497 ve 1505 vb. eski baskılı eserler de vardı. Ayrıca Yunanca, Arapça ve Ermenice 12, 13 ve 14. yüzyıllara ait

---

276 Rolleston, s. 38.

277 Adıtatar, s. 174. (Adıtatar'ın belirttiği belgenin tarihi esas alınırsa kadronun da 1887 yılına ait olduğu söylenebilir.)

278 *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA,* FO 286/963, E2182/1097/44.

279 *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26.

280 Maarif Salnamelerinde bu dört şubenin bir bina dâhilinde olduğu yazılmıştır. *SNMU*, 1316, s. 934-935; *SNMU,* 1317, s. 1034, 1035. Fakat *Tablo 13*'e bakıldığında bu şubelerin farklı yerlerde olduğu görülmektedir. Salnamede muhtemelen bu şubelerin ana binaya bağlılığı kastedilmiştir.

281 *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.

282 1919 yılında yapılan tazminat talebi çerçevesinde kaybın detayları açıklanırken 34.000 cilt kitaba sahip olan kütüphanenin tahmini değerinin 50.000 £ olduğu belirtilmiştir. (Bkz. *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244 Ek G) Kütüphane müdürü Polyvios'un verdiği sayının neredeyse yarısıdır. Bu tezat muhtemelen okul arşivinin ve kayıtlarının kayıp olmasından kaynaklanmaktadır. Aksi takdirde tazminat için talep edilen miktarı düşürmek için cilt sayısının az gösterildiğini düşünmemiz doğru olmasa gerektir. (Bkz. *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244 Ek G)

parşömenlere yazılmış 1250 adet elyazmasının[283] yanında okulun kasasında mükemmel durumda çok nadir ve değerli şu iki el yazması korunmaktaydı:

a- 9. veya 10. yüzyıla ait meşhur *Octaechos,*

b- 11. yüzyılda Kıbrıs Piskoposu Epiphanius tarafından parşömene yazılmış *"Physiologos" (Physiology)*. İkisi de muazzam değere sahip renkli resimler içermekteydi[284].

Okulun böyle zengin bir kütüphaneye sahip olmasında yapılan kitap bağışlarının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bağışçılar arasında şahıslar olabileceği gibi misyoner cemiyetlerinin de yer aldığını söyleyebiliriz. Örneğin *BFBS* 14 İncil, 4 Ahit ve 1 Mezmurlar Kitabı'nı 1881 tarihinde okulun kütüphanesi ve müzesi için bağışlamıştır[285]. Kütüphanenin dikkate değer özelliklerinden birisi de tüm Yunan gazete ve diğer süreli yayınların konulduğu, araştırma ve kullanım için herkese her zaman açık bir mekân olmasıdır[286]. Kütüphane ve müzenin İzmir'e gelen üst düzey kişilerce ziyaret edilmeleri kalitesini gösterdiği gibi ayrı bir değer katmıştır[287].

1.3.1.2. Okulun Müzesi

Evangelik Rum Okulu mütevelli heyeti okulun müzesini Osmanlı Devleti'nden izin almadan kurmuştur. Müzede yer alan eski eserler ise Aydın vilayetinin çeşitli yerlerinde bulunan Rum ahali tarafından ele geçirilen eski eserlerin kanuna aykırı olarak gizlice müzeye yerleştirilmesi ile temin edilmiştir. İlginçtir ki, Aydın'da ortaya çıkan ve Müze-i Hümayun'a ait olan eski eserler de bu okulun müzesine naklettirilmiştir. *Asar-ı Atika Nizamnamesi* hükümlerine göre bu tür saklanan eserlere el konulması ve bu işe cesaret edenlerden nakdî ceza alınması gerektiği bildirilmiştir. Konu ile ilgili Rum Patrikhanesi, Babıali tarafından bilgilendirilmiştir. Müzenin kuruluşu bu belgeye göre 1888 olarak görünmektedir[288].

---

[283] *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44; Çınar Atay ise eserinde okulda 200 kadar çok kıymetli el yazmasının olduğunu belirtmiştir. Ayrıca okulun sahip olduğu kitap sayısını 30.000 olarak vermiştir ki bu da yukarıda belirtilmiş olanlardan aşağıdadır. (Bkz. Atay, *Tarih…*, s. 92.) Önemli bir nokta şudur ki son kütüphane müdürü Mr. Polyvios'un kütüphane hakkında vermiş olduğu bilgileri hafızasından derlediğine göre kitap sayısını abartmış olması ya da bir kısmını unutmuş olması ihtimal dâhilindedir.

[284] *TNA,* FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA,* FO 286/963, E2182/1097/44.

[285] *The Seventy-Eighth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1882, s. 162.

[286] Rolleston, s. 38.

[287] *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.

[288] *BOA,* MF.MKT. 99/77, 1305 L 23 (3 Temmuz 1888).

Okulun müzesinde çanak-çömlekler, eski paralar, kabartma oymalar ve heykeller bulunmaktaydı. Çanak-çömleklerin çoğu Kıbrıs ve Anadolu kıyılarından gelen Mikenlere ve klasik dönemlere ait zengin ve güzel kaplar, lambalar, tarih öncesine ait heykelciklerden oluşan bir koleksiyondur. Nümizmatik bölümünde ise çok zengin bir koleksiyon yer almaktaydı. Çeşitli dönemlere ait üzeri yazılı olan paraların çoğu özellikle M.S. 1. yüzyıla aittir. Heykel bölümündeki eserlerin en iyileri ve meşhurları şunlardı:

a- Tralles'in (Aydın) Venüsü, bu meşhur heykelin başı,

b- Polykleitos tarafından yapılan Doryphoros (eski kopya),

c- İki başlı kadınlar,

d- Herkül'ün renkli kabartma başı,

e- Kaymaktaşından başka bir baş,

f- Güzel sanatın bir Caryatisi, Aydın'ın akropolünden,

g- Sard'ın meşhur dansçısı,

h- Ödemiş'ten Ypaepon'un güzel su perisi,

i- Aydının Papazları vb[289].

1.3.2. İzmir'deki İngiliz Okulları

a) The London Society for Promoting Christianity Amongst Jews tarafından açılan okul

Evangelik Rum Mektebi hariç tutulduğunda İzmir'de ilklerden sayılabilir. Okul 1829 yılında İzmir'de Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak amacıyla açılmıştır[290].

b) Bornova İngiliz Koleji (Bournabat English College)

Kentteki İngiliz gençlerinin eğitimi için Bornova'da 1848 yılında kurulmuştur[291].

c) İngiliz Koleji (British College)

---

[289] *TNA,* FO 286/963, E2182/1097/44. (Belgede zikredilemeyen daha birçok eser olduğunu anlatmak için vb. üç defa tekrar edilmiştir.)
[290] Ertuğrul, s. 186.
[291] Rauf **Beyru**, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 311.

Bornova İngiliz Koleji'nden birkaç yıl sonra İzmir'de açılan okul dil eğitimindeki kalitesi nedeniyle uluslararası bir kuruluş özelliği kazanmıştır[292]. Bu özel okulun 1887 tarihindeki yöneticisi Mr. Frederick W. Turrell'dir. Okulda görevli 6 öğretmenden 3'ü Britanyalı iken 3'ü yerlidir. Aralarında Müslümanların da bulunduğu 30'a yakın öğrenciye eğitim verilmiştir[293].

d) Church of Scotland Mission to the Jews'in Açtığı Okul

1858 yılında ruhsatsız bir şekilde açılmakla beraber yerel yöneticiler okulu David Brown Spence adına kaydetmişlerdir[294]. İskoçya Kilisesi Misyonu tarafından James Mores idaresinde Museviler için okulun[295] yanı sıra hastane[296] ve kilise de açılmıştır. Okul sonradan Kasap Hızır Mahallesi'nde Fethiye Caddesi'nde ve İngiltere Devleti tebaasından bir kişiye ait mülk arsa üzerine inşa edilmiş iki katlı haneye nakledilmiştir. Bu evin alt katı mektep ve üst katı kilise hâline getirilmiştir[297].

Okulun bulunduğu mahallede 365 hanede ve çeşitli milletlerden toplam 1746 nüfus yaşamaktadır. Bu durum James Mores'in başvurusu üzerine okul ve kiliseye 20 Mayıs 1902'de ruhsat verilmesinde etkili olmuştur[298]. Ermeni mahallesinde açılmış olan hastanenin masrafları İskoçya ahalisinin kendi isteğiyle yaptığı yardımlarla hiç aksatılmadan yıllarca karşılanmıştır[299]. Bu bilgi ışığında aynı mahallede ve aynı kişi idaresinde Museviler için açılan okul ve kilisenin de İskoçyalıların yardımlarından yararlandığı söylenebilir. James Mores idaresindeki bu okulun rüştiye derecesinde olduğu ve gündüz eğitim verdiği belgelerde yer almaktadır. Rüşdi derecesindeki okulda

---

[292] Beyru, s. 311. Adıtatar'ın açılış tarihini 1850 olarak belirttiği okul ile muhtemelen aynıdır. (Bkz. Adıtatar, s. 175.)
[293] Adıtatar, s. 175.
[294] Adıtatar, s.174.
[295] Ayrıca bkz. *Tablo 15.* Beyru, eserinde İskoç misyonerleri Rum, Ermeni ve Musevi ailelerin çocuklarının eğitimi için bir okul açtığını yazmıştır. Ayrıca verdiği bilgiye göre İskoç Kız Okulunda ise 150 kadar genç kıza eğitim verilmiştir. (Bkz. Beyru, s. 311.) Beyru'nun belirttiği bu okul James Mores'in açtığı okul ile aynı olabileceği gibi farklı okullar da olabilir.
[296] Bu hastane Dr. Lui Prinski Scott'a ait olan bir evde 1874/1875 yılında tesis olunmuştur. Müslüman, gayrimüslim ve yabancı hastaları kabul ve tedavi eden hastanenin ruhsatı kilise ve mektep ile aynı tarihte verilmiştir. (Bkz. *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 4, s. 83.); *BOA*, MF.MKT. 639/33, 22 Rebiyülevvel 1320 (29 Haziran 1902).
[297] *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 4, s. 83; *BOA*, MF.MKT. 639/33, 22 Rebiyülevvel 1320 (29 Haziran 1902).
[298] *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 4, s. 83; *BOA*, MF.MKT. 639/33, 22 Rebiyülevvel 1320 (29 Haziran 1902).
[299] *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 4, s. 83; *BOA*, MF.MKT. 639/33, 22 Rebiyülevvel 1320 (29 Haziran 1902).

1907 yılında 10 kadın ve 8 erkek öğretmen tarafından 289 kız ve 157 erkek öğrenciye eğitim verimiştir[300].

e) Barkshire Ticaret Okulu[301] (English Commercial School)

1872'de İzmir'de açılan yüksek dereceli bir ticaret okulu olan[302] müessesenin mülk sahibi ve yöneticisi W. C. Barkshire'dır. Ruhsatsız olan kurumda Barkshire ile birlikte 2 İngiliz, 2 Fransız, 2 Alman, 2 İtalyan, 1 Yunan ve 3 Osmanlı olmak üzere 12 öğretmen eğitim öğretim faaliyetlerinde yer almıştır. Toplam 109 olan öğrenci sayısının dağılımı ise şu şekildedir: 25 Protestan, 6 Katolik, 58 Ortodoks Rum, 18 Ermeni, 1 Müslüman ve 1 Musevi'dir[303]. H. 1317 Maarif Salnamesi'nde *Barkshire Ticaret Mektebi*'nin öğrenci sayısı 210 olarak gösterilmiştir[304]. 1321 yılına ait salnamede ise öğrenci sayısı 78 olarak verilmiştir[305].

Ayrıca okul içerisinde Müslüman çocuklarının eğitim görmediği belirtilmiştir. Rüştiye ve idadi derecesinde eğitim veren okulda 5 sınıf bulunmaktadır. 1907 itibariyle Barkshire Ticaret Okulu'nun 11 erkek öğretmeni ve 137 erkek öğrenci mevcudu vardır[306].

Okul devlet kontrolünü kabul etmemiştir[307]. Osmanlı Devleti'nin okul ile ilgili net bir bilgisinin olmaması, bu kontrol edilememe durumu ile ilgili olsa da bir eksikliktir. Aydın Maarif Müdüriyeti'ne 21 Eylül 1910 tarihinde çekilen telgrafnamede İzmir'de bulunan İngiliz Barkshire Mektebi'nin derecesinin ne olduğunun acilen bildirilmesi istenilmiştir[308]. Kuruluşundan sonra öğretmen sayısında önemli bir değişiklik olmazken öğrenci sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Ayrıca ilk zamanlarında bir Müslüman

---

[300] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 9; Mutlu, s. 268. Adıtatar okulun öğrenci ve öğretmen sayılarını şu şekilde vermiştir: Eğitim gören 316 çocuğun 124'ü erkek, 192'si kızdır. Çoğunluğu Ortodoks Rum Kilise'sine mensup 176 Hristiyan oluştururken 144 Musevi bulunmaktadır. Genel itibariyle öğrenciler Osmanlı tebaasındandır. Eğitim kadrosundaki 9 öğretmenin 2'si Britanyalı, 7'si yerlidir. Bkz. Adıtatar, s. 174. Adıtatar'ın çalışmasında kullanılan kaynaklara bakılırsa verilen bu istatistiki veriler 1907 öncesi bir tarihe aittir.

[301] Okulun ismi 1316 ve 1317 yılına ait Maarif Salnameleri'nde (تجارت باقشر) şeklinde yazılırken 1318 ve 1319 Maarif Salnamelerinde (باقشى تجارت) olarak yazılmıştır. Bkz. *SNMU*, 1316, s. 934-935; *SNMU*, 1317, s. 1034; *SNMU*, 1318, s. 1148; *SNMU*, 1319, s. 442.

[302] Adıtatar, s. 175.

[303] Adıtatar, s. 175. Beyru, 20. yy. başında okulun öğrenci sayısının 110 olduğunu belirtmiştir ki bu da Adıtatar'ın verileriyle örtüşmektedir. Bkz. Beyru, s. 311.

[304] *SNMU*, 1317, s. 1034-1035.

[305] *SNMU*, 1321, s. 387.

[306] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 9. Ayrıca bkz. *Tablo 15*.

[307] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 9.

[308] *BOA*, MF. MKT. 1161/5, 16 Ramazan 1328 (21 Eylül 1910).

talebenin eğitim görmesine rağmen sonraki dönemlerde Müslüman öğrencinin eğitim görmediği anlaşılmaktadır.

f) Bornova nahiye merkezinde iki tane, Buca köyü, Platanakya, Terasa, Ayaperaşköy, Punta mahallelerinde birer tane olmak üzere toplam yedi okul daha açılmıştır. Okulların altısı ruhsatsız olup sadece 1902'de Punta mahallesinde açılmış olanı ruhsatlıdır[309].

g) Karahisar-ı Sahib'deki İngiliz Okulu

İncelenen belgelerde 1906'ya kadar İngilizlerin Hüdavendigar'da okul faaliyetine rastlanılmamıştır[310]. İngiltere Devleti tebaasından olup İzmir'de ikamet etmekte olan James Mc Newton[311] 1906'da Karahisar-ı Sahib'de bir arsa[312] alma girişiminde bulunmuştur. Bunun üzerine misyonerlerin ibadetgâh olarak kullandıkları yerlerin ruhsatının olup olmadığının; satın alınacak yerin İslam mahallelerine yakınlığının, oradaki Protestanların sayısının öğrenilmesi gerekmiştir. Ayrıca misyonerin Karahisar-ı Sahib'de ruhsatsız okul açtığı yönündeki iddianın doğruluğunun araştırılması istenmiştir[313].

Alınan bilgilere göre Mc Newton'un inşa etmek istediği okul civarında 49 Protestan yaşamaktadır. Yapılması planlanan binaların arsaları doğu, batı ve güney yönleriyle İslam meskenleriyle çevrilidir. Ayrıca yakınında türbe, mescit, kabristan ve cami gibi hayır müesseseleri ve İslam eserleri vardır. Bir de yapılmak istenen binaların planına bakıldığında alan; kilise, okul ve ikametgâh için yeterli değildir. Bu nedenlere bağlı olarak ilk etapta Mc Newton'un talep ettiği inşaata ruhsat verilmesi uygun görülmemiştir[314].

---

[309] *Bkz. Tablo 15.* Ayrıca bkz. *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), lef 9; Mutlu, s. 268.
[310] Hüdavendigar vilayeti Maarif Müdürlüğü'nün Ocak 1892 tarihli yazısına göre Bursa'da üç tane yabancı okul bulunmaktadır. Bunlar sanayi derecesindeki okullara eşdeğer olarak açılan Amerikan Okulu, Kayabaşındaki Cizvit Okulu ve Darüşşafaka-i Şerife nam okullardır. Mülhakata gönderilen yazılarda buralarda da yabancı okul açılmadığı yönünde cevaplar alınmıştır. Bkz. *BOA*, MF.MGM. 1/66, 18 Kanun-i sani 1307 (30 Ocak 1892). H. 1317 Maarif Salnamesi'ne göre vilayetteki sekiz yabancı okuldan 2'si Amerikalılara, biri Ruslara, beşi ise Fransızlar'a aittir. 1319 yılı salnamesinde ise okulların sayısı 5 olup bunlardan 3'ü Fransızların; biri Amerikalıların ve sonuncusu Ruslarındır. H. 1321 salnamesinde ise Amerikalılara ait 2; Fransızlara ait 5, Ruslara ait 1; Almanlara ait 1 okul olduğu belirtilmiştir. Bkz. *SNMU*, 1317, s. 1190, 1191; *SNMU*, 1319, s. 598, 599; *SNMU,*1321, s. 500. Aralık 1898'de yazdığı şifrede Hüdavendigar vilayeti Vali Vekili Halil Bey vilayette misyonerler tarafından açılan herhangi bir mektep bulunmadığını belirtmiştir. Bkz. *BOA*, Y.PRK.UM. 44/73, 3 Şaban 1316 (17 Aralık 1898).
[311] *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 88.
[312] Arsa Kubbeli Mahallesi'nden alınmıştır. Bkz. Mutlu, s. 262.
[313] *BOA*, BEO 2874/215479, 26 Cemaziyelevvel 1324 (18 Temmuz 1906).
[314] *BOA*, ŞD. 1602/13**,** 10 Cemaziyelahir 1326 (10 Temmuz 1908).

Civar Müslüman ahalisi de müracaatlarıyla Mc Newton'un Karahisar-ı Sahib kasabasında sahip olduğu arsaların İslam olan mahallerde bulunduğundan kız ve erkek okulu, mabet ve ikametgâhın inşasına izin verilmemesini istemiştir. Buna karşılık yapılan araştırma neticesinde her ne kadar bina İslam meskenlerine uzak değilse de doğusu ve batısı Hristiyan evleriyle; güneyi ise bazen Hristiyan bazen de Müslüman evleriyle çevrili olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle orası sırf İslam mahallesi demek değildir. Ayrıca sonradan Bursa'ya giden Mc Newton[315] okulun gereken pencerelerinin dışarıyı görmeyi engelleyen renkli camlardan yapılmasına razı olmuştur. Böylece itiraza ve iptidai derecesindeki okulun inşasına engel kalmadığından[316] okul, ibadetgâh ve ikametgâhtan oluşan müesseselere 13 Haziran 1909 tarihli irade ile ruhsat verilmiştir[317]. Mc Newton'un müessesesi 1909'dan 1914'e kadar açık kalmıştır[318].

[315] *BOA*, İ.MF. 15/1327 Ca-4, 29 Rebiyülahir 1327 (20 Mayıs 1909).
[316] *BOA*, İ.MF. 15/1327 Ca-4, 29 Rebiyülahir 1327 (20 Mayıs 1909); *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 88.
[317] *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 88, 89. Bir misyoner okulunun burada açılmasına müsaade edilmesinde o tarihte Hüdavendigar vilayetinin maarif açısından içinde bulunduğu durumun az da olsa bir payı olmuştur. Vilayetin bu durumu ile ilgili bkz. Mülkiye Müfettişi Ali Seydi Bey'in 1909 yılında hazırladığı rapor; *BOA*, DH.MUİ. 42/55, 14 Zilkade 1327 (27 Kasım 1909), Lef 2.
[318] *BOA*, DH.ŞFR. 47/403, 26 Teşrin-i sani 1330 (9 Aralık 1914).

Tablo 15: İzmir'deki Okullar

Okulun Bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurucusu ve Müdürü	Tabiiyeti	Ruhsat Durumu	Okulun Derecesi ve Sınıf Sayısı			Eğitim Şekli		Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı			Not
					İptidaî	Rüşdî	İdadî	Gündüz	Yatılı	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Müslüman	
İzmir, Ermeni Mah. Fethiye Sok.	1858	Kurucusu İskoçya misyonerleri, müdürü James Mores	İngiltere	Ruhsatsız		7 ve 9		+		10	8	289	157	-	
İzmir, Rum Yetimhanesi Mah. (Hristiyan Mah.)	1872	Kurucusu Mösyö Barkshire	İngiltere	Ruhsatsız		+ 5	+	+	+		11		137	-	Ticaret Mektebi
İzmir, Birunâbâd (nahiye) merkezi	1885	Kurucusu ve Müdiresi Matmazel Wilkinson	İngiltere	Ruhsatsız		3		+		1	2	4	14	-	
İzmir, Buca (Karye)	1894	Kurucusu Madam Holton	İngiltere	Ruhsatsız		5		+	+		5		54	-	
İzmir, Birunâbâd (nahiye) merkezi	1895	Kurucusu Rahip Dolodye Müdürü Alt?	İngiltere	Ruhsatsız		2		+			2		11	-	Öğrenciler İngiltere tebaası.

İzmir, Platanakya Mah. (Hristiyan Mah.)	1898	Kurucusu Matmazel Smith	İngiltere	Ruhsatsız		4		+	+		8		40	-	
İzmir, Terasa Mah. (Hristiyan Mah.)	1899	Kurucusu Madam Şonon	İngiltere	Ruhsatsız		+						+	+	-	Boş ve kapalı.
İzmir, Ayaperaşköy Mah. (Hristiyan Mah.)	1901	Kurucusu ve müdürü Rahip John Mohlenberg	Almanya	Ruhsatsız		5		+		7		145			
İzmir, Punta Mah. (Hristiyan Mah.)	1902	Kurucusu Rahip Hecpens Rahip Eliot?	İngiltere	20 Mayıs 1902		4		+	+		5	22	24	-	
Toplam					**-**	**9**	**1**	**8**	**4**	**18**	**41**	**460**	**437**		

Kaynak: *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), lef 4, 9; Mutlu, s. 268.

Tablo 15 incelendiğinde İzmir'de 8'i rüşdi 1'i hem rüşdi hem idadi derecesinde toplam 9 okul açıldığı anlaşılmaktadır. Bu okulların 5'i sadece gündüz, 4'ü ise hem gündüz hem de yatılı eğitim vermiştir. Terasa mahallesinde açılan okulun eğitim şekli hakkında bilgi aktarılmamıştır. Eğitim kadrosu incelendiğinde 59 kişiden oluşan öğretmenlerden erkekler çoğunluğu oluşturmuştur. Öğrencilere bakıldığında ise yine Terasa'daki okul hariç tutulduğunda kız öğrencilerin sayısının daha fazla olduğu görülecektir. *Tablo 15*'te gösterilen 9 okuldan ilk ikisi daha önce açıklanan *d* ve *e* maddelerindeki okulları; diğer yedi okul ise *f* maddesinde zikredilen okulları içermektedir. Bu okullara *a, b, c,* maddelerindeki okullar ve 6 şubesiyle *Evangelik Rum Okulu* da eklendiğinde İzmir'de açılan İngiliz okullarının toplam sayısı 19 etmektedir.

1.4. Kudüs'teki Okullar

Osmanlı arşiv belgelerine göre Kudüs'teki ilk İngiliz okulu *LJS* tarafından 1839'da ruhsatsız olarak açılmıştır[319]. Bunun gibi Kudüs ve civarında yine İngiliz misyonerlerce açılan okulların dörtte üçü ruhsatsız faaliyet göstermiştir[320]. Buradaki İngiliz okulları sadece İslam mahallerinde değildir. Sakinlerini farklı mezheplere mensup cemaatlerin oluşturduğu mahallerde olup çoğu ücra yerlerde inşa edilmiştir[321].

LSPCJ'nin 1841-1846 yıllarındaki faaliyetleri neticesinde Kudüs'teki Anglikan Piskoposluğu'nun kurulması[322] buradaki okul sayısını artıran önemli bir faktör olmuştur. Cemiyet, piskoposluğu kuruluşundan itibaren hatırı sayılır meblağlarla desteklemiştir[323]. Bir misyoner olan ilk Piskopos Michael Solomon Alexander aynı zamanda *London Society*'nin öğretmenidir. Ondan, Kudüs'teki cemiyetin tüm işlerini takip etmesi, misyonun gelişimi için papazlar ve doktorlar sağlaması istenmiştir[324].

---

319 *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275.

320 *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275-278. (Bu belgeye göre açılan 28 okuldan 21'i ruhsatsızdır.)

321 *BOA,* MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 7. (İngiliz müesseseleri hakkında 13 Şubat 1903 tarihli tezkere ile Babıali'ye sunulan defterin taslağıdır.) Belgeye göre İngiltere Sefareti ile Kudüs Mutasarrıflığının kayıtları arasında farklılıklar bulunmaktadır.

322 İngiltere Sefareti'nin talebi üzerine 17 Eylül 1845 tarihinde Kudüs'te ilk defa olarak bir Protestan Kilisesi yapılması hakkında ferman çıkması misyonerler için önemli bir motive kaynağı olmuş olmalıdır. Bkz. **Reşat Ekrem**, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, s. 180.

323 İlk olarak 3000 £'luk toplu bir ödeme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 17000 £'luk bağışın büyük kısmı cemiyet vasıtasıyla toplanmıştır. 1887'den itibaren ise *London Society*, Kudüs Piskoposluk Fonuna yıllık 300 £ bağışta bulunmuştur. Bkz. *Lambeth Palace Library (LPL), Church of England Record Centre (CERC)*, Davidson 397, s. 65.

324 *LPL (CERC),* Davidson 397, s. 65.

Piskoposa baş misyoner olarak Yahudilerin din değiştirmeleri, korunmaları ve istihdam edilmeleri sorumluluğu verilmiştir[325]. Böylece misyonerler Kudüs'teki faaliyetlerinin maddi manevi desteklenmesi yönünde organize bir yapı kazanmışlardır. Misyonerler piskoposluk sayesinde okulların sayısını artırarak eğitim alanındaki çalışmalarını hızlandırmışlardır[326].

Açılan eğitim müesseselerinin artmasına bağlı olarak da misyonerlerin Kudüs'te oluşturduğu etki halkası genişlemiştir. Bu durumu en iyi dile getiren belgelerden birisi Kudüs Mutasarrıfı Tevfik Bey'in 17 Temmuz 1900'de Kudüs'ten gönderdiği acil şifre telgraftır. Telgrafta üzerinde durulan konular; Kudüs'ün bütün Hristiyanlık âleminde özel bir yeri olduğundan yabancılar tarafından burada vaktiyle pek çok okul açılarak eğitim verildiği, İslam ahalisinin fakirlerinin giydirilip doyurulduğu, yetim kalanlara gizli teşviklerde bulunulduğudur. Yine mutasarrıfın beyanına göre bu okullara kanuna aykırı olarak Müslüman çocuklarının gönderilmesinde maalesef pek çok meyil ve düşkünlük olmuştur[327].

Hatta Kudüs'ün ileri gelenlerinden ve seyitlerden tanınmış bir ailenin üyelerinin vaktiyle buralarda talim ve terbiye **"..."** edilmiş olması da bu ilgiye delildir. Sonradan Yafa'da 7 ve **"..."**de 12 kadar Müslüman çocuğunun bu okullara devam ettiği anlaşılınca haklarında gerekli işlemler yapılmıştır[328]. Alınan tedbirlere rağmen İngiliz misyonerlerin okullarını artırma eğilimleri devam etmiştir[329]. Okulların bir kısmı bölgede sayıları artan Yahudiler bir kısmı ise Kudüs'te ikamet eden İngiliz Protestanlar için kurulmuştur. 1902 yılında Kudüs'te yerleşmiş kadın erkek İngiliz Protestan sayısı

---

325 *LPL (CERC)*, Davidson 397, s. 65.

326 Bu çalışmaların hızlanmasında Yahudilere yönelik eğitim faaliyetlerinin payı büyüktür. Bu çalışmalarda katkısı olanlardan biri de Moses Montefiore'dir. İngiliz Musevi Cemaati'nin hayırseverlerinden aynı zamanda II. Rütbeden Mecîdî Nişanı verilen Sir Moses Montefiore'ye 2 Aralık 1863'te, Padişahın Kudüs'te 900 liraya satın aldığı bir arsa hediye edilmiştir. Montefiore'nin bu tarihten çeyrek asır öncesinde bir heyetle Osmanlı topraklarına seyahati ve Yahudi cemaatine yönelik eğitim çalışmalarına başlamaları manidardır. Bkz. Mutlu, s. 238 (dipnot.), 239.

327 *BOA,* Y.PRK.UM. 51/2, 19 Rebiyülevvel 1318 (17 Temmuz 1900). Telgrafta üzerinde durulan önemli bir konu da Kudüs'te din değiştiren kişiler ile ilgilidir. Telgrafa göre 1885'te Kudüslü Davud bin Mustafa adında biri din değiştirip Kudüs'ten gizlice ayrılmıştır. Bu kişiden daha önce de Ebu Said ailesinden bir diğer kişi din değiştirip Roma'ya firar etmiştir. Aradan hayli zaman geçtiği için bunlar hakkında araştırma mümkün olamadığı da telgrafa eklenen bilgiler arasındadır.

328 *BOA,* Y.PRK.UM. 51/2, 19 Rebiyülevvel 1318 (17 Temmuz 1900). **"..."** şeklinde gösterilen kelimeler belge içerisinde **...** olarak gösterilmiştir.

329 Okul sayısını artıran sadece İngilizler değildir. Başka Avrupa devletleri de bu noktada azami gayret göstermiştir. Örneğin 1915 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti'nin Sadaret'e bildirdiğine göre Kudüs'te daha önceden 17 Alman ve 6 İtalyan Okulu açılmıştır. [Bkz. *BOA,* ŞD. 231/13, 19 Cemaziyelevvel 1333 (4 Nisan 1915), Lef 4.]

232 olup bunların çocuklarına yatılı ve gündüz eğitim veren 6 okuldaki öğrenci sayısı ise 338'dir. Bu okullar İngiliz Protestan nüfusuna fazlasıyla yeterliyse de Sefaret kız ve erkekler için iki okul inşası için daha ruhsat talebinde bulunmuştur[330].

Bununla beraber okulların çoğu ruhsatsızdır. İngiliz misyoner cemiyetlerinin Filistin topraklarında özellikle Kudüs'te faaliyetlerini artırmalarının bu duruma etkisi büyük olmuştur. Bu cemiyetlerden yoğun olarak faaliyet gösterenler arasında *CMS*, *LJS*[331], *AJA* ve *J&EM* sayılabilir. Cemiyetlerden *J&EM* özellikle Kudüs endeksli olarak çalışmalarını yürütmüştür.

J&EM'in faaliyetleri ile ilgili 1908 yılına ait raporunda "*Vaadedilen Topraklar"ın* artık *"meyve bahçesi"*ne dönüştüğü üzerinde durulmuştur. Rapora göre doğu ölmemiştir ve canlanmaktadır. Dinî girişimler üzerindeki kısıtlamaların yumuşatılmasının, tüm Hristiyan girişimleri üzerinde muhteşem bir etkiye sahip olacağı kanaatine yer verilmiştir. Ancak önlerine sunulacak olan fırsatları tam anlamıyla dönüştürmeye hazır olmadıkları da açıklanmıştır. Ardından sarf edilen bir cümle aslında hem hazırsızlıklarını hem de misyonerlik faaliyetlerinde başarının iki temel anahtarı olduğunu göstermektedir: *"İnsanları istiyoruz[332] ve ayrıca imkânlar da istiyoruz; ancak ikisine birden sahip olursak kesinlikle iş yaparız.[333]"* Bu slogan doğrultusunda *J&EM* eğitim müesseseleri açarak sahip olduğu imkânları iş yapabileceği insanlar yetiştirmek için kullanmanın yollarını araştırmıştır. Bu anlamda Kudüs'te *J&EM* tarafından faaliyete geçirilmiş olan St. George ve St. Mary's isimlerini taşıyan iki eğitim kurumu incelenecektir.

1.4.1. St. George's Gündüz Erkek Okulu

Popham Blyth, Ortodoks Patriği'nin kendisine ve Canterbury Başpiskoposu'na 1892'de yazdığı mektupta şunları yazdığını ifade etmektedir:

> "Kiliseniz hakkında daha fazla şey öğrenmek istiyoruz. Eğer geleneklerimizi anlayacaksanız ve hiçbir dinî cemiyete bağlı olmayan fakat piskoposun sorumluluğunda bir kilise ve onun için yakınında bir ev inşa edecekseniz -

---

330 *BOA*, BEO 1797/134727, 14 Zilkade 1319 (22 Şubat 1902).

331 *LJS* 1875 yılında 5'i öğretmen toplam 20 misyoneri ile Kudüs istasyonunda faaliyet göstermiştir. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. VI., June 1875, s. 187; *EK 3*.

332 Misyonerler insanları bir hammadde *"raw material"* olarak vasıflandırmışlardır. Bkz. J. D. **Maitland Kirwan**, *Sunrise in Syria A Short History of the British Syrian Mission from 1860 to 1930*, British Syrian Mission, London 1930, s. 58-59; *EK 6.*

333 *TNA*, TS 18/848, *The J&EM Twentieth Annual Report 1908*, Printed by Spottiswoode &Co. Ltd., New Street Square, London 1908, s. 8, 9.

> bizim her zaman yaptığımız gibi- ve bize *Church of England*'ın yaygın ayinlerini göstereceksenız bize başka birinin yaptığından daha fazla şey getireceksiniz"[334]

Bir Ortodoks Patriği'nin okul açılması yönündeki bu isteğinin yanında bu konudaki diğer talepleri karşılama amacı St. George's Okulu'nun açılmasında önemli etkiye sahip olmuştur. Var olan çeşitli gündüz okullarının ihtiyacı karşılayamadığının düşünülmesi ise *J&EM* açısından farklı bir neden sayılabilir[335]. Okul, sonradan *Church of England*'ın Kudüs Piskoposu olan Dr. Popham Blyth tarafından Ekim 1899'da açılmıştır[336].

Resim 5: St. George's College'in Tamamlanmamış Avlusu (Güneydoğu Cephesi-1901)

Kaynak: *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 7, January 1901, s.76.

---

[334] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5, Urgent Appeal for Mission Buildings in Jerusalem and the East, From Bishop Blyth Anglikan Bishop in Jerusalem, June 1st 1903.

[335] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM*… (Pamphlet), s. 5.

[336] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM*… (Pamphlet), s. 5; *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Special Appeal.

Resim 6: St. George's School (Batı Cephesi - 1906)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM* The Boys School, St. George College, Jerusalem May 1906 (Pamphlet); *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5.

Bina inşası için fon yetersizliği nedeniyle ilk altı yılı için okul papaz evinin alt katında devam etmiştir[337].

1.4.1.1. Yatılı Kısım (St. James' Hostel)

St. George's School ile bağlantılı olan St. James' Hostel okula kayıt yaptıran ve ülkenin farklı kısımlarından gelen erkek öğrenciler için Ekim 1902'de açılmıştır. Piskopos tarafından izni alınan yurt yine onun kontrolünde faaliyetlerini yürütmüştür. Açılışından itibaren okulda çalışmış olan Arap öğretmenlerden Mr. Shibly Jamal ise yurdun müdürü olmuştur[338].

---

[337] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 6.
[338] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 6.

Resim 7: St. George's School Öğrencileri

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 6-9.

6 öğrenci ile başlamış kısa sürede burada kalan öğrenci sayısı 26'ya yükselmiştir. Hostel'in öğrencileri Yafa, Beytüllahim, Nablus, Salt ve hatta Bursa, Rodos, Sisam ve Kıbrıs'tan geldiği gibi Mısır ve Fas'tan da müracaatlar kabul edilmiştir. *J&EM*'in ifadesine göre eğitimin kalitesi ilk olarak Müslümanların dikkatini çekmiştir. Kudüs'ün ileri gelen ailelerinden sık sık müracaatlar olmuş ve ülkenin diğer kısımlarından Müslümanlar 1906'da yurda kabul edilmiştir[339].

Okulda burslu öğrenime önem verilmiştir. Bunda Filistin halkının yoksulluğunun etkisi büyüktür. *J&EM* sadece zengin aile çocuklarını değil fakirleri de eğitmek istemiştir. Maliyetleri artıran bu etken maddi yardım taleplerinde önemli rol oynamıştır[340]. Bununla öğrencilerin ve okulun ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Örneğin Bishop Blyth'in 1 Haziran 1903'te Kudüs'te ve doğudaki misyon ihtiyaçları için acil başvuru başlığıyla istediği 20.600 sterlinin 800'ü St. George College'in tamamlanması içindir[341].

[339] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 9.
[340] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s. 8.
[341] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5, Urgent Appeal for Mission Buildings in Jerusalem and the East, From Bishop Blyth Anglikan Bishop in Jerusalem, June 1st 1903.

Fakat okulun ihtiyacı ile ilgili daha sonraki talepler yukarıda belirtilen miktardan farklılık göstermektedir. St. George için istenilen finansal desteğin detayları şu şekildedir:

a- Okulun tamamlanması (1.500 £),

b- Futbol ve kriket için arazi alınması ve burasının duvarla çevrilip arazinin düzleştirilmesi (1.500 £),

c- Okul malzemeleri (200 £),

d- Marangozluk, ağaç oymacılığı, nalbantlık gibi elişleri çalışmaları için bir bölüm geliştirmek ve donatmak için fon,

e- Okuldaki ve *St. James' Hostel*'de bulunan erkek öğrenciler için yıllık 13 £,

f- Sınıf, oyun alanı ve spor salonu için teçhizat,

g- Eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için kadronun artırılması[342].

Öyle görünüyor ki maddî imkânların sağlanmasıyla sıralanan bu maddeler gerçekleştirilmiş olmalıdır. Örneğin *Tablo 16*'ya bakılarak kadronun genişletildiği söylenebilir.

Resim 8: St. George's Boys School Öğrencileri (Kudüs)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5.

[342] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 13,14.

Resim 9: Piskopos Evi ve Gate Tower St. George's (Kudüs)

Kaynak: *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 10, October 1901, s. 118.

Resim 10: St. George's (Genel Görünüm)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 13-15.

Tablo 16: St. George's Okulu'nun Kadrosu (1906)

İdareciler	
Kudüs Piskoposu (Başkan)	Mr. Kenneth L. Reynolds (Müdür)
Öğretmenler	
J. P. O. Minos (Matematik)	Mr. Shibly Jamal, B. A. (II. Öğretmen)
Mr. J. B. Barron (İngilizce)	Mr. Ede Sâlim (Arapça)
Mr. George Gideon (Fransızca)	Mr. Ali Jar Allah (Türkçe)
Mr. Constantine Lubbat (Resim)	Mr. David Dadis (Yardımcı öğretmen)
Miss. H. Gardner (Müzik)	

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem (Pamphlet), s. 2.

Tablo 16'ya bakıldığında okulun ciddi bir eğitim kadrosuna sahip olduğu görülmektedir. 9 öğretmen içerisinde müzik öğretmeni hariç diğerleri erkektir. Ağırlığı dil öğretmenleri oluşturmaktadır. Matematik öğretmeni ve okulun başkanı sıfatını taşıyan piskopos dışında diğerlerinin din adamı özelliği bulunmamaktadır. Bu kadronun önemli sayıda öğrenciye eğitim verdiği söylenebilir. *Resim 8*'deki fotoğrafta çoğunlğu öğrenciler oluşturmakla birlikte resmin sağ ve sol kısmındaki kişilerin öğretmen olma ihtimali vardır.

Arap, Yahudi, Ermeni, Müslüman ve Hristiyan öğrencilere eğitim veren bu müessesenin savaş öncesi günlerde 36 yatılı ve 50 civarında gündüz öğrencisi vardır[343]. Savaş döneminde Kudüs'teki Amerikan konsolosu himayesindeki kilise hariç; Katedral Kilisesi, piskopos evi, Kilise Korosu Yurdu, papaz evi, St. George's Okulu, St. Mary's Okulu, St. Helena's Hastanesi'nden oluşan *J&EM* müesseseleri Osmanlı Devleti tarafından kullanılmıştır[344].

Savaş sonrası, okulun tekrar açılmasıyla St. George's öğrenci sayısının artışıyla daha önceden *St. Mary's Girls' School*'a ait olan binaları da kullanmaya başlamıştır. Bu da yeterli olmayınca üç asker barakası sınıf haline getirilmiştir. Bu bilgileri veren okul müdürü Mr. Reynolds barakaların yazları aşırı sıcak ve kışları da çok soğuk olduğundan St. Mary's bloğunun üst katının inşası için fona ihtiyaç duyulduğunu eklemiştir. 1926 yılında okulda 192 öğrenci mevcut olup bunun 92'si yatılıdır. Yatılı öğrencilerin büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur. Bunlar Hristiyan öğrencilerin yaptığı gibi tüm derslere ve kilise ayinlerine katılmışlardır. Bir Müslüman aile, oğlunun yatılı olarak

[343] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Special Appeal.
[344] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5, Brief List of *J&EM* Interest in Palestine.

kaydı için müracaat ettiğinde Hristiyan ve Müslümanlar arasında ayrım yapılmadığı konusunda bilgilendirilmiştir. Buna çok nadir itiraz olduğu ve kural gereği gönülden ayinlere katıldıkları da okul müdürünün iddiaları arasındadır. Mr. Reynolds öğrencilerin yaş aralığını 7-18 olarak belirtmiştir. Okulun 9 sınıfı olup bunlardan 3'ü hazırlık ve 6'sı ilköğretim ve ortaöğretim sınıflarıdır. Hazırlık sınıfındaki 60 öğrenciye askeri barakalarda eğitim verilmiştir. 6. sınıf en yüksek sınıftır[345].

Mr. Reynolds tarafından bu bilgilere ek olarak *J&EM* eğitim komitesinin 25 Ekim 1928 tarihli raporundaki istatistiki veriler okulun öğretmen, öğrenci ve imkânları hakkında daha detaylı bilgi sunmaktadır. Raporda *Bishop Gobat School* ve Ramallah'daki *Friends' Boys' School* ile *St. George's School*'un 1927-1928 eğitim yılı için bir karşılaştırma yapılmıştır[346].

Tablo 17: St. George's School, Bishop Gobat School ve Friends' Boys' School (1927-1928)

		St. George's	BGS	FBS
Toplam erkek öğrenci sayısı	Gündüz	155	54	50
	Yatılı	65	66	70
Kadro sayısı (tam zamanlı)		11	9	9
Öğrencilerin öğretmenlere oranı		20	13	13
Sınıf sayısı		9	6	6
Her sınıftaki ortalama sayı		24	20	20
Her öğretmenin okuldaki haftalık mesaisi		26	30	26

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM* Committee Report October 25th 1928.

Tablo 17'ye bakıldığında St. George's School'da öğrenci, öğretmen ve sınıf sayılarının diğer iki okuldan fazla olduğu görülmektedir. *BGS* ve *FBS* ise öğrenci sayıları, öğretmen kadrosu ve sınıflardaki ortalama öğrenci açısından eşittir. Öğretmenlerin okullardaki haftalık mesailerine gelince *BGS* öğretmenlerinin girdikleri ders sayısının okul sonrası eğitim çalışmalarına katkılarının daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca *FBS*'nin daha fazla yatılı öğrenciye barınma imkânı sunduğu anlaşılmaktadır.

---

[345] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Special Appeal.
[346] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM* Committee Report October 25th 1928.

1.4.2. St. Mary's Home ve Yetimhane

St. Mary's Home, Piskopos G. F. Popham Blyth'in kız kardeşi Miss Alice Catherine Blyth idaresinde 1889 yılında kiralık bir evde açılmıştır[347]. "St. Mary's Home" olarak bilinen kurum başlangıçta "Bishop's Home" olarak isimlendirilmiş fakat daha da büyüyüp yeni binaların inşa edilmesiyle ismi değiştirilmiştir. Miss Alice Catherine Blyth 1895'te Kudüs'te ölene kadar ilk bayan yöneticisi olmuştur[348]. İlk başta Hristiyanlık konusunda araştırma arzusunda olan Yahudiler'in alınması için bir eğilim varken bu plan başarılı olmayınca kurum yatılı okul ve yetimhaneye dönüştürülmüştür[349]. Daha sonra da yapılan çalışmalar Arapların ve diğer milletlerin çocuklarını, kadınlarını içerecek şekilde genişletilmiştir[350]. Farklı milletlere kucak açmasının bir neticesi olarak buraya Rusya'daki katliam korkusuyla dul annelerin Kudüs'e getirdiği fakir Yahudi kızlar da yerleştirilmiştir[351].

Yurt ve yetimhane kurulduktan sonra kiralık ev için yüksek bir meblağa (38 £) kontrat yapılmıştır. Sonrasında yeni bir bina için *Anglican College*'in tam karşısında 1000 sterline bir yer satın alınmıştır. Blyth, raporunda kuruma kalıcılığın yanında güvenlik de sağlayacak yeni bina için 2000 sterlin kadar bir miktar daha gerekli olduğunu yazmıştır. Ayrıca yardımla inşa edilecek yeni bina kurumun gelişmesi ve amaçlarının gerçekleşmesi için önem arz etmiştir[352].

---

347 *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900; *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2. Blyth, başka bir yerde St. Mary's Home'un kendisi tarafından 1890'da kurulduğunu yazmıştır. Bkz. *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 3. Miss Alice ayrıca kiralık küçük bir evde Yemenli Yahudiler yararına bir şube açmıştır. Bu insanlar ilk başta *LJS*'nin dikkatini çekmemiştir. Miss Blyth'in ölene kadar sürdürdüğü çalışmaları, sonrasında bu cemiyet üstlenmiştir. Bkz. *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 3.

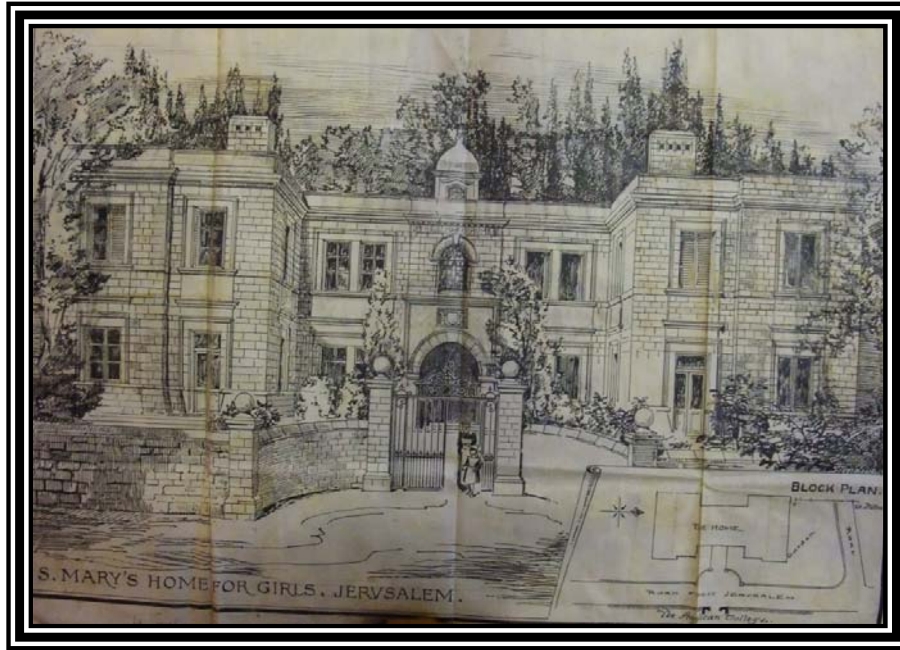
348 *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 3.

349 *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900.

350 *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2. *J&EM* tarafından kızlara yönelik faaliyete geçen bu kurumun bir benzeri *LJS (CMJ)* tarafından sadece erkek çocukları için *"Enquirers' Home and House of Industry"* adıyla kurulmuştur. *LJS* ayrıca şehir içindeki Christ Church'ün yanında erkekler için ve şehrin dışında ise Miss E. C. Fitzjohn ve kız kardeşinin idaresinde yatılı okullar açmıştır. Bkz. *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2.

351 *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2.

352 *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900.

Resim 11: S. Mary's Home for Girls (Kudüs)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2.

Resim 11'de görülen yeni binanın inşa edilmesiyle öğrenci kapasitesi de artırılmıştır. Nitekim 1900'de yetim sayısı 13'tür. Hepsi vaftiz edilmiş olan bu yetimler St. George Kilisesi'nde günlük ayinlere de katılmışlardır[353]. 1903 yılında St. Mary's, Deaconess Ruth ve beş yardımcısının idaresinde olup yatılı 20 Hristiyan kıza eğitim verilmiştir[354]. 1911'de 12 kız ücretsiz kabul edilmiş daha sonra eklenen 18 kız için ya aileleri tarafından ya da okula bağlı burslardan 10 sterlin ödenmiştir. Bu para öğrencilerin sadece yemek giderlerini karşılamıştır. Okul kadrosu yüksek eğitimli üç İngiliz öğretmen ve yetenekli yerli öğretmenlerden oluşmuştur. Okul Filistin'de verilebilen en iyi eğitimi vermeyi amaçlamıştır. 9-17 yaş arasında kabul edilen çocuklara çok göz alıcı üniformalar giydirmişlerdir. Yetenekli ve istekli olanlar öğretmen ve hemşire olarak misyonda veya başka yerlerde istihdam alanı bulmuşlardır. 1911'de 30 olan öğrenci sayısının yatakhane ve diğer odaları içeren binanın üst katının eklenmesi ile 40'a çıkarılması planlanmıştır[355]. Kurumun başarısı insanların buraya teveccühünü de artırmıştır.

---

[353] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900.

[354] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5, Urgent Appeal for Mission Buildings in Jerusalem and the East, From Bishop Blyth Anglikan Bishop in Jerusalem, June 1st 1903.

[355] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 5.

Popham Blyth, Filistin kadınları arasında eğitim konusunda müthiş bir isteğin varlığını dile getirmiştir. Okulun başarısı, eğitimin kalıcı etkisi, kadınların St. Mary's öğrencilerinden hiç de aşağıda olmayan okula karşı aşkları bu isteği teşvik edici nedenler arasında zikredilmiştir. Bu nedenle 1911'de aşırı talebe cevap verilememiştir[356].

1.4.3. Gündüz Kız Okulu (Kudüs)

Piskopos G. F. Popham Blyth 1900'de yazdığı raporunda St. Mary's Home'un bitişiğinde bir de ücretsiz gündüz okulu bulunduğunu belirtmiştir. Kayıtlı öğrencilerden yaklaşık 60'ı Müslüman, yaklaşık 40'ı Yahudi'dir. Sayılarda zaman zaman çok küçük değişikliler olsa da oran aynı kalmıştır[357].

Öğrencilerin kabulü için vaftiz olma şartı aranmamıştır. Okul diğer kiliselerin Hristiyan kızlarını kabul etme niyetinde olmamıştır. Yalnız özel durumlarda, papazlarının rızası olduğu takdirde ve bu tür kızlar için ayrı bir okul kurulana kadar birkaçının kabul edilebileceği belirtilmiştir. Bütün Yahudi okullar *J&EM Fund* idaresinde olduğu sürece Müslüman kızların gündüz okuluna katılma hakkı var olması okul hakkındaki ilginç bilgilerdendir. Okuldaki öğretmenlerin tayini ve işten çıkarılması Piskoposun kararına bağlanmıştır[358].

Deaconess Ruth Berkeley'in 1901 yılında okul hakkında verdiği bilgiler ise şu şekildedir: Eğitim saat 9:00'a kadar başlayamamasına rağmen bazı öğrenciler okula 6:00'da gelmişlerdir. Kudüs'te küçük kızların tek başlarına yürümelerine izin verilmediği için onları okula anneleri veya erkek kardeşleri getirmiştir. İmkânları el veren öğrenciler yiyeceklerini kendileri getirmesine rağmen fakir olan çoğu öğrenciye gün ortasında okul tarafından yemek verilmiştir. Bir gün ekmek ve okulun daha önce alıp fıçıda muhafaza ettiği zeytin; diğer gün ucuz olduğu zaman alınıp öğrenciler için depolanan kurutulmuş incir; sonraki gün domates veya salatalık veya sezonda en ucuz

---

[356] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 5.
[357] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900. Piskopos Blyth, 1911'de gündüz okuluyla ilgili verdiği bilgilerde öğrenci sayılarının ve birbirine oranının aynı şekilde olduğunu yazmıştır. Bkz. *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 5.
[358] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* Fund, The Bishop's Home Jerusalem (Pamphlet), s. 2.

ne varsa o öğrencilerin yemek mönüsünde yer almıştır. Genelde bir dilim ekmek de öğrencilere verilen yemekte eksik edilmemiştir[359].

Öğrencilerin gıda ihtiyaçları yanında oyun ihtiyaçları da düşünülmüştür. Berkeley İngiltere'de iken çocuklar için yüz adet oyuncak bebek götürmeyi planlamıştır. Bebeklerden her birinin boyutlarının 4-9 inç uzunluğunda olması ve Kudüs'te eriyen balmumundan yapılmış olmaması oyuncak bebeklerde bulunması gereken özelliklerdir. Çocukların, İngiliz bayanları ve çocukları gibi güzel giyimli bebekleri sevmeleri Berkeley'in üzerinde durduğu ilginç bir konudur[360].

Blyth, 1903 yılında gündüz okulunda çoğu Yahudi ve Müslüman olan yaklaşık yüz öğrencinin eğitim gördüğünü kaydetmiştir. O tarih itibariyle kiralık bir evde bulunmasına rağmen okul için St. George's College kapısının karşısında kalıcı bir bina inşa edildiğinden de bahsetmiştir[361]. 1911 yılına gelindiğinde gündüz okuluna kabul edilen birkaç Müslüman kız yatılı öğrenci olarak St. Mary's kayıtlarında yerini almıştır.

Okulda öncelikli olarak Yahudi çocuklarına eğitim verilmesi planlanmıştır. Bu tercihin en önemli nedeni şehirde Hristiyan çocuklarının ücretsiz eğitim gördüğü okulların yeterli miktarda olmasıydı. Ancak hahamların okul aleyhinde yaptıkları propagandalar sonucunda Yahudi kızları kendi dindaşlarının açtığı daha pahalı okullara yönlendirilmişlerdir. Böylece öğrenci sayısında ortaya çıkan kontenjan açığı yıllık 10 sterlin burs verilen yetenekli Hristiyan kızların da öğrenci olarak kabulüyle kapatılmıştır[362].

---

[359] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 8, April 1901, s. 89, 90.
[360] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 8, April 1901, s. 90.
[361] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5, Urgent Appeal for Mission Buildings in Jerusalem and the East, From Bishop Blyth Anglikan Bishop in Jerusalem, June 1st 1903.
[362]*MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 5, 7.

Resim 12: St. Mary's Ücretsiz Gündüz Okulu'ndan Bir Grup (1911) Kudüs

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 7-9.

Resim 13: St. Mary's Home'dan Bir Grup Kız 1911 (Paskalya)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 9-11.

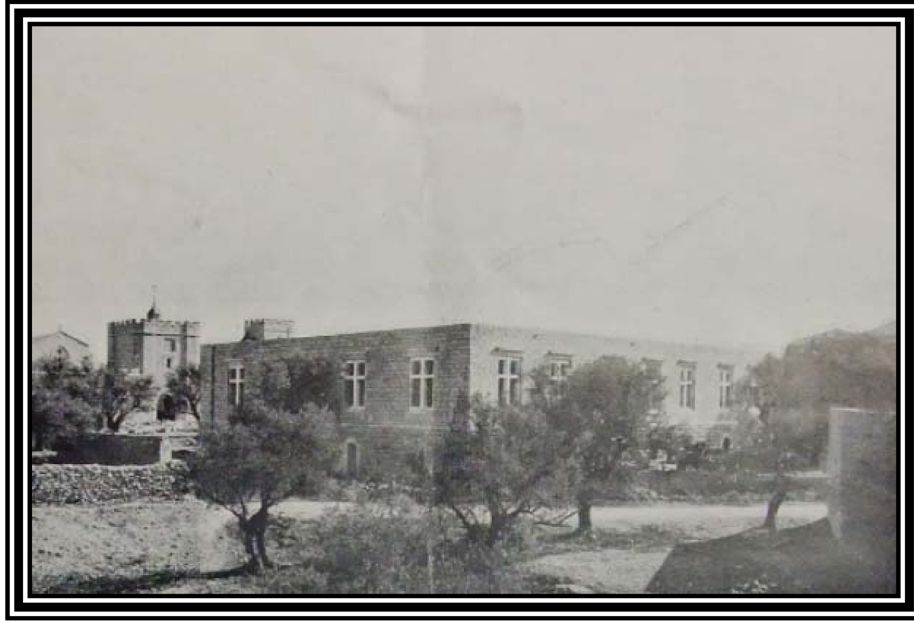
Resim 14: St. Mary’s Home Yemek Salonu (Öncesinde Oyun Odası)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary’s Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 11-13.

Tablo 18: St. Mary’s Home İdarecileri

İsim	Yıl
Miss Blyth	1888
Miss L. P. Gardner	1895
Mrs. Way	1897
Deaconess Ruth Berkeley	1899
Mrs. Foster	1906
Miss H. M. Gardner	1907

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary’s Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s.16.

Resim 15: St. Mary’s Home (Girls’ School) Kudüs

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5.

Resim 16: St. Mary’s Home (Girls’ School) Öğrencileri

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 5.

1.4.4. Tabita Misyon Okulu (Tabeetha Mission School) (1863-1911)

Bu okulun kurucusu Jane Walker-Arnott zengin bir aileye mensuptur. İskoç Presbiteryen olan Arnott'un herhangi bir misyoner eğitiminden geçmemesi nedeniyle kaynaklarda bağımsız misyoner olarak bahsedilmiştir. 1858'de Yafa'ya yaptığı ziyaret ile bölgenin durumundan çok etkilenmiş ve iki yıl burada kalmıştır. Bu süreçte *CMS* misyonerlerinden William Kruse ve eşi Maria'nın kızlarını eğitmiştir. Onların İngiltere'ye döndüğü sırada Arnott da Kahire'ye geçmiştir. Bu sırada Yafa'da bir hastane kuran Arnott'un Alman arkadaşları Peter Martin Metzler ve eşi, onun Yafa'ya dönmesi için ısrarcı davranmışlardır. Arnott'un bu okulu açmasındaki en önemli etkenin dinî duyguları olduğu söylenebilir. İngiltere'de bulunan Maria Kruse'un da Arnott'u söz konusu okulu açması için teşvikleri diğer bir nedendir. Özellikle Yafa halkının, tıpkı Filistin'in diğer yerlerinde olduğu gibi kız çocuklarının eğitimine gereken önemi vermemesi okulun açılışını etkileyen önemli faktörler arasında olmuştur[363].

16 Mart 1863'te Arnott Yafa'da kiralık küçük bir köy evinde topladığı 14 kız öğrenci ile birlikte okulu açmış[364] ve ismini *Tabeetha Mission School* koymuştur[365]. Başlangıçtan itibaren kurucunun amacı kızlara basit genel bir eğitim, orta düzeyde bir Arapça; daha zeki öğrencilere İngilizce okumayı ve yazmayı öğretmek olduğu iddia edilse de[366] okulun kurucusunun 1880'de Zeynep ve Fatma isimli iki çocuğunu okula kaydettiren bir Müslüman askere, çocuklarına *Hristiyanlık ile ilgili her şeyi öğretmek*

---

[363] Isobel **Goodwin**, *May You Live to be 120! The Story of Tabeetha School, Jaffa 1863-1983*, Saint Andrew Press, Edinburgh 2000, s. 18, 19; Yaron **Perry**, *British Mission to the Jews in Nineteenth Century Palestine*, Frank Cass Publishers, London 2003, s. 120; Ela **Greenberg**, *Preparing the Mothers of Tomorrow Education and Islam in Mandate Palestine*, University of Texas Press, Austin 2010, s. 25; Emma Raymond **Pitman**, *Mission Life in Greece and Palestine Memorials of Mary Briscoe Baldwin, -Cassell, Petter,* Galpin & Co.- London, Paris & Newyork, s. 189, 321 (Appendix).

[364] Goodwin, s. 19; Ela Greenberg, okulun 13 kız öğrenci ile eğitime başladığı bilgisini vermektedir. (Bkz. Greenberg, s. 25.); Michael **Marten**, *Attempting to Bring the Gospel Home Scottish Missons to Palestine 1839-1917*, Tauris Academic Studies, London 2006, s. 109; Michael **Marten**, "Independent Women Missionaries in the Scottish School in Jaffa, 1918–1936: Identifying Subaltern Narratives", *Interpreting Welfare and Relief in the Middle East*, Edited by Nefissa Naguib & Inger Marie Okkenhaug, Brill, Boston 2008, s. 108; Robert **Young**, *Light in Lands of Darkness*, T Fisher Unwin, London 1883, s. 105. Robert Young, *Medical Mission*'ın da aynı tarihte Arnott kontrolünde kurulduğunu ifade etmektedir. Bkz. Young, s. 105.

[365] Goodwin, s. 19. Okulun Tabita olarak isimlendirilmesinde İncil'den esinlenilmiştir. Bkz. http://kutsalkitap.info/tr-acts9.html 26/12/2012 11:00 Elçilerin İşleri 9:36. *"Yafa'da Hz.İsa öğrencisi olan Tabita adında bir kadın vardı…"*

[366] Young, s. 107, 108.

zorunda olduğunu[367] söylemesi gerçeğin hiç de yukarıda bahsedildiği gibi olmadığını göstermektedir.

Yafa'da kızlar için bir gündüz okulu açarak çalışmaya başlamış olan Arnott, okulun ilk zamanları ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

> "… Bana yardım edecek kimse yoktu ve kızlara yapabildiğimin en iyisini öğretmek zorundaydım. Arapça'da sadece başlangıç düzeyinde birisi olduğum için[368], dersime günbegün ağır bir şekilde çalıştıktan sonra öğrencilerime öğretmem gerekiyordu. Öğrencilerimden birisi bana geldiğinde biraz okuyabiliyordu ve ders zamanı diğerlerine öğretmek için bana yardımcı oldu…"[369].

1864'te Yafa'da kolera salgını nedeni ile öğrenciler bir süre için dağıtılmıştır. Bu ortamda Arnott, ailesini kaybeden matemli kızlar için Yafa'da kalmıştır. Bu çocukları yalnız bırakmak istemeyen Arnott, 1869 baharında Alman arkadaşlarının Filistin'den ayrılması ile yalnız kalmıştır. Bu süreçte kendisiyle beraber yaşaması için kızları alıp öğretmen olarak yetiştirmeyi düşünmüştür. Burada tereddüt ettiği en önemli nokta ise bu iş için finansmanın nereden geleceği düşüncesi olmuştur. Maddi kaynağın yokluğuna rağmen Arnott'un bir yatılı okul açma fikri devam etmiştir[370].

Arnott 1869 yılında okulun tarihî sürecinde önemli finans kaynaklarından birisi olacak olan seyahat acentesi sahibi Thomas Cook ile tanışmıştır. Okula sağlam bir destekçi olan Cook, 15 Mart 1869'da ilk turist kafilesi ile *Tabita Misyon Okulu'*na gelmiş ve okulun ziyaretçi defterine kaydedilen ilk kişiler olmuşlardır. Kudüs'ün dışında kamp kuran grubun hırsızların hedefi olması Tabita'nın yararına olmuştur. Bu grup içerisinde meşhur yazar Jabez Burns de vardır. Burns, okulun ziyaretçi defterine çocuklara gösterilen özen ve dinî hassasiyetin kanıtlarını görmekten çok mutlu olduklarını yazmıştır[371]. Aynı yazar, kitabında takdire şayan olan Arnott idaresindeki kız okulunun ümit verici bir başarıyla kurulmuş olduğundan bahsetmektedir[372]. Aynı hafta içinde okul bir başka ünlü, yüksek mahkeme avukatı ve hayırsever olduğu söylenilen John Mac Gregor'u ağırlamıştır[373].

---

[367] Goodwin, s. 33.
[368] Arnott konuşmak ve öğretmek için Arapça dersleri almıştır. [Bkz. Pitman, s. 189, 321 (Appendix)]
[369] Goodwin, s. 19.
[370] Goodwin, s. 19, 20.
[371] Goodwin, s. 22.
[372] Jabez **Burns**, *Help-book for Travellers to the East; Including Egypt, Palestine, Turkey, Greece and Italy*, Published at Cook's Toruist Office, London 1870, s. 67.
[373] Goodwin, s. 22.

Yafa'dan birçok seyyah geçtiği için çocukların bir ziyaretçi görmekten mutlu olduklarına değinen Mac Gregor, okula yaptığı ziyaretle ilgili izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır:

> "Yafa'da genç bir bayan tarafından idare edilen, İngiltere'den arkadaşların yardım ettiği çok ilginç küçük bir okul var. Okula tarafımdan yapılan birkaç ziyaret her seferinde beni hayran bırakmıştır. Parlak gülümsemelerin ve sevgi dolu bir kalbin mutlu öğretiminin onları beklediği bir okula gitmek; bir kasabanın korkunç, kirli, küçük bir deliğindeki Yafalı çocuklar için çekici olmalı"[374].

Okuldaki kız öğrencilerle ilgilenildiği gibi misyon çalışmaları çerçevesinde onların annelerine yönelik faaliyetlerde de bulunulmuştur. Bu konuda *Tabeetha Mission* açısından 1869 yılında kadınlar arasında teşvik edici birçok çalışma yapılmıştır. Pazar öğleden sonra yapılan bu toplantılarda bulunan kadın sayısı zaman zaman 200'e yaklaşmıştır. Bu kalabalık kitlenin yarısının Müslüman ve aralarında bir kaçının Yahudi olduğunun belirtilmesi ise ilginç bir noktadır[375].

Faaliyetlerin bu şekilde problemsiz devam ettiği dönemler olduğu gibi durumun tersine döndüğü durumlarla da karşılaşılmıştır. Bu noktada 1874 baharı önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu dönem Arnott, öğretmenler ve öğrenciler için sıkıntılı geçmiştir. Sık sık yağan yağmur, nem ve kaldıkları yerin odalarının akması ayrıca öğrenci sayısının devamlı artması yeni bir binaya ihtiyacı gerekli kılmıştır[376]. Bu durumda yeni bir okul binası yapmayı planlayan Arnott'un yardım için başvurduğu kişi ise Thomas Cook olmuştur[377]. 1875'te ünlü seyahat acentesi *Thomas Cook & Son* tarafından sağlanan finansal destek ile[378] maliyeti 3,275 sterlin olan yeni bir okul inşa edilmiştir[379]. Büyük, havadar mekânlarının tamamlanmasından sonra Arnott öğrencileri ile yeni binalarına 1 Kasım 1875'te taşınmışlardır[380].

---

374 John **Mac Gregor**, *The Rob Roy on the Jordan*, Niler, Red Sea & Gennasereth & c, John Murray, London 1870, s. 471.
375 Pitman, s. 321 (Appendix)
376 Goodwin, s. 24; Young, s. 106.
377 Goodwin, s. 24.
378 Greenberg, s. 25.
379 Goodwin, s. 25; Young, s. 106. *BOA* belgelerinde okulun 1874 yılında Miss Walker Arnott tarafından Yafa'da kiraladığı ve kendi ismine kaydettirdiği arsa üzerine inşa ettiği ve adi bir haneden ibaret olduğu bilgisine yer verilmiştir. [Bkz. *BOA*, BEO 956/71669, 23 Zilhicce-Zilkade 1314 (25 Nisan-25 Mayıs 1897), Lef 2-4; *BOA*, MF.MKT. 407/13, 27 Safer 1316 (17 Temmuz 1898); *BOA*, ŞD. 2289/10, 2 Rebiyülevvel 1316 (21 Temmuz 1898), Lef 2].
380 Goodwin, s. 25; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 108. Üst katında personel için yatak odaları ve kız öğrenciler için geniş havadar yatakhaneler bulunduğu okulu çevreleyen büyük bahçeye 1889'da portakal ağaçları dikilmiştir. (Bkz. Goodwin, s. 25.)

Tabita'nın eğitim hayatına yeni binanın katılmasından sonra, Arnott 1877'de İskoçya dönüşü Yafa kadınları arasındaki çalışmalara ağırlık vermiştir. Açılan İncil sınıfına kısa sürede katılım 200-300 arasında bir sayıya ulaşmıştır. Kadınları evlerinde ziyaret etmeyi içeren bu kısım kısa bir süre önce *Mildmay Deaconesses Institution* tarafından gönderilmiş olan Miss Mangan'ın sorumluluğuna verilmiştir[381]. İngiltere'den Arnott'a yardım için gönderilmiş olan Miss Mangan[382] vasıtasıyla takip eden yıl bir tür annelerin buluşması olan Hristiyan, Yahudi ve Müslüman kadınların haftada iki kez toplandığı dikiş sınıfı ve bir *Medical Mission* başlatılmıştır. Dikiş sınıfına baştan 70-80 kişi katılmıştır. *Medical Mission* Suriyeli mezun olan Dr. Kaiser Ghoraib idaresinde faaliyet göstermiştir. Haftada üç gün, saat dokuzdan öğleye kadar açık olan çalışma saatleri çerçevesinde *Medical Mission*'a gelen hasta sayısı genelde 50-70 arasında olmuştur[383].

Yafa nüfusunun artmasına bağlı olarak 1881'de ikinci bir gündüz okulu açılmıştır. Arnott, yatılı kısmın da yer aldığı okulun ilk defa açıldığı kiralık binaları bir dış okul olarak kullanmıştır. Şehrin güneye doğru genişlemesine bağlı olarak yeni binalar alınmıştır[384]. *Tabeetha Mission* yüzyılın sonlarına doğru önemli derecede büyümüştür. Misyon, biri parasız diğeri zengin aile çocuklarının devam ettiği ve ücretli gündüz öğrencisi olan iki yatılı okul açmıştır. Ayrıca biri Yafa'nın güneyinde Hristiyan kızlar için diğeri şehrin kuzeyinde Müslüman kızlar için iki gündüz okulu daha açmıştır[385].

Yafa'da bulunan çok sayıdaki Fransız Katolik okullarına rağmen kızlarını bu okullara gönderen elit ailelerin varlığı dikkat çekicidir. Bu durum 19. yüzyıl sonlarında İngiliz

---

[381] Young, s. 106.

[382] Pitman, s. 315. Yafa'nın kadınları arasında çok başarılı olan Miss Mangan aynı zamanda popülerliği yüksek olan bir tıbbi misyon yürütmüştür. (Bkz. Pitman, s. 322.)

[383] Young, s. 106. 1881'de dispansere kayıtlı hasta sayısı 10 bine yaklaşmıştır. Dispanser öyle bir şöhrete kavuşmuştur ki Nablus, Gazze, Nasıra ve Filistin'in başka yerlerinden olduğu gibi Judaea'nın [Judaea=Judea: Eski Filistin'in güney bölgesi. (Bkz. Hamit **Atalay**, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, TDK Yayını, C. 2, Ankara 1999, s. 1915.)] dağlarından hastalar gelmiştir. Burada Young, Medical Mission'ın değerini 1881 yılına ait bir rapor ile resmetmektedir. Tedavi için gelen genç bir Müslüman'a verilen bir tane ilaç neticesinde tüm ailesinin hatta bazı komşularının da gelerek Hristiyanlıkla ilgili sözleri işitmelerinden duyulan memnuniyet dile getirilmektedir. Raporda bir Hristiyan'ın onların arasına giderek Hristiyanlık hakkında konuşup bu dine davet etmesi durumunda taşlanabileceği de yazılmıştır. Değeri 1 peni bile olmayan bir tane ilacın yirmi tane cahil Arap Müslüman'ı çekmek için yapmış olduğu etkinin açıklanması burada üzerinde durulması gereken en önemli bir noktadır. (Bkz. Young, s. 107.)

[384] Goodwin, s. 32, 39.

[385] Greenberg, s. 26. Sonuncu okulun 1890'ın sonlarında Baron Rothschild'ın tarım kolonisine Yahudi göçmenlerin ulaşmasıyla kasabanın kuzey dış mahallelerinde açılan okul olma ihtimali yüksektir. Bkz. Goodwin, s. 39. Başka bir kaynak 1906'da misyonun bir yatılı kız okulu ile iki gündüz okuluna sahip olduğunu yazmıştır. Kapanan okullar olmuş olabileceği gibi kaynakta eksik bilgi de verilmiş olabilir. Bkz. *The Blue Book of Missions for 1907*, Edited by Henry Otis Dwight, Funk & Wagnalss Company, Newyork & London 1907, s. 173.

emperyalizminin zirveye ulaşması neticesinde İngilizce öğrenmenin öneminin hissedilmesine bağlanmıştır[386]. Bu nedenin yanısıra misyonerlerdeki azim de etkili olmuştur. Çünkü 1890'larda bazı personel problemleri ve şiddetli salgınlara rağmen Tabita'daki çalışmalar durdurulmamıştır[387].

1897 yılında Tabita'nın, idaresinden sorumlu *Tabeetha Mission School Committee* başkanı adına kaydedilmesi hem Arnott hem de İngiltere Sefareti tarafından talep edilmiştir[388]. İsteklerinin haklılığı noktasında bir de dayanak noktası bulmuşlardır. O da daha önce Langley Hall adına kayıtlı *CMS*'nin Kudüs ve Suriye'deki mülklerinin *CMS* başkanı adına kaydedilmesidir[389].

Fakat daha sonra İngiliz kız okulunun kayıtlarda ev olarak geçtiği belirlenmiştir. İlgili makamlar 27 yılda 33 bin 750 kuruş vergisinin biriktiğini açıklamıştır. Bu borç ödenmedikçe de kaydın düzeltilmesinin mümkün olmayacağı Kudüs Mutasarrıflığından İngiltere Konsolosluğu'na bildirilmiştir. Bunun üzerine ise Sefaret bu tür ruhsata bağlanmış okulların emlak vergisinden muaf olduklarından meblağın affı konusunda Hariciye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir[390].

1.4.4.1. Jane-Walker Arnott'un Ölümünden Sonra Tabita Misyon Okulu (Tabeetha Mission School) (1911-1929)

21 Mayıs 1911'de Yafa'da ölen Arnott; Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan 3000'den fazla kişinin yer aldığı törenle[391] okulun yanındaki Protestan mezarlığına gömülmüştür[392]. Arnott'un ölümünden sonra yatılı okul ve gündüz okullarından oluşan misyonun mülkleri, fonları ve idaresi onun isteğine uygun olarak *Church of Scotland*'a teklif edilmiştir. Misyon çalışmalarında daha tecrübeli olduğu düşünülen *United Free Church of Scotland* 1912'de misyonu yönetmeyi kabul ettikten sonra[393] okulun yeni idarecisi Madeleine Stevens olmuştur[394].

I. Dünya Savaşı araya girdiği zaman Jane Grierson, Labeebeh ve Fareedy okulun kapatılması konusunda Madeleine Stevens'a yardım etmişlerdir. *Tabita Misyon*

---

[386] Greenberg, s. 26.
[387] Goodwin, s. 52.
[388] *BOA*, BEO 956/71669, 23 Zilhicce-Zilkade 1314 (25 Nisan-25 Mayıs 1897), Lef 2-4; *BOA*, BEO 1386/103916, 17 Cemaziyelevvel 1317 (23 Eylül 1899).
[389] *BOA*, BEO 956/71669, 23 Zilhicce-Zilkade 1314 (25 Nisan-25 Mayıs 1897), Lef 2-4.
[390] *BOA*, BEO 1546/115883, 11 Cemaziyelevvel 1318 (6 Eylül 1900).
[391] Goodwin, s. 56; Marten, Attempting…, s. 110.
[392] Goodwin, s. 56.
[393] Goodwin, s. 60; Perry, s. 132 dipnot.
[394] Goodwin, s. 60.

Okulu'nu Yafa'da İngiltere'yi temsil eden Amerikan Konsolosu'nun ilgisine ve güvenilir olarak düşündükleri hizmetçilerin ellerine bırakmışlardır. Eylül ortalarında da Yafa'yı terk etmişlerdir[395].

İddiaya göre savaş süresince misyon binaları Türk birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Bu esnada tüm mobilyalar ve okulun iç teçhizatları zarar görmüştür. Kasım 1917'de Yafa'nın İngiltere tarafından tekrar işgalinden kısa bir süre sonra kasabanın Türkler tarafından bombalandığı ve Tabita'nın çatısının ağır şekilde hasar gördüğü Goodwin'in beyanları arasında yer almaktadır. Bu bilgilere ek olarak okulun su kaynağının etkilendiği ve portakal ağaçlarının 1/3'ünün zarar gördüğü de sayılmaktadır. Ayrıca bu dönemde okulun binaları Kraliyet Donanması'nın karargâhı olmuştur[396]. Savaşın bitmesiyle birlikte okul yeniden toparlanma sürecine girmiş, eğitim kadrosu görev yerlerine dönmeye başlamıştır.

İlk etapta misyonun daha önceki öğretmenlerinden ikisi, yerel otoritelerin izniyle Yafa'ya geri gelmiş gönüllü olarak Tabita'nın okullarından birinde işe başlamışlardır. Okullar resmen yeniden açılana kadar burada çoğunluğunu kızların oluşturduğu 156 öğrenci eğitim görmüştür. Haziran 1918'de Stevens, *Syria and Palestine Relief Fund* adına çalışmak için Yafa'ya döndüğünde sorumluluğuna 100 yetim erkek çocuğu verilmiştir. Sonrasında Stevens'ın sorumluluğundaki yetimler Tabita'ya transfer edilmiştir. Yetimler Temmuz 1919'da onun bakımından alındıktan sonra tatil için Lübnan'a gitmiştir. Stevens, Ekim 1919 ortalarında okulları yeniden açmak üzere Tabita'ya dönmüştür[397].

İlk yaptığı işlerden birisi okulun çevresinin yeniden düzenlenmesi olmuştur. Portakal bahçesini yeniden dikmek ve temizlemek için işçi bulunamadığından Stevens erkek çocuklardan 15'ini organize etmiştir. Binaların tamiri ve yenilenmesinin yüksek maliyetinin yanında nitelikli 3 Avrupalı ve 8 yerli öğretmenin yanısıra bir kâhya kadının istihdam edilmesi gerekmiştir[398].

Okul 17 yatılı ve 33 gündüz olmak üzere toplam 50 kız öğrencisi ile yeniden açılmıştır. Yatılı kısmına sınırlı sayıda öğrenci kabul edilebilmiştir. Bu durumu yukarıda belirtildiği üzere finans problemlerinin yanında hayat pahalılığı da etkilemiştir. Ayrıca

---

395 Goodwin, s. 60.
396 Goodwin, s. 60.
397 Goodwin, s. 61.
398 Goodwin, s. 62.

diğer okulların da yeniden açılması, sosyal ve tıbbi nedenlerle oluşan olağan devamsızlıklar Tabita'nın öğrenci sayısını azaltmıştır. Bu sosyo-ekonomik faktörlerin etkisine bağlı olarak Tabita'daki çalışmalar memnuniyet verici olarak değerlendirilmemiştir. Madeleine Stevens bu durumu yeterince tecrübeli olmayan ya da bu işlere ilgi duymayan öğretmenlerin kabahati olarak yorumlamıştır[399].

Çalışmaların yetersizliğinden olsa gerek 1922'de *Church of Scotland*, Stevens ve Lilian Bain'i okula müdire ve misyona müfettiş olarak atamıştır. Lilian Bain'in Tabita'daki kararlarından birincisi okulun arkasındaki portakal ağaçlarını kestirerek bir oyun alanı, netbol kortu ve daha sonra bir tenis kortu yaptırmak olmuştur. Bain, uygulamaya koyduğu bu karardan dolayı Edinburgh'daki komite tarafından asla affedilmemiştir. Bain'in çalışmalarına yön veren güçlü kişiliği komite ile ilişkilerinin hep çekişmeli devam etmesinde başka bir etken olmuştur[400].

Bain-Edinburgh çekişmesi misyonun çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Muhtemelen iki üç yıllık bir süre zarfında *Tabeetha Mission*'daki çalışmalarda ilerleme olmamasına bağlı olarak 1924'te artık yatılı öğrenci alınmamasına karar verilmiştir. Aynı dönemde okulla bağlantılı bir şekilde eğitim veren *Industrial Mission* devam etmesine rağmen iğne işinin standardının düşmesi de misyon çalışmalarında problemler olduğunu göstermektedir. Yaşanan bu sıkıntılara bağlı olarak üzerinden yıllar geçmesine rağmen Tabita, savaşın yaralarını tam manasıyla saramamıştır. 1928'de yeniden başlatılan inşa çalışmalarında I. Dünya Savaşı sırasında Türk askerlerinin zarar verdiği iddia edilen duvarlar yeniden sıvanmış, sınıflar yeniden boyanmıştır[401].

Öğrenci Sayısı

Tabeetha Mission, 14 öğrenci ile eğitime başladıktan sonra 1863 yazına kadar kayıtlı öğrenci sayısı 50'ye yükselmiştir[402]. Başlangıcından beri okula kayıtlı öğrenciler arasında Hristiyan, Yahudi ve Müslüman kızları var olmuştur[403]. Arnott 1869 yılında bir mektubunda okulun öğrencileri ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

---

[399] Goodwin, s. 62.
[400] Goodwin, s. 63. (Lilian Bain otoriter kişiliği ve kırmızı altın saçları nedeniyle Yafa insanları tarafından dişi aslan olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Goodwin, s. 64.)
[401] Goodwin, s. 64. (Okulun bu 1929 sonrası tarihi süreci için bkz. Goodwin, s. 64-87.)
[402] Goodwin, s. 20; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 108.
[403] Goodwin, s. 19. Yaron Perry'in ifadesine göre okul erkek öğrencilere de eğitim imkânı sunmuştur. (Bkz. Perry, s. 120.) Fakat bu durum okulun başlangıcından itibaren olmayıp, Birinci Dünya Savaşı sonrası erkek öğrenciler kabul edilmiştir. (Bkz. Goodwin, s. 61.)

> "Okulun mevcudu bu yıl oldukça arttı ki, böylesine çok sayıdaki kız öğrenciyi yerleştirmek ve hatta gündüz öğrencilerinin daha kaba olanlarını -özellikle Müslümanları- diğerlerinden ve evde yaşayan kızlardan ayırmak için evin dışında yeni bir sınıfa ihtiyaç olmuştur. Geçen yılın yarısı boyunca okuldaki mevcut yüzden 150 öğrenciye çıktı, bunun 40'ı Yahudi geri kalanı Rum ve Müslüman. Bunların yanı sıra okulu kapattığımızda okulda barınan 61 öğrenci vardı. Bu defa bu kadar çok kişiyi kabul etme konusunda isteksiz olmama rağmen hem kızların yakınları hem de kendileri eğitim konusunda çok ısrar etmişlerdi" [404].

Yeni binasına taşınmadan önce 1875'te okulu ziyaret eden Amerikalı Charles Dudley Warner, çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu 20-30 kız öğrencinin olduğunu yazmıştır[405]. 1876 yılında 21 yatılı, gündüz okulunda ise yaklaşık 60 öğrencisi bulunmaktadır[406]. 1878 yılına yakın okuldaki 61 yatılı öğrencinin 13'ü Yahudi, 3'ü Müslüman ve geri kalanı genelde Rum'dur. Gündüz okulunda ise 150 öğrenci mevcuttur[407]. Emily Arnott, 1878 yılında okulda 60 kız öğrenci olduğunu belirtmiştir[408].

1881'de ikinci bir gündüz okulu açıldıktan sonra gündüz okullarında eğitim gören kız öğrenci sayısı 150'ye yükselmiştir[409]. Okulun ilk açıldığı binada devam eden gündüz okulu 1884'te başka bir yere taşınana kadar Rum, Müslüman ve Yahudilerden oluşan kayıtlı öğrenci sayısı 100'e yaklaşmıştır. 1890'ın sonlarında üçüncü gündüz okulunun açılmasından sonra eğitim gören kızların sayısı 200 civarında olmuştur[410]. Mevcudu bu kadar artmış olmasına rağmen okul ilk İngiliz öğrencisine bu yıldan sonra kavuşmuştur. 1891'de Tabita'ya kaydolan bu İngiliz kız öğrencinin ismi Portia Dunn'dır. Babası onu desteklemek için okula yıllık 5 sterlin gönderdiği için okul tarafından ücretli öğrenci kategorisinde değerlendirilmiştir[411].

1898'de *Tabeetha Mission*'ın sahip olduğu öğrenci mevcuduna bakıldığında ana binada 40 parasız yatılı öğrenciye ek olarak 40 zengin aile çocuğu ücretli gündüz öğrencisi vardır. Diğer gündüz okullarından kuzeydekinde hepsini Müslümanların oluşturduğu yaklaşık 40 öğrenci, güneydeki okulda genelini Hristiyanların oluşturduğu 70-80

---

404 Pitman, s. 189, 190.
405 Goodwin, s. 26.
406 Pitman, s. 250, 251.
407 Young, s. 106.
408 Goodwin, s. 32.
409 Goodwin, s. 39. Robert Young, 1881'de okulların öğrenci sayısının 250 olduğu bilgisini vermektedir. Young, s. 107, 108.
410 Goodwin, s. 39.
411 Goodwin, s. 53.

öğrenci mevcuttur[412]. *The Blue Book of Missions*'da Yafa'da bir kız yatılı okulu ile iki gündüz okulundaki öğrenci sayısının 1906 itibariyle 70 olduğu belirtilmiştir[413]. Zamana ve duruma göre değişen öğrenci mevcudu içerisinde bazıları ön plana çıkmıştır.

Okul Öğrencilerinden Zeynep, Fatma[414] ve Fareedy

Okulda ismi öne çıkan öğrencilerinden Zeynep'in hikâyesi 1880 yılında Arnott tarafından yazılmıştır. İki kızının okula alınması için yalvaran bir Müslüman askere, kızlarını yılın belli dönemleri onların yanında bırakmayı kabul ettiğini belirten bir kontrat imzalaması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca Arnott'un kızlara Hristiyanlıkla ilgili her şeyi öğretmek zorunda olduğunu söylemesine rağmen kızların babası itiraz etmediği gibi bu konuda istekli davranmıştır. Kızları okula alma yönünde eğilimi artan Arnott bu noktada önemli bir hususu da kayıt altına almıştır. O da bir Müslüman'ın çocuklarını tamamen Hristiyan bakımı ve etkisine terk etmek konusunda gösterdiği aşırı isteğin çok olağandışı bir durum oluşudur. Zeynep ve Fatma için babaları tarafından sekiz yıllık bir kontrat imzalanmıştır. Zeynep yuvaya alınırken küçük kardeşi Fatma gözündeki hastalık nedeniyle hastanede tedavisinin ardından okula dâhil edilmiştir.

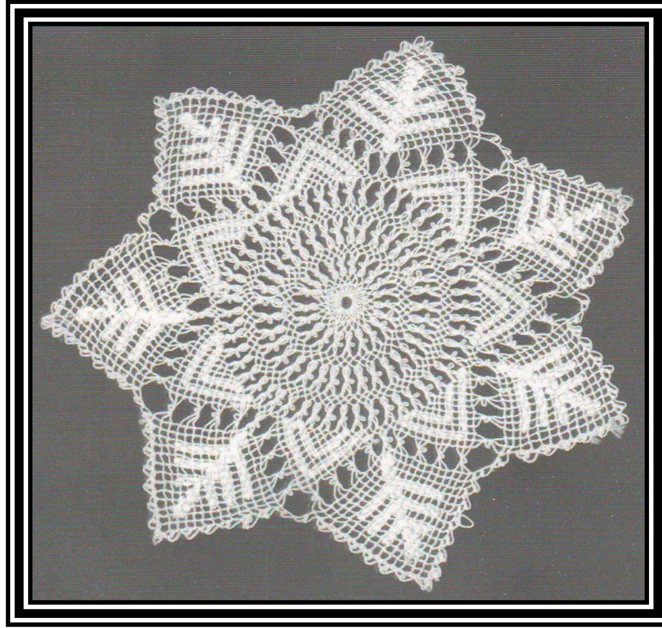
1883 yılında babası Zeynep'i evlendirmek istediği için okuldan almak istemiş, fakat kontrat karşısına engel olarak çıkmıştır. Israrlar üzerine İngiliz Konsolosuna durum bildirilmiş tercüman gelerek durumu dinlemiş ve kontratı okuduktan sonra babanın ya kontratta beyan edilen parayı getirmesini ya da kızını okulda bırakmasını söylemiştir. Zeynep'in babası mahkemeye başvursa da kontrata göre Arnott salıvermedikçe kızını alma hakkı olmadığı bildirilmiştir. 1885 yılına gelindiğinde ise Zeynep evlenmek için okuldan ayrılmıştır. Arnott burada birkaç önemli hususu zikretmektedir. Birincisi Zeynep'in düğününe okuldan bayanların, öğretmenlerin ve öğrencilerin katılması ve gelinin etrafında toplanarak okul ilahileri söylemeleridir. İkincisi Zeynep'in yanında İncil'ini de götürmesi ve hem kendisi okuması ve hem de eşine okumasıdır. Üçüncüsü ise düğünden sonra 6 Müslüman kızın daha okula kayıt edilmesi için istekte bulunulmasıdır[415].

---

[412] Goodwin, s. 52; Greenberg, s. 26.
[413] *The Blue Book of Missions for 1907*, Edited by Henry Otis Dwight, Funk & Wagnalss Company, Newyork & London 1907, s. 173. Misyondaki kapanan okul olmadığı varsayılırsa bu sayının doğru olmadığı söylenebilir.
[414] Kaynak'ta Zenub ve Fatımeh olarak geçmektedir. Bkz. Goodwin, s. 33-35.
[415] Goodwin, s. 33-35.

Okul yeni binasına taşınmasına yakın Müslüman iken Hristiyan olan bir babanın kızı olan Fareedy Dahdah isimli öğrenci de okula kontratla kayıt yaptırmıştır. Fareedy'ın kız kardeşleri Labeebeh ve Maria da okulun kayıtlı öğrencilerindendir. Fareedy gözünden çok kötü şekilde rahatsız olmasına rağmen 1882'de okulun başlangıç sınıfında stajyer öğretmenlik yapmıştır. 1883'te Mısır'dan dönen Fareedy'ın ailesi onu okuldan almak istemiş fakat 18 aylık daha kontratının olduğu gerekçe gösterilmiş, sonrasında annesi ile Arnott arasında 1888 yılına kadar uzlaşma sağlanmıştır. Fareedy 1885 yılında Yafa'daki misyon hastanesinden Constance Newton'un ayarlamasıyla göz tedavisi için İngiltere'nin Nottingham şehrine gitmiştir[416].

1890'larda okulla bağlantılı olarak dantel işi üretimini esas alan çalışmalar başlatılmıştır[417]. Bu üretim odaklı yapılanma Labeebeh ve Fareedy Dahdah isimli ve tahminen Arnott'un okulu ile bağlantıları nedeniyle 1905 yılında "*Salem el-Inglesi"* olarak isimlendirilen iki kardeş tarafından yönetilmiştir[418]. Dahdah kardeşler ve Jane Grierson tarafından yürütülen program çerçevesinde Yafalı kadınların yaptığı dantelin bir örneği *Resim 17'*de verilmiştir[419].

Resim 17: Dantel Örneği

Kaynak: Goodwin, s. 52-53

416 Goodwin, s. 37.
417 Goodwin, s. 48; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 109. (Goodwin, kuruluş tarihini 1893 olarak vermektedir. Bkz. Goodwin, s. 86)
418 Goodwin, s. 38, 48. (Fareedeh Dahdah ismi, eserin 38. sayfasında sadece Fareedy olarak geçmektedir.)
419 Goodwin, s. 52-53.

Burada istihdam edilen kadınların çoğu fakirlik nedeniyle makas alamamıştır. Bu nedenle çoğunda dantel çalışırken iplikleri sürekli ısırmaktan kaynaklanan ön dişlerinde kertikler meydana gelmiştir. 1903'te bu durumu gören bir İngiliz ziyaretçi makas almaları için onlara 5 sterlin göndermiştir. Bu paraya 11 düzine makas alınarak işçilerin en çok ihtiyacı olanlarına dağıtılmıştır. Okulun dostları dantellerin İngiltere ve Amerika'da satılmasında yardımcı olmuştur. Yafa'dan ve çevre kasabalardan kadınlar dantelleri evlerinde yapmışlardır. Ayrıca haftada bir kez okul salonunda toplanıp gözetim altında dantel yapıp, dua edip, şarkı söyleyip, çay içmişlerdir[420]. 1909'da Lyda, Remle, Kudüs, Gazze branşlarıyla 500 işçisi bulunan misyon büyük siparişlerin çoğunu Amerika'dan almıştır. Fakat bunlar düzensiz olup çalışmalar İskoçya ve İngiltere'ye yapılan düzenli satışlara bağlı kalmıştır.[421]

Eğitim Kadrosu

Arnott, 1868 yılında stajyer öğretmen olan dört büyük kızın okulu idare edecek konuma geldiğini ifade etmiştir. 1869 yılı kadrosunda yakın çevrede bulunan kurumun yetiştirdiği yerli öğretmenler görevlendirilmiştir[422]. Aynı yıl Miss Mary Briscoe Baldwin kısa bir süre için yatılı kız okulunda Arnott'a yardımcı olmuştur. Fakat Baldwin'in görme yetisindeki problemler onu kız okuluyla ilişkilerini koparmaya zorlamıştır[423].

Arnott'un kız kardeşi Emily 17 Aralık 1878 tarihli mektubuyla 1879 yılında okulda yaşı ileri olan bazı kızlara İngilizce okuma ve imla öğreteceğini yazmıştır[424]. Arnott sağlığının bozulduğu 1880'lerde aralarında ziyaretine gelen kız kardeşlerinin de bulunduğu Miss Smith, Miss Walker, Miss MacPherson gibi asistanlardan yardım görmüştür. 1883'e yakın okuldaki öğretmenlerden biri hariç diğerlerinin okulun eğitim verdiği ve yetiştirdiği öğretmenler olmasını Arnott, çalışmalarının en ilginç ve memnuniyet verici özelliklerinden birisi olarak yorumlamıştır. Bu öğretmenlerin çoğunluğu 8-12 yıl Arnott ile birlikte bulunmuşlardır. 1883-84'te en küçük kardeşi

[420] Goodwin, s. 50. (Jane Walker-Arnott burada dantelin tarihçesi ile ilgili ilginç bir detayı okuyuculara sunmuştur. Verdiği bilgiye göre dantel Roma kaynaklıdır. Romalı kadınların kölelerine yaptırdığı bu sanatı bu kölelerden Yahudi köleler öğrenmiştir. Sonradan Kudüs'ün Yahudi kadınlarının da işlemeye başladığı Filistin'e ulaşmıştır. Bkz. Goodwin, s. 50.)
[421] Goodwin, s. 51.
[422] Pitman, s. 321 (Appendix)
[423] Pitman, s. 202 (Kısa bir dinlenme ve düzenli bir tedavinin ardından göz sağlığını yeniden kazanan Baldwin yeğeni tarafından kurulan erkek okulunda çalışmalara başlamıştır. Bkz. Pitman, s. 202)
[424] Goodwin, s. 32.

Fanny okulda eğitim verirken bir yandan da hastalara bakmıştır. 1884'te okulda 7 yerli öğretmen çalışmıştır. 1885'te Stewart Walker-Arnott'un ölümünün ertesi yılı Emily Walker-Arnott kardeşi Jane Walker-Arnott'a refakat etmek üzere Yafa'ya geri dönmüştür[425].

1889'da Yusuf Fuleyhan isimli Arapça öğretmeninin tayini ile Tabita diplomalı bir öğretmene kavuşmuştur. Beyrut'tan mezun olan Yusuf, aynı zamanda Kahire'deki İngiliz Savunma Bakanlığı'nda çalışmıştır[426]. Tabita, belirli bir dönem öğretmen ihtiyacı olan bir misyon okulu durumunda iken, zamanla kurumda eğitim gören ve öğretmen olarak yetiştirilenler diğer okullar tarafından talep edilir hale gelmiştir[427]. 1891'den sonra öğretmen olarak yetiştirilmek için nitelikli olduğu düşünülen bütün son sınıf öğrencileri almış oldukları eğitime karşılık olarak belli bir süre öğretmenlik yapmak üzere kontrat imzalamışlardır[428]. Son sınavlarının ardından kontratlarını tamamlamak için okulda bir yıl öğretmenlik yapan stajyerlerin sözleşmeleri küçük bir maaşla öğretmen olarak anlaşmaya açık tutulmuştur[429].

Bu sözleşmeler sisteminin etkililiğinin en güzel örnekleri Zeynep ve Fareedy olmuştur. Müfettişler tarafından sınıfları her zaman çokça övülen ve seçkin bir öğretmen olarak vasıflandırılan Fareedy, Tabita'da uzun yıllar çalışmıştır[430]. Fareedy gibi okula uzun bir müddet hizmet etmiş öğretmenlerden birisi de Yusuf Fuleyhan'dır. 1909'da okulda 19 yılını doldurmuş olan Yusuf, papaz olmak için istifa etmiş yerini ise Tevfik Harari almıştır[431].

1.4.5. Kudüs'teki Diğer Okullar

1.4.5.1. Kudüs ve Doğu Misyonu (Jerusalem & East Mission) İngiliz Kız İdadisi ve Öğretmen Okulu (British High School for Girls & Training College)

Ekim 1919-Ocak 1920 tarihleri arasını kapsayan bir rapora göre okul anaokulu, ilköğretim ve ortaöğretim olarak üç kısma ayrılmıştır. Anaokulu 2 yıl, ilköğretim 6 yıl ve ortaöğretim 7 yıldır. Bazı derslerin İngilizce verildiği altıncı sınıf hariç ilköğretim

---

425 Goodwin, s. 39.
426 Goodwin, s. 52. Goodwin bu öğretmenin ismini Yusef Flehan (Fuleihan) olarak yazmıştır. Doğrusunun Yusuf Fuleyhan olması muhtemeldir.
427 Goodwin, s. 38.
428 Goodwin, s. 38; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 109; Greenberg, s. 26.
429 Goodwin, s. 38.
430 Goodwin, s. 38. 1920 yılsonu sınavları Fareedy tarafından Arapça olarak yapılmıştır. (Bkz. Goodwin, s. 38)
431 Goodwin, s. 52, 60.

kısmında bütün dersler Arapça olarak öğretilmiştir. Arapça konuşamayan gençler için ayrı sınıflar oluşturulmuştur. Ortaöğretimde bütün derslerin eğitimi İngilizce olarak yapıldığı gibi Fransızca zorunlu bir ders olarak okutulmuştur. Öğrencinin milliyetine göre de üçüncü bir dil olarak Arapça, Modern Yunanca, Ermenice, Rusça veya İbranice seçebilme imkânı sunulmuştur. Ayrıca ticaret sertifikası, ya da öğretmenlik sertifikası almak isteyen öğrenciler için ortaöğretimin son iki yılında özel kurslar düzenlenmiştir[432]. Öğrencilerini doğrudan birinci veya ikinci sınıfa hazırlamak isteyen Beytüllahim'deki *CMS* Kız Okulu, Ramallah'daki Amerikan Friends' Misyon Okulu ve Hayfa'daki *J&EM* Kız Okulu bu okulla işbirliği içinde çalışmışlardır[433].

Okulun öğrencilerine eğitim noktasında çeşitli imkânlar sunması öğrenci sayısını da etkilemiştir. 1919'da okulun mevcudunu oluşturan Suriyeli, Yahudi, Ermeni, Rus, Sırp, Karadağlı, Yunan, Fransız, Amerikalı ve İngiliz öğrencilerin profili şu şekildedir. Hristiyan mezheplerine bağlı 206, Yahudi 22 (genelde ortaöğretimde), Müslüman 12 (genelde ilköğretimde) öğrenci olup; ilköğretim ve ortaöğretimdeki öğrenci sayıları 120'şerdir. Bu öğrencilere eğitim veren kadro ise tam zamanlı öğretmenler ve misafir dil öğretmenleri olarak iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta 11 Avrupalı, 6 Suriyeli ve 1 İbrani Hristiyan olmak üzere 18 öğretmen yer almıştır. Okula haftada üç kez veya daha fazla gelen 7 dil öğretmeninden 2'si Arapça, 1'i İbranice, 1'i Rusça, 1'i Modern Yunanca, 1'i Ermenice hocası olup Fransızca için ise İsviçre'den Mille M. Robert getirtilmiştir[434].

1.4.5.2. Kudüs, Babü'l-amud Civarı Kız-Erkek Okulları

Sefaret 1899 yılında iki okul için ruhsat başvurusunda bulunmuştur. Buna göre okullar Kudüs'te İngiliz Protestan piskoposu ile rahiplerin ikameti için daha önceden ferman ile inşa edilen iki hane ile mabedin olduğu hane arsasının sınırlarında inşa edilecektir. Rahip ikametgâhlarına bitişik yapılacak olan okullar 18 erkek ve 18 kız öğrenciyi alabilecek şekilde düşünülmüştür. Bu tür okulların açılması konusunda talep olduğunda herhangi bir mahalli ve siyasi sakıncasının olmadığı açığa kavuştuktan sonra gereğin

---

432 *MECA*, GB165-0161, Box 40, File 4, Management Committee Minutes, British High School & Training College, Jerusalem, Report October 1919 – January 1920, s. 2. Sertifika kurslarının içeriği ile ilgili bkz. *Tablo 46.*

433 *MECA*, GB165-0161, Box 40, File 4, Management Committee Minutes, British High School & Training College, Jerusalem, Report October 1919 – January 1920, s. 3.

434 *MECA*, GB165-0161, Box 40, File 4, Management Committee Minutes, British High School & Training College, Jerusalem, Report October 1919 – January 1920, s. 1.

yapılması usuldendir. Bu nedenle adı geçen okulların yapılacağı yer açısından ve siyasi olarak sakıncasının olup olmadığı, buralara hangi cemaate ait çocukların kabul edileceği ve nasıl bir eğitim verileceği sorulmuştur[435].

Belgelere göre Sefaretin talebini ilgili makamlara yeniden iletmesi okulların inşası ya da resmî yazışma sürecinin uzadığını göstermektedir. Okullardan birincisinin Kudüs dışında Babü'l-amud cihetinde İngiltere tebaasından Matran Corc Yofam Pilaset bin Corc'un tasarrufunda bulunan arsada inşası planlanmıştır. Bu arsa 20 Ocak 1894'te verilen bir fermanla içine bir küçük mabed ile Protestan piskoposuna ve ruhbanlarına ikametgâh inşa edilen arsanın kalan kısmıdır[436]. İkinci okulun birincisiyle aynı ölçülerde yukarıda belirtilen kilise ve piskoposhanenin batısında bulunan kiralık tarla üzerine yapılması planlanmıştır[437]. Bildirilen ölçülerin dışına çıkılmaması kaydıyla okulların inşasında bir sorun görülmemiş[438], 1 Şubat 1903 tarihinde iradesi verilmiştir[439].

Babü'l-amud civarında yapılmasına izin çıkan bu iki okulun İngilizce planına bakıldığında önemli ayrıntılar göze çarpmaktadır. Öncelikle okul 1 m kalınlığında duvarlarla örülü ve iki katıyla birlikte 12 m yükseklikte bir bina olarak tasarlanmıştır. Okulun birinci katındaki öğrenci ve öğretmen yatakhaneleri okulların yatılı olarak planlandığının bir göstergesidir. Hem zemin kat hem de birinci kat için banyo vardır. Ayrıca iki katta da oturma odaları mevcuttur. Çocuk ve yetişkin tuvaletleri ayrı düşünülmüştür. Yemekhane, kilerler, hizmetçi odaları binanın zemin katında yer almaktadır. Üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi belgelerde teneffüshane olarak belirtilen kısmı okulun planına göre ücretsiz gündüz okulu olarak gösterilmiştir. Diğer husus ise okulun St. George Kilisesi'ne, ruhban hanelere olan yakınlığı dolayısıyla daha sıkı bir misyoner takibini beraberinde getirmiş olabileceğidir[440].

---

[435] *BOA,* BEO 1280/95976, 2 Zilkade 1316 (14 Mart 1899). Bu okullar Babü'l-Amûd dışında 1888 ve 1899 yıllarında kurulan okullarla aynı olmalıdır. Bkz. *BOA,* BEO, 205658'den naklen Mutlu, s. 275.

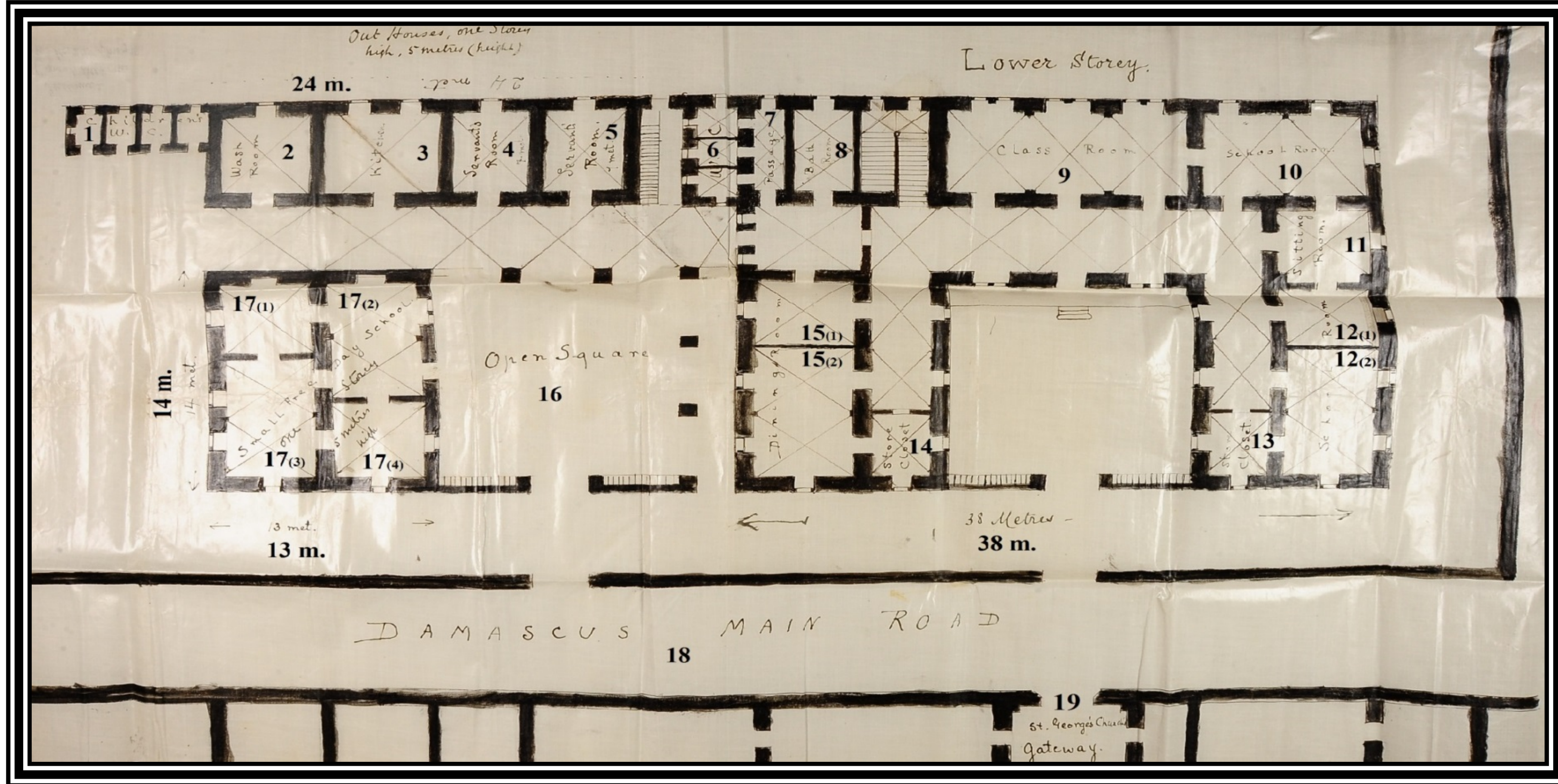
[436] Bkz. *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za 03, 19 Şevval 1320 (18 Ocak 1903); *BOA*, MF.MKT. 691/9, 14 Şevval 1320 (14 Ocak 1903), Lef 2; Bkz. *Resim 18, 19*.

[437] 3 Ağustos 1828 tarihli vakıf senedine göre okulun inşa edileceği bu yer Medine-i Münevvere eski kadılarından merhum Hacı Musa Efendi el-Halidi tarafından vakfedilmiş sahih vakıftandır. Bkz. *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za 03, 19 Şevval 1320 (18 Ocak 1903); *BOA*, MF.MKT. 691/9, 14 Şevval 1320 (14 Ocak 1903), Lef 2.

[438] *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za 03, 19 Şevval 1320 (18 Ocak 1903); *BOA*, MF.MKT. 691/9, 14 Şevval 1320 (14 Ocak 1903), Lef 2. Bu tür vakıf arazi veya arsa üzerine kilise ve manastır ve okul gibi mekânlar yapılacak olduğu halde vakıf veya arsanın kıymetine göre binde on kuruş mukata-i zemin tahsisi gerekmektedir. Musa Efendi el Halidi Vakfı'ndan olup üzerine mektep yapılacak olan arsa senevi elli kuruş mukataya bağlı olup bu tarla için de kıymetinin binde onu nispetinde mukata-i zemin tahsisi gerekmektedir. [Bkz. *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za 03, 19 Şevval 1320 (18 Ocak 1903); *BOA*, MF.MKT. 691/9, 14 Şevval 1320 (14 Ocak 1903), Lef 2.

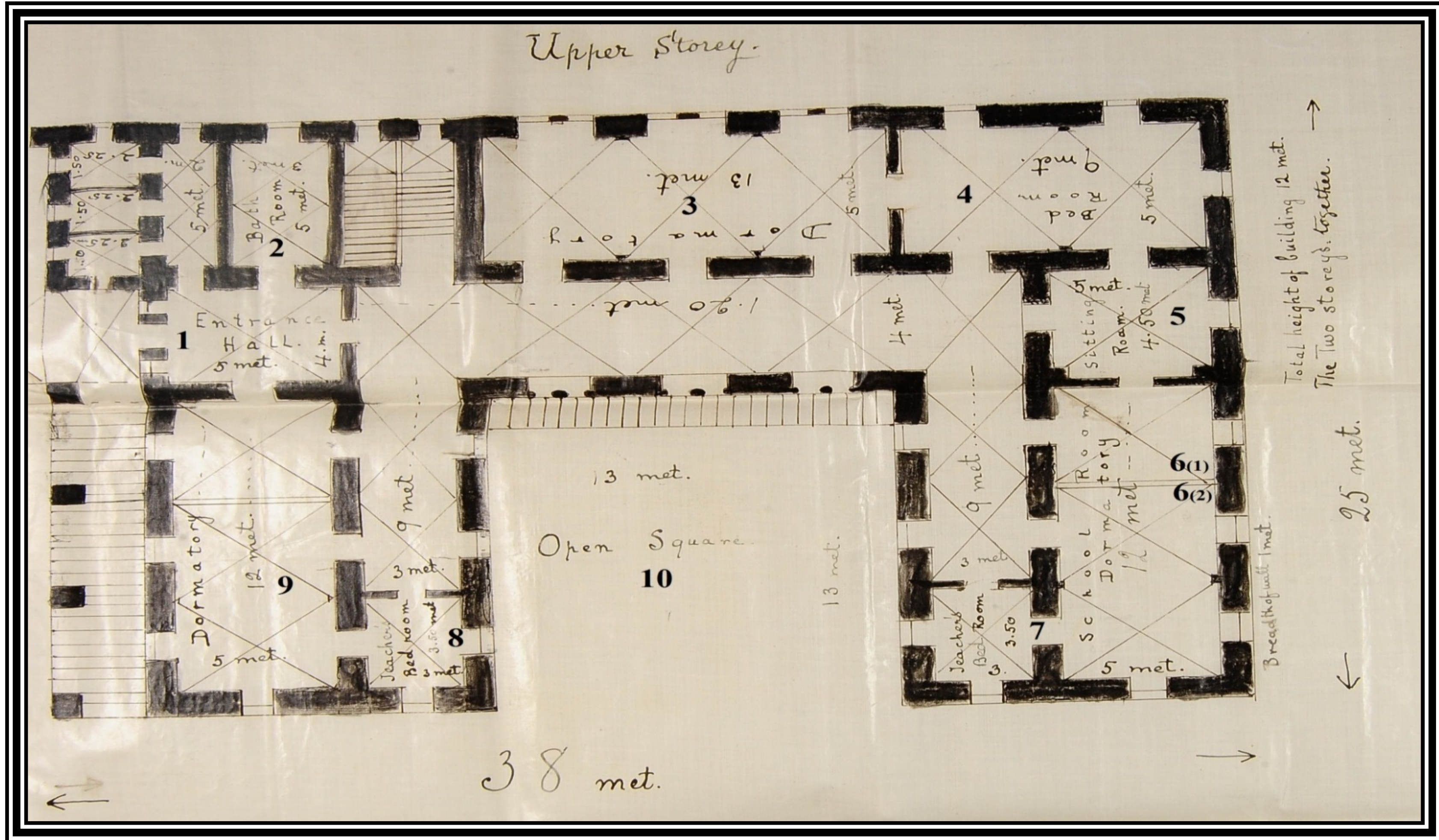
[439] *BOA*, MF.MKT. 691/9, 14 Şevval 1320 (14 Ocak 1903), Lef 2.

[440] Okulun planı için bkz. *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za. 03.

Resim 18: Kudüs, Babü'l-amud Civarı Kız-Erkek Okulları Zemin Kat Planı

Kaynak: *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za 03. 1. Çocuk tuvaleti, 2. Çamaşırhane, 3. Mutfak, 4. Hizmetçi odası, 5. Hizmetçi odası, 6.Tuvalet, 7. Koridor, 8. Banyo, 9. Sınıf, 10. Sınıf, 11. Oturma odası, 12. Sınıf, 13. Kiler, 14. Kiler, 15. Yemek odası, 16. Açık alan, 17. Ücretsiz gündüz okulu, 18. Şam ana yolu, 19. St. George's Kilisesi giriş kapısı.

Resim 19: Kudüs, Babü'l-amud Civarı Kız-Erkek Okulları Birinci Kat Planı

Kaynak: *BOA,* İ.AZN. 49/1320 Za. 03. 1. Giriş holü, 2. Banyo, 3. Yatakhane, 4.Yatak odası, 5. Oturma odası, 6. Sınıf ve Yatakhane, 7. Öğretmen yatak odası, 8. Öğretmen yatak odası, 9. Yatakhane, 10. Açık alan.

1.4.5.3. Kilise Misyoner Cemiyeti (Church Missionary Society) Tarafından Kudüs ve Civarında Yapılan Eğitim Faaliyetleri

CMS tarafından Kudüs ve çevresinde açılan bazı okullar ile ilgili tespit edilebilen ayrıntılar aşağıda bahsedilmiştir.

Tablo 19: *CMS*'nin Filistin Misyonu'na Ait Okul ve Kilise İstatistiği (15 Mart 1892)

İstasyon	Kilise	Okul		Açılışı	Öğretmen		Öğrenci		
		E	K		E	K	E	K	
Kudüs		1		1853	5		54		Ev
					5		18		
	1	1	1	1853	3	4	90	90	Fermanlı
Ramallah	1	1		1862	2		48		
Taybe (Tayibeh)	1	1		1865	1		25		
Jiffna (Cifne)	1	1		1867	1		18		
Birzeit									
Abood (Abud)									
Jaffa (Yafa)	2	2		1878	7		205		
Ramleh (Remle)	1	1	1	1862	2	2	80	77	
Lydd	1	1	1	(öncesi)	2	2	60	60	
Gaza (Gazze)		1	1	1872	2	2	15	100	
Nablous (Nablus)	1	1	1	1850	3	2	37	46	Fermanlı
Rafidieh (Rafidiye)	1	1	1	1862	2	1	29	32	
Nousjebeil	1	1		1864	1		12		
Bourkin (Burqin)		1		1880	1		17		
Zebabde	1	1		1869	2		15		
Tobas (Tubas)		1		1884	1		9		
Toplam	**15**	**19**	**6**		**42**	**13**	**774**	**405**	
		25			**55**		**1179**		

Kaynak: *LPL (CERC),* MS 2334, s. 156, 157.

Tablo 19'da Kudüs'te bulunduğu belirtilen ilk iki satırdaki okullar Bishop Gobat Okulu ve Hazırlık Enstitüsü'dür. Ayrıca bu iki okulun Zion Dağı'nda bir evde yer aldığı belirtilmiştir[441]. *Tablo 19*'daki okulların dışında yine *CMS* tarafından Kudüs ve civarında başka okullar da açılmıştır. Nitekim *Tabeetha Mission*'ın kurucusu Arnott, Yafa'da Mrs. Kruse'un bir zamanlar bir kız okulunun olduğunu fakat öğretmenlerin isteği üzerine kapatıldığını yazmıştır. *CMS* kayıtlarına göre de 1839'da yeni binasına taşınan Yafa'daki okulun, 1842 yılında *CMS*'den kira ödeneği aldığından söz

---

[441] *LPL (CERC),* MS 2334, s. 156, 157.

etmiştir[442]. Bu okulun daha sonraları kapanmış olması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca Tibawi de, *CMS*'nin Gobat'ın açtığı okullara paralel olarak Kudüs, Beytüllahim ve Yafa'da üç okul ve daha sonra ilk hayal kırıklığını tecrübe ettiği Nasıra'da *(Nazareth)* okul açtığını belirtmiştir[443]. Dolayısıyla Kudüs ve civarı için *CMS*'nin kayıtlarda yer almamış başka okullar açtığı söylenebilir.

Cebel-i Suhyun CMS Erkek Yatılı Okulu

CMS tarafından Kudüs'teki Cebel-i Suhyun'da 1853'te açılan okulun ruhsata bağlanması için cemiyet 1893'te müracaat etmiştir. Hariciye Nezareti okulun yıkılmadan kurulduğundan fermana gerek olmadığını belirtmiştir. Eğitime yönelik ruhsat için ise cemiyetin yerel maarif idaresine müracaat etmesi gerektiği söylenmiş ve 26 Temmuz 1893 tarihinde ruhsat alınmıştır. Ruhsatın alınmasından sonra İngiltere Konsolosu okul adına gelecek eşyanın daha öncesinde olduğu gibi gümrük vergisinden muafiyeti için talepte bulunmuştur. Gereğinin yapılması Beyrut Gümrük Nezareti'ne bildirilmiştir. Hükümet yetkililerinin okulun ruhsatı konusunda tereddüt yaşamaları üzerine başlangıçta gümrük resmi depozito alınmak suretiyle tahsil edilmiştir. Ancak sonradan muhtemelen İngiliz Büyükelçiliğinin teşebbüsleri ile bundan vazgeçilerek gümrük vergisi alınmamıştır[444].

Beytüllahim[445] CMS İngiliz Kız Okulu

Bazı belgelerde *Antitoteres Mektebi*[446], Maarif Salnamelerinde "*İngiltere Hatunlar Misyonunun Cemiyeti"*[447] ve *"İngiliz Rahibeleri"*[448] adıyla bahsedilen okul 1878 tarihinde kurulmuştur[449]. Muhtemeldir ki benzerlerinde olduğu gibi sonradan ruhsat

---

[442] Goodwin, s. 18.
[443] Tibawi, s. 110. *CMS*'nin Kudüs ve civarında açtığı okullar ile ilgili bkz. *Tablo 21.*
[444] *BOA,* ŞD. 2711/45, 17 Rebiyülevvel 1318 (15 Temmuz 1900), Lef 1; *BOA,* BEO 1522/114124, 25 Rebiyülevvel 1318 (23 Temmuz 1900); *BOA,* İ.RSM. 14/1319 CA-05, 13 Cemaziyelevvel 1319 (28 Ağustos 1901); *BOA*, BEO 1714/128500, 19 Cemaziyelevvel 1319 (3 Eylül 1901); *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275. Okulla ilgili ayrıntılar için bkz. *Tablo 21.*
[445] Yüksek bir tepenin eteğinde, Hz. İsa'nın doğumuyla meşhurdur. Bkz. Mostras, s. 60.
[446] *BOA,* MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 7.
[447] Kudüs'te aynı ismi taşıyan Musevi çocuklarının eğitimi için iptidai derecesinde iki okul daha açılmıştır. Ruhsatı ise Yakup Elyad adına verilen birincisi 1280 yılında açılmış olup 18 erkek öğrencisi vardır. 1290 yılında açılan ikinci okulun ruhsatı ise İsrail Hayem Kohye adınadır ve 12 erkek öğrencisi vardır. Bkz. *SNMU*, 1318, s. 1658, 1659; *SNMU*, 1319, s. 972, 973; *SNMU*, 1321, s. 732.
[448] *SNMU*, 1317, s. 1482, 1483; *SNMU*, 1318, s. 1660, 1661; *SNMU*, 1319, s. 976, 977; *SNMU*, 1321, s. 734. [H. 1317 yılı salnamesine göre 16 erkek öğrencisi 1318 ve 1319 yıllarına ait salnamelere göre ise iptidai derecesindeki okulun 67 kız öğrencisi vardır].
[449] *BOA,* MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 7; *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 276. Maarif Salnamelerinde okulun kuruluş tarihi 1306'dır. Bkz. *SNMU*, 1318, s. 1660, 1661; *SNMU*, 1319, s. 976, 977.

alınmak üzere yetkili mercilere başvuru yapılmıştır. Kızların eğitimi için İngiltere'de kurulan cemiyetin vekili Miss Mary Jacombs isimli kadının Beytüllahim'de inşa edeceği kız mektebine ruhsat verilmesi için Sefaret tarafından başvuruda bulunulmuştur[450]. Mary Jacombs okulun *"Society for Promoting Female Education in the East"* adına inşa edileceğini belirtmiştir[451]. Konu hakkında ilgili makamlar şu sorulara yanıt aramışlardır:

a) Okulun yapılması düşünülen arsa gerçekten bu cemiyetin tasarrufunda mıdır,

b) Okul taştan mı yoksa ahşaptan mı yapılacaktır, ölçüleri haritada gösterildiği miktarda mı olacaktır,

c) Etrafında cami-i şerif ve hayratla ilgili bir şey var mıdır,

d) Arsa diğer milletlerin alaka, müdahale ve ortaklığından uzak mıdır,

e) İnşası düşünülen okulun o gün için ve geleceğe yönelik sakıncası var mıdır?

Durumun araştırılması için meclis azası Abdüsselam Efendi, defter-i hakani memuru vekili ve belediye mühendisi gönderilmiştir. Konu ile ilgili mazbatada şu bilgiler mevcuttur: Beytüllahim'de bulunan arsa Hasköy Sultan vakfından olup Mary bint-i William Jacombs ile Eyma bint-i Eduard William Martin taraflarından satın alınmıştır[452]. İnşası için Eyma'nın da rızasının olduğu okul binasının taştan ve haritada gösterildiği şekilde olacağı açıklanmıştır. Etrafında cami ve hayrata ilişkin bir şey yoktur. Arsa diğer milletlerin alaka, müdahale ve ortaklığından uzaktır. Ayrıca okulun idaresinin *Maarif Nizamnamesi*'ne uygun hareket edeceğini bildiren senet alınmıştır[453].

Abdüsselam Efendi, bu kişilerin misyoner olmalarından dolayı okulun inşasından sonra doğacak sakınca ve zararların göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu sakıncaları da şöyle sıralamıştır: Birincisi okula dâhil edebilecekleri fakir Müslüman çocukların din değiştirmeleri yolunda yapacakları telkinlerdir. İkincisi kendi mezhepleri

---

[450] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 9 Ramazan 1301 (3 Temmuz 1884), Lef 3; *BOA*, MV. 16/22, 27 Rebiyülahir 1304 (23 Ocak 1887); *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Cemaziyelevvel 1304 (30 Ocak 1887), Lef 1; *BOA*, DH.MKT. 1401/103, 3 Cemaziyelahir 1304 (26 Şubat 1887).
[451] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 21 Kasım 1884, Lef 9. Bu bilgi okulun planında yer almaktadır. Ayrıca 21 Kasım 1884 tarihli planda mimar olarak Antoine D. Boulos'un ismi yazılmıştır. [Bkz. aynı belge, Lef 9.]
[452] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 9 Ramazan 1301 (3 Temmuz 1884), Lef 3. 5 Ağustos 1880 tarihli senede göre 1240 zira olan bahçe cinsindeki arsanın sahipleri Mary bint-i William Jacombs ve Eyma bint-i Eduard de lim Martin İngilizî'dir. [Bkz. *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 24 Temmuz 1296 (5 Ağustos 1880), Lef 10.]
[453] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 9 Ramazan 1301 (3 Temmuz 1884), Lef 3; *BOA*, İ.MMS. 87/3759, 5 Safer 1302 (24 Kasım 1884), Lef 4.

üzerine ayin ve ibadetlere alıştırmak için gösterecekleri gayretlerdir[454]. Ayrıca bu tür bir müessesenin birçok problemi de beraberinde getireceği zaman zaman yaşanan olaylardan anlaşıldığını vurgulamış olup mazbatasında şu olayı örnek göstermiştir. Miss Jacombs'un talebine yakın bir tarihte veli veya vasileri tarafından yapılan müracaat üzerine Müslüman çocuklarının bu tür bir misyoner okulundan çıkarılmasına hükümetçe teşebbüs olunmuştur. Fakat kurucular çocukları teslim etmeyip türlü türlü yalanlar uydurup birdenbire kaçırmışlardır. Bu nedenle böyle bir okuldan dolayı pek çok baş ağrısı meydana geleceği üzerinde de durulmuştur[455].

Bununla birlikte Sefaret okul konusunda talebini yinelemiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarında yabancılar tarafından kurulmuş bu tür okullar mevcut oldukça bu okulun inşasının reddinin uygun olamayacağı düşünülmüştür. Okula asla Müslüman çocuklarının kabul edilmemesi ve *Maarif Nizamnamesi*'ne tamamıyla uygun hareket etmek şartıyla ruhsat verilmesine karar verilmiştir[456]. Ayrıca o gün itibariyle mevcut yabancı okullardaki Müslüman çocuklarına öğrenimlerini tamamlayana kadar dokunulmaması bildirilmiştir. Bundan sonra da hiçbir İslam çocuğunun bu okullara girmesine izin verilmemesi, müsamaha gösterenlerin ciddi şekilde sorumlu olacakları açıklanmıştır[457]. Bütün bu yazışmalar ve Sefaretin yoğun çabası sonrasında okula istenilen ruhsat 9 Ağustos 1893 tarihinde verilmiştir[458].

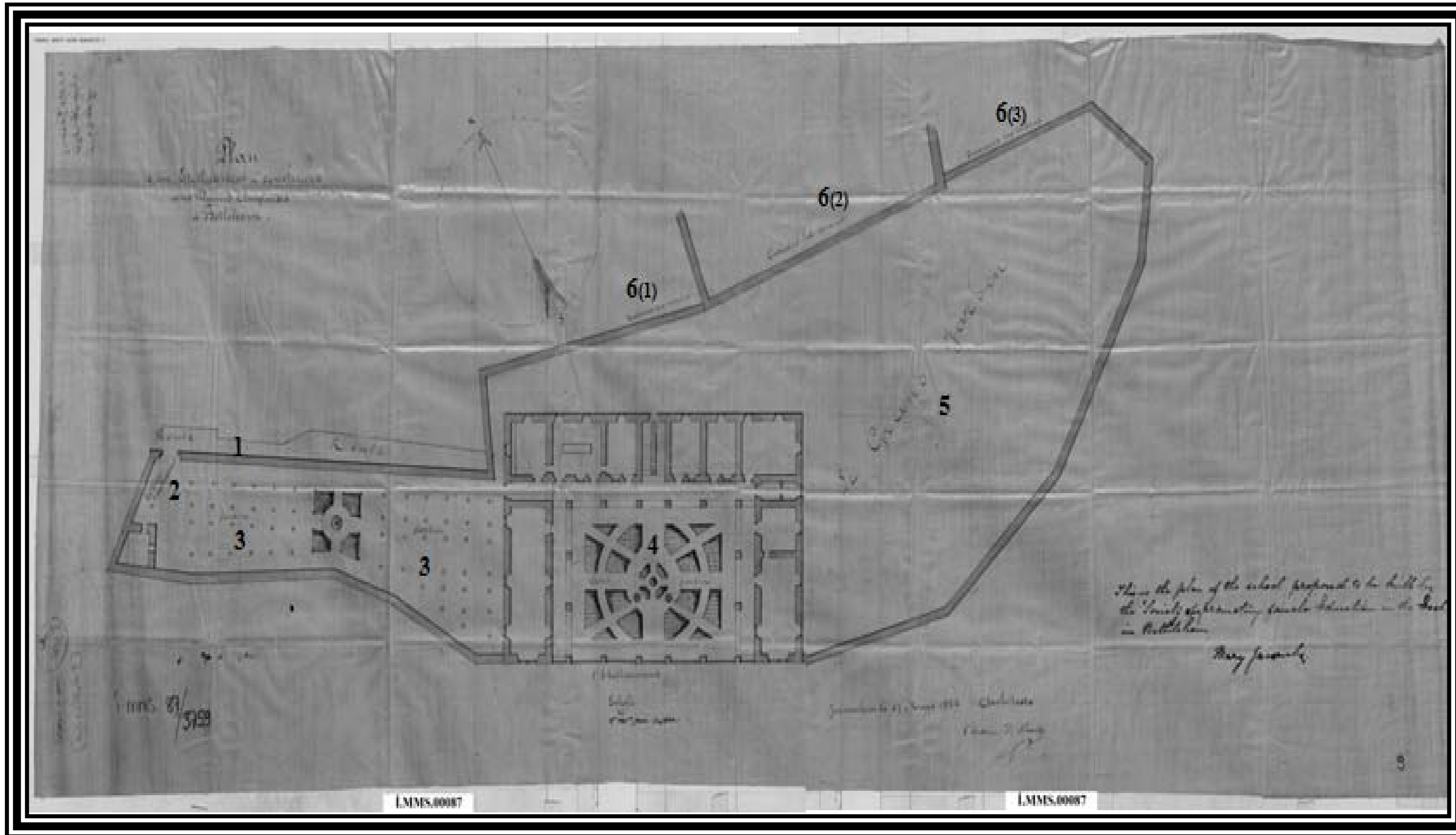
[454] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Safer 1302 (24 Kasım 1884), Lef 4; *BOA*, MV. 16/22, 27 Rebiyülahir 1304 (23 Ocak 1887); *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Cemaziyelevvel 1304 (30 Ocak 1887), Lef 1; *BOA*, DH.MKT. 1401/103, 3 Cemaziyelahir 1304 (26 Şubat 1887).

[455] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 9 Ramazan 1301 (3 Temmuz 1884), Lef 3; *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Safer 1302 (24 Kasım 1884), Lef 4; *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 19 Rebiyülahir 1304 (15 Ocak 1887), Lef 2.

[456] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Safer 1302 (24 Kasım 1884), Lef 4; *BOA*, MV. 16/22, 27 Rebiyülahir 1304 (23 Ocak 1887); *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Cemaziyelevvel 1304 (30 Ocak 1887), Lef 1; *BOA*, DH.MKT. 1401/103, 3 Cemaziyelahir 1304 (26 Şubat 1887). H. 1317 yılı Maarif Salnamesi'ne göre Beytüllahm'de açılan iptidai mektebin ruhsatname tarihi 26 Temmuz 1309 (7 Ağustos 1893)'tür. *SNMU*, 1317, s. 1482, 1483.

[457] *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 5 Cemaziyelevvel 1304 (30 Ocak 1887), Lef 1; *BOA*, DH.MKT. 1401/103, 3 Cemaziyelahir 1304 (26 Şubat 1887).

[458] *BOA,* MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 7. H. 1317 yılı Maarif Salnamesi'nde ise ruhsat tarihi 7 Ağustos 1893 olarak gösterilmiştir. Bkz. *SNMU*, 1317, s. 1482, 1483.

Resim 20: Beytüllahim *CMS* İngiliz Kız Okulu'nun Planı

Kaynak: *BOA,* İ.MMS. 87/3759, 21 Kasım 1884, Lef 9. (1. Yol, 2. Okulun girişi, 3. Bahçe, 4. Küçük bahçe, 5. Büyük bahçe, 6. Komşu arazi.)

1.4.5.4. Piskopos Gobat Öncülüğünde Açılan Okullar

Kudüs Anglikan Piskoposu Samuel Gobat'ı kurduğu okullar meşhur yapmıştır[459]. Gobat'ın Piskoposluk Okulları *(Diocesan Schools)* olarak isimlendirdiği müesseselerin ilki ücretsiz yatılı ve gündüz okulu şeklinde 10 Kasım 1847'de açılmıştır. Din değiştiren, 10-11 kız ve erkekten oluşan okul *SPFEE* tarafından gönderilen İngiliz bir bayan idaresinde kiralık bir evde başlamıştır[460]. İlk etapta okulda sadece 5 kız öğrencinin yatılı kalabileceği bir oda hazırlanmıştır. Gündüz öğrencisi olan erkeklerin hepsine okulda ücretsiz öğle yemeği verilmiştir. Kurum Yahudilere olduğu kadar Yahudi olmayanlara da yiyecek tedarik etmek için tasarlanmıştır. Fakat *LJS* sadece Yahudi çocukların nafakasına yönelik katkıda bulunmak için hazırlık yapmıştır. Bu durum Gobat'ı yıldırmamıştır[461]. Okulun yaşadığı farklı bir problem ise toplumun baskısına dayanamayan Yahudi ailelerin çocuklarını okuldan çıkarmalarıdır. Bu nedenle eğitim kurumu öğrencilerini çok uzun süre tutmayı başaramamıştır[462].

Buna rağmen Gobat'ın açtığı okullar zincirine Nablus, Beytüllahim ve Yafa da eklenmiştir. Biraz daha iyi olan Kudüs'teki Piskoposluk Okulu biri erkekler diğeri kızlar için olmak üzere iki bölüme ayrılarak yeniden organize edilmiştir. Bu düzenlemenin yapıldığı dönemde okula devam eden ortalama öğrenci sayısı 90'dır. Yeni binası tamamlanana kadar okul eğitim faaliyetlerini kiralık iki evde yürütmüştür. Öğretmenlerin ikameti, 30 yatılı ve 80 gündüz öğrenci için yeterli olacak şekilde 1000 sterlin harcanarak inşa edilen yeni binaya 1853'te taşınmıştır[463].

---

459 Goodwin, s. 59.
460 Tibawi, s. 91. Perry'ye göre okul, içlerinde birkaçının Yahudi dönme ve diğerlerinin Yahudiler ve Hristiyanlardan oluştuğu 20 erkek ve kız öğrenci ile kapılarını eğitime açmıştır. Bkz. Perry, s. 102.
461 Tibawi, s. 91.
462 Perry, s. 102.
463 Tibawi, s. 110. Aynı bina yapılan eklemelerle 1948'e kadar *Bishop Gobat School* olarak kullanılmıştır. Bkz. Tibawi, s. 110. *BOA* belgelerinde geçen ve Gobat tarafından Maarif Nizamnamesi yayınlanmadan önce açıldığı kaydedilen okul muhtemelen bu okuldur. Bkz. *BOA*, MF.MGM. 3/117, 17 Şevval 1310 (4 Mayıs 1893); *BOA*, MF.MGM. 3/118, 17 Şevval 1310 (4 Mayıs 1893). Anglikan Kilisesi'nin Filistin'deki faaliyetlerinin anlatıldığı bir kitapçıkta ise Piskopos Gobat Okulu'nun 1852 yılında açılmış olduğu belirtilmiştir. Bu bilgi de okulun yeni binasına taşınması ile ilgili olmalıdır. Bkz. *MECA*, GB165-0161, Box 114, File 6, An Outline of the Activities of the Anglikan Church in Palestine (Pamphlet), s. 9.

Tablo 20: Gobat Okulları ve Öğrenci Sayıları (1856)

Kudüs (2)		Beytüllahim (1)		Nablus (1)		Yafa (2)	
E	K	E	K	E	K	E	K
41	44	20	40	60	4	28	53
85		**30**		**64**		**81**	

Kaynak: Tibawi, s. 117.

Kudüs, Beytüllahim, Nablus ve Yafa'da açılan 6 okuldaki toplam 260 öğrenciden 39 çocuk din değiştirmemiş Yahudi, 16'sı din değiştiren Yahudi ve 6 çocuk Sâmirîdir[464]. Geriye kalanı ise 68'ini Protestanların oluşturduğu Arap çocuklarından meydana gelmekteydi[465].

Lübnan'daki okulları teftiş etmesi için İskoçya'dan gönderilen Robert Cunningham 1856 yazında Kudüs'teki Piskoposluk Erkek Okulu'nu *(Diocesan Boys' School)* dikkatle incelemiştir. İncelemesinin ardından Mrs. Gobat'ın isteği üzerine Piskopos Gobat'a, daha sonra da *LJS*'ye raporunu iletmiştir[466].

Raporda, eğitim sanatı ve bir okul idaresi ile ilgili hiç eğitim almayan okul müdürünün hayli sorumluluk isteyen görevler için uygun olmadığı yazılmıştır. Piskoposun Malta'dan İngilizce öğretmeni olarak getirttiği ve Gobat'ın hizmetçilerinden biriyle evlenmiş olan ikinci yönetici Mr. Hanna Yuseph de sorumluluğunda olan İngilizce ve aritmetiği öğretmede yetersizdir. Erkek öğretmenlerin yetersizliği doğal olarak öğrencilerin kalitesini etkilemiştir[467]. İkinci sınıf ile ilgili olarak Mr. Cunningham *"İngilizce İncillerin okunması o kadar kötüydü ki eğer kitaptan takip etmesem ne söylendiğini anlayamazdım"* şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Bu sınıfın tahtasında yazılı olan imla alıştırmalarını o zamana kadar gördüklerinin en sıra dışı olanları olarak nitelendirmiştir. Cunningham ayrıca bu alıştırmalarla ilgili olarak şu yorumu yapmıştır; *"Tahta yerine kâğıda yazılmış olsalardı edebi antika olarak saklamam gerekirdi"*.

Cunningham, okulda beşinci yılı olan birinci sınıf erkek öğrencilerinden bazılarının geometri dersiyle ilgili en basit prensipleri bilemeyecek kadar cahil olduklarını da

---

464 Bir kavmî ya da dinî cemaat olan Sâmirîler'in son temsilcileri Nablus'ta oturmaktadır. Muhtemelen Arap fetihleri yolu ile İslam hâkimiyetine giren ilk kavimdir. Sâmirîler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. **Gaster**, "Sâmirîler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, MEB Yayını, İstanbul 1978, s. 148-167.

465 Tibawi, s. 117.

466 James **Graham**, *Jerusalem Its Missions, Schools, Converts &c. Under Bishop Gobat*, London 1858, s. 5.

467 Graham, s. 6.

anlatmıştır. Raporda öğrencilere yöneltilen eleştiriler botanik dersi için de geçerlidir. Aritmetik'te ise öğrencilerden hiç biri ne bayağı ne de ondalık kesirleri anladığını söylemiştir. Zihin aritmetiğinde ikinci sınıfın erkekleri en basit toplama ve çıkarma sorularını cevaplayamamışlardır.

Piskoposluk Erkek Okulu'nun *(Diocesan Boys' School)* Mart 1855'te yapılan yıllık sınavında Piskopos Gobat tarafından davet edilen Lady Napier ve eşi Lord Napier de bulunmuştur. Sınavın rezilliğinden, öğrencilerin sergilediği cahillikten dolayı Gobat, Lady Napier ve diğer misafirlerden özür dilemiştir. Bu nedenlerle öğretmenleri yetersiz ve eğitimsiz olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada *"Başka bir deyişle okulun tamamen etkisiz olduğu"* yorumu da eklenmiştir[468]. Kadronun güçlendirilmesi noktasında ise Glasgow'daki Stow'un[469] öğretmenleri arasından seçilen en iyilerinin yıllık ortalama 100-120 poundluk bir maaşla dört veya beş yıllığına bu okula gelmek için istekli oldukları belirtilmiştir[470]. Yahudiler de çocuklarını Arap çocukları ile iletişimden maruz kalacakları kirlilikten kurtarmak için okuldan almışlardır[471]. Okulun içine düştüğü durum ve Cunningham'ın raporunun Mrs. Gobat'ın da içinde bulunduğu bir toplantıda okunması neticesinde yeni bir okul açma fikri dahi gündeme getirilmiştir[472]. Muhtemelen yukarıda açıklanan olumsuzluklara bağlı olarak okul 1876 yılında *CMS*'ye devredilmiştir.

1893 yılında 82 öğrencisi olan okul için *CMS* adına resmî ruhsatı içeren ferman verilmesi konusunda İngiltere Sefareti tarafından bir yazı yazılmıştır. Okul daha önce inşa edildiğinden inşaatı için fermanın gerekmediği fakat tüm gayrimüslim ve yabancı okulların resmî ruhsata bağlanması gerekli olduğu açıklanmıştır. Sefaret yazısında okul idaresinin 129. madde hükümlerine tabi olacağını belirttiğinden ona göre ruhsatın verilmesi gerektiği Kudüs Maarif Müdürlüğüne iletilmiştir. Ayrıca dilekçe verenlerin oraya müracaat etmeleri gerektiği bildirilmiştir[473]. Gobat 70 yaşına geldiğinde okulun

---

[468] Graham, s. 7.
[469] David Stow tarafından İngiltere'de 1837 yılında kurulan ilk Training College kastedilmektedir. Öğretmen eğitiminin İngiltere'deki öncüsü David Stow ve okulda verilen eğitim sistemi ile ilgili bkz. Marjorie **Cruickshank**, "David Stow, Scottish Pioneer of Teacher Training in Britain", *British Journal of Educational Studies*, Vol. 14, No. 2 (May, 1966), s. 205-215.
[470] Graham, s. 49. (Appendix No. IX; Mr. Graham'ın mektubu)
[471] Graham, s. 8.
[472] Graham, s. 41 (Appendix No. VII; Mr. Graham'ın mektubu)
[473] *BOA*, MF.MGM. 3/117, 17 Şevval 1310 (4 Mayıs 1893); *BOA*, MF.MGM. 3/118, 17 Şevval 1310 (4 Mayıs 1893).

70 erkek öğrencisi vardır[474]. 1927-1928 yılı arasında okul 9 öğretmeni ile 66'sı yatılı 120 öğrenciye eğitim vererek faaliyetlerine devam etmekteydi[475].

1.4.5.5. Anglo-Yahudi Birliği (Anglo-Jewish Association) Tarafından Kurulan İngiliz Kız Okulu

Kudüs'te Musevi kızlarının eğitimi için Anglo-Jewish Association *(AJA)* tarafından 1874 yılında kiralık bir evde açılan okul için 5 Aralık 1893 yılında ruhsat alınmıştır. Okulun kurucusu Londra'da ikamet eden Yahudi asıllı Rothschild ailesidir. Zamanla okul binasının öğrenciler için yetersiz hale gelmesi üzerine okulun şehrin dışına nakli için bir konak ve arazi satın alınmıştır. 1896 yılında konak ve arazi mektebin mütevellileri olan Mösyö Leopold de Rothschild ile Mösyö Franklin adlarına tescil edilmiştir[476]. Ancak bu işlemlerin yapılması esnasında İngiltere Sefareti ile Osmanlı Hükümeti arasında yer yer ihtilaflar yaşanmıştır.

Musevilerin Arz-ı Filistin'de emlak sahibi olamamaları hakkındaki karara aykırı olduğu gerekçesiyle yerel hükümet tarafından engel olunmuştur. Aslında bu konudaki karar Musevi muhacirler ile ilgilidir. Musevi muhacirler dışındakilerin sonradan mülk sahibi olmalarına izin verilmiş ve bazı şartlara bağlanmıştır. Bunlardan birincisi Filistin topraklarına hicreti yasaklanan takımdan olmadıkları hakkında konsoloslarından alıp mutasarrıflıktan onaylattıkları belgeyi göstermeleridir. İkincisi ise orada cemaatle yerleşmeyeceklerini taahhüt eden senet vermeleridir[477].

Adı geçen mütevellilerin vekiline göre işbu taahhütlerin gereği yerine getirilmiştir. Bu nedenle de konak ve arazinin tasarruf hakkının bunlara verilmesi sefaret tarafından talep edilmiştir. Konağın kesinlikle okul olacağı belirtilse de dikkatli davranmak adına yerel hükümet sefaretin talebini kabul etmemiştir. Kudüs İdare Meclisi'nde konak ve arazinin İngiltereli Rothschild ve Elis Franklin adlarına tasarrufunun verilmesi için cemiyet tarafından verilen vekâletname incelemeye alınmıştır. Satın alma komisyonu inceleme yaparken sadaretten gönderilen telgrafta dikkat çekici uyarılar olduğu görülmüştür. Bu

---

[474] *MECA*, GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s. 4.
[475] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM* Committee Report October 25th 1928. Ayrıca bkz. *Tablo 17*.
[476] *BOA,* BEO 1020/76494, Lef 2-3; *BOA,* BEO 889/66663, 28 Recep 1314 (2 Ocak 1897); *BOA*, BEO 1043/78165, 27 Cemaziyelevvel 1315 (22 Ekim 1897), Lef 1, 2; *BOA,* BEO 1088/81573, 14 Şevval 1315 (8 Mart 1898); *BOA,* BEO 1153/86433, 8 Safer 1316 (28 Haziran 1898); *BOA*, ŞD. 2288/29, 23 Teşrin-i sani 1309 (5 Aralık 1893), Lef 1; *BOA,* MF.MKT. 374/38, 29 Cemaziyelevvel 1315 (26 Ekim 1897), Lef 1.
[477] *BOA,* BEO 1020/76494, 18 Recep 1314 (23 Aralık 1896), Lef 2.

uyarılar şunlardır: Rothschild'ın adamları ile İsrail cemiyeti vekillerine arazi verilmesinin engellenmesi; işlemlerin durdurulması; arazi-i emiriyede bina inşa etmelerine izin verilen Kudüs İslam ve Hristiyan ahalisinden bazı kişilerin arkalarında Rothschild ve Baron Hers gibi Musevilerin bulunup bulunmadığının araştırılmasıdır. Daha sonradan çıkan kararlarda da Filistin'de emlak satın alacak Musevilerin öteden beri burada ikamet edip yasaklı muhacirlerden olup olmadıklarının araştırılması gerekmiştir. Ev ve arazinin satış işlemleri hakkında İngiltere'nin Kudüs Konsolosunca yapılan müracaata yukarıdaki cevap tebliğ edilmiştir. Bununla beraber *CMS*'nin vekili Langley Hall daha önceden Levant'ın çeşitli yerlerinde satın aldığı emlak ve arazi senetlerini cemiyet adına dönüştürmüştür[478].

Bu yolla zamanla birçok yerin yabancı eline geçmesi muhtemel olduğundan Dahiliye Nezareti bu noktaya dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Hane ve arazinin cemiyet adına devrinin sakıncalı olduğu düşüncesiyle sürecin geciktirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Dâhiliye dairesinden yazılan 23 Aralık 1896 tarihli mazbatada Musevi cemaatinin Arz-ı Filistin'de bu tür müesseselerine izin verilmemesi hakkındaki karar padişah iradesiyle de bildirildiği açıklanmıştır. Bu nedenle ruhsat verilmemesi doğal ise de sefarete karşı yasağın uygulanması icra makamınca gerçekleşecek teşebbüsün derecesine bağlı görülmüştür[479].

Durum bildirildiğinde ise Sefaretin itirazı iki nokta üzerinden olmuştur: Arz-ı Filistin'de emlak sahibi olmalarındaki yasak sadece bu topraklara hicret edenleri kapsamasıdır. Emlak ve arazinin kendilerine intikalini talep eden kişiler İngiltere tebaasından olduğu gibi İngiltere'de ikamet ettiklerinden bu madde bu kişileri kapsamamaktadır[480]. Sefaretin itirazının ikinci dayanak noktası 10 Haziran 1867 tarihli kanunnamedir.

---

478 *BOA,* BEO 1020/76494, 18 Recep 1314 (23 Aralık 1896), Lef 2. Suriye ve Kudüs dâhilinde Gazze, Lida, Salt, Beyt-i Samur, Ubud, Remle'de ve Kudüs'te satın alarak cemiyetin Kudüs'te vekili bulunan Langley Hall adına kaydı yapılan emlak ve arazinin *CMS*'nin başkanı adına kaydının yapılması için İngiltere Sefareti 1893 yılında başvuruda bulunmuştur. *BOA*, BEO 154/11545, 2 Şubat 1308 (14 Şubat 1893). Şubat 1895'te belirtilen yerlerdeki arazi ve mülklerin *CMS*'nin adına kaydedilmesine izin verilmiştir. *BOA*, BEO 956/71669, 7 Nisan 1313 (19 Nisan 1897), Lef 4.

479 *BOA,* BEO 1020/76494, 18 Recep 1314 (23 Aralık 1896), Lef 2; *BOA,* BEO 889/66663, 28 Recep 1314 (2 Ocak 1897); *BOA,* BEO 1020/76494, 23 Rebiyülevvel 1315 (22 Ağustos 1897), Lef 3.

480 *BOA,* BEO 1020/76494, 23 Rebiyülevvel 1315 (22 Ağustos 1897), Lef 3. İngiltere Sefareti bu noktadaki itirazına Babıali'nin İtalya Sefareti'ne 3 Nisan 1893 tarihinde gönderdiği yazıyı delil göstermiştir. Bu yazıya göre yasağın uygulanmasındaki maksat yabancı Musevilerin Arz-ı Filistin'de kesin şekilde yerleşmelerini engellemektir. Bkz. *BOA,* BEO 1020/76494, 26 Nisan 1897, Lef 4; *BOA*, BEO 1043/78165, 27 Cemaziyelevvel 1315 (22 Ekim 1897), Lef 1, 2.

Osmanlı topraklarında emlak tasarrufu konusunda verdiği yetki dolayısıyla bunların emlak tasarrufundan mahrum edilmesinin siyasi herhangi bir sebebinin olmadığıdır[481].

Ayrıca Sefaret bu karşı çıkışını Hariciye Nezareti'ne bildirirken de iki hususa ağırlık vermiştir. Birincisi Musevi Cemaati'nin Filistin'deki bu tür müesseselerine izin verilmemesi kararı Filistin'e hicret eden ecnebi Museviler için olduğudur. İkincisi ise adlarına intikal talep edilen Rothschild ve Franklin'in ise İngiltere tebaası olup İngiltere'de ikamet ettiklerinden yasağın bunları kapsayamayacağıdır. Nihayetinde devlet intikal işleminin gerçekleşmesine ve mektebin ruhsata bağlanmasına karar vermiştir. Bu kişilerin Filistin'de muhacirlik yoluyla yerleşmek isteyen Museviler'den olmadıkları makul bir gerekçe gibi görünmektedir. İlginç olan bu konuda sefareti razı etmenin zor olduğunun belirtilmesidir[482]. Çok daha dikkat çekici nokta ise burada okulun zaten açılmış olduğunun ve bunun gibi ruhsatsız açılan ecnebi okullarının kapatılamadığı gerçeğinin kabullenilmesidir[483].

Okul mülklerinin belirtilen kişiler adına kaydedilmesi sürecinin ardından İngiliz Dışişleri Bakanlığı, *AJA*'nın Kudüs'te sur dışında resmî ruhsat ile açtığı kız okuluna tahsis edilen ve 1902 itibariyle Kudüs Latin Patriği Bodoyk Efendi adına kayıtlı ev ve bahçenin tapusunun *AJA* adına verilmesini talep etmiştir. İngiltere Sefareti ise evin yerel yönetimin ruhsatıyla mektep haline getirilmiş olmasını ve yedi yıldan beri de o şekilde kullanılmasını gerekçe göstermiştir. Benzerlerinde olduğu gibi tapu kaydının devrinin yapılmasını istemiştir. Sonuçta ise ev ve bahçenin *AJA* başkanlığı adına tasarruf hakkının verilmesi için irade çıkmıştır[484].

İptidai derecesindeki gündüz okulunun tahsil süresi 12 yıldır. Resmî ruhsatnamesinde okulun mesul müdürü olarak Furtuna Behar ismi geçmektedir. Okulun eğitim kadrosunda 3 Osmanlı tebaası, 1 Amerikalı, 1 Rus ve 1 Alman olmak üzere altı öğretmen yer almıştır[485].

---

481 *BOA,* BEO 1020/76494, 23 Rebiyülevvel 1315 (22 Ağustos 1897), Lef 3.
482 *BOA,* BEO 1020/76494, 23 Rebiyülevvel 1315 (22 Ağustos 1897), Lef 3; *BOA,* BEO 1088/81573, 14 Şevval 1315 (8 Mart 1898); *BOA,* BEO 1153/86433, 8 Safer 1316 (28 Haziran 1898). Bu kararda zaten 5 Aralık 1893 tarihinde ruhsat verilmiş olması da etkili olmuştur.
483 *BOA,* BEO 1020/76494, 23 Rebiyülevvel 1315 (22 Ağustos 1897), Lef 3.
484 *BOA,* İ.DFE. 12/1320 M-04, 24 Şevval 1319 (3 Şubat 1902).
485 *BOA*, ŞD. 2288/29, 23 Teşrin-i sani 1309 (5 Aralık 1893), Lef 1; Mutlu, s. 256.

1.4.5.6. Dostların Misyonu (Friends' Mission) Tarafından Ramallah'ta Açılan Okullar

Misyonun istasyonlarından birisi de Ramallah'ta kurulmuştur[486]. 1869'da Friends, Ramallah çevresindeki köylerde birçok kız okulu açmıştır. Bunları 1889'da açılan *Girls Training Home* takip etmiştir. İlk yılında Beyrut ve Yafa'dan olduğu kadar Ramallah'tan da gelen on beş öğrencisi olmuştur. 1901'de bir erkek meslek okulu faaliyete başlamıştır. Ayrı binada yer almasına rağmen kız ve erkek öğrenciler karma eğitime ilk adım olmak üzere haftada bir buçuk saat birlikte ders almışlardır. I. Dünya Savaşı süresince kapalı olan her iki okul da 1919'da yeniden açılmıştır[487].

[486]*The Autobiography of Theophilus Waldmeier, Missionary: Being an Account of Ten Years' Time in Abyssinia; and Sixteen Years in Syria*, Printed at The Orphans' Printed Press, London 1886, s. 310.

[487] http://www.quakersintheworld.org/quakers-in-action/197, 27.10.2013, 13:15. Okulun ilerleyen tarihlerdeki öğrenci sayısı ile ilgili bir karşılaştırma için bkz. *Tablo 17.*

Tablo 21: Kudüs'teki İngiliz Okulları

Okulun Bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurucusu ve Müdürü-Müdiresi	Okulun Bağlı Bulunduğu Cemiyet	Ruhsat Durumu	Okulun Derecesi ve Sınıf Sayısı			Eğitim Şekli		Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Mezhep ve Milliyetleri	
					İptidaî	Rüşdî	İdadî	Gündüz	Yatılı	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Öğretmen	Öğrenci
Kudüs, Bâbü'l Amûd dışı	1888	Kudüs İngiliz Kilisesi Piskoposu	Anglikan Cemiyeti	24 Ocak 1904	4				+	3		60		Osmanlı (1) İngiliz (2)	
Kudüs, Bâbü'l Amûd dışı	1899	Kudüs İngiliz Kilisesi Piskoposu	Anglikan Cemiyeti	24 Ocak 1904	4			+			4		46	Osmanlı (1) İngiliz (3)	
Kudüs, Ermeni Mah. (sur içi)	1857	Müdür Şarl Hor	*LJS*	Ruhsatsız	4				+		3		68	Osmanlı	Musevi, Protestan
Kudüs, Ermeni Mah. (sur içi)	1902	Müdire Miss Berks	*LJS*	Ruhsatsız	4			+		2		65			Musevi
Kudüs, Şeyh Ukkaşe Türbesi (sur dışı)	1856	Müdire Miss Cats John	*LJS*	21 Ocak 1891	4				+	4		36		İngiliz	Musevi, Protestan
Kudüs, Bâbü'l Amûd dışı	1839	Müdür Jorj Day	*LJS*	Ruhsatsız	Sanayi Mektebi			+			3		22		" "
Kudüs dışı, Cebel-i Suhyun	1853	Müdürü Mister Elis	*CMS*	26 Temmuz 1893			4		+		9		80	Osmanlı (4) İngiliz (5)	Rum Ortodoks, Protestan
Kudüs, Bâbü'l Amûd dışı	1876	Müdür Mister Walsh	*CMS*	Ruhsatsız	+			+		4		115		Osmanlı (2) İngiliz (2)	" "
Kudüs, Haretü'l-Adye Mah.	1876	Müdür Mister Neşl	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		3		26		Osmanlı, İngiliz	" "
Kudüs, Beytül'l-lahm, Anaşre Mah.	1878	Müdire Miss Mary Jacombs	*CMS*	7 Ağustos 1893	5			+	+	2		40		" "	

Kudüs, Gazze kazası, Sazıne-Thaf Mah.	1868	Cemiyet idaresinde	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			2		62	“ “	
Kudüs, Gazze kazası, Sazıne-Thaf Mah.	1868	Cemiyet idaresinde	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		4		130		Osmanlı (3) İngiliz (1)	
Kudüs, Yafa kazası, şehir dışı	1860	Cemiyet idaresinde	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			3		98	Osmanlı (2) İngiliz (1)	
Kudüs, Yafa kazası, şehir dışı	1865	Cemiyet idaresinde	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		4		20			
Kudüs, Yafa kazası, Sekenetü'l-Acemî Mah.	1890	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			4		35		
Kudüs, Yafa kazası, Remle kasabası, Hâretü'l-Kenise	1860	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			1		42		
Kudüs, Yafa kazası, Remle kasabası, Hâretü'l-Kenise	1860	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		2		58			
Kudüs, Yafa kazası, Remle kasabası, Hâretü'l-Şarkiyye Mah.	1860	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			1		56		
Kudüs, Yafa kazası, Remle kasabası, Hâretü'l-Cami Mah.	1860	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		2		65			
Kudüs, Ramallah köyü	1868	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			2		60		
Kudüs, Tayyibe köyü	1878	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			2		40		
Kudüs, Tayyibe köyü	1878	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		2		70			
Kudüs, Çifta köyü	1880	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			2		50		
Kudüs, Birzit? ([illegible]) köyü	1880	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+		2		45		Osmanlı, İngiliz	

Kudüs, Ubûd ([illegible]) köyü	1878	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			1		40	Osmanlı	
Kudüs dışı, Bâbü'l Amûd	1873	Müdire Miss Lando	*AJA*	4 Kasım 1893	10			+		4 4 Yardımcı	4	140			Musevi ve diğer mezhepler
Kudüs, Yafa kazası, Keremü'l-Vadi Mah.	1863	Müdire Walker Arnott	*Tabeetha Mission*	(17) 27 Aralık 1897		10		+	+	3		92			Protestan
Kudüs, Birzit? köyü	1880	*CMS*	*CMS*	Ruhsatsız	4			+			1		25		

Kaynak: *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275-278; *BOA,* MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 7.

Yukarıdaki tabloda gösterilenlerden başka ruhsatsız okullar da faaliyete geçirilmiştir. Örneğin 1857 yılında *LJS* bir de kız okulu açmıştır. *CMS* ise Kudüs Bâbü'l-Amûd dışında 1876'da bir kız okulu; erkekler için ise 1863'te Yafa'da iki; 1868 ve 1878 yıllarında Remle'de iki toplam dört okul daha açmıştır[488].

Tablo 22: İngiliz Okulları (Kudüs - Eylül 1936)

Yer	Okul	Öğrenci Sayısı				
		Arap	Yahudi	İngiliz	Diğer	Toplam
Kudüs	St. George's (Erkek)	205	28	20	18	271
	Bishop Gobat (Erkek)	150	1		19	170
	Jerusalem Girls' College (Kız)	188	39	26	20	273
	Christ Church (Kız)	13	153		14	180
Hayfa	English High School (Kız)	120	23	30	10	188
Yafa	*CMS* (Kızlar ve küçük erkekler)	215			11	226
Safed	Scots College (Erkek)	45	76	1		122
Nablus	*CMS* (Kızlar ve küçük erkekler)	70				70
Nasıra	*CMS* yetimhane (Kız)	180				180
Gazze	*CMS* (Kızlar ve küçük erkekler)	70				70
Toplam Öğrenci Sayısı						**1750**

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 63, File 3, St. George's Close Jerusalem 25th September 1936, W. H. Stewart, s. 3.

1936 yılında Kudüs'teki İngiliz okullarının durumunu belirten *Tablo 22'y*e baktığımızda *Tablo 21'*deki okulların çoğunun yer almadığı görülmektedir. 1936 itibariyle bu okulların çoğu kapanmış olabileceği gibi *Tablo 22'*de eksiklikler olması da muhtemeldir.

1.5. Cebel-i Lübnan ve Suriye'deki Okullar

1.5.1. Bağımsız İskoç Kilisesi'nin (Free Church of Scotland) Açtığı Okullar

FCS'nin desteklediği Lübnan Okullarının kuruluşunda İngiliz Mr. Lowthian önemli rol oynamıştır. Lowthian, 1840'larda *Bhamdun*'un 3 mil güneybatısındaki küçük bir köy olan B'howera'ya yerleşmiştir. Komşusunun erkek çocuklarından Elijah Saleeby'ı

[488] *BOA,* MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 7.

yanına alarak İngilizce öğretmeye başlamıştır[489]. B'howera'da Lübnan okullarının ilkinin açılması Lowthian'ın başlattığı bu çalışma ile olmuştur[490].

Lowthian ve Saleeby bu okulların *yaratıcısı!* olarak gösterilmiştir. Saleeby'ın iki yıl boyunca aldığı seyahat ücretleri hariç, Lowthian ve Saleeby okulları desteklemek için hiçbir ücret almaksızın çalışmışlardır[491]. Okul kurma çalışmalarına destek sağlamak amacıyla yurtdışına dahi yolculuk yapmışlardır.

İngiltere'ye giden Lowthian ve evlatlık aldığı Elijah orada konferanslar verip Lübnan'daki okullar için 80 sterlin toplamışlardır. Dönüşlerinde bu parayı Amerikan misyonerlerine okulları için teklif etseler de misyon tarafından kabul edilmemiştir. Okul açmaları ve parayı buraya harcamaları tavsiye edilmiştir. Bunun üzerine iki üç tane okul açmışlardır. Açılan bu okulların sorumlusu olarak Elijah atanmıştır. Onun erkek kardeşlerinden biri ve aynı zamanda Abeih'deki misyon okulundan mezun olan Solomon ve kuzenleri öğretmen olarak çalışmaya başlamışlardır[492].

Haziran 1857'de *FCS*'nin genel kuruluna sunulan raporda cemiyetin Sukü'l-Garp (Sook el-Gharb), Arramoon, Howara, B'Tator, Taloon, ve Aleay'deki okullarından bahsedilmiştir. Adı geçen bu yerlerdeki okullarda eğitim gören öğrenci sayısı da yaklaşık 300 olarak verilmiştir[493]. 1859 yılında Lübnan okullarındaki öğrenci sayısının 500'e ulaştığı görülmektedir[494]. Okul ve öğrenci sayısında zamanla meydana gelen bu artış yazışmalara da yansıması İskoç misyonerlerin faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler elde etmemizi sağlamıştır.

Bu bağlamda Saleeby'ın 3 Ağustos 1859 tarihinde Sukü'l-Garp'ten Dr. Bonar'a gönderdiği mektupta Lübnan'da mevcut İskoç okullarıyla ile ilgili detaylı bilgi

---

[489] *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14. Aynı tarihlerde sonradan Kudüs Anglikan Piskoposu atanan Samuel Gobat İngiliz Kilisesi'nin eğitim yoluyla Dürzilere neler yapabileceğini araştırmak üzere Lübnan'a gönderilmesi dikkat çekicidir. Bkz. Caesar E. **Farah**, "Protestanism and British Diplomacy in Syria", *International Journal of Middle East Studies 7 (1976)*, s. 328.

[490] Robertson & Lumsden'in 1893-94 yılı için hazırladığı raporda buradaki Hristiyan eğitim çalışmalarının 40 yıldan fazla süre önce başladığı yazılmıştır. Okulun açılış tarihi ile ilgili net bilgi verilmemiştir. Bu nedenle *FCS* kayıtları da dikkate alınarak 1840-1850 tarihleri arasında kurulduğu söylenilebilir. (Bkz. *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools for the Education of the Children of Mohammedans, Druses, Maronites and Greeks 1893-1894, s. 5; *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14.)

[491] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., January 1, 1857, s. 139.

[492] *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14.

[493] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., January 1, 1857, s. 139.

[494] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. III., April 1, 1859, s. 212.

sunulmuştur[495]. İkametgâhı Sukü'l-Garp olan Saleeby hayatını Hristiyan eğitiminin yerli Lübnan köyleri arasında yayılması için adamıştır. İdaresi altında genelde İngiltere'den bağışlarla desteklenen 21 okul bulunmuştur. Bu okullarda İngiliz, Amerikan ve İskoç misyonerlerden eğitim almış Lübnan dağlarının genç erkek ve kadınları öğretmenlik yapmışlardır[496]. Saleeby'ın mektubuna göre Lübnan'daki İskoç Okulları *Tablo 23*'te verilmiştir:

Tablo 23: Lübnan'daki İskoç Okulları (1859)

Okulun Adı/ Açıldığı Yer	Nüfus	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı		Öğretmen Maaşı/Kirası (kuruş)	Açıklama
Arramoon	Yunan, Protestan (100 Hane) Dürzi (200 Hane)	3 Ekim 1853	5	Kız	260 / 10	
			16	Ortodoks		
			8	Protestan		
			11	Dürzi		
Ainab	Dürzi [Çoğunlukta], Katolik (30-40 hane)	5 Ekim 1858	6	Kız	150	
			11	Ortodoks, Katolik		
			14	Dürzi		
Bhamdun	Ortodoks(~50 hane) Dürzi (~100 hane)	-	2	Kız		Öğretmen Dürzi şeyhin oğlu.
			8	Ortodoks		
			16	Dürzi		
Glasgow Station/ Sukü'l-Garp		-	12	Protestan		Öğretmen Saleeby'ın erkek kardeşi.
			13	Ortodoks		
			14	Katolik		
			11+	Dürzi		
Aleih	Ortodoks (~70 hane) Dürzi (~130 hane) Protestan (1 kişi)	18 Kasım 1856	23	Ortodoks	Öğretmen (200) Yardımcı (90) Kira (10)	Öğretmen ve yardımcısı Saleeby'ın erkek kardeşleri.
			3	Protestan		
			34	Dürzi		
B. Howarah		1 Ocak 1854	~12	Protestan	100	Öğretmen Saleeby'ın erkek kardeşinin öğrencisi.
			12+	Ortodoks, Katolik		
B.Tater Erkek Okulu	Ortodoks+Katolik (~150 hane) Dürzi (~150 hane)	6 Şubat 1854	24	Katolik, Ortodoks	200/10	Öğretmeni Protestan ve Amerikan Kilisesi üyesi
			23	Dürzi		
B.Tater Kız Okulu		11 Mart 1854	24	Katolik, Ortodoks	100/10	Öğretmen yarı Protestan ve kaliteli değil.
			3	Dürzi		

[495] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October 1, 1859, s. 64.
[496] Ellan Clare **Miller**, *Eastern Sketches: Notes of the Scenery, Schools and Tent Life in Syria and Palestine*, William Oliphant and Company, Edinburgh 1871, s. 49.

Skorriby Okulu	Dürzi (30 hane)	20 Kasım 1857	21	Dürzi (7'si kız)	180/Ücretsiz	Öğretmen Protestan
B. Tuckneik Okulu		10 Kasım 1856	26	Dürzi (7'si kız)		

Kaynak: *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October 1, 1859, s. 64, 65.

Saleeby'ın mektubunun sonuna doğru yazdığı cümle ilginç olduğu kadar misyonerlere bir çağrı niteliği taşımaktadır: *"...alan uzun ve geniş ve kapı açık ve her taraftan bizim için çığlık yükseliyor.[497]"* Saleeby tarafından yapılan bu çağrıya rağmen bazı dönemlerde okulların faaliyetlerini durdurduğu hatta kapandığı da olmuştur. Mesela Kasım 1860 itibariyle bu okullardan biri hariç diğerleri kapalı durumda olup çoğu da harabe halindedir. Sukü'l-Garp'te kalan okulların sorumlusu Mr. Johnstone bu kötü süreçte bir araya gelebilen öğretmenleri toplayıp ileride kullanabilmeleri için onlara eğitim vermiştir. Bu ortamda okulların kurulmasını ciddi şekilde arzulayan Dürziler İngilizlere; Maruniler[498] ise daha çok Fransızlara olumlu bakmışlardır[499].

1860'ta Lübnan'da meydana gelen olaylar sebebiyle[500] eğitim faaliyetleri aksamış ise de, ertesi yıl durumun normale dönmesiyle tekrar faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Nitekim bu Lübnan'daki okullar 500'e yakın öğrencisiyle eğitime başlamıştır[501]. Okullara müracaatların artması ve yenilerinin açılması isteği Amerikan

---

497 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October 1, 1859, s. 65.

498 Lübnan Katolikleri. Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları'nın Hukukî Durumu...,* s. 11. Osmanlı Devleti'nde zımmî gruplar, hakları, yapılan düzenlemeler vs. ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. aynı eser.

499 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. V., November 1, 1860, s. 112.

500 1860'ta Suriye'de Dürzilerle Hristiyan Maruniler arasında eski kin ve düşmanlıkların bir neticesi olarak meydana gelen olayda ölümler de meydana gelmiştir. Olayın Şama da sıçramasını fırsat bilen Fransa, Marunileri himaye bahanesi ile sorunu bir Avrupa meselesi ve Osmanlı'ya müdahale için bir vesile saymıştır. 5 Eylül 1860'ta Suriye'ye Avrupa kuvvetlerinin gönderilmesi hakkında Osmanlı Devleti, Avusturya, Fransa, Büyük Britanya, Prusya ve Rusya arasında imzalanan mukavelenameye göre miktarı 12 bine ulaşacak bir Avrupa askeri birliğinin sulh ve asayişin sağlanması amacına yönelik olarak Suriyeye sevki kararlaştırılmıştır. Mukavelenameye göre bu askeri birliğin yarısı Fransa tarafından karşılanacaktır. Suriye'deki asayişin sağlanması için altı ayı yeterli gören devletler Fransız askerinin burada kalması için altı ay süre tahsis etmişlerdir. Osmanlı Devleti, gücü yettiği kadar bu askerlerin levazımını kolaylaştırmayı taahhüt etmiştir. 19 Mart 1861'de bu muahede yenilenerek Avrupa askerinin ikamet süresi 5 Haziran 1861'e kadar uzatılmıştır. Olayın yatıştırılmasının ardından Fransızlar Beyrut'tan askerlerini çekmişler, fakat Avrupa devletlerinin ısrarı neticesinde Cebel-i Lübnan'a bir çeşit muhtariyete benzeyen imtiyazlar verilmiştir. Bkz. Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri...,* s. 204, 205.) Olaylar sırasında 11.000 Hristiyanın öldürüldüğü, geride 20.000 dul ve yetimin bırakıldığı iddia edilmiştir. Bkz. Miller, s. 32. Lübnan olayları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyib **Gökbilgin**, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, C. X, S. 40, TTK Ankara 1946, s. 641-703; Şehabettin**Tekindağ**, "Lübnan", *İslam Ansiklopedisi*, C.VII., MEB Yayınları, İstanbul 1957, s. 101-107.

501 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. V., February 1, 1861, s. 156.

misyoneri W. A. Benton'un 24 Şubat tarihli *B'hamdun*'dan yazdığı mektubuna da yansımıştır. *"…Yeni okullar tanıtıldıkça daha fazla okul için müracaatlar artıyor ve yüzlerce okula ihtiyaç var…"* ifadeleri ile bölgenin eğitim taleplerini ve ihtiyaçlarını dile getirmiştir[502].

1862'de Solomon'un da İskoçya'ya gitmesi üzerine okulların tüm sorumluluğunu Mr. Benton almıştır. Bu tarihte sayısı 18 olan okulların hepsinde Protestan öğretmenler günlük 700-800 öğrenciye eğitim vermiştir[503]. Mrs. Benton'ın, Sukü'l-Garp'ten 17 Nisan 1863 tarihinde yazdığı mektuba göre Lübnan'daki okul sayısı 21 olmuştur[504].

Mrs. Benton okullara yapılan gezilerde Beyrut'un yaklaşık 30 mil doğusundaki dağın en engebeli ve vahşi vadilerinden büyük bir Dürzi köyü olan Baakleen'e gittiklerinden bahsetmektedir. Burasıyla ilgili gözlemlerine göre Baakleen'in vahşi mağaralarında bir okulun veya din görevlisinin hiç olmadığını belirtmiştir. Buradaki halk Aralık 1862-Ocak 1863'te İngiliz okullarından birine başvurmuş ve kısa bir süre sonra onlara bir öğretmen gönderilmiştir[505].

Mrs. Benton, Bakleen'e gönderilen bu öğretmen ile ilgili ilginç bir ayrıntıya yer vermiştir. Öğretmen, Maruni piskoposu tarafından işkence ile öldürülen Suriye'nin ilk Protestanı Asaad Shidiak'ın yakın akrabasıdır. Piskoposun gazabından korkarak yurdunu terk etmiş, piskopos ve papazların gücünün kırıldığını duyduğunda geri dönmüştür. Bir Protestan arkadaşından aldığı referans mektubu ile gelip Mr. Benton'dan öğretmen olarak kendisine iş verilmesini istemiştir. İş verildikten bir süre sonra yukarıda değinildiği üzere Bakleen'den gelen haber üzerine oraya gönderilmiştir. Hatırı sayılır ilim adamlarından biri olarak nitelendirilen bu öğretmen faaliyetleri ile vahşi Dürzilerin taraftarlığını kazanmış ve okuluna olan ilgiyi artırmıştır[506].

Kefr, Nebrach ve Muhtara'daki okulları da ziyaret eden Mr. Benton bu üç okulda 287 öğrenci olduğunu belirtmiştir. Dürzilere etki edilmesi açısından çok önemli bir Dürzi köyü olan Muhtara'da bir kız okulu dahi açılmıştır[507]. Haziran 1863'te çevredeki farklı topluluklardan 1000 öğrencinin eğitim görmüştür. Bu son öğrenci sayısı ile bağlantılı

---

502 *The FCS Monthly Record*, No. 27, April 6, 1862, s. 211.
503 *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14.
504 *The FCS Monthly Record*, No. 10, May 1, 1863, s. 226.
505 *The FCS Monthly Record*, No. 10, May 1, 1863, s. 226.
506 *The FCS Monthly Record*, No. 10, May 1, 1863, s. 226, 227.
507 *The FCS Monthly Record*, No. 10, May 1, 1863, s. 227.

olarak Amerikan Misyoneri W. A. Benton kişisel düşüncelerini; *"Bu okullardaki bin sesin, çok hoş dağda kimsenin evinde işitemeyeceği ya da bilemeyeceği İsa Peygamber'in havarilerine öğrettiği duayı söyleyerek kaynaştığını düşünmek çok zevk verici"* cümlesi ile ifade etmiştir[508].

1.5.1.1. Şuveyr'deki İskoç Misyon Çalışmaları

Misyon çalışmaları için Sukü'l-Garp uzun yıllar ana merkez olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu merkez Maruni fanatizminin kalesi olarak nitelendirilen Kesrivan (Kesrawan) sınırındaki Şuveyr'e taşınmıştır[509]. Lübnan okullarının merkezinin 1874 yılında Şuveyr'de kurulmasında farklı etkenler rol oynamıştır. Bunlardan birisi John Rae'nin gayretleri[510], diğeri *FCS* ve *Lebanon Schools Committee* işbirliğidir. Köyün 3000'e yakın nüfusu içermesinin yanında birçok köyü içeren nüfusça yoğun bir bölgenin ortasında bulunması da etkili olmuştur. Ayrıca Şuveyr'in (Shweir) büyük Maruni bölgesine bitişik olması nedeniyle herhangi bir çatışma riskinin olmaması da bir faktördür. İstasyon, misyoner müfettişi John Rae sorumluluğuna verilmiştir[511]. Burada görevli misyonerlerden *FCS*'nin atadığı bir papaz olan Dr. William Carslaw[512] sağlık hizmetleri yürüterek Hristiyanlığa sempati duyulmasını sağlamanın yanısıra[513], *Training Institution*'da öğretmen ve aynı zamanda bölgedeki on okulun yöneticiliğini yapmıştır[514].

---

508 *The FCS Monthly Record*, No. 14, September 1, 1863, s. 326.

509 *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 5. Merkez istasyonun 1874'te Sukü'l-Garp'ten Şuveyr'e taşınmasından sonra buradaki idadi de Şuveyr'e taşınmış olabilir. Çünkü Mrs. Benton, Sukü'l-Garp'ten 17 Nisan 1863 tarihinde yazdığı mektubunda Sukü'l-Garp'te öğretmen yetiştirmek için 14 erkek öğrencisi olan bir idadi bulunduğundan bahsetmiştir. Bkz. *The FCS Monthly Record*, No. 10, May 1, 1863, s. 226.

510 *The FCS Monthly Record*, No. 147, October 1, 1874, s. 205. İskoç Kilisesi'ne bağlı misyonerlerden olup papaz olarak 1872'de tayin edilen John Rae 1885'te ölmüştür. Bkz. *UoM (University of Manchester), John Rylands Library Special Collections (R39652)*, *Annals of the Free Church of Scotland 1843-1900*, Edited by the William Ewing, Vol. I, T&T Clark, Edinburgh 1914, s. 70.

511 *The FCS Monthly Record*, No. 147, October 1, 1874, s. 205; *The FCS Monthly Record*, No. 203, June 2, 1879, s. 139.

512 Cemiyetin yıllıklarında belirtildiğine göre 1863-1876'da papaz olarak tayin edilmiş ve Şuveyr'de (Lübnan) görev yapmıştır. Bkz. UoM (University of Manchester), John Rylands Library Special Collections (R39652), *Annals of the FCS 1843-1900*, Edited by the William Ewing, Vol. I, T&T Clark, Edinburgh 1914, s. 70.

513 Free Church'ün 1896 Ocak raporlarında misyoner W. Carslaw'ın Lübnan Dağı'ndaki Şuveyr'de yaklaşık 20 yıldır sağlık alanındaki faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir. (Bkz. *The FCS Monthly*, January 1, 1896, s. 16). *FCS'nin (İskoçya Bağımsız Kilisesi)* Yabancı misyonu hizmetinde çalışırken Lübnan'a gönderilen Carslaw'ın maaşı yabancı misyon fonlarından karşılanmıştır. (Bkz. *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 5.)

514 *The FCS Monthly Record*, No. 203, June 2, 1879, s. 139; *The FCS Monthly*, June 1, 1891, s. 173.

Şuveyr'de açılan misyon okullarının başarısı yeni okulların açılışını da beraberinde getirmiştir. Örneğin 1875'te Şuveyr'de ikamet eden bir İngiliz papazı erkeklere yüksek ilim tahsil ettirmek için bir okul açmıştır. Kısa süre sonra 13 öğrencisi olmuştur. Ayrıca aynı İngiliz papazı Şuveyr'de, Meten kıyılarında, Hammana'da ve çevre bölgelerde birkaç da ilkokul açmıştır[515]. Okulların sayısındaki bu değişim raporlara da yansıtılmıştır. John Rae, 1878 boyunca yılın ilk yarısında 21, diğer yarısında ise iki yatılı okulla beraber 22 faal okul olduğunu belirtmiştir. Bu okullara devam eden toplam öğrenci sayısı ise 1094'tür. Ona göre her ne kadar tüm köylerde kilise okulları olması uygulanabilir olmasa da 1879 itibariyle Lübnan'da bu okullardan 12 tane bulunduğunu ve kayıtlı 355 kişiden 191'nin devam ettiğini yazmıştır. Yine Rae'nin belirttiğine göre kendisinin her pazar öğleden sonra aralarında *Training School* erkek öğrencilerinin de olduğu kız ve erkeklerden oluşan 38 kişiye eğitim verdiği İncil sınıfı vardır. Okul ve öğrenci sayılarının yanısıra J. Rae, 1879 yılı için misyonun durumu ve gelişmesi ile ilgili farklı detayları da sunmuştur[516]:

> "Çalışmalarımız tüm Lübnan'a uzanmıyor sadece bir yerle sınırlıdır. Dağın bazı kısımları evangelik misyonlara veya okullara açık değil ve diğer bölümlerde başka çalışanlar var. Okullarımızı kurduğumuz Meten bölgesi Lübnan'ı bölen 20 bölgeden biri. …Bölgemiz kuzeyde Köpek Nehri'nden güneyde Şam yoluna ve denizden Lübnan sırtlarına kadardır (Beyrut şehri ve banliyöleri hariç). Muhtemelen 44.000'den fazla nüfusa sahiptir. Daha basit açıklama ile birçok küçük köyü ve 40 büyük köyü ve bazılarının 3–4000 nüfusu var; Dürziler, Maruniler, Rumlar, Katolikler ve çok az sayıda Müslüman. 5 yıl önce burada Lübnan okulları hariç bir tek evangelik okul veya başka bir birim bile yoktu. Şimdi bile işgal edebileceğimizden fazla yer var. Şuveyr köyünün nüfusu 3000 olup dağın en engebeli ve yoğun nüfuslu yerindedir. Ülkeyi ziyaret eden yolcuların küçük kayalığa yolları hemen hemen hiç uğramaz, Şuveyr yolun oldukça dışındadır" [517].

İdadinin seçkin öğrencilerinden birkaçı Beyrut Koleji'ne gönderilmiştir. *FCS'*nin Safed'deki misyoneri Dr. Khaleel Saadeh ve *Şeyh Osman*'daki[518] misyonerlerinden

[515] *The FCS Monthly Record*, No. 150, October 1, 1875, s. 8.
[516] *The FCS Monthly Record*, No. 203, June 2, 1879, s. 139. Rae, aynı zamanda okuyabilen ve okumayı arzu edenler için bir kütüphane kurma arzusunu dile getirmiştir. Bkz. *The FCS Monthly Record*, No. 147, October 1, 1874, s. 205.
[517] *The FCS Monthly Record*, No. 203, June 2, 1879, s. 139.
[518] *FCS'nin* Aden yakınındaki misyonudur. (Bkz. *The FCS Monthly*, June 1, 1897, s. 141.)

birisi dahi Şuveyr'dendir. *FCS*'nin 1891 Haziran raporunda misyonun eğitimle ilgili kısmında din farkı gözetilmediği belirtilmiştir. Aynı raporda okullar için bir yıllık eğitim maliyeti 600 sterlin [519] olarak gösterilmiştir. Muhtemelen maddi kaygılarla 20 olan okul sayısının 10'a düşürülmesi düşüncesinden bahsedilirken bu durumun birilerine acı vereceği eklenmiştir[520].

Okulların sayısının azaltılıp azaltılmadığı noktasında *FCS Monthly*'de net bir bilgi bulunamamıştır. Fakat aşağıda da bahsedildiği üzere Dr. Carslaw'ın 1893-1894 yılına ait raporu göz önüne alındığında bunun gerçekleştirlmiş olduğu düşünülebilir. Okulların sayısı azalmış olsa bile Şuveyr önemini kaybetmemiştir. Özellikle erkek öğrencilerin okutulmasına önem verildiği Dr. Carslaw'ın tespitleri arasındadır. Lübnan'ın başka hiçbir köyünde bulunmayan bir özelliktir. Bunun nedenini ise ailelerin erkek çocuklarına iyi bir eğitim vermek için taşıdığı yoğun arzuya bağlarken kendi çalışmalarının etkisine değinmekten geçememiştir[521].

1.5.1.1.1. Şuveyr Erkek Okulu (Yatılı İdadi)

İdadi derecesindeki bu erkek okuluna misyon tarafından *Suriye Protestan Koleji*'ne daha ileri düzeyde öğrenciler yetiştirme[522], köy okulları için yetenekli öğretmenler hazırlama ve öğrencilerin hayat koşullarına hazır hale getirilmesi gibi görevler yüklenmiştir[523].

Fakat 1893-94'ten birkaç yıl önce bu okulun konaklama sistemindeki kısıtlı olanaklar nedeniyle okuldaki öğrenciler terkedilmiştir. Bu nedenle çok büyük bir verimliliğin feda edildiği düşünülmüştür. *Boys' High School*'un yatılı kısmında yaşanan bu problem, köy okulları için yetenekli ve güvenilir öğretmenler yetiştiren kaynağın kesilmesi ve

---

[519] Loanza G. Benton 1862'de Lübnan'daki bir okulun yıllık masrafının 24 £ olduğunu belirtmiştir. (Bkz. *The FCS Monthly Record,* No. 1, August, 1862, s. 14.)

[520] *The FCS Monthly*, June 1, 1891, s. 173.

[521] *The FCS Monthly*, January 1, 1898, s. 13. Dr. Carslaw 1897 yılında Lübnan'daki görevinden izinle ayrılmasından sonra 1898'de Mrs. Carslaw ile Şuveyr'e geri dönmüştür. Yaklaşık 400 insanın tam bir mil öteden kendilerini karşılamak için gelmeleri onları şaşırtmış ve memnun etmiştir. Eğer bilgi doğruysa bu durum halkın misyona, dolayısıyla eğitime olan ilgisinin bir göstergesi sayılabilir. (Bkz. *The FCS Monthly*, June 1, 1897, s. 141; *The FCS Monthly Record*, January 1, 1898, s. 13.)

[522] Suriye Protestan Okulu'na gönderilen öğrencilerin akademik gelişimleri de takip edilmiştir. Örneğin gönderilen öğrencilerden ikisi 1893-94 yılında sınavlarını başarılı bir şekilde geçmiş, biri üç dersten tam not almıştır. Öğrencilerin eksik kaldıkları tek ders olan Fransızca'daki dezavantajlı durumlarının nedeni Şuveyr okulunda dil için bir hocanın ücretini karşılayamamalarına bağlanmıştır. (Bkz. *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 14)

[523] *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 6-15.

misyona bağlı işin hayati bağlarının kopması olarak yorumlanmıştır. Bu durumun neticesinde okul aşamalı olarak düşüş kaydetmiştir. Bu dönemde gündüz okulu olarak hizmet vermesiyle, sağladığı yararlar Şuveyr köyü ile sınırlı kalmıştır. Çocuklarını Şuveyr'de yatılı okutmaları için diğer köylüler ikna edilememiştir.

Şuveyr'deki *Boys' High School* aşağıdaki nedenlerden dolayı yatılı okul haline getirilmek istenmiştir:

1) Misyonun köy okullarında öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Şuveyr'deki öğrencilerin okulda yeterince kalmamaları gerekli eğitimleri tamamlamalarını engellemiştir. Bu da misyonun öğretmen ihtiyacını kendi eğittikleri ve yetiştirdikleri kişilerle karşılayamamasına neden olmuştur. Bir adamın yalnızca okuyup yazabildiği için bir köy okulunda görevlendirebilecek kadar kalifiye sayıldığı dönemler artık geçmiştir. Bu nedenle daha iyi eğitimli insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Raporda dikkat çekilen bir husus da Kolej'de yetiştirilen öğrencilerin köy okullarında öğretmenlik yapmamalarıdır. Maaşların düşük, işlerin zor olması ve bu öğrencilerin İngilizce'yi çok iyi bildiklerinden şanslarını hemen döndürme umuduyla Amerika'ya gitmeyi tercih etmeleri bunun nedenleri arasında gösterilmiştir. İşgücünü temsil edecek gençlerin, ülkeleri onların çabalarına çok ihtiyaç duyarken, gelecekleri için yabancı ülkelere gitmeleri çok üzücü bir durum olarak yorumlanmıştır.

Eski yatılı okul misyonun kuruluşları arasında en verimli olanıdır. Burada kilise üyelerinin büyük çoğunluğunun eğitilmesi ve neredeyse tüm öğretmenlerin yetiştirilmesi bunun göstergesi olmuştur. Bu başarıda en önemli faktör ise öğrencilerin gece gündüz gözetimleri altında olmaları ve kaldıkları dört yıl boyunca, zamanla, Protestan olabilmeleri için gerekli düşünce alışkanlıklarını edinmeleridir. Carslaw'ın raporu yazdığı tarih itibariyle erkek okulu yatılı değildir. Okulda öğretilenlerin öğrenciler evlerine gittiğinde etkisiz hale geldiğinden şikâyetçidir[524]. Gündüz öğrencilerinin akşam olduğunda evlerine dönmesi ve gün boyunca üzerlerinde oluşturulan iyi etkiyi kaybetmeleri ciddi bir dezavantaj olarak nitelendirilmiştir.

Ayrıca rapora göre buradaki Protestanlar arasında bile, İngiltere'deki gibi *ev hayatı* diye bir şeyin olmadığı ve sonuç olarak Protestanların yeni neslinin, babaları ile aynı

---

[524] *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 14.

karaktere sahip bulunmadıkları açıklanmıştır. Bu nedenle de bir evin nasıl olması gerektiği hakkında bir fikir edinebilmeleri için Protestanlar'ın çocuklarının yatılı okulda yetiştirilmesinin çok gerekli olduğu görüşü bir çözüm olarak sunulmuştur.

2) Dr. Carslaw, *Boys' High School*'da teknik eğitim verilmesine yönelik teklifte bulunmuş fakat fon sıkıntısı yüzünden komite bunu denemekte tereddüt etmiştir. Zaten Dr. Carslaw yatılı sistemi canlandırma talebini *FCS* komitesine iletirken maddi kaygılarını da ifade etmiştir. Bu noktada çocukların ebeveynlerinin ortalama gelir düzeylerinin düşüklüğü nedeni ile okulun kendi kendine yetmesi için istenen ücretleri ödemelerinin mümkün olmadığı gerçeği de eklenmiştir[525]. Raporda ayrıca tekrar açılması durumunda yatılı okulun yapılacak değişiklikle bir zanaat okulu haline getirilmesi üzerinde durulmuştur.

Dünyanın diğer misyon alanlarındaki deneyimler neticesinde bazı endüstriyel eğitim türleri ile Hristiyan öğretimini birleştirmenin olumlu sonuçlar doğurması bu fikri tetikleyen hususlardan birisi olmuştur. Bu nokta göz önünde bulundurularak, katı bir Hristiyan temeli üzerine kurulu olan Lübnan okullarının da böyle bir yola yönelmesinin son derece uygun olduğu ileri sürülmüştür. Carslaw bu fikrin doğuşunda etkili olan faktörleri farklı açılardan yorumlamıştır[526]:

a) Tıp Alanındaki Kadro Fazlalığı ve Diğer Problemler

Ön eleme sınavını vermeyi başarabilen öğrencilerden her biri kolejin tıp kısmına girmiştir. Ancak onlar için gelir sağlayacak yeterli kadro o zaman itibariyle mevcut değildir. Tıp bölümü öğrencilerinin çok kalabalık olması, bu bölüme kabul oranının aynı seviyede devam etmesi halinde büyük şehirlerdeki doktor sayısında ihtiyaç fazlasını doğuracağı kanaati hasıl olmuştur. Genç doktorların yetenekleri ve seviyeleri itibariyle dağ kasabalarında ufak gelirlerle tıbbi çalışmalar yapma konusunda ciddi şekilde hevesli oldukları belirtilmiştir. Ayrıca o günün şartlarında tıbbi uzmanlık, eğitimli genç erkeklerin para kazanmak konusunda belki de tek iyi fırsatı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bilgilere ek olarak misyon, amaçlarının öğrencileri koleje göndermek olmaması gerektiğini gündeme getirmiştir. Çünkü bu öğrenciler sadece ilaçlar üzerine eğitim

---

[525] *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 8.
[526] *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 15, 16.

görüp bu sayede daha fazla parayı kolayca kazanma olanağına sahip olmaktadırlar. Tıp öğrenimi görmüş bu genç erkekler arasında sadakatsizliğin yayılması da tıp eğitimi almaları için gönderilmeleri konusuna itiraz edilmesine sebep olmuştur. Bu noktada bazı gençlerin evlerinde kendine özgü hurafeler ve batıl itikatlar ile eğitim görmelerinin çabalara rağmen onları sadakatsizliğe ve sahtekârlığa ittiği gerçeği de dile getirilmiştir. Bu tür etkiler altında öğrencilerin tıp eğitimi için gönderilmesinin doğru olmayacağı düşünülmüştür.

b) Zanaatın Misyona Getireceği Faydalar

Bu bursiyerlerin sıradan işçiler yerine daha becerikli marangozlar, taş işçileri ve bunun yanında da dürüst ve güvenilir insanlar haline getirecek bir eğitim verilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir. Bu düşüncenin ortaya atılmasında Şuveyr'in merkezi olduğu bölgede taş işçiliğinin ve inşaatçılığın nesiller boyu bölgedeki erkeklerin hayatındaki tek meşguliyet alanı olması etkilidir.

Bu taş işçileri Lübnan ve Beyrut'ta iş bulamadıklarından tüm Suriye ve Filistin'de dolaşmış, hatta bazen Havran'a kadar gitmişlerdir. Bazıları yanlarında İncil'i gittikleri yerlerdeki insanlara okumuşlardır. Bunun misyon tarafından işitilmesi, daha iyi öğrenim görmüş bir dizi adamın eğitilip Hristiyanlığın tam anlamıyla onlara aktarılması ile bu kişilerin seyahatlerinde paha biçilemez bir etki yapacağı fikrini doğurmuştur. Bütün bu noktaları göz önüne alarak raporda yatılı okul eğer tekrar açılırsa eğitimin daha zanaatsal bir temele dayanması gerektiği tavsiye edilmiştir.

Yatılı okulun açılabilmesi için mali etkenler de göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin okul ücretinin en başta yıllık yaklaşık 7,5 sterlin olmasına karar verilmiştir. Bu miktar iyi bir şekilde kullanıldığında bir öğrencinin giderlerini karşılayabilecektir. Ama maaşları yıllık 24 sterlin üzerine çıkmayan öğretmenler ve çok sayıdaki diğer Protestanların oğullarını daha düşük bir ücretle teslim edecekleri göz önünde bulundurulduğunda belirtilen ücret yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine öğrencilerin tüm masraflarının karşılanması için İskoçya'daki komite üyelerinin 70 sterline onay vermesinin gerekli olacağı düşünülmüştür[527].

---

[527] Yapılacak tamirat giderleri ve mobilyalar hesaba katılmamıştır. Bkz. *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 15. Yapılacak tamirat giderleri ve mobilyalar hesaba katılmamıştır.

1.5.1.1.2. Şuveyr Kız Yatılı Okulu

Robertson & Lumsden, raporlarında Miss Mary Dobbie'nin denetimindeki Kız Yatılı Okulu hakkında şu bilgilere yer verilmiştir[528]:

> "(Bu okul) Lübnan'ın gelecekteki kadınlarına sadece İncil temelli bir eğitim vermez aynı zamanda onları Hristiyan ana vatanın etkileri altında tutar, yerli üretim alışkanlıkları ile onları eğitir ve sonraki yaşamlarında uygulayacakları düşüncelerle donatır".

Ekim ayının ilk pazartesi günü başlatılan eğitim-öğretim yılı temmuz ayının sonunda bitirilmiştir. Bu kurala rağmen 1893 yılında Şuveyr'deki suçiçeği salgını sebebiyle okul her zamanki vaktinde açılamamıştır. Ayrıca okulun ekim ayının ortasında açılmasından kısa bir zaman sonra boğmacaya yakalanan küçük bir kız diğerlerine bulaşır korkusuyla evine gönderilmiştir.

Hastalıklar yanında okuldaki öğrencilerin devamına etki eden farklı faktörler de yer almıştır. Okulun havadar bir mevkide olmasına rağmen uçurum kenarında bulunması mevcudu etkileyen bir neden olarak sayılmıştır. Şuveyr'deki aileler kızlarının gitmesi için gayet istekli iken çevre kasabalardaki aileler kızlarını tehlikeli bir ortama göndermeye çekinmişlerdir. 1893-94 itibariyle on beş öğrencisi mevcut olup; dokuzu Ortodoks, üçü Katolik Kilisesi mensubu ve üçü ise Protestan'dır. Öğrenci sayısındaki düşüş okul ücretlerine de yansımış olmalı ki her bir kız tarafından okula ödenen ücret miktarı 4437 kuruş (32 £) olmuştur.

Okul ücretlerinin artmasına neden olan bu duruma rağmen eğitim kalitesinin etkilenmediği gözlemlenmiştir. Buna delil olarak her dönemin sonunda yılda üç defa sınava tabi tutulan kız öğrencilerin başarıları, tüm branşlardaki istikrarlı ilerleme ve okulun genel durumunun eskisine oranla çok daha yüksek olması gösterilmiştir.

1.5.1.3. Köy Okulları

Dr. William Carslaw'ın 1893-1894 yılına ait raporunda Lübnan'daki dokuz köy okulu ile ilgili bilgiler şöyle özetlenmiştir[529]:

---

[528] *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 6, 19, 20.
[529] *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 16, 17.

1. Şuveyr Erkek Okulu

Yirmi yıldan fazla bir süre bu okulda sadakatle çalıştığı belirtilen öğretmenin zamanın bayağı gerisinde olması önemli bir eksiklik olarak gösterilmiştir. Yine de İskoç Kilisesi'nin en iyi üyelerinden birisi olduğu söylenerek onurlandırılmıştır. Okulun daha iyi bir hale getirilebilmesi için öğretmene bir asistan verilmesi o yıl itibariyle bir çözüm olarak düşünülmüştür.

2. Şuveyr Kız Okulu

Okula katılım ve öğretim seviyesi çok iyidir.

3. Ain Sindiani

Şuveyr'den on beş dakikalık yürüme mesafesinde bulunan bir köydür. Rum Kilisesi'ne bağlı sakinleri çok sıcakkanlıdır. O dönem itibariyle İskoç okulu buradaki tek okuldur. Katılımın ve öğretimin çok iyi olması bu duruma bağlı olmalıdır.

4. Mutein

Şuveyr'den iki saatlik yürüme mesafesinde bir köydür. Halkı çoğunluğunu Maruniler'in oluşturduğu, Yunan Katolikleri ve Dürziler olmak üç mezhebe ayrılmıştır. Okula kayıtlı öğrenci sayısı çok fazla olduğu gibi öğretmeni misyonun en iyilerinden birisidir.

5. Kefr Silvan

Şuveyr'den at vasıtasıyla yaklaşık beş saatlik bir yolculukla ulaşılabilmektedir. Eğitim kalitesi iyi olarak nitelendirilen okula katılımın üst düzeyde oluşu halkın çoğunluğunu Dürziler'in oluşturmasına bağlanmıştır.

6. B'Tughreen Erkek Okulu

Halkı Rum ve Katolik olan bu köy, at ile Şuveyr'den bir saat on beş dakikalık bir mesafededir. Okul misyonun köy okulları arasında en iyisi olarak vasıflandırılmıştır. Öğrenci sayısının çok fazla olması nedeniyle iki öğretmen çalıştırılmıştır.

7. B'Tughreen Kız Okulu

Öğrencileri uyanık ve zeki olan okul çok iyidir. Okulu incelemeye gittiklerinde kızların Yeni Ahit hakkındaki sorulara hızlı ve zekice cevaplar vermeleri Dr. Carslaw'ı son derece memnun etmiştir.

8. Kefr Akab

At ile Şuveyr'den yaklaşık üç saatlik bir yolculuk mesafesinde olup *Kafatası Vadisi'*nde açılmıştır. Protestan çocukları için eğitim vermeyi hedefleyen okulda öğretim mükemmeldir.

9. Kinshara

Köyde halkın çoğunluğu Rum asıllı Katolik'tir. Halkın talebi doğrultusunda açılan İskoç misyon okulunun ilerleme kaydettiğini gören Cizvitler de bir okulu faaliyete geçirmişlerdir. Cizvit etkisi neticesinde İskoç okulundaki öğrenci sayısı büyük oranda azalınca okulun kapatılmasının daha iyi olacağı düşünülmüştür. Bu okulların 1893 ve 1894 yıllarına ait kayıtlı öğrencileri ve devam çizelgeleri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 24: Lübnan İskoç Misyonu Okullarında Kayıtlı ve Devam Eden Öğrencilerin Sayısı (Ağustos 1893-Temmuz 1894)

Yıl / Ay		Okul Sayısı	Kayıtlı Öğrenci	Ortalama Devam	Açıklama
1893	Ağustos	9	421	357	Erkek İdadi Okulu ve Kız Yatılı Okulu için tatil dönemidir.
	Eylül	9	390	349	
	Ekim	11	405	340	
	Kasım	11	410	358	
	Aralık	11	425	379	
1894	Ocak	11	409	378	
	Şubat	10	404	373	Khinsara'daki okul kapanmıştır.
	Mart	10	410	377	
	Nisan	10	401	364	
	Mayıs	10	401	363	
	Haziran	10	372	321	
	Temmuz	10	390	341	
Aylık Ortalama			**403**	**358**	

Kaynak: *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 24.

Tablo 25: Lübnan İskoç Misyonu Okullarında Mezheplere Göre Öğrenci Dağılımı (Temmuz 1893)

Okulun Adı	Yunan Ortodoks	Yunan Katolik	Maruni	Dürzi	Protestan	Toplam
Şuveyr İdadi Okulu	21	3	...	...	8	32
Şuveyr Kız Yatılı Okulu	8	3	...	...	3	14
Şuveyr Gündüz Okulu (Erkek)	29	3	...	...	3	35
Şuveyr Gündüz Okulu (Kız)	31	6	...	...	8	45
Ain Sindiani Okulu (Karma)	48	...	...	...	...	48
B’Tughreen Okulu (Karma)	74	10	...	...	...	84
B’Tughreen Okulu (Erkek)	34	2	...	...	...	36
Khinsara Okulu (Kız)	...	20	...	...	...	20
Kefr Akab Okulu (Karma)	4	12	...	...	9	25
El Mutein Okulu (Karma)	6	...	16	11	...	33
Kefr Silvan Okulu (Karma)	...	...	...	38	...	38
Toplam	**255**	**59**	**16**	**49**	**31**	**410**

Kaynak: *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 25.

Tablo 25’e bakıldığında İskoç misyonunun faaliyet gösterdiği 11 okula 1893 itibariyle toplam 410 öğrencinin devam ettiği görülmektedir. Bu rakam *Tablo 24*’teki istatistikle karşılaştırıldığında sadece Kasım 1893’te yeralan toplamın aynı olduğu görülmektedir. *Tablo 25*’e göre bu okullara en fazla talep gösteren kesimin Rum asıllı Ortodoks ve Katolikleri olduğu söylenebilir. Okulların bu mezheplere mensuplarının yoğun olarak yaşadığı kesimlerde kurulmuş olma ihtimali de gözardı edilmemelidir. Nitekim Ain Sindiani, B’Tughreen ve Khinsara’daki okullara sadece Rumların devam etmiş olması bu düşünceyi desteklemektedir. Maruni ve Dürziler sadece El Mutein’deki karma okulda eğitim görmektedir. Kefr Silvan’daki okula ise sadece Dürziler devam etmiştir. *Friends’ Mission* da yukarıdaki tabloda mevcut mezheplere mensup insanların yaşadıkları yerlerde aktif olarak eğitim faaliyetleri yürüten başka bir cemiyet olmuştur.

1.5.2. Dostların Misyonu (Friends' Mission) Tarafından Açılan Okullar

1.5.2.1. Cemiyetin Brummana Köyü'ndeki Faaliyetleri

Friends Mission'ın (*Quaker*) Lübnan faaliyetlerinin başlamasında Theophilus Waldmeier'ın önemli bir yeri vardır. Waldmeier, İsviçre'de bir Katolik olarak doğmuştur[530]. Alman-İsviçreli bu misyoner, Cebel-i Lübnan'a[531] ilk olarak 1867'de gelmiştir[532]. Waldmeier'in Brummana'daki sözde Hristiyanların *"İsa kim, ne yapıyor, nerde ikamet ediyor?"* şeklindeki sorularıyla karşılaşması bu din mensuplarının bir kısmının dinî bilgilerinin derecesini göstermesi açısından önemlidir[533]. Waldmeier'in Lübnan'da bulunduğu bu dönemde 1869 yılından sonra Saleeby tarafından Brummana'da sonradan Friends' Mission'a devredilecek olan bir okul açılmıştır[534]. Saleeby İngiltere'yi ziyareti sırasında Darlington'da bulunan Quaker tarafından bir gündüz okulu açması için para ve haritalarla desteklenmiştir. Bu nedenle Saleeby'ın Brummana'da açtığı bu okula *Darlington Station* ismi verilmiştir[535].

Saleeby, Brummana'da bu çalışmaları yürütürken Waldmeier boş durmamış, 1872'de İngiltere'de *BSS* misyonerleri ile görüşmüştür[536]. İsviçre'deki arkadaşlarının gönderdiği para ile 1873'te *Brummana Girls' School*'u açmıştır. Okulun ilk öğretmenliğini yerel halktan biri olan Hanni Ferah yapmıştır[537].

---

530 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 1.
531 Trablus'tan başlayan ve denize yaklaşarak güneydoğuya yönelen Suriye dağ zinciridir. Bkz. Mostras, s. 74.
532 http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
533 Henry T. **Hodgkin**, *Friends Beyond Seas*, Headley Bros Publishers, London 1916, s. 86.
534 http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
535 Hodgkin, s. 80; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
536 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 179; Hodgkin, s. 82.
537 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 256; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15. Bir Osmanlı belgesinde 1873 yılında Brummana'da Friends' Mission tarafından dört tane ruhsatsız okul açıldığı kaydedilmiştir. Bkz. *Tablo 27.*

Resim 21: Kız Okulu (1899)
Kaynak: http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

Waldmeier, İngiltere ziyareti dönüşünde sağladığı destekle Brummana'nın kenarında Bereket al-Ghanem denilen ve sonradan Aynü's-Selâm (Ain Salaam) adıyla anılacak olan 72 sterlin değerinde 16.720 m^2 büyüklüğünde bir arsa satın almıştır. Çam, incir ve dut ağaçları ile iki şelalenin bulunduğu arsada Training Home inşası planlanmıştır. *The Friends' Syrian Mission* erkek okulu için bir bina alımına izin vermiştir. Aynı yıl Saleeby "Darlington Station" okulunu Waldmeier'e devretmiştir. Dar Bsaleem'de açılan okul ile misyona ait okul sayısı 1874 bitmeden dörde yükselmiştir[538].

Aynı yıl bu dört okulda beş yaşından on beş yaşına kadar 110 erkek ve kız öğrenci eğitim görmüştür. Okulların öğrencileri Dürzi, Yunan Ortodoks, Yunan Katolik ve Maruni mezheplerine mensuptur. Ücretsiz olan okullar İsviçre tarafından desteklenmiştir[539]. Misyonun faaliyet gösterdiği alan Brummana merkez olmak üzere yedi köyü kapsamıştır. Bu köylerin üçü Brummana'nın kuzey batısında olup Waldmeier en uzak olanına bir buçuk saatte ulaşabildiğini belirtmiştir. Roomy ve Neby'de de okulların açılması ile 1875 yılında okul sayısı altı olmuştur. 1876 yılında Mansouireh'de bir erkek ve bir de kız okulu faaliyete başlamıştır. 1876 yılında Training Home yakınındaki eski ipek fabrikası satın alınmıştır. Burası yaşı büyük erkeklerin marangozluk ve diğer el sanatları öğreneceği bir meslek okuluna dönüştürülmüştür[540].

---

538 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier*…, s. 277, 280; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
539 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier*…, s. 280 - 284.
540 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier*…, s. 299, 300; Hodgkin, s. 107.

Yeni binası hazırlanana kadar *Boys' Training Home (Brummana High School:BHS)* 1876'da kiralık bir evde on öğrenci ile açılmıştır. Tecrit edilmiş dağ bölgesine okuma yazma ve değişik fikirler getiren okul büyüyerek beş yıl içinde öğrenci sayısını 300'e çıkarmıştır. *Boy's Training Home'*un yeni binası 1878'de kullanıma açıldığında bünyesinde Cebel-i Lübnan'daki tek dispanseri barındırmıştır[541]. Bu dönemde Training Home'da öğretmenlik yapan Dr. Beshara J. Manasseh, sonrasında zamanının tamamını misyonun tıbbi çalışmalarına harcamıştır[542]. 1880'in sonlarında Training Home erdemli bir Hristiyan öğretmen olarak nitelendirilen Suriyeli Lütfullah J. Rızkallah'ın idaresine verilmiştir[543].

1882'de Brummana'da *Girls' Training Home* açılmıştır[544]. 1887 yılında Almanya'da tek başına çalışmalar yapan Thomas Little bu misyona katılmış olup böylece faaliyetlerin daha da güçlendirilmesi mümkün hale gelmiştir[545].

Resim 22: Thomas Little ile İncil Sınıfı (1888)

Kaynak: http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

---

[541] Hodgkin, s. 83; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
[542] Hodgkin, s. 86.
[543] http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15. 1911 yılına ait raporda Rızkallah'ın idari görevinin devam ettiği belirtilmiştir. Gilbert **Gilkes,** Henry T. **Hodgkin**, *Report of the Deputation to Friends' Mission in Syria (March-April 1911)*, Friends' Foreign Mission Association, 23rd May, 1911, s. 38.
[544] http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
[545] Hodgkin, s. 108. Bkz. *Resim 22.*

1889'da Brummana köyü, Beyrut'a yeni bir araba yolu ile bağlanmasına rağmen çoğu öğrenci okula hâlâ yürüyerek ya da eşeksırtında ulaşmaya devam etmiştir[546].

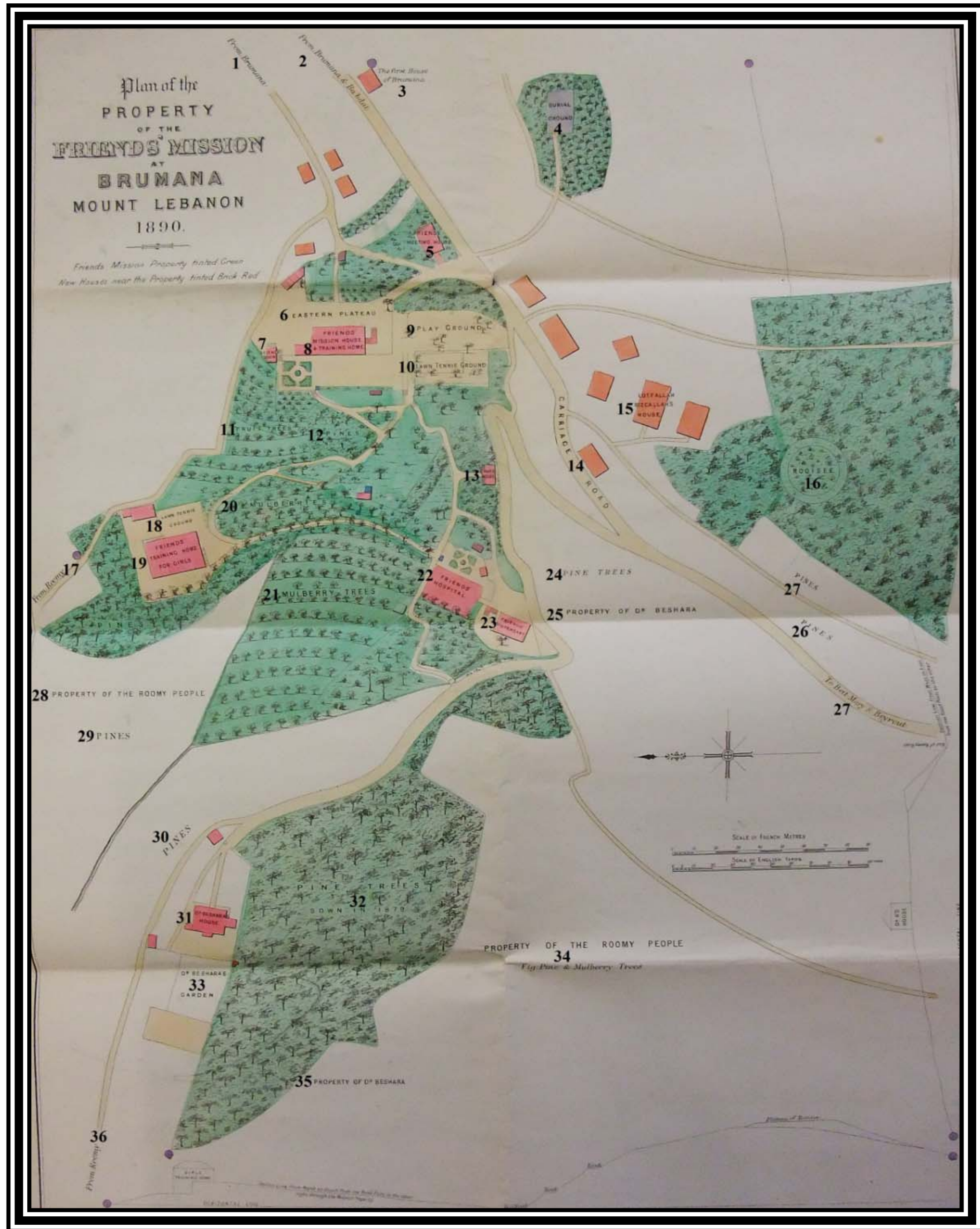
Resim 23: Aynü's-Salem / Brummana

Kaynak: *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 327.

Theophilus Waldmeier'in otobiyografisinde yer alan *Resim 23 Friends Mission*'ın Brummana'daki binaları ile ilgili *Resim 24*'teki planı destekler niteliktedir. Yapılan eklemelere rağmen yıllar sonra bile okul ve çevresi bu görünümü ile ilgili pek bir şey kaybetmemiştir[547].

546 http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

547 Okulun internet sitesinde [bkz. http://www.bhs.edu.lb/] yer alan güncel fotoğraflar 1890 yılına ait plan ile diğer tarihi fotoğraflar karşılaştırıldığında bu durum görülecektir.

Resim 24: Friends' Mission'a Ait Mülklerin Planı (Brummana 1890)

Kaynak: *Library of the Religious Society of Friends* (Londra/İngiltere), Syria S/1 (Kütüphanede bulundurulan arşiv malzemesidir. Bu kütüphanedeki diğer klasörler gibi S/1 klasörü de düzenli olmadığından belge numarası verilememiştir.) 1- Brummana'dan. 2- Brummana ve Bağdat'tan. 3- Brummana'nın ilk evi. 4- Mezarlık. 5- Cemiyetin Toplantı Evi. 6- Doğu platosu. 7- Bilim odası. 8- Cemiyetin misyon evi ve Eğitim Enstitüsü, 9- Oyun sahası. 10- Çimenlik tennis alanı. 11- Meyve ağaçları. 12- Çamlar. 13- ?. 14- At arabası yolu. 15- Lütfullah Rızkallah'ın Evi. 16- ?. 17- Roomy'den. 18- Çimenlik tennis alanı. 19- Kız Eğitim Enstitüsü. 20- Dut ağaçları. 21- Dut ağaçları. 22- Hastane. 23- Dispanser. 24- Çam Ağaçları. 25-Dr. Beshara'nın Mülkü. 26- Çamlar. 27- Çamlar. 28- Roomy'li insanların mülkleri. 29- Çamlar. 30- Çamlar. 31- Dr. Beshara'nın Evi. 32- 1879'da dikilen çam ağaçları. 33- Dr. Beshara'nın Bahçesi. 34- Roomy'li insanların mülkleri (İncir, çam ve dut ağaçları) 35- Dr. Beshara'nın Mülkü. 36- Roomy'den.

1902'de Boys' Training Home, *Boys' High School* adını benimsemiştir. Aynı yıl çoğu okulun kızlar ve erkeklere ayrı eğitim verdiği bir sırada *BHS* aniden karma okul haline dönüştürülmüştür[548]. Aileler çocuklarını cemiyetin bakımına teslim etme ve ayrıcalıklı olma konusunda istekli olmuşlardır. 1913 yılı boyunca okullardaki öğrenci sayısı azalmıştır[549]. I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti tarafından hastane olarak kullanılan okul binaları 1919'a kadar yeniden açılmamıştır[550].

Brummana Endüstri Okulu (Technical School)

Yaşı büyük erkeklerin marangozluk ve diğer el sanatları öğreneceği bir okuldur[551]. Bu okulun varlığı eğitsel elişi çalışmalarının değerinin ne kadar iyi anlaşıldığını göstermiş ve bu durum cemiyetin raporuna da yansıtılmıştır. Sonraları okul müfredatında yer alan erkek öğrencilere marangozluk sanatının öğretilmesinin daha da güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda hobilerin yokluğu, ayrıca büyük bir talihsizlik olarak yorumlanmıştır. Genç misyoner öğretmenlere okulda çalışmaya başladıklarında, çocukların boş zamanlarını doğru kullanmaları noktasında yönlendirilmelerine fırsat tanımaları önerilmiştir. Çocukların özellikle kışın, okul mobilyaları ile sıkıştırılmış iç karartıcı ve soğuk okul odalarında uzun saatler boyunca yaşamalarına karşı çıkılmıştır. Bunun yerine öğrencilerin hayal güçlerinin kendilerini yönlendirdiği şekilde model oluşturmak, çiçek dikmek, doğal tarih günlükleri yapmak gibi, elleriyle çalışmaktan mutlu olacakları yerlere sahip olabilmenin büyük bir kazanç olacağı vurgulanmıştır[552].

1.5.2.2. Cemiyet'in Lübnan'ın Diğer Köylerinde Açtığı Okullar

Friends' Mission 1873 yılında Brummana'da açtığı dört okuldan başka yine aynı yıl ikisi Beyt Meri köyünde, biri de İbadiye köyünde olmak üzere üç ruhsatsız okul daha

---

548 http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
549 Hodgkin, s. 166.
550 http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15. I. Dünya Savaşı sonrasında da falliyetlerine devam eden okul, bağlı olduğu cemiyet için ayrıca etkileri açısından da eğitim tarihindeki önemini korumuştur. Örneğin Usame bin Ladin'in de 1960'ların ortalarında 10 yaşında iken bu okula kayıtlı olması okulun tarihi açısından dikkate değer bir husustur. Bkz. Steve **Coll**, *The Bin Ladens: An Arabian Family in the American Century*, The Penguin Press, New York 2008, s. 140'tan naklen: http://en.wikipedia.org/wiki/Brummana_High_School 26.12.2013 10:15; http://en.wikipedia.org/wiki/Personal_life_of_Osama_bin_Laden 26.12.2013 10:15.
551 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 300; Hodgkin, s. 107.
552 Gilkes, Hodgkin, *Report ... (March-April 1911)*, s. 35.

açmıştır. Bunlar haricinde 1900 yılına kadar değişik tarihlerde Lübnan'ın farklı köylerinde cemiyet yine ruhsatsız 10 okulu faal kılmıştır[553].

Cebel-i Lübnan'da açılmış olan okullar ile ilgili misyoner raporlarından ve İngiliz arşivlerinden elde edilen yukarıdaki bilgiler yanısıra Osmanlı arşivlerinde adı geçen coğrafyada faaliyet gösteren bu kurumlar hakkındaki veriler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. İngiliz okulları ile ilgili 1903'te Babıali'ye sunulan defterdeki bilgilere göre bu okulların kaza ve köylere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 26: Cebel-i Lübnan'da Açılmış Olan İngiliz Okulları (1903)

Okulun Bulunduğu		Okul Sayısı		Kuruluş Tarihi
Kaza	**Köy**	**E**	**K**	
Şuf	-		1	1863
Şuf	-	1	1	1868
Şuf	-	1	1	1886
Zahle	Nefs-i Zahle	1	1	-
Metn	Brummana	2	2	1873
Metn	Bekfeya		1	-
Şuf	Şimlan	1	1	1859
Cebel	Ayn Anub	1		1884
Toplam		**7**	**8**	
		15		

Kaynak: *BOA*, MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 3.

*Tablo 26'*da verilen bilgiler haricinde bir de İngiltere Sefareti'nin bildirdiği cetvelde hiç bahsetmediği okullar da vardır. Metn kazasının çeşitli karyelerinde bulunan 14 tane erkek ve 10 tane de kız okulunun kuruluşu ile ilgili bir izin verilmemiştir. Ayrıca Kisrevan kazasının karyelerinde 3 tane erkek okulu olup bu okulların kuruluşu ise sonradan bildirilmiştir[554].

*Tablo 26'*daki okul sayısına sefaretin bildirmedikleri de eklendiğinde Lübnan'daki İngiliz okullarının toplamı 42 olarak çıkmaktadır. İncelenen *BOA* belgelerinde Lübnan'daki İskoç okulları ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla daha önce

[553] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 12-20; Mutlu, s. 270-273. Ayrıca bkz. *Tablo 27*.
[554] *BOA*, MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 3.

belirtilen yirminin üzerindeki İskoç okulu 42 rakamının içerisinde yer almış olabilir. Ayrıca *Tablo 27*’deki listeye bakıldığında 1873’te Brummana’da açılan dört okul kesin olmak kaydıyla Metn’de ve 1886’da açılan okullar hakkındaki bilgiler 1903 yılına ait tablo ile benzerlik göstermektedir. Bunlar dışındaki okullar arasında farklılıklar söz konusudur.

Tablo 27: Cebel-i Lübnan'daki Okullar (1907)

Okulun Bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurucusu ve Müdürü-Müdiresi	Okulun Bağlı Bulunduğu Cemiyet	Ruhsat Durumu	Okulun Derecesi ve Sınıf Sayısı		Eğitim Şekli		Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Mezhep ve Milliyetleri
					İptidaî	Rüşdî	Gündüz	Yatılı	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	
Keyfun köyü, Mütevâli Mah.	1889	Julian Williams isimli kadın.	-	Ruhsatsız	3						12	10	Mütevâli
Tebater köyü	1897	Miss Thomson ve Emily Ansalby.	-	Ruhsatsız	+			+	2		+ + 30		Hristiyan, Dürzi
Şaron köyü	1898	Miss Keyl, müdürü Selim Ağuri.	-	Ruhsatsız	+			+		1		65	Dürzi
Feridos? köyü	1901	Miss Thomson idaresinde.	-	Meçhul	3 4				2		+ + 60		Hristiyan, Dürzi
Baruk? köyü	8 Eylül 1904	Kurucu Mister Mott, Miss Thomson idaresinde.	-	Meçhul	+				1		25 15		Dürzi, Hristiyan
Betlon köyü	1899	Kurucu Mister Mott, Miss Thomson idaresinde.	-	Meçhul	+		+		1	1	+ + 65		

Şevayfat (شويفات) kasabası	1886	Kurucu Miss Berkene, Müdür Tanyos.	-	Ruhsatsız	+			+	6	6	8 10 40 42	- 5 30 15	İslam, Dürzi, Rum, Maruni,
Ayn-ı Dare köyü	1900	Friends Cemiyeti	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			2		70	Rum, Dürzi, Maruni
Re'sü'l-Metn köyü	1889	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			4		75 125	Rum Ort., Dürzi
Re'sü'l-Metn köyü	1889	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+		2		40 60		Rum Ort., Dürzi
Hamana köyü	1897	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			2		5 6 10 79	Dürzi, Protestan, Maruni, Rum Ort.
Karnayel köyü	1901	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			2		10 90 20	Maruni, Dürzi, -
Arsun köyü	1891	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			1		25 30	Maruni, Rum Ort.

Saliha köyü	1886	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			2		20 25 35	Rum Kat., Maruni, Dürzi
Entalyas köyü	1900	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız			+	+	1	1	20 10 7		Maruni, Rum Ort., Dürzi
Cedîde köyü	1900	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Danyal Olife	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız			+	+	1	1	40 10		Maruni, Rum Ort.,
Brummana köyü	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Hoca Şems	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+	+		3		2 5 16 10 7	İslam, Dürzi, Rum Ort., Protestan, Maruni
Brummana köyü, Aynü's-Selâm Mah.	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdire Lesly isimli kadın	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız		+	+	+	5		15 35		Rum Ort., Protestan
Brummana köyü, Aynü's-Selâm Mah.	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdire Stefani isimli kadın	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+		2		5 10 25 20		Dürzi, Maruni, Rum Ort., Protestan

Brummana köyü, Aynü's-Selâm Mah.	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdire Stefani isimli kadın	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			2		8 10 42	Maruni, Dürzi, Rum Ort.
Beyt Meri köyü	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Dr. Tanyos Mins	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			2		10 10 50	Maruni, Dürzi, Rum Ort.
Beyt Meri köyü	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Dr. Tanyos Mins	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+		2		10 50		Dürzi, Rum Ort.
Rumiye köyü	1898	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Dr. Tanyos Mins	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			1		20 20	Maruni, Rum
İbâdiye köyü	1873	Kurucu Friends Cemiyeti, Müdür Clarke	Friends Cemiyeti	Ruhsatsız	+		+			3		6 5 139	Rum Ort., Maruni, Dürzi
Toplam				**24**	**21**	**1**	**18**	**7**	**23**	**34**	**422**	**1110**	
									59		**242**		

Kaynak: *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 12-20; Mutlu, s. 270-273.

Tablo 27'ye göre Cebel-i Lübnan'da 24 okul açılmıştır. Bunların 21 tanesi iptidai derecesinde olup 18'i ruhsatsız, 3'ü gündüzlü ve yatılı, bir tanesi sadece yatılı ve ruhsatsızdır. Rüşdi derecesindeki okul gündüzlü, yatılı ve aynı zamanda ruhsatsızdır. Ayrıca 2 tane de derecesi belirtilmemiş gündüzlü ve yatılı okul açılmıştır. Bu okullarda 23'ü bayan 34'ü erkek toplam 59 öğretmen, 1774 öğrenciye eğitim vermiştir. Tabloda 2 öğretmenin cinsiyeti yazılmamıştır. Tablodaki toplamlara bakıldığında erkek öğretmenler gibi erkek öğrenciler de çoğunluğu teşkil etmiştir. Mezheplerine göre bir sınıflandırmada Rumlar ilk, Dürziler ikinci sıradadır. Brummana'da 1873'te açılan gündüz ve yatılı eğitim veren iptidaiye devam eden 8 Müslüman erkek öğrenci ile Şuyfat kasabasında 1886'da açılan okulda kayıtlı iki öğrenci dışında Müslüman öğrenci görünmemektedir. Maarif idaresi bulunmayan Cebel-i Lübnan'da okullar teftiş edilememiş ayrıca 129. madde hükümleri uygulanamamıştır[555]. Bu bilgiler göz önüne alındığında okullara kayıtlı ya da devam eden Müslüman öğrenci sayısının da belirtilen rakamdan fazla olma ihtimali göz ardı edilemez.

1.5.3. İngiliz Suriye Misyonu (British Syrian Mission) Okulları

British Syrian Mission (*BSM*) diğer adıyla British Syrian Schools Society (*BSSS*)[556] 1860 olaylarında Suriye'de öksüz-yetim kalmış çocuklar ile dul olan kadınlar için faaliyet göstermek amacıyla Mrs. Bowen Thompson tarafından yine aynı yıl kurulmuştur[557].

---

555 *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 12-20; Mutlu, s. 270-273.

556 Cemiyetin adı ilk zamanlar *"Ladies' Association for the Social and Religious Improvement of the Syrian Females"* iken 1876'da *"British Syrian Schools and Bible Mission for the Social and Religious Improvement of the Syrian Females"* olmuştur. 1882'de *"British Syrian Schools and Bible Mission"* olarak daha kısa şekli kullanılmış ve zamanla *"British Syrian Mission"* bu ismin yerini almıştır. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 22.

557 *TNA,* FO 371-121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet); *TNA*, FO 226/211, Report on Motts' Schools at Damascus and Tyre, 24 June 1890, s. 2; R. Wardlaw Thompson and Arthur N. Jhonson, The British Foreign Missions (1837-1897), Blackie&Son Lmtd., Glasgow and Dublin 1899, s. 73; Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 75; *UoB (University of Birmingham)-Cadbury Research Library Special Collections (CRLSC),* CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British Syrian Schools & Bible Missions August 1878, s.1. [Bu arşivde bulunan vesikalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan **Keskinkılıç**, "Biblelands Arşivi ve Osmanlı Topraklarında İngiliz Misyoner Evangelist Faaliyetleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, S: 37, s. 102-120.] *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 171; *World Atlas of Christian Missions,* s. 36. *BSM*'nin Genel Sekreteri J. D. Maitland Kirwan, *The Times*'ta yer alan makalesinde 1860 olaylarında Şam'daki Müslümanların ayaklanıp Hristiyanları katlettiğini ve *BSM*'nin kuruluşunun bu olayların bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. J. D. **Maitland Kirwan**, "Missions in Syria", *The Times*, 30 December 1925, s. 6. Aynı noktaya

Mrs. Thompson'ın hedeflediği Suriyeli kadınlara yazılan ve İngiliz Hristiyan kadınlarının imzalamış olduğu bildiride ilginç noktalar vardır. "… Açları doyurarak, çıplakları giydirerek, evsizleri barındırarak size yardım etmek istiyoruz. Açlara ekmek, susayanlara su ve hasta olanlara ilaç vermek istiyoruz. …". Bu amacın yanında Thompson, çalışmalarının esasının İncil olduğunu belirtmekten geri durmayarak hakaretvari bir üslupla Hz. Muhammed'i İncil'in nuruyla ortadan kaldırma fikrini yazıyla ifade etmekten çekinmemiştir. Müslümanlar için bu noktada ümitli olduğunu da dile getirmiştir[558].

Resim 25: Mrs. Bowen Thompson
(*BSM'*nin kurucusu)

Kaynak: Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 26-27.

Lübnan olayları sırasında Hasbeya'da dul kalmış olan 30'un üzerinde kadını etrafında toplamak ve onlara çeşitli işleri öğretmek Mrs. Bowen Thompson'ın birinci işi olmuştur. İlk *BSM* okulunun başlangıcı Mrs. Thompson'ın bir Arapça öğretmeni aramasıyla ortaya çıkmış, bunu dikiş sınıfı takip etmiştir. Zamanla meslek okullarını içeren çeşitli okullar açılmıştır. Şamlı bir genç Hristiyan olan Selim Kessab aile ziyaretleri, hizmetçilerin eğitimi, Arap ailelere yönelik ayinleri yönetmek üzere

---

gazetenin bir başka tarihli yazısında da yer verilmiştir. Bkz. "British Syrian Schools", *The Times*, 14 July 1875, s. 5.

558 *The Daughters of Syria*, s. 73-75, 220; Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 23

tercüman olarak sözleşme imzalamıştır. Misyonda yıllarca geniş bir alana etki etmiş ve hatta kızı Beyrut'ta kendi okuluna sahip olmuştur[559].

Mrs. Thompson 1860 yılında kadınlar arasında başlattığı çalışmalarda yüksek dereceli zengin ve eşraftan olanların haremlerini ihmal etmemiş bunun neticesinde de üst düzeyde bazı kadınları etkisi altına almıştır[560]. Mrs. Thompson misyonun bu etkisine yol açan sebebi şu sözlerle açıklamıştır: "… en lüks haremlere girebiliyorduk ve tamamen farkında olarak her durumda kayıtsız şartsız hanımlarını ve kızlarını bize emanet eden Müslüman efendilerle iletişim için birçok fırsatımız oluyordu…" Haremlerde irtibata geçtiği kişilerin ve efendilerin *"Siz Hristiyan değilsiniz İngilizsiniz"* şeklindeki açıklamaları ise Mrs. Thompson'ı şaşırtmıştır[561].

Özellikle Beyrut ve Şam'da Müslüman haremlerinin ziyareti ve okullara gelen Yahudi çocukların sayısı artırılmıştır[562]. Diğer Müslümanlarla birlikte zengin Türk memurlarının kızları da misyonun öğrencileri arasında yer almıştır. Bu kızlar on üç-on dört yaşına ulaştıklarında herkese açık olan misyon okullarına gönderilmelerine artık izin verilmemiştir. Bu durum şöyle açıklanmıştır: "Asil Türkler kızlarını hizmetçileri gözetiminde, eşek üzerinde veya at arabasında okula göndermeye çoktan razı olmalarına rağmen onları göstermeyi sevmezlerdi"[563]. Bir başka nokta da yatılı öğrenci olmasına müsaade edilen kızların yaşı on üç-on dört olunca erkekler tarafından görülebilecekleri okullara gitmelerine izin verilmemesidir. Bu özel durum ise Mrs. Thompson'ın onların gidebileceği ayrı okulların açılması için öncülük etmesine sebep olmuştur[564].

İddiaya göre Müslüman kızların eğitilmesi konusunda *BSM* ile Osmanlı idarecileri arasında görüşmeler yapılmıştır. Osmanlı yöneticileri misyona, belirli yaşa gelen kızların iki Müslüman bayan öğretmenden Kur'an-ı Kerim'i öğrenmeleri hususunu teklif etmişlerdir. *BSM*'nin Kur'an-ı Kerim'in okullarında öğretilmesine karşı olması üzerine görüşmeler kesilmiştir. Buna rağmen varlıklı ve makam sahibi aileler

---

559 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 21, 23.
560 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 27.
561 *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British Syrian Schools & Bible Missions August 1878, s.1.
562 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 32.
563 *The Daughters of Syria*, s. 322 - 324.
564 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 27.

çocuklarını hem gündüz hem de yatılı olarak göndermişlerdir[565]. Müslüman öğretmen teklifini reddeden *BSM,* okullarında yerli misyoner öğretmenler yetiştirmeyi ihmal etmemiştir. Zamanla yerli öğretmenlerin sırtında yükselen misyon ile ilgili olarak 1867'de Mrs. Thompson bölgenin Protestanlaştırılması ve medenileştirilmesi planının yerli misyonerler eliyle gerçekleşmesi gerektiğini vurgulaması dikkat çekmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesinde geleceğin eşleri, anneleri ve Suriye'nin öğretmenleri başrolde gösterilmiştir[566].

Bu yolda farklı engellere rağmen *BSM* büyümesini sürdürmüştür. Bowen Thompson'ın çalışmalarının yanında yeni misyonerlerin katılmasının da bu duruma etkisi olmuştur. Örneğin Thompson'ın kızkardeşi Miss Lloyd'dan sonra Mr. ve Mrs. Mentor Mott *BSM*'de çalışmaya başlamıştır. Bowen Thompson'ın 1869'da ölümünden sonra yerini Mrs. Mentor Mott almıştır. Mr. Mott da fona yaptığı yardımlarla misyonla aktif olarak ilgilenmiştir. İngiltere'de onursal sekreter olarak faaliyet gösteren üçüncü kız kardeş Mrs. Henry Smith ise 1875'te kendini çalışmalara adama kararı ile Suriye'deki diğer kız kardeşlerine katılmıştır. Mrs. Henry Smith'in başkan, Mrs. Mott'un müdire ve Miss Lloyd'un müdire yardımcısı olduğu 1876'daki yönetim Mrs. Smith'in ve Mrs. Mott'un ölümüne kadar devam etmiştir[567].

Mrs. Mott 31 Ağustos 1891'de ölüm döşeğinde *American Presbyterian Mission*'ın tecrübeli misyonerlerinden Dr. Jessop ile konuşmuştur. Ona okulların ve İncil çalışmalarının ana ilke üzerinde eskisi gibi devam etmesi konusunda isteklerini iletmiştir. Mrs. Mott'un ölümünden sonra hemen bir müdire atanmamasına rağmen misyonun çalışmaları devam etmiştir. 1893'te arkadaşı Mrs. Hornby ile Beyrut'taki misyonu ziyaret eden Miss James müdirelik teklifini kabul etmiştir[568].

Miss James ciddi şekilde hastalanınca 1895'te emekli olmuş ve 1897'de İngiltere'de ölmüştür. Yerine 1909 yılına kadar görev yapacak Miss Caroline Thompson atanmıştır. Zamanının çoğunu *Braille Alfabesi'*ni öğrettiği âmâ okullarına adamıştır. Yaşlı

---

565 *The Daughters of Syria*, s. 325.

566 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 75; *The Daughters of Syria*, s. 215; *Bodleian Library* (Oxford/İngiltere) Call Number: 1339 e.26, *One Hundred Syrian Pictures Illustrating the Work of the British Syrian Mission*, Compiled by J.E.H., London 1904.

567 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 28, 31, 75. Mrs. Smith 1885'te ve Mrs. Mott 1891'de ölmüştür. Bkz. aynı eser s. 31.

568 Maitland-Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 36, 37.

öğrencilerle kuvvetli bağlar kurmuş, samimi konuşmaları yakalamak için ele geçen tüm fırsatları değerlendirmiştir. Miss Thompson 1907-1909 arasında İngiltere'de iken daha önce misyona katılmış olan Miss M. L. Johnston onu temsil etmiş ve Miss Thompson istifa ettiği zaman yerine Miss Johnston atanmıştır. Miss Johnston 1913'te fakirlik ve kargaşaya rağmen okulların tam dolu olduğunu ve misyonun engellenemediğini yazmıştır[569].

1.5.4. İngiliz Suriye Misyonu (British Syrian Mission) İstasyonlarında Eğitim Faaliyetleri

Beyrut'ta bir kiralık evle başlayan *BSM*'nin faaliyetleri yarım asırda Beyrut, Hasbeya, Zahleh, Şam, Ainzahalta, Sur, Baalbek ve Şimlan'ın içinde olduğu 8 merkeze yayılmıştır[570]. Bu istasyonlarda yürütülen faaliyetler hakkında aşağıda daha kapsamlı bilgiler sunulmuştur:

1) Beyrut

Beyrut, kurulduğu ilk yıldan itibaren *BSM*'nin Suriye'deki idare merkezi olmuştur[571]. Misyonun burada açtığı okullar ile ilgili ayrıntılar şu şekildedir:

a) The Training Institution: Enstitü 70'e yakın öğrenciyle açılmıştır[572]. *The Training Institution*, *CMS*'nin Filistin'deki çalışmaları için öğretmen desteğinde itibarlı bir okul olmuştur. Misyonun kalbi olarak nitelendirilen enstitü yetiştirdiği genç Hristiyan öğretmenleri yıllık olarak çalışmaları için değişik branş okullarına göndermiştir. Ayrıca kurumun kapılarından çıkan eğitimli öğretmenler çok farklı ülkelere gitmiştir. Enstitüye 1863'te üst katın eklenmesi ve bahçenin çevrilmesinden sonra öğretmen olarak yetiştirilmek amacıyla birkaç yatılı kız öğrenci alınmıştır. Önemli bir nokta da kurum, öğretmen olarak yetişen kızların uygulama yapması için *Practising School* ve *Pine Forest School* isminde iki okula sahip olmuştur[573].

---

569 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 41, 42; 51-53. Miss Thompson 29 Eylül 1922'de ölmüştür.
570 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 60. "*British Syrian Mission Its Aims and Claims*" adlı kitapçıkta köy çalışmasının yapıldığı bir merkez olarak "Alaouite District" ten bahsedilmiştir. Zahleh'in zikredilmediği belgede adı geçen bu yer ile *BSM*'nin istasyon sayısı yine 8'dir. Bkz. *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet).
571 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 79.
572 Miller, s. 32.
573 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24, 32, 79. Enstitü öğretmenleri ve yetiştirilen bir grup kız öğrenci ile ilgili bir resim için bkz. *EK 8.* Enstitüden mezun olan on kız öğrenciden fazlası 1880 itibariyle

Mümkün olan en iyi eğitimi vermek için her çabanın sarf edildiği enstitüde temel hedef ruhani eğitim ve kızların manevi anlamda etkilenmesi olmuştur. Müdür Thompson, enstitü konusunu buna bağlı olarak şu şekilde açıklamıştır[574]:

> "Suriye mükemmel ve küçük bir ülke, değişik çeşitlerde iklimi, florası, faunası, ırkları ve dinleri ile birlikte neredeyse küçük bir dünya ve Enstitü de saf kalpli Şamlıları, aslan gibi Lübnanlıları ve Hermonları, uyuşuk Surluları ve terbiyesiz Akkalıları; Protestanları ve Rum Ortodoksları, Marunileri ve Katolikleri, Dürzileri, Müslümanları ve Yahudileri ile birlikte küçük bir dünya. Göçmeni, köylüsü ve orta sınıfı beraberce barış ve karşılıklı yardımlaşma içinde yaşamakta, bazıları ev hayatına bazıları da okullarımızda öğretmenlik yapmaya hazırlanmaktadır. Bu değişik mezhep ve ırkların karışımı ve birlikteliği, Hristiyanlığa duyulan sevginin en büyük zaferidir".

1875'te yetimler ve stajyer öğrencilerle 94 öğrenciye sahip okulun kadrosu bir görevli bayan, bir bayan yönetici, bir İngilizce öğretmeni, bir Fransızca ve müzik öğretmeni, bir Arapça ve Türkçe öğretmeni ve dört tane de sadece Arapça öğretmeninden oluşmuştur[575]. *Training Institution* ismi 1906 yılında *British Syrian Training College* olarak değiştirilmiştir. 1908'de *"Dorothea Beale Memorial Wing"* adıyla yeni bir bina eklenmiştir. 1911'de ise kolejin *"Jubile Building"* olarak isimlendirilen bir dua salonuna, sınıflara ve yatakhanelere sahip sahadaki en dayanıklı yeni binası açılmıştır. Bu da okulun yatılı ve gündüz öğrenci mevcudunu artırmıştır. 30 Haziran 1914'te 115'i yatılı toplam öğrenci sayısı 250 olmuştur[576].

---

misyoner cemiyetlerinde ve diğer misyon okullarında görevlendirilmiştir. Bkz. "Jehovah Jireh – *BSS* and Bible Mission", *The Times*, 23 January 1880, s. 13.

574 *One Hundred Syrian Pictures…*

575 "British Syrian Schools", *The Times*, 14 July 1875, s. 5.

576 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 51, 54, 60.

Resim 26: Eğitim Enstitüsü (Training Institution) Beyrut

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

Resim 27: Training College Öğrencileri

Kaynak: Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 90, 91.

b) Âmâ Okulu (Blind School): Misyonun en eski ve en meşhur branşlarından birisidir[577]. Âmâları da kazanmayı düşünen misyon görme kaybını aşağıdaki sebeplerle açıklarken onların acılarını dindirmenin yolunu yine kendi bakış açılarıyla çizmişlerdir:

> "Suriye'deki gezginler ülke genelinde, Doğu'nun genelinde de olduğu gibi, karşılaşılan kör mağdurların sayısının çarpıcılığı ile umutsuzluğa kapılmamışlardır. İhmal ve pisliğin kolaylıkla görme kaybına yol açtığı ve körlüğün, heyhat ki! terk edilmişlik anlamına geldiği zira kimsenin bu zavallı hastaları sevmediği veya umursamadığı, aileleri için birer engel, yük ve yüz karası oldukları ve tek kaynaklarının dilenmek olduğu Doğu'da, dehşet verici bir düşman olan göz iltihabının neden olduğu hasarın bir sınırı yok" [578].

Âmâlara İncil okuyarak onların acılarını hafifletme düşüncesi ilk olarak Mr. Mott'un aklına 1866'da Baalbek'te küçük bir âmâ kız tarafından getirilmiştir. İlk icraat İncil'in St. John versiyonunun kabartma Arapça olarak Mr. Moon tarafından hazırlanması olmuştur. Bu İncil'in tamamlanmasının ardından Mr. Mott, Şubat 1868'de bu okulu açmıştır[579]. Biri erkekler diğeri kızlar için olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Misyonun diğer okulları gibi İncil ilk planda yer almıştır. İncil'in, Braille Alfabesi ile öğretildiği bu okul onların dinini değiştirmek için bir vasıta olarak kullanılmıştır[580]. 1869'da okulu ziyaret edenler bir yıl öncesinde hiçbir şey bilmeyen içerden ve dışardan karanlık içinde olduklarını iddia ettikleri öğrencileri Arapça ve İngilizce İncil okurken ve ilahiler söylerken bulmuşlardır[581].

---

[577] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24, 79. Bir arşiv belgesinde okul Âmâ Sanat Okulu *(Industrial Blind School)* olarak belirtilmiştir. Bkz. *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet).

[578] *One Hundred Syrian Pictures…*

[579] *The Daughters of Syria*, s. 269; *One Hundred Syrian Pictures…;* Miller, s. 35. Maitland Kirwan bu okul Suriye'deki tek misyon Âmâ Okulu olarak yazmış olsa da *BSM* Beyrut, Şam, Sayda'da açtığı Âmâ Okullarına ek olarak Antakya'da da benzer bir okul açmayı düşünmüştür. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 79; *The Daughters of Syria*, s. 269; *Bkz. Tablo 29.* Mr. Mott üç yıllığına kiralanan bir dershanede sakat insanlara kendi dillerinde İncil okumayı öğretmek amacıyla bir de sakatlar okulu açmıştır. Bu insanların hepsinin dilenci olması ise ilginç bir ayrıntıdır. Bkz. *The Daughters of Syria*, s. 271.

[580] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 79, 80; *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet).

[581] Miller, s. 35.

Resim 28: *BSM* Âmâ Erkekler Okulu (Beyrut)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

Erkek Okulu, Enstitü'nün sonundaki portakal bahçesinde açılan ufak düz çatılı küçük bir bina olup *Resim 28'de* görüldüğü üzere genel manada üretim esaslı faaliyet göstermiştir. Burada, sabah ilk olarak İncil dersleri verilmiştir. Sonrasında fakir ve âmâ insanlar kapıların dışında, ağaçların altında saplı süpürge, kamışlardan hasır minder yapmışlar veya kahve sepetleri örmüşlerdir. Küçük bir matbaanın olduğu binadaki diğer insanlar ise âmâ bir asistan yardımcısı tarafından ustaca idare edilmiştir. Okulda bir başka oda atölye şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin İncil okuyup ilahiler söyledikleri bir başka sınıf oluşturulmuştur. Böylece insanlara ders vermek için köylerine ve kasabalarına döndüklerinde Hristiyanlık konusunda yeterince donanımlı bir durumda olmaları sağlanmıştır[582].

c) Engannon (Uygulama Okulu): Misyonun genç öğretmenleri için uygulama okulu (Practising School) işlevi gören binada âmâ kızlar için de bir sınıf ayrılmıştır[583].

d) Dokuma Okulu (Weaving School): Miss Lepper'in kontrolünde 1920'de başlayan okul zamanla misyon çalışmalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir[584].

[582] *One Hundred Syrian Pictures…*
[583] *One Hundred Syrian Pictures…*

e) British-Syrian Girls' School: Beyrut Kaymakam Mülazımlarından Mihran Boyacıyan'ın verdiği bilgilere göre Suriye'de ikamet eden İngiliz misyonerleri tarafından açılan okulların bir şubesi olup 1860 yılında kurulmuştur[585]. 1891 itibariyle 180 kız öğrenciye eğitim verilen kurumda Dürziler çoğunlukta olmakla beraber Müslümanlar da mevcuttur[586].

2) Hasbeya

Hasbeya, Lübnan'da Hermon Dağı'nın aşağı eteklerinde Dürzilerin bir kalesi olarak nitelendirildiği gibi Müslümanların da yaşadığı bir merkezdir[587]. Hasbeya'daki okul için sivil ve askeri Türk ve Dürzi yetkililerden koruma garantisi istenmiştir. Bu olmadığı takdirde okulun açılamayacağı belirtilmiş, vali ise okulun herkes için mutluluk kaynağı olacağını açıklamıştır[588].

Lübnan'daki Hristiyanlar için değerli istasyonlardan birisi olan Hasbeya'daki çalışmalar 1862'de bir okulun açılmasıyla başlatılmıştır[589]. Sitt Naify tarafından idare edilen misyonun en önemli okullarından olan kurum seyyahlar tarafından çokça ziyaret edilmiştir[590]. Aynı zamanda misyonun en iyi izole edilmiş istasyonu olan Hasbeya bölgesinde 14 köy okulu kurulmuştur. Savaş döneminde ise bu istasyon güçlükle açık tutulabilmiştir[591].

3) Zahleh[592]

Beyrut'ta açılan Endüstri Okulu'nun *(Industrial School)* bir benzerinin Zahleh'de açılması hedeflenmiştir. Okul için uygun bir yer bakılmak üzere Mr. Alexander ile beraberindekilerin Zahleh'i ziyaretinde insanların burada okul açılması konusunda çok

---

584 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 79, 96.
585 *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22, 15 Eylül 1307 (27 Eylül 1891). Boyacıyan'ın hazırladığı listede Amerika, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya tarafından desteklenen okullar hakkında da bilgiler verilmiştir.
586 *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22, 15 Eylül 1307 (27 Eylül 1891). Boyacıyan çoğunluğunu Dürzi ve Müslüman kız öğrencilerin oluşturduğu ve yine masrafların İngiltere'den gelen yardımlarla karşılandığı 6 tane daha okul bulunduğunu raporuna yazmıştır. Bkz. *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22.
587 *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet); Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 81. Dürziler, Suriye içlerine yayılmalarına rağmen genellikle Lübnan'ın güneyinde ve Havran'da gruplaşmışlardır. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s.10. Kirwan, kitabında Dürziler'den bazılarının misyonun üyesi olduğundan bahseden bir resme de yer vermiştir. Bkz. *EK 9.*
588 *The Daughters of Syria*, s. 169.
589 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24, 81; *The Daughters of Syria*, s. 233. *The Daughters of Syria*'da buradaki kız okulunun 1863'te kurulduğu belirtilmiştir. Bkz. *The Daughters of Syria*, s. 294.
590 *The Daughters of Syria*, s. 233.
591 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 81, 82.
592 Zahle olarak da geçmektedir. Bkz. Mostras, s. 95.

istekli oldukları görülmüştür. Zahleh'in ileri gelenlerinden birisi *"Biz bir okul istiyoruz; size öğrenmek isteyen birçok kişi getirebilirim ve Mrs. Thompson'a evimi teklif ediyorum."* derken yine Zahleh'ten bir başka nüfuzlu kişi Mrs. Thompson için *"O'na bütün evimi ve kızlarımı da hizmetçi olarak vereceğim"* cümlelerini sarf etmiştir. Burada başka bir Protestan Okulu olup olmadığı konusundaki soruya başka misyonların ve Cizvitler'in burada okul açtıklarını ve çocuklarını kendilerine karşı kışkırttıkları için onları taşladıklarını söylemişlerdir[593]. Misyonerlerin taşlanarak şehirden çıkarılması Zahleh'in *"yüzyıllarca, alçak ve aşağılık rahiplerin hegemonyasının bir kalesi olarak kalmasına ve Tanrı'nın Kelamı'nı tanıtılması konusundaki her türlü çabaya şiddetle direnmesine"* bağlanmıştır[594].

Zahleh istasyonunun faaliyete geçmesi 1864'te bir okulun kurulmasıyla gerçekleşmiştir[595]. Zahleh'te yaşayanların farklı ülkelere zorunlu göçleri geride kalan aile fertlerini eğitim alma konusunda daha arzulu bir hale getirmiştir[596]. Bu istek burada iki farklı okulun daha açılmasında etkili olmuş olmalıdır. Bunların aynı okula ait yeni binalar olma ihtimali de vardır. Lübnan genel valisinin onayı ve fermanın verdiği ruhsat ile Temmuz 1868'de Thompson tarafından açılan okul herkesi şaşırtmıştır[597]. Okulda 2 İngiliz bayan öğretmen görev almıştır. Öğrenci sayısı 126 okulda misyonerlerce yapılan pazar ayinlerine bazen 150 kişi katılmıştır[598]. İkinci okul ise 1896 yılında *"Bowen Thompson School"* adıyla Mrs. Hornby tarafından yaptırılan ve misyona hediye edilen güzel bir binadır. Fakat *BSM* zamanla çalışanlarına ödenek sağlayamadığı için bina *American Mission* tarafından kiralanmıştır[599].

---

593 *The Daughters of Syria*, s. 129-131.

594 *One Hundred Syrian Pictures…* Zahleh nüfusunun Katolik, Müslüman, Yahudi, Maruni ve Ermenilerin de bulunduğu birçok millet, dil ve mezhebe mensup insanlardan oluşması bir başka neden olabilir.

595 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24, 82.

596 *One Hundred Syrian Pictures…*

597 *The Daughters of Syria*, s. 288. Zahle'yi ziyaret eden Mr. Eldridge yerli halkın protestan okul talebi ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine Davud Paşa ile görüşmüştür. Paşa bölgeyi kontrol etmekte güçlük çektiğini belirtip kesin cevap vermemiştir. Fakat İngilizler konunun üzerine gitmişlerdir. Islahat Fermanı'nda bütün dinlere özgürlük verildiği gibi İngilizlerin ilgilendikleri kişilere de bu hakların tanındığını söylemişlerdir. Ayrıca fermanın 14. maddesinden 19. maddesine kadar olan kısmında halka eşitliğin tanındığını bilim ve eğitim amacıyla okul açma hakkının verildiği üzerinde durmuşlardır. Bunun üzerine Davud Paşa Zahle'de okul açılmasına izin vermiştir. Bkz. Haydaroğlu, s. 124, 125.

598 *The Daughters of Syria*, s. 288. Aynı kaynakta Zahleh'de 1867 yılında da bir okul açıldığından bahsedilmiştir. Bkz. *The Daughters of Syria*, s. 221.

599 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 82.

Resim 29: Suriyeli Öğretmenler (Zahleh)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

4) Şam

BSM Şam'daki çalışmalarına 1867'de başlamıştır[600]. Faaliyetlerin başlatılmasında en önemli adımlardan birisi Şam'dan okul açılması için yapılan davettir. Şam'ın Katolik, Yahudi ve diğer sakinlerinden 44 kişinin imzasıyla Arapça olarak Eylül 1867'de Mrs. B. Thompson'a bir mektup gönderilmiştir. İngilizce tercümesine göre mektupta Beyrut ve Lübnan'da açılan okulların başarısından söz edilerek Şam'da da erkek ve kızlar için benzer okullar açılmasını talep etmişlerdir. Gerekli, faydalı bilimlerin ve dillerin öğretilmesi, eğitimin kaliteli öğretmenlerce desteklenmesi dilekçede yer alan talepler arasındadır. Ayrıca istedikleri önemli bir husus da mektubun bu tür kurumların

---

[600] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24, 83.

kurucusu olarak bilinen Suriye İngiliz Okulları Komitesi'ne iletilmesidir. Bu sayede talepleri uygun karşılanmış ve Thompson'ın etkisi ile ümitleri gerçekleşmiştir[601].

BSM'nin açtığı okullardan birisi olan St. Paul'ün öğrencilerinin çoğu Doğu Kiliseleri üyesidir[602]. Mrs. Thompson'ın 1869'da Şam'dan yazdığı mektuplarda, St. Paul's School en parlak lütuflardan biri olarak değerlendirilmiştir. Şam'da Yahudilere karşı önyargının çok güçlü olması nedeniyle ilk başta Hristiyanların Yahudilerle birlikte olmama istekleri zamanla kaybolmuştur. Bir süre sonra hangisinin Hristiyan hangisinin Yahudi kız olduğu ayırt edilemez hale gelmiştir. Yahudi ve Rumların en saygın ailelerinin çocuklarından oluşan öğrenci sayısı 50'nin üzerine ulaşmıştır[603].

Resim 30: St. Paul's School Avlusu

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

Diğer bir okul olan Francis Paynter'in *(Central School)* neredeyse tamamı Müslümandır[604]. Babü'l-Musalla (Bab al-Mossallah) Dürzileri Mrs. Thompson'dan bir okul açmalarını ve Abdülmesih'i[605] öğretmen olarak göndermelerini istemişlerdir[606].

[601] *The Daughters of Syria*, s. 233-236.
[602] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 83.
[603] *The Daughters of Syria*, s. 276-279.
[604] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 83.

Dürzilerin yazılı talepleri üzerine 6 Ocak 1870'te bir dış mahalle olan Meedan'da *Meedan School* isminde bir Dürzi okulu açılmıştır. Bunlardan sadece St. Paul Okulu'nun binası misyonun mülküdür. Şam'da bir de âmâ okulu açılırken burada yalnızca şehirde değil etraf köylerde de misyonerlik için sonsuz fırsatlar olduğu vurgulanmıştır. *İncil öğretici kadınlar* tarafından verilen dikiş vb. dersler ile bu vasıtalar çok iyi değerlendirilmiştir[607].

5) Ainzahalta

Lübnan dağlarındaki çalışmanın merkezlerinden birisi de küçük bir kilisesi ve yerli papazı ile 1/5'i Protestan olan Ainzahalta olmuştur[608]. Buradaki faaliyetler Mrs. Bowen Thompson tarafından kişisel olarak başlatılmıştır. Thompson, Ainzahalta'ya Lübnan Valisi ve aynı zamanda aydın bir insan olarak nitelendirilen Davud Paşa korumasında gitmiştir. 13 Ekim 1867'de burada bir kız okulu açılmıştır. 22 öğrenci ile eğitime başlayan Palm Branch School'da öğrencilerin bazıları temiz olmadıkları gerekçesiyle üç kez evlerine geri gönderilmiştir. Okulun eğitim kadrosunda 6 stajyer öğretmen ile Miss Lindsay yer almıştır. Okulda İngilizce Miss Lindsay tarafından öğretilirken akşamları erkek okulunun öğretmeni Arapça, gramer ve aritmetik dersi vermiştir[609].

İddiaya göre okul, bu küçük köydeki varlığını Lübnan Valisi Davud Paşa'ya borçludur[610]. Deyrü'l-Kamer'in Lübnan Dağı'nın Protestan merkezi konumuna gelmesinde kaygılı olduğu ileri sürülen Davud Paşa'nın Ain Zahalta'da okul açılması

---

605 Havran Emiri İsmail el-Atraş'ın 4 Şubat 1869'da Thompson'a yazdığı mektupta misyon tarafından gönderilen Abdel Messieh isimli öğretmenin Dürzi ve Hristiyanlara yönelik yaptığı eğitim faaliyetlerinden çok memnun kaldıklarını ifade etmiştir. Fakat bir buçuk yıllık verdiği eğitimin ardından Şam'a gitmesi nedeniyle öğrencilerin öğrendiklerini unutma seviyesine geldiğini ve bu öğretmenin kendilerine tekrar gönderilmesini istemiştir. Atraş'ın mektubunda misyonerlerin ülkelerindeki rahatı bırakıp insanların yararına kendi ülkelerine gelmelerinden dolayı Büyük Britanya Krallığı'nın himayesini ve onlara bağlılıklarını ifade etmesi önemli ayrıntılar arasındadır. *The Daughters of Syria*, s. 286, 287.

606 *The Daughters of Syria*, s. 326, 327.

607 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 83; *The Daughters of Syria*, s. 326. Maitland Kirwan bu okulun öğrencilerinin değişik dinlere mensup olduğunu yazmıştır. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 83.

608 *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet); *The Daughters of Syria*, s. 301.

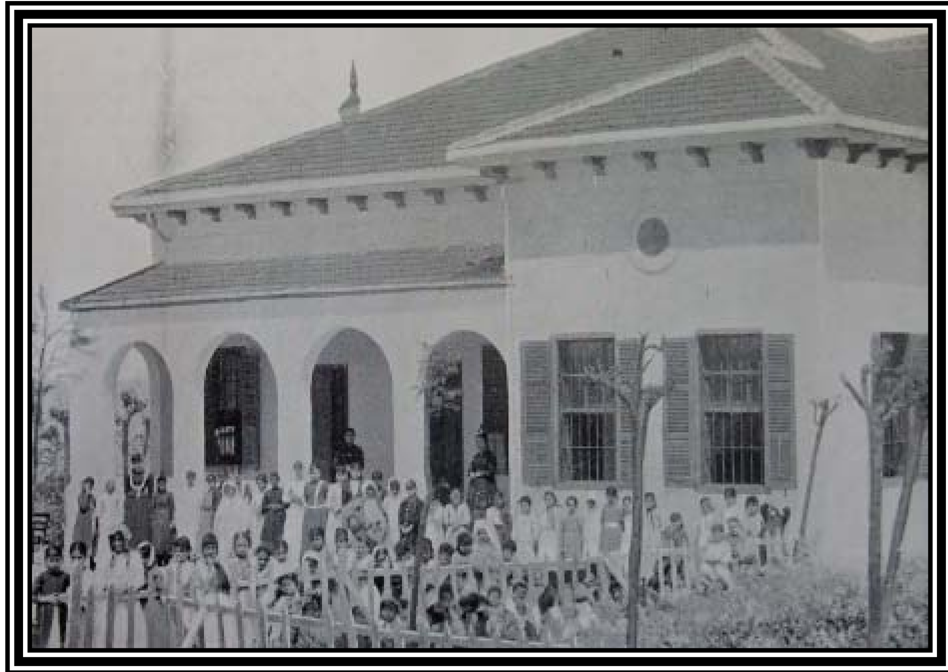
609 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24, 84; *The Daughters of Syria*, s. 230, 231, 301.

610 *The Daughters of Syria*, s. 301. Ainzahalta'nın genel görünümünün yer aldığı bir resmin altına şu bilgi eklenmiştir. "*Lübnan dağı'nın kalbinde yer alan Ainzahalta varlığını burayı Lübnan'ın Protestan merkezi yapma konusunda istekli aydın bir vali olan Davud Paşaya borçludur.*" Bkz. *One Hundred Syrian Pictures…*

konusundaki desteği ise ilginçtir. Mrs. Thompson, Paşanın misafiri olarak okul konusunda görüşmüştür[611].

BSM Ainzahalta'nın etrafındaki köylerde 8 okul açıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca *BSM*'ye göre çevredeki 13'ten fazla köy susamış bir şekilde okul beklemiştir. Cemiyet, okul açmak için gerekli paranın olmadığını gerekçe gösterip bu beklentilere cevap verilemeyeceğini belirtmiştir[612].

6) *Sur*

Resim 31: 1869'da Kurulan Victoria Augusta School (Sur)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

[611] *The Daughters of Syria*, s. 224-229.
[612] *One Hundred Syrian Pictures…*

Sur, çoğunluğu Mütevâli[613] ve Katolik Hristiyanların yaşadığı bir kasabaydı. Evangelistik propagandaların yoğun bir şekilde yapıldığı bu merkezde daha önce Victoria Augusta isimli okulu açmak için yapılan teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. BSM'nin Sur'da kız öğrencilerin eğitimine yönelik çabasının meyvesini vermesi Mr. Mott'un 1869'da bu okulu açmasıyla gerçekleşmiştir. Eğitim çalışmalarında Beyrut'taki BSM okullarından mezun olan genç bir bayan öğretmen görevlendirilmiştir. Uzun zamandır beklenen İngiliz bayan öğretmen ise asistanını, pek çok kitap ve malzemeyi taşıyan küçük bir misyoner gemisi ile 1871'de Sur'a gelmiştir[614].

*Victoria Augusta'*nın açılmasıyla birlikte yeni okullar da arkasından gelmiştir. *BSM'*nin müesseseleri arasında sayılan bir erkek, bir kız ve bir âmâ okulu ile bir dispanser ve bir erkek okuma odası ise 1883 yılında inşa edilmiştir[615]. Beyrut'ta olduğu gibi burada da âmâlara ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir.

---

[613] Metâvile: Mütâvile, mitvâlî, mütevelli veya metavleh şeklindedir. Metâvile kelimesi velâ, velâyet, müvâlât (sevmek, dost edinmek) kökünden seven, dost edinen anlamındaki mütevâlî (mutavâli) kelimesinin çoğuludur. "Hz. Ali'yi ve Ehl-i beyti sevenler" anlamını taşımaktadır. Bu zümre yaptıkları savaşlar esnasında bir tür parola olan "müt veliyyen li-Alî" (Ali'yi severek öl) şeklindeki sözleri nedeniyle mütevâlî adını almıştır. Bu kelime, 18. yüzyılın başlarından itibaren Lübnan ahalisinin Şiî kısmını ifade etmiştir. Bunlar o zaman Cabal 'Âmil'de Al Nassar, Baalbek'te Al Harfuş ve şimali Lübnan'da Al Hamada olmak üzere üç ailenin başkanlığında Lübnan emirlerinin hâkimiyetinden kurtulmuşlardır. Bu tabir Suriye'nin diğer kısımlarındaki Caferiler için de kullanılmıştır. Halep'te, Fırat sahillerinde ve Şam bölgesinde bulunan Şiîler kendilerini Sünnî olarak göstermişlerdir. 1924'te Lübnan'daki sayıları 105.000 olan Mütevâliler resmen tanınmış bir ekalliyettir. Bkz. Mustafa **Öz**, "Metâvile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV, Ankara 2004, s. 404, 405; Louis **Massignon**, "Mütevâli", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, MEB Basımevi, İstanbul 1979, s. 862, 863.

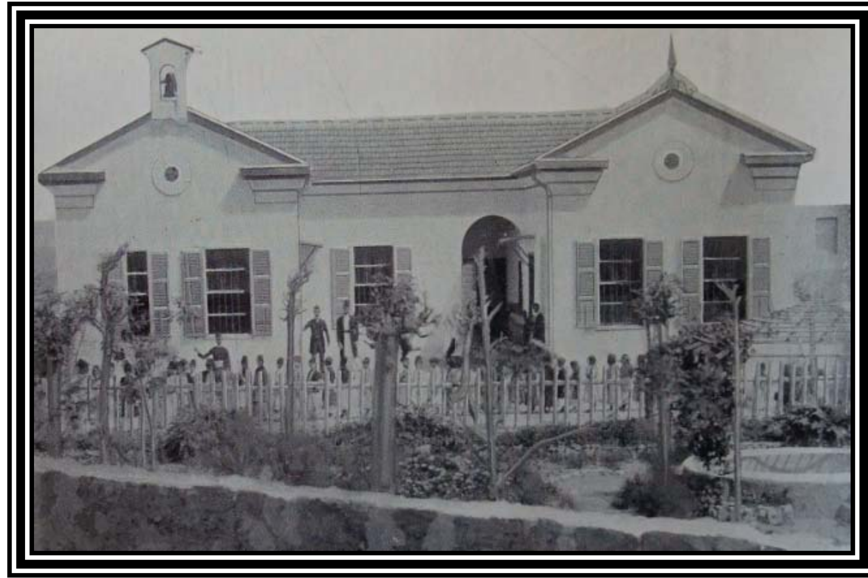
[614] *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet); Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,*s. 24, 85; *One Hundred Syrian Pictures…* .

[615] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 85; *One Hundred Syrian Pictures…* 1904 itibariyle Sur Şehri'nde çalışan üç bayandan biri kendini tıbbi çalışmalara adamıştır. Bkz. *One Hundred Syrian Pictures…*

Resim 32: Âmâ Sınıfı (Sur)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…* Rasheed (solda); Âmâ Öğretmen Hanna Eid (sağda). Okul faaliyetlerini yürüten Hanna Eid, Beyrut'ta yetiştirilen İncil okuyucularındandır. Beyrut'ta bulunan ve yine âmâ birisi olan Ebu Farrah da İncil okuyuculuğu açısından etkisi dile getirilerek takdir edilen kişiler arasında yerini almıştır.

Resim 33: Erkek Okulu (Sur)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

7) Baalbek

Büyük çoğunluğu Mütevâli olan Baalbek kasabası okul ve köy çalışmaları için önemli bir üs olarak kullanılmıştır[616]. İmkânlarla dolu bir yer olarak vasıflandırılan Baalbek'te *BSM* çalışmaları 1874'te başlamıştır. Köylerin çoğu *BSM* misyonerleri tarafından ziyaret edilmiştir[617]. Buradaki eğitim çalışmaları ile ilgili Mrs. Mentor Mott aktif bir şekilde çalışmıştır. Baalbek kazası İdare Meclisi'nden Şam vilayetine gönderilen 17 Ocak 1888 tarihli mazbatada kiralık binada açılmış olan okulun harap olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle de daha önceden yine Baalbek'te satın alınan arsaya yeni bir okul inşası için İngiliz okullarının reisi Miss Mott başvuruda bulunmuştur[618]. Yeni bir bina talebinde derslerin çatıda ve avluda yapılmaya başlanması da etkili olmuştur[619].

Okulun arsasını 100 sterlin karşılığında Esat Matran Efendi satın almıştır. İnşasının o gün ve sonrası için oluşturacağı problemlerle ilgili şu açıklamalar yapılmıştır: Baalbek kasabası 400-500 haneden ibaret olup halkı fakirdir[620]. Burada bir tane rüştiye mektebi olduğu gibi[621] Hristiyanların çocuklarının eğitimi için kendilerine mahsus okulları vardır. Resmi yöneticilere göre yabancı okulların çıkardığı problemler zamanla daha da artacaktır. Zira bölge ahalisinin yüzde doksan beşi geçim sıkıntısı nedeni ile aile bireylerini giydirip besleme konusunda yetersizdir. Misyoner okulları ise öğrencilere giyecek, yiyecek yardımı yaparak halka şirin gözükmüşlerdir. Bu yüzden de veliler elde ettikleri menfaatleri dikkate alarak çocuklarını bu okullara göndermeyi tercih etmişlerdir[622].

Madam Mott'un başka bir arsaya yeniden yaptıracağı mekteple ilgili yazılar Ağustos 1888'de Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir[623]. Eylül ve Ekim 1888'de ise Madam

---

616 *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet); Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 86.
617 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 86.
618 *BOA*, ŞD. 2537/16, 5 Kanun-i sani 1303 (17 Ocak 1888).
619 *One Hundred Syrian Pictures…*
620 *BOA*, ŞD. 2537/16, 5 Kanun-i sani 1303 (17 Ocak 1888). El Buka Ovası'nın ortasında bulunan Baalbek'te 1870'lerde yaklaşık 100 ev vardır. Bkz. Mostras, s. 55.
621 Rüştiye mektebi yanı sıra buradaki çocukların eğitimi için padişah tarafından iki tane de iptidai mektep açılmıştır. Bkz. *BOA*, ŞD 2537/16, 14 Şaban 1305 (27 Nisan 1888); *BOA*, İMMS 101/4277, 25 Muharrem 1306 (1 Ekim 1888), Lef 1.
622 *BOA*, ŞD. 2537/16, 5 Kanun-i sani 1303 (17 Ocak 1888).
623 *BOA*, DH.MKT. 1529/52, 27 Zilkade 1305 (5 Ağustos 1888).

Mott'un açacağı okul konusu Sefaret tarafından bildirilmiştir[624]. Baalbek'te Müslüman ve Hristiyan çocukları için okullar mevcut olduğundan gerek eski okulun devamına gerekse de yeniden inşasına izin verilmemesi belirtilmiştir[625].

Ancak fermanla Suriye ve Cebel-i Lübnan'da kurulacak 14 okulun padişahın korumasında olacağı beyan edilen kurumlar arasında bu okul da yer almıştır[626]. Başka bir belgede ise adı geçen fermanın Madam Mott'un adamı tarafından Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne sonradan iletildiği ve incelendiği açıklanmıştır. İnceleme neticesine göre fermanın özünde Beyrut, Müzeyreb, İşrak, Beyt-i kurs ve Cebel-i Lübnan ve Cebeli'ş-şıh'da bulunan toplam 14 okulun *"kavanin ve nizamat-ı devlete ve usul ve adat-ı memlekete muvafik olan umurda memurin taraflarından muavenet ve sahabet edileceği"*nden bahsedilmiştir. Fakat burada Baalbek kasabası bulunmamaktadır. Mott'un adamına Baalbek'te mektep açılmasına dair elinde ruhsat olup olmadığı sorulduğunda ise buna dair resmî bir evrak gösterememiştir[627].

Fakat belgenin devamında yer alan Şura-yı Devlet'in 24 Ekim 1888 tarihli kararında ise okulun fermanda belirtilen sınırlar içinde bulunduğu kabul edilmiştir. Durumun harap mektebin daha havadar bir yere inşasından ibaret olduğu açıklanmıştır. İstenen ruhsatın verilmesinin uygun olacağı gerekçesiyle[628] 25 Ekim 1888'de ferman çıkmıştır[629]. Mrs. Henry Smith anısına inşa edilen bina 1889'da tamamlanmıştır[630].

---

[624] *BOA*, DH.MKT. 1543/72, 11 Muharrem 1306 (17 Eylül 1888); *BOA*, MF.MKT 103/39, 25 Safer 1306 (31 Ekim 1888).

[625] *BOA*, MF.MKT. 103/39, 25 Safer 1306 (31 Ekim 1888). Şura-yı Devlet'in 1 Ekim 1888 tarihli Baalbekte'ki harap olan İngiliz mektebi binasının yeniden yapılacağı ile ilgili mazbatası 7 Ekim 1888 de Meclis-i Vükela'da görüşülmüş mektebin devamının uygun olmadığı belirtilmiştir. Suriye'de yapılan 14 mektebin padişahın himayesinde olduğunu belirten 1885 tarihli fermanın bu okulu da kapsaması nedeni ile mazbata Şura-yı Devlet'e iade edilmiştir. Bkz. *BOA*, MV. 36/29, 1 Safer 1306 (7 Ekim 1888).

[626] *BOA*, MF.MKT. 103/39, 25 Safer 1306 (31 Ekim 1888); *BOA*, DH.MKT. 1563/105, 1 Teşrin-i sani 1304 (13 Kasım 1888); *BOA*, MV. 36/29, 1 Safer 1306 (7 Ekim 1888). Ayrıca 1885 tarihli fermanın görülmesi gerektiği de belgelerde yer almıştır. Bkz. *BOA*, ŞD. 2538/3, Safer 1306 (Ekim/Kasım 1888).

[627] *BOA*, İMMS 101/4277, 25 Muharrem 1306 (1 Ekim 1888), Lef 1. *BOA*'da bulunan başka bir belgede de 14 okulun bulunduğu yerler aynı isimler zikredilerek belirtilmiş sonrasında Baalbek'teki okul ile ilgili netlik bulunmadığı vurgulanmıştır. Bkz. *BOA*, MF.MGM 1/100, 8 Ramazan 1309 (6 Nisan 1892), Lef 1.

[628] *BOA*, İMMS 101/4277, 18 Safer 1306 (24 Ekim 1888), Lef 1; *BOA*, MF.MKT. 103/39, 25 Safer 1306 (31 Ekim 1888); *BOA*, DH.MKT. 1563/105, 1 Teşrin-i sani 1304 (13 Kasım 1888).

[629] *BOA*, İMMS 101/4277, 25 Muharrem 1306 (1 Ekim 1888), Lef 2.

[630] *One Hundred Syrian Pictures*... Mrs. Henry Smith Kendini yirmibir yıl misyonun İngiltere'deki sekreterliğine adamıştır. Bkz. aynı yer.

Resim 34: BSM School (Baalbek)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

8) *Şimlan*

Şimlandaki (Shimlan) yatılı öğretmen okulu kızların eğitimini hedefleyen Mrs. E. Watson tarafından kendi imkânlarıyla 1859'da kurulmuştur. Suriye'de en erken tarihlerde kurulan kız okullarından birisidir. Bitişiğinde bir de kızların eğitim pratiği yaptığı gündüz uygulama ilkokulu inşa edilmiştir. Watson, kuruluşundan bir süre sonra okulun *SPFEE'*ye intikalini vasiyet etmiştir. 1899 yılında ise okul bağış sözleşmesi ile *BSM*'ye devredilmiştir[631]. Bir başka kaynakta ise 1900 yılı hem okulun *BSM*'ye geçiş tarihi hem de Şimlan istasyonunun[632] kuruluş tarihi olarak gösterilmiştir. Bina misyon tarafından yatılı ve gündüz okulu olarak kullanılmıştır[633].

Eğitim gören kızların büyük çoğunluğu Maruni olup çevre köylerden gelen yüksek sınıftan Dürzi ailelerin kızları ve birkaç Müslüman kız öğrenci de yer almıştır[634]. Şimlan okulu I. Dünya Savaşı süresince kapalı kalmıştır[635].

---

631 *One Hundred Syrian Pictures…*

632 Beyrut'tan oldukça yukarıda Lübnan'da bir dağ istasyonu olan Şimlan bir "İncil Okulu" ve "Konferans Merkezi" olarak tanımlanmıştır. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 87; *TNA,* FO 371/121894, British Syrian Mission Its Aims and Claims (pamphlet).

633 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 43, 87.

634 *One Hundred Syrian Pictures… BSM* aynı zamanda yatılı öğrencilerin uzak evlerine ulaşmak için İncil öğretici kadınlar göndererek etki sahasını kısa sürede genişletebileceğini ümit etmiştir.

Resim 35: Şimlan Yatılı Okulu

9) Deyrü'l-Kamer[636]

Deyrü'l-Kamer, Lübnan'ın en önemli iç kasabalarından biri olup[637], Dürzi ileri gelenlerinin erkek çocukları için bir okul açılmıştır. Şeyh Mirza'nın 1839 yılında İngiltere'den korunma ve Dürzi çocukları için okullar istemesi bu noktada ayrı bir etkiye sahip olmuş olmalıdır[638]. Mr. Eldridge, 14 Eylül 1864 tarihli raporunda burayı ziyaretinden bahsetmiştir. Hristiyan halkın çöldeki sayılarının fazla olduğundan İngiliz korumasında bir okulun açılması gerekliliği üzerinde durmuştur[639].

Kızlar için okullar açılması konusunda ise Mrs. Bowen Thompson'a 1867'de yalvarırcasına yazılı istekte bulunulmuştur. Bu talep Ellesmere School'un açılmasına etki etmiştir. Büyük bir Dürzi merkezi olduğu kadar çok sayıda Maruni nüfusu barındıran Deyrü'l-Kamer, Thompson tarafından önemsenmiştir[640].

---

635 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 87. 1930 yılında da okul aktif değildir. Muhtemelen savaş sonrası tekrar açılmamıştır. Bkz. aynı yer.

636 Misyon tarafından önemsendiği için 9. Sırada ele alınan Deyrü'l-Kamer, ulaşılan kaynaklarda *BSM*'nin bir istasyonu olarak zikredilmemiştir. 8 istasyon arasında yerini alamamasında, politik zorlukların çalışmaların tatil edilmesini zorunlu kılması önemli bir faktör olmuştur. *Bkz. The Daughters of Syria*, s. 298.

637 *The Daughters of Syria*, s. 206.

638 Farah, s. 323, 324, 331.

639 Haydaroğlu, s. 124.

640 *The Daughters of Syria*, s. 205- 207, 298. Thompson'a yazılan 3. Mektup için bkz. *The Daughters of Syria*, s. 206, 207.

10) B'hamdun[641]

B'hamdun'da bulunan misyonerler çevredeki 11 köyü İncil faaliyetlerinde bulunmak üzere düzenli olarak ziyaret etmişlerdir. Misyonun iddiasına göre İncili dinleme noktasında Dürziler, Katolikler ve Ortodokslar ve Maruniler olumsuz tavır sergilememişlerdir. Bir *BSM* misyonerinin ifadesine göre ziyaret ettiği köylerde okul isteyip istemedikleri sorusuna insanların yalvarışlarının yanı sıra verdikleri cevap: *"Çocuklarımıza bakın küfretmeyi öğreniyorlar ve hayvanlar gibi yaşıyorlar; bize bir okul veremez misiniz?"* olmuştur. Bu soru karşısında misyoner "Paramız yok, şimdi ümit yok" şeklinde bir cevap vermiştir[642]. Fakat öyle anlaşılıyor ki bir mali kaynak bulunması burada okul açılmasını sağlamış olmalıdır. Okulla ilgili resmin varlığı eğitim kurumunun faaliyete geçirildiğinin kanıtıdır.

Resim 36: Erkek Okulu (B'hamdun)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…*

[641] Bu bölge de Deyrü'l-Kamer gibi istasyon olarak nitelendirilmemiş fakat yoğun şekilde faaliyet gösterildiği kanaati oluştuğundan istasyonlar arasında misyonun çalışma alanı olarak zikredilmiştir.

[642] *One Hundred Syrian Pictures…*

1.5.5. İngiliz Suriye Misyonu (British Syrian Mission) İstasyonlarında Meydana Gelen İstatistiksel Gelişme

BSM 1867-68'e gelindiğinde sadece Beyrut'ta 800'yakın çocuk, 200 veya 300 erkek ve kadın Hristiyan eğitiminin etkisi altına alınmıştır. İddiaya göre birçok Yahudi ve Müslüman çocuğa eğitim imkânı sunulmuştur[643]. Bowen Thompson 1869'da öldüğünde arkasında 56 öğretmeni, 700'e yakın öğrencisi olan 23 okulun yanı sıra 7 İncil öğretici kadının çalıştığı bir misyon bırakmıştır[644].

BSM'nin branş okullarının müfettişliğini yapan Theophilus Waldmeier; muhtemelen 1870'li yıllarda Beyrut, Şam ve Cebel-i Lübnan'ın bir çok köyündeki müesseseleri ziyaret etmiştir. *BSM'*nin Beyrut dışındaki 20 okulunda 40 öğretmen; 50'si erkek 2000'i kız toplam 2050 öğrenciye eğitim vermiştir[645]. Misyon bu şekliyle kalmamış büyümeye devam etmiştir. Örneğin 1874 yılına ait sayısal veriler *Tablo 28*'de verilmiştir.

Tablo 28: Okullar, Burslu Öğrenciler ve Öğretmenler (1874)

	Beyrut	Şam	Lübnan ve Sur	Toplam
Okullar	15	4	7	26
Burslu Öğrenciler	1084	382	340	1806
Avrupalı Öğretmenler	4	2	3	9
Yerli Öğretmenler	35	8	15	58

Kaynak: *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Female Schools (Beyrout), Occasional Paper by the Canon Ridgway, September 1874, s. 12.

Tablo 28'de verilen istatistiğin kilise okullarına katılanların sayısını içermediği belirtilmiştir. Beyrut'taki 15 okul yetimhanesi olan Normal Eğitim Enstitüsünü, Müslüman okullarını, ilkokulları, anaokullarını, âmâ ve akşam okullarını kapsamaktadır. Şam'daki dört okul ise âmâ ve akşam okullarını içermektedir[646]. 1874 yılı sonunda Beyrut, Şam, Lübnan ve Sur'da bulunan *BSS* okullarına en düşük katılım 1049, en yüksek katılım ise 1981'dir. Bu okullarda 175 Katolik, 152 Dürzi, 1030 Yunan Hristiyan'ı, 111 Yahudi ve başka dinden dönme, 73 Maruni, 226 Müslüman ve 119

---

643 Miller, s. 32, 33. (1867-68 kışı tarih olarak verilmiştir. Bkz. s. 28)
644 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 28; *The Daughters of Syria*, s. viii. *The Daughters of Syria*'da, 23 okuldaki toplam öğrenci sayısı 1700 olarak kaydedilmiştir. Bkz. *The Daughters of Syria*, s. viii.
645 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier*…, s. 170, 175. Bkz. *EK 11.*
646 *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Female Schools (Beyrout), Occasional Paper by the Canon Ridgway, September 1874, s. 12.

Protestan mevcuttur[647]. *The Times*'ta verilen bu öğrenci sayılarının *Tablo 28*'den yüksek olma sebebi burs verilmeyen öğrencilerin de bu sayının içerisinde zikredilmesi olabilir.

Tablo 29'daki misyonun 1875 ve 1876 yılı istatistiğine bakıldığında toplam okul sayısı 25 olmasına rağmen öğrenci sayısının iki yıl önceki istatistiğin bir hayli üzerinde olduğu görülmektedir.

[647] "British Syrian Schools", *The Times*, 14 July 1875, s. 5.

Tablo 29: British Syrian Schools Temmuz 1875 ve Mart 1876 İstatistiği

Yer	Okullar	Öğrenci Sayısı	
		1875	1876
Beyrut	Eğitim Enstitüsü	94	103
	Âmâ Kız Okulu	12	12
	Âmâ Erkek Okulu	28	21
	Erkek Okulu	92	111
	Doğu Coombe Okulu	103	110
	İlkokul	41	40
	Es Sayfeh Okulu	149	196
	Ana Okulu	132	193
	Mosaitbeh Okulu	132	214
	Müslim Okulu	130	180
	Olive Branş Okulu	85	100
	Akşam Okulu	80	109
Şam	St. Paul Okulu	225	162
	Meedan Okulu	122	120
	Akşam Okulu	29	23
	Âmâ Okulu	17	13
Lübnan	Ainzahalta Okulu	45	50
	Arramoon Okulu	23	30
	Ashrafia Okulu	50	84
	Baalbek Okulu	-	20
	Hasbeya Okulu	106	129
	Muhtara Okulu	40	188
	Sur Okulu	96	74
	Zahleh Okulu	60	73
	Shaftesbury Okulu	-	92
Toplam	**25 Okul**	**1891**	**2447**

Kaynak: "British Syrian Schools", *The Times*, 14 July 1875, s. 5; *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Schools (1876), s. 4; *The Daughters of Syria*, s. 265, 268.

Tablo 29'da verilen eğitim kurmlarına kilise okulları ve ana sınıfları eklenmemiştir[648]. Ayrıca *BSM* Beyrut'ta Batı Coombe adıyla bir okul daha açmıştır[649]. *The Times* verilerine göre aynı dönemde Beyrut'ta iki Zahleh'te bir kadınlar sınıfında eğitim gören yüz kişi eklendiğinde Temmuz 1875 için Beyrut, Şam ve Lübnan'daki *BSM* okullarında

[648] *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Schools (1876), s. 4.
[649] *The Daughters of Syria*, s. 264.

eğitim gören toplam öğrenci sayısı 1981 etmektedir[650]. *The Times* bu rakamı verirken Baalbek ve Shaftesbury'de bulunan okullardan bahsetmemiştir. Bu bilgiler göz önüne alındığında 1875-1876 yıllarında BSM kontrolünde eğitim veren kurumların ve buralarda eğitim görenlerin sayısının daha fazla olduğu söylenebilir.

1880 yılında hem okul hem de öğrenci sayısında artış meydana gelmiştir. Belirtilen yılda 27 okulda 3000 öğrenciye eğitim verilmiştir[651]. 1887 istatistiğine göre okul sayısındaki bir azalmaya bağlı olarak okullardaki toplam öğrenci sayısı 2731 olmuştur. Fakat tabloda dikkat çekici bir husus ise okulların eğitim kadrosunu teşkil eden yerli öğretmen sayısının on üç yılda iki katından fazla bir sayıya ulaşmasıdır.

Tablo 30: British Syrian Schools Şubat 1887 İstatistiği

<table>
<tr><th rowspan="2">Okullar</th><th rowspan="2">Öğretmenler</th><th colspan="4">Öğrenciler</th></tr>
<tr><th>E</th><th>K</th><th colspan="2">Din ve Mezhepleri</th></tr>
<tr><td rowspan="8">-Beyrut
-Şam
-Hasbeya
-Ainzahalta
-Beksaya
-Maalaka
-Muhtara (2)
-Zahle (2)
-Baalbek
-Juze (3)</td><td rowspan="8">İngiliz: 22
Yerli: 125</td><td rowspan="8">334</td><td rowspan="8">2397</td><td>1346</td><td>Yunan</td></tr>
<tr><td rowspan="2">409</td><td>Müslüman</td></tr>
<tr><td>Mütevâli</td></tr>
<tr><td>294</td><td>Roman Katolik</td></tr>
<tr><td>274</td><td>Dürzi</td></tr>
<tr><td>189</td><td>Maruni</td></tr>
<tr><td>132</td><td>Protestan</td></tr>
<tr><td>87</td><td>Yahudi</td></tr>
<tr><td>Toplam: 28</td><td>147</td><td colspan="4">2731</td></tr>
</table>

Kaynak: *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Female Schools (Beyrout), Occasional Paper by the Canon Ridgway, September 1874, s. 12.

Kadın Direktörü Mrs. Augusta Mentor Mott olarak belirtilen yukarıdaki okulların hepsinin de fermanlı olduğu ileri sürülmüştür. Bu okullar yerel otorite kayıtlarında Mr & Mrs. Mentor Mott adlarına kaydedilmiştir[652]. *Tablo 30*'a bakıldığında *Tablo 28*'e göre misyona iki okul eklendiği görülmesine rağmen yerli öğretmen sayısı iki kat

---

[650] "British Syrian Schools", *The Times*, 14 July 1875, s. 5.
[651] "Jehovah Jireh – *BSS* and Bible Mission", *The Times*, 23 January 1880, s. 13.
[652] *UoB-CRLSC,* CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Female Schools (Beyrout), Occasional Paper by the Canon Ridgway, September 1874, s. 12.

artmıştır. Böylelikle Thomson'ın misyonun yerli misyonerler elinde yükselmesi isteğinin gerçekleştiği görülmektedir. *Tablo 30*'da bulunan diğer bir önemli ayrıntı ise öğrencilerin neredeyse yarısının Yunan milliyetli olması ikinci sırayı ise Müslüman ve Mütevâlilerin almasıdır. Okul sayısında önemli bir değişiklik olmamasına rağmen öğrenci sayısı *Tablo 28'de* ve *Tablo 29*'da yeralan verilerden fazladır.

1890 itibariyle Suriye'nin değişik yerlerinde şubeleri ile birlikte *BSM*'nin okullarının sayısı 29 olmuştur[653]. Bunların 12'si Beyrut'ta olup bu sayı bir eğitim enstitüsünü, hem erkekler hem de bayanlar için âmâ okulunu, Müslüman kızlar için bir okulu ve ona bağlı branş okullarını içermektedir[654].

Okulların artışı, eğitim kadrolarının ve öğrencilerin sayısına da yansımıştır. Boyacıyan'ın 1891 yılına ait raporunda yer alan Beyrut vilayeti bir örnek olarak sunulabilir.

Tablo 31: Boyacıyan'ın 1891 Tarihli Raporunda Beyrut Vilayetinde Yabancı Okulların Eğitim Kadrosu ve Öğrenci Sayıları

	Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı	
	E	K	E	K
Fransız	155	68	1520	2677
İngiliz	16	62	180	1617
Alman	4	16	60	175
Rus	8	8	160	210
İtalyan	6	9	190	311
Yahudi	12	3	64	140
Amerikan	16	15	130	180
Hususi	283	79	3500	780
Toplam	**760**		**11.894**	

Kaynak: Tozlu, s. 300.

Tablo 31'e göre Beyrut vilayetinde İngilizlerin hem eğitici kadro hem de öğrenci yönüyle ikinci sırada oldukları görülmektedir. Beyrut'taki öğrencilerin ve misyoner

653 *TNA*, FO 226/211, s. 3.

654 *TNA*, FO 226/211, s. 4. Müslüman kız okulu ve buna bağlı branş okulları 1868 tarihli fermanda mevcut değildir. Ayrıca aynı ferman Beyrut, Monzeymb, Ishnak, Beil-Korosh, Djebal Sibnam (Lübnan), Djebal Sheikh (Lübnan)'de küçük çocukların eğitimi için kurulmuş on dört adet okulun Sultan'ın kendi koruması altında olduğunu belirtmesi *BSM* okullarının artışında etkili olmuştur. Bkz. *TNA*, FO 226/211, Report on Motts' Schools at Damascus and Tyre, 24 June 1890, s. 2-4.

öğretmenlerin sayıları toplamının benzer şekilde diğer vilayetlerde de olduğu düşünüldüğünde dikkat çekici bir rakam ortaya çıkacaktır.

The Times 1893 yılında misyon ile ilgili sayısal verileri şu şekilde kaydetmiştir. Mevcut 29 gündüz okulunda eğitim gören 3500 öğrenci okullara kontrat ile bağlıdır. Misyonda 31 İncil öğretici kadın, İncil okuyucusu vs. görevlidir. Avrupalı 17 bayan ve 3 erkek personelin yanında misyonun eğitim kadrosunu 99 Avrupalı ve yerli öğretmen oluşturmuştur. Misyonun gelirinin ise 1894'te 5.500 sterline yükseleceği belirtilmiştir[655].

1895 yılında misyonun ana istasyonları olan Beyrut, Şam, Hasbeya, Ainzahalta, Zahleh, Baalbek, Sur ve çevrelerinde bulunan 29 okulda 2830 öğrenci eğitim görmüştür. Bu öğrencilerin 1418'i Katolik ve Ortodoks kiliselerinin üyesi, 365'i Roman Katolik, 149'u Maruni, 181'i Protestan, 289'u Müslüman, 18'i Yahudi ve dönme, 410'u Dürzi'dir. Kilise okullarındaki çocuk sayısı 1191, İncil öğretici kadın ve İncil okuyucuların sayısı 27'dir. Avrupalı ve Suriyeli öğretmenlerin toplam sayısı 100'dür. 19 Avrupalı memurun 18'i bayan olup tek erkek muhasebeci Mr. Loytved'tir.

1897 başlangıcında okul sayısı 28'dir. Çalışmalarını kesmek zorunda kalan *American Mission*'dan 18 okulun devralınması ile *BSM*'nin eğitim müessesesi sayısı 46'ya çıkmıştır. 1901'de okul sayısı dört yıl öncesinin iki katına ulaşarak 56 olmuş, öğrenci sayısı 4262'ye yükselmiştir. Bu okulların 35'i ve öğrencilerden de 49'u özel olarak desteklenmiştir. Bununla beraber 1902 ve 1903 yıllarında Amerikan misyonundan alınanların bazıları fon yetersizliğinden iade edilmek zorunda kalınırken diğerleri kapanmıştır. 44 okul ile kalan *BSM*'nin bu müesseselerinin sayısı zamanla daha da azalmıştır[656].

30 Haziran 1914'te burada mevcut 36 okulda eğitim gören öğrenci sayısı 3101'dir. 32 kilise okuluna katılım ise 1826'dır. Savaş öncesi açık olan bütün istasyonlardaki 36 okulda 78 Suriyeli öğretmen vardır. İncil öğretici kadınların ve İncil okuyucuların sayısı 12'dir. 1928'de Şimlan kapalı iken Zahleh'deki misyon binaları Amerikalılar tarafından kullanılmış, Baalbek istasyonu yıl sonunda açılabilmiştir. Okulların sayısı 16'ya

---

[655] *The Times*, 1 May 1893, s. 12.
[656] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 40-44.

Suriyeli öğretmen sayısı 36'ya düşmüştür. İncil öğretici kadın sayısı ise 7'dir. Avrupalı kadro ise her yıl aynı kalmıştır[657].

1.5.6. I. Dünya Savaşı Sonrası[658] *BSM*'de Genel Durum

Önceden *British Syrian Training College* müdireliği yapmış olan Miss Warburton, Aralık 1918'de misyona ait okulları geri almak için Hayfa'dan donanmaya ait bir gemi ile Beyrut'a gelmiştir. Sonrasında eski *Training College* kız öğrencilerini eğitimlerini tamamlayabilmeleri için Kudüs'e götürmüştür. Diğer çalışanlar 1919'un ilk günlerinde Suriye'ye dönebilmiştir. Buna rağmen sonbahara kadar şartlar misyonun çalışmalarına yeniden başlayabilmesi için yeterince uygun olmamıştır[659].

Beyrut'ta bulunan *Training College* ve Şam'daki *St. Paul's School*'un yardım merkezleri olarak kullanılması misyonun tekrar faaliyete geçmesini geciktirmiştir[660]. Küçük *Pine Forest School* 1920'de *Training College* ile aynı zamanda yeniden açılmıştır. Bunları Şam okulları takip etmiştir. Şimlan'daki yatılı okul fon yetersizliği nedeni ile aktif olamamıştır. Fakat bir süre için Ermeni yetimleri tarafından kullanılmıştır. Zahleh'deki *BSM* binası Amerikan Kızılhaç'ına bırakılmış, Amerika Misyonu sonrasında burada bir okul açmıştır. *BSM*'nin diğer istasyonları zamanla personel ve maddi imkânların el verdiği ölçüde çalışmalarına yeniden başlamıştır[661].

Suriyelilerin millî bilinçlerinin uyanması bu şartlar içinde ayrı bir yere sahiptir. Batı medeniyetinin süsleri sayılan; elektrik ışığının, tramvayların, sinemaların açıkça her yerde olması değişimin gözle görülen unsurları arasında olmuştur. Kıyafetteki yeniliklerle Paris modası Doğu modası yanındaki yerini almıştır. Bu süreçte seyyahlar artık eskisi kadar tesir edemedikleri konusunda şikâyet etmişlerdir[662].

Misyon çalışmalarında büyük etki yapan ulaşım metotlarının gelişmesinin bu değişiklikler içinde farklı önemi vardır. Beyrut-Şam arasında trenin çalışması, motorlu

---

[657] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria….*, s. 59, 90.
[658] Savaş sırasında misyonun tamamen pasif olduğu söylenemez. Çünkü misyonun öğretmenlerinden aynı zamanda M. Selim Kessab'ın kızı olan Sitt Marie Kessab kendi evinde bir okul açmış ve onu savaş süresince devam ettirmiştir. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 91.
[659] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 70.
[660] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 90.
[661] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 91. Ainzahalta 1920, Beyrut'taki Âmâ Okulları 1922, Sur 1923, Hasbeya 1924 ve Baalbek 1928'de tekrar açılmıştır. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 91.
[662] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 92.

arabaların Suriye'de kullanılmaya başlanması misyonerler için önemli bir avantaj sağlamıştır. Bu sayede daha önce Beyrut – Hasbeya arası üç gün iken bu beş saate düşmüştür. Bu kolaylık kaliteli eğitim talebini sadece kasabalarda değil köylerde de artırırken bilgiye susamışlık misyona yeni fırsatlar kazandırmıştır. Daha fazla dinî özgürlüğün yayılmasının kendini hissettirmesi değişiklikler arasında sıralanmıştır. Bu ise bir yönüyle halifeliğin prestij kaybına ve daha sonra da ilga edilmesine bağlanmıştır[663].

En büyük değişimlerden birisi Suriye'nin Fransız mandasına girmesi olmuştur[664]. İddiaya göre misyonların özgürce çalışmalarına izin verildiği gibi Fransızlar diğer milletlerin işine karışmama politikasını benimsemişlerdir. Çoğu durumda misyonun çalışmalarına ve çalışanlarına gerçek dostluk gösterdikleri ifade edilmiştir.

1925 Dürzi isyanı Şam'daki mülteci kızlara ulaşmak için gayretlerin başlamasına yol açmış ve bu köy kızları arasındaki düzenli çalışmaları geliştirmiştir. Bazıları sistematik İncil çalışmaları amacıyla Şam'da yatılı öğrenci olmuştur. Böylece bir kısmının İncil öğretici kadın olması veya her halükarda İncil mesajını kendi köylerine götürmeleri ümit edilmiştir. Hapishaneler ziyaret edilmiş, basılı materyaller dağıtılmıştır. Ainzahalta'da ödünç kitap veren bir kütüphane ve Sur'da bir okuma salonu açılmıştır.

Okulların gelişmeye devam ettiği süreçte *Training College* önemli bir karar almak zorunda kalmıştır. Beyrut'taki *The American University'*nin kapılarını kadınlara açması üzerine, kızları üniversite kursuna hazırlamanın bir parçası olmanın gerekli olup olmadığı sorusu ortaya çıkmıştır. Sonunda *BSM* çalışmalardan daha çok memnun olduğu öğretmen eğitimine odaklanırken kızları üniversiteye hazırlama işini Amerikalıların üstlenmesine karar verilmiştir[665].

---

[663] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 92, 93.
[664] Bu noktada San Remo Konferansı önemli etkiye sahip olmuştur. Konferans sonrası Ortadoğu'da meydana gelen değişimler için bkz. Fahir **Armaoğlu**, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi 12. Baskı, İstanbul, s. 198-204.
[665] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 94-98.

1.5.7. Beyrut Vilayeti'nde Diğer İngiliz Cemiyetlerinin Eğitim Faaliyetleri

Beyrut

a) İskoçya Kilisesi'nin Beyrut Faaliyetleri (The Church of Scotland Mission)

Beyrut'ta eğitim alanında faaliyet gösteren misyonlardan birisidir. 2 Haziran 1908'de İskoçya Kilisesi'ne *(The Church of Scotland)* bağlı ve Beyrut'taki İngiliz okulları reisi Papaz George Meki, Münbitü'l-hüsn Mahallesi Vadiü'l-ebu Cemil Sokağı'nda erkekler için bir okul açmak amacıyla başvuruda bulunmuştur. İnşası düşünülen bina aslında daha önce Vadiü'l-teknan'da açılmış olup daha sonra Vadiü'l-ebu Cemil'e nakledilen erkek okulunun binasıdır. Okulun yapılacağı yer İskoçya Cemiyeti tarafından George Meki adına Beyrutlu birisinden satın alınmıştır. Aynı zamanda bina masraflarının tamamının da bu cemiyet tarafından karşılanması planlanmıştır. Ayrıca Münbitü'l-hüsn Mahallesi'nde bahçe içinde üç tane dükkân ve altlı üstlü üç odayı içeren ev İngiltere tebaasından George bin Yakup Meki tarafından satın alınmış ve adına tapu dahi verilmiştir. Satın aldığı bu mülkleri okul vs. haline getirmeyeceği, konusunda tasdikli beyanname de alınmıştır[666]. Fakat Rahip Meki'nin satın aldığı bu dükkânlar sonraları yağmurlu günlerde öğrencilerin teneffüsleri için kullanılmıştır[667]. Papaz Meki'nin bu okulu için Ocak 1909'da ruhsat verilmiştir[668].

b) Miss Taylor's St. George's Muslim Girls' Schools

Okul *Jessie Taylor Memorial School for Moslem and Deruse Girls* adıyla 1868 yılında kurulmuştur. Miss Jessie Taylor tarafından açılan okulların yönetim kurulu İskoçya'da idi. Taylor, Hristiyan çevrelerde Müslüman ve Dürzi kızlara yönelik eğitim çalışmalarında fedakâr bir öncü olarak gösterilmiştir[669]. Miss Taylor tarafından yönetilen iki eğitim kurumu yine kendi adına kayıtlı kiralık evde faaliyet göstermiştir.

---

[666] *BOA*, DH.MKT. 1255/76, 2 Cemaziyelevvel 1326 (2 Haziran 1908); *BOA*, İ.AZN. 82/1326 Za-21, 25 Zilkade 1326 (19 Aralık 1908), Lef 2; *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 5, s. 52, No.: 2875/1963, 2 Zilhicce 1326 (26 Aralık 1908); *BOA*, MF.MKT. 1098/53, 12 Muharrem 1327 (3 Şubat 1909), Lef 2; *BOA*, ŞD. 2305/26, 26 Rebiyülevvel 1321 (22 Haziran 1903), Lef 12.
[667] *BOA*, HR.HMŞ.İŞO. 89/14, 1 Ramazan 1330 (14 Ağustos 1912).
[668] *BOA*, DH.MKT. 2715/24, 29 Zilhicce 1326 (22 Ocak 1909); *BOA*, MF.MKT. 1098/53, 12 Muharrem 1327 (3 Şubat 1909), Lef 2.
[669] *World Atlas of Christian Missions,* s. 73. Bkz. *Tablo 1.*

Fermansız açılan bu okullarda, 2'si İngiliz ve 5'i yerli olmak üzere 7 öğretmen çalıştırılmıştır. Müslüman kız okulları olarak nitelendirilse de 1887 yılında kayıtlı 110 öğrenciden 5 tanesi erkektir. Ayrıca tamamı Osmanlı tebaası olan bu öğrencilerin 60'ı Müslüman, 50'si Dürzi'dir[670].

Hayfa

a) J&EM'in Hayfa Faaliyetleri (St. Luke's Mission)

Hayfa'nın Rusya'dan ve Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi mülteciler için önemli bir merkez olmasından dolayı[671] Kudüs'teki Piskopos misyonu öncelikle 1890 yılında burada başlatmıştır. Hayfa misyonu küçük bir kilise, bir hastane, kızlar için bir gündüz okulu, erkekler için bir gündüz okulu bir de yatılı okuldan oluşmuştur[672].

J&EM'in raporunda okulların çok ilginç ve popüler olduğu yazılmıştır. Bunu daha da artırmanın yolu olarak *Bible Lands* okuyucularından içinde çocuklar için kıyafetlerin yer aldığı malzemeleri içeren kutular talep edilmiştir. Öğretmenlerden Miss Amy Shaw, Christmas'ta öğrencilerine bu tür şeyleri içeren hediye paketleri verilmesini önemsemiştir. Raporda bu kutuların *"Mission House Haifa Palestine"* adresine gönderildiğinde gümrük vergisinden muaf olacağı ve ayrıca hediyelerin okula devamı artıracağı görüşü de açıklanmıştır[673].

Bu hediyeler yılsonu sınavı sonrası yapılan ödül töreninde dağıtılmıştır. Törenden üç gün sonra ise öğretmen Miss Amy Shaw ölmüştür. Miss Amy Shaw görevini kız kardeşi Miss Maud Shaw'a vasiyet etmiştir. Kudüs'te *LJS* bünyesinde hemşire olan Miss Maud kardeşinin ölümü üzerine İngiltere'ye gitmiştir. *J&EM,* Miss Maud'un Hayfa'ya

---

670 *TNA*, FO 78/4172, s. 197, 209. Bkz. *Tablo 32.*

671 Bu özelliğinin yanısıra Carmel Dağı'nın eteklerinde uzanan Hayfa; misyonerler, Filistin'den ve Mısır'dan gelen diğer Avrupalılar için yaz mevsiminde en gözde dinlenme yeri olmuştur. Ayrıca Celile'nin ana limanı olduğundan İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Yunan, Belçika gemilerinin kargolarını yenilediği bir depo görevi de üstlenmiştir. Ara hatlarından biri ana demiryolu hattı ile Edrei'de buluşan Hicaz demiryolu da kasabaya büyük önem kazandırmıştır. Bkz. *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, 1/2/2, Haifa Under the Mt. Carmel, Galilee, Palestine, 12 July 1907, s.1.

672 *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, 1/2/2, Haifa Under the Mt. Carmel, Galilee, Palestine, 12 July 1907, s. 4, 5. Temmuz 1901 raporunda arzu edilen ve hastanenin yan uzantısı olacak erkek okulunun kuruluşunun durduğu açıklanmıştır. Bkz. *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 9, July 1901, s. 106.

673 *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 9, July 1901, s. 106.

döndükten sonra kardeşinin çalışmalarını üstlenmesinden *LJS*'yi memnun edeceğini açıklamıştır[674].

Gündüz Kız Okulu

Kurumda Hristiyan eğitimi alan çocukların çoğunluğunun Müslüman olduğu iddia edilmiştir. Okulda kız öğrencilere hoşlandıkları iğne işi öğretilse de burada *"Eğitim inanmayanları! döndürmenin ve önyargılarını kırmanın en kesin yoludur."* ifadesi ile eğitimden asıl maksatlarının ne olduğu da açıklanmıştır.

St. Luke Erkek Yatılı Okulu

Celileli (Galilee) erkek çocuklara eğitim vermek amacıyla 1903'te açılan okul Celile'de temsil edilen tüm Hristiyan kiliselerce himaye edilmiştir. Müslüman ve Hristiyan öğrencilerin mutlu bir şekilde yan yana çalıştıkları ve gönülden okul oyunlarına katıldıkları iddia edilmiştir. Aileleri bölen birçok dinî farklılıklara rağmen çocuklarının eğitimi konusunda misyonerlere tamamen güvenmeleri onları teşvik etmiştir. 1907'de okul standartlarını taşımayan kiralık bir evde faaliyet vermiştir. Bu nedenle Kudüs Piskoposu G. F. Popham Blyth arazi alımı ve okul inşası için 2000 sterline ihtiyaç olduğunu İngiltere'ye bildirmiştir[675].

10 Haziran 1907 yılında J. Khadder yardımcı papaz, Erkek Okulu'nun müdürü ve Piskopos Blyth'in özel yardımcısı olmuştur. Piskopos, Khadder'i 30 yatılı öğrencinin ve birkaç gündüz öğrencisinin ikameti için satın alınacak mülklere gerekli fonu toplamak üzere görevlendirmiştir. Önceden Kudüs'teki St. George's Erkek Okulu'nun müdürü olan Mr. Khadder'in idaresi ve Başdiyakoz Dowling'in yakın denetimi ile Hayfa'daki okulun misyonun faydalı bir kolu haline geleceği ümit edilmiştir[676].

---

[674] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 10, October 1901, s. 120, 121, 127.

[675] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, 1/2/2, Haifa Under the Mt. Carmel, Galilee, Palestine, 12 July 1907, s. 6, 7.

[676] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, St. Luke's Mission (Under Mount Carmel) Palestine, G.F. Popham Blyth, Jerusalem, June 10th 1907, s. 8; *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, 1/2/2, Haifa Under the Mt. Carmel, Galilee, Palestine, 12 July 1907, s. 7.

b) LJS'nin Hayfa Faaliyetleri[677]

LJS misyonerleri Hayfa'da kale yakınında sahip oldukları arsaya bir bina inşa etmeye başlamışlar fakat bu inşaat uygun olmadığı gerekçesi ile durdurulmuştur. Fakat sonradan bu konuda itiraza gerek kalmadığı gerekçesiyle İngiltere Sefareti inşaata devam için izin verilmesini istemiştir. Delil olarak da Hariciye Nezareti'nin 31 Mayıs 1896 tarihli tezkeresini göstermiştir. Tezkerede kalenin harap durumda olduğu ve kaleye daha yakın bir binanın zaten inşa edildiği ve çevre arsalarda sonradan üç tane ev yapıldığı kaydedilmiştir. Bunun üzerine bir defa da topçu müfettişliği vasıtasıyla inceleme yapılarak ortaya çıkacak duruma göre hareket edilmesi bildirilmiştir[678]. Hayfa'da 1902'de açılmış olan İngiliz Protestan Mektebi'nin müdürü Yakup okula ruhsat verilmesi için Osmanlı Devleti'ne başvuruda bulunmuştur. Devletlerle yapılmakta olan anlaşmalar neticelenene kadar bu tür okullara ruhsat verilmemesi gerektiği Beyrut Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir[679].

1) Nablus

Nablus kasabası Protestanları ayin yaptıkları ve çocuklarının eğitildiği iki odanın 1882 itibariyle yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Bu nedenle de kasaba dışında sahip oldukları tarlada yeni bir ev, büyük bir kilise ve okul inşasına izin verilmesi için İngiltere tebaasından olan papazları vasıtasıyla başvuruda bulunmuşlardır[680]. Ertesi yıl buradaki okulun yapılmasına izin verilmiştir[681].

2) Safed

Tespit edilen iki belgeye göre *LJS* misyonerlerinin Safed'de de faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Birinci belgede cemiyetin kale yakınında sahip olduğu arsaya 1895

---

677 *LJS* Şam'da da faaliyet göstermiştir. 1875 yılında bu istasyonda 3 misyoner görevlidir. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. VI., June 1875, s. 187; *EK 3.*

678 *BOA,* BEO 790/59223, 25 Zilhicce 1313 (7 Haziran 1896).

679 *BOA*, MF.MKT. 1191/21, 11 Recep 1332 (4 Haziran 1914), Lef 3.

680 *BOA*, Y.A.RES. 22/6, 27 Cemziyelevvel 1299 (16 Nisan 1882), Lef 4.

681 *BOA*, Y.A.RES. 22/6, 17 Muharrem 1301 (18 Kasım 1883), Lef 2. Yapılacak binaların ölçüleri net anlaşılmadığından haritalar Nafia Nezareti Turuk ve Meabir İdaresi Başmühendisi Margosyan Efendi'ye inceletilmiştir. Binanın dış uzunluğu 20 m 20 cm, dış genişliği 9 m 30 cm, alt ve üst katların iç uzunluğu 15 m, alt katın iç genişliği 7 m 40 cm, üst katın iç genişliği 7 m 60 cm'dir. Kuzey ve güneyin yüksekliği 9 m 80 cm, doğu ve batısının yüksekliği 11 m 50 cm'dir. Bkz. *BOA*, Y.A.RES. 22/6, 27 Cemaziyelevvel 1299 (16 Nisan 1882), Lef 4.

yılında bir bina inşa etmeyi planladığından bahsedilmiştir[682]. Yerel yönetim tarafından verilen izin üzerine bina inşasına başlamışlardır. Fakat sonradan askerî açıdan sakıncası olduğu gerekçesi ile inşaat durdurulmuştur. Fakat bu binaya yakın ve kalenin bulunduğu tepeye aynı uzaklıkta daha önceden üç tane ev yaptırılmış olması, *LJS*'nin inşaatına izin verilmesi iddiasına yol açmıştır.

Bunun üzerine tekrar yapılan inceleme neticesinde Safed kasabasında kale denilen yerin bir harabe olduğu anlaşılmıştır. Buranın batısına zaten birçok bina yapıldığından misyonerlerin burada inşa etmek istedikleri binanın askerî anlamda problem olmadığı savunulmuştur. Neticede binanın sırf ikamet amaçlı kullanılmak ve okul ya da mabede çevrilmemek şartıyla inşasına izin verilmiştir[683]. İkinci belgede ise Akka sancağına bağlı Safed kasabasında *LJS*'ye ait hastane, mektep gibi müesseselerin varlığına değinilmiştir[684]. Ayrıca Sefaret, bu kurumlarda görevli ve burada ikamet eden İngilizler için Gazaveye mevkiinde Dr. Valter Henry Andres adına kayıtlı araziye *LJS* tarafından bir kilise inşasına ruhsat verilmesi için 1910 yılında başvuruda bulunmuştur[685].

Tablo 32: İngiltere'nin Beyrut Konsolosluk Bölgesi'ndeki Okullar (Mart 1887)

Misyon	Okul	Öğrt.	Öğrenci	
			E	K
Church of Scotland	1	7	250	0
Society Promoting Female Education in East	6	15	20	235
Mission of Presbyterian Church of Ireland	14	23	516	193
Lebanon Schools Mission	9	17	367	67
Friend Syrian Mission	10	14	205	144
British Syrian Mission	25	147	334	2397
Miss Taylor's St. George's Muslim Girls' Schools	2	7	5	105
Church Missionary Society	10	16	396	50
Female Education Society	1	3	-	90
Toplam	**78**	**249**	**2093**	**3281**

Kaynak: *TNA,* FO 78/4172, s. 209.

682 *BOA*, BEO 584/43752, 12 Ramazan 1312 (9 Mart 1895), Lef 1. [Konu ile ilgili yazışmalar için ayrıca bkz. *BOA*, BEO 584/43752, Lef 1-4; *BOA*, BEO 625/46826, Lef 1-2.]
683 *BOA*, BEO 1013/75903, 26 Rebiyülevvel 1315 (25 Ağustos 1897), Lef 2.
684 *BOA*, DH.İD. 117/16, 26 Zilkade 1328 (29 Kasım 1910), Lef 1. Maarif Salnamesi'nde Safed'de 1882 yılında idadi derecesinde bir İngiliz okulu açıldığı belirtilmiştir. Bu okulun *LJS*'ye ait olma olasılığı olduğu gibi başka bir İngiliz cemiyeti tarafından da açılmış olabilir. Ruhsatsız olan okulun 1898-1899 yılında 50 erkek öğrencisi vardır. Bkz. *SNMU*, 1316, s. 986-987; *SNMU,*1317, s. 1086-1087.
685 *BOA*, DH.İD. 117/16, 26 Zilkade 1328 (29 Kasım 1910), Lef 1.

Tablo 32'ye göre dokuz farklı İngiliz misyoner cemiyeti 249 kişilik eğitim kadrosu ile 78 okulda 2093'ü kız, 3281'i erkek olmak üzere toplamda 5374 öğrenciye eğitim vermiştir. Kaynakta Beyrut Konsolosluk bölgesindeki okulların toplamı 81 gösterilmiştir. *Tablo 30*'daki gibi *BSM*'ye ait okul sayısı 28 kabul edilirse genel toplamın 81 olduğu söylenebilir. Diğer taraftan 78 rakamında yanlışlık olmadığını düşünürsek *BSM*'ye ait üç okul kapanmış olabilir.

Tablo 33: Beyrut Vilayeti'nde Açılan İngiliz Okulları

(Maarif-i Umumiye İstatistiki 1904-1905)

<table>
<tr><th>Vilayet</th><th>Liva</th><th>Okulların Dereceleri</th><th>E</th><th>K</th><th>Karma</th></tr>
<tr><td rowspan="6">Beyrut</td><td rowspan="3">Beyrut</td><td>İptidai</td><td>3</td><td>-</td><td>3</td></tr>
<tr><td>Rüşdi</td><td>2</td><td>4</td><td>1</td></tr>
<tr><td>İdadi</td><td>-</td><td>1</td><td>-</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Akka</td><td>İptidai</td><td>2</td><td>4</td><td>1</td></tr>
<tr><td>Rüşdi</td><td>2</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Lazkiye</td><td>Rüşdi</td><td>8</td><td>3</td><td>3</td></tr>
<tr><td colspan="3" rowspan="2">Toplam</td><td>17</td><td>12</td><td>8</td></tr>
<tr><td colspan="3">37</td></tr>
</table>

Kaynak: *Devlet Salnamesi* 1326, s. 356, 357.

Tablo 33'te yer alan veriler *Tablo 32* göz önünde bulundurulduğunda eksik gibi görülebilir. Fakat *Tablo 32*'de zikredilen okulların bulunduğu alan daha geniştir. Bir örnek verilecek olursa *BSM*'nin faaliyet alanı içerisinde Beyrut, Şam, Lübnan ve çevreleri yer almaktadır. Dolayısıyla iki tablonun kapsadığı alanlar ayrıdır. Bu durum rakamsal değerlendirmelere de yansımıştır.

Tablo 34: Maarif Salnamelerine Göre Beyrut'taki İngiliz Okulları

Liva	Kaza	Okulun İsmi	Okulun Mensup Olduğu Millet	Adına Ruhsat Verilen Mesul Müdür	Okulun Derecesi	Öğrenci Sayısı		Okulun Açılışı	Ruhsat Tarihi
						E	K		
Beyrut	Safed	-	İngiltere	-	İdadi	50	30	1300	Ruhsatsız
Beyrut	Sayda	İngiltere	Protestan İngiliz	Mr. Moon	İptidai	30	30	1299 (R.)	Ruhsatsız
Beyrut	Merc-i uyûn (Cedîde)	Protestan Mektebi	Protestan İngiliz	-	İptidai	130	50	-	Ruhsatsız
Akka	Akka	Protestan Mektebi	İngiliz	-	İptidai	85	-	-	Ruhsatsız
Akka	Akka	Protestan Mektebi	İngiliz	-	İptidai	-	150	-	Ruhsatsız
Akka	Akka	Kefryasif Protestan Mektebi	İngiliz	-	Rüşdi	150	-	-	Ruhsatsız
Akka	Hayfa	Protestan Mektebi	İngiliz	Sekes سكس	İptidai	70	-	1300	Ruhsatsız
Akka	Hayfa	Protestan İngiliz Mektebi	İngiliz	Sekes	İptidai	-	150	1297	Ruhsatsız
Akka	Nasıra	Protestan İngiliz Mektebi	İngiliz	-	Rüşdi ve İdadi	-	98	1290	Ruhsatsız
Akka	Nasıra	Protestan İngiliz Mektebi	İngiliz	-	İptidai	-	83	1284	Ruhsatsız

Nablus	Nablus	İngiliz Protestan Mektebi	İngiliz	Dr. Rayd	İptidai	35	-	1283	Ferman ile 24 Ocak 1901
-	Nablus	İngiliz Protestan Mektebi	İngiliz	Dr. Rayd	İptidai	-	30	1288	
Nablus	Nablus	Yasmine Mah. Protestan Mektebi	İngiliz	Kısis Hanakra قسيس حناقره	İptidai	12	10	1283	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Sabestiye karyesi Protestan Mektebi	İngiliz	Kısis Hanakra	İptidai	8	2	1300	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Rafidiye karyesi Protestan Mektebi	İngiliz	Kısis Hanakra	İptidai	10	-	1293	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Rafidiye karyesi Protestan Mektebi	İngiliz	Dr. Rayd	İptidai	30	-	1278	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Rafidiye karyesi Protestan Mektebi	İngiliz	Dr. Rayd	İptidai	-	25	1278	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Beyt-i emreyn karyesi İngiliz mektebi	İngiliz Protestan	Hanna Kareyn	İptidai	8	-	1298	Ruhsatsız

Nablus	Nablus	Burka karyesi İngiliz Mektebi	İngiliz Protestan	Dr. Rayd	İptidai	15	-	1283	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Nısf-ı ceyl karyesi İngiliz Mektebi	İngiliz Protestan	Dr. Rayd	İptidai	20	-	1280	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Zebabde karyesi İngiliz Mektebi	İngiliz Protestan	Dr. Rayd	İptidai	25	-	1283	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Zebabde karyesi İngiliz Mektebi	İngiliz Protestan	Dr. Rayd	İptidai	-	12	1283	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Tubas karyesi İngiliz Mektebi	İngiliz Protestan	Dr. Rayd	İptidai	8	-	1293	Ruhsatsız
Nablus	Nablus	Ümmü'l-fehham karyesi İngiliz Mektebi	İngiliz Protestan	İngiltereli bir rahip	İptidai	10	8	-	Ruhsatsız
Toplam					**24**	**696**	**678**		

Kaynak: *SNMU*, 1316, s. 986-987; *SNMU*, 1317, s. 1086-1087; *SNMU*,1318, s. 1206, 1207; *SNMU*, 1319, s. 292, 293; *SNMU*, 1321, s. 431-433.

1.5.8. Suriye Vilayeti'nde Diğer İngiliz Cemiyetlerinin Eğitim Faaliyetleri

a) Irish Presbyterian'in Şam Faaliyetleri

Irish Presbyterian Mission 29 Mart 1847'de Şam'da bir erkek okulu açarak faaliyetlerine başlamıştır. Ocak 1855'te bir kız okulunun eğitim vermeye başlaması ile cemiyet çalışmalarını genişletmiştir[686]. 1874 yılında Zebdani[687] kazasına bağlı Beludan köyünde de bir okul açılmıştır. Ruhsata bağlanması ise daha sonra gerçekleşmiştir[688]. Okula devam eden kız ve erkek öğrenci sayısı zamanla artmıştır. Bina bu öğrencilere yetmemeye başlayınca başka bir ev kiralanmıştır. Kızların erkeklerden ayrılarak bu eve nakli için yerel idareye yapılan başvuru neticesiz kalmıştır. Dahası bir polis ile iki jandarmanın okula zorla girip öğretmenleri tehdit ettiği iddia edilmiştir. İngiltere Sefareti bir İngiliz'in ikametgâhına taarruza cesaret edenlerin cezalandırılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine polis memuru ve iki jandarma hakkında inceleme başlatılarak usule aykırı bir muamele gerçekleşmişse cezalandırılmaları Suriye Valiliğine bildirilmiştir[689].

Sefaretin meydana gelen olay ile ilgili 5 Mart 1902 tarihli yazısındaki ifadeleri ilginçtir. Osmanlı topraklarında ikamet eden her sınıf insanın eğitim nimetinden faydalanmaları amacıyla çeşitli müsaadeler ve muafiyetler verilmiştir. Olay bu gibi eğitim müesseselerinin sayısının artmasının hükümet tarafından pek fazla arzu edildiği bir zamanda gerçekleşmiştir. Özellikle öğrencilerin sağlık koşullarına uygun olarak huzur ve rahatlarını sağlamak için cemiyetin kiraladığı eve kız çocuklarının nakli sırasında yerel hükümet görevlileri zorluklar çıkarmışlardır. Kanunen her türlü taarruzdan uzak

---

[686] *TNA,* FO 226/208.

[687] Farklı kaynaklarda Zübdânî, Zibdani olarak da geçmektedir. Bkz. **M. Nasrullah**, **M. Rüşdü**, **M. Eşref**, *Osmanlı Atlası 20. Yüzyıl Başları*, Hazırlayanlar: Rahmi Tekin, Yaşar Baş, OSAV, İstanbul 2003, s. 92; Mostras, s. 95.

[688] *BOA*, BEO 2830/212250, 26 Rebiyülevvel 1324 (20 Mayıs 1906), Lef 1; *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907). Okul 23 Mayıs 1897 ruhsata bağlanmıştır. Bkz. *BOA*, BEO 2830/212250, 20 Şubat 1321 (5 Mart 1906), Lef 3.

[689] *BOA*, BEO 2830/212250, 26 Rebiyülevvel 1324 (20 Mayıs 1906), Lef 1; *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907).

olması gereken okula kaza kaymakamının polis ve jandarma sevk etmesinin uygun olmadığı da Sefaretin açıklamaları arasında yer almıştır[690].

Maarif Nezareti ise Mayıs 1906'da ruhsatlı okulun kız kısmının başka bir yere nakledilip ruhsatsız olarak açıldığını bildirmiştir. Okulun bu şekilde devamında yerel olarak sıkıntı olmadığı takdirde eski okulun erkeklere yenisinin ise kızlara ayrılarak ruhsatının o şekilde yenilenmesi Sadaret makamından istenilmiştir[691]. Suriye vilayetinden gönderilen yazıya göre ruhsatsız açıldığı kaza kaymakamlığından bildirilen kız okulunun erkekler ile bir bina içinde bulundukça kapatılması mümkün değildir. Fakat bir bina içerisinde bulunan karma mektebin iki müstakil okul olarak ayrılması uygun değildir. Ayrıca okulun Zebdani kazasına bağlı Beludan köyünde olduğuna dair kayda tesadüf edilememiştir[692].

Ancak Vadiü'l-acem kazasında Beludan köyünde kız ve erkek öğrenciler için Amerikalı K. Yuhanna Kraford adına 24 Mayıs 1907 tarihinde bir okul için ruhsat verildiği görülmüştür[693]. Adı geçen okulun bu olduğuna muhtemel gözüyle bakılmıştır[694]. Zebdani Kaymakamlığı'nın yazısında konu ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir. Okul kiralanan bir evde Ocak Şubat 1906'da ruhsatsız olarak açılmıştır. Ruhsatnamesi olan eski okul kız ve erkek öğrenciler için yeterlidir. Adı geçen evin değeri 500 kuruş olup, arsası karyeden İlyas bin Süleyman İbrahim'in mülküdür. Okulun civarında İslam hanesi ile mescit vb. hayır eserleri bulunmayıp yalnız 106 m mesafede Selam Kabristanı yer almaktadır[695].

---

[690] *BOA*, BEO 2830/212250, 20 Şubat 1321 (5 Mart 1906), Lef 3; *BOA*, ŞD. 2302/32, 20 Şubat 1321 (5 Mart 1906), Lef 2.

[691] *BOA*, BEO 2830/212250, 18 Rebiyülevvel 1324 (12 Mayıs 1906), Lef 2.

[692] Suriye vilayetindeki gayrimüslim ve yabancı okullar ile ilgili 31 Mayıs 1903 tarihinde Maarif Müdüriyeti'nden ve Amerikan okulları hakkında 18 Mart 1905 tarihinde vilayetten gönderilen defterlere bakılarak bu sonuca ulaşıldığı belirtilmiştir. Bkz. *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907); *BOA*, ŞD. 2302/32, 9 Safer 1324 (4 Nisan 1906), Lef 3.

[693] *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 1324 Zilkade 18 (3 Ocak 1907); *BOA*, ŞD. 2302/32, 9 Safer 1324 (4 Nisan 1906), Lef 3. Amerikalı Yuhanna Kraford başka belgelerde K. John Kraford olarak geçmektedir. Bkz. *Tablo 35*; *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 26-28; Mutlu, s. 279-282.

[694] *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907); *BOA*, ŞD. 2302/32, 9 Safer 1324 (4 Nisan 1906), Lef 3. Zebdani Maarif Müdürlüğü uygun olmadığı noktasında görüş bildirmiştir. Bkz. *BOA*, ŞD. 2302/32, 8 Şubat 1321 (21 Şubat 1906), Lef 1.

[695] *BOA*, ŞD. 2302/32, 21 Recep 1324 (10 Eylül 1906), Lef 4; *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907). Belgelerde kabristana uzaklık 140 arşın olarak belirtilmiştir. Çevirmede 1arşına karşılık 75,8 cm esas alınmıştır.

Divan-ı Hümayun Kalemi'nin konu ile ilgili yazısında İngilizlere ait müesseselerden ne tasdikli olanlar ne de sonradan Sefaret tarafından bildirilenler içinde Beludan köyündeki okula dair kayıt olduğu açıklanmıştır. Bu iki müessesenin geçici olarak kiralanan evlerde açıldığı, vergiden muafiyetine gerek olmadığı, önceki okulun ruhsatname hükmünün korunması üzerinde durulmuştur. Fakat ikinci okula izin verilmesinin ruhsatsız açılan okulların çoğalmasına sebep olacağı belirtilmiştir. Buna rağmen okulun ikiye ayrılmasında mahallince sakınca olmadığı söylenmiştir. Eski erkek ve kız okulunun erkeklere; yenisinin onun şubesi olarak kızlara ait olmasına ve ruhsatının bu şekilde yenilenmesine Ocak 1907'de karar verilmiştir[696].

b) İrlanda İncil Cemiyeti'nin Şam Faaliyetleri

Şam İdadi Mektebi civarındaki camii karşısında bulunan arsadaki evlerden birisi 1896 yılında yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Masrafları İrlanda'da bulunan Protestan Cemiyet-i İnciliyyesi tarafından karşılanan binaya bitiminden sonra *"Medresetü'l-İnciliyye"* adındaki okulun çocukları nakledilerek okulun İngiliz Okulu haline getirileceği haber alınmıştır. Suriye Maarif Müdürlüğü, Nezarete yabancı okullara mahsus olarak yeniden bina inşası padişahın iradesine bağlı olduğu açıklamasıyla ne yapılacağını yazmıştır[697]. Eğer cemiyet, tasavvurlarını gerçekleştirmeye kalkışırsa irade şartı hatırlatılması ve öğrencilerin oraya nakline izin verilmemesi Vilayete bildirilmiş, müdüriyetin de durumu takip etmesi istenilmiştir[698].

c) LJS'nin Şam Faaliyetleri

LJS'nin Şam yöneticisi J. E. Hanaver'in verdiği bilgilere göre cemiyetin Şam'da faaliyet gösterdiği eğitim kurumları ile ilgili Ağustos 1908'e ait ayrıntılar şu şekildedir: Öncelikle dinî çalışmalar için bir papazın tayin edilmiş olduğu St. Jhon Kilisesi'nin önemli bir yeri vardır. Şam'da cemiyet tarafından üç tane okul açılmıştır. Bunlardan biri erkekler için diğeri kızlar için açılan gündüz okulu olup üçüncüsü yatılı okuldur. İki erkek öğretmen tarafından eğitim verilen erkek gündüz okulunun öğrenci mevcudu 52; üç bayan öğretmenin görevli olduğu kız gündüz okulunun mevcudu 50'dir. Erkek

---

[696] *BOA*, İAZN 70/1325S-20, 18 Zilkade 1324 (3 Ocak 1907).
[697] *BOA*, MF.MKT. 345/18, 23 Cemaziyelahir 1312 (29 Kasım 1896).
[698] *BOA*, MF.MKT. 345/18, 9 Recep 1314 (14 Aralık 1896).

öğrencilerin kaldığı yatılı okuldaki öğrenci mevcudu ise 33'tür. LJS bir de okuma odası açarak daha fazla insana Hristiyanlığı anlatmayı amaçlamıştır[699].

d) Diğer Okullar

1860 yılında İdlib kazasında açılan bir okul daha sonra yerel idare tarafından kapatılmış, 1892'de yeniden açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak girişimin nasıl sonuçlandığına dair bir bilgiye ulaşılmamıştır. 1871'de Bekaa kazasının Sebgin köyünde ruhsatsız bir okul faaliyete geçirilmiştir. Dikkat çekici bir husus köyde okul öğretmeninden başka Protestan olmamasıdır. Çoğu Katolik ve Maruni olup az sayıda Müslüman'ın yaşadığı böyle bir yerde Protestan okulu açılması misyonerlerin çalışmalarının boyutlarını göstermesi açısından ilgi çekici bir örnektir. Buna rağmen zamanla büyüyen okulun ihtiyacını karşılamak üzere üst katına dört oda ilave etmek için yerel yönetime başvuruda bulunulmuştur. Osmanlı yönetimi misyonerlerin çalışmalarından rahatsız olduğundan bu talebi olabildiğince engellemeye çalışmış, bu nedenle Valilikçe Nezarete yazılan yazıda okulun faaliyetlerinin olumsuzluğu dile getirilmiştir. Bu müracaat sonucuna dair de belgelerde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır[700].

---

[699] *TNA*, FO 618/3.
[700] *BOA,* ŞD. 2238/15, 8 Cemaziyelevvel 1318 (3 Eylül 1900), Lef 1; *BOA*, MF.MKT. 151/60, 23 Safer 1310 (16 Eylül 1892).

Tablo 35: Suriye'deki Okullar (1907)

Okulun Bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurucusu ve Müdürü-Müdiresi	Okulun Bağlı Bulunduğu Cemiyet	Ruhsat Durumu	Okulun Derecesi ve Sınıf Sayısı			Eğitim Şekli		Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı	
					İptidaî	Rüşdî	İdadî	Gündüz	Yatılı	Kadın	Erkek	Kız	Erkek
Şam, Bab-ı Toma Mah., Sahatü'd-devame Cad.	1874	Kurucu İrlanda İncil Cemiyeti, Müdür K. John Kraford	İrlanda İncil Cemiyeti	26 Ekim 1893	+ 8 Sınıf	+	+	+	+	9		+ 140	+
Şam, Bab-ı Toma Mah., Telace Sok.	1853	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	26 Ekim 1893	+ 6 Sınıf	+	+	+		1	1	20	43
Şam, Nebek kazası, Nebek kasabası	1857	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	2 Mayıs 1894	+ 5 Sınıf	+		+		1	1	20	43
Şam, Nebek kazası, Deyr-i Atiyye köyü	1857	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	2 Mayıs 1894	+ 5 Sınıf	+		+		1	1	+ 24	+
Şam, Nebek kazası,Yabrud ? köyü	1869	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	2 Mayıs 1894	+ 5 Sınıf	+		+		1	1	+ 24	+
Şam, Vadiü'l-Acem kazası, Arez? köyü	1878	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ 5 Sınıf	+		+				8	42

Şam, Vadiü'l-Acem kazası, Aynü'ş-şiare köyü	1863	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 5 Sınıf		+			2	+ + 43	
Şam, Zübdânî kazası, Beludan köyü	1874	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 5 Sınıf		+		1		+ + 24	
Şam, Raşiya kazası, Raşiya köyü	1863	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 5 Sınıf		+			1		55
Şam, Raşiya kazası, Raşiya köyü	1863	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 5 Sınıf		+		2		69	
Şam, Raşiya kazası, Kefr Kuk köyü	1882	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 5 Sınıf		+			1	+ + 30	
Şam, Raşiya kazası, Zahrü'l-ahmer köyü	1875	" "	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 5 Sınıf		+			1	18	25
Kerek sancağı, Salt kasabası, Avamle Mah.	1864	Kurucu İngiliz Misyoner Cemiyeti, Müdür Donald Wilson	İngiliz Misyoner Cemiyeti	21 Kasım 1895	+ + 2 Sınıf		+		1		27 (50)	
Kerek sancağı, Salt kasabası, Avamle Mah.	1864	" "	İngiliz Misyoner Cemiyeti	21 Kasım 1895	+ + 5 Sınıf		+			2		94

Kerek, Salt kazası, Salt kasabası	1869	Kurucu İngiliz Misyoner Cemiyeti, Müdür Londralı Elkıs Donald Wilson	İngiliz Misyoner Cemiyeti	10 Eylül 1900	+			+			3		60
Hama sancağı, Humus kazası, Karyeten köyü	1873	Kurucu İrlanda İncil Cemiyeti, Müdür K. John Kraford	İrlanda İncil Cemiyeti	23 Mayıs 1897	+ + 4 Sınıf			+			1	4	14
Ruhsatsız Açılan Okullar													
Şam, Bab-ı Toma, Misk Mah.	1867	Kurucu Miss Pubet Thomson, Müdire Miss Margaret Julsen		Ruhsatsız	+			+				250	
Şam, Babü'l-Musalla	1868	" "		Ruhsatsız	+			+				90	50
Şam sancağı, Duma kazası, Hırista köyü	1897	" "		Ruhsatsız	+			+				20	15
Şam sancağı, Hasbaya Kaazası, Hasbaya kasabası	1863	Kurucu Miss Pubet Thomson, Müdire Miss Buser		Ruhsatsız	+			+					213
Şam sancağı Baalbek kazası Baalbek kasabası	1874	Kurucu Miss Pubet Thomson, Müdür Miss Brown		Ruhsatsız	+			+				28	2

Şam, Kaymerye, Sal Sok.	1871	Kurucu Londra'da Yahudilere mahsus cemiyet, Müdür Elkıs Jozef Seykel	Londra'da Yahudilere mahsus cemiyet	Ruhsatsız	+			+				28	40
Havran sancağı, Aclun kazası, Hısn köyü	1884	Kurucu İngiliz Misyoner Cemiyeti, Müdür Donald Wilson	İngiliz Misyoner Cemiyeti	Ruhsatsız	+			+					28
Havran sancağı, Aclun kazası, Hısn köyü	1884	" "	İngiliz Misyoner Cemiyeti	Ruhsatsız	+			+				26	
Şam, Vadiü'l-Acem kazası, Cedide köyü	1884	" "	İngiliz Misyoner Cemiyeti	Ruhsatsız	+			+				8	29

Kaynak: *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 26-28; Mutlu, s. 279-282; *SNMU*, 1321, s. 538, 539.

Tablo 35'e göre Suriye'de 25 İngiliz okulu bulunmaktadır. Çoğu iptidai derecesinde olan okulların bir kısmı hem iptidai hem rüşdi; bir kısmı ise iptidai, rüşdi ve idadi derecelerinde eğitim vermektedir. Bu okullarda toplam 32 öğretmenin ruhsatlı okullarda görev yaptığı görülmektedir. Osmanlı Devleti tebaasından olan bazı yerli şahıslar ile Protestanlar öğretmen tayin edilirken ruhsatsız okullarda sadece yerli Protestanlar öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. Toplam 1654 öğrencinin eğitim gördüğü okullara devam eden Müslüman öğrencinin bulunmadığı belirtilmiştir. Maarif Nizamnamesi hükümlerine uyan bu okulların ruhsatlı olanlarının açıldığı tarihten itibaren derecesi ve idare şekli değişmemiştir[701].

1.6. Van'daki Okullar ve Nesturiler

Doğu Anadolu'da nüfuz elde etme düşüncesinde olan Amerika, İngiltere gibi devletler tarafından bölgenin sosyo-ekonomik durumu ve buradaki Hristiyan cemaatler istismara açık birer vasıta olarak değerlendirilmiştir[702]. Burada yaşayan Nesturiler de Avrupa'nın bu düşüncesinden nasibini alan kesimlerden birisini teşkil etmiştir. Nesturiler, İran ile Osmanlı toprakları sınırını oluşturan ve Musul'a kadar devam eden dağ silsilesinin eteklerinde yaşamışlardır[703]. Bulundukları bölge Akdeniz'e inmek isteyen Ruslar'ın geçiş alanında olması nedeniyle stratejik bir öneme sahip olmuştur. Uzakdoğu sömürgelerini güvence altına almak isteyen İngiltere ise 1838'den itibaren Canterbury Başpiskoposluğuna bağlı Protestan misyonerlerle buradaki Nesturiler üzerinde nüfuz elde etmeye çalışmıştır[704].

Misyonerlerin çalışmalarında Nesturi nüfusu da etkili olmuştur. Nesturilerin en yoğun bulundukları yer olan Çölemerik civarındaki toplam Nesturi sayısı 1901 itibariyle

---

[701] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907), Lef 26-28; Mutlu, s. 279-282.

[702] Bayram **Kodaman**, "II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri sancağında Nesturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi", *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 21-25 Eylül 1981)*, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 1100.

[703] *BOA*, DH.EUM. 4Şb. 23/113 – *TTK Kütüphanesi* F/0517, 29 Zilhicce 1337 (25 Eylül 1919).

[704] Bkz. Selahattin **Satılmış**, "19. Yüzyılda Nesturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri", *Belleten*, C. LXXI, S: 261, Ankara 2007, s. 654, 655. Amerikalı misyonerlerin Nesturilere yönelik yaptığı açılımı İngilizler takip etmiştir. 1838 yılında *Christian Knowledge Society*, Ainsworth ve Musul Konsolos yardımcısı C. A. Rassam'ı Nesturilerin yaşadığı bölgeye gönderip incelemeler yapmaları sağlanmıştır. (Bkz. Bülent **Özdemir**, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Nesturiler*, TTK Basımevi Ankara 2009, s. 18; Satılmış, s. 655). Misyonerlerin Nesturiler hakkındaki bilgilerini artırmak amacıyla 1840 yılında yeniden gözlemciler gönderilerek raporlar hazırlatılmıştır. *Society for Promoting Christian Knowledge* tarafından gözlemci olarak görevlendirilen Ainsworth ve Rassam'a bu cemiyet 500 sterlin tahsis etmiştir. Bkz. Murat Gökhan **Dalyan**, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü 1830-1870,* Öncü Kitap, Ankara 2012, s. 65 dipnot.

15.653'tür[705]. Her Nesturi'nin yıllık yaklaşık elli para verdiği Mar Şemun[706] Nesturilerin dinî reisi olduğu gibi aynı zamanda aşiretlerin de reisi sıfatını taşımıştır. Mar Şemun'a 1907/1908 senesine kadar devlet tarafından aylık 2500 kuruş maaş verilmiştir. Bu maaş daha sonra 1500 kuruşa düşürülmüştür. Devlete vergi vermedikleri gibi biraz baskı gördüklerinde konsoloslara müracaatı alışkanlık hâline getirmişlerdir. Âdetlerine sadık olan Nesturiler, Musul'a yakın yerlerde İslam âdetleri ile yaşamışlardır. Arapça da konuşan Nesturilerin sayısının 1919 yılı itibariyle 80 bin kadar olduğu tahmin edilmiştir[707].

Misyonerler ise Nesturileri şu özelliklerle tanımlamışlardır. Osmanlı ve İran coğrafyasında dağılmış olan bu halk İran dışında göçebe yaşadığı gibi vahşi ve savaşçı özelliklere sahiptir. Ayrıca Hristiyanlığın temel değerlerini unutmaya başladıkları gibi[708] din adamları dahi Hristiyanlık konusunda yeterli değildir. Misyonerlerin tespitleri arasında yer alan önemli bir nokta ise Nesturilerin eğitim ve öğretim açısından yetersiz oldukları gibi okullardan da habersiz, cahil kimseler olmalarıdır[709].

Nesturilerin kendine has özelliklerinin yanı sıra okuryazarlıkları noktasına da değinen bir eserde ise Nesturiler hakkında şu tespitlere yer verilmiştir:

---

[705] *BOA*, Y.PRK.KOM. 10/73 – *TTK Kütüphanesi* F/0520, 4 Kanun-i sani 1316 (17 Ocak 1901). Hakkâri sancağındaki toplam Nesturi sayısı ise 19.302'dir. Belgede yer alan *"Çölemerik kazasıyla Hakkâri sancağının diğer Kazalarında Mevcud Bulunan Nesturi Milleti'nin Zükur ve İnas Nüfuslarını Natık İcmal Cedveli"*nde Nesturilerin nüfusları, kimlerin idarelerinde bulundukları ile ilgili ayrıntılı istatistiki bilgi verilmiştir. Van Valisi Ferik Bahri Bey ise 1894 tarihinde Nesturilerin 4500-5000 haneden oluştuklarını ifade etmiştir. [Bkz. *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894)]. Bayram Kodaman'ın tespitine göre II. Abdülhamid döneminde Hakkâri sancağında 4500 hane Nesturi vardı. Kodaman, "II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri sancağında Nesturiler…, s. 1101. Dalyan; Osmanlı, İngiliz, Amerikan, Rus, Fransız kaynaklarına göre Nesturi nüfusunun geniş bir değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Murat Gökhan **Dalyan**, "19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, (Doktora Tezi), s. 39-52.

[706] Nesturi Patriği tarafından kullanılan unvandır. Ayrıca "Mar Şemun" "Efendimiz Şemun" anlamına gelmektedir. Bkz. Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 17; Satılmış, s. 658 dipnot. Nesturi Patriği bu unvanın yanı sıra, Doğu'nun Patriği unvanını da kullanmıştır. Dalyan, Osmanlı Devleti'nin yazışmalarında Nesturi Patriği'ni "*Murahhasa", "Marhasa", "Reisi Ruhani"* olarak tanımladığını belirtmiştir. Bkz. Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 17. Doğu'nun Patriği unvanının bir neticesi olmalıdır ki, Osmanlı topraklarındaki Nesturilerin yanında Hindistan'da, Çin'de ve İran'daki Nesturiler de Koçanis'teki patriğe bağlı olmuşlardır. Bkz. Satılmış, s. 654 dipnot. Kodaman ve Satılmış, Nesturi Patriğinin kullanmış olduğu unvanı *Mar Şemun;* Dalyan, *Mar Şamun*; Gabriyel Akyüz ise Mor Şemun olarak zikretmiştir. Bkz. Gabriyel **Akyüz**, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Mardin 2005, s. 427.

[707] *BOA*, DH.EUM. 4Şb. 23/113 – *TTK Kütüphanesi* F/0517, 29 Zilhicce 1337 (25 Eylül 1919).

[708] Hristiyanlığı kabullerinin ardından 1. yüzyıldan başlayarak yoğun bir şekilde misyonerlik faaliyetine girişen Süryanilerin asırlar sonra misyonerlik faaliyetlerinin hedef tahtasında yerini almış olması düşündürücüdür. Bkz. Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 412.

[709] Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 27; Özdemir, s. 27.

> "Nasturiler umumiyetle uzun boylu, kaviyyü'l-bünye adamlar olup umumiyetle terbiyeleri noksandır. Saçlarını uzatıp ikiye bölerler, ördükten sonra da yanlarına salıverirler. Başlarına külah, sırtlarına renkli kısa bir mintan bol bir don, ayaklarına çarık giyerler. Aralarında okumak yazmak bilen enderdir. Yalnız İngiliz misyonerlerinin açtıkları mekteplere müdavim çocuklar, okumak, yazmak öğrenmektedirler.[710]"

a) Koçanis'te[711] Okul ve Matbaa Kurma Çalışmaları

İngiliz misyonerleri 1840 yılında Nesturi din adamlarına Nesturilerin eğitimleri için okul ve misyonerlik merkezleri kurma noktasında isteklerini söylemişlerdir. Nesturiler de bu tekliften memnun olmuşlardır[712]. İki yıl sonra Nesturi Patriği'nin kendilerine eğitim noktasında yardım edilmesi için Canterbury Başpiskoposluğu'na başvuruda bulunması ise ilginçtir. Bu talep üzerine Papaz George Percy Badger, Nesturiler arasına gönderilmiştir. Badger, 1842 yılında Koçanis'e giderek eğitim faaliyetlerine başlamıştır[713]. Badger 1843'te İngiltere'ye gönderdiği raporda patriğin okul açılmasını ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmalarını kabul ettiğini belirtmiştir. Ancak bu düşüncelerin Badger'ın kişisel görüşleri olduğunu düşünenler de olmuştur. Buna delil olarak da İngiliz misyonerlerin buradaki faaliyetlerini durdurmaları gösterilmiştir. Bununla birlikte İngiliz desteğini almak isteyen aynı Patriğin, Badger ile görüşmeleri

---

710 *Musul-Van, Musul-Halep Seyahatleri*, Almancadan Mütercimi: Karargâh-ı Umumi İkinci Şubesinde Memur Yüzbaşı Yusuf Rıza, İstanbul Matbaa-i Askeriye-Süleymaniye, 1331. (Eserin sonunda 5 Kanun-i sani 1330 -18 Ocak 1915 tarihi verilmiştir)

711 İran ve Hakkâri'de yaşayan Nesturilerin dinî ve idari merkezi Hakkâri'nin merkez köyüdür. Bugünkü adı *Konak*'tır. Bkz. Kodaman, "II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri sancağında Nesturiler…", s. 1104. *Archbishop of Canterbury Mission* tarafından Nesturiler için ikinci müessesinin bulunduğu bu yer Koçhan (قوج حان) oarak da zikredilmiştir. Bkz. *Musul-Van, Musul-Halep Seyahatleri*, s. 4.

712 Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 65 dipnot. Yalnız bir Osmanlı belgesinde 1879'dan itibaren İngiliz misyonerlerinin Koçanis'te Nesturilerin din değiştirmeleri için çalıştıkları fakat başarılı olamadıkları bilgisi bulunmaktadır. Aynı tarihten itibaren Fransızlar da Aşuda'da Nesturilere yönelik yaptıkları çalışmalarda başarılı olamamışlardır. [Bkz. *BOA*, DH.EUM. 4Şb. 23/113 – *TTK Kütüphanesi* F/0517, 29 Zilhicce 1337 (25 Eylül 1919)]. Fransızlar Nesturileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmak vesair amaçlı çalışmalar yürütmüştür. Örneğin 1898'de Çölemerik'teki Nesturiler'e yönelik olarak Fransız Per de Frans'ın faaliyetleri belgelere yansımıştır. [Per de Frans'ın faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *BOA*, A.}MKT.MHM. 642/2, 29 Cemaziyelevvel 1316 (15 Ekim 1898)]. Nesturiler ayrıca Rus propagandasına alet olmuşlardır. Ruslar Salmas'da, Rumiye'de Nesturi ve Keldaniler'den 10.000 nüfusu Ortodoks yapmışlardır. Yine Keldani ve Nesturi papazlarından da elli kişi Ortodoks olmuştur. Bunlara Rus hükümeti tarafından 2-5 liraya kadar maaş verilmiştir. [Bkz. *BOA*, DH.EUM. 4Şb. 23/113 – *TTK Kütüphanesi* F/0517, 29 Zilhicce 1337 (25 Eylül 1919)].

713 Satılmış, s. 656.

neticesinde Hakkâri'deki aşiretler arasında okul açma izni alınmıştır. Kısa süre sonra da Nesturiler için faaliyete geçirilen ve öncü sayılan okulu kendi evinde açmıştır[714].

Bir başka okul açma girişimi ise 1881'den birkaç yıl önce gerçekleşmiştir. Ancak rahiplerin bu teşebbüsü Tayyar-ı Ulya, Tayyar-ı Süfela ve diğer nahiyelerde yaşayan Nesturilerce engellenmiştir. Rahipler de oralardan firar etmişlerdir. Koçanis'te okul açmak için 1881'de bir kez daha gayret göstermişlerdir. İsmail Hakkı Paşa, İngiliz rahiplerin Koçanis'te okul açmak için izin almalarının birtakım akılsızlar tarafından dedikoduya ve fesada sebep olacağı yorumunda bulunmuştur. Bu nedenle o havalinin hükümet merkezi ve diğer nahiyelere yakın bulunan Çölemerik kazasında bir rüştiye yok ise açılmasını tedbir olarak ileri sürmüştür[715]. İngiltere Sefareti, İngiltere ruhani reislerinden Canterbury Piskopsluğu tarafından Nesturiler'e kendi dilleriyle eğitim vermek için gönderilen Rudolph Wahl[716] vasıtasıyla Nesturi Patrikliği'nin makamı Koçanis'te okul ve matbaa açması için çoktan başvurusunu gerçekleştirmiştir[717].

Nesturilerin durumları ve o coğrafyanın önemi dikkate alınarak durum maarif meclisinde incelenirken Nezaret, Van vilayetinden gelen yazıya istinaden orada açılacak okul ve matbaanın zararlı olduğunu bildirmiştir. Resmî izin için Sefaretin başvuru süreci devam ederken Mr. Wahl, Çölemerik'te kendi evinde 30 öğrenciye eğitim vererek okul açma işini tecrübe etmiştir. Ayrıca matbaada Nesturi dilinde kitaplar basacağı belirtilmiştir. Nesturilerin reisi Mar Şemun ise Wahl'a Koçanis köyünde bir oda tahsis ederek bu faaliyetlere desteğini esirgememiştir[718].

Orada bir matbaa ve okul açılarak eğitim verilmesi, kitapların basılması Mar Şemun ile Nesturilerin fikirlerini kendi taraflarına meylettirme amacını taşımıştır. Bu okullardan ilköğretimleri eksik olarak mezun olanların bazıları sonradan mezhep değiştirmişlerdir. Bazıları ise vatanlarının gerçek menfaatinin nerede olduğunu ayırt edemeyip başkalarının telkinlerine hedef olmuşlardır[719]. Nitekim İngiliz okullarına teslim edilen Nesturi çocukları için aileleri tarafından *"o artık bir Nesturi değil İngiliz"* veya *"bu*

---

[714] Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü*, s. 95, 98.
[715] *BOA*, ŞD. 208/60, 15 Teşrin-i evvel 1297 (27 Ekim 1881), Lef 7.
[716] Avusturya doğumlu bir misyoner olan Wahl 1881'de Nesturiler arasına gönderilmiş 1885'te geri çağrılmıştır.
[717] *BOA*, ŞD. 208/60, 2 Zilkade 1298 (26 Eylül 1881), Lef 6.
[718] *BOA*, ŞD. 208/60, 2 Zilkade 1298 (26 Eylül 1881), Lef 6.
[719] *BOA*, ŞD. 208/60, 2 Zilkade 1298 (26 Eylül 1881), Lef 6.

benim oğlum ama artık sizindir" gibi cümleler kullanılması bu telkinlere açık olmalarını sağlamasında bir faktör sayılabilir[720].

Mr. Rudolph'a kanuni açıdan izin verilemeyeceğinin kendisine yerel idare tarafından bildirilmesi kanun gereği olarak görülmüştür. Konunun dikkat çekici bir yönü ise böyle yabancı eliyle o civarda okul açılmasının asıl sebebidir. Nüfuzunu artırmaya çalışan misyonerlerin cehaletin giderilmesi maksadını siper edinerek faaliyette bulunmaları meydana gelen bu gibi olayların önünün alınmasını engellemiştir[721].

Kürdistan'daki Nesturi çocuklarının eğitimi için okul kurmakla görevli direktör Wahl'ın yerine 1886 yılında iki İngiliz öğretmeni gönderilmesi planlanmıştır. Londra Sefareti konuyla ilgili Canterbury başpiskoposu mektubunun örneğini ve bazı bilgileri içeren bir yazı göndermiştir. Bu öğretmenler İngiltere Sefareti vasıtasıyla Çölemerik civarında Şemseddin isimli yerde okul açma ve Nesturilerin bazı dinî kitaplarının basılmasına izin verilmesini istemişlerdir. Bu istekleri içerinde yer alan bazı şartlar ve teminatlar ise şunlardır:

a) Yerel idareye hoş görünmeyecek herhangi bir harekette bulunmamak ve politika işlerine karışmamak,

b) Yalnız bazı genç Nesturiler'e dinî ilimlerin eğitimini vermek,

c) Devletin kanunlarına tabi olmak ve ders cetvelleriyle kitaplarını devletin incelemesi ve onaylaması için sunmak,

d) Okulda devletin teftiş ve kontrolünü kabul etmektir. Maarif Nezareti bu tür misyonerlerin verdiği teminatlara güvenilemeyeceği söylenmiştir[722].

Osmanlı Devleti'nin engellemelerine rağmen misyonerlerin Van vilayetinde okullar açtığı görülmektedir. Bu noktada kayda değer bir çaba harcayan İngiliz misyoner Browne, okulları Nesturi Patriği adına açarak bir çıkış yolu bulmuştur. 1889-1891 yılında on iki diyakoza verilen eğitimle faaliyete geçen Koçanis'teki ilahiyat okulunu kurmuştur. 1891 yılında Browne ile Mar Şemun arasında bir gerilim meydana gelmiştir. Bu nedenle de Nesturi ruhban kesimi ve adaylarının yetiştirildiği okulun sorumluluğu

720 Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 34.
721 *BOA*, ŞD. 208/60, 24 Safer 1299 (15 Ocak 1882), Lef 1.
722 *BOA*, MV. 8/78, 24 Cemaziyelahir 1303 (30 Mart 1886); *BOA*, MF.MKT. 91/50, 2 Recep 1303 (6 Nisan 1886); Satılmış, s. 665.

Nesturi Matranına verilmiştir. Matrana bu görev için yirmi beş dolar ücret ödenmiştir. Fakat okul kısa süre sonra kapanmış, ancak uzun bir süreden sonra yeniden açılabilmiştir.

Bu ilahiyat okulunun yanısıra Nesturi Patriği adına açılan İngiliz misyonerlerine ait okul sayısı 1901 yılı itibariyle on dokuzdur. Okullardan ikisi Koçanis'te, altısı Tiyari nahiyesinin köylerinde, beşi Gevar (Yüksekova) kazasının nahiye ve köylerinde, üçü Çölemerik kazasının Tuhup nahiyesinin köylerinde, biri Özi köyünde, bir tanesi de Aşağı Tiyari'dedir[723]. Bununla beraber Van vilayetinde İngilizler tarafından açılan okullar hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ulaşılan belgelerde Salabekan köyündeki Mr. Heazell'in okulu, Mr. Browne ve ayrıca Amerikan misyonerlerinin açtığı okullar hakkında detaylı olmayan açıklamalar vardır.

b) Çölemerik Kazası Salabekan Köyü'nde Açılan İngiliz Okulu

Daha önce kapatıldığı işaret edilen ilahiyat okulu 1899 yılında F. N. Heazell isimli misyonerin Tiyari'ye gelmesiyle Salabekan köyünde yeniden açılmıştır. Heazell'in okuldaki çalışmalarında bir misyon öğretmeni olan Nesturi Rabban Werda yardım etmiştir. Yine bir Nesturi olan Yosip de Keletia ise tercümanlık yapmıştır. Okulun ilk yılında on bir öğrenciye eğitim verilmiştir. İkinci yılında öğrenci sayısı artsa da uyum sorunu yaşayan öğrencilerin ayrılması neticesinde on dört öğrenci ile dönemi kapatmıştır. Haezell'in Koçanis'e gitmesinin ardından başka dinden papazların aralarında yaşayıp inançlarını bozmalarına izin vermelerinin Tanrı'nın kızmasına neden olduğunu gerekçe gösteren Tiyari halkı onun geri dönüşünü engellemiştir. Haezell sonradan yeniden davet edilse de Tiyari'ye geri dönmemiştir. O'nun ayrıldığı tarihte dört öğrenci üç yıllık eğitimin ardından okuldan mezun olmuştur. Okulun kapatılma nedeni iki ihtimale bağlanmıştır: Birincisi Diz Mutasarrıfı'nın ruhsatsız açılan okulu kapatma tehdididir. 1904 tarihli misyon raporunda iddia edilen Osmanlı yönetiminin zorluklar çıkarması bu ihtimali desteklemektedir. İkinci ihtimal ise Haezell'in geri çekilmesinin okulu başka yerde açma amacına yönlelik bir taktikten ibaret olmasıdır. Bu dönemde Urmiye'de bulunan misyon merkezinin Osmanlı topraklarına taşınması kararı almış olması şartların olgunlaşmasının beklenildiğinin göstergesidir[724].

---

[723] Satılmış, s. 666, 667.
[724] Satılmış, s. 677, 678.

BOA’da bulunan bir belge ikinci ihtimali doğrulamaktadır. Mayıs 1903 tarihli olarak Van vilayetinden bildirildiğine göre Mr. Haezell Salabekan’daki[725] okulu öğrencileriyle Van’a nakletme talebinde bulunmuştur[726]. Varlıkları tasdik edilen müesseseler bulundukları yerlerle tanındığı gerekçesi ile okulun naklinin önüne geçilmeye çalışılmıştır[727]. Bu engellemeler rağmen 1904 yılında Ebi Melik isimli Nesturi öğretmeni ve 12 Nesturi öğrencisi ile Van’a nakledilen okul, Van’ın Ermeni Mahallesi’nde kiralık bir evde açılmıştır[728].

Van’da 1907 yılında açıldığı iddia edilen erkek okulunun, Patrik Benjamin Mar Şemun’un kardeşleri ve Süryani çocukların devam ettiği yukarıda belirtilen ilahiyat okulu olması kuvvetle muhtemeldir[729]. Papaz yetiştiren bu okul aynı zamanda papazların veya Nesturi ileri gelenlerinin çocukları arasından seçilen genç erkeklere de eğitim vermiştir. Böylece misyonerler Nesturi liderlerini kendi elleriyle yetiştirmenin de fırsatını elde etmişlerdir. Wigram ve Bowdon isimli öğretmenlerin yanı sıra Nesturi kökenlilere de okulda görev verilmesi Patriğin okulun patronu olarak gösterilmesi amacını da taşımıştır. Böylelikle İngiliz misyonerler okulun Patriğe ait olduğu düşüncesi uyandırarak devletin takibatından kurtulma yolunu aramışlardır. Urmiye’deki misyon okullarının kapanmasının ardından buradaki otuz öğrenci de Van’a nakledilmiştir[730]. Bu durum misyonu güçlendirse de misyon merkezinde çalışan bir Ermeni hizmetçinin 1908’de binaya bazı silahlar saklaması Osmanlı Devleti ile ilişkileri bozmuştur. 1910 yılında misyon merkezinin, Van’daki erkek okulunun, din adamı yetiştiren kolejin ve ayrıca matbaanın İmadiye’ye taşınması için karar almışlardır[731].

---

[725] Salabekan’ın neresi olduğu konusunda Maarif Nezareti’ne Temmuz 1903’te gönderilen yazıya göre İngilizlere ait bir müessesenin bulunduğu vilayette Salabekan adında bir kasaba ve köy yoktur. Ancak Hakkâri sancağının Çölemerik kazasında Koçanis köyünde iki İngiliz papaz bulunmaktadır. Hariciye Nezareti, Salabekan adındaki yerin Van vilayetinin Hakkâri sancağına bağlı bir köy olduğunu bildirmiştir. Van İngiliz Konsolosu’ndan durum sorulduğunda Salabekan’ın Çölemerik kazasına bağlı Tayyar-ı süfela nahiyelerinden Mereke nahiyesinde bulunduğu belirtilmiştir. [Bkz. *BOA*, DH.TMIK.M. 149/19, 29 Rebiyülahir 1321 (25 Temmuz 1903)].

[726] *BOA*, DH.TMIK.M. 149/19, 19 Safer 1321 (17 Mayıs 1903), Lef 1. Bu olay Canterbury Başpiskoposluğu tarafından alınan karar neticesi İngiliz misyonunun karargâh merkezinin 1903’te Van’a taşınması ile aynı tarihe denk gelmektedir. Bkz. Özdemir, s. 19. Urmiye’deki misyon merkezinin Van’a taşınması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Satılmış, s. 678-684.

[727] *BOA*, DH.TMIK.M. 149/19, 18 Cemaziyelevvel 1321 (12 Ağustos 1903), Lef 3.

[728] *BOA*, DH.TMIK.M. 149/19, 21 Rebiyülevvel 1322 (5 Haziran 1904).

[729] Özdemir, s. 20.

[730] Satılmış, s. 681.

[731] Özdemir, s. 20. İmadiye’nin dağların bitiş noktasında ve Hakkâri dağlarında yaşayan Nesturilerin daha kolay ulaşabileceği konumda olması ve burada Kürtlerin de yaşaması bu kararın alınmasını etkilemiştir. Bkz. Özdemir, s. 20.

İngiltere Konsolosluğu, Canterbury Piskoposu'nun yol göstermesiyle Nesturiler için kurulmuş olan bu okulun Musul'un İmadiye kazasına nakledileceğini belirterek zorluk çıkarılmamasını istemiştir[732].

Bekir Sami Bey 9 Ağustos 1910'da Maarif Nezareti'ne çektiği telgrafta İmadiye Musul'a bağlı olduğu için kendilerinin fikir beyan edemeyeceğini bununla birlikte okulun Van'da kalmasında sakınca olmadığını söylemiştir[733]. 11 Eylül 1910'da Musul'dan Maarif Nezareti'ne gönderilen telgrafa göre ise İmadiye'de İngiliz tebaasından kimse yoktur. Ayrıca kaza ahalisi genel itibariyle vahşi Kürtlerden oluşmaktadır. Özel durumlarından dolayı okulun naklinin uygunsuzluğuna dair vilayet idare meclisinin kararı olduğu belirtilmiştir[734].

c) Hakkâri'nin Çölemerik Kazası'nda İngiliz Mr. Browne tarafından açılan Okullar

Hakkâri sancağı dâhilinde Çölemerik kazasında Nesturiler için iptidai derecesindeki beş okulun[735] açılışı İngiliz misyoner Mr. Browne tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu okulların açılışına hangi memurların izin verdiği merkezi hükümet tarafından sorulmuştur. 1908 itibariyle görevli olanlar kendilerinin haberlerinin olmadığını okulların birkaç sene evvel açıldığını söylemişlerdir. Browne'ın idare ettiği bu okullarda misyonerlerin Nesturiler arasından yetiştirdiği kaşe denilen papazlar öğretmenlik yapmıştır[736].

Burada İngiliz okullarının açılması yönünde faaliyet gösteren baş mimarlardan birisi Mr. Browne olmuştur. Her ne kadar Osmanlı yöneticileri Browne'ın İngiliz siyasetine uygun olarak Kürtlerle Nesturileri birbirine düşürmek suretiyle fesat çıkarmak peşinde olduğunu anlayıp engel olmaya gayret etmişlerse de tam anlamıyla başarılı

---

[732] *BOA*, MF. HUS. 9/12, 15 Temmuz 1326 (28 Temmuz 1910), Lef 1.
[733] *BOA*, MF. HUS. 9/12, 27 Temmuz 1326 (9 Ağustos 1910), Lef 3.
[734] *BOA*, MF. HUS. 9/12, 29 Ağustos 1326 (11 Eylül 1910), Lef 6. İdareciler tarafından durumun sakıncalı olduğu anlaşılmıştır. Zira Kürtler Avrupa Devletleri'nin Ortadoğu'ya yayılmak için çizdiği projede müttefiklerden biri olarak görülmüştü. Batı, amaçları için Anadolu'ya ve Musul'a donanımlı ajanlar, misyonerler, siyasi subaylar vb. göndermiştir. Bkz. M. Kemal **Öke**, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 10.
[735] İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin Çölemerik'te açtığı okul sayısı ondur. *BOA*, MF.MKT. 1058/36, 28 Safer 1326 (1 Nisan 1908). Aynı belgenin diğer leflerinde İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin açtığı okul sayısı 4'ü İngiliz, 5'i Amerikan okulu olmak üzere toplam 9 olarak verilmiştir. [Bkz. *BOA*, MF.MKT. 1058/36, 22 Rebiyülahir 1326 (24 Mayıs 1908) ve 19 Mayıs 1324 (1 Haziran 1908) tarihli lefler.] Ayrıca Salabekan köyünde açılmış olan okul da Browne'un eseri olabilir. Aksi takdirde Van vilayetindeki toplam İngiliz okulu 5 veya 6 olması muhtemeldir.
[736] *BOA*, MF.MKT. 1058/36, 28 Safer 1326 (1 Nisan 1908).

olamamışlardır. Bu noktada, Browne'ın çıkarmaya çalıştığı fesat için gösterdiği gayret, okul faaliyetini geri plana itmiş gibidir. Browne, görünüşte eğitimin yaygınlaştırılması, Nesturiler'e Protestan mezhebinin kabul ettirilmesi gibi amaçlarla görevlendirilmiştir[737]. Asıl hedef ise saf, vahşi ve cahil bir kavim olan Hakkâri sancağı Nesturileri'ni kendi himayelerine almak[738], bunları İngilizlere ısındırarak daha sonra fesat çıkarmaktır[739].

Örneğin Osmanlı aşiretlerinin İran sınırındaki Nesturiler'i katledecekleri konusunda 1888 yılında Browne ve Mc. Li'nin uydurduğu Farsça bir şayia yayınlanmıştır. Bu fesat çalışmalarına karşı İran Sefareti, Hariciye Nezareti'nden bu misyonerlerin cezalandırılmasnı istemiştir. Yazışmalarda Mar Şemun, Browne'ı o civardan kovarak uzaklaştıracağını belirtmişse de sözünde durmamıştır[740].

Mar Şemun'un Browne'a uzun yıllar evini açması[741] gerek birlikte gerekse ayrı ayrı bir takım faaliyetlerde bulunmaları önlemlerin yetersiz olduğunu göstermiştir. Browne, Mar Şemun'un evinde ikamet ettiği sürece bir de ahaliye yardım çabasına girişmiştir[742]. Browne'ın dikkat çekmeden faaliyetlerini yürütmesinde Süryanice'yi öğrenmiş olmasının yanında, Nesturiler gibi giyinmesi, saçının stilini onlarınkine uydurması ve hatta günlük yaşayışında onlar gibi davranması çok etkili olmuştur[743]. İnsanlık namına görünen faaliyetinin arkasında gizli bir çıkarı olduğundan sürekli takip edilmiştir. Nisan 1893'te ise Browne, Gevar cihetinde bulunan birtakım Nesturi köyüne zahire vermek

---

[737] *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894); *BOA*, Y.PRK.DH. 8/25 – *TTK Kütüphanesi* F/0530, 30 Teşrin-i sani 1310 (12 Aralık 1894). Nesturiler himaye edilecekleri ve eğitim alacakları gerekçesiyle İngilizlere saygı duymuşlardır. Bu saygının ulaştığı uç noktayı gösteren örnekler mevcuttur. Bunlardan birisi Nesturi Patriği danışmanının Browne'a gelerek Güney Afrika'daki faaliyetlerinde İngilizler'e yardım teklif etmesidir. Bunun için de bin tane silahlı adam toplayabileceğini belirtmiştir. Bkz. Dalyan, "19. Yüzyıl'da Nasturiler…", s. 139-141.

[738] *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894).

[739] *BOA*, Y.PRK.DH. 8/25 – *TTK Kütüphanesi* F/0530, 30 Teşrin-i sani 1310 (12 Aralık 1894). Zaman buldukça Hakkâri tarafındaki Ermenileri dahi tahrikten geri durmamıştır. Hristiyan ahaliyi de Osmanlı Devleti'nden soğutmaya çalışmıştır. Ayrıca İngiltere Devleti'nin Van Konsolosu dahi seyahat bahanesi ile yer yer Ermeni köylerine gidip Hristiyanlar'a kötü telkinlerde bulunmuştur. [Bkz. *BOA*, Y.PRK.DH. 8/25 – *TTK Kütüphanesi* F/0530, 30 Teşrin-i sani 1310 (12 Aralık 1894)]. *Amerikan Board* ise Ermeniler arasındaki çalışmalarına daha erken tarihlerde (1831) başlamış ve ilk kiliseyi 1846'da kurmuştur. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, No. VIII., August 1880, s. 328.

[740] *BOA*, DH.MKT. 1552/39 – *TTK Kütüphanesi* F/0535, 3 Safer 1306 (9 Ekim 1888).

[741] Browne, Hakkâri Mutasarrıfı Mahmut Nurettin'in verdiği bilgiye göre 1881'den itibaren; Musul Valisi Osman Bey'in telgrafına göre 1885'ten itibaren Mar Şemun'un evinde ikamet etmeye başlamıştır. [Bkz. *BOA*, BEO 188/14042, 6 Nisan 1309 (18 Nisan 1893), Lef 3; *BOA*, Y.PRK.UM. 48/69 – *TTK Kütüphanesi* F/0521, 27 Cemaziyelevvel 1317 (2 Kasım 1899)]. Özdemir ve Satılmış'a göre ise Browne 1887'de Koçanis köyüne yerleşmiş ve 1910'da ölümüne kadar burada yaşamıştır. (Bkz. Özdemir, s. 19; Satılmış, s. 666.)

[742] *BOA*, BEO 188/14042, 6 Nisan 1309 (18 Nisan 1893), Lef 3.

[743] Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 11.

isteğinde bulunmuştur. Durumun haber alınması üzerine oralarda kuraklık olup olmadığı Hakkâri Mutassarrıflığı'ndan sorulmuştur. Böyle bir durum olmadığı anlaşılınca uygun bir dille engellenilen Browne bu sefer yapacağı yardımı paraya çevirmiştir[744].

Browne, faaliyetlerinde İngiliz parasını önemli bir araç olarak kullanmıştır. Aslında sadece Browne değil; yanlarında bol miktarda para ile dolaşan diğer misyonerler de bu paraları faaliyetleri için harcamışlardır. Ayrıca misyonerler ve konsoloslar Nesturilerin ileri gelenleri için para ve hediye kaynağı görevi üstlenmişlerdir[745]. Bu konuda Van Valisi Ferik Bahri Bey'in 1894'te yazmış olduğu layihada ilginç yorumlara yer verilmiştir. Browne uzun yıllar yaptığı çalışmalar neticesinde dini, imanı *"para"* kelimesinin içinde kaybolup giden Mar Şemun namındaki *"budalayı"* tamamıyla etkisi altına almıştır. Nesturilerin bazı reisleri Mar Şemun'un gerek *budalalığından* gerekse *zalimce* tavırlarından onu tanımadıkları gibi bu reislere tabi olanlar da onları takip etmiştir[746]. Nesturiler arasına giren ayrılık neticesinde de Browne'ın kurduğu planlar bozulmuştur[747].

---

744 *BOA*, BEO 188/14042, 6 Nisan 1309 (18 Nisan 1893), Lef 3. Musul Valisi Osman Bey'in telgrafına göre aynı yıl Browne'ın Musul yoluyla Bağdat'a ve oradan İran yoluyla yine Hakkâri'ye döneceği bildirilmiştir. Amacı Nesturi milletini İngiltere himayesine almak ve mezhebini kabul ettirmektir. Bunun için mal ve çeşitli teşviklerle çalıştığı ve her türlü fenalık yapmaya muktedir olduğu telgrafta yer alan bilgilerdendir. Bu nedenle Musul'a ulaştığında durumunun araştırılması Van vilayetinden istenilmiştir. Bunun üzerine Musul'a geldiğinde her türlü araştırmanın yapılacağı, hâl ve hareketinin kontrol edilerek gerekli bilgilerin gönderileceği bildirilmiştir. [Bkz. *BOA*, Y.PRK.UM. 27/14 – *TTK Kütüphanesi* F/0533, 17 Haziran 1309 (29 Haziran 1893)].

745 Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 35. 1895 yılında Hakkâri Mutasarrıflığı'ndan Anadolu Müfettiş-i Umumisi Şakir Paşa'ya yazılan raporda da İngiltere'den gelen seyyah ve papazların para dolu çantalarla Nesturiler içinde dolaştıklarına dikkat çekmiştir. Bkz. Kodaman, "II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri sancağında Nesturiler…", s. 1105. Ermenilere yönelik faaliyetlerde de para önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Aynı yıl Talori Ermenileri'ne dağıtılmak üzere İngiltere'den 1.000 adet Sterling altın gönderilmiştir. Bu altınları uzun bir süre Van'da ikamet etmiş olan Dr. Reynolds, yanında muhafız sıfatıyla bulunan bir polis eşliğinde 4 Temmuz 1895'te getirmiştir. Bkz. *BOA*, A. MKT. MHM, 752/17'den naklen *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri-III (1894-1895)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2004, s. 180, 181.

746 *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894). Bazı Nesturi ileri gelenleri de Mar Şemun'un izinden gitmiştir. Örneğin Şemdinan kazasındaki Nesturi ruhani reislerinden Matran Şeyh Mehmed Sadık Efendi bunlardan birisi olmuştur. Buradaki Nesturilerden yüz elli kadar hane Matrandan korkularından İran'a göç etmek üzere iken Homaro nahiyesinde sakin Musa Bey vasıtasıyla durdurulmuş adı geçen nahiyede alıkonulmuşlardır. Bunun gerçekleşmesi devletin vilayette emniyeti sağlayamadığı yorumuna neden olacağından Van Valisi Şemseddin telgrafında gereğinin yapılmasını belirtmiştir. [Bkz. *BOA*, A.}MKT.MHM 669/1 – *TTK Kütüphanesi* F/0482, 18 Ağustos 1312 (30 Temmuz 1896)].

747 *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894).

1.7. Musul'daki Okullar

a) Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission Tarafından İmadiye'de Okul Açma Girişimi

"Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission"[748]*,* Van vilayetinin Senceke köyünde Nesturi çocuklarının eğitimine yönelik bir okul ile bir de kilise inşası için 31 Aralık 1908 tarihinde ferman almıştır. Fakat cemiyet daha sonra burayı uygun görmemiştir. Okulu, Musul'un İmadiye kazasına bağlı Bibaydi isimli Nesturi köyünde Cinnet adlı mahalde satın alınacak bir arsada yapmak üzere kararını değiştirmiştir[749].

Okul açılacak olan bu yerin tespitinde İngiltere konsolosu ve tercümanı etkili olmuştur. Nitekim 1910 yılında bir süre Zahor ve İmadiye cihetlerinde dolaşan ve Van'ın Çölemerik kazasına kadar seyahat eden ikili sonra İmadiye'ye gelmiştir. Konsolos, kaza merkezinde bir okul kurmayı istediğini ve yanında bulunan Mr. Vikdam'ı da öğretmen atayacağını belirtmiştir. Kaza kaymakamından öğretmene bir ev tedarik edilmesini istemiştir. Konsolos, böyle bir okulun kurulması için devletten ruhsat almak zorunda olduğu cevabını almıştır. Bunun üzerine öğretmeni kasabada bırakıp Musul'a dönmüştür. Aşiret reisleriyle temasa geçme noktasında çok istekli olan konsolos ayrıca İmadiye ve Barzan'a giderek Şeyh Abdüsselam ile görüşmüştür. Dâhiliye Nezareti de İmadiye kaymakamının ruhsatsız mektep açılmasının mümkün olmayacağı yönündeki ifadelerini uygun bulmuştur. Bu noktaya dikkat edilerek Musul vilayetinde yeniden ruhsatsız okul inşa edilmesine izin verilmemesi tembih edilmiştir[750].

Sefaret inşa olunacak okul ve kilise için ruhsatı içeren bir ferman istemiştir. Aynı zamanda din ve hayır müessesesi olması nedeniyle dışardan getirtilecek inşaat malzemesinin gümrük vergisinden muaf tutulmasını da talep etmiştir[751]. Sadaret

---

[748] *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 16 Nisan 1911, Lef 1. Başka belgelerde cemiyetin ismi "*Arcbishop of Canterbury Mission"* şeklinde de kullanılmıştır. Örnek olarak bkz. *BOA*, ŞD. 2802/24, İngiltere Sefareti'nin 6 Mayıs 1911 tarihli yazısı, Lef 17.

[749] *BOA*, ŞD. 2802/24, İngiltere Sefareti'nin 6 Mayıs 1911 tarihli yazısı, Lef 17; *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 26 Ramazan 1329 (20 Eylül 1911); *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 17 Zilkade 1329 (9 Kasım 1911), Lef 2. Ergin'in yazdığına göre, İngilizler Nesturileri elde etmek için Musul-Van arasındaki İmadiye ve Çölemerik'e yakın iki köyde *Archbishop of Canterbury Mission* ismiyle iki müessese ve bunların idaresinde iki okul kurmuşlardır. Bkz. Ergin, Türk Maarif Tarihi, C. 1-2, s. 812. Van'ın Senceke köyündeki okulun taşınmasına bağlı olarak okul sayısının bir olması gerekir.
BOA, *Kilise Defteri*, No.: 6, No.: 2281-4190, s. 29, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911).

[750] *BOA*, DH.ŞFR. 664 /73, 5 Eylül 1326 (18 Eylül 1910).

[751] *BOA*, ŞD. 2802/24, İngiltere Sefareti'nin 6 Mayıs 1911 tarihli yazısı, Lef 17.

müzekkeresinde ise okul ve kilisenin naklen diğer bir yerde inşasına bir şey denilememesi doğal ise de bu tür binaların hayır eserleri ve İslam mahallelerine uzak yerlerde yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yapılan müracaata vakit geçirilmeden netice verilmesi için öncelikle cemiyetin Bibaydi köyünde satın alacağı beş dönüm arsa hakkında belirtilen noktalar dikkate alınarak acele inceleme yapılması gerekmiştir[752]. Musul vilayetine 1 Haziran 1911'de gönderilen telgrafta okul ve kilise inşası için satın alınacak tarlanın hayır eserlerine, İslam mahallelerine uzak ve mahzursuz bir yerde olup olmadığının ve ne tür bir arazi olduğunun araştırılıp bildirilmesi istenilmiştir[753].

Musul Valisi Tahir Bey, 3 Temmuz 1911 tarihli telgrafında İmadiye'nin Bibaydi[754] köyündeki tarlanın beş dönüm ve sulu ziraatlik bir alan olduğu belirtilmiştir. Batısında Nakşibendi Şeyhi Baha Efendi'nin bahçesi, güneyinde Şerif köyü, doğusunda İmadiye kazası arazisiyle bitişiktir[755]. Kilise ve okulun inşa edileceği tarlanın İslam hayır eserlerine mensup bahçeye bitişik olduğu belirtilmekle beraber inşaatın mahzurlu olmadığı vilayetten bildirilmiştir[756].

Okul ve kilisenin inşa edilmesinde bir sakınca görülmese de halktan bazıları konuya tepki göstermiştir. Pervari-i Bala nahiyesinden Tahir ve Hasan isimli kişiler 16 Ağustos 1911'de Şura-yı Devlet'e bir telgraf çekmişlerdir. Bibaydi köyünde İngiltereliler tarafından okul denilerek büyük bir kale inşa edildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Bibaydi köyündeki İngilizlerin öteden beri de devlete itaatsizlikleri olan Nesturilerin Tayyari vesair aşiretleri ile sürekli haberleştiklerine değinilmiştir. Bunun ileride büyük sıkıntılara neden olacağı düşüncesiyle İngilizlerin faaliyetlerinin engellenmesini istemişlerdir[757].

İnşa edilmesi planlanan okul ve kilisenin müstahkem özelliklere sahip olarak inşa edileceği düşüncesi ordu yazışmalarında da yer almıştır. 12. Kolordu Kumandanlığının

---

752 *BOA*, ŞD. 2802/24, 18 Cemaziyelevvel 1329 (17 Mayıs 1911), Lef 11.
753 *BOA*, ŞD. 2802/24, 3 Cemzaiyelevvel 1329 (1 Haziran 1911), Lef 23.
754 Telgrafta köyün ismi "Paya" olarak yazılmıştır. Bkz. *BOA*, ŞD. 2802/24, 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911), Lef 15. Köyün isminin "Peyad" şeklinde geçtiği belgeler de mevcuttur. Bkz. *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 26 Ramazan 1329 (20 Eylül 1911); *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 6, No.: 2281-4190, s. 29, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911).
755 *BOA*, ŞD. 2802/24, 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911), Lef 15. Vali'nin başka bir telgrafında Bibaydi köyü ahalisinin Hristiyan, arazisinin arazi-i emiriyeden olduğu kaydedilmiştir. Bkz. *BOA*, ŞD. 2802/24, 12 Temmuz 1327 (25 Temmuz 1911), Lef 13.
756 *BOA*, ŞD. 2802/24, 7 Şaban 1329 (3 Ağustos 1911), Lef 12.
757 *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 3 Ağustos 1327 (16 Ağustos 1911).

9 Eylül 1911 tarihli telgrafında Bibaydi'de İngilizlerin adeta bir kale inşa etmekte oldukları tespitinde bulunmuştur. Yabancıların özellikle de İngilizlerin istila amaçlı başlangıçta birtakım önemli mevkileri elde etme gayretlerine değinilmiştir. Kumandanlığın ifadesine göre meşrutiyet hükümetinin eğitim faaliyetleri dolayısıyla buralarda yabancı okullarına asla ihtiyaç yoktur. Okulun doğuracağı problemler göz önünde bulundurulup inşası engellenmelidir. Aksi takdirde Kürdistan ahalisi adına 28 imzalı bir mazbatada yazılanların uygulamaya konulacağı telgrafta açıklanan önemli bir ayrıntıdır. Buna göre Kürdistan ahalisi bütün varlığıyla meşrutiyet adına her türlü kanuni vasıtaları kullanıp inşaatı engelleyecektir[758].

Bir belgede kendilerine izin verilmeden inşaata başladıkları bilgisine yer verilmiştir. Bu yüzden kesinlikle usule aykırı olan durumun engellenerek müsaade edenler hakkında kanuni işlem yapılması vilayete bildirilmiştir. Ayrıca ahalinin müdahale ederek uygunsuz bir durumun meydana gelmesinin önüne geçilmesi vilayetten istenilmiştir. Daha önce okulun inşasında vilayetçe sakınca olmadığı belirtilmişken ahalinin olaya müdahale etme isteğine açıklık getirilmesi emredilmiştir[759].

Yukarıdaki bu bilginin aksine Musul Valisi Tahir Bey'in Eylül 1911'de üç farklı şifresinde ise inşaata başlanıldığı noktasındaki bilgi yalanlanmış, emir gelene kadar başlattırılmayacağı yazılmıştır. İşin iç yüzü ise şu şekilde açıklanmıştır: Okulun inşasına başlandığı noktasında beyanların yer aldığı telgraf ve benzerleri İngilizlere muhalif kesimin tertibi olarak nitelendirilmiştir[760]. Tahir Bey farklı iki şifrede değil

---

[758] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 27 Ağustos 1327 (9 Eylül 1911).

[759] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 26 Ramazan 1329 (20 Eylül 1911).

[760] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 8 Eylül 1327 (21 Eylül 1911); *BOA*, ŞD. 2802/24, Musul vilayetinden alınan 15 Eylül 1327 (28 Eylül 1911) tarihli şifre sureti, Lef 9; *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 17 Eylül 1327 (30 Eylül 1911). Ayrıca Vali Tahir Bey, Van vilayetinde bulunduğu sırada İran Nesturileri Ortodoks Mezhebi'ni kabul etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine İngiliz Papazları, Osmanlı Nesturileri'nin Rus mezhebine meyil etmemeleri için Nesturi aşiretleri ile görüşmüşlerdir. Bkz. *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 8 Eylül 1327 (21 Eylül 1911). Avrupa devletlerinin kendi mezheplerini kabul ettirme yarışında Fransa da yerini almıştır. 1892 yılında Musul vilayetinden gönderilen bir şifre o civarda Fransa ve Rusya'nın kendi mezheplerini yayma çabasıyla bir yarışa girdiklerini göstermektedir. 1892 yılında Fransa'nın Beyrut Genel Konsolos Muavini Mösyö Kiyu yanında Fransalı bir kâtip ile Musul'a gelmiştir. Konsolosun Beyrut'tan çöl yoluyla doğruca Musul'a gelmesine ve hiçbir tarafa gitmeyerek yine Beyrut'a dönmek fikrinde bulunmasına bakılarak özel bir görevi olduğu düşünülmüştür. Fransa tarafından Musul'a hususi memurlar gönderilmiştir. Bu dönemde Bağdat ve Basra vilayetleri ahali ve aşiretleri arasında Şii mezhebi süratle yayıldığı gibi Musul vilayetinde de Katolik mezhebi yavaş yavaş artmıştır. Süryanilerin büyük çoğunluğu ve Keldaniler'in tamamı elli sene zarfında Katolik mezhebini kabul etmişlerdir. Hakkâri ve civarında Marşemun'un ruhani liderliğinde bulunan Nesturileri dahi Keldani Patriği Katolik etmeye gayret göstermiştir. 1877'den itibaren bir takım Rus memur ve papazları gizli ve tebdil-i kıyafet Marşemun'un yanına gelmiş ve Nasturilere paralar vererek onları Ortodoks

okula, papazların barınması için ufak bir binanın yapımına bile başlatılmadığını yazmıştır. Fakat İngilizler inşaat zamanı geçmekte olduğundan 1911 kışında barınmaları için bir yer olması amacıyla inşaata başlanılmasını talep eylemişlerdir[761].

İmadiye'deki Hristiyan milleti adına Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 24 Eylül 1911 tarihli telgrafta İngilizlerin okul açma teşebbüslerine bakış açısı şu şekildedir: İngilizlerin bu faaliyetleri siyasi bir fikre bağlıdır. Niyetleri Nesturiler için okul açmak ise neden Nesturilerin büyük çoğunluğunun yaşadığı Hakkâri'de açmıyorlar, diye bir suale yer verilmiştir[762]. Okul için gelen malzemeler de amaçlarının siyasiliğine başka bir delil olarak gösterilmiştir. Telgrafın içeriğine göre iki yıl öncesinden iki İngiliz misyoneri gelerek görünüşte okul açmak için faaliyete başlamışlardır. Hazırlanan malzemeler içinde 60 bin taş vesaireye bakıldığında burası bir okul değil adeta müstahkem bir binadır[763]. Muhtemelen inşaatın başlayamamasına bağlı olarak İngiliz rahibi taşları köy ahalisinden Osmanlı tebaası birine devir ile yapılacak hanede 1911 kışında barınmaya rıza göstermiştir[764].

---

mezhebini kabul etmeye teşvik etmişlerdir. Hatta Nesturiler'den Rusya okullarında okuyanlar olmuştur. 1892 itibariyle Musul'da bulunan Keldani Patrikiyle Marşemun arasında gizli yazışmalar yapılmıştır. Marşemun'un tavrına bakılarak birkaç sene içinde Nesturilerin genel itibariyle Katolik veyahut Ortodoks mezhebine gireceklerinden endişe edilmiştir. Bkz. *BOA*, İDH. 100258 – TTK F/0534, 10 Mayıs 1308 (22 Mayıs 1892) .

[761] *BOA*, ŞD. 2802/24, Musul vilayetinden alınan 15 Eylül 1327 (28 Eylül 1911) tarihli şifre sureti, Lef 9; *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 17 Eyül 1327 (30 Eylül 1911).

[762] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 11 Eylül 1327 (24 Eylül 1911). Bir kaynakta A*rchbishop of Canterbury Mission* misyonerlerinin amacının buradali Nesturileri elde etmek olduğu açıkça yazılmıştır. Bkz. *Musul-Van, Musul-Halep Seyahatleri*, s. 4.

[763] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 11 Eylül 1327 (24 Eylül 1911). İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sırasında Nesturilere yönelik uygulamaya koyduğu planlara bakıldığında okul açma isteğinin gerçek yüzü de sorgulanabilir. Çünkü İngilizler 1919 yılında Nesturilerin bir kısmını İmadiye taraflarına geçici olarak iskân etmişlerdir. Belgeye göre İngilizlerin niyetleri Nesturilerin yanı sıra Ermenileri de istedikleri yerlere yerleştirip daha sonra Kürtleri bunların esaretine vermektir. Bkz. *BOA*, DH.KMS. 50-2/25 - TTK F/0518, 17 Temmuz 1335 (17 Temmuz 1919). İngiltere Hükümeti'nin *"Muharrerât-ı Resmiye"* ismiyle yayınladığı mecmua konuyla ilgilerinin daha önceden mevcut olduğunu göstermektedir. Bu mecmuanın içeriği ile ilgili Londra Büyükelçiliği 13 Ağustos 1889 tarihli yazısı ile Hariciye Nezareti'ne bilgi vermiştir. Büyük bir bölümünü Kürtler'in Nesturîlere saldırı yapacağı konusunda 1888'de yayılan söylentilere ayıran mecmuada bahsedilen önemli hususlardan birisi ise misyonerlerin Nesturîleri Kürtlerin saldırılarına hedef oluyorlar gibi göstermesidir. Bkz. *BOA*, HR. SYS, 1939/61'den naklen *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri-I (1845-1890)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2004, s. 191-193. Kürtlerin ve bulundukları coğrafyanın İngiltere açısından önemi savaş sırasında İngiltere'nin Hindistan genel valisi tarafından şu yönleriyle değerlendirilmiştir. Musul'un Osmanlı Devleti'nden koparılmasını savunan vali bu yörenin Kürdistan olması dolayısıyla Kürt Meselesi'nin gündeme geleceğini belirtmiştir. Bu meseleyi milletlerarası taksimin gerçekleşeceği eksen olarak göstermiştir. Bkz. Öke, s. 15.

[764] *BOA*, ŞD. 2204/14, 9 Teşrin-i evvel 1327 (22 Ekim 1911).

Burada bir ihtimalden bahsetmek gerekir. Bazı inşaat malzemeleri yazışmalar sonuçlanmadan getirtilmiş olabilir. Çünkü izin talebinden önce bina için mevcut 60 bin taş görünmektedir. Buna bağlı olarak işi meşru zemine oturtmak amacıyla inşaat için ruhsatın yanı sıra, dışarıdan getirtilecek inşaat malzemelerinin gümrük vergisinden muafiyeti istenilmiştir. Ancak devlet yetkilileri okul ve kilisenin ölçüleri ile ilgili bilgilerin yetersiz olduğundan yeni bir haritanın gönderilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Sefarete göre daha önceki yazılarda gerekli bilgiler mevcuttur ve başvurularından itibaren beş ay geçmiştir. Ayrıca inşaat mevsiminin bitmekte olduğu bir zamanda yeni planlar istenilmesi önemli bir gecikmeye neden olacaktır. İnşaatın gecikmesine bir neden olarak da farklı mezheplere mensup rahiplerin tahrikleri gösterilmiştir[765].

Bu durumu Musul Valisi Tahir Bey'in, Babıali'ye gönderdiği telgraf da teyit etmiştir. Vali, Bibaydi köyünde mektep yapılmasına usulen bir engel olmadığını açıklarken Fransız papazlarının İngiliz papazlarına muhalif olduğunu eklemiştir. Bu nedenle Fransa papazlarının taraftarları bazı Kürtler'i kışkırtıp makamlara telgraf yazdırmışlardır[766]. Sefarete göre Musul vilayeti ile yazışmaların uzaması da zaman kaybına neden olmuştur. Bu yüzden daha önce verilen bilgilerle yetinilerek inşaata başlanılması için en kısa zamanda ferman verilmesi isteğini dile getirmiştir[767]. 12 Aralık 1911 tarihli irade ile bir kilise ile çeşitli odaların yer aldığı iki katlı olarak yapılacak okulun inşasına izin verilmiştir[768]. Ayrıca dışarıdan getirtilecek inşaat malzemesi de gümrük vergisinden muaf tutulmuştur[769].

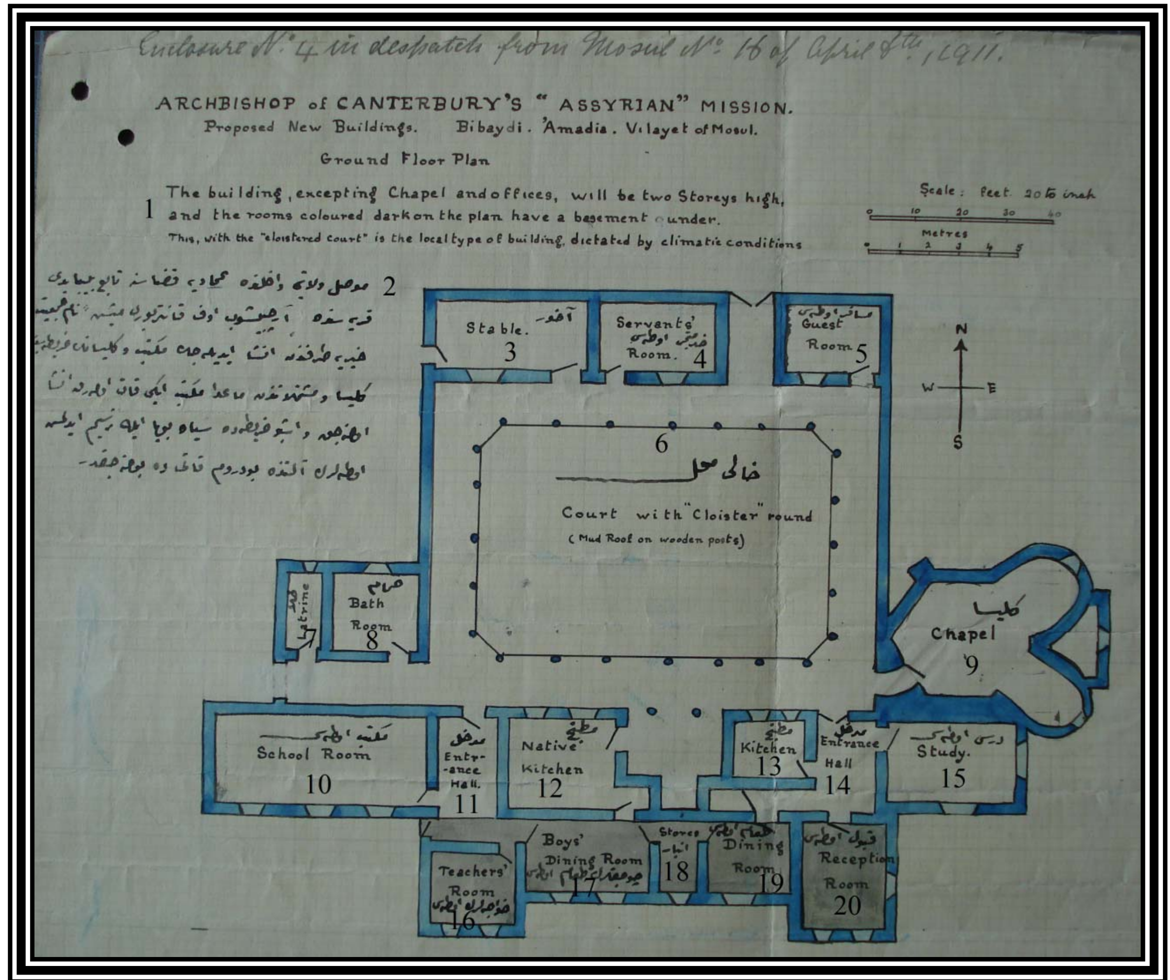
[765] *BOA*, ŞD. 2802/24, 4 Zilkade 1329 (27 Ekim 1911), Lef 5; *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 17 Zilkade 1329 (9 Kasım 1911), Lef 2.

[766] *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 8 Teşrin-i sani 1327 (21 Kasım 1911), Lef 3. Fransız misyonerlerin burada aktif olarak çalıştıklarını salnamelere yansıyan okul bilgileri de göstermektedir. H. 1317, 1318 ve 1319 yıllarına ait Maarif Salnamelerinde vilayette Fransızların açmış olduğu rüşdi ve idadi derecesinde toplam iki ruhsatsız mektebin bulunduğu yazılmıştır. 1321 yılına ait salnameye göre ise Musul'da bir yatılı idadi, bir gündüz rüşdi, biri yatılı diğerleri gündüzlü iptidai derecesinde dört mektep olmak üzere toplam 6 Fransız mektebi bulunmaktadır. Bkz. *SNMU*, 1317, s. 1416, 1417; *SNMU,* 1318, s. 1588, 1589; *SNMU*,1319, s. 918, 919; *SNMU*,1321, s. 685. Doğu Anadolu'ya müdahale hayali bulunan Rusya da zamanla Kürtleri teşvik ve tahrik edecektir. Bkz. Öke, s. 13.

[767] *BOA*, ŞD. 2802/24, 4 Zilkade 1329 (27 Ekim 1911), Lef 5; *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 17 Zilkade 1329 (9 Kasım 1911), Lef 2.

[768] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911); *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911), Lef 5; *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 6, No.: 2281-4190, s. 29, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911).

[769] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911); *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 6, No.: 2281-4190, s. 29, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911).

Resim 37: ***Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission*'a Ait Yeni Binaların Planı Musul Vilayeti Bibaydi Köyü (1911)**

Kaynak: *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 16 Nisan 1911, Lef 1. 1- Şapel ve ofisleri içeren bina iki katlı olacaktır ve planda siyahla renklendirilmiş odaların bodrum katı vardır. 2- Musul vilayeti dâhilinde İmadiye kazasına tabi Bibaydi Karyesi'nde *Archbishop of Canterbury Mission* nam cemiyet-i hayriyye tarafından inşa edilecek mektep ve kilisenin haritası. Kilise ve müştemilatından maada mektep iki kat olarak inşa olunacak ve işbu haritada siyah boya ile tersim edilmiş odaların altında bodrum katı da bulunacaktır. 3- Ahır. 4- Hizmetçi odası. 5- Misafir odası. 6- Revaklı avlu. 7- Tuvalet. 8- Banyo. 9- Şapel. 10- Okul Odası. 11- Giriş holü. 12- Yerel mutfak. 13- Mutfak. 14- Giriş holü. 15- Ders odası. 16- Öğretmenler odası. 17- Erkeklerin yemek odası. 18- Anbar. 19- Yemek odası. 20- Kabul odası.

Resim 37'de de görüldüğü üzere iki kattan oluşacak okul binası içerisinde çeşitli odaların yanısıra bir de kilise ve avlu yer alacaktır[770].

b) Musul'un Çolak Mahallesi'nde Açılan Okul

Resmî izni olan okulun kız kısmının öğretmeni İngiltereli Miss Martin'dir[771]. Martin, kiralık olarak ikamet ettiği evinin de bir kısmını sonradan ruhsatsız olarak okul haline getirmiştir. Bu misyonerin teşvikleriyle her iki okula da Müslüman kız çocukları devam etmiştir[772].

1.8. Bağdat'taki Okul

İki İngiliz Baptistin 1829-30'da bir Hristiyan okulu açması ile Bağdat'ta misyoner faaliyetleri başlamıştır. Bu gayret birkaç yıl sonra başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1847'de bir misyon açan *The London Society for Propagation of the Gospel among the Jews* birkaç yol sonra geri çekilmiştir. 1869'da buraya yerleşen *FCS'*nin bir misyoneri ise birkaç aylık çalışmadan sonra ölmüştür. Bu tarihten sonra misyonerlik faaliyetleri aralıklarla yürütülmüştür. Bu çalışmalar *British and American Bible Societies*'in yerli temsilcileri ve *Amerikan Board* misyonerlerinin Doğu Anadolu'da ve *American Presbyterian Mission*'ın İran'da yetiştirdiği Protestanlar aracılığı ile devam ettirilmiştir[773].

Misyonerlerin Bağdat'taki çokda düzenli olmayan eğitim faaliyetleri sırasında bazı Yahudi aileler çocuklarını Hristiyan misyoner okullarına veya devlet okullarına gönderseler de çocukların çoğu okula hiç gitmemiştir. Bir kısmı ise sadece şehirde o zaman binden fazla öğrenciye geleneksel eğitim veren ve güncellikten uzak olan dinî okullara *(talmud torah)* kayıt yaptırmışlardır[774].

---

[770] *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911); *BOA*, İ.HR. 427/1329 Z-14, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911), Lef 5; *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 6, No.: 2281-4190, s. 29, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911); *BOA*, ŞD. 2802/24, İngiltere Sefareti'nin 6 Mayıs 1911 tarihli yazısı, Lef 17. Musul Valisi Tahir Bey, binanın toplam boyutunu vermiştir. Bkz. *BOA*, ŞD. 2802/24, 1327 Ağustos 11 (24 Ağustos 1911), Lef 10.

[771] Bu bilgiye bakılarak okulda erkek öğrenciler için de ayrı sınıflarda eğitim verildiği söylenebilir.

[772] *BOA*, MF.MKT. 731/37, 16 Rebiyülahir 1321 (12 Temmuz 1903), Lef 1.

[773] *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, No. X., October 1880, s. 373, 374.

[774] Dumont **Paul**, "Jews, Muslims, and Cholera: Intercommunal Relations in Baghdad at the end of the Nineteenth Century", *The Jews of the Ottoman Empire*, Ed. Avigdor Levy, Darwin Press, Princeton 1994, s. 357.

Bu durum Bağdat'ta İngiliz misyonerlere ait sadece bir okulun varlığında önemli bir etken teşkil etmiştir[775]. Okul İngiliz misyonerlerden Parafit tarafından Hristiyan mahallesinde kiralanan ve Protestanlar için kilise haline getirilen bina içerisinde 1894'te açılmıştır. Kurucusu ve müdürü İngiltere, öğretmenleri Osmanlı tebaasıdır. Yetmişe yakın Osmanlı tebaası öğrencisi ve 4 Müslüman İngiliz öğrencisi vardır. İptidai ve rüşdi derecelerini içeren kurum gündüz okulu olarak eğitim vermiştir[776].

Okulla ilgili *Tablo 36'*da yer alan Maarif Nezareti Salnamelerindeki bilgiler yukardakilerden farklılık arzetmektedir. Salnamelerde okulun derecesi sadece rüşdi olarak belirtilirken *BOA* vesikasında iptidai ve rüşdi olarak kaydedilmiştir. Diğer bir farklılık; salnameler okulu hem kız hem de erkek öğrencileri olan bir okul olarak göstermektedir. Arşiv belgesine göre ise okulun sadece erkek öğrenciler için olduğu bilgisi çıkarılmaktadır.

---

[775] Bağdat'ın nüfus dağılımı da burada farklı bir etken olarak söylenebilir. Bağdat İngiliz Başkonsolosu'nun verdiği rapora göre 1865'te 90.000 nüfuslu şehirde 70.000 Müslüman (Sünni ve Şii), 18.000 Yahudi, 2000 Hristiyan yaşamaktadır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, No. X., October 1880, s. 374.

[776] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325, Lef 22; Mutlu, s. 269. Bkz. *Tablo 36.*

Tablo 36: Bağdat'taki Okul

Okulun Bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurucusu ve Müdürü-Müdiresi	Ruhsat Durumu	Okulun Derecesi ve Sınıf Sayısı		Eğitim Şekli		Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı	
				İptidaî	Rüşdî	Gündüz	Yatılı	Kadın	Erkek	Kız	Erkek
Bağdat, Hristiyan Mah.	1894	Kurucu İngiliz Parafit, Müdür Mösyö Leyovi ليـووي	1894	+ 10 Sınıf	+	+			4		Osmanlı: ~70 İngiliz: 4
Bağdat	1312	Adına ruhsat verilen mesul müdür Mr. Parafit	5 Aralık 1896		+					- (1316) 19 (1317) 10 (1319) 15 (1321)	40 (1316) 17 (1317) 15 (1318, 1319, 1321)

Kaynak: *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325, Lef 22; Mutlu, s. 269; *SNMU*, 1316, s. 970-971; *SNMU*,1317, s. 1070, 1071; *SNMU*, 1318, s. 1188, 1189; *SNMU*, 1319, s. 478, 479; *SNMU*, 1321, s. 413.

1.9. Halep'teki Okullar

Halep'te tahminen 1840'larda açılmış olan Protestan okulu ilk İngiliz okulu olmalıdır. Kurumun Protestan özelliği ve zaman zaman İngiltere tarafından himaye edilmesi bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Mahalli idareciler ruhsatsız olduğunu gerekçe gösterip İdlib kazasında açılan bu okulu kapatmışlardır. Fakat Halep İngiliz Konsolosu devreye girerek okulun açılması için teşebbüste bulunmuştur[777].

Antakya'da ise İskoçya-İrlanda Ruhban Cemiyeti tarafından Mr. Christie idaresinde ruhsatlı olarak 1881 ve 1886 yıllarında iki okul açılmıştır[778]. Okulların kapattırılmasına bağlı olsa gerek *Tablo 37* ile *Tablo 39*'un bilgileri arasında farklılık söz konusu olmuştur.

Tablo 37: Halep ve Antakya'daki Okullar (1901)

Liva	Kaza	Okulun Derecesi	Açılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
Antakya	Antakya	Rüşdi	-	Ruhsatsız
Antakya	Antakya	İptidai	-	Ruhsatsız
Halep	İdlib	İptidai	1859	18 Temmuz 1900

Kaynak: *BOA*, MF.MGM. 6/22, 5 Temmuz 1317 (18 Temmuz 1901), Lef 1.

Mr. Christie Mektebi (Halep)

Hendek yolunda 1 Mart 1902'de kurulan okul vilayet maarif idaresi tarafından ruhsata bağlanmıştır[779]. İngiliz misyonerlerinden Mr. Christie'nin idare ettiği okul mevcudiyeti devlet tarafından resmen tasdiklenen müesseseler arasında sayılmıştır. Okulun eklentisi olarak bir de tedavihanesi vardır. Konsolosluk Dr. Pepeyerek idaresi altında olan fakirlere ve yaşlılara ücretsiz hizmet veren tedavihanenin 1904 yılında tanınmasını istemiştir. Bu konuda maarif müdürü tedavihanenin müessesat-ı hayriyyeden sayılarak tasdik edildiği takdirde diğer yabancı okullar için de emsal teşkil edip etmeyeceği

---

777 *BOA*, ŞD. 2238/15'ten naklen Mutlu, s. 263, dipnot.
778 Okulun kuruluş tarihi 1906 gösterilmiştir. Bkz. *BOA*, MV. 112/87'den naklen Mutlu, s. 263, dipnot. *Tablo 39'a* bakıldığında ise iki okul ile ilgili verilen tarihlerin daha farklı olduğu görülmektedir.
779 *BOA*, MF.MGM. 6/85 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 6.

noktasında çekincelerini ifade etmiştir[780]. Konu ile ilgili yazışmalar neticesinde tedavihanelerin hastanın muayenesi ile tedavi şeklinin belirlendiği yerler olması nedeniyle hastaneler gibi resmen tanınmasına gerek olmadığına karar verilmiştir[781]. Okul 1917 yılında kapatılmıştır[782].

Dr. James Martini'nin İnşa Ettirdiği Okul

İngiltere tebaasından Mr. James Martini[783] 1881 yılında bir tarafı ev, diğer tarafı kilise ve okul olan bir bina inşa etmiştir. Daha sonra[784] bu binanın varlığı onaylandığı gerekçesiyle yerel idareden verilen ruhsata dayanarak binanın avlusunda iki bina inşa edilmeye başlanılmıştır. Ruhsatın süresi bitmesi üzerine de Martini ile İngiltere Antakya konsolosu yenilenmesi için ısrarla müracaatta bulunmuştur. Aslında daha önceden Antakya'nın Harretü'l-mahzen Mahallesi'nde kiralanan bir evde açılan ve varlığı onaylanan okulun Vered Mahallesi'ndeki bu binaya nakledileceği Dr. Martini ile İngiltere konsolosu tarafından ifade edilmiştir. Açıkladıkları gibi kiralık binadaki okul 1881'de yapılan bina müştemilatına eklenen okula taşınmıştır. Misyonerlerin yaptığı bu uygulamaya terk edilen kiralık binanın tekrar aynı amaçla kullanılmaması şartıyla onay verilmiştir. Fakat bina inşaatının devamı ve tamamlanması için usule uygun olarak padişah izninin alınması gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca Dr. Martini tarafından eski kilise ve mektep müştemilatına eklenen binalara mahalli belediye heyeti yetki sınırlarını aşarak 1882 yılında ruhsat vermiştir[785].

Ruhsatın verilmesi konusunda nasıl muamele yapıldığı ile ilgili Maarif Nezareti'nin bilgisi bulunmamaktadır. Maarif ile ilgili kısmı binanın bitiminde nizamnamenin 129. maddesi hükümlerine uygun olarak ruhsat verilmesidir. Ancak okulun inşası hakkında

---

780 *BOA*, BEO 2273/170420, 24 Zilkade 1321 (11 Şubat 1904).

781 *BOA*, BEO 2765/207306, 20 Zilhicce 1322 (25 Şubat 1905), Lef 2; *BOA*, BEO 2786/208946, 19 Muharrem 1324 (15 Mart 1906), Lef 1, 2.

782 *BOA*, MF.MKT. 1224/84, 12 Cemaziyelahir 1335 (5 Nisan 1917), Lef 1. Bununla birlikte sekiz tane de Fransız okulu kapatılıp ilga edilmiştir (Kapatılan Fransız okulları ile ilgili leffin devamına bakınız.)

783 Missionary Herald Antakya'daki misyoner faaliyetlerinin *Amerikan Board* ve *Irish Reformed Presbyterians* tarafından yürütüldüğünü kaydetmiştir. Yine verilen bilgiye göre *Irish Reformed Presbyterians* haftalık ayinlere hatırı sayılır kişinin katıldığı James Martin idaresinde büyük ve gösterişli okullara sahiptir. *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, No. VII., July 1880, s. 246.

784 1906 yılında. Bkz. *BOA*, MF.MKT. 933/1, 6 Rebiyülahir 1324 (30 Mayıs 1906).

785 *BOA*, MF.MKT. 77/35, 9 Eylül 1298 (21 Eylül 1882); *BOA*, MF.MKT. 933/1, 6 Rebiyülahir 1324 (30 Mayıs 1906).

ruhsatının ve Babıali'nin bilgisinin olup olmadığı ise Adana vilayetinden gönderilen 26 Ağustos 1882 tarihli telgrafın neticesinde öğrenileceği belirtilmiştir[786].

Ekim 1882'de okulun açılmasına izin verilmesi konusundaki İngiltere Sefareti'nin yazısı ile konu hakkında gereğinin yapılması hakkındaki Hariciye Nezareti'nin tezkeresi maarif meclisine havale edilmiştir[787].

Sefaretin 15 Mayıs 1884 tarihli muhtırasının tercümesinde; Antakya'daki İngiliz mektebinin inşaatının yerel hükümet tarafından durdurulduğu yazılmıştır. Sefaret ise Halep Valiliğinin Antep'teki Latin Kilisesi inşaatına müdahalede bulunmazken yukarda belirtilen tarihten iki yıl önce Antakya'daki Dr. Martini Mektebi'nin etraf duvarlarının inşasını zorla durdurduğunu söylemiştir. Sefaret, Latin ruhbanları hakkında gösterilen bu istisna müsaadenin Babıali'nin "*Vilayat-ı şahanede bulunan memuriyet-i Osmaniye'nin hükümet-i seniyyenin efkar ve niyatına ittibaen bilcümle cemaat-i mezhebiyye hakkında bila istisna müsavat-ı kamile üzere muamele eylemekte oldukları*" ile ilgili muhtırasında gösterilen kesin teminata uygun düşmediğini vurgulamıştır[788].

Hükümet 1891 yılında Antakya'da bir İngiliz mektebi açılmasına müsaade edildiğini işitince, yabancı okulların sayılarının artmasının siyasi ve mülki sakıncalarından bahsedilerek bunlara izin verilmemesi konusundaki padişahın fermanı ilgililere hatırlatılmıştır. Fermana rağmen bu okulun açılmasındaki zararların ve sakıncaların neden dikkate alınmadığı ve ne sebebe dayanarak müsaade olunduğu yerel idareye sorulmuştur[789]. Okulların inşasının gecikmesinden dolayı tekrar müracaatta bulunulması üzerine 17 Mayıs 1891'de açılmasına dair iradesi verilmiştir[790].

---

[786] *BOA*, MF.MKT. 77/35, 9 Eylül 1298 (21 Eylül 1882).
[787] *BOA*, MF.MKT. 77/61, 4 Zilhicce 1299 (17 Ekim 1882). Belgenin bir kısmı zarar görmüş olduğundan İngiliz okulu ile ilgili kısmı okunamamıştır.
[788] *BOA*. Y.A.RES. 24/21, 15 Mayıs 1884.
[789] *BOA*, İ.DH. 1237/96917, 16 Zilhicce 1308 (23 Temmuz 1891).
[790] *BOA*,Y.A.HUS. 249/69, 19 Zilhicce 1308 (26 Temmuz 1891).

Tablo 38: Maarif Salnamelerine Göre Halep'teki Okullar

Liva/Kaza	Okulun İsmi	Ruhsat Verilen Mesul Müdür	Okulun Derecesi	Öğrenci Sayısı		Okulun Açılışı	Ruhsat Tarihi
				E	K		
Halep/Ayntap	Kolej	Mr. Kalver	İdadi	173	-	1298	18 Temmuz 1892
Halep/Ayntap	Kolej	Mosperiz ve Mösyö Kar	İdadi		91	1298	18 Temmuz 1892
Halep/Antakya	İngiliz Protestan	-	Rüşdi	25	30	-	Ruhsatsız
Halep/Antakya	İngiliz Protestan	-	İdadi	34 (1316) 38 (1318-19) 35 (1321)	-	Meçhul	Ruhsatsız

Kaynak: *SNMU*, H. 1316, s. 1016-1017; *SNMU*, 1317, s. 1130, 1131; *SNMU*, 1318, s. 1270, 1271; *SNMU*,1319, s. 544, 545; *SNMU*, 1321, s. 467.

Tablo 39: Halep'teki Okullar (1903)

No	Okulun Yeri	Ruhsat Tarihi	Kuruluş Tarihi	Kurucu/Yaptıran
1	Halep	1851	1854	İngiliz Presbiteryen Kilisesi (Kurucu)
2	İdlib	1856	1900	İskoçya ve İrlanda Presbiteryen Protestan Kilisesi (Kurucu)
3	Antakya	Ruhsatsız	1876	
Sefaretin Cetvelinde Bahsedilmeyen Okullar				
4	Halep (Kastülhacere Mah.)	Ruhsatsız	-	Amerika Protestanları (Eski sahipleri)
5	Halep (Hendek Yolu)	Ruhsatlı	1 Mart 1902	İngiliz Christie (İdareci)
6	Antakya (Vered Mah.)	Ruhsatsız	1885	Dr. Martini (İnşa ettiren)
7	Antakya	Ruhsatsız	1883	

Kaynak: *BOA*, MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903), Lef 6.

Mevcudiyetleri onaylanan müesseseler içerisinde İskoçya ve İrlanda Cemiyet-i Ruhbaniyesine ait Antakya'da bir kilise ile bir okul vardır[791]. Bu iki müessese muhtemelen *Tablo 39'*da 2 numaralı satırda yeralan İdlib'de açılan okulla ilgilidir. Vilayet maarif idaresi tarafından ruhsata bağlanan bu okulun 25 gayrimüslim öğrencisinin 17'si Protestan ve 8'i Rum'dur. Öğrencileri arasında bir de Osmanlı tebaası, Cebel-i Lübnan ahalisinden ve İdlib'de ikamet eden bir şahıs vardır. Ayrıca okula ruhsat verilmesi konusunda mahalli ve siyasi bir problem oluşturmadığı belirtilmiştir. Mahalli bilgiye göre okulun ruhsat tarihi 16 Aralık 1900'dür. Amerika Protestanlarına ait olan okul Sefaretin verdiği cetvelde yer aldığına göre sonradan İngiliz misyonerlerce kullanılmış olmalıdır. Dr. Martini tarafından yaptırılan fermansız ve ruhsatsız olan okulların öğrencilerinin hepsi gayrimüslimdir[792].

1.10. Balkanlar

Avrupa kültürüne en açık olan Balkanlar'da misyonerlerin başarısız oldukları görülmektedir. Bu duruma yerli aydınların eğitim alanındaki çalışmaları önemli bir set

[791] *BOA*, MF.MKT. 933/1, 6 Rebiyülahir 1324 (30 Mayıs 1906).

[792] Bununla birlikte Halep'te yabancı okullara devam eden Müslüman öğrenci örneğine rastlanılmaktadır. Halep Maarif Müdürü Emrullah Bey Ocak 1892'de Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazısında Vilayet mektupçusu Nazım Efendi'nin oğlu Hikmet Efendi'nin Terrasanta isimli Fransisken okuluna devam ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Nazım Efendi'ye gerekli tebligat yapılmışsa da çocuğunun bu okula devamına ısrar etmiştir. Bkz. *BOA*, MF.MGM. 1/64, 7 Cemaziyelahir 1309 (6 Ocak 1892). 1 Ekim 1905'te Vali Mehmet Nazım Bey'in Halep vilayetinden gönderdiği şifre telgrafta ise yabancı okullara devam eden Müslüman çocuğu bulunmadığını belirtmiştir. Bkz. *BOA*, Y.PRK.UM. 77/30, 18 Eylül 1321 (1 Ekim 1905), Lef 4. Dr. Martini'nin *Tablo 39*'da belirtilen okulların yanısıra 1906 yılında evinde okul açma girişiminde bulunmuştur. Bkz. *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 45/1-8.

oluşturmuştur[793]. Ayrıca Balkanlar'da eğitim sisteminin diğer bölgelere oranla daha fazla oturmuş olması ve halkın eğitim ihtiyacını karşılayabilmesi de yabancı okulların bu coğrafyada yayılmasını engellemiştir[794]. Ancak farklı alanlarda misyonerlik çalışmalarının yapıldığı da görülmüştür.

Selanik

Selanik'te yer alan misyoner okullarına bakıldığında salnamelerde yer alan bilgiler şu şekildedir: Rüşdi derecesinde bir Alman; biri idadi dördü rüşdi derecesinde 5 Fransız; rüşdi derecesinde bir Romanya ve idadi derecesinde bir de İtalyan okulu olmak üzere toplam sekiz okul açılmıştır[795].

İngiliz misyonerler ise 1830 yılında Selânik ve çevresinde kutsal kitaplar dağıtmışlardır[796]. Buradaki halk *Amerikan Board* misyonerlerinin vaazlarından sonra *CSM*'nin düzenlediği vaazlara da katılmışlardır. İngilizce olan ve çoğunluğun anlayabildiği vaazlar P. Crosbie tarafından verilmiştir[797].

Manastır

1874'te *Scottish Missionary Society* misyonerleri burada faaliyet göstermişlerdir[798]. 1902-1903 yıllarında ise İngiliz kadın misyonerler Manastır, Kesriye'deki Bulgar köylerini dolaşarak halka yardım dağıtmışlardır. Aynı zamanda Bulgar çocuklarını okula kaydetmek için toplamışlardır. Bu bilgi ise gizlice faaliyet gösteren bir İngiliz okulunun varlığının kanıtı olarak değerlendirilmiş[799], bu durumun onaylanamayacağı noktasında 1 Şubat 1904'te Manastır'dan bir telgraf çekilmiştir[800].

---

[793] Songül Keçeci **Kurt**, *Yabancı Okullara Karşı Osmanlı Refleksi Özel İslam Mektepleri*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013, s. 236.
[794] Kurt, s. 236.
[795] *SNMU*, H. 1317, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 1222, 1223. (Bu salnamede Fransız okullarından birinin derecesi belirtilmemiştir. Sonraki yıllara ait salnamelerde 4 rüşdi ve bir idadi Fransız okulunun olduğu bilgisinden derecesi belirtilmeyen okulun rüşdi mektep olduğu anlaşılmaktadır.); *SNMU*, H. 1318, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 1364, 1365; *SNMU*, H. 1319, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 636-639; *SNMU*, H. 1321, Asır Matbaası, İstanbul. s. 525.
[796] Mutlu, s. 264.
[797] *The Missionary Herald*, Vol. XCVI., No. III., March 1900, s. 142.
[798] *The Missionary Herald*, Vol. LXX, No. VIII., August 1874, s. 239.
[799] İncelenen Maarif Salnameleri'nde ise herhangi bir İngiliz eğitim müessesesinin varlığına işaret edilmemiştir. Ancak Amerikalılar tarafından 1294 yılında açılan ve 23 Haziran 1892 tarihinde ruhsat verilen rüşdi derecesindeki okulun 6 erkek ve 25 kız öğrencisi vardır. *SNMU*, 1317, s. 1396, 1397;

İngiliz misyonerlerin yaptıkları yardımlara onay verilmese de Manastır'ın köylerinde Osmanlı devlet görevlilerinin kontrolünde yardım dağıtmalarına izin verilmiştir. İngiliz ve başka misyonerler Ohri, Karçova, Görülce ve Florin çevrelerinde halka nakdî yardımlar yanında karışık zahire, gömlek, yorgan, elbiselik, ceket, çorap, fanila, kilim, yapağı yardımında bulunmuşlardır[801].

1.11. Edirne'deki Okul

BOA vesikalarında burada açılan bir İngiliz eğitim müessesi hakkında bazı detaylar bulunmaktadır[802]. İngiltere Edirne Konsolosu Binbaşı Samson 12 Mayıs 1911 tarihinde Edirne Valisi Mazhar Bey'e bu okulla ilgili şu bilgileri vermiştir. İngiltere Devleti tebaasından Rahip Paul Dressler Edirne'de bir okul açmak için Osmanlı Devleti'nden izin almak üzere konsolosluğa müracaat etmiştir[803].

Okulun Edirne'de Tahtelkala'da Manyas mevkii civarında kız ve erkek öğrenciler için[804] iptidai derecesinde açılması planlanmıştır[805]. Manyas mevkii komiser muavini, rahibin okul olarak kullanacağı binanın Manyas karakolu civarında bulunan Terzi Şimon'un evi olduğunu yazmıştır. Dressler burayı üç yıllığına kontratla kiralamıştır[806]. Musevi, Hristiyan kız ve erkek öğrencilere eğitim verilmesi düşünülen okulun eğitim

---

SNMU, 1318, s. 1568, 1569. H. 1319 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre 36 kız öğrencisi olan okul 28 Haziran 1892'de ruhsat almıştır. Bkz. *SNMU*, 1319, s. 898, 899. 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre ise yatılı olan bu Protestan rüşdi okuluna ek olarak vilayette biri iptidai diğeri rüşdi derecesinde iki de Fransız okulunun açılmış olduğu görülmektedir. Bkz. *SNMU*, 1321, s. 672.

[800] Mutlu, s. 264, dipnot.

[801] *BOA*, TFR.I.A. 17/1668, 15 Safer 1322 (1 Mayıs 1904). Belgede yapılan yardımlar hakkında ayrıntılı istatistiki bilgiler verilmiştir. Ayrıca Bkz. Mutlu, s. 264, 265.

[802] İncelenen Maarif Salnameleri'ne göre Edirne'de Avusturya ve Fransa'ya ait rüşdi derecesinde ruhsatsız iki yabancı okul açılmıştır. Bkz. *SNMU*, 1316, s. 798, 799; *SNMU*, 1317, s. 888, 889; *SNMU*, 1318, s. 988, 989; Fransa ve Avusturya'ya ait bu okulların dereceleri 1319 ve 1321 yıllarına ait Maarif Salnamelerinde belirtilmemiştir. (Bkz. *SNMU*, 1319, s. 324, 325; *SNMU*, 1321, s. 297.)

[803] *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 12 Mayıs 1911.

[804] Manyas mevkii komiser muavini 11 Mart 1911 tarihli yazısında rahibin okul olarak kullanacağı binayı sadece küçük kızlar için kullanmak üzere üç yıllığına kontratla kiraladığını ifade etmiştir. Bkz. *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 26 Şubat 1326 (11 Mart 1911). Muhtemelen Dressler, kararını binayı kiraladıktan sonra okulu hem kız hem de erkek öğrenciler için açma yönünde değiştirmiştir.

[805] *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 7 Mayıs 1327 (20 Mayıs 1911);12 Mayıs 1911; 16 Şevval 1319 (10 Ekim 1911); *BOA*, ŞD. 227/13, 19 Ramazan 1329 (13 Eylül 1911).

[806] *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 26 Şubat 1326 (11 Mart 1911).

süresi yedi yıl olarak kaydedilmiştir. Eylül 1911'de açılan kurumun ismi *"The English School"* olup eğitim kadrosu şu şekildedir[807]:

1- Anglikan Kilisesi rahiplerinden Paul Dressler,
2- Madam Dressler,
3- Okul açılmadan İngiltere'den gelecek olan ve henüz ismi Dressler'e bildirilmemiş diplomalı bir muallimedir[808].

Rahip, konsolosluğa öğretmenleri bu şekilde belirtmesine rağmen Vilayete yaptığı müracaatında bu bilgilere yer vermemiştir. Erkek ve bayan öğretmenlerin henüz tedarik edilmediğini, okulun açılışıyla öğrenci sayısına bağlı olarak öğretmenlerin getirtileceğini açıklamıştır. Ulaştıklarında da isimlerinin, tabiiyetlerinin ve şahadetnamelerinin devlete bildirileceğini belirtmiştir[809]. Ders programı onaylandıktan sonra, 10 Ekim 1911 tarihinde binanın geçici mektep olarak kullanılmasına ruhsat verilmiştir[810].

1.12. Trablusgarb

Trablusgarb'da 1881 yılında Musevi Mahallesi'ndeki Zetlavi Havrası içinde bir okul açılmıştır. İngiltere Sefareti'nin, Osmanlı Devleti'ne İngiliz okulları ile ilgili vermiş olduğu listede bu okuldan bahsedilmemiştir. İngiliz öğretmen tarafından 50 öğrencinin eğitildiği okula 19 Mart 1902'de ruhsat verilmiştir. Okulu açanların İngiliz vatandaşı Yahudiler olduğu düşünülmüştür[811]. Ayrıca Trablusgarb'da başka misyonerlerin açtığı okullara[812] Müslüman öğrenciler de devam etmiştir[813].

---

807 *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 16 Mayıs 1327 (29 Mayıs 1911); Mutlu, s. 265.
808 *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 12 Mayıs 1911.
809 *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 16 Mayıs 1327 (29 Mayıs 1911).
810 *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 16 Şevval 1319 (10 Ekim 1911).
811 Mutlu, s. 264.
812 Bingazi'de Fransiskenler ve İtalyanlar birer tane okul açmışlardır. Bkz. *BOA*, BEO 2757/206733, 16 Zilhicce 1323 (3 Şubat 1904).
813 Bingazi maarif müdür ve muhasebe memurunun beyanına göre Fransızların kilise mektebine Fransa tebasından olması nedeniyle yalnız bir Müslüman çocuğu devam etmiştir. Bkz. *BOA*, MF.MGM. 6/111 26 Cemaziyelevvel 1322 (8 Ağustos 1904).

II. BÖLÜM
OKULLARDA YAPILAN EĞİTİM ÇALIŞMALARI

2.1. Okullarda Uygulanan Kurallar ve Yönetmelikler

İngiliz okullarında uygulanan kurallar okulların bulunduğu bölgeye, hitap ettiği topluma, okulun büyüklüğüne, eğitim şekline ve daha birçok farklı nedene bağlı olarak değişmiş olmalıdır. İncelenen belgelerde İngiliz okullarında uygulanan kurallar ve yönetmelikler ile ilgili *St. George's Erkek Okulu* ve *Tabita Misyon Okulu*'nun bilgilerine ulaşılabilmiştir. Diğer İngiliz okullarında da tamamen değilse de bazı yönleri ile uygulanmış olması muhtemel bu kuralların ayrıntılarından bahsedilmesi faydalı olacaktır.

2.1.1. Saint George's Erkek Okulu

Kurallar ve Yönetmelik

I. Gündüz Okulu

Ücretler: Gündüz okulu öğrencileri her dönem için Upper School'da 30 frank ve Lower School'da 25 frank öderler. Ve ücretler dönemin ilk günü veya daha önce ödenmek zorundadır. Gündüz okulu öğrencileri öğle yemeklerini yatılı öğrencilerle beraber yiyebilirler.

Dil: Okulun konuşma dili İngilizcedir.

Program: Okul programında bir öğrencinin bir iş başvurusunda bir konumu elde edebilmesi veya Beyrut'ta bulunan Syrian Protestant College'e 1. sınıf öğrencisi olarak girebilmesi için İngilizce, Arapça ve Fransızca öğretilir. Özel başvuru ve ekstra ücret ödendiği takdirde Türkçe veya Yunanca eğitim verilebilir [814].

[839] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1.

Okulda her erkek öğrencinin katılmak istediği kültürfiziğe ve organize oyunlara büyük önem verilir. Bir mecidiyenin dörtte biri her dönem başında oyunların bedeli olarak ödenir. Öğrenciler kitap ve kırtasiye malzemelerini okulda peşin olarak satın alırlar.

Gelişim raporu her dönem sonunda yayınlanır. Her öğrencinin kırmızı forma giyinmesi gerekir. Dayak cezasına sadece çok ciddi suçlarda başvurulur ve buna yalnızca müdür tarafından karar verilir. Ahlaksızlık ve hırsızlık okuldan atılma ile cezalandırılır ve okula ödenen ücret geri verilmez.

Yaş sınırı: 8 yaşın altındaki ve 13 yaşın üzerindeki erkek öğrenciler kabul edilmez. Eğer yaşı 12'nin üzerinde ise 2. sınıfa kaydı yapılabilir[815].

II. Kilise Korosu Yurdu

Okulun yatılı kısmı, yatılı öğrencilerin kaldığı pansiyon ile kilise korosu yurdundan meydana gelir. Ses yeteneği olan ve kilise korosunda şarkı söylemeye istekli yirmi erkek öğrenci St. George's Kilisesi'nin orgcusunun tavsiyesi ile 10 sterline (bir yıllık) kabul edilir.

Bazı durumlarda kilise korosu bursunun yardımı okul ücretinden az olabilir. Okul ücreti kilise korosunda olmayanlar için 14 sterlin olup okul ve yatılı ücretini kapsamaktadır. Ücretler birincisi okulun başlangıcında ikincisi ocak döneminin başlangıcında olmak üzere iki taksitle ödenebilir. Koro Yurdu (The Choir Hostel) müdürün kişisel idaresi altındadır[816].

Velilerden çocuklarını okulun bu kurallarına uymaları konusunda etkilemeleri istenmiştir. Ekim ayının ilk pazartesi başlayan okulun yeni döneminde çocuklarını okullara göndermeleri ailelere yüklenen görevler arasında olmuştur[817].

Okulun hem mali açıdan işleyişini garantiye almak hem de kayıtlı öğrencilerini elinde tutabilmek için ücretlerin eğitim-öğretim yılı başında ödenmesi şartı konulmuş olmalıdır. Bununla birlikte ödemelerin dönem başlarında yapılmak şartıyla iki taksite

---

[815] Bununla birlikte yaşça büyük erkek çocuklar ve diğerleri için bir akşam sınıfı açılmıştır. Bkz. *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem, s. 1.
[816] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, Saint George's School for Boys, Rules and Regulations, s. 2-3.
[817] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem (Pamphlet), s. 2.

bölünebilmesi maddi anlamda velilere kolaylık sağlandığının göstergesi sayılabilir. Öğrencilern kitap ve kırtasiye ihtiyaçlarının okuldan ücret karşılığı temin edilmesi muhtemelen kurum için gelir sağlamıştır. Ayrıca tüm öğrencilere misyoner çalışmaları için belirlenmiş kitapların okutulmasında etkili bir yöntem olarak düşünülebilir. Okul ücretlerinde uygulanan farklılığa ve burs verilmesine bakıldığında kilise korosunda yer alan öğrencilerin diğerlerinden daha ayrıcalıklı oldukları görülmektedir. Ayrıca kilise orgcusunun ses yeteneği olan öğrencilerin tespitinde ve seçilmesinde tavsiyeleri önemsenmiştir.

Organize okul oyunları da öğrencilerin yeteneklerinin gelişmesini ve özel yeteneği olanların tespitini sağlamıştır. Öğrencilerin iş hayatına atılabilmeleri ve Suriye Protestan Koleji'ne kabulleri gibi durumlar okulda üç farklı dilin öğretilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca isteğe göre Türkçe ve Yunanca'nın da öğretilmesi okula ekstra gelir getirdiği gibi böyle bir eğitimi almış öğrencilerin muhtemelen toplum içerisinde parmakla gösterilmesini sağlamıştır. Ahlaksızlık ve hırsızlığın atılma nedeni olduğu okulda dayak cezasının uygulanma kararı müdürün yetkisine bırakılmıştır. Böylece öğretmenlerin cezalandırmada kendilerince karar vermelerinin önüne geçilmiş, öğrencilerin de hakları bir noktada korunmuştur. Toplum önünde dayak yiyen öğrencinin psikolojisinin etkileneceği de düşünülmüş olabilir.

2.2.2. Tabita Misyon Okulu (Tabeetha Mission School)

Bu okulda öğrencilerin uymak zorunda oldukları kurallar 8 madde halinde sıralanmıştır:

1- Hizmetçilerle konuşmak yasaktır.

2- Okul binasından ayrılmak yasaktır.

3- Okul kapısının yakınında durmak veya kapıdan geçmek yasaktır.

4- Derslerden sonra sınıflara girmek yasaktır.

5- Nöbetçilik zamanı hariç yukarı kattaki yatak odalarına gitmek yasaktır.

6- Silecekler, süpürgeler, kovalar, faraşlar gündüz saat sekizden önce yerlerine konulmalıdır.

7- Görevli öğretmenin izni olmaksızın içeride konuşmak yasaktır.

8- Öğrenciler kaba ve itaatsiz olamaz.

Okula ait bu kurallar bir de ceza sistemine bağlanmıştır. Bu ceza sistemi gereği kurallara uymayan öğrencilere düşük notlar verilmiştir. Cezalandırma yöntemlerinden birisi de öğrencilerin bir iki saat yazı yazmak üzere okulda alıkonulmaları şeklinde olmuştur. İşlenen suçun çok kötü olduğu durumlarda ise öğrencilerin hafta sonu evlerine gitmelerine izin verilmemiştir[818].

Buradan Tabeetha School'da uygulanan cezaların St. George's Erkek Okulu'na göre daha hafif olduğu çıkarılabilir. Notun ceza unsuru olarak kullanılması öğrenci başarısını artırmasında bir faktör olduğu düşünülebilir. Yatılı okuyan öğrencilerin suçlarının neticesinde ev izinlerinin iptali muhtemelen okuldaki suç oranını azaltmıştır. Bunun yanında öğrencileri normalden fazla misyoner etkisine maruz bıraktığı bir gerçektir. Kuralların beşinci maddesi esas alındığında bu maddelerin yatılı binanın eğitime başladığı 1875 yılında oluşturulduğu söylenilebileceği gibi bu maddenin daha sonradan kurallar arasına eklenmiş olması da mümkündür.

2.2. Müfredat Programı

İçerisinde okul içi ve dışı aktivitelerin de yer aldığı bir programın varlığı misyonerlerin istedikleri hedefe daha kolay bir şekilde ulaşmalarını sağlamıştır. Bu açıdan *Tabita Misyon Okulu*'nun programı ile ilgili aşağıda verilen bilgiler İngiliz okullarının kullandıkları sistemi gösteren iyi bir örneklem oluşturmaktadır:

> "Dinî bilgiler öğretildiği kadar İngilizce, Arapça, matematik ve coğrafya da öğretilirdi. Öğleden sonra öğrenciler saat ikiden dörde kadar el işi ve nakış yaparlardı. Haftada iki kez her sınıf müzik ve şarkı alıştırmalarına katılırlar. Öğrenciler cuma akşamları pazar ayini için ilahi pratiği yaparlar. Öğrenciler haftada iki kez okul dışı etkinliklerinin bir çeşidi olan uzun bir yürüyüşe çıkarılırlar. Özel durumlarda oyun oynamalarına izin verilir. Normalde derslerini hazırlamak veya çoraplarını örmek zorunda olduklarından oynamak

[818] Goodwin, s. 55.

için fazla vakitleri yoktu. Sabah ve akşam ayinlerine katılmak yatılı ve gündüz öğrencileri için zorunluydu. Hristiyanlar gibi Yahudi ve Müslümanlar da katılırdı”[819].

Yukarıda çizilen genel çerçevenin aşağı yukarı tüm İngiliz misyoner okullarına hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir eğitim programı kuruluş tarihi itibariyle Osmanlı Devleti’ndeki en eski İngiliz okulundan biri olan Evangelik Rum Okulundan itibaren uygulanmıştır.

İzmir Evangelik Rum Okulu’nun Müfredat Programı

Okulun yedi yıllık bir eğitim süreci vardır. Bir öğrencinin okula kabul edilebilmesi doğru imla kurallarıyla okuma ve yazma becerisinin olması ve aritmetiğin dört işlemini bilmesi şartına bağlanmıştır. Okul iki bölümden oluşmuştur; öğrencilerin eğitimlerinin ilk üç yılına karşılık gelen birinci bölüm Helen Okulu olarak nitelendirilmiştir. Okuldaki eğitimin son dört yılı ise ikinci kısmı oluşturan Gymnasium’da verilmiştir[820].

Tablo 40: İzmir Evangelik Rum Okulu’nun Müfredat Programı

1. Yıl	**Helen Okulu 1. Sınıf**	1- Bayağı kesirlere kadar Uygulamalı Aritmetik. 2- Yunanca Dil Bilgisi. Düzensiz fiillere kadar Etimoloji. 3- “Yunanca’ya Başlangıç Dersleri” ismindeki kitabın ilk cildi: İçerik, Dilbilgisi Alıştırmaları, Ezop Masalları, Büyük Düşünürlerin Sözleri. 4- Kısa Eski Çağ Tarihi. 5- Eski Ahit’in Mukaddes Tarihi. 6- Yazılı Alıştırmalar. 7- Güzel Yazı. 8- Resim.
2. Yıl	**Helen Okulu 2. Sınıf**	1- Uygulamalı Aritmetik sonuna kadar. 2- Yunanca Dilbilgisi, Etimoloji, düzensiz fiiller. Türemiş ve birleşik kelimeler. 3- “Yunanca’ya Başlangıç Dersleri” ismindeki kitabın ikinci cildi: İçerik, Plutarch’ın Hayatı, Ksenophon’un Helenleri ve Thucydides. 4- Kısa Ortaçağ Tarihi. 5- Politik Coğrafya. 6- İncil Tarihi. 7- Alıştırmalar. 8- Güzel Yazı. 9- Resim.

[819] Goodwin, s. 55; Marten, “Independent...”, s. 109, 110; Marten, Attempting…, s. 110. Isobel Goodwin, Amerikalı Charles Dudley Warner ve Emily Arnott’un da okul programında Arapça, İngilizce, şarkı söyleme ve iğne işinin olduğu yönündeki bilgileri aktarmaktadır. (Bkz. Goodwin, s. 26, 32)
[820] Rolleston, s. 36, 38.

3. Yıl	**Helen Okulu 3. Sınıf**	1- Uygulamalı Geometri. 2- Yunanca Dilbilgisi. Sözdizimi (Kuralları). 3- "Yunancaya Başlangıç Dersleri" ismindeki kitabın üçüncü cildi: İçerik, Ksenophon'un Anıları, Plato'nun Crito'su, Plato'nun diğer diyaloglarından bazı pasajlar, Plutarch'ın Etikleri. 4- Fransızca'nın Öğeleri. 5- Politik Coğrafya sonuna kadar. 6- Modern Tarih'in Özeti. 7- Yunan Tarihi. 8- Mukaddes Bilgi'nin Açıklaması. 9- Alıştırmalar. 10- Resim.
4.Yıl	**Gymnasium 1. Sınıf**	1- Teorik Aritmetik. 2- Yunanca Söz Dizimi (Kuralları). Cümle Kurulumu ve Deyimler. 3- Lysias ve Demostenes'in Konuşmaları ile Isokrates, özellikle sesli şekilde okunmak suretiyle Philippics ve Olynthiacs. 4- Fransızca. 5- İnsanlık Tarihi. 6- Matematik ve Fiziki Coğrafya. 7- Antik Tarih. 8- Mukaddes Bilgi sonuna kadar. 9- Alıştırmalar. 10- Latince.
5. Yıl	**Gymnasium 2. Sınıf**	1- Aritmetik ve Cebir. 2- Sözdizimi (Kuralları) – ikinci kısım. 3- Antik Yunan. Demostenes de Corona. Thucydides'in Konuşmaları. Herodot'un Düşünceleri, sesli olarak okunmak suretiyle. İon Lehçesi'nin Özellikleri. 4- Kompozisyon. 5- Fransızca. 6- Fizik. 7- Ortaçağ Tarihi. 8- Kilise Tarihi. 9- Alıştırmalar. 10- Latince.
6. Yıl	**Gymnasium 6. Sınıf (alt sınıf)**	1- Cebir ve Geometri. 2- Metrik Öğretim. 3- Antik Yunan: Homeros'un İlyada ve Odesa'sı, Teokritus, Pastoral Şiirler ve Özdeyişler sesli okunmak suretiyle. Dor Lehçesi'nin Özellikleri. 4- Kompozisyon. 5- Fransızca. 6- Psikoloji. 7- Roma Tarihi. 8- Kilise Tarihi. 9- Alıştırmalar. 10- Latince.
7. Yıl	**Gymnasium 6. Sınıf (üst sınıf)**	1- Geometri. 2- Metrik Öğretim. 3- Eschylus, Sofokles ve Euripides'ten Antik Yunan Trajedileri, Pindar'dan bir veya iki kaside, Alcaeus'tan Kalanlar, Sappho yüksek sesle okunacak. Eolik Lehçesi'nin Özellikleri. 4- Fransızca. 5- Tüm Yönleriyle Modern Tarih. 6- Mantığın Özeti. 7- Hristiyan Ahlak Kuralları. 8- Alıştırmalar. 9- Latince.

Kaynak: Rolleston, s. 37; Beyru, s. 305.

Tablo 41'de ayrıntılı olarak görüldüğü üzere zamana ve açıldıkları coğrafyaya bağlı olarak programlara farklı dersler ilave edilmiştir.

Tablo 41: İngiliz Okullarının Müfredat Programı

Dersler	Okullar											
	İspanyol Yahudiler için Hasköy'de Açılan Okul	İtalyan Yahudiler için Galata'da Açılan Kız Okulu	Alman Yahudiler için Hasköy'de Açılan Okul	Edirne İngiliz Okulu	Evangelik Rum Okulu	St. George's Erkek Okulu	St. Mary's Home	Tabita (Tabeetha)	Gobat Okulları	AJA İngiliz Kız Okulu	Van'daki Okul	İskoç Okulları (Lübnan)
Okuma		+							+			
Yazma	+	+		+	+				+			+
Gramer	+	+		+						+		
İmla	+	+										
Kompozisyon					+							
Psikoloji					+	+						
Mantık					+							
Tarih	+	+		+	+	+			+	+		
Coğrafya	+	+		+	+	+		+	+	+	+	+
Harita	+											
İncil	+	+	+			+				+		
İlmihal	+		+									
Genel Bilim								+				
Fen bilimleri		+			+					+		
Astronomi	+											
Matematik				+			+	+				
Aritmetik	+	+			+	+			+	+	+	+
Cebir					+	+						
Geometri					+	+			+			
Jimnastik				+				+				
Kaligrafi		+										
Resim			+	+	+	+						
Müzik	+			+		+		+				+
El işi	+		+	+			+	+	+			
Ev işleri	+							+				
Hijyen								+				
Hizmetçilik								+				
Ticaret Kursu								+				

Kaynak: *The Home and Foreign Record of the FCS*: Vol. I., December, 1850, s. 162; Vol. I., June, 1851, s. 390, 392, 393; Vol. II., October, 1851, s. 90, 91, 92; Vol. IV., October, 1853, s. 67; Vol. II., August 1, 1857, s.10; Vol. I., January 1, 1857, s. 139; Vol. V., February 1, 1861, s. 156; *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14; No. 203, June 2, 1879, s. 139; March 1, 1892, s. 70; *BOA*: İ.MF. 18/1329 L-5, 12 Mayıs 1911; ŞD. 2288/29, 23 Teşrin-i sani 1309 (5 Aralık 1893), Lef 1; Rolleston, s. 37; Beyru, s. 305; *MECA,* GB165-0161: Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem, s. 1; Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900; Mutlu, s. 260-265; Satılmış, s. 681; Goodwin, s. 26, 32, 54, 55, 60, 64; Marten, "Independent...", s. 109, 110; Marten, Attempting…, s. 110; Greenberg, s. 26; http://tabeethaschool.org/english/gallery.php?id=5 01/02/2013 10:45.

*Tablo 41'*deki bilgilerden anlaşıldığı üzere farklı okulların müfredatlarında aynı dersler yer aldığı gibi bazı dersler belirli okullarla sınırlı kalmıştır**.** Örneğin İspanyol Yahudiler için Hasköy'de açılan okulda diyagramlar yardımıyla öğretilen astronomi, sadece İspanyolca bölümünün ileri düzeydeki öğrencilerine verilen bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır[821]. Cinsiyete bağlı olarak da farklı uygulamalara rastlanılmaktadır. Mesela Psikopos Gobat'ın Kudüs'teki Piskoposluk okulunda erkeklere geometri, kızlara iğne işi öğretilmiştir[822].

Bazı okulların programlarında zamanla değişikliğe gidilmiştir. Örneğin Edirne'deki İngiliz Okulu'nun müfredat programında başlangıçta kıraat (okuma), kitabet (yazma), tagannî (makamla okuma) ve el işleri mevcuttur[823]. Ancak Paul Dressler'in 20 Mayıs'ta dilekçesine eklediği ve 29 Mayıs 1911'de tasdik edilen programda kıraat, kitabet derslerine yer verilmemiştir. "Tagannî" dersinin adı "musiki-i savtî" ve "el işleri dersi"nin adı ise "iğne ile el hüneri" olarak değiştirilmiştir[824].

Tabita Misyon Okulu'nun programındaki genel bilim dersi 1928 yılında verilmeye başlanmıştır. Goodwin aynı yıl okulun programına matematik dersinin de eklendiğini ifade etmişse de okulun eski öğrencilerinden Miriam Wahhab ve Leah Wassermann'ın vermiş olduğu bilgilerden bu dersin daha önceden var olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde *London College of Preceptors Examination'a* girmeyen kız öğrenciler için ticaret kursu açılmıştır[825]. Benzer bir uygulama St. George's Gündüz Erkek Okulu tarafından da yapılmıştır. Müfredatı *Beyrut Amerikan Koleji*'nin hazırlık kısmına denk sayılan okulun bazı öğrencileri eğitimlerininin ardından Beyrut Koleji'ne gönderilmiştir. Eğitimini St. George's Okulu'nda tamamlamak isteyenler için ise özel bir sınıf açılmıştır[826].

---

821 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 392.
822 Tibawi, s. 110.
823 *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 12 Mayıs 1911. Mutlu, s. 265.
824 *BOA*, İ.MF. 18/1329 L-5, 16 Mayıs 1327 (29 Mayıs 1911).
825 Goodwin, s. 55, 64.
826 *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem, s. 1.

2.2.1. Dinî Eğitim

Bazı İngiliz okullarında laik bir eğitim verildiği savunulsa da [827] geniş bir alanda farklı inançlardan çocuklar eğitilirken dinî ve ahlaki eğitim okulların ana hedefi olmuştur[828]. Bu bağlamda İncil okumayı öğretmek tüm eğitimin temelini oluşturmuştur[829]. Bu nedenle de Kitab-ı Mukaddes okulların müfredatında yerini almış[830], öğrencilere ana dillerinde İncil okumanın öğretilmesi önemsenmiştir[831]. Hristiyanlar ile Müslümanların birlikte eğitim aldıkları okullarda[832] dinî eğitim görevli rahip tarafından verilmiştir[833].

Örneğin *FCS*'nin Alman Yahudiler için Hasköy'de açılan İngiliz okulunda sabah ilk saat İncil dersine ayrılmış[834], haftada bir kez kısa ilmihal dersi verilmiştir. Ayrıca ayda bir kez çocuklarla yapılan misyoner toplantısında onların dinî ilgi ve duyguları heyecana getirilmiştir. Bütün okulun katıldığı bu toplantılarda misyoner çalışmaları hakkında bilgilendirmeler de yapılmıştır[835].

Eski ve Yeni Ahit'in düzenli olarak çalışıldığı İspanyol Yahudiler için açılan okulda ise günlük bir saat dinî eğitim için ayrılmıştır. Bu sürenin yarım saati sırasıyla Eski ve Yeni Ahit'e müracaat edip yorumlamak için, kalan yarım saat ilmihâl dersi için

---

[827] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s.10.
[828] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s.10; *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 6.
[829] *The FCS Monthly Record*, No. 203, June 2, 1879, s. 139; Tibawi, s. 110; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 109; *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM*… (Pamphlet), s. 6; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 10.
[830] *BOA*, ŞD. 2288/29, 23 Teşrin-i sani 1309 (5 Aralık 1893), Lef 1; Mutlu, s. 256; Satılmış, s. 681.
[831] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2; Tibawi, s. 110; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., January 1, 1857, s. 139; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. V., February 1, 1861, s. 156; *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14; *The FCS Monthly Record*, No. 203, June 2, 1879, s. 139.
[832] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM*… (Pamphlet), s. 6. Agayef, misyoner cemiyetlerinin açtığı okullarda eğitim görenlerin %60'ının Müslüman olduğunu söylemiştir. 1912'de Üsküdar'da, İstanbul'da ve Beyoğlu'ndaki misyoner okullarında eğitim gören 8-16 yaş arasındaki Müslüman kızların sayısı binlere varmıştır. Erkek öğrenciler ise sayısızdır. Bu öğrencilere mensup oldukları dinlere ait katiyen bilgi verilmemiştir. Türkçe kesinlikle yüzeysel bir şekilde öğretilmiştir. Bununla beraber Müslüman çocuklar sabah akşam bulundukları mektebin ait olduğu mezhebin ayinlerinde hazır bulunmak mecburiyetinde tutulmuşlardır. Bkz. Ahmed Agayef, "Müthiş Rakamlar-2", s. 4.
[833] *LPL(CERC),* MS 2334, s. 164, 165.
[834] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 390; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s.10.
[835] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s.10.

kullanılmıştır[836]. Dinî eğitim çerçevesinde gelecek jenerasyonun potansiyel anneleri olmaları kızların önemini tahminlerin ötesine taşımıştır[837]. Kız öğrencilerin İncil dersine olan aşkları *FCS* raporlarında dikkat çekilen bir husus olmuştur[838]. Ayrıca el işleri derslerinde öğrenciler örgü, dikiş veya nakışla uğraşırken öğretmenleri tarafından İncilden pasajlar okunmuştur. Bu dersler küçük kızların zihinlerinde bir dinî etki bırakmak için fırsat olarak değerlendirilmiştir[839]. Misyonerlerin âmâ öğrencilere, bunlar içerisinde de varlıklı ailelerden gelen kız öğrencilere, okuma öğretmeleri gerek eğitimi alan bu kişiler gerekse çevrelerindeki insanlar üzerindeki dinî etkiyi artırmıştır[840]. Okullarda günlük eğitimin ardından çalışmalar şarkı söylenerek, İncil okuma ve dua ile kapatılmıştır[841].

2.2.2. Dil Öğretimi

İngiliz okullarının müfredatında yabancı dillerin öğretimine özellikle de İngilizce'ye ayrı bir önem verilmiştir[842]. Örneğin Beyoğlu İngiliz Kız Ortaokulu'nda modern diller dışındaki tüm eğitim İngilizce ile yapılırken[843], St. Mary's Home, St. George's Gündüz Erkek Okulu gibi eğitim kurumlarında İngilizce konuşma dili kabul edilmiştir[844]. İngilizce öğretimi St. George's Gündüz Erkek Okulu'nun eğitim alanındaki önemli hedeflerinden sayılmıştır. Bu nedenle İngilizce, okulun eğitiminde ilk sırayı almıştır [845]. İngilizce öğretimi resim, fizik egzersizleri ve jimnastik dâhil tüm dersleri kapsamıştır[846].

Dahası St. George's Okulu tarafından Oxford ve Cambridge Müşterek Sınav Kurulu'na 17 farklı dilden sınav yapıp yapamayacakları ricasında bulunulmuştur. Bu diller

---

[836] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 392.
[837] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., December, 1850, s. 161.
[838] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 10.
[839] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 390; *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900.
[840] *The FCS Monthly*, March 1, 1892, s. 70.
[841] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 390, 392.
[842] *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.
[843] *TNA,* BW 61/7, TUR/19/6, D. E. Thompson'ın 15.4.44 tarihli yazısı.
[844] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 5; *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem, s. 1.
[845] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 5. İyi bir İngilizce bilgisine talebin çok fazlalığı da bu noktada etkili olmuştur. Bkz. *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s.14.
[846] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 6.

İngilizce, Arapça, Klasik ve Modern İbranice, Ermenice, Rusça, Türkçe, Fransızca, Almanca, Bulgarca, Urduca, İspanyolca, İtalyanca, Eski ve Modern Yunanca ve Latincedir[847]. Bu durum okulun ne kadar farklı bir kesime hitap ettiğinin, dil eğitiminde önemli yeri bulunan Oxford ve Cambridge gibi kurumlardan yararlanması aralarındaki işbirliğinin önemli bir göstergesidir.

Eğitim dili Arapça olan *Tabita Misyon Okulu*'nda İngilizce öğretimi yaşı büyük kız öğrencilere yapılmıştır[848]. Ayrıca Osmanlı belgelerinde okulun eğitiminin dil öğretiminden ibaret olduğunun belirtilmesi programda bu alana verilen ağırlığın göstergesidir[849]. Van'da Nesturiler için açılan okul, müfredatında İngilizce'ye sınırlı yer ayıran başka bir örnektir[850].

Okulların ders programlarının oluşturulmasında faaliyet gösterilen yerleşim yerleri ve bölgenin ihtiyaçları da etkili olmuştur. Örneğin önemli ticaret merkezi olan yerleşim yerlerinde, batılı ülkelerle ticari temasın avantajları nedeni ile yabancı dil derslerine ağırlık verilmiştir[851]. Evangelik Okul bu durumun açık bir örneğidir. *FCS*'nin Hasköy'deki İspanyol Yahudiler için açtığı okulun müfredatına İtalyanca'nın dâhil edilmesinin kesinlikle şart olduğunun vurgulanması[852], Barkshire Ticaret Okulu'nun ticaret ve yabancı dil eğitimi ile ismini duyurması[853] ticari kaygılar nedeni ile gerçekleşmiş olmalıdır.

Ortadoğu'da insanları İngilizce öğrenmeye sevk eden nedenlerden birisi bazı sosyal faktörlerdir. Örneğin Zahleh'te yaşanan göç dalgasına bağlı olarak aile fertlerinin Kuzey, Güney Amerika, Avustralya gibi yerlere dağılması geride kalanları eğitim alma ve özellikle de İngilizce öğrenme konusunda istekli kılmıştır[854].

---

[847] *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s. 5.
[848] Goodwin, s. 32; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 109.
[849] *BOA*, MF.MKT. 407/13, 27 Safer 1316 (17 Temmuz 1898); *BOA*, ŞD. 2289/10, 2 Rebiyülevvel 1316 (21 Temmuz 1898), Lef 2.
[850] Satılmış, s. 681.
[851] Gülbadi **Alan**, *Misyonerlik Karşısında Osmanlı Devleti'nin Politikaları*, Arka Oda Yayınları, Kayseri 2008, s. 114.
[852] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 393.
[853] Beyru, s. 311.
[854] *One Hundred Syrian Pictures…*

İngilizce'nin yanısıra diğer Bazı Avrupa dillerinin ve Doğu dillerinin de öğretilme çabaları misyoner okullarına kalite katmıştır. Adeta cazibe unsuru olan bu çok dilli eğitim sisteminin misyonerlerce yaygınlaştırılması ile Arapça, İbranice, Rusça, Modern Yunanca, Ermenice, Fransızca, Almanca, İbranice gibi birçok dilin öğretildiği İngiliz okullarının ortaya çıkışında etkili olmuştur[855]. *Tablo 42*'de bu durumla ilgili daha detaylı bilgi sunulmuştur.

---

[855] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2; *MECA*, GB165-0161, Box 40, File 4, Management Committee Minutes, British High School & Training College, Jerusalem, Report October 1919 – January 1920, s. 1, 2.

Tablo 42: İngiliz Okullarında Dil Öğretimi

Okulun İsmi	Öğretilen Diller												
	İngilizce	Almanca	İspanyolca	İbranice	Fransızca	İtalyanca	Osmanlıca/ Türkçe	Yunanca	Latince	Arapça	Klasik Süryanice	Ermenice	Rusça
İspanyol Yahudiler için Hasköy'de açılan okul	+	+	+		+	+							
İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan kız okulu	+					+							
Alman Yahudiler için Hasköy'de açılan okul	+	+		+		+							
Şişmanyan Mektebi	+				+		+						
Edirne İngiliz Okulu	+	+			+		+						
Evangelik Rum Okulu					+			+	+				
Van'daki Okul	+						+				+		
St. George's Erkek Okulu	+				+		+			+			
St. Mary's Home	+		+		+					+			
Tabita Misyon Okulu	+				+					+			
J&EM İngiliz Kız İdadisi	+			+	+			+		+		+	+
Gobat Okulları	+									+			

Kaynak: *The Home and Foreign Record of the FCS*: Vol. I., December, 1850, s. 162; Vol. I., June, 1851, s. 392; *BOA:* MF.MKT. 889/45, 29 Recep 1315 (24 Aralık 1897), Lef 2; İ.MF. 18/1329 L-5, 12 Mayıs 1911; *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1855, s. 10; *MECA,* GB165-0161: Box 39, File 1; Box 40, File 4, Management Committee Minutes, British High School & Training College, Jerusalem, Report October 1919 – January 1920, s. 1, 2; Box 50, File 1, *J&EM*… (Pamphlet), s. 5, 6; Box 58, File 2, St. Mary's Home Jerusalem (Pamphlet), G. F. Popham Blyth, Jerusalem, June 1911, s. 5; Satılmış, s. 681; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 109; Goodwin, s. 32, 62; Rolleston, s. 37; Beyru, s. 305; Mutlu, s. 265.

Tablo 42'de on üç İngiliz okulunda öğretilen dillere bakıldığında İngilizce'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırayı ise Fransızca almıştır. Tabloya göre 13 farklı dilin öğretildiği İngiliz okulları içerisinde *J&EM* İngiliz Kız İdadisi 7 dille dil eğitiminde en ön sıradadır. *Şüphesiz* okulun bulunduğu coğrafyaya ve hitap ettiği kesime göre de dil eğitimi şekillenmekteydi. İstanbul'da açılan Yahudi okullarında İbranice ve İspanyolca'nın; Ermenilerin bulunduğu yerleşim birimlerinde Ermenice'nin; Arap nüfusun yaşadığı yerlerde Arapça'nın ders olarak okutulması örnek olarak verilebilir.

2.2.3. Spor

İngiliz okullarında öğrencilerin ahlaki eğitimini, vücut ve akıl gelişimini sağlamak için sporun çeşitli dallarına, kültürfizik ve oyunlara özel önem verilmiştir[856]. Bu noktada öğrencilere mümkün olan en iyi eğitimi sunma düşüncesinin hâkim olduğu St. George's Gündüz Erkek Okulu önemli bir örnektir. Okulda 8-18 yaş aralığındaki erkek öğrencilere bedensel gelişimlerini sağlayacak talim ve oyunların da yer aldığı sosyal ve ahlaki eğitimin verilmesi amaçlanmıştır[857].

Ayrıca öğrencilerin hayatına oyun, spor ve fiziksel egzersiz katılarak Araplara eğitimin bu yüzü de gösterilmek istenilmiştir[858]. Okulun açılışına kadar Filistin'de eğitimdeki doğru yeri yadsınan oyunu St. George idarecileri önemsemiştir. Bu çerçevede kriket, kroket, futbol, hokey vs. okulda oynanan oyunlar arasında yerini almıştır[859]. Spora verilen önemin yanında disiplini sağlamak için okul dört birime bölünmüştür. Bunun ikisi yatılı diğer ikisi ise gündüz okuluna aittir. Her birinin birim yöneticisi, yardımcı yöneticisi, başkanları ve birimlerin kendine ait renk ve rozetleri vardır. Öğrenciler yaşlarına ve boylarına bağlı olarak *senior* ve *junior* şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu birimler *senior* ve *junior* takımlarıyla kriket, futbol, basketbol, kültürfizik vs. kupalarına katılmışlardır. Kupalar ise önemli kişiler tarafından takdim edilmiştir. Örneğin *senior* kriket kupası piskopos tarafından verilmiştir[860].

---

[856] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Jerusalem, s. 1.
[857] *LPL (CERC),* MS 2334, s. 164, 165.
[858] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s.14.
[859] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 6; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
[860] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Special Appeal.

Resim 38: St. George’s Okulu Futbol Takımı (1906)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet).

Resim 39: St. George’s Okulu Star House Futbol Takımı Onur Kupası Şampiyonları (1922-1923)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s.3.

Resim 40: St. George's School Spor Günü (1923)

Kaynak: *MECA,* GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s. 5.

Spora verilen değerin göstergesi olması açısından bir başka örnek ise *Friends' Mission*'ın açtığı *BHS*'nin çalışmalarıdır. Yüzyılın sonunda okulun Ortadoğu'daki ilk tenis kortunu inşa etmiş olması hem eğitim hem de spor tarihi açısından bir dönüm noktası olarak düşünülebilir[861]. Misyonun açtığı okullar faaliyetine devam ettiği sürece okul bahçesi, oyun ve spor alanları inşasına verilen önem kesilmemiştir[862]. *Freinds' Mission*'a ait kurumlarla ilgili aşağıda yer alan fotoğraflar ve *Resim 24*'te yer alan plan da bunun bir göstergesidir.

[861] http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

[862] Gilkes, Hodgkin, *Report ... (March-April 1911)*, s. 41. *BHS*'nin şu an olimpik bir yüzme havuzuna sahip olması bunu destekleyen önemli bir kanıttır. Bkz. okulla ilgili fotoğraflar http://www.bhs.edu.lb/.

Resim 41: Brummana'da Kroket (Nisan 1890)

Kaynak: http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

Resim 42: Boys' High School (Brummana)

Kaynak: Hodgkin, s. 80-81.

19. yüzyılın sonlarında okulların müfredatında yer alan bir başka spor dalı ise jimnastiktir[863]. *Tabita Misyon Okulu* öğrencilerinin yer aldığı *Resim 43* bu noktada önemli görsel bir delildir.

[863] Jimnastik dersinin yer aldığı okullar ile ilgili bkz. *Tablo 41.*

Resim 43: Jimnastik Yapan *Tabita Misyon Okulu* Öğrencileri

(19. yy. sonları)

Kaynak: Greenberg, s. 26; http://tabeethaschool.org/english/gallery.php?id=5 01/02/2013 10:45.

Bedensel gelişimde önemli rol oynayan jimnastik dersinden sonra ilerleyen zamanlarda öğrenciler basketbol ile de tanışmışlardır[864].

2.2.4. Kızların Eğitimine Yönelik Dersler

Kız öğrencilere eğitim verilen okulların çoğunda el işleri dersi yer almıştır. Bu kapsamda örgü, elbise yapma, dikiş-nakış, dantel, çizim, iğne işi vs. eğitimi verilmiştir. Ayrıca kız öğrencilere ekmek yapmak da dâhil kadınların günlük hayatta yaptıkları tüm işler öğretilmiştir[865].

Kız öğrencilerin yaptıkları iğne işleri onlar için bir gelir kaynağı da oluşturmuştur. Örneğin St. Mary's Home'da Rusya'dan gelen mülteci fakir Yahudilerin kızlarına düz iğne işi öğretilmiş ve derste harcadıkları süre için onlara para ödenmiştir. Bu yöntem onların yoksulluklarında bir yardım şekli olarak kullanılmıştır. Çalışmaları kuruma

[864] Goodwin, s. 60.

[865] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 390, 392; *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900; The Daughters of Syria, s. 230; *One Hundred Syrian Pictures…;BOA*, Y.PRK.MF. 2/22, 15 Eylül 1307 (27 Eylül 1891); *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 23.

kalmış, daha fakir olanlara verilmiş ya da yılsonunda çalışmayı yapanlara iade edilmiştir[866].

Tabita Misyon Okulu'nda kızları iyi evlilik yapmaya hazırlamak için el ve ev işleri ile ilgili eğitime 1897'de hizmetçi kursu eklenmiştir[867]. Öğretmenler ve yaşça büyük kızlar için İngiliz Hastanesi'nden Dr. Hallabay'ın verdiği *hijyen* dersinin eklenmesi programda ev hanımı yetiştirilmesine yönelik çalışmalara verilen değeri göstermektedir[868]. *Friends' Mission* tarafından açılan Brummana Kız Okulu ise bahçıvanlığı öğreterek kızların eğitimine farklı bir boyut daha kazandırmıştır.

Resim 44: Brummana Girls' High School'da Bahçıvanlık

Kaynak: Hodgkin, s. 128-129. (Arka planda 1915 yılında istifa eden müdire Charlotte J. Clark da yer almaktadır.)

[866] *MECA,* GB165-0161, Box 58, File 2, *J&EM* St. Mary's Home and Orphanage, G. E. Popham Blyth, Jerusalem 1900.

[867] Goodwin, s. 54; Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 109.

[868] Goodwin, s. 60. Bu dersin okul programına girişi ile ilgili net bir tarih belirtilmemişse de Goodwin'in verdiği bilgilerden 1911 sonrası olduğu söylenilebilir.

2.2.5. Oyun

Oyun, eğitimi etkili ve okulu çekici kılmak için kullanılmıştır. Bunun için Beytüllahim'de bulunan bir okuldaki Hristiyan ve Müslüman öğrenciler her akşamüstü öğretmenleri tarafından kırlara oynamaya götürülmüştür[869].

BSM'nin Şam'da kurmuş olduğu St. George's School'da çocukların oyun alanı tel kafes etrafına sarılmış asmalarla güneşten korunmuştur. Avluların ortasında gün boyunca üzerinden akan suyun sesinin işitildiği taş veya mermerden, *"bahera"* adı verilen heykeller yer almıştır[870]. Böylece çocukların huzurlu bir ortamda oyun oynamaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Resim 45: St. Paul's School'da Küçük Çocuklar Sınıfı

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures…* Okuldaki küçük çocuklarla ilgili başka bir resim için bkz. *EK 12.*

Böyle bir ortamın hazırlanmış olması çocukların okula olan ilgisini artırmış olmalıdır. *Resim 45*'in altında yer alan yazı, okulun ve oyunun çocukların hayatlarındaki yerini anlatması açısından önem arzetmektedir:

---

[869] Favell Lee **Mortimer**, *Asya'da Uzaklarda Misyonerlerin Masum Olmayan Seyahat Notları*, Çev. Mert Akcanbaş, Destek Yayınevi, İstanbul 2011, s. 12.
[870] *One Hundred Syrian Pictures…*

> “Çocuklar okulu seviyor ve avluda koşup oynamak için ders zilinden çok önce geliyorlar. Şam’da neredeyse bir başarı sayılan ip atlama en sevdikleri oyun. Ama en küçükler şarkılı oyunları diğer oyunlar kadar güzel buluyor ve ‘Parmak nerede?’ dansı yapma veya ‘İki Minik Kedi’nin üzüntüsünü anlatan şarkıyı söyleme zamanı gelince çok seviniyorlar”[871].

Öğrencilerin eğitim süreçlerinde sevdikleri dersler yanında sevmedikleri de olmuştur. Her birey sahip olduğu farklı kişisel özellikleri ve çevresinin etkisiyle eğitimi sırasında bazı dersleri kendilerine daha yakın ya da uzak bulmuştur. Örneğin St. George’s School’da coğrafyanın belirli bir süre en sevilmeyen ders olması müfredat ile ilgili önemli bir ayrıntıdır. Göç etme eğiliminin kendi ülkelerinden daha fazlası hakkında bilgi edinme zorunluluğunu getirmesi bu derse karşı tavrı değiştirmiştir. Ayrıca okulun başka ülke çocuklarını desteklemesi de bu derse olan ilgiyi artırmıştır[872].

2.2.6. Ders Kitapları

Misyonerlik faaliyetlerinin önemli bir parçası olması nedeni ile İncil okulların müfredatlarında ön planda tutulmuştur. *BFBS*’nin İncil’in satılması, dağıtılması yönündeki çalışmaları bu noktada destekleyici rol oynamıştır. Böylece şehirdeki kitap satıcılarında olduğu kadar okullardaki öğrenciler arasında da İncil’in birçok kopyası dolaşmıştır. Bu sayede kitapların çocukların ailelerine de ulaşması ümit edilmiştir[873]. Dağıtılacak İncillerin yeterli miktarda olması ve farklı dillerde ihtiyaç duyulan kitapların çoğaltılması gerekmiştir[874]. Bunun için Malta’da mevcut olan matbaalar kullanılmıştır. Dört adet olan bu küçük matbaalar İngiliz Protestan misyoner örgütlerine aitti[875]. *CMS* ise buradaki kitap yazma çalışmalarına Napolyon Savaşları’nın bitiminde 1815 yılında başlamış ve 1827’de bir matbaa kurmuştur[876]. Ağırlıklı olarak

[871] *One Hundred Syrian Pictures…*
[872] Örneğin kız kardeşimiz “Yat-san” dedikleri, Hong-Konglu bir sokak çocuğunu desteklemeleri neticesinde *BSM*’nin öğrencilerinin Çin’e karşı büyük bir ilgisi olduğundan söz edilmiştir. Bkz. *One Hundred Syrian Pictures…*
[873] *The Sixty-Ninth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1873, s. 219.
[874] *BFBS*, İncil’i 19. yüzyıl başlarında 35 yaşayan dile tercüme etmiş ve 20. yüzyıl başında bu sayı 400’ün üzerinde dile çıkmıştır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. XCVII., March 1901, s. 107.
[875] Kocabaşoğlu, *Anadolu’daki Amerika…,* s. 38.
[876] *Christian Literature …,* s. 20.

Malta'daki *CMS* ve 1822'de faaliyete geçen *American Board* matbaalarında[877] basılan kitaplar iç kesimlere açılan bir kapı hükmündeki İzmir'den devletin en uzak köşelerine kadar gönderilmiştir[878].

İncil ihtiyacının karşılanmasında İngiliz misyoner cemiyetleri aktif rol üstlenmiştir. *BFBS, BSM* için İncil öğretici kadınlar yararına yardımlar yaptığı gibi *National Bible Society of Scotland* da bu safta yerini almıştır. Amerikan misyonerlerin desteği de göze çarpmaktadır[879]. Âmâlar için basılan kabartma yazılı olanlar da dâhil olmak üzere *BSM*'nin kullandığı İnciller için Beyrut'ta bulunan Amerikan matbaasından destek alınmıştır[880]. Lübnan'ın köylerindeki İskoç okullarının ders kitapları da Beyrut'taki matbaadan karşılanmıştır[881]. Bazı okullarda okutulan kitapların basımı ise Avrupa'da gerçekleşmiştir. Örneğin *AJA*'nın kurduğu kız okulunda kullanılan İbranice Kitab-ı Mukaddes ile Arapça, Fransızca ve İngilizce dillerindeki diğer kitapların çoğunun basım yeri Paris'tir[882].

---

877 Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika…,* s. 38; *Christian Literature in Moslem Lands: A Study of the Activities of the Moslem and Christian Press in All Mohammedan Countries*, By Committee, George H. Doran Company, New York 1923, s. 50. (*Amerikan Board*'ın Malta'daki bu matbaası 1830'da Türk-Amerikan ilişkilerinin resmen başlamasından sonra İzmir'e taşınmıştır. Taşınma sürecinde İstanbul mu yoksa İzmir mi olması gerektiği konusu zengin işadamı David Offley'in İstanbul'da kurulması halinde Babıâli'nin müdahale edeceği görüşü üzerine İzmir tercih edilmiştir. Bkz. Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika…,* s. 38, 39; Başka bir kaynakta ise Amerikan matbaasının 1834'te Suriye'ye taşındığı, Beirut American Press olarak bütün Yakındoğuda ün yaptığı yazılmıştır. Bkz. *Christian Literature …,* s. 50.) The Missionary Herald'a göre Messrs. Templer ve Hallock'un Malta'dan İzmir'e geldiği 1833 tarihine kadar burası kalıcı istasyon olarak tutulmamıştır. O tarihten itibaren 20 yıl için burada matbaa kurulmuş ve ülkeye dağıtılan dinî kitapların ve İncil'in milyonlarca kopyası basılmıştır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXVIII, No. VII, July 1872, s. 202. 1853 yılında Amerikan Misyon matbaası İstanbul'a getirilmiş fakat matbaanın İbranice kısmı henüz faaliyete geçmemiştir. Bkz. *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 17.

878 Danacıoğlu, s. 268.

879 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 89. İnsanların İncil ihtiyaçlarının *BFBS*'nin cömertliği ile karşılandığı da açıklanmıştır. Bkz. *The Daughters of Syria*, s. 303. *BFBS*'nin İncil çalışmaları hakkında örneklem bir değerlendirme olarak çalışmanın İzmir kısmına bakılabilir.

880 *The Daughters of Syria*, s. 103, 272. Beyrut'taki hem Amerikan matbaası hem de aynı şehirde 1847'de Cizvitler tarafından kurulan matbaa çalışmalarını kısıtlamalar altında dahi devam ettirmiştir. Bkz. *Christian Literature…*, s. 51.

881 *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14. 1863 yılında okullarda kitaplar ve onların dağıtımı için yıllık yaklaşık 20 £ (aylık 200 kuruş) destek sağlanmıştır. (Bkz. *The FCS Monthly Record*, No. 14, September 1, 1863, s. 326.)

882 *BOA*, ŞD. 2288/29, 23 Teşrin-i sani 1309 (5 Aralık 1893), Lef 1; Mutlu, s. 255, 256. Mutlu'nun dilini Arapça belirttiği Kitab-ı Mukaddes İbranice'dir. Bkz. *BOA*, ŞD. 2288/29, Lef 1.

Okullar, kitapların özellikle de İncil'in değişik kopyalarının eğitim dünyasında bulunmayan diğer kesimlere de tanıtılması, okutulması ve etki etmesi için çalışmıştır. Nitekim *BFBS*'nin 1874 yılında yayımlanan raporunda Kitab-ı Mukaddes'in okullara, ailelere, bütün sınıflara ulaştığı bilgisine yer verilmiştir[883]. İncil'in politikasında satış, tanıtım ve dağıtım için *seyyar kitapçılar (colporteurs)* görevlendirilmiştir[884]. Seyyar kitapçılar bu amaçla okul müdürleri ile görüşmüşler, 1878 yılında Sevdiköy'deki bir okula 70 adet Yunanca İncil satılmıştır[885].

İncillerin okullara bağışlanması da raporlara yansımıştır. Bu okullardan birisi de İzmir Rum Evangelik Okulu olup *BFBS*'nin kullandığı çevirilerin örnekleri 1881 yılında kütüphane ve müze için bağışlanmıştır. 1883 yılında 89, 1884 yılında 230 adet kitap bağışta bulunan cemiyetin seçtiği okulların genel özelliği depremden zarar görmeleridir. Bağışın bu okullara yönlendirilmesinde insanların istekte bulunmaları etkili olmuştur[886].

Ziyaret edilmesine izin verilen bütün okullarda İncil'lerin ve *Elçilerin İşleri Kitabı*'nın eski ve modern Yunanca tanıtımını sağlamaya çalışmak *BFBS*'nin uzun süreli önemli amaçları arasında yer almıştır. Bu yolla elde edilen başarıların rapor edilmesi cemiyeti memnun eden bir husus idi[887]. Ayrıca *BFBS*'nin bastırmış olduğu 64 sayfalık *Eski Yunan Ahitleri* çoğunlukla İzmir çevresindeki okullarda ve eğitimli Yunanlılar tarafından kullanılmıştır[888]. Evangelik Rum Okulu kullandığı kitaplarda Antik Yunan yazarlarının çalışmalarına oldukça önem vermiştir. Bu yazarların eserlerinin en iyi baskıları kullanılmış ve önemli bir talep olmuştur[889].

---

883 *The Seventieth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1874, s. 137.

884 *Colporteur:* seyyar kitap satıcısı, dinî kitap ve dergileri ev ev gezerek dağıtan veya ucuz fiyatla satan kimse. Bkz. Atalay, C. 1, s. 693. Gezici kitapçılar bu görevlerinin yanında kendi faaliyetleri ve çevrede olup bitenler hakkında raporlarda yazmışlardır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXIII, No. V., May 1867, s. 146, 147.

885 *The Seventy-First Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1875, s. 130; *The Seventy-Second Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1876, s. 101. *The Seventy-Fifth Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1879, s. 118.

886 *The Eighty-First Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode Co., London 1885, s. 134.

887 *The Ninetieth Report of the BFBS*, Printed by Richard Clay & Sons, Limited, London & Bungay 1894, s. 150.

888 *The Hundred and Second Report of the BFBS*, London 1906, s. 127.

889 Rolleston, s. 38.

Bazı okullar ise kitap ve doküman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bünyelerinde matbaa ofisi kurmuştur. İspanyol Yahudiler için Hasköy'de açılan okul örneklerden birisidir. Burada öncelikli olarak İncil ile ilgili dokümanlar, sonrasında ise okulda kullanılan genel okuma kitapları basılmıştır. Matbaada çoğaltılan diğer eserler arasında en ilginci Yahudi dönmelerin otobiyografilerinin yer almasıdır[890].

Şişmanyan Mektebi Ders Kitapları

Ruhsatnamede yer alan ve okulun eğitim sürecinde kullanmasına izin verilen kitaplar, yazarları ve basım tarihleri *Tablo 43*'te yer almaktadır:

Tablo 43: Şişmanyan Mektebi'nde Okutulan Kitaplar

Kitabın İsmi	**Yazarın İsmi**	**Basım Tarihi**
Müntahabât	S. Kasyan	1892
Anâsır-ı Lisân-ı Osmânî	Mihran Epikyan	1894
Lisân-ı Mader-zâd	Balbah	1896
Letâif-i Âsâr	Mihran Epikyan	1894
Letâif-i Âsâr	Mihran Epikyan	1893
İlaveli Güldeste	Mihran Epikyan	1303
Mebâdî-i İlm-i Menâfiü'l- A'zâ	Mihran Epikyan	1885
Ulûm-i Tabîiyye	Tiyan	1897
İngiliz Lisânı Miftahı	B. Eseryan	1886
Fransızca Kıraat Kitabı	Jorjjon	1886
Hesap Kitabı	Jorjjon	1887
Coğrafya	Bozacıyan	1891
Fransızca Amelî Sarf	Terziyan	1891
[illegible]	Terziyan	1891/Londra
Amelî Sarf	Mihran Epikyan	1306
Emsâl-i Süleyman	Mihran Epikyan	1895
Mufassal İnşâ ve Kitâbet	Torosyan	1892

Kaynak: *BOA,* MF.MKT. 889/45, 29 Recep 1315 (24 Aralık 1897), Lef 2.

Ruhsatnamede kitapların hangi dille yazılmış olduğunu belirten sütunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *Müntahabât (Seçme Eserler)*, *Anâsır-ı Lisân-ı Osmânî (Osmanlı*

[890] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. III., March, 1853, s. 204. *FCS*'nin 1848 kongresinin Yahudiler için yazdığı mektubun tercümesi de basılmıştır. Bkz. aynı yer.

Dili'nin Unsurları), *Lisân-ı Mader-zâd (Anadil)* dersleri Osmanlı tebaasından olan İ. Davudyan, P. Semerciyan ve H. Barmacıyan tarafından okutulmuştur. Ruhsatnamede diğer derslerin kimler tarafından verildiği belirtilmemiştir. Şişmanyan Mektebi'nde okutulan derslerde kullanılan kitapların yazarlarının çoğunun Ermeni olduğu görülmektedir.

2.2.7. Okullarda Kullanılan Üniformalar

İncelenen kaynakların bazılarında okullarda önlük ya da üniforma uygulamalarının varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin *J&EM* raporunda Hayfa misyon okulunda Temmuz 1901'de yapılan sınavda küçük çocukların pembe önlükleriyle ve erkeklerin kambazileri *(yerel elbise)* ile çok çekici oldukları resmedilmiştir[891].

Tabita Misyon Okulu'nda yirmi beş kız öğrencinin bir bayan öğretmen eşliğinde yapmış olduğu jimnastiği gösteren *Resim 43* okullardaki kıyafet uygulamaları ile ilgili önemli bir belgedir. Burada öğrencilerin üzerindeki üniformalar okul içerisinde her zaman giydikleri kıyafetler olabileceği gibi sadece jimnastik dersine özel de olabilir. Öğrencilerin üniformaları ile ilgili Goodwin şu bilgilere yer vermiştir:

> "Üniformalar okul tarafından karşılanırdı. Kış üniformaları daha küçük çocuklar için kırmızı kareli elbise iken daha büyük çocuklar için yeşil kareli elbisedir. Yaz mevsiminde küçük kızlar pembe çiçekli daha küçük olanlar mavi çiçekli elbiseler giyinirlerdi. Öğrencilerin hepsi yıl boyunca beyaz çorap ve yüksek çizme giyinirdi"[892].

19. yüzyıl sonlarını anlatan resim ile Goodwin'in üniformalar hususunda verdiği bilgiler karşılaştırıldığında yüzyılı aşkın bir süre eğitim veren okulda zamanla farklı kıyafet uygulamalarının gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

2.2.8. Okul Dışı Faaliyetler

İngiliz misyonerler toplumda daha geniş bir kitleye hitap edebilmek için özellikle aile ziyaretlerine önem vermişlerdir. Bu noktada okul, misyonerler ve öğrencilerin aileleri arasında güçlü bir kanal rolünü üstlenmiştir. Hasta öğrenciler de ziyaretler yoluyla

---

[891] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 10, October 1901, s. 120, 121.
[892] Goodwin, s. 55, 56.

sevindirilmiş; okula dolayısıyla Hristiyanlığa olan bağları, ilgileri artırılmıştır. Alternatif faaliyetler de misyonerlik çalışmalarının desteklenmesinde etkin faktörler olmuştur. Örnek olması açısından aşağıda *FCS* misyonerlerinin ve *Tabeetha Mission'ın* bu tür çalışmaları incelenmiştir.

a) FCS Misyonerlerinin Galata ve Hasköy İstasyonlarındaki Okul Dışı Faaliyetleri

FCS'nin eğitim faaliyetleri yanında Hasköy istasyonunda yaptığı çalışmalardan bazıları da vaazlar ve aile ziyaretleridir. Öğretime ek olarak yapılan bu vaazların ve sistematik aile ziyaretlerinin daha genişletilebileceği ifade edilmiştir[893]. Hasta olan öğrencilerin ziyaret edilmesi de bu bağlamda yapılan çalışmalar arasında zikredilebilir[894].

İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan kız okulunun öğretmenlerinden Miss Whittet'in yapmış olduğu aile ziyaretleri de eğitim haricinde yer alan önemli faaliyetler arasında zikredilmiştir. Kendisinin ifadesiyle her salı ve perşembe öğleden sonralarını, çocukların ailelerine yönelik ziyarete ayırmıştır. 1857 kışında yetişkinler arasında yapılan bu çalışmaların geçmişte yapılanlardan daha fazla olduğunu Mr. Koenig'e söylemekten memnun olmuştur[895].

Amerikan misyoneri W. G. Schauffler ise aileleri ve diğer yetişkin Yahudileri misyonerlerle iletişime geçirerek misyonerlerin etki alanını genişletmesi açısından bu okulların önemli olduğunu beyan etmiştir. Cumartesi günleri çocuklar ve yetişkinlerin Alman Yahudiler için Hasköy'de açılan okulun binasında saatlerini geçirmeleri, misyonerler tarafından verilen İncil yorumlarını dinlemeleri bu amaca hizmet eden hususlardan olmuştur[896].

Galata istasyonunda bulunan misyonerlerden Miss Katharine Pick 28 Aralık 1891 tarihli olarak yazdığı mektubunda ziyaretlerden bahsetmiştir. Pick mektubunda sonbahar tatillerinde Miss Adamson ile Yedikule'deki öğrencilerini ziyaret ettiklerini anlatmıştır. Aileler tarafından hoşça ağırlandıklarını aktaran Pick, bu ziyaret esnasında öğrencileri

---

893 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 176.
894 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August, 1851, s. 20. (Mr. Thomson 17 Mayıs 1851 Cumartesi günü hasta olan bir veya iki öğrenciyi ziyarete gittiğini söylemiştir.)
895 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 178.
896 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 390.

ile yürüyüşe çıktıklarını da yazmıştır. Yanında getirdiği İncil'den parçaların yazılı olduğu kartlardan her çocuk için bir tane olacak şekilde dağıtmıştır[897]. Böylece Pick diğer misyonerler gibi bu kısa yürüyüşü de misyonerlik adına bir fırsata dönüştürmüştür.

b) Tabita Misyonunda Okul Dışı Faaliyetler

Okul programında yer alan dersler yanında öğrencilerin yıl içerisinde belirli tarihlerde katıldığı ve dört gözle bekledikleri ders dışı aktiviteler de yapılmıştır. Örneğin bunlardan birisi Noel, diğeri ise haziranın birinci günü olan Miss Arnott'un doğum günüdür. Öğrencilerin oynadıkları oyunlar ve söyledikleri ilahiler Noel'de yapılan faaliyetlerin benzeridir. Bazen de Noel'i geçirmeleri için Misses Newton tarafından İngiliz Hastanesi'ne davet edilmişlerdir. Haziranın birinde bütün okulun binek arabalarıyla piknik yapmak üzere Sarona'ya gitmeleri okulun açık hava faaliyetleri arasında yer almıştır[898].

Bütünü düşünüldüğünde okul programıyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili bu aktivitelerin dışında özellikle yatılı öğrencileri ilgilendiren önemli hususlardan birisi de öğrencilerin beslenmesidir. Okulda yatılı öğrencilere uygulanan yemek programı ile ilgili bazı ayrıntılar şöyledir:

> "…Kahvaltı 7.30'da, öğle yemeği 12.30'da…". "Yemekler sade ve besleyici idi. Kahvaltıda çay, zeytin, bal, ekmek ve bazen yumurta verilirdi. Öğle yemeğinde etli pirinç ve sebze servis edilirdi. Akşam yemeğinde peynir, zeytin, incir ve çay vardı" [899].

---

897 *The FCS Monthly*, March 1, 1892, s. 70.
898 Goodwin, s. 56.
899 Goodwin, s. 32, 56.

Tablo 44: Kudüs *J&EM* İngiliz Kız İdadisi (British High School for Girls) İlköğretim Kısmı Müfredat Programı (1918-1919)

DERS	SINIF					
	I	II	III	IV	V	VI
Kitab-ı Mukaddes Tarihi	Eski ve Yeni Ahit'ten hikâyeler.	Musa'nın hayatı ve Eski Ahit'in ilk beş kitabından hikâyeler. İncil'den hikâyeler.	Yuşa'nın günleri ve hakimler. Apostles'in ve St. Paul'ün hayatı .	Hz. Davud ve Süleyman'ın günleri. Göğe yükselişine *(Transfiguration)* kadar Hz. İsa'nın hayatı.	İsrail Krallıkları ve Yahuda. Dağda suretinin değişiminden göğe yükselişine kadar Hz. İsa'nın hayatı.	Tutsaklıktan dönüş süreci. Apostles'in faaliyetleri detaylı çalışma.
Tarih	Klasik ve Doğu Edebiyatı'ndan seçilmiş hikâyeler.	Klasik Tarih'ten seçilmiş hikâyeler.	Avrupa Tarihi'nden seçilmiş hikâyeler.	Filistin ve Kudüs tarihinin hikâyeleri.	Filistin ve Suriye, Kudüs tarihine özel bir dikkatle.	Eski doğu imparatorluklarının tarihi (Mısır, Kalde, Asur, Babil, Fenike, İran)
Coğrafya	Diğer ülkelerin tanımları ve buralarda yaşayan insanlar. Kudüs. Dünya hayvanlarının doğal bölgeleri ve bitki hayatı. **Yer küre –** Önemli özellikleri. Pusulanın faydaları.	**Dünya** daha detaylı hatlarla çizilmiş haritalarda işlenerek. **Basit fiziksel olaylar** Dünyanın hareketleri, bulutlar, yağmur, nehirler, kaynak suları, volkanlar, buzullar. **Dünyanın Genel Bölgesel Coğrafyası. Filistin ve Suriye** daha detaylı. **Hava Haritası.**	**Dünya** daha detaylı hatlarla çizilmiş haritalarda işlenerek. **Basit fiziksel olaylar** Dünyanın hareketleri, bulutlar, yağmur, nehirler, kaynak suları, volkanlar, buzullar. **Dünya'nın Genel Bölgesel Coğrafyası. Filistin ve Suriye** daha detaylı. **Hava Haritası.**	**Harita okuma ve çizme Dünya'nın doğal alanları. Dünya'nın hatları.** özellikle Yakın Doğu'da. **Fiziki Coğrafya.** mevsimler, iklim, basınç, yağış miktarı, sıcaklık**. Hava Haritası.**	**Afrika.** Fiziki ve doğal bölgelerin gözden geçirilmesi. **Yakın Doğu.** Fiziki ve Doğal Coğrafya. **Fiziki Coğrafya.** Çevre çizgileri, izotermler, izobarlar, yağış miktarı, okyanus akıntıları, iklim üzerindeki etkileri ve toprak çeşitleri. Harita okuma. Hava haritası.	**Avrupa'nın Genel Bölgesel Coğrafyası.** Detaylı fiziksel özellikleriyle Akdeniz Bölgesi, iklim, şehirler, sanayi, yollar, bu bölgenin politik ve tarihi coğrafyası. **Fiziki Coğrafya.** Avrupa'nın fiziki coğrafyasına dayanan bir tekrar. **Hava Haritası.** Grafiksel olarak tutulacak
Doğa Çalışması	**Bitki Hayatı.** Bitkilerin kısımları, fonksiyonları, gereksinimleri. **Hayvan Hayatı.** **(a)** İnsan iskeleti, duyular, saç, dişler, tırnaklar. **(b)** Tipik hayvanlar üzerine basit dersler. **Doğal coğrafya.** Güneş, yönler, rüzgârlar, yağmur. Günlük gözlem çizelgesi.	**Bitki Hayatı,** daha detaylı. **Hayvan Hayatı.** İnsan iskeleti, kemikler, deri, hayvan çalışmaları. **Doğal coğrafya.** gök cisimlerinin görünüm ve hareketleri. bulutlar, rüzgâr, yağmur. Gözlem çizelgesi.	**Bitki Hayatı,** daha detaylı. **Hayvan Hayatı.** İnsan iskeleti, kemikler, deri, hayvan çalışmaları. **Doğal coğrafya.** Gök cisimlerinin görünüm ve hareketleri. bulutlar, rüzgâr, yağmur. Gözlem çizelgesi.	**Bitki Hayatı.** Dış yapı ve bitkilerin basit fizyolojisi. Kolay deneyler. Önemli doğal türlerin farkına varma. **Hayvan Hayatı.** İnsan iskeleti, kan dolaşımı, solunum, faydalı hayvanlar ve zararlı bitkiler. **Doğal coğrafya.** Mevsimlerin birbirini kovalaması. Suyun devir daimi. Atmosferik olaylar.	**Bitki Hayatı.** Bitkilerin kendilerinin ürettiği aygıtlar ve üremeleri. Çiçek bölgeleri. **Hayvan Hayatı.** Belirli bölgelerde yaşayan omurgalı hayvanların sınıflandırılması ile ilgili bazı fikirler. **Astronomi.** Güneş sistemi. Kuyrukluyıldızlar, yıldızlar, göktaşları, başlıca takımyıldızları.	**Fizyoloji ve Sağlık Bilgisi.** Vücudun yapısı, iskelet eklemler-kaslar. Dolaşım, sindirim, solunum ve salgı bezi sistemleri. Sinir sistemi ve duyu organları. **Uygulamalı Ders** Basit ilk yardım ve ev hemşireliği.

Matematik	Sayı dersleri yüze kadar sayıların kompozisyonu. Toplama, çıkarma ve çarpmanın kuralları.	Dört işlem. Pratik yapma.	Dört işlemde alıştırmalar. Para aritmetiği. Ölçme ve pratik yapma. Ondalık kesirler.	Çarpanlara ayırma en küçük ortak çarpan & en büyük ortak çarpan. bayağı kesir.	Bayağı kesirlerin gözden geçirilmesi. oran ve orantı. Problemler.	Faiz. Oran ve orantı – önceki işçi problemlerinin tekrarı. Ev hesaplarının tutulması.
Arapça	Okuma. 1. Okuma kitabı. Yazma, ezberden okumalar, imla ve kolay doğru yazma.	Okuma. 2. Okuma kitabı. Yazma, ezberden okumalar, imla.	Okuma. 3. Okuma kitabı. Yazma, imla. Yazılı alıştırmalar ve sözlü kompozisyon.	Okuma. Tarih okuma kitabı, yazma, imla, gramer ve kompozisyon.	Okuma. Edebi okuma kitabı, yazma, imla, gramer ve kompozisyon.	Okuma. Edebi okuma kitabı, yazma, imla gramer ve kompozisyon.
İngilizce	Konuşma dersleri. Okuma. 1. okuma kitabı. Yazılı anlatım.	Konuşma dersleri. Okuma. 1. Okuma kitabı. Yazılı anlatım.	Konuşma dersleri. Okuma 2. Okuma kitabı. Yazma, sözlü kompozisyon.	Konuşma dersleri. Okuma. Coğrafya okuma kitabı. Sözlü kompozisyon. Yazılı alıştırmalar. Gramere giriş.	Konuşma dersleri. Okuma. Edebi okuma kitabı, yazma, gramer ve kompozisyon.	Okuma. Tarih okuma kitabı. Yazma, gramer ve kompozisyon.
Fransızca				Fransızca konuşma dersleri.	Konuşma dersleri. Larive ve Fleury Hazırlık. Toutey, İlk okuma.	Larive ve Fleury birinci yıl Fransızca.
Elişi	Çizim, fırça kullanma ve model yapma. Örgü işine giriş.	Doğal nesnelerden çizim yapma. Kolay el işi.	Çizme. El işi – düz dikiş ve sanatlı el işi.	Çizme. Düz Dikiş. Sanatlı el işi.	Çizme. Düz dikiş ve sanatlı el işi.	Çizme. Düz Dikiş ve sanatlı el işi.
Müzik	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.
Beden Eğitimi	Toplu yürüyüş ve basit egzersizler.	Toplu yürüyüş ve basit egzersizler.	Resmî talim. Oyunlar ve sınıf yürüyüşleri.	Resmî talim. Oyunlar ve sınıf yürüyüşleri.	Resmî talim. Oyunlar ve sınıf yürüyüşleri.	Resmi talim. Oyunlar ve sınıf yürüyüşleri.

Kaynak: *MECA*, GB165-0161, Box 39, File 1.

Tablo 45: Kudüs *J&EM* İngiliz Kız İdadisi (British High School for Girls) Ortaöğretim Kısmı Müfredat Programı (1918-1919)

DERS	SINIF						
	I c. İngilizce Hazırlık	I b. Hazırlık	I a.	II b.	II a.	III	IV
Kitab-ı Mukaddes Tarihi	Eski Ahit'in ilk beş kitabından (Pentateach) dersler. St. Mark'a göre İncil.	Tutsaklıktan dönüş süreci. St. Luke'a göre İncil.	Tutsaklıktan dönüş süreci. St. Luke'a göre İncil.	Saul'ün ölümünden tutsaklıktan dönüşe kadar ana hatlarıyla İsrail Milleti'nin tarihi. St. Paul'ün hayatı ve yazıları.	Küçük Peygamberler.	İsrail Milleti'nin gelişimi. St. John'a göre İncil.	İsaiah'ın kitabı. Romalılar için Epistle.
Tarih	--------------	Yunan Tarihi'nin ana hatları.	Cumhuriyetin düşüşüne kadar Yunan ve Roma Tarihi'nin ana hatları.	Roma Tarihi.	Ortaçağ Tarihi. Roma'nın düşüşünden Rönesans'a kadar.	Modern Avrupa Tarihi. Rönesans'tan Fransız Devrimi'ne kadar.	Modern Avrupa Tarihi Fransız Devrimi'nden Avrupa Milletlerinin Gelişimine kadar (1914).
Coğrafya	Avrupa ile Akdeniz Bölgesi'ne özel dikkat.	Dünya'nın genel bölgesel coğrafyası.	Dünya'nın genel bölgesel coğrafyası.	Fiziki Coğrafya.	Fiziki Coğrafya.	Jeoloji'nin ana hatları. Fiziki Coğrafya'nın özel bir çalışması ve Filistin ve Suriye'nin Jeolojisi.	
Fen	Temel Botanik.	Ev ekonomisi.	Genel Temel Bilim.	Botanik.	Botanik.	Zooloji.	Fizyoloji ve Okul Sağlığı. Uygulamalı bir ders İlk Yardım ve Ev Hemşireliği.
Matematik	Aritmetik: İngilizce Geometri'nin tekrarı. Uygulamalı Ders.	Aritmetik. Geometri. Uygulamalı Ders.	Aritmetik. Geometri. Uygulamalı Ders.	Aritmetik. Cebir. Geometri.	Aritmetik. Cebir. Geometri.	Cebir. Geometri	-----------

Arapça	Okuma, Yazma, Kompozisyon ve Gramer.	Okuma, Yazma, Kompozisyon ve Gramer.	Okuma, Yazma, Kompozisyon ve Gramer.	Okuma, Yazma, Kompozisyon ve Gramer. Arap Edebiyatı.	Okuma, Yazma, Kompozisyon ve Gramer. Arap Edebiyatı.	Kompozisyon ve Gramer Arap Edebiyatı.	Kompozisyon ve Gramer Arap Edebiyatı.
İngilizce	İngilizce Konuşma. Basit yazılı alıştırmalar. İmla, Gramer. Sözlü Kompozisyon ve Okuma.	Okuma, imla, Gramer ve Kompozisyon.	Okuma, imla, Gramer ve kompozisyon. **Edebiyat.** Tennyson'dan seçmeler.	Okuma, imla, Gramer ve Kompozisyon. **Edebiyat,** Shakespeare "Julius Caesar" "Macbeth".	Okuma, imla, Gramer ve Kompozisyon. **Edebiyat,** Shakespeare "Julius Caesar" "Macbeth". Chancer'den Milton'a İngiliz Edebiyat Tarihi.	Etkili ve güzel konuşma. Gramer ve Kompozisyon. **Edebiyat** Shakespeare, Hamlet. İngiliz Edebiyatı'nın fırtınalı tarihi Dryden'den Cowper'a.	**Edebiyat.** İngiliz Edebiyatı'nın Tarihi. Fransız İhtilali dönemi.
Fransızca	**Basamak.** Fransızca Başlangıç.	**Basamak I.** Larive ve Fleury, Hazırlık. Tutey, İlk okuma.	**Basamak II.** Fransız yazarlar Larive ve Fleury İlk yıl Tümevarım yöntemiyle Fransızca **Basamak III.** Fransız yazarlar Larive ve Fleury İkinci yıl FransaTarihi. **Basamak IV.** Fransız yazarlar Larive ve Fleury Üçüncü yıl Fransa Tarihi Fransız Edebiyat Tarihi'nden seçme eserler Corn Neille, Moliere, Racine, Mine de Sévigné. **Basamak V.** Fransız Edebiyat Tarihi'nden seçme eserler Chateaubriand Lamartine. Alfred de Vigny. Victor Hugo.				
Sanat ve Elişi	Çizim. İğne işi. Düz dikiş. Sanatlı el işi.	Çizim. Düz dikiş ve sanatlı el işi.	Çizim. Düz el işi ve sanatlı el işi.	Çizim ve boyama. Kesme ve sanatlı el işi.	Çizim ve boyama. Kesme ve Sanatlı el işi.	Çizim ve boyama, sulu boya da germe.	Karatahta çizim.
Müzik	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Sınıfta şarkı söyleme.	Öğretmen olmak için eğitim görenlere özel müzik dersleri
Beden Eğitimi	İsveç Talimi. Resmî Talim. Zarif yürüyüşler. Organize oyunlar. Çarşamba yarım gün tatillerinde Tarih, Coğrafya ve Botanik yürüyüşleri.						

Kaynak: *MECA*, GB165-0161, Box 39, File 1.

Tablo 46: Kudüs *J&EM* İngiliz Kız İdadisi & Öğretmen Okulu *(British High School for Girls & Training College)* III. ve IV. Sınıflar için Özel Kurslar

Sınıf	Ticari Kurslar (Ticaret sertifikası için)	Normal Kurslar (Öğretmenlik diploması için)
III.	Stenografi, Muhasebe, Daktiloda yazma.	Anaokulu Teoriği & Anaokulu sınıflarında uygulama. Eğitimin Genel Prensipleri, Anaokulu El işi.
IV.	Stenografi, Muhasebe, Daktiloda yazma, Ticari yazışma	Eğitim Tarihi, Temel Psikoloji ve Mantık, Anaokulu Teorik, Pratik & El işi, Okul Yöntem ve Organizasyonu, Öğretmen Eğitimi, Anaokulu ve İlkokulda Öğretmenlik Uygulaması.

Kaynak: *MECA*, GB165-0161, Box 39, File 1.

Tablo 44 ve *Tablo 45*'te diğer okullara göre karşımıza daha organize ve detaylı bir müfredat programı çıkmaktadır. *Tablo 44*'te Kudüs *J&EM* İngiliz Kız İdadisi'nin ilköğretim programında dikkat çeken noktalar vardır. İncil öğretimine ilk sırada yer verilmiştir. I. ve II. sınıf İncil derslerinde olduğu gibi tarih derslerinde de hikâyeler kullanılarak öğretim etkili kılınmaya çalışılmıştır. İncil, tarih ve coğrafya derslerinde Filistin ve Suriye'ye farklı bir yer ayrılmıştır. Doğa çalışması dersi gözlem ağırlıklı işlenmiştir. Dil derslerinde okuma, yazma ve konuşma yetenekleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat Fransızcaya okulun son üç yılında yer verilmiştir. Çoğu İngiliz okulunda olduğu gibi burada da dikiş kızların eğitiminin bir parçası haline getirilmiştir. Beden eğitimi ve müzik dersleri ise öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde oyunlar ve şarkılarla işlenmiştir. *J&EM* Kız İdadisi'nin ilköğretim kısmında son sınıf öğrencilerine verilen ilk yardım, ev hemşireliği, ev hesaplarının tutulması ve el işleri gibi derslerle öğrenciler okul sonrası evlilik hayatına hazırlanılmıştır.

Tablo 44'teki ortaöğretim programında da *Tablo 45*'teki gibi 11 ders olduğu görülmektedir. Fakat ilköğretim ve ortaöğretim kademesinin programlarının tamamen aynı olduğu söylenemez. *J&EM* İngiliz Kız İdadisi'nin ortaöğretim kısmındaki en önemli farklılıklardan birisi İngilizce hazırlık sınıfının olmasıdır. Bununla birlikte tarih hariç diğer dersler de mevcuttur. İdadinin ilköğretim kısmındaki doğa çalışması dersinin yerine ortaöğretimde fen dersi konulmuştur. Matematik dersi uygulama ağırlıklı işlenmiştir. Dil derslerinde en dikkat çekici nokta öğretilen dilin edebiyat eserlerinin içeriğin ana unsuru olmasıdır.

Hazırlık sınıfları hariç diğer sınıflarda Fransızca için ortak müfredat uygulanmıştır. Elişi dersi yerine sanat ve elişi dersi konularak ders daha kapsamlı hale getirilmiştir. Beden eğitimi dersinin içeriğine tarih, coğrafya, botanik yürüyüşleri eklenmiştir. Böylece tatil günlerinde öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirmeleri aynı zamanda da okulun etkisinden yarım gün dahi uzak kalmamaları sağlanmıştır. İki müfredat programında müzik derslerindeki tek farklılık ortaöğretim kısmı son sınıf öğrencilerinden öğretmen olacaklara özel müzik dersleri verilmesidir. *Tablo 46'*da da görüldüğü üzere III. ve IV. Sınıflar için özel kurslar düzenlenmiştir. Bu kurslarda ticaret hayatına atılacaklar ve öğretmen olacaklar esas alınmıştır. Öğretmenlik eğitimi ile ilgili kurslara bakıldığında okul öncesi eğitimin önemsendiği göze çarpmaktadır. Uygulama ağırlıklı programla öğrencilerin bir anlamda staj yapıp mesleğe daha hazır hale gelmeleri sağlanmış olmalıdır.

2.3. Sınav Sistemi

İngiliz okullarında tıpkı diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi sözlü ve yazılı sınavlarla öğrencilerin bilgi düzeyleri ölçülmüştür. Burada birkaç okulda yapılan sınav uygulamaları örnek olarak sunulacaktır.

İtalyan Yahudiler için Galata'da Açılan İngiliz Kız Okulu'nun Yılsonu Sınavları

Okulda Temmuz 1851 ve 1853'te yapılan sınavlar daha öncekiler gibi İtalyanca ilahiler ile başlamıştır. Çocukların aile ve arkadaşlarından oluşan hatırı sayılır bir kalabalık önünde yapılmıştır. Yahudi seyircilerin yanı sıra özel davetiye gönderilmeyen misyonerlerin izlemesine de müsaade edilmiştir. Ayrıca Amerikan misyonerleri hazır bulunduğu gibi İngiliz elçiliğinin papazı da sınavı izlemiştir[900].

---

[900] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., December, 1850, s. 162; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., October, 1851, s. 90; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October, 1853, s. 67.

Tablo 47: İtalyan Yahudiler için Galata'da Açılan İngiliz Kız Okulu'nun Yılsonu Sınavı (Temmuz 1851)

Sınav Yapılan Sınıf	Soruların İlgili Olduğu Ders, Ünite, Konu vs.
Eski Ahit Sınıfı	*Leviticus*'tan sorular.
Junior Class	Hz. İbrahim'in hayatı.
Junior Reading Class	Okuma yetenekleri ölçülmüştür.
1) Junior Class 2) Junior Reading Class	**Aritmetik:** Sorular *Ingram*'ın kitabından hazırlanmıştır. **Coğrafya:** Politik ve fiziksel açıdan Afrika kıtası ülkeleri, bölümleri; Eski Mısır ve modern tarihi, üretimi ve doğal görünümü. Avrupa Kıtası'ndaki ülkeler (özellikle İngiltere, İskoçya, İrlanda). **Tarih:** Kartaca'nın ortaya çıkışı, Kartacalılar'ın önemi, Pön Savaşları'nın sebebi, süreci ve sonuçları, Hrisyanlığın ortaya çıkışı, Kartaca'nın Vandallar tarafından istila edilişi ve krallıklarının Romalılar tarafından söndürülmesi, Müslümanlar tarafından yenilmeleri, Müslümanlar'ın Avrupa'ya girişi ve Endülüs Emevileri'nin Ferdinand ve İsabella döneminde buradan çıkarılmaları. **Temel Fen Bilimleri**: Bilimlerin tanımı, doğal ve mekanik güçler, güneş sistemi, yer çekim kanunu ve tutulmalar. **Fizik:** Barometre ve termometrenin yapısı; yağmur, kar, gök gürültüsü ve şimşek vs.'nin nedenleri. **İtalyanca gramer:** Bir cümlenin yapı olarak parçalara ayrılması. **İngilizce gramer:** Sözdizimi *(sentax)* ve analiz.
İngilizce Sınıfı	Barth'ın *Kilise Tarihi*: Hristiyanlığın doğuşundan Domitian'ın saltanatına kadar.

Kaynak: *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., October, 1851, s. 90-92.

Sınavın yapıldığı sınıflardan *junior class* 5-6 yaşındaki çocuklardan oluşmuştur. Okumaya geçmiş olan *junior reading class* sınavında 12 ve 14 yaşlarında kız öğrenciler de yer almıştır. Sınavın Kilise Tarihi ile ilgili bölümünde Yahudi çocukların; havarilerin hayatları ve yaptıkları hakkında konuşmaları sınavı gözlemleyen birçok misyonerin ilgisini çekmiştir[901] .

[901] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., October, 1851, s. 91, 92.

Tablo 48: İtalyan Yahudiler için Galata'da Açılan İngiliz Kız Okulu'nun Yılsonu Sınavı (Temmuz 1853)

Sınav Yapılan Sınıf	Soruların İlgili Olduğu Ders, Ünite, Konu vs.
-	**İncil:** Özellikle Hz. Musa, İsrailoğulları'nın tarihi ve İncil'in doktrinleri.
I. Sınıf *(Beginners)*	Temel okuma ve yazma.
II. Sınıf (*Junior Class)*	*Kan* ile ilgili ünitenin okunması ve konu ile ilgili sorular. Avrupa.
II. Sınıf *(Junior English Class)*	M'Culloch'un Üçüncü Okuma Kitabı'nın *(Third Reading Book)* bir bölümünden İngilizce sorular ve imla.
III. Sınıf *(Advanced Classes)*	Coğrafya.
IV. Sınıf *(Senior Class)*	Türkiye'nin topolojisi ve tarihi. **İtalyanca:** Okuma, yazma ve gramer. **Roma Tarihi:** Pön Savaşları'nın sonuçları. **Aritmetik:** İskontoya kadar. **Barth'ın *Kilise Tarihi*:** I. bölüm (İngilizce) **İngilizce:** Gramer ve imla.

Kaynak: *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October, 1853, s. 67.

Sınavların arkasından ise öğrencilere ödüller verilmiştir. 1851'deki sınav sonrası İngiliz büyükelçisinin eşi Lady Canning'in İngilizce sınıflarında iki büyük ödül vermiş olması tören ile ilgili önemli bir ayrıntıyı oluşturmuştur. Özenle seçilen İngilizce kitaplar ve diğer ödüller ise Glasgow'dan gönderilmiştir[902].

Farklı okullarda da ödül verme uygulamaları devam ettirilmiştir. Örneğin *J&EM'*in Hayfa'daki okulunda 1901 Temmuzunda yapılan sınavda ödül dağıtılmıştır. Aralarında Hristiyan ve Yahudilerin de bulunduğu fakat çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu öğrencilere şemsiyeler, elbiseler, önlükler ve mandeller[903] gibi ödüller verilmiştir. Ödül töreninden sonra ise ekmek, meyve ve keklerden oluşan yemek yedirilmiştir[904].

İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan kız okulunda ise tören sonunda Amerikan misyoneri Mr. Schauffler İtalyanca bir nutuk vermiş; Lady Canning ve öğrencilerin

---

[902] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., October, 1851, s. 92; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October, 1853, s. 67.
[903] Kızların başlarına giydikleri kare kumaş.
[904] *MECA,* GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers, Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 10, October 1901, s. 120, 121.

aileleri, okulun öğretmenini başarısından dolayı tebrik etmişlerdir. Sınavlar misyonerlerce çok memnuniyet verici olarak değerlendirilmiştir. Tüm öğrencilerin ilahi söylemesi sonrasında İtalyanca bir dua ile okul kapatılmıştır [905].

British-Syrian Girls' School

Canon Ridgeway'in 27 Mayıs 1874'te *British-Syrian Girls' School*'da yaptığı sınavla ilgili yazdığı rapor İngiliz okullarında verilen eğitim ve yapılan sınavlarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermekte olup aşağıdaki bilgiler bu rapordan özetlenmiştir[906].

Rapora göre okul iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım eğitimin İngilizce yapıldığı dinini değiştirenlerden ve doğuştan Avrupalılardan oluşmuştur. İkinci kısım ise Arapça eğitim verilen Suriye'nin yerlileridir. Arapçası iyi olmadığından sınav için İngilizcesi iyi olan bir Suriyeliden yardım alan Ridgeway'in sınav ile ilgili aktardığı ayrıntılar şu şekildedir:

1- Avrupalılar ve Dinini Değiştirenler Kısmı

Bu kısmın birinci sınıfına yapılan sözlü sınav bir saat içinde bitmiştir. Sınavda öğrencilere yöneltilen sorular; Musevi kralların tarihi, Hz. İsa'nın kehanetleri, İncil tarihi, Filistin coğrafyasıdır. Öğrencilerin bireysel olarak cevap verdiği sorulardan cevaplanmayan beş tanesi kalmıştır. İngilizce bir mektup, kompozisyonu güzel bir şekilde ve imlası oldukça doğru olarak yazılmıştır. Öğleden sonra tarih ve kronolojiden yapılan sınavda çok iyi sonuçlar alınmıştır. Sınav öğrencilerin yıl boyunca öğretilenleri tam olarak öğrendiklerini göstermiştir. Fakat Ridgeway, sınavda öğrencilerin aritmetiğe çalışmalarına izin vermediği için raporda bahsedemediğini bu nedenle de pişman olduğunu yazmıştır.

Kızlardan (6-11) oluşan ikinci sınıf, Kitab-ı Mukaddes'in bazı mezmurlarını kolay ve doğru bir şekilde tekrarlamıştır. Onlar, yaratılıştan İsrail oğullarının Mısır'dan hicretine kadar ve Hz. İsa'nın ilk zamanları ile ilgili Yeni Ahit ve Eski Ahit tarihinden sorulan

---

905 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., October, 1851, s. 92; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October, 1853, s. 67.

906 *UoB-CRLSC*, CMS/G/Y/ME/1/2 (British Syrian Schools Society), British-Syrian Female Schools (Beyrout), Occasional Paper by the Canon Ridgway, September 1874, s. 1-3.

soruları çabucak cevaplamışlardır. İngilizce gramer ve coğrafya da öğrencilerin sınav yapıldığı derslerdendir. Öğrencilerin el yazıları iyi olmasına rağmen Arapça kısmından daha iyi sonuçlar alınmıştır.

2- Arapça Kısmı

Sözlü olarak sınav yapılan birinci sınıfa İsrail kralları, kehanetler, Hz. İsa'nın hayatı, St. Paul'un ilk yolculuğu ve sonuçları sorulmuştur. Avrupalıların sınıfından alınan cevaplar kadar memnuniyet verici olmuştur. İkinci ve üçüncü sınıf öğrencileri Hâkimler ve Ruth Kitabı'ndan *(Book of Judges and Ruth)* sözlü sınav yapılmıştır. Hâkimler Kitabı'ndan güzel cevaplar alınmış fakat Ruth Kitabı'na dair hiç bir cevap alınamamıştır. Burada bütün kabahat öğrencilerin soruları anlamak veya kendi düşüncelerini anlatmak için yeterli İngilizce bilmemelerine bağlanmıştır. Suriye konusundaki bilgileri Avrupa topografyası kadar yeterli olan öğrencilerin İngilizce el yazılarının da iyi olduğundan bahsedilmiştir.

İkinci sınıf yazılıda verilen soruları cevaplayamamıştır. Öğrenciler Asya haritası çizmek yerine ülkelerin listesini vermişlerdir. Hâkimlerin listesi sınıfça iyi yapılmıştır. Öğrencilerin İngilizce imlalarından övgüyle bahsedilmiştir. Yazılı kâğıtları memnuniyet verici olan üçüncü sınıfın öğrencilerinin tamamı İsrail ve Yahuda krallarının listesini, St. Paul'un ilk yolculuğunu tam ve doğru olarak vermiştir. Bütün öğrencilerin harita çizememeleri sınavla ilgili üzüntü veren hususlardan birisi olmuştur. Dördüncü sınıfın, bazı mezmurları İngilizce olarak tekrarlamaları iyi öğretildiğinin ve zeki olduklarının göstergesi olarak sayılmıştır. Övgü ile bahsedilen bir nokta ise öğrencilerin el işlerinin alışılmışın dışında iyi görünmesidir.

Okullarda yapılan bu sınavlar dışında bölgesel açıdan önemi olan ya da yükseköğretime geçiş için önem arzeden sınavlar da uygulanmıştır. Örneğin St. George's School'un en yüksek sınıf olan 6. sınıf, Filistin Yeterlik Sınavı'na *(Palestine Matriculation Examination)* ve Oxford ve Cambridge Sertifika sınavlarına *(Oxford and Cambridge School Certificate)* girmişlerdir[907]. Bu sınavlarda başarılı olmak çeşitli üniversitelerin

---

[907] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Special Appeal.

profesyonel giriş sınavları yerine sayılmıştır. Yükseköğretim masraflarını karşılayan çok sayıda öğrenciden 36'sı 1926'da Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'ne girmiştir[908].

2.4. Misyonerlerin Eğitim Çalışmaları Sırasında Karşılaştıkları Problemler

İngiliz misyonerler Osmanlı topraklarında faaliyet gösterdikleri süre içerisinde farklı sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Misyonerlere sabır ve inançlarının sınandığını düşündürten bu problemlerden[909] bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

İstasyonlar Arasındaki Farklar

FCS İstanbul'da birbirinden tamamen farklı iki istasyon kurmuştur. Bu iki istasyonun yerleri birbirinden iki mil uzaktadır. Diller, kitaplar, okullar tamamen farklılık arzettiği gibi; İspanyol ve Polonyalı Yahudilerin şartları, politik ve hatta dinî karakteri bile tamamen farklılık göstermiştir[910]. Osmanlı Devleti'nin coğrafi anlamda genişliği düşünüldüğünde diğer cemiyetlerin de benzer problemlerle daha büyük boyutlarda karşılaştıkları söylenebilir.

Pahalılık ve Mali Sıkıntılar

İstanbul'daki hayat standartlarının çok pahalı olması[911] nedeniyle Budapeşte'deki bir öğretmen veya kitap dağıtıcısı için yeterli olan maaş burada az gelmiştir[912]. Aynı neden okul odaları ve şapel için kira bedellerini çok yüksek kılmıştır. Fakat bu durum nüfusu fazla ve ticari önemi olan bir şehrin beraberinde getirdiği değişmez özelliklerden birisidir. Yakıt ve hizmetler dahi çok yüksektir. Bunun dışında suyun bazı durumlarda satın alınması gerekmiştir[913].

---

[908] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, St. George's School Special Appeal.
[909] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 11.
[910] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198 (19 Kasım 1851 misyonerlerin mektubundan)
[911] Pahalı bir yer olduğu için İstanbul'un daha ucuz bir yer için terkedilmesi gerektiği düşünülebileceği ifade edilmiştir. Fakat bu noktada *"Tanrı'nın inayeti kapıyı açıyor; geriye bakabilir miyiz?"*sorusu ile şehrin pahalı olmasına rağmen sunduğu fırsatlar nedeniyle geri dönülemeyeceği üzerinde de durulmuştur. Bkz. *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198.
[912] İstanbul'daki misyonerlerden Mr. Gustav Newman'ın evliliği nedeni ile maaşında artış istemesi burada bir örnek olarak verilebilir. (Bkz. *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 199.)
[913] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198; *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., January, 1852, s. 198-199 (19 Kasım 1851 misyonerlerin mektubundan).

Pahalılık *FCS* yayınlarındaki satışın azalmasına da neden olmuştur. Fakir insanların parayı tanrıları olarak gördükleri şeklindeki yorum, bu durumun ana nedeni olarak gösterilmiştir. Bu görüş açısının hayatlarında başka bir şey düşünmelerini engellediği, neticesinde ise kafalarını manevi dünya ve yakın ebediyet için kaldırma konusunda tamamen yeteneksiz kıldığı yorumu da yapılmıştır[914].

Hasköy'de İspanyol Yahudiler için açılan okul da pahalılıktan nasibini almıştır. Mülklerinin bir Yahudi'ye satılmasından dolayı Eylül 1856'da okul binasız kalmıştır. Bu dönemde bina mülkiyetinin İstanbul'da şaşılacak şekilde yükselmesi ve kiraların birkaç yıl öncesinin mülk fiyatları kadar artması nedeniyle kalacak uygun bir yer bulunamamıştır. Bu yüzden de okul birkaç ay tatil edilmiştir[915].

Şubat 1862'de *BSM*'deki maddi sıkıntılar Sanat Okulunda *(Industrial School)* çalışan kadınları üç kat daha fazla ücret veren Fransız Cizvitlere yöneltecek önemli bir neden olsa da bu fikirlerinden vazgeçmişlerdir. Para ve yiyecek sıkıntısının devam ettiği bir anda Prusya Konsolosu'nun bir aşevi açtığını ve misyondaki 50 fakir kadına her gün yemek verilebileceğini bildirmesi *BSM*'nin kurucusu Thompson'ı mutlu eden bir haber olmuştur. Maddi sıkıntıların çekildiği bir dönemde elinde büyük fonlar bulunan Bağış Komitesi'nin (Relief Committee) niçin küçük bir yardım etmediği Thompson tarafından sorgulanmıştır[916].

Kaynak yetersizliği, *BSM*'nin I. Dünya Savaşı öncesinde de karşılaştığı sorunlardan olmuştur. Antakya, Akka gibi yerlerden gelen misyonun çalışma başlatması yönündeki yapılan davetler fon yetersizliği nedeni ile reddedilmiştir[917]. Tamirat ve istihdam maliyetleri yanında maaşlarda savaş öncesine göre üç kat artış olması *Tabeetha Mission* için mali bir problem teşkil etmiştir. Bu durumun ortaya çıkışında savaş süresince üyelerden alınmaya devam edilmiş olan fonların o sırada bitmeye yakın olması da etkili olmuştur[918].

---

914 *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, 1856, s. 10.
915 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., August 1, 1857, s. 11.
916 *The Daughters of Syria*, s. 133-135.
917 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 31, 32
918 Goodwin, s. 62.

Savaş sonrası ortaya çıkan pahalı hayat şartları da misyonerleri olumsuz etkilemiştir. *BSM* için de bir engel olarak görülen bu duruma bağlı olarak bir köy okulunun maliyeti savaş öncesinde 12-20 sterlin arasında değişirken 1920'de 48-60 sterline yükselmiştir. Bu cemiyete yardım eden *BFBS* ve *National Bible Society of Scotland* gibi cemiyetlerin yardımlarını kesmesi misyonu önemli ölçüde sarsmıştır. Kaynak yetersizliği hasarlı binaların tamirini güçleştirmiştir. Örneğin Baalbek'teki misyon binası 1928'e kadar tamamlanamamıştır[919].

Yangınlar

1852 Mayısında meydana gelen feci yangın İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan kız okulunu etkileyen önemli bir olay olmuştur. 5 Mayıs gece saat ikide başlayan yangın dört saat içinde okulu ve kiliseyi yakmıştır. Bu binalar ile okulun ağaçtan lojmanı arasında küçük bir avlu olması nedeniyle okulun lojmanı yangından etkilenmemiştir. Lojmanın alev alması halinde Galata'nın dörtte birinin saatler içinde küllere karışabileceği yangında, misyonun kitabevi yangında yok olmuştur. Okul mülklerinin yanısıra faciada bütün kitaplar, kilise, okulun mobilyaları, binanın zemin katında depolanan her şey yanmıştır. Bunların yanısıra *LJS*'nin bağışlamış olduğu bütün yayınlar, *The London Tract Society*'nin bir önceki ödeneği ve *British Bible Society*'e ait hatırı sayılır miktarda İncil, *Ladies' Society*'e[920] ait İtalyan Okulu'nun aparatı, yok olmuştur[921]. İstanbul'da yaşayan misyonerlerin ortasında bulunduğu tehlikelerden biri olan bir başka yangın hadisesi ise Eylül 1865'te meydana gelmiştir. Olayda üç binin üzerinde ev yanmıştır[922].

---

919 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 88, 89. *BFBS* ve *NBSS* gibi yardım eden cemiyetlerin yardım politikalarını değiştirmeleri misyonun İngiltere'de olduğu kadar yurtdışında da maliyetlerinin aşırı artmasına neden olmuştur. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 89.

920 "Edinburgh and Glasgow Ladies' Associations" adlı kuruluş olup *FCS*'nin İstanbul okullarına etkili yardımlarda bulunmuştur. Bkz. *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 17.

921 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. II., July, 1852, s. 411. *FCS*'nin Mayıs 1853 yılına ait raporunda da Galata'daki okul yangını sonucu mobilyaların, kitapların yok olduğundan fakat misyonerlerin hayatlarının şans eseri kurtarıldığından bahsedilmiştir. Bu 1852 tarihli yangınla aynı olabileceği gibi farklı bir yangın hadisesi de olabilir. Bkz. *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 16.

922 *The FCS Monthly Record*, No. 50, September 1, 1866, s. 9.

Binaların Yetersizliği

Genelde kiralık binalarda faaliyete geçen okulların zamanla öğrenci sayılarını artırmaları ve daha büyük binaları kullanma arzuları böyle bir sorunla karşılaşmalarında etkili olmuştur. Örneğin 1855 yılında Alman Yahudiler için Hasköy'de açılan okulun kiralık binası yetersiz olduğu gibi sınıfları küçük ve basıktır. Bu nedenle daha ferah ve geniş bir bina ihtiyacının kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir[923]. Benzer bir problem İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan kız okulun da yaşanmıştır. 1857'de bina problemi Galata İstasyonu'nun en büyük eksikliği olarak gösterilmiştir[924].

Depremler

Doğal afetlerin de doğrudan ve dolaylı etkileri söz konusu olmuştur. Bunlardan birisinin yaşandığı 10 Temmuz 1894'te İstanbul'da meydana gelen deprem ve artçı şoklar misyonerlerin faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bir süre kapalı kalan okulların açılmasının ardından öğrencilerin her sesi ayrı bir deprem olarak hayal etmeleri[925] depremin öğrenciler üzerindeki psikolojik etkisini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Salgınlar

Salgın hastalıklar misyoner cemiyetlerin eğitim faaliyetlerini aksatan önemli bir engel olarak karşılarına çıkmıştır. Hastalıklar öğrenci sayılarının istikrarsızlığına, okulların belirli sürelerle kapalı kalmasına neden olmuştur[926]. Örneğin Kudüs'te kolera, tifo, sıtma, dang humması, romatizma ateşi, çiçek hastalığı, kızamık sıkça rastlanan hastalıklar olup göz problemleri de çok yaygındır[927]. Yaz aylarında kalitesi bozulan kuyu sularının etrafa veba dâhil birçok salgın hastalığı yayması bu durumun etkenlerinden birisi olarak gösterilmiştir. Eğitimi olumsuz etkileyen bu şartların sağlık hizmetleri alanındaki misyonerlik faaliyetlerine fırsat verdiği de bir gerçektir[928].

---

[923] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. VI., September 1, 1855, s. 40.
[924] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., March 2, 1857, s. 178.
[925] *The FCS Monthly*, September 1, 1894, s. 205-206.
[926] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 32; Goodwin, s. 39; *The Hundereth Report of the BFBS*, London 1904, s. 138.
[927] Goodwin, s. 20.
[928] Mortimer, s. 12.

Müslümanların Tavırları

Müslümanların yaşadıkları coğrafi şartlara, misyonerlerin onlara yaklaşma politikalarına, zamana, devletin idari kadrosunun tepkilerine bağlı olarak tavırları farklılık göstermiş olabilir. Örneğin Müslümanların *BSM*'ye karşı ilk zamanlarında mevcut olmayan sonradan kendini gösteren olumsuz tavırları ciddi bir zorluk şeklinde tanımlanmıştır. Başlangıçta Müslümanlar, kadınlarına sunulan eğitim imkânlarından dolayı misyona karşı hoşgörülü davranmışlardır. Bu tavırda evlerinde meydana gelen düzen referans yapılmıştır. Bu dönem onların dinî fanatizminin sadece uyuduğu bir aralık olarak algılanmıştır. Hoşgörünün bitmeye başladığı yönündeki düşünce 1879 raporuna *"Şimdi Müslümanlar'ın uzun uykudaki fanatikliği Hristiyanlığa karşı düşmanlığını gösteriyor*" cümleleri ile yansımıştır[929].

Bu nedenle 1901'de Miss Thompson'a *"Suriye'de çalışmak her yıl daha da zorlaşıyor."* cümlesini söyletmiştir. Protestan okullarında çocuklarının sayısının artmasını fark eden Doğu kiliselerinin, Müslümanların ve Dürzilerin uyanarak kendi hesaplarına okullar açmaları bu duruma etki eden en önemli faktör olmuştur[930].

Savaş Yıllarında Karşılaşılan Zorluklar (1914-1918)

Savaşın başlamasıyla Avrupalı misyonerlerin bir kısmı vatanlarına dönmüştür. *BSM*'ye bağlı misyonerlerin bazıları Suriye'ye yakın olması nedeniyle Mısır'da kalmıştır. Durumun birkaç haftalık bir mesele olmadığını fark ettiklerinde ise misyonerliğin farklı alanlarında işe koyulmuşlardır[931]. Diğer misyonerlerin savaş nedeniyle çekilmesi ile yalnız kalan Suriyeli çalışanlar ise zor zamanlar yaşamışlardır. Köy okulları mümkün olduğunca açık tutulmuştur. 1914 yılında okulların çoğunun kapatılması nedeniyle *BFBS* okullarda çok az sayıda kitap satabilmiştir[932]. İncil öğretici kadınlar ise yapabildikleri kadar çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Örneğin Şam'da savaş yılları boyunca evlerde ciddi manada İncil çalışmaları yapılmıştır[933].

---

[929] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s.32, 33.
[930] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 44, 45.
[931] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 68.
[932] *The Hundred and Eleventh Report of the BFBS*, London 1915, s. 126.
[933] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 64.

Savaş yıllarının *BSM*'ye farklı boyutlarda başka negatif etkileri de olmuştur. Bunlarla ilgili şu iddialara yer verilmiştir: 1914-1918 arası zarar görmekten kurtulamayan misyon binalarının hepsi Türk otoritelerce istimlak edilmiştir. Kışla veya başka amaçlarla kullanılan binalara ciddi zarar verildiği gibi eşyaları yağmalanmıştır. Ayrıca Şam'da St. Paul Okulu'nun şapeli Türk askerleri tarafından ahır olarak kullanılmış ve savaşın sonunda çatısız bir şekilde bulunmuştur. Bununla beraber *Training College* askerler tarafından hiçbir zaman işgal edilmemiş fakat Müslüman okulu olarak kullanılmıştır. Eğitimde Kuran'ın, İncil'in yerini alması; okulun giriş kapısının üzerinde yazılı olan misyonun parolası "Jehovah-jireh"in[934] silinmesi; ek binaya ithaf edilen levhanın kırılıp ayaklar altında çiğnenmesi de Maitland Kirwan'ın iddiaları arasında yer almıştır[935].

İsyanlar

Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında meydana gelen isyan hadiseleri İngiliz misyonerlerin faaliyetlerine engel oluşturmuştur. Burada bunlardan bazılarına değinilecektir. İsyanlardan biri olan Bedirhan Bey İsyanı, İngiliz misyonerlerin Nesturiler için planladıkları düşüncelerini gerçekleştirmelerini engellemiştir[936]. Bununla beraber İngiliz misyonerler çok sayıda Nesturinin öldüğü 1843 tarihinde meydana gelen olayı menfaatleri istikametinde kullanmanın da yolunu bulmuşlardır. Misyoner Badger ve arkadaşları Kürtlerden kaçan Nesturilere yiyecek, giyecek ve para yardımında bulunmuşlardır. Koçanis'ten kaçan Nesturi Patriği'nin İngiltere'nin Musul Konsolosluğu'na sığınması da İngilizler için ayrı bir avantaj olmuştur[937].

Diğer bir olay ise Temmuz-Ağustos 1908'de gerçekleşmiştir. Musul vilayetine bağlı Pervari reisi Reşit Bey 6 bin kadar adamıyla Hakkâri'ye bağlı Çölemerik kazasındaki Nesturiler üzerine hücum etmiştir. Nesturiler'e ait yedi köye tecavüz edilip birçok ev

---

[934] Yahve-yire: Hz. İbrahim'in koçu kurban ettiği yere verdiği isim olarak İncil'de zikredilmektedir. (Bkz. Yaratılış 22:13 http://kutsalkitap.info/tr-gen22.html 27/04/2013 13:05)
[935] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*, s. 63, 64.
[936] Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü*, s. 98. Ayrıca Amerikan ve İngiliz misyonerleri arasındaki nüfuz mücadelesi de İngilizlerin Nesturilere yönelik hedeflerini sekteye uğratmıştır. Bkz. Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü,* s. 101. Bu mücadeleden Patrik Mar Şemun'un memnun olduğu misyonerlerin tespitleri arasında yerini almıştır. Bkz. aynı yer.
[937] Satılmış, s. 658, 659.

yakılmış, kilitli mallar ve eşyalar gasp edilmiştir. Ayrıca 11 kişi de katledilmiştir. Köylerden birinde bulunan Mr. Browne'a ait beratlı bir okul da yakılmıştır. Okula verilen zararın bedeli olarak 120 lira tazmin edilmesi Van'daki İngiliz Konsolosluğu tarafından talep edilmiştir. Bu paranın verilmesi noktasında Osmanlı Devleti tarafından şu fikirler ileri sürülmüştür: Tazminatın devlet tarafından verilmesi Reşit Bey'in bu kadar yaptıklarının yanına kalması demektir. Ayrıca bu gibi olayların tekrarlanmasına sebebiyet verecektir. Bu nedenle miktarın derhal Reşit Bey'den tahsil edilip şikâyetçi İngilizler'e verilmek üzere vilayete gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca suçlular hakkında da kanuni işlemlerin yapılarak mağdur olan Nesturilerin haklarının korunması için Musul vilayetine tebligatta bulunulmuştur[938].

1925'te ortaya çıkan Dürzi isyanı ise *BSM*'nin faaliyetlerini etkileyen önemli hadiselerden birisi olmuştur. Temmuz ayında patlak veren isyan yaklaşık bir yıl sonra bitmiştir. Şam'daki durumun ciddi bir hal alması üzerine şehir 18 Ekim'den itibaren 48 saat boyunca Fransızlar tarafından bombalanmıştır. Birçok mültecinin şehre akın etmesine ve şartların çevre köyleri ziyareti imkânsız kılmasına rağmen Meedan hariç misyonun okulları açık kalmıştır. Hasbeya isyancılar tarafından ele geçirildiğinde İngiliz misyonerlerden Miss Cave bir süre burada kalmıştır. Misyon binasına İngiliz bayrağı çekilmiş ve burası kasabadaki Hristiyanların toplandığı yer olmuştur[939].

1929 yılında Filistin'de meydana gelen isyanlar[940] sadece *Tabeetha Mission*'a yeniden bir çehre kazandırma çabalarını tekrardan kesintiye uğratmamıştır. Misyona ciddi bir

---

938 *BOA*, DH.H. 56/1, 22 Şevval 1327 (6 Kasım 1909), Lef 20.

939 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 95. Maitland Kirwan'ın *The Times*'taki bir makalesinde General Sarrail'in Fransız Yasama Meclisi'ndeki savunmasında Hasbeya'nın Fransız uçakları tarafından bombalanması sırasında Şam'ın Müslüman halkı tarafından verilen desteğin birçok Hristiyan'ın hayatını kurtardığı konusu ön plana çıkarılmıştır. Bu durum belirtildikten sonra Şam'daki Hristiyan halkın kendilerini savunma garantisi veren bazı Müslüman ailelere kesinlikle borçlu olduğu gerçeği Maitland Kirwan tarafından teyit edilmiştir. Ayrıca 1925 isyanının özelliğinin Havran Dürzilerinin Lübnan Dürzilerini kendilerine katılmaya ikna etmek için yaptıkları bir girişim olduğuna ancak bunda tamamen başarısız olduklarına değinilmiştir. Makalede başarısızlığın Hristiyanlık etkisine de bağlı olduğu iddia edilmiştir. Bkz. J. D. **Maitland Kirwan**, "Missions in Syria", *The Times*, 30 December 1925, s. 6. 1925 isyanında Hasbeya'da yaşananlar ile ilgili bkz. "Within the Druse Lines Woman Missionary's Experiences", *The Times*, 30 November 1925, s. 14.

940 Bu ayaklanmaların ortaya çıkmasında iki önemli neden söylenebilir. Birincisi İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi-Arap işbirliği sağlayarak burada özerk yönetim kurma tasarısına Arapların göstermiş olduğu tepki ve ikincisi İngiltere'nin bu tasarısına kuvvet kazandıracak şekilde Filistin'deki Yahudi nüfusunun artışı ve buna bağlı olarak ağlama duvarı sorununun 1929 ayaklanmalarını tetiklemesi. (1929 isyanları ve

darbe indiren olaylar içerisinde Tabita'nın da bulunduğu Filistin'deki her misyon okulunu dağıtmıştır[941].

Din Adamlarının Baskıları

İskoç misyoner A. N. Somerville'in İzmir Söke'de 2 Şubat 1885'te çocuklar için düzenlemek istediği toplantı, bu faaliyetleri kıskanan Yunan piskoposu tarafından sabote edilmiştir. Olayın ilginç yanı Yunan çocuklarının katılımını engellemek maksatlı olarak öğretmenlere okul kapıları kapattırılarak çocukları içerde tutmaları emrinin verilmesidir. Aynı piskopos Söke'de yapılan toplantıya katılan kadınlar için üç yıl süreyle hiçbir kutsal ayin ve dinî tören yapılmasına izin vermemiştir[942]. 1895'te ise bir haham çocuklarını Hristiyan okullarına gönderen Yahudileri aforoz etmiştir. *Tabita Misyon Okulu*'nun öğrenci sayısını azaltan bu durumun daha kötüsü 1898'de gerçekleşmiştir. Bu yılda gerçekleşen daha ağır bir aforoz neticesinde bütün Yahudi kızlar okulu terk etmiştir[943].

Farklı Mezheplerin Çıkarttığı Problemler

Cizvitler, Suriye'de Osmanlı Devleti'nin okul açmasını engellemek için her türlü etkiyi kullanmışlardır[944]. Onlar aynı zamanda İngiliz okulları için de problem oluşturmuşlardır. Nitekim Şuveyr'deki (Lübnan) Cizvit okulları *FCS*'nin kız ve erkek okulları için büyük bir problem olduğu gibi başvurularda önemli sayılabilecek dalgalanmaların nedeni sayılmıştır. Cizvitler kurdukları baskı yoluyla Kinshara'daki (Lübnan) İskoç okuluna da zarar vermişlerdir. Halkın isteklerine göre sadece kiracı olduğu bu bölgedeki arazi ve evlerin çoğunun sahipliğini Deir Mar Yuhanna *(St. John Manastırı)* yapmıştır. Cizvitler de bir okul açıp; manastır başkanını, kiracılarının çocuklarını İskoç okulundan alıp Cizvit okuluna göndermelerini söylemesi konusunda ikna etmişlerdir. Bunun üzerine İskoç okulundaki öğrenci sayısı büyük oranda azalmış

---

nedenleri, sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir **Armaoğlu**, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1989, s. 53; Celil **Bozkurt**, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yeri (1929-1939)", *JASSS*, Volume 5, Issue 8, December 2012, s. 268, 269 vd.)

[941] Goodwin, s. 64. (Okulun 1929 sonrası tarihi süreci için bkz. Goodwin, s. 64-87.)

[942] Somerville, s. 57, 58.

[943] Goodwin, s. 52.

[944] *The Daughters of Syria*, s. 298.

böylece okulun kapatılmasının daha iyi olacağına karar verilmiştir. Yine Mutein'deki (Lübnan) İskoç okulunda da sürekli bir Cizvit etkisinin varlığı sorun çıkartan tek şey olmuştur. Ayrıca Maruniler ve Yunan Katolikleri'nin dinî otoritelerinin etkisi ile Mutein'deki okul periyodik olarak boşalmıştır. Değişmez bir şekilde erkekler geri dönse de ilerlemeleri sürekli kesintiye uğratılmıştır [945]. Cizvit Papazları, Cebel-i Lübnan ve Beyrut'ta Maruni ruhbanının fesat çıkarmak amacıyla kurdukları gizli cemiyetlerle de irtibata geçmişlerdir. Dolayısıyla Cizvitler İskoç misyonerleri için olduğundan daha fazla bölge için problem oluşturmuşlardır[946].

Hristiyan kesim tarafından çıkarılan zorluklar farklı cemiyetlerin faaliyetlerine de set çekmiştir. Roman Katolik papazları *BSM*'nin çalışmalarına karşı koymuş, çocukların okullardan alınmasında rol oynamışlardır[947]. Dinî toplulukların kız öğrencilerin Hristiyan bir okuldan aldırılması için yaptıkları baskılar *Tabita Misyon Okulu*'ndaki öğrenci sayısının istikrarsızlığına neden olmuştur[948].

Diğer Zorluklar

James Henderson *"Some of Our Stations"* başlığı altında *FCS*'nin İstanbul çalışmaları hakkındaki yazısında[949] İstanbul'da Yahudiler arasında gerçekleştirilen misyon çalışmalarında karşılaşılan farklı zorluklara şu cümlelerle değinmiştir:

> "Yahudiler arasında misyon çalışmaları zor. Türkiye'de misyon çalışmaları zor. Yahudiler arasında misyon çalışmaları Türkiye'deki çalışmalarla birleşirse iki kat zorluktur. İstanbul misyonumuz bütün bunlarla mücadele etmek zorundadır. Yahudilerin çoğu Hristiyanlık hakkında bilgisiz…"[950].

Henderson, İstanbul'da eğitim açısından karşılaşılan önemli bir sıkıntıyı ise şu şekilde dile getirmiştir:

> "Galata okulumuzda dil Almanca. Bu öğretmenlerimizin çoğunu Almanca konuşulan topraklardan getirmemiz anlamına gelmektedir. Fakat kariyerlerini

945 *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 16, 17.
946 *BOA*, Y.EE. 110/6, 17 Zilkade 1308 (24 Haziran 1891). (Maruniler'in bu faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. aynı belge.)
947 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 24.
948 Goodwin, s. 39.
949 *The FCS Monthly*, January 1, 1897, s. 1-4.
950 *The FCS Monthly*, January 1, 1897, s. 3.

> Almanya'da feda etmiş genç Alman asistanları, onlara hiçbir kariyer teklif edemeyeceğimiz İstanbul'a getirmek bir zorluktur…"[951].

Henderson, İngiliz okullarıyla yarışan ve daha büyük kaynaklara sahip olan Yahudi çocuklarına yönelik okulların artışını karşılaşılan en büyük zorluk olarak nitelendirmiştir. Henderson misyonerler açısından olumlu gelişmelerden de bahsetmiştir. Okulların ve tıbbi çalışmaların etkisinin Galata'da güçlü bir şekilde hissedilmesi, çoğu ailenin misyona sıcak bakmaya başlaması, çocuklarını Yahudi okulları yerine misyonerlerin okullarına göndermeleri ve hastalık durumlarında misyoner doktorlara danışmayı tercih etmeleri bunların başlıcalarıdır[952]. Misyonerlerin kişisel ve kurumsal anlamda karşılaştıkları bu problemler onların Osmanlı toplumu üzerinde devam edegelen etkilerini ortadan kaldırmamış, yavaşlatmış belki yön değiştirtmiştir.

2.5. Okulların Etkileri

Okulların Osmanlı Devleti ve toplumu üzerindeki etkilerini değerlendirirken taraflar farklı bakış açıları kullanmışlardır. Değerlendirmelerde Osmanlı Devleti lehindeki söylemlerde devletin uğradığı, uğrayabileceği zararlar ve toplumda meydana gelen gelebilecek olan yozlaşma referans alınmıştır. Misyonerlerin bakış açısında ise genel anlamda verilen eğitim neticesinde oluşan pozitif değişim dillendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'ne verilen zararları ve oluşabilecek olumsuz sonuçları dile getiren belgelerden birisi Nablus Mutasarrıflığı'ndan Beyrut vilayeti Vekâleti'ne gizli kaydıyla yazılan layihadır. Kıyafet değiştirerek Nablus'a gelen Kudüs Rum Patriği özel olarak Mutasarrıf Fethi Bey'in evini ziyaret etmiştir. Patrik Efendi, Kudüs ve çevresinde yaşanan nazik durumun ortaya çıkardığı problemleri anlatmıştır. Layihada belirtilenlere göre Kudüs'ün asıl ahalisi genel itibariyle mülk ve arazilerini kaybetmiş bunlar da ecnebilere ve Yahudilere intikal eylemiştir. Ayrıca Osmanlıca'nın yok hükmünde kaldığı hatta zamanla Arapça'nın da ortadan kalkacağı düşüncesi de dile getirilmiştir. Patriğe göre Müslüman nüfus da aşırı derecede azalmıştır. Rumlar devletin sadık

---

[951] *The FCS Monthly*, January 1, 1897, s. 3.
[952] *The FCS Monthly*, January 1, 1897, s. 3.

tebaaları olduklarından, Patrik meşrutiyet hükümetinin bu civarda şan, şeref ve nüfuz sahibi olması taraftarlığını da dile getirmiştir. Patrik Efendi'yi bu sözleri söylemeye zorlayan sebeplerin en önemlisi Protestan, Katolik ve Latinlerin faaliyetleri ile Ortodoks Kilisesi'ne karşı başarılarıdır. Misyonerler hastanelere müracaat eden çaresizlerin düştükleri maddi ve manevi zayıflıklarından faydalanmışlardır. Hatta misyonerler gizli emellerini gerçekleştirme gayretiyle okullara başlayan İslam çocuklarının, kalplerinin kazanılmasına gayrette kusur etmemişlerdir[953].

Adana vilayetinden gönderilen 26 Ağustos 1882 tarihli şifre telgrafnamede ise misyonerlerin açtıkları okullar vasıtasıyla kalplerini kazandıkları çocuklara telkinlerde bulunacakları dile getirilmiştir[954]. Buna bağlı olarak da çocukların terbiye ve ahlaklarının bozulacağı, millî ahlakın zarara uğrayacağı endişesi ise geleceğe dönük sakıncalar arasında sayılmıştır[955].

Bu okulların zararlı etkileri gazete yazılarında da gündeme getirilmiştir. Örneğin Ahmet Şerif, yabancı okulların Osmanlı toplumu üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkileri şu cümlelerle açıklamıştır[956]:

> "O müessesatın yalnız maddiyatı ve dimağları değil yavaş yavaş maneviyatları ve ruhları da kabza-i teshir ve tahakkümlerine aldıklarını görüyorsunuz. O merakizin ağuşuna çıktıkları zaten bir terbiye-i aile ve milliyeden mahrum Osmanlı yavrularında, gençlerindeki esasatla Osmanlı hissiyatını da kemirdiklerini, hissettiklerini hissediyorsunuz…"

Şerif, Beyrut'taki Amerikan Protestan müessesi *"El Medresetü'l-Külliyetü'l-Suriyetü'l-İnciliyye"* şahsında misyoner kurumlarını ve etkilerini şöyle tanımlamıştır:

> "Misyonerlerle ve mektebin muallimleri ile görüşünüz. Ağızlarından bal akar. İnsaniyetten geri kalmış yerleri temdin ve nur-i irfanla tezyinden başka şeylerden bahsetmezler. Siyasiyat, o hiç kabil mi? Bunu düşünmezler bile. Lakin akvâl ile ef'âlde ne kadar mübayenet vardır. Bunlar esasında bizim Osmanlılığımıza, İslamlığımıza düşmandır. Hep onun aleyhinde çalışıyorlar.

---

953 *BOA*, DH.İD. 34/18, 16 Cemaziyelevvel 1329 (15 Mayıs 1911), Lef ½.
954 *BOA*, MF.MKT. 77/61, 4 Zilhicce 1299 (17 Ekim 1882). Belgenin bir kısmı zarar görmüş olduğundan İngiliz okulu ile ilgili kısmı okunamamıştır.
955 *BOA*, ŞD. 2537/16, 5 Kanun-i sani 1303 (17 Ocak 1888).
956 **Ahmet Şerif**, "Beyrut'ta Maarif-i Ecnebiyye", Tanin, 28 Nisan 1911, No.: 953, s. 1.

> O dimağlar buralarda işba' (doyurma) edilmiş, o ruhlar buralarda değiştirilmiş ve bir topun ağzından çıkan tahrip daneleri gibi Osmanlılık bünye-i umumiyyesine fırlatılmıştır".

1912 yılında ise Lazkiye Rum Metropoliti ve Ermeni Murahhası misyonerlerin Halep'teki faaliyetleri neticesinde masum, çaresiz vatan evlatlarının yabancı eğitim ve terbiyesi ile vatana olan muhabbetlerinin zehirlendiğini ifade etmiştir[957].

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Fazıl Edip Şeyh Ahmet Tabare Efendi, Beyrut'ta Şems Cemiyyet-i Hayriyyesi'nde verdiği nutkunda dimağların yabancı eliyle doyurulmasında önemli bir etkiye değinilmiştir. O da yabancılara karşı toplumda bir sevgi oluşması ve bunun da eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleşmesidir. Tabare Efendi düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

> "Ecanibin memleketimizde mekatib küşadıyla neşr-i uluma ihtimamlarına nazar-ı husumetle bakmak, ilme ilan-ı adavet etmek demektir. Çünkü bunlar tamim-i maarif ediyorlar; başka bir şey yapmıyorlar. Fakat bunun bize nisbeten bazı mertebe zarar vermesi tedrisat-ı iptidaiyye, rüşdiye ve idadiyenin bizim tarafımızdan terbiye-i Osmaniyye altında olmamasındandır. Yani biz kendi kendimizi sevmeyi, yekdiğerimize hürmet etmeyi öğrenmeden ecnebilere muhabbet terbiyesiyle çocuklarımıza göz açtırıyoruz. Biz evet ecanibi de seveceğiz zira dünyada saadet-i beşer muhabbetle kaimdir, ancak bu muhabbet evvelen kendini sonra akrabasını, vatandaşlarını; hülasa bil umum vatanını badehu yabancılara olmakla meşruttur. Bu tertibe riayet usulünün talimi vazifesi ise bize teveccüh eder" [958].

Tabare Efendi'nin misyonerlerin eğitim kurumlarına bakış açısı hayli ilginçtir. Bunların eğitimi yaygınlaştırdığı görüşündedir. Bir noktaya kadar kabul edilebilir bir gerçektir. Fakat bu kurumların başka bir şey yapmadıkları yönündeki görüşü birçok belgeyle hatta misyonerlerin kendi arşiv bilgi ve belgeleriyle yalanlanmış bir husustur. Misyonerlerin faaliyetlerinin devlete zarar vermesi, değişik derecedeki okullarda eğitimin devlet eliyle yapılamamasına bağlaması o günün şartlarında yaşanan doğal bir gerçek olmalıdır.

---

[957] *BOA*, DH.İD. 117/72 - TTK F/0510, 25 Mayıs 1328 (7 Haziran 1912).
[958] **A. Sünni**, "Saadet-i Vatan Uğrunda", *Beyrut Vilayet Gazetesi*, 15 Safer 1330 (4 Şubat 1912), No.: 1160, s. 1.

Misyoner okulları ile rekabet etme düşüncesinin *Özel İslam Mektepleri*'nin de doğuşunda bir etken olması, misyonerlerin Osmanlı eğitim sistemine dolaylı yoldan olumlu bir etkisi olarak nitelendirilebilir[959]. Özellikle Suriye'nin her tarafında Müslüman okullarının açılmaya başlamasını da bir Müslüman gazetesi gündemine taşımıştır. Gazetede, Müslümanların dolaylı olarak okullar açmalarına sebep oldukları için Suriye'nin misyonerlere derinden borçlu olduğu ifade edilmiştir[960].

Osmanlı resmî vesikalarına göre misyoner okulları devlete önemli iktisadi zararlar da vermiştir. İngilizler çeşitli vergilerin verilmediği gayr-i menkulleri uzun yıllar ellerinde tutarak memleketin servetini hapsettikleri gibi hazinenin faydalanmasının da önüne geçmişlerdir[961]. Okulların inşaati için gerekli malzemelerin gümrük vergisinden muaf tutulması da devletin hazinesine girecek gelirin azalmasına neden olmuştur[962]. Ayrıca bu tür müesseselerin ek oda, bina vs. yapılarak genişletilmesi çalışmalarının hazine menfaatlerinin korunması için vergi ile mükellef tutulmaları gerektiği savunulmuştur. Mesela Evangelik Rum Mektebi'nin genişletilmesi talebine karşılık vergi mükellefiyetinin gerekliliği, Beyrut'ta Amerikalılara ait Medrese-i Külliye ile Ramallah'taki Amerika müesseseleri hakkında verilen karar ile desteklenmiştir[963].

Misyoner gruplarının İzmir'de yoğunlaşmaları sosyal dokuyu önemli ölçüde etkilemiştir. 1817'de İzmir'e gelen Kont Louis-Auguste Forbin *"Misyonerlerimizin burada içinde bulundukları rahat ortam İzmirli Türklerin hoşgörüsünün eseridir"* ifadesini kullanmıştır. Bununla beraber Osmanlı toplumunun barış içinde yaşama alışkanlığını misyonerlerin çalışmalarına bağlayanlar da olmuştur. Mesela Seyyah Ernst

---

[959] Kurt, s. 237.
[960] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 44, 45.
[961] *BOA,* ŞD. 2801/5, 6 Mart 1327 (19 Mart 1911), Lef 6/1.
[962] *BOA,* ŞD. 2786/68, 27 Mayıs 1325 (9 Haziran 1909), Lef 7; *BOA,* DH.MUİ. 71/7, 22 Safer 1328 (5 Mart 1910), Lef 1/1, 2; *BOA,* MF.MKT. 1181/86, 1 Zilkade 1330 (12 Ekim 1912); *BOA*, DH.MUİ. 11-2 /7, 27 Şaban 1327 (13 Eylül 1909), Lef 2; *BOA*, ŞD. 2802/24, İngiltere Sefareti'nin 6 Mayıs 1911 tarihli yazısı, Lef 17; *BOA*, DH. İD. 123/4 - TTK F/0519, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911); *BOA*, *Kilise Defteri*, No.: 6, No.: 2281-4190, s. 29, 20 Zilhicce 1329 (12 Aralık 1911); *BOA,* Y.EE.KP. 26/2558, 8 Teşrin-i evvel 1321 (21 Ekim 1905), Lef 1, 2; *BOA*, HR.HMŞ.İŞO. 89/18, 31 Mart 1327 (13 Nisan 1911), Lef 1; *BOA*, ŞD. 1447/28, 25 Cemaziyelevvel 1334 (30 Mart 1916), Lef 11.
[963] *BOA*, ŞD. 1447/28, 5 Recep 1339 (15 Mart 1921), Lef 3, 27/1.

Christoph Döbel 1832-1833'te bu milletlerin burada bir arada yaşamasında İngiliz misyonerlerin katkısının çok büyük olduğundan bahsetmiştir[964].

İngiliz misyonerler İzmir'de Yahudi toplumuna yönelik çalışmalara önem vermiştir. *BFBS*'nin Yahudilerin isteklerini anlamak için dinini değiştiren genç bir Yahudi Joseph Biton'un kullanılması da önemli bir noktadır. İbranice'yi bilen ve Yahudi aklına Hristiyanlığı sunmanın en iyi metotlarını tecrübeleriyle öğrenen Joseph Biton'un görevlendirilmesi[965] bu nüfus üzerindeki etki alanını artırma amacının bir göstergesi olmuştur. Seyyar kitapçıların faaliyetleri de *BFBS*'nin nüfuz sahasını genişletmesi açısından kaydadeğer bir etki meydana getirmiştir.

BFBS'nin 1892 yılına ait raporunda:

> "…Farklı ve daha kısıtlı alanlarda olmasına rağmen *Church of Scotland*'a ait Yahudi okullarının dahi hem Yahudiler üzerinde hem de toplumun büyük çoğunluğu üzerinde yararlı etki ortaya koyacağından şüphemiz yoktur…"[966].

Misyonerler Yahudilerin yanısıra kızların Hristiyan eğitimini alması için de özel çaba sarfetmişlerdir[967]. Bu amaca yönelik açılan okullarda binlerce öğrenci Hristiyan eğitim sistemiyle yetiştirilmiştir. Örneğin *BSM*'de 54 yılda ortalama 6 yaşındaki 4 bin çocuk, hayatlarının en hassas dönemlerini Hristiyan etkisi altında geçirmiştir. 500'ün üzerinde kız öğretmen kendilerine öğretilenleri başkalarına öğretmek için *Training Institution*'dan ayrılmıştır[968].

Okuyan ya da mezun olan kızların hayatlarında meydana gelen değişimler ile ilgili gözlemler ise gerek veliler gerek misyonerler tarafından değişik vesilelerle dile getirilmiştir. Şam, Babü'l-Musalla Dürzileri 23 Eylül 1869'da Mrs. Thompson'a yazdıkları dilekçede açılan okullar sayesinde kızların okuma-yazmayı, dikişi,

---

[964] Pınar, s. 117, 135. Beytüllahim'de bulunan bir okulda *"Musevi çocukların Müslüman çocuklarla yan yana oturup Hristiyan bir öğretmenden Hz. İsa hakkında ders almaları"* misyonerlerin etkisine bağlanmıştır. Bkz. Mortimer, s. 12.
[965] *The Eighty-Third Report of the BFBS*, Printed by Spottiswoode & Co., London 1887, s. 154.
[966] *The Eighty-Nineth Report of the BFBS*, Printed by Richard Clay & Sons, Limited, London & Bungay, 1893, s. 136.
[967] Gilkes, Hodgkin, *Report … (March-April 1911)*, s. 39.
[968] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 60.

medenileşmeyi öğrendiklerinden bahsedilerek yapılan işler takdir edilmiştir[969]. Mr. Schauffler İtalyan Yahudiler için Galata'da açılan İngiliz Kız Okulu'nun öğrenciler üzerindeki etkilerini *"…Çocuklarda dikkate değer bir değişim vardı, sadece bilgilerinde değil; terbiyelerinde, görünüşlerinde, alışkanlıklarında…"*[970] ifadeleriyle anlatmıştır. Hasköy'de İspanyol Yahudiler için açılan okulun öğrencilerinin dış görünüşünde çok belirgin ve dikkat çekici değişiklikler olduğu raporlara yansımıştır. Temiz giyinmenin yanı sıra özellikle kızların bağımlı olduğu küfürlerin uygunsuzluğunu öğrenmeleri bu olumlu değişiklikler arasında sayılmıştır[971].

Misyoner Miss Wilson, Ras el Metn köyü okulunun kız öğrencilerindeki muazzam değişiklik ve gelişmeler karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Kız öğrenciler eski mavi elbiseler yerine modaya uygun okulda yapılan kıyafetleri giymişlerdir. Dürzi kızların artık yüzlerini sadece gözlerini gösteren peçelerinde saklamamalarını harika bir değişim olarak nitelemiştir[972]. Ayrıca İncil bilgisinin öğrencilerin gelişme gösterdiği noktalardan biri olduğu ve bütün bunların aileler tarafından fark edildiği de bu değişim içerisinde sıralanmıştır[973].

Ras al Metn'deki değişim her ne kadar Miss Wilson'ın hoşuna gitmiş olsa da olaya bir de farklı açıdan yaklaşarak şunları yazmıştır:

> "Buradaki insanlar ne barbar ne de din karşıtı, fakat onların hayatları bizim medenileştirme ideallerimizden tamamen farklı. Onlar -doğulular- terbiyeli, nazik, saf ve zekiler de fakat biraz duygusal ve vicdanlılar…"[974].

İngiliz okullarından mezun olan ve Müslüman erkeklerle evlenen misyonun Müslüman öğrencileri ne boşanmayı ne de hareme ikinci bir eş olarak girmeyi kabul etmişlerdir[975]. Bu durum Suriye'de Müslüman evlerinde artarak tanıtılan İncil öğretiminin etkisi olarak

---

[969] *The Daughters of Syria*, s. 326, 327.
[970] *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. I., June, 1851, s. 391.
[971] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, 1856, s. 10.
[972] *The FCS Monthly Record*, No. 169, August 1, 1876, s. 200.
[973] *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, 1856, s. 10; *The FCS Monthly Record*, No. 169, August 1, 1876, s. 200.
[974] *The FCS Monthly Record*, No. 169, August 1, 1876, s. 200.
[975] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 32. İngiliz Sömürge Bakanlığı'nın İslam'ı yıkma planlarının içerisinde çok eşliliğin önüne geçilmesinin de yer aldığı düşünülürse, bu hedefin burada uygulamaya konulduğu ve meyvelerinin alınmaya başlandığı söylenebilir. Bu hedefin yer aldığı madde için bkz. *Mr. Hempher'in Misyonerlik Faaliyetleri*, s. 20.

yorumlanmıştır. Misyonun amaçlarından birisi olarak *"Suriyeli kadınların sosyal gelişimi"*nin elde edildiği düşüncesi de bir önceki yorumun yanında yerini almıştır[976].

Bu eğitim sisteminde yer alan her öğrenci durumuna göre okulların etkilerine açık hale gelmiştir. Âmâ öğrenciler de bu kapsamda yer almıştır. *BSM'*nin Beyrut'ta âmâ kızlar için açtığı sınıfın çalışanlarından birisi bu öğrencilerin okula ilk geldiklerindeki durumlarını ve verilen eğitim neticesinde meydana gelen değişimin ayrıntılarını aşağıdaki cümlelerle özetlemiştir:

> "Bu çocuklar bize ilk geldiğinde donuk ve cansız bir ruh hali içerisindeydiler. Zihinleri uykudaydı ve bir deri bir kemik olan yüzleri büyümesi engellenmiş bodur canlılara aitmiş gibi görünüyordu. Zavallı küçük şeyler! Nezaketten uzak ve ihmal edilmeye alışmış bir halleri vardı…"
>
> "Bitkin yüzlerin üzerine bir ışık çalınmaya başlıyor. Okuyan parmaklar yeni keşfedilmiş gücün, aklın ve belleğin bilinciyle kabartma yazı üzerinde şevkle hareket ediyor, el ele, ilgi ve harekete uyanıyor. Mahzun yüzler ilk defa gülümsemeye başladığında ne kadar da seviniyoruz. Nezaket korkuyu kısa zamanda defediyor, yeni gelen çekingen ve ürkek kişi, grubun en neşelisi haline geliyor. Okumayı, zihinsel aritmetiği, kabartmalı bir harita ile coğrafyayı, şarkı söylemeyi, matkapla delmeyi, tığ işlemeyi ve Lübnan hasır işini öğreniyorlar. Yaptıkları sepetler, örtüler ve diğerleri için hazır satış imkânı var. *BSM* okullarının tümünde olduğu gibi, İncil en büyük kitapları. Böylece, günışığı, Suriye'deki âmâların karanlık hayatlarına sızıyor"[977].

Yukarıda belirtilen etkiler yanında İngiliz okullarının sosyal hayatın çok farklı alanlarında etkilerinin de olduğu görülmektedir. Örneğin Lübnan Dürzileri cenaze törenlerinde söyledikleri *vahşi ve berbat* şarkıların yerine *"Kudüs benim mutlu vatanım"*ı söylemeye başlamışlardır[978].

Futbol ve kriketi Filistin'e tanıtan İngiliz okullarının en çok ses getiren etkilerinden birinin futbol olduğu iddia edilmiştir[979]. Değişik spor dallarına müfredatlarda yer verilmesi ile okullara olan ilgi ve neticede de öğrenci sayıları artırılmıştır. Misyonerler

---

[976] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 32.
[977] *One Hundred Syrian Pictures…*
[978] *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14.
[979] *MECA*, GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s.3.

ile halkın kaynaşmasını sağladığı gibi boş zamanların değerlendirildiği aktiviteler arasında sayılmıştır. Ayrıca spor Batı kültürünün aktarılmasında misyoner faaliyetlerine katkı da sağlamıştır. Bu tür faaliyetlerin yapılacağı mekânların oluşturulması, kullanılacak malzemeler, misyonerlerin giderleri vb. tüm harcamalar ise arkasında güçlü ve sürekli bir gelir kaynağını gerekli kılmıştır.

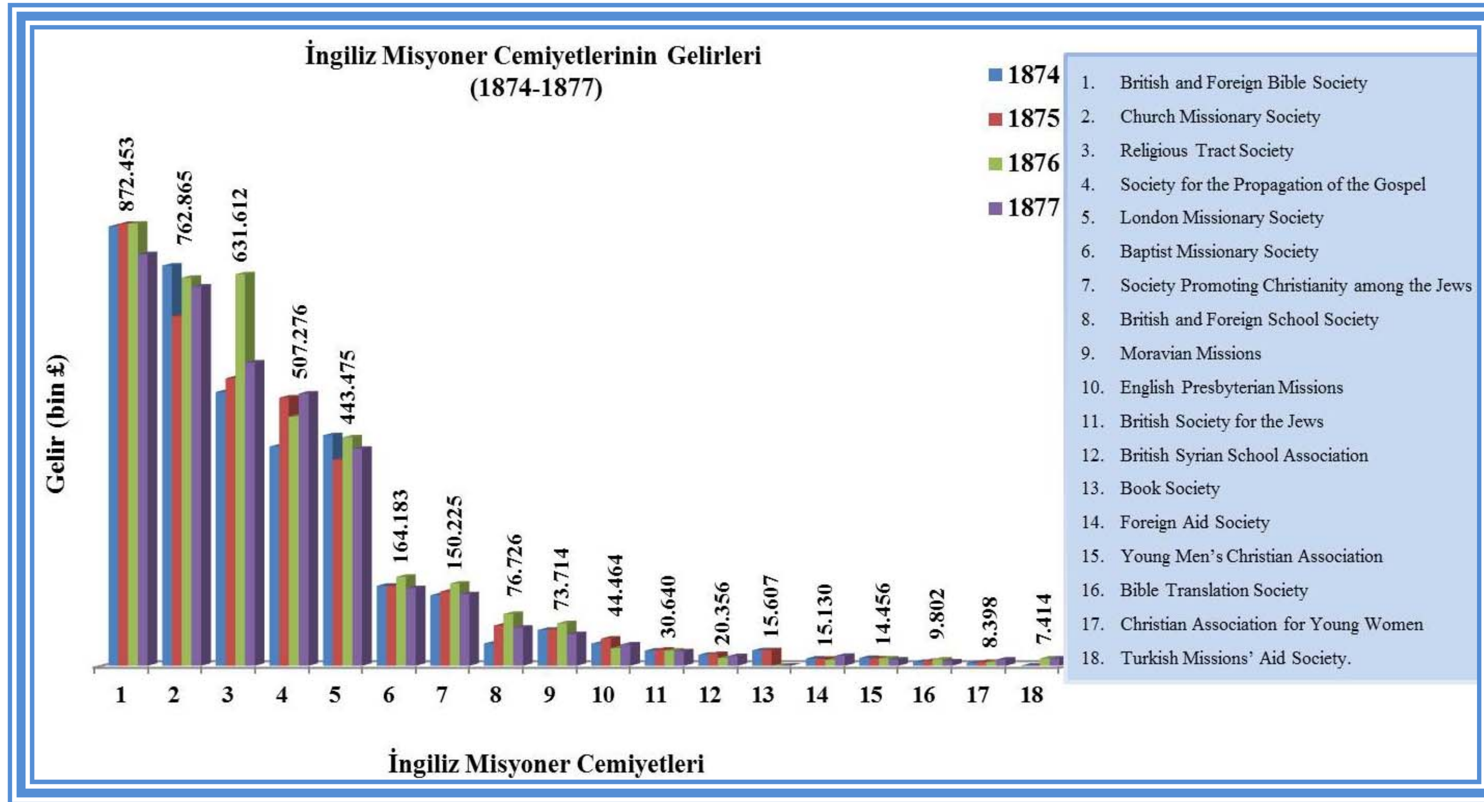
III. BÖLÜM
OKULLARIN MALİ KAYNAKLARI

Osmanlı memleketlerinde misyonerler tarafından yürütülen eğitim çalışmalarının sürekliliğinde ve başarılar elde etmelerinde zengin mali kaynaklara sahip olmaları önemli bir rol oynamıştır. Okulların bulunduğu bölgeler, öğrenci sayıları ve bunlara sunulan imkânlar güçlü bir mali kaynağın varlığını gerekli kılmıştır. Öğrencilerden alınan ücretlerle bu derece kapsamlı faaliyetlerin yürütülmesi mümkün değildi. Bu konuda okulların kurucularına ve yöneticilerine en güçlü desteği okulların bağlı olduğu misyoner cemiyetleri ile bu cemiyetlerle irtibatı bulunan kurum ve kişiler sağlamıştır.

3.1. İngiliz Misyoner Cemiyetlerinin Mali Yardımları

Misyoner cemiyetlerinin, faaliyetleri için yüksek meblağlara ulaşan gelirlere sahip oldukları görülmektedir. Bir örnek olması açısından *The Missionary Herald* tarafından tespit edilen on sekiz İngiliz misyoner cemiyetinin 1874-1877 yıllarına ait sterlin değerinden gelirleri *Resim 46*'da verilmiştir[980]:

[980] İngiliz misyoner cemiyetlerinin gelirleri ile ilgili ayrıca bkz. *Tablo 49.*

Resim 46: İngiliz Misyoner Cemiyetlerinin £ Değerinden Toplam Gelirleri (1874-1877)

Kaynak: Missionary Herald, İngiliz misyoner cemiyetlerinin 1874-1875 ve 1876-1877 yıllarına ait gelirleri ile ilgili istatistiki bilgiyi Evangelical Christendom'dan aktarmıştır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. XII., December 1875, s. 391; *The Missionary Herald*, Vol. LXXIII, No. IX., September 1877, s. 290, 291.

Resim 46'ya bakıldığında cemiyetlerin dört yıl toplamında 872,453 £ ile *BFBS*'nin en yüksek gelire sahip olduğu; 7,414 £ ile *TMAS*'ın en düşük gelir sahibi cemiyet olduğu görülmektedir. *The Missionary Herald* verilerine göre tabloda yer alan on sekiz cemiyet de dâhil 52 İngiliz misyoner cemiyetinin 1874'teki toplam geliri 1,625,530 £; 1875 geliri ise 1,609,897 £'tur[981]. Yine aynı kaynağın başka bir sayısında ise 56 cemiyetin 1876 yılına ait gelirler toplamının 1,634,233 £; 1877 yılına ait toplamın ise 1,636,236 £ olduğu belirtilmiştir[982]. *Tablo 49'*da ise cemiyetlerin gelirleri ilgili daha ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

981 *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. XII., December 1875, s. 391.
982 *The Missionary Herald*, Vol. LXXIII, No. IX., September 1877, s. 290, 291.

Tablo 49: İngiliz Misyoner Cemiyetlerinin Gelirleri (1910)

Cemiyetin İsmi	Gelirin Kaynağı-Yapılan Harcama	Toplam Gelir (£)
Jessie Taylor Müslüman ve Dürzi Kızlar Anıt Okulu'nu Destekleme Cemiyeti [Association for the Support of the Jessie Taylor Memorial School for Moslem and Deruse Girls (1868)]	-	590
Yabancı Topraklarda İncili Yayma Cemiyeti [Society for the Propagation of the Gospel in the Foreign Parts (1701)]	Cemiyetin genel fonu 129,478 £; özel fonları 75,188 £.	204,666
Afrika ve Doğu için Kilise Misyoner Cemiyeti [Church Missionary Society for Africa and the East (1799)]	İngiltere'den 388,284 £ ve misyonlardan alınan 4,011 £.	392,295
Afrika ve Doğu için Kilise Misyoner Cemiyeti'nin Yardımcı Sağlık Misyonu [Medical Mission Auxiliary of the Church Missionary Society for Africa and the East (1891)]	-	36,201
Dürziler için Baklin Sağlık Hizmetleri Misyonu [Baakleen Medical Mission to the Druses (1865)]	-	584
Kudüs ve Doğu Misyonu Fonu [Jerusalem and the East Mission Fund (1888)]	İngiltere'den 5,877 £ ve ek olarak misyondaki okul ücretleri de dâhil toplanan yaklaşık 4.600 £.	10,477
Filistin Köy Misyonu [Palestine Village Mission (1895)]	İngiltere.	200
Dostların Yabancı Misyon Birliği [Friends' Foreign Mission Association (1866)]	İngiltere'den 28,194 £ (1,635 £ İrlanda'dan), yabancı kaynaklı 4,159 £. Bu paralar faaliyet gösterilen coğrafyadan gelen paraları, genel bağışları, okul ücretlerini vs.yi içermektedir.	32,353
Misyoner Yardımcıları Birliği [Missionary Helpers' Union (1883)]	-	764
Dostların Ermenistan Misyonu Komitesi [Friends' Armenian Mission Committee (1882)]	İngiltere'den 731 £; yabancı kaynaklı 29 £; endüstriyel çalışmaların kârlarından300 £.	1060
İngiliz ve Yabancı İncil Cemiyeti [British and Foreign Bible Society (1804)]	İncil, Ahitler vs.nin satışından elde edilen 93,727 £ toplam gelirden 75,500 £ Hristiyan olmayanlar arasındaki çalışmalara gönderilmiştir.	240,106
İngiliz Suriye Misyonu [British Syrian Mission (1860)]	İngiltere kaynaklı 4,18 £, 1,218 £ yabancı kaynaklıdır. Edinburgh'daki *Scottish Auxiliary Committee* bu fonların toplanmasına yardım etmiştir.	5,400
Akıl Hastaları için Lübnan Hastanesi [Lebanon Hospital for the Insane (1896)]	İngiltere'deki Genel Komite'den 867 £, Amerikan Komitesi'nden 280 £, Hollanda'daki komitelerden 28 £ ve hastalar için yapılan ödemelerden gelen 1,125 £ gelirler toplamını oluşturmuştur.	2,456
Kilise Misyonu [General Mission (1897)]	İngiltere kaynaklı 2,089 £ ile okul ücretleri ve satışlar vs. den gelen £762 oluşturmuştur.	2,851
Nil Misyon Matbaası [Nile Mission Press (1905)]	İngiltere kaynaklı 900 £, yabancı alanlardan 887 £.	1,787
Anglikan ve Yabancı Kilise Cemiyeti [Anglican and Foreign Church Society (1904)]	-	287
Dünya Genç Hristiyan Kadınlar Birliği [World's Young Women's Christian Association (1894)]	Misyon alanlarında çalışmak için kullanılan 9,940 £; genel sekreterin turları da dâhil Uluslararası Ofisin bakımı vs. için harcanan fon 2,203 £.	

Ermenistanın Dostları [Friends of Armenia (1897)]	Cemiyet faaliyetlerine başladığında geliri 6,096 .	60,000
İrlanda Protestan Kilisesi Presbiteryen Ruhanî Meclisi Yabancı Misyonu [Foreign Mission of the Reformed Presbyterian Synod of Ireland (1871)]	İskoçya'da bulunan *The Reformed Presbyterian Church*, Suriye'deki bu misyonu destekleyerek İrlanda'daki *Reformed Presbyterian Synod* ile bağlantılı olarak çalışmıştır. Toplam gelirini İngiltere'den 1,285 £, yabancı kaynaklı 71 £ oluşturmuştur.	1,356
İskoçya Protestan Kilisesi Presbiteryen Ruhanî Meclisi Yabancı Misyonu Komitesi [Foreign Mission Committee of the Reformed Presbyterian Church of Scotland (1871)]	-	256
Birleşik Bağımsız İskoç Kilisesi Yabancı Misyon Komitesi [United Free Church of Scotland's Foreign Mission Committe (1900)]	İskoçya kaynaklı 120,761 £, faaliyet alanından 90,342 £.	211,103
Birleşik Bağımsız İskoç Kilisesi Sömürge, Avrupa ve Yahudi Komitesi [Colonial, Continental, and Jewish Committee of the United Free Church of Scotland (1910)]	Colonial Mission'ın 1907 geliri 3,516 £; Continental Committee'nin geliri 3,342 £.	
Londra Yahudiler Arasında Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti (London Society of Promoting Christianity among the Jews)	-	35,460 (1861) 35,480 (1878)
Edinburgh Sağlık Hizmetleri Misyoner Cemiyeti [Edinburgh Medical Missionary Society (1841)]	-	6,832

Kaynak: *World Atlas of Christian Missions*, s. 32-45; *The Missionary Herald*, Vol. LVIII, No. 3., March 1862, s. 95; Vol. LXXIV, No. IX., September 1878, s. 303.

Tablo 49 ve *Resim 46* karşılaştırıldığında iki veride de yer alan bazı cemiyet isimleri görülmektedir. Örneğin *CMS*'nin grafikte yer alan dört yıldaki ortalama geliri 190,716 sterlinden 1910 yılında 392,295 sterline çıkmıştır. Geliri benzer şekilde yükselen bir başka cemiyet ise *SPG*'dir. 1874-1878 arasındaki ortalama geliri 126,819 sterlin iken 1910'da 204,666 sterlin olmuştur. Aynı şekilde grafik ve tablo karşılaştırıldığında *BFBS* ve *BSM*'nin geliri yükselen cemiyetler arasında olduğu görülecektir.

Yukarıdaki kaynaklara ek olarak cemiyetler alternatif gelir kaynakları da bulmuşlardır. *BSM'*nin çalışmaları neticesinde üretilen malzemelerin İngiltere'de satışıyla elde edilen gelirler örnek olarak söylenebilir. Ayrıca 1901'de *The Times*'ta verilen bir ilanla Şam'dan getirilen yerel malların Ladbroke Meydanı'nda satışa çıkarılacağı duyurulmuştur[983]. Böylece faaliyetlerin tanıtımı yapılabildiği gibi sağlanan destek de artırılmıştır.

Kurumlara ait evler ve araziler de kendi gelir kaynakları arasında sayılmıştır[984]. Misyonlar, destekçilerinden gelen aidatlar ve düzenlenen vaazlar sonrası toplanan bağışlarla da kendileri için fon oluşturmayı ihmal etmemişlerdir[985]. Misyonerler gelir sağlayacak alternatif yöntemler de bulmuşlardır. Bu bağlamda misyonerler, bir gazeteye I. Dünya Savaşı'nda Suriye ve Filistin'de Türklerin yıkım yaptığını iddia ederek 100.000 sterline ihtiyaçları olduğu ilanını vermişlerdir. Böylece yayın organlarından yararlanılarak yabancı kamuoyunun yardım hisleri yönlendirilmiştir[986]. Dua ve kutsama hizmeti karşılığı kullanılan kartondan yapılmış şükran kutuları *(thanks boxes)* 1920'li yıllarda *BSM* tarafından sıkça başvurulan farklı bir fon kaynağı olmuştur[987].

Misyoner cemiyetleri için son derece önemli bir finans kaynağı ise yaşlı Avrupalılar'ın vasiyetleridir. Şöyle ki; Rusya, Fransa ve İngiltere'de bulunan bir kısım İncil

---

983 *The Times*, 13 December 1901, s. 7.
984 Rolleston, s. 38.
985 *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 7.
986 "Palestine Relief Fund", The North Western Advocate and the Emu Bay Times (Tas. : 1899 - 1919) 21 Jun 1918: 1. Web. 2 Nov 2013 <http://nla.gov.au/nla.news-article65107383>.
987 Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 74. Aynı yöntem *CMS* tarafından da kullanılmıştır. Misyonerlik amaçları için para toplanmak üzere gönderdiği kutular ve kitaplar, genç yardımcıların çalışmalarının satışlarıyla cemiyet için Mart 1878 sonunda toplam 227,930 dolar kazanç sağlanmıştır. Bkz. *The Missionary Herald*, Vol. LXXV, No. VI., June 1879, s. 204.

cemiyetleri bazı mutaassıp Hristiyanların vefatlarından önce kendilerine vasiyet eyledikleri paraları alarak son derece zengin olmuşlardır. Hükümetleri bunlara görünüşte müdahale etmediği gibi gizlice yardımda dahi bulunmuşlardır[988].

Zamanla cemiyetlerin gelirleri artarak milyonlarca lirayı bulmuştur. Buna bağlı olarak harcamaları da aynı şekilde yükselmiştir. Örneğin 1886 yılında dünyada mevcut 80'in üzerindeki Protestan misyoner cemiyetinin bir yılda harcadığı para 10 milyon dolara yakındır. 30 yıl sonra 150'ye ulaşan Protestan misyoner cemiyetinin harcadığı para miktarı ise 15 milyon dolar civarındadır[989].

Bir örnek olması açısından sunulan *Tablo 50* ve *Tablo 51*'de görüldüğü üzere öğretmenlerin maaşları, okulların giderleri, öğrencilerin harçları, öğrencilerin eğitim, giyecek ve yiyecek gibi giderleri, çalışanların maaşları vs. cemiyetlerin harcama kaleminde yer almıştır.

Tablo 50: Cemiyetlerin Yardım Ettiği Okullar

Desteklenen Okul	Yardım Eden Cemiyet(ler)	Yardım Çeşidi
İspanyol Yahudiler için Balat'ta açılan İngiliz okulu	Ladies' Jewish Association	İğne işi öğretmeninin maaşı
Hasköy Kiremitçi Ahmet Mahallesi İngiliz okulu	LJS	Okulun giderleri
Tabeetha Mission School	London Society, The Society to Promoting Female Education in the East	Yahudi öğrencilerin okul ücretleri, okulun giderleri
St. George's School	J&EM	Öğrencilerin harçları
Gobat Okulları	Jerusalem Diocesan Missionary Fund, LJS	Öğrencilerin eğitimi, giyecek yiyecek yardımı, çalışanların maaşları vs.
Brummana Okulları	FFMA	

Kaynak: *NLS*, DEP 298/251; *LPL (CERC),* MS 2334, s. 164; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 23; *BOA:* ŞD. 2786/68, 27 Mayıs 1325 (9 Haziran 1909), Lef 7; DH.MUİ. 71/7, 22 Safer 1328 (5 Mart 1910), Lef 1/1, 2; Perry, s. 120; Pitman, s. 189, 321 (Appendix); Hodgkin, s. 82; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

[988] *BOA*, İDH. 100258 – *TTK Kütüphanesi* F/0534, 27 Şevval 1309 (25 Mayıs 1892).
[989] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika…,* s. 15.

Tablo 50’deki bilgilerle ilgili bazı ayrıntıların paylaşılması faydalı olacaktır. *Ladies’ Jewish Association’ın* İspanyol Yahudiler için açılan okulun iğne işi öğretmeninin maaşını karşılaması öğretmenin başarılı olma şartına bağlanmıştır[990]. *London Society, Tabita Misyon Okulu* Yahudi öğrencilerinin okul ücretlerini okul var olduğu sürece ödemiştir[991]. Brummana okullarına yardımın sağlanmasında Waldmeier’ın 1874[992] yılında İngiltere’ye ikinci ziyaretinde *Society of Friends*’e *(FFMA)* katılması etkili olmuştur[993]. St. George’s okulunda 1927-1928 eğitim öğretim yılında 200’ün üzerindeki öğrencinin yıllık maliyeti 600 £’tur[994]. Ayrıca *J&EM* eğitim komitesinin verilerine göre St. George’s School’un I. Dünya Savaşı’ndan 1928’e kadarki maliyeti 15.000 £’tur[995].

Piskopos Gobat’ın okullarının finansal kaynağını; tüm Protestan dünyanın yardım ve bağışlarından başka, 1852-53’te Shaftesbury’nin başkanlığında kurulan *Jerusalem Diocesan Missionary Fund* tarafından yapılan düzenli ödemeler oluşturmuştur. O yıl alınan 698 £, takip eden yıl 1474 £’a yükselmiştir[996]. Ayrıca *LJS* din değiştiren ve değiştirmeyen çocukların eğitimi için yıllık olarak 150 £ bağışlamıştır[997]. Gobat okulları için oluşturulan fon kaynağının 1853-1854 dönemine ait giderleri *Tablo 51*’de yer almaktadır.

---

990 *NLS*, DEP 298/251; *FCS* Report on the Conversion of the Jews, May 1853, s. 23.
991 Perry, s. 120.
992 *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 271; Hodgkin, s. 82; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
993 Hodgkin, s. 82; http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.
994 *MECA*, GB165-0161, Box 114, File 6, Palestine and Public Schools (Pamphlet), s. 7.
995 *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM* Committee Agenda July to September 1928.
996 Tibawi, s. 111.
997 Graham, s. 5.

Tablo 51: Gobat Okullarının Giderleri (1853-1854)

Kudüs Piskoposluk Okulu *(Diocesan School)*	Çalışanların maaşları	230 £
	Öğrencilere yiyecek-giyecek	226 £
Nablus Okulu		62 £
Yafa ve Beytüllahim Okulları		61 £
Kadın görevlilerin (*Deaconesses*) maaşları		80 £
Geçici yardım	Yerli Protestanlar	170 £
	Yahudi dönmeler	175 £
Toplam		**1004** £

Kaynak: Tibawi, s. 111.

Tablo 50'de görüldüğü üzere İngiliz misyoner cemiyetleri kurumlara çeşitli giderler adı altında destek vermiştir. Amerikan misyoner cemiyeti de yardımlarıyla İngiliz cemiyetlerine yanında yerini almıştır. *Amerikan Board*'ın İzmir'deki okullarının *BFBS'*ye gösterdiği özel ilgi cemiyetin 1892 yılına ait raporuna yansıtılmıştır[998].

İngiliz cemiyetleri aynı zamanda misyonerlerin bireysel çalışmaları için de maddi kaynak sağlamışlardır. Mesela Canterbury Başpiskoposluğu'nun Nesturiler arasına gönderdiği Papaz George Percy Badger'in masraflarını *Society for the Propagation of the Gospel* ve *Society for Promoting Christian Knowledge* üstlenmiştir[999]. I. Dünya Savaşı yıllarında ise gerek kişilere gerekse kurumlara sağlanan mali kaynak noktasında sıkıntı yaşanmıştır. Bunun üzerine çok daha fazlasına ihtiyaç olduğu gündeme getirilmiştir. Bu dönemde zor durumların üstesinden gelmek amacıyla *"The Syria and Palestine Relief Fund"* Suriye ve Filistin'de çalışan tüm İngiliz misyoner cemiyetlerine kucak açmıştır[1000].

3.2. Okulların Kendi Kaynakları

Okulların aldıkları yıllık kayıt ücretleri öz kaynakları arasında yer almıştır. Bunun yanında kurumların sahip olduğu mülklerden gelen gelirler, müfredatlarına bağlı olarak satılan kitap vesaire de gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Örneğin 1891 itibariyle Mr.

---

[998] *The Eighty-Nineth Report of the BFBS*, Printed by Richard Clay & Sons, Limited, London & Bungay, 1893, s. 136.
[999] Satılmış, s. 656.
[1000] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 69.

Mott'un idare ettiği *British-Syrian Girls' School*'a ait yıllık ücret 220 franktır[1001]. St. George's School'a kabul edilen her erkek öğrencinin bir yıl için ödediği 13 £'un 3£'u okul harcı olarak; kalan10 £ ise yatılı masraflarına kullanılmıştır[1002].

BHS için 1913 yılı boyunca Suriyeli ailelerin ödediği okul ücretleri ve gelen bağışlar 376 sterlinden 1404 sterline yükselmiştir[1003]. İnsanların kıt kanaat geçindiği Ainzahalta Köyü'ndeki *BSM* kız okulu kitap ücretlerinin bir kısmını öğrencilerin ailelerinden almıştır[1004]. İzmir Evangelik Rum Okulu'nda, Helen Okulu iki; Gymnasium için ise dört franklık bir kayıt ücreti haricinde eğitim tamamen ücretsiz verilmiştir[1005].

3.3. İngilizlerin Doğrudan Yaptıkları Yardımlar

3.3.1. Tabita Misyon Okulu'na (Tabeetha Mission School) Yapılan Yardımlar

a) Thomas Cook ve Şirketi

Arnott sürekli artan maliyetleri karşılamak ve öğrencilerin ücretlerini karşılamak için İngiltereli inançlı kişilerin yardımını sağlamıştır[1006]. Tur gruplarının programına Arnott'un okulunu ekleyerek onu destekleyenlerin artmasını sağlayan Thomas Cook gibi ünlü insanların yanında, sıradan insanlar da Tabita'nın destekçisi olmuştur[1007]. Bu sayede Arnott'un açmış olduğu Protestan yatılı okulundaki öğrencilerin çoğu özel bağış alabilmiştir[1008].

Kız öğrencilerden 5-6'sı 1870-1888 süresince *Thomas Cook & Sons'ın* sağladığı yardımlardan faydalanmıştır. 1874'te yeni okul için arsa alımında yardımcı olan

---

[1001] *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22, 15 Eylül 1307 (27 Eylül 1891). Boyacıyan çoğunluğunu Dürzi ve Müslüman kız öğrencilerin oluşturduğu ve yine masrafların İngiltere'den gelen yardımlarla karşılandığı 6 tane daha okul bulunduğunu raporuna yazmıştır. Bkz. *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22.
[1002] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM*… (Pamphlet), s. 9.
[1003] Hodgkin, s. 166.
[1004] *The Daughters of Syria*, s. 230.
[1005] Rolleston, s. 38.
[1006] Goodwin, s. 19; Greenberg, s. 26.
[1007] Marten, Attempting…, s. 109; Marten, "Independent…", s. 108.
[1008] Pitman, s. 227. Burada okul Protestan olarak nitelendirmiştir. Halbuki Pitman'ın aynı eserinin 253. sayfasında "*Arnott bir Presbiteryan olmasına rağmen okulunu mezhepçi yapmamıştır."* ifadesine yer verilmiştir. *The Blue Book of Missions'da* yer alan Tabeetha Mission'ın mezhepsiz olduğu yönündeki beyan ise okulun sadece Protestanlara hitap eden bir kurum olmadığını ispatlamaktadır. (Bkz. *The Blue Book* …, s. 173.)

Thomas Cook'un oğlu John da, Arnott'a ve okuluna olan desteğini esirgememiştir[1009]. Okulun 25. yılı kutlamaları yapılırken Thomas Cook, kızı Annie E Cook anısına Zarufeh isimli okulun öğrencilerinden birisini *jübile kız* olarak seçip onun beş yıl boyunca eğitimini destekleyeceğini belirtmiştir. 1888 Noel'inde kendi icadı olan ve oldukça eşsiz ceviz ağacından çok güzel bir kitaplık ve dolap ve bunları doldurmak için kitaplar bağışlamıştır. Bundan başka her Noel, *Huntley & Palmers*'tan kızlar için bir sandık kek, bisküvi ve kraker göndermiştir[1010]. İddiaya göre 1888'den sonra bir Müslüman kendi portakal bahçesini misyonun mülkleri tarafına genişletme teşebbüsünde bulunmuştur. Thomas, komşunun tecavüzlerini önlemek için okulun yeni sınır duvarının inşasını finanse ederek iki yıl boyunca yardımda bulunmuştur. Thomas Cook'un, *Tabita Misyon Okulu*'na desteği ölüm yılı olan 1892'ye kadar devam etmiştir. 1892 ilkbaharında kızların kullanması için hediye ettiği beş düzine gümüş kaşık Thomas'ın Tabita için son hediyesi olmuştur. *Thomas Cook & Sons* 1918'e kadar Tabita'daki bir kıza yardım etmiştir[1011].

b) İngiliz Hastanesi

1882 yılında Yafa'da kadrosunun *Mildmay Mission*[1012] tarafından finanse edildiği okul ile işbirliği içinde olan küçük bir hastane kurulmuştur[1013]. 18 yataklık bu hastane[1014]

[1009] Goodwin, s. 26, 47.
[1010] *Huntley & Palmers* İngiltere'de 1822 yılında küçük bir fırınla başlamış, 1846'da büyük bir fabrikaya dönüşmüş ve 1900'de 5000 işçisi ile dünyanın en büyük bisküvi üreticisi olmuştur. Meşhur bisküvi markasının ortaklarından olan Joseph Huntley'in *Society of Friends (Quakers)*'in üyelerinden olması burada değinilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır. Bkz. http://www.huntleyandpalmers.org.uk/ixbin/hixclient.exe?a=file&p=huntley&f=huntley.htm 12/12/2012 11:00)
[1011] Goodwin, s. 46, 47.
[1012] Mildmay Mission 1876 yılında Londra'da Mr. John Wilkinson tarafından kurulmuştur. (Bkz. Samuel Hinds **Wilkinson**, *The Life of John Wilkinson*, Morgan & Scott Ltd., London 1908, s. 121. John Wilkinson'ın oğlu tarafından yazılan eserde bu Yahudi misyonerin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.) Misyonun 1887 yılı çalışmalarının kaleme alındığı raporda Mildmay Mission'ın Hedefleri olarak şu maddeler sıralanmıştır: 1- Genel misyon çalışmaları, 2- Tıbbi misyon çalışmaları, 3- Özellikle hasta ve yaşlı fakirler (dinini değiştiren ve değiştirmeyen), 4- İyileşmekte olan hastalar için ev, 5- Fakir çocuklar için okul ve yuva, 6- Tüm dünyaya İbranice Yeni Ahit'in dağıtılması, 7- Mr. Wilkinson'ın kişisel kullanımı. (Bkz. *Mildmay Mission to the Jews, a Summary of the Lord's Work (1887)*, Mildmay Mission to the Jews Printing Office, London 1888, s. 1.)
[1013] Marten, Attempting…, s. 109.
[1014] Başka bir kaynağa göre hastane 10 yataklıdır. (Bkz. Pitman, s. 322). 1903 yılında tanınması istenilen İngiliz müesseseleri arasında Yafa'ya bağlı Lide'nin, Haretü'l-cami Mahallesinde'ki Darü't-tedavi'nin

Miss Beatrice Mangan önderliğinde sağlık alanındaki çalışmalarıyla misyonerliğe hizmet etmiştir. Hastane ile okul arasında nasıl bir bağlantı vardı? Öncelikli olarak Miss Mangan'ın 1885'te ölümünden sonra onun yerine hastaneyi yöneten Miss Contance Newton, Arnott ile yakın bir meslektaş ve arkadaş olmuştur. Miss Newton 1908'de öldüğünde Tabita için 200 £ miras bırakmıştır. Contance'ın ölümünden sonra ise hastane ile bağlantısı olan kardeşi Edith, Tabita'da bir kıza sponsor olmaya devam etmiştir[1015].

Hastane ve *Tabita Misyon Okulu* arasında devam edegelen diğer bağlantı ise şöyledir: Kızlar okulda tedavi edilemeyecek derecede hasta olduklarında sıkça hastane tarafından kabul edilmişlerdir. Bazen de aileleri hastanede ölen yetimler için okul, bir yuva görevini üstlenmiştir. Ayrıca Noel'de Tabita'nın kadrosu ve öğrencileri Noel arifesini hastanede geçirmek üzere davet edilmişlerdir. İki kurum arasındaki sosyal ilişkiler kuvvetli olduğu gibi sıkıntılı zamanlarda birbirlerine destek de vermişlerdir[1016].

c) Diğer Yardımlar

Büyük Britanya'nın Edinburgh, Glasgow, Sothsea ve Dover gibi önemli şehirlerindeki kadınlar kızlar için giysiler yaparak okula yardım etmişlerdir. Thomas Cook gibi okuldaki kız öğrencilere sponsor olanlar arasında Baron Herr von Ustinoff da vardır. 1876'da *CMS* tarafından Yafa'daki istasyona atanan J. R. Langley Hall ve eşi de *Tabita Misyon Okulu*'nun destekçisi olmuştur. Okulu maddi olarak destekleyenler arasında kurucu Arnott da yerini almıştır. 1902'de Filistin'i şiddetli bir kolera salgını vurması üzerine öleceğini düşünen Arnott okula 400 £ bıraktığını belirten vasiyetini hazırlamıştır[1017].

3.3.2. Nişantaşı İngiliz Erkek Lisesi'ne Yapılan Yardımlar

Kuruluşunun ilk üç yılında yerel bir teminat fonu ile okul herhangi bir kayba karşı güvence altına alınmıştır. 1908-1912 yılları arasında okulu sağlam bir finansal temele

---

bağlı olduğu cemiyet kısmına Miss Mangan yazılmıştır. Buna göre yukarıda belirtilen hastane bu darüttedavi olmalıdır. Bkz. *BOA*, ŞD. 2744/33, Lef 45/1-8.

[1015] Goodwin, s. 29.

[1016] Goodwin, s. 30-31.

[1017] Goodwin, s. 19-54.

oturtmak için özel çaba harcanmıştır[1018]. İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther 150 kişilik bir okulun kurulması ve içine ekipman temini ve yatılı öğrencilerin konaklamasının sağlanması için yaklaşık 10.000 £'a ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştür[1019]. O zamanlar Babıali'de elçi olan Sir Gerard Lowther, İngiliz Hükümeti'ni okulun yeni binalarının maliyetine karşılık olarak 5.000 £ sağlamak için ikna etmiştir. Sultan II. Abdülhamid, okula yaklaşık 5.000 £ değerinde mülk hediye etmiştir. Ayrıca İngiltere'de toplanan 5.800 £ değerindeki bağışlar da oluşturulmak istenen fon için gösterilen çabanın neticesi olmuştur. Böylelikle okul komitesine yaklaşık 16.000 £ değerinde bir fon sağlanmıştır[1020].

Lowther, selefi Nicholas O′conor'un çabaları sonucunda İngiliz Hükümeti'nden yıllık 300 £ hibe sağlandığını belirtirken memnuniyetini de gizlememiştir[1021]. 1912 itibariyle yıllık 500 £ olan hibenin 31 Mart 1912'den itibaren beş yıl daha devam edeceği belirtilmiştir[1022].

1925'te Mr. N. Buxton, bu okula daha fazla fon ayrılması konusunda Dışişleri Bakanlığı Sekreterliği'ne başvurmuştur. İngiliz Lisesi'ne o gün için verilen 300 £ hibenin, Alman Hükümeti'nin kendi okulları için verdiği 600 £'a yükseltilmesi konusunda tavsiyede bulunmuştur[1023]. 1933 yılından itibaren tüm finansal kaynakları kaybolan okul tehlikeli bir biçimde açık kredilerle ayakta kalmıştır. Bir defasında, Lord Lloyd İstanbul'da

---

1018 *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.

1019 *TNA*, T 172/39 İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in 15 Şubat 1910 tarihli yazısı; "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 February 1910, s. 9; "An English School at Constantinople", *The Times*, 8 August 1910, s. 9; "An English School at Constantinople", The Times, 15 March 1912, s. 5.

1020 *TNA*, BW 61/18, Annexure 2; "The British School at Constantinople", *The Times*, 22 March 1912, s. 12.

1021 *TNA*, T 172/39 İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in 15 Şubat 1910 tarihli yazısı ; "An English School at Constantinople", *The Times*, 15 February 1910, s. 9; "An English School at Constantinople", *The Times*, 8 August 1910 Monday, s. 9; An English School at Constantinople", *The Times*, 15 March 1912, s. 5.

1022 "The British School at Constantinople", *The Times*, 22 March 1912, s. 12. İngiliz Hükümeti I. Dünya Savaşı süresince Suriye'deki misyonerleri parasal olarak desteklemiştir. Gönderilen bu paraların sahiplerine ulaştığı noktasında İngiltere'ye de mesajlar gönderilmiştir. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 64.

1023 "British School at Constantinople", *The Times*, 1 March 1925, s. 12.

kişisel bir ziyarette bulunurken Osmanlı Bankası'nı okulun açık kredisini uzatmaya ikna etmiştir. Böylece, Lord Lloyd'un müdahalesi okulu kapanmaktan kurtarmıştır[1024].

3.3.3. İngiliz Suriye Misyonu'na (British Syrian Mission) Yapılan Yardımlar

Misyona gayrimenkul alınarak, öğrencilerin eğitim görmesi için gerekli imkânlar sağlanarak çeşitli yardımlar yapılmıştır. Mülk yardımı konusunda Mrs. Mott misyon için önemli fırsatlar sunmuştur. Zaman zaman büyük boyutlarda toprak alımları ve okul binaları inşasıyla *BSM*'ye katkı sağlamıştır. Örneğin sadece Beyrut'ta yaklaşık 6000 £ değerinde mülk satın almıştır. Osmanlı Devleti'nin kanunlarına göre bu mallar edinilirken, tapu dairesinde resmen okul yapılacağı belirtilerek kayıt ettirilmesi gerekli iken Mrs. Mott, fermanın verdiği yetkiye dayanarak bu adımları atmaya gerek görmemiştir. Bu mallar kendi özel gayrimenkulleri olarak kayıt altına alınmıştır. 1890 itibariyle de durum aynıdır. 1890 yılına kadar yerel yetkililer, okul malı olarak düşünülen kısımdaki gayriresmî yapılan kayda ait bu usulsüzlüğü dikkate almamış ve bu durumun hesabını da vermemişlerdir[1025].

BSM'ye diğer cemiyetlerin destekleyicileri de yardım etmiştir. Misyonun okullarından St. George's için *J&EM'ın* eski dostlarından birisi 1000 £ bağış yapmıştır. Böylece Ekim 1905'ten itibaren kullanılmaya başlayan bir bölümü inşa edilebilmiştir[1026]. Misyonun bir başka müessesesi olan *British-Syrian Girls' School'a* ait masraflar için İngiltere'den yardım gönderilmiştir[1027]. Öğrencilerin masrafları sorunu da aynı şekilde çözülmüştür. Harcını ödeyemeyen fakir öğrenciler için üçü Winchester College'de (İngiltere) bulunan misyonun dostlarından burs temin edilmiştir[1028]. Yine *BSM*'nin

---

[1024] *TNA*, BW 61/18, Annexure 2. 1937 yılında İngiliz Konseyi'nin ilk müdahalesi, açık krediyi kapatmak için yeterli sermaye bağışı şeklinde Lord Lloyd'un girişimi sayesinde gelmiştir. Böylece okulun hemen kurtuluşu garanti edilmiştir. Bunun üzerine, İngiliz Konseyi tarafından 1940 yılından itibaren artan hayat pahalılığını, Maltalı ve İngiliz vatandaşların eğitim maliyetini hafifletmek için özel hibelerin yanında ödenekler sağlanmıştır. (Bkz. *TNA*, BW 61/18, Annexure 2.)

[1025] *TNA*, FO 226/211, s. 4-7.

[1026] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 6.

[1027] *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22, 15 Eylül 1307 (27 Eylül 1891). Boyacıyan çoğunluğunu Dürzi ve Müslüman kız öğrencilerin oluşturduğu ve yine masrafların İngiltere'den gelen yardımlarla karşılandığı 6 tane daha okul bulunduğunu raporuna yazmıştır. Bkz. *BOA*, Y.PRK.MF. 2/22.

[1028] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 9.

Training College'deki kız öğrencilerin çoğunu misyonun İngiltere'deki dostları evlatlık edinmiş ve yıllık 12-14 £ tutarındaki masraflarını bu kişiler karşılamıştır[1029].

3.4. İngiltere Dışındaki Devletlerin Destekleri

3.4.1. Evangelik Rum Mektebi'ni Destekleyenler

Adamantios Coraes, Viyana'da yaşayan Zosimadoi Kardeşler ve başka yerde yaşayan Yunanlılar okula büyük ilgi göstermişlerdir. Eğitim kitaplarının basımı ve ücretsiz dağıtımı için maddi kaynak sağlamışlardır[1030]. Nakit şeklinde ve miras yoluyla gelen bağışlar sayesinde okul İzmir'in farklı mekânlarında çok sayıda binaya sahip olmuştur[1031]. Ayrıca kısmen bağışlar kısmen de ortak bir fonda toplanan Yunan halkının verdiği yıllık bir ödenek ile kuruma verilen destek iyice artırılmıştır[1032].

3.4.2. Lübnan İskoç Misyonunu Destekleyenler

Lübnan'daki İskoç misyon okulları *FCS* tarafından açıldığı için ilk etapta ve genel anlamda İskoçya'dan destek görmüştür. Örneğin Ekim 1863 raporunda Edinburgh'da George Street'teki kitapçı Mr. Kennedy, Lübnan okulları mali sorumlusu olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte farklı ülkeler de bu okullara maddi destek sağlamışlardır. Kennedy, Stockholm'daki *Evangelical National Society* vasıtasıyla misyonun İsveç'te bulunan dostlarından 56 £ yardım almıştır. Bu, İsveç Hristiyanlarının destekleri ile ilgili tek gösterge değildir. İsveç'teki bir misyoner cemiyeti okullardan birinin tüm masraflarını üstlenmiş ve 1861-62 öğretim yılı boyunca birçok yardım göndermiştir. Haziran 1864 raporunda mali sorumlunun Stockholm'dan okulların desteklenmesi için 18 £ civarında yardım aldığı belirtilmiştir[1033].

Lübnan'daki İskoç okullarını destekleyenler İsveç ile sınırlı kalmamıştır. Amerikan misyonerleri de bu zincirde yerlerini almışlardır. B. Howarah'daki İskoç Okulu'nun

---

[1029] *The Times*, 1 May 1893, s.12
[1030] *TNA,* FO 286/963, 1266/91/E5/26 (Başkonsolos Mr. Rabino'nun raporu); *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.
[1031] *TNA*, FO 286/963, 1266/91/E5/26; *TNA*, FO 286/963, E2182/1097/44.
[1032] Rolleston, s. 38.
[1033] *The FCS Monthly Record:* No. 15, October 1, 1863, s. 347; No. 23, June 1, 1864, s. 542.

masraflarını Amerikan misyonerleri karşılamıştır[1034]. Amerikan misyoneri Benton ilk zamandan itibaren bu okullara derin ilgi duyduklarını ve onları sık sık ziyaret ettiklerini söylemiştir. Hatta onlardan bazılarının kendilerine oldukça yakın olduğunu da eklemiştir. Dahası 1859'da B'hamdun istasyonu ile bağlantılı okullardan 12'si *Amerikan Board* tarafından desteklenmiştir[1035]. Benton, bu durum nedeniyle halkın okulların açılması, kitapların tedarik edilmesi ve tüm masrafların misyon tarafından karşılanması düşüncesinde olduklarını tespit etmiştir[1036]. Desteklerinde temel etkenlerden birisi de halkın içinde bulunduğu bu durum olmuştur.

Dış yardımlarda coğrafyadaki insanların durumları, karşı tarafın bu noktadaki yardım isteği yanında İskoç misyonunun talepleri de etkili olmuştur. Kilisenin tüm kollarından talep edilen destek alınmıştır. İskoç misyonunun faaliyetlerinde maddi kaynağı elde etmesinde Hristiyanların sempatisi de rol oynamıştır. Bu sempatinin bir göstergesi olarak nakdî yardımların yanında aynî yardımlar da yapılmıştır. 1893 Kasımında, Edinburgh İşçi Partisi bayanları ve misyonun Edinburgh'daki dostları kıyafetler göndermişlerdir. Giysiler okulun öğretmenleri, onların eşleri ve diğerleri tarafından oldukça rağbet görmüş ve yapılan yardım çok takdir edilmiştir. Fakirler de gönderilen bu elbiseler için çok müteşekkir oldukları gibi giyim üzerine gönderilen hediye paketleri sayesinde birçok dul ve çocuk keten etek, ceket, elbise vs. sahibi olmuştur. Yardımlar kıyafetlerle sınırlı kalmamış; kız çocuklarına oyuncak bebekler, erkeklere ise eski kitaplar hediye edilmiştir[1037].

3.4.3. Diğer Misyonları Destekleyenler

İngiliz misyonerlik faaliyetlerinin desteklenmesi İskoç misyonları ile sınırlı kalmamıştır. İsveç, *Friends' Mission*'ın Brummana'daki kız okuluna yardım etmiştir[1038]. St. George's School ve *Tabita Misyon Okulu*'nun hem giderleri hem de okul harcını ödeyemeyen fakir öğrenciler için Amerikalı inançlı kişilerin desteği

---

1034 *The Home and Foreign Record of the FCS*, Vol. IV., October 1, 1859, s. 65.
1035 *The FCS Monthly Record*, No. 1, August, 1862, s. 14.
1036 *The FCS Monthly Record*, No. 14, September 1, 1863, s. 327.
1037 *NAS*, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools …, s. 5, 6, 19, 20.
1038 Hodgkin, s. 82.

sağlanmıştır[1039]. Ainzahalta'daki *BSM* okulu ile ilgili ise daha dikkat çekici bir yardım sözkonusu olmuştur. İddialara göre Thompson'a olan teveccühünün neticesinde Davud Paşa okulun binasına 1000 frank vermiştir. Aynı zamanda mühendislerini okul ile ilgili planlar çizilmesi için görevlendirmiştir[1040].

BSM yetkilileri de ziyaret ve görüşme yöntemleri ile misyonu tanıtma ve çeşitli destekler alma yolu tutmuşlardır. Thompson**,** İstanbul'u ziyaretinin ardından 11 Haziran 1869 tarihinde yazdığı bir yazıda Maarifin önde gelenlerinden Mustafa Lefek Efendi ile görüştüğünden bahsetmiştir. İddiasına göre Lefek Efendi, Türk kızlarını eğiten *British Syrian Schools*'u üç yıl önce duyduğunu ve bu adımdan memnuniyetini dile getirmiştir. Ayrıca Lefek Efendi *"Siz Suriye'de kız eğitiminde bizim merkezde olduğumuzdan daha öndesiniz ve size herhangi yardımda ve tavsiyede bulunmaktan her zaman mutlu olacağım"* ifadelerini kullanmıştır. Thompson'a İstanbul'da iken Türkçe kitaplar ve 8 harita hediye ettiği gibi daha sonra da Türkçe kitaplar göndermesi ilginç olaylar arasında yer almıştır[1041].

3.5. Okulları Ziyaret Edenlerin Yardımları

İngiliz okullarını çeşitli vesilelerle ziyaret edenler gerek gördükleri ihtiyaçlar gerekse idarecilerin talepleri doğrultusunda okullara yardımlarda bulunmuşlardır[1042]. Bu açıdan İngiliz okullarını temsilen *BSM* iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Misyonun kurucusu Mrs. Thompson, çalışmalarının ilk yıllarında misyondaki maddi sıkıntılardan bahsetmiştir. Bu dönemde kendisini ziyarete gelen Türk kadınlarının nakdî yardımları

[1039] *MECA,* GB165-0161, Box 50, File 1, *J&EM…* (Pamphlet), s. 9; Pitman, s. 250, 251; Goodwin, s. 19; Greenberg, s. 26.

[1040] *The Daughters of Syria*, s. 229. Miss Thompson'dan kalan küçük bir bina misyon evi ve okul olarak hizmet etmiştir. Muhtemeldir ki Paşa tarafından verildiği söylenilen maddi destek Thompson, Mr. ve Mrs. Mott'un daha ferah kubbeli ve 100 öğrenci kapasiteli yeni bir okul binasının açma girişimleri ile ilgilidir. Ayrıca çevre köylerin çoğunda zaman zaman okullar açılmış ve *BSM* misyonerleri Dürziler ve diğer kesimler tarafından sıcak şekilde karşılanmıştır. Bkz. Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 84; *The Daughters of Syria*, s. 302. Haydaroğlu, Thompson'ın Zahleh'te okul açmasına değinirken Davud Paşa'nın 1000 frank yardım ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Haydaroğlu, s. 125.

[1041] *The Daughters of Syria*, s. 318, 319.

[1042] Aralık 1875'te Yafa'ya gelen İngiliz ziyaretçiler bu sırada 15 yatılı öğrencisi olan Arnott'a *Tabita Misyon Okulu* için demir karyolalar göndermeyi teklif etmişlerdir. Bkz. Pitman, s. 245, 246. (Teklif edilen bu yardımın gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.)

ise iki taraf için ilginç hadiselerden birisidir[1043]. Burada Fuat Paşa ve hareminin *BSM*'ye tavrı önemlidir. 20 Haziran 1861'de Fuat Paşa, Thompson okulları için bağış olarak verilen araziyi teftiş etmesi için Davud Efendi'yi, Thompson'a eşlik etmek üzere göndermiştir. Thompson, konsolos eşliğinde belirtilen arazi civarına gitmiştir. Fuat Paşa'nın haremi aynı gün Thompson'ı ziyarete gelmiştir. Gelenler arasında Fuat Paşa'nın eşi, gelini, yedi yaşındaki oğlu ile beraber en büyük oğlunun dul eşi ve evlatlık kızı da vardır. Ayrıca üç güzel bayan ve iki hizmetçi de ziyaretçiler arasındadır. Hareme eşlik eden Fransız bayan tercüman, Fuat Paşa'nın bu okullar hakkındaki memnuniyetini ifade ettiğini iletmiştir. Paşa'nın haremi ayrılırken toplamda 3 Türk lirası eden bir keseyi sunmuşlardır. Bu olay Thompson'ı o kadar memnun etmiştir ki, çalışanların o haftaki kazançlarını ödeyemediği için duyduğu üzüntüsü sevinçlere dönmüştür[1044].

1862'de daha sonra kral olacak olan Edward VII.'nin Suriye'yi ziyareti sonrasında çalışmalardan etkilenmesi misyon fonuna cömert bağışlar göndermesini sağlamıştır[1045]. Örneğin *BSM* okullarını ziyaretinin ardından memnuniyetinin bir göstergesi olarak 20 Napolyon altını gönderdiği gibi yüklü bir altın işlemesi nakış siparişi de vermiştir[1046]. 1867'de alınan fermanla *BSS* güvence altına alınmıştır[1047]. Bu sayede misyonun etkisi ve ziyaretçileri de artmış olmalıdır. Mrs. Bowen Thompson'ın *Training Institution'*ın ziyaret defterinden yaptığı alıntılara göre okulu ziyaret edenler arasında Lübnan Genel Valisi Nusri Franco, Beyrut Valisi Kamil Paşa, Beyrut müftüsü, Seyit Selim Ramazan gibi önemli kişiler yer almıştır. Ayrıca ziyaretçi defterinde bu okulların başarılarını takdir ettikleri gibi devamını da temenni eder mahiyette olumlu görüşlerini dile getiren ifadeler kullanmışlardır[1048].

Değişik kesimlerden gelen maddi manevi desteklerin yanında *BSM*'ye yüklü miktarda nakdî kaynak sağlanmasında Mr. Mentor Mott öne çıkmıştır[1049]. Bu geniş çaplı

[1043] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 27.
[1044] *The Daughters of Syria*, s. 113-116.
[1045] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 26.
[1046] İddiaya göre Edward VII. 60 binden fazla bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Bkz. *The Daughters of Syria*, s. 140. (Okul ziyareti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *The Daughters of Syria*, s.141-144.)
[1047] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 26.
[1048] *The Daughters of Syria*, s. 252-255.
[1049] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 75.

çalışmanın küçülmesini engellemek için 1880 yılında birisi 1000-9000 £ arasında teklifte bulunmuştur. Ayrıca aynı yıl farklı kişiler yaklaşık 5000 £ bağış yapmış veya sözü vermiştir[1050]. Kraliyet ailesi üyelerinin ziyaretlerinin misyona sayladığı faydalar göz ardı edilemez. 1882'de Prens George (Kral George V.) ve Prens Albert Victor babalarının yaptığı gibi Beyrut'taki bu kurumu ziyaret etmişlerdir[1051]. Üst düzey idareciler yanında Suriye'ye giden Lahor'un Fransız Piskoposu ve Piskopos Hannington gibi dinî yetkililer de misyonun çalışmalarıyla derinden ilgilenmişlerdir[1052].

[1050] "Jehovah Jireh – *BSS* and Bible Mission", *The Times*, 23 January 1880, s. 13. Bağış listesi için bkz. aynı yer.
[1051] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 26. Misyona yönelik İngiliz Kraliyet ailesinin ilgisi kesilmemiş sonraki yıllarda da devam etmiştir. Mesela Kraliçe Mary 1926'da misyonun Londra ofisini ziyaret etmiştir. Bkz. aynı yer.
[1052] Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s. 35.

IV. BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NİN OKULLARA KARŞI TUTUMU

1856 Islahat Fermanı yabancı devletlerin karşısına yeni fırsatlar çıkarmıştır. Hristiyanlara aşama aşama verilmesi uygun olan siyasi ve idari hakların ferman ile birden verilmesi Müslümanları rahatsız ederken Hristiyanları şımartmıştır[1053]. Ferman'daki özel öğretimle ilgili hükümler yabancıların eğitim faaliyetlerine yeni bir ivme kazadırmıştır. Bu hükümler özetle şöyledir: Osmanlı topraklarındaki her toplum, genel eğitim, meslek ve sanat okulları açma konusunda izinlidir. Fakat bu okulların öğretim düzeni ile öğretmenlerinin seçimi hususu üyelerinin padişah tarafından seçileceği karma bir eğitim meclisinin gözetim ve teftişi altında yapılacaktır. Bunun üzerine Hristiyanlar birçok okul açmaya başlamışlardır[1054]. Devlet ise yeni düzenlemelere gitme mecburiyeti hissetmiştir.

1 Eylül 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bu noktada önemli bir adım teşkil etmiştir. Nizamname'nin 129. maddesinde yer alan *"mekâtib-i hususiye yani bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-i Devlet-i Aliyye ve gerek tebaa-i ecnebiyyeden olan efrad ve eşhastan biri tarafından ücretli veya ücretsiz olarak ihdas olunan mekteplerdir"* ifadesi ile yabancı okulların yasal çerçevesi çizilmiştir.

Cevdet Paşa, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasından sonra yerli Hristiyanların ve yabancıların her yerde özel okul açtığını ifade etmiştir. Akyüz, Bu ifadenin *"azınlıklar ve yabancılar, zaten yüzyıllardır mevcut ve aça geldikleri okullarını 1869 düzenlemesi ile nicelik ve nitelik yönünden geliştirmeye başladılar"* şeklinde

---

[1053] Yahya **Akyüz**, "Cevdet Paşa'nın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine İlişkin Bir Layihası" , *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S: 3, 1992, s. 101. Yabancı devletlerin hazırladığı ve Osmanlı Devleti'nin kabul etmek zorunda kaldığı ıslahat programı olarak nitelendirlen ferman ve yapısı ile ilgili bkz. Enver Ziya **Karal,** *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. 5, TTK, Ankara 2007, s. 248-252.

[1054] Akyüz, "Cevdet…", s. 92.

olmasının daha doğru olacağı kanaatini dile getirmiştir. Nizamnamenin belirtilen maddesine göre özel okulların açılması şu üç şarta bağlanmıştır:

1- Öğretmenlerinin Maarif Nezareti ya da mahallî maarif idarelerinin verdiği şahadetnamelerinin olması,

2- Terbiye ve ahlak kurallarına ve devletin politikasına aykırı ders okutturulmaması için ders programları ve kitaplarının Maarif Nezareti veya mahallî maarif idaresince taşrada ise vilayet maarif idaresi ya da vali tarafından tasdik edilmesi,

3- Yetkili makamlarca (Maarif Nezareti, maarif idaresi, vali) açılış izni verilmesi[1055].

Buna göre öncelikle açılacak mektebe ihtiyaç ve mektep yapılacak yerin o hizmete elverişli olup olmadığının ve mektep müdür ve öğretmenlerinin durum ve kimliklerinin usule göre araştırılması gereklidir. Öğretmenlerin diplomalarının ve okutulacak kitapların incelenmesinden sonra çıkacak neticeye göre gerekli işlemler yapılmalıdır. Padişah fermanı çıktıktan sonra ruhsatname verilmelidir. Bu nedenle usulüne göre ruhsat alınmadıkça hiçbir mahalde hiçbir şekilde yeniden okul açılmasına izin verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır[1056].

Bir kanuni çerçeve çizilmesine rağmen misyonerlere hoşgörülü tavrın sergilendiği söylenebilir. 1875 yılında İngiliz Elçisi Bulwer, devletin tavrını şöyle dile getirmiştir:

> "Türkiye'de İncil serbestçe satılır ve hatta basılmasına bile müsaade edilir. … Hakikatı söylemek icabederse, diyebilirim ki din-i Muhammedî erbabının Protestanlar hakkında gösterdiği müsaadat ve serbestiye Hristiyan devletlerde bile tesadüf edilemez.[1057]"

[1055] Akyüz, "Cevdet…", s. 93-94.
[1056] *BOA,* MF.MKT. 894/14, 15 Ramazan 1323 (13 Kasım 1905), Lef 3.
[1057] Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları'nın Hukukî Durumu…,* s. 137. Bu hoşgörü politikası sayesinde her yerden daha ziyade güvenli ve rahat bir şekilde eğitim ve öğrenim faaliyetlerinde bulunmuşlar ve dinî görevlerini tam bir serbestlik içerisinde yerine getirmişlerdir. Bu duruma rağmen Osmanlı Devleti hakkında yabancı ülkelerde olumsuz nitelikte yayınlar yapılmıştır. Misyonerlik ve öğretmenlik göreviyle yabancı ülkelerden ve çoğunluğu Amerika'dan gelen kişilerin iftiraya varan telkinleri bunların sebeplerinden biri ve belki de birincisi olmuştur. Bkz. *BOA*, HR. SYS, 2809/2-142'den naklen *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri-III (1894-1895)*, s. 163.

1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasî 15. ve 16. maddelerinde yer alan özel öğretimle ilgili hükümler bu durumun yasal dayanağını oluşturmaktaydı.

> Madde 15- Öğretim işini herkes özgürce yapabilir; belirli kanuna uymak şartıyla her Osmanlı genel ve özel öğretim yapmaya izinlidir.
>
> Madde 16- … [Ülkedeki] toplumların din ve inanışlarına ilişkin öğretim usûlüne dokunulmayacaktır.

13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın 62. maddesi ise Osmanlı topraklarına seyahat edecek din görevlilerine ve ziyaretçilere bazı imtiyazlar vermiştir. Osmanlı'da ikamet eden konsolosların ve politika memurlarının, bu din adamlarını ve ziyaretçileri ve de kutsal yerlerde vs. bulunan dinî ve hayrî müesseseleri resmen koruma hakları taahhüt altına alınmıştır[1058]. 62. maddede geçen *"müessesat-ı hayriye ve dinîye"* ifadesi okulları da kapsadığı için yabancı okulların antlaşma gereği korunacağı bir hak olarak telakki edilmiştir[1059].

Bu nedenle devletin sürekli kontrolünü sağlamak için Maarif Nizamnamesi'nin II. faslının mekatib-i hususiye ile ilgili ikinci kısmına bazı maddelerin eklenmesi fikri ileri sürülmüştür. Böyle bir düşüncenin ortaya çıkışında 1881 yılında İngiliz misyonerlerin Nesturileri eğitme çalışmalarına ağırlık vermeleri kuvvetli bir etki oluşturmuştur. Bu ek maddeler şunlardır[1060]:

1- Mekatib-i hususiyeye her sınıftan Osmanlı çocuklarının kabulünün mecburi olması,

2- Her öğrencinin bağlı olduğu cemaatin ilkokulunda din ve mezhebiyle ilgili kuralları öğrenip diploma almadan mekatib-i hususiyeye kabul edilmemesi,

---

[1058] Akyüz, "Cevdet…", s. 95. İngiltere'nin konsoloslukları diğer devletlerin temsilcileri gibi başlıca üç temel görev yürütmüşlerdir: 1- Denizciliğe ve ticarete ilişkin görevler; 2- Uyruklarının hak ve hukuku ve yargı ile ilgili her türlü görevler; 3- Siyasi görevler. Bu görevleri ise çok sayıda konsolos, konsolosluk ajanı, temsilciler vasıtasıyla etkili şekilde kullanmışlardır. Bkz. Uygur **Kocabaşoğlu**, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İngiliz Konsoloslarının Siyasal Etkinlikleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyum Tebliğleri*, Yayına Haz: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 182. 19. Yüzyılda İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki konsoloslukları hakkında özet sayısal bilgiler için bkz. *EK 1.*

[1059] Akyüz, "Cevdet…", s. 95.

[1060] *BOA*, ŞD. 208/60, 2 Zilkade 1298 (26 Eylül 1881), Lef 6.

3- Bu okullarda dinle ilgili bir şey okunmayıp derslerin sadece fen, kültür ve edebiyat ile ilgili olması,

4- Maarif Nezareti'nce ders programlarına öğrencilerin vatan sevgilerini koruyacak bir ders belirlenip ilave edilmesi. Her okula müfettiş unvanıyla bu dersleri okutacak, her üç ayda bir öğrencilerin sayısını ve eğitim derecelerini içeren rapor gönderecek bir öğretmen tayin edilmesi[1061].

Belirtilen maddeler gerçekleştirildiğinde Nesturilerin yabancılar tarafından eğitilmesinde meydana gelecek sakıncalara mahal kalmayacağı düşünülmüştür. Arkasından yapılması gereken iki hedef konulmuştur:

Birincisi Nesturi çocuklarının eğitimi için ihtiyaç duyulan köylerde kendilerine ilköğretim okulu açtırılmasıdır. İkincisi ise öğrencilerin yabancı okullara girişinden sonra eğitimlerinin kontrol altında bulundurulmasıdır. Ayrıca misyonerlerin bu duruma uyması halinde Nesturiler arasında ilmin yayılacağı ve o durumda da sırf insanlığa hizmet edilmiş olunacağı fikrine yer verilmiştir. Her okula müfettiş olarak öğretmen görevlendirilmesi konusu maarif bütçesini artıracağı gerçeğini göz ardı ettirmemiştir. Fakat bu yolda yapılacak masrafın yabancı okulların o gün itibariyle meydana getirdiği zararları ortadan kaldırmak için harcanacak büyük miktar yanında çok az kalacağı kanaatini doğurmuştur[1062].

Tanzimat Dairesi ile Maarif Nezareti arasındaki yazışma sonrası, konu ile ilgili nasıl davranılması gerektiği noktasında yukarıdaki kararların uygulanabilirliği tartışılmıştır. Ortaya çıkan düşünceye göre; yabancıların Osmanlı topraklarında açtıkları okullara her din ve mezhepten çocukları kabul etmeleri amaç ve menfaatlerine daha uygundur. Bu okullara müfettiş unvanıyla devlet tarafından birer öğretmen konması bir ihtiyati tedbir için gereğinden fazla masrafı gerektirmektedir. Ayrıca hakkıyla görevini yapacak bu kadar müfettişi bulmak zordur. Eğitimin fen, kültür ve edebiyata tahsis edilmesi iptidai derecelerinde bulunan hususi mekteplerin kuruluş esaslarına uygun düşmemektedir[1063].

[1061] *BOA*, ŞD. 208/60, 2 Zilkade 1298 (26 Eylül 1881), Lef 6.
[1062] *BOA*, ŞD. 208/60, 2 Zilkade 1298 (26 Eylül 1881), Lef 6.
[1063] *BOA*, ŞD. 208/60, 24 Safer 1299 (15 Ocak 1882), Lef 1.

Açıklanan bu nedenlere bağlı olarak yukarıda belirtilen maddelerin uygulanabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla ayrıntılara bakıldığında İngiliz misyonerlerinin okul ve matbaa açarak Nesturi çocuklarının fikirlerini kendi taraflarına çekmeleri hususu bu işin en fazla düşünülmesi gereken yönü olarak görülmüştür. Ancak bu gibi teşebbüslerin siyasi sakıncalarını gidermek için tedbirleri bir takım caydırıcı hükümlere bağlamak yerine devletin mevcut kanunlarıyla uygulamak gerektiği ifade edilmiştir. Bu fikre göre mekatib-i hususiyenin kurulması için verilecek ruhsat mutlaka kanuni şartları taşımalıdır. Bu şartların başlıcaları zaten Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesinde yazılı olan:

1- Öğretmenlerinin elinde Maarif Nezareti tarafından verilen şehadetname olması,
2- Adaba ve politikaya aykırı ders okutturulmaması için verilecek derslerin cetveli ile kitapların Maarif Nezareti'ne onaylatılmasıdır.

Bu şartlar olmadıkça mekatib-i hususiye açılmasına ve devamına izin verilmeyeceği açıklanmıştır[1064]. Bununla birlikte *Tabeetha Mission*'ın da dâhil olduğu çok sayıda misyonun yeni mülkler edinerek faaliyetlerini artırmaları Osmanlı Devleti'nin elindeki verileri güncellemesini gerekli kılmıştır. Devlet, İngiliz müesseseleri hakkında yeni bilgiler toplamak amacıyla 1887 yılında konsoloslardan kendi bölgelerindeki misyonerlere talimat vermesini istemiştir.

Şam'daki *The London Jews Society*, Londra'daki cemiyetle iletişime geçmeden istenilen bilgiyi vermeyi reddetmiştir. Yafa'daki *CMS*'ye ise sadece büyükelçiliğin kullanması için istenilen bilgi hazırlanıp sunulmuştur. *Tabeetha Mission*, Türk otoriteleri için bilgi sağlanmasını reddetmiştir[1065]. *Tabeetha Mission*'ın kurucusu Arnott bununla yetinmeyip 1888'e ait raporunun sonunda Osmanlı Hükümeti'nin misyoner çalışmalarına karşı sıkça düşmanca tavırlar gösterdiğini yazmıştır. Buna rağmen

---

[1064] *BOA*, ŞD. 208/60, 24 Safer 1299 (15 Ocak 1882), Lef 1.

[1065] Goodwin, s. 44. 1911 yılında bile okul heyetleri ve konsoloslar istenilen bilgileri vermemişlerdir. Bkz. *BOA*, MF. HUS. 12/11, 21 Safer 1329 (21 Şubat 1911).

Tabeetha Mission'dan Katingo'nun Müslüman kadınlar ve çocuklar için yaptığı haftalık toplantılar müdahalesiz devam etmiştir[1066].

Misyonerlerin kurumları hakkındaki bilgi taleplerini reddetmeleri ya da cevapsız bırakmaları Osmanlı Devleti'nin kendi idarecileri vasıtasıyla raporlar hazırlatmasına vesile olmuş olmalıdır. Bu sebeple II. Abdülhamid döneminde yabancı okullar konusunda önemli raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlardan birincisi 27 Eylül 1891 tarihli olup, Beyrut vilayeti Kudüs-ü Şerif mutasarrıflığı kaymakam mülazımlarından Mihran Boyacıyan tarafından sunulmuştur[1067]. İkincisi ise Maarif Nazırlarından Zühdü Paşa'nın muhtemelen 1894'te hazırladığı rapordur[1068].

Raporlarda ilgili makamlara misyoner okulları hakkında verilen önemli bilgiler yanında, bu okullara nasıl çözüm üretileceği noktasında önlemler paketi sunulmuştur. Bu bağlamda Mihran Boyacıyan'ın raporunda belirttiği on maddelik önlemi özetlemek gerekirse devletin yabancı okullar karşısında almasını öngördüğü tedbirler arasında; daha şuurlu hareket edilmesi, Türkçe'ye önem verilmesi buna bağlı olarak Türkçe bilmeyenlerin devlet memurluğuna atanmaması ve bütün yazışmaların Türkçe ile yapılması, maarif tahsisatının artırılması, Beyrut vilayetinin önemli kazalarında ecnebi mekteplerine nazire olmak üzere süratle birer okulun açılmasına yer verilmiştir[1069].

Zühdü Paşa'nın raporunda ise yabancıların fesatlarını engellemek için şu önlemlerin alınması gerektiği savunulmuştur:

- Köy ve kasabalardaki iptidai mekteplerinde yabancı ve özellikle Yunan, Sırp, Romanya tebaasından öğretmenler bulundurulmaması,

- Yabancıların mektep açmak istedikleri yerlerde tebaa-i ecnebiye çocukları mevcut değilse açılmasına ruhsat verilmemesi,

---

[1066] Goodwin, s. 44.

[1067] Atilla **Çetin**, "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", *Türk Kültürü*, S: 253, Yıl XXII, Mayıs 1984, s. 316. Rapor Beyrut'a yönelik hazırlandığı için ayrıntılarına ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

[1068] Çetin, "Maarif…", s.189.

[1069] Çetin; "II. Abdülhamid…", s. 321.

- Tebaaları olan yerlerde usulune göre ve hükümet tarafından gereken teftişin yerine getirilmesi şartıyla açılması kararlaştırılan okullara Osmanlı tebaasından çocukların müracaat ve devam ettirilmemesi konularında sağlam bir kuralın kabulü,

- O zamana kadar açılmış olan ecnebi mekteplerindeki Osmanlı tebaası çocuklarının tahliyesi mesele olacağından ve bu haliyle bırakılmaları da zarar getireceğinden önceden bu okullara dâhil olanlara ileride etkili bir tedbir alınıncaya kadar dokunulmaması,

- Bundan sonra Osmanlı tebaası çocuklarının yabancı okullara yeniden devam ettirilmemesi için vilayetlere gizli talimatların ve gerekli emirlerin verildiği,

- Mümkünse Girit, Filibe ve Cebel-i Lübnan gibi yerlerde yatılı okulların açılması,

- Yabancıların telkin ve tesirlerine en fazla maruz kalan İzmir, Selânik, Suriye, Beyrut, Halep vb. önemli vilayetlerde sadece bir maarif müdiri bulunmaktadır. Bunlara verilen görevler ağır ve çeşitli olduğundan yabancıların Osmanlı memleketlerine naklettikleri zararlı kitapları incelemek, mevcut mekteplerin istenildiği gibi devam ve terakkisine yardım ve teftişleri yapmak için maarif müdürlerine yardımcı olmak üzere dil bilen, muktedir, Müslüman seyyar maarif müfettişlerinin istihdamı,

- Seyyar müfettişler mevcut gayrimüslim mektepleri sürekli teftişe yeterli olamayacaklarından maarif müdür ve müfettişleriyle beraber mülki memurların dahi bulundukları yerlerdeki tüm mekteplerin teftişi ile sorumlu tutulması ve ortaya çıkacak fenalıklardan maarif memurlarıyla birlikte mesul olmaları[1070].

Osmanlı Devleti'nin raporlar çerçevesinde yürürlüğe koyduğu uygulamalar *FCS* raporlarında ilginç ifadelerle değerlendirilmiştir:

> "Gayrimüslim çocukların eğitimini kıskanan Türk yönetimi endişe ile eğitim çalışmalarımıza sınırlandırmalar getiriyor. Zaman ve emeğin çoğu bu

[1070] Çetin, "Maarif…", s. 202-204.

> düşmanca gayretleri önlemek için harcanıyor. Onlar sürekli değil fakat biri onların yeniden ne zaman başlayabileceğini söyleyemez”[1071].

4.1. Okulların Teftişine Yönelik Çalışmalar

Okulların teftişi hususunda, kurumların eğitim faaliyetlerine başlayabilmeleri için almakla yükümlü oldukları ruhsatnameler önem arzetmiştir. Ruhsatnamelerde birtakım bağlayıcı hükümlerle okullara sınırlar çizilirken, okulların dikkat etmeleri gereken hususlar da yer almıştır. Teftiş işlemlerinde bu hususlara özel önem verilmiştir. Müfredatlarında yer alacak kitaplar, binaların yerlerinde yapılacak değişiklikler, sınavlarda devlet yetkililerinin bulunması, öğrencilerin isimlerinin kaydedilmesi gibi maddelerle bir anlamda kontrol altında tutulmaları sağlanmak istenilmiştir. Bu açıdan Şişmanyan Mektebi’ne verilen ruhsatname bir örnek olarak aşağıda sunulmuştur:

1- İzin verilen kitaplar dışında bir başkasının okutulmaması,
2- Kitaplardan birisi ya da birkaçı değiştirilecek olursa tasdik ettirilmesi,
3- Okulun yerinin değiştirilmesi gerekirse ilgili makama bildirilmesi,
4- Öğrencilerin imtihanlarında ve ödül törenlerinde maarif veyahut hükümet memurlarından birisinin hazır bulunması,
5- Her yıl okuldan diploma alarak çıkacak öğrencilerin isimlerinin yazılı olduğu bir defterin gönderilmesi,
6- Bir defa olarak öğrencilerin devam cetvelinin verilmesi,
7- Okula gelen maarif müfettişlerine gerekli kolaylığın gösterilmesi,
8- Ruhsatnamenin arkasında yazılı 129. maddenin hükümlerine müdürün, kurucunun, öğretmenlerin harfiyen uyması[1072].

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere bu tür şartlarla okullar kontrol altında tutulmak istenilmiştir. Fakat çoğu, 129. maddeye uymadıkları gibi teftişi kabul etmemişler,

---

[1071] *The FCS Monthly*, January 1, 1897, s. 3. *BFBS* raporları da 1905 yılında Osmanlı Devleti’nin kendilerine zorluklar çıkarttığını belirtse de ayrıntılarına değinilmemiştir. Bkz. *The Hundred and Second Report of the BFBS*, London 1906, s. 127.
[1072] *BOA,* MF.MKT. 889/45, 29 Recep 1315 (24 Aralık 1897), Lef 2.

öğretmenlerin şahadetnameleri tasdik edilmek için gösterilmemiştir[1073]. Bu nedenle ruhsatsız okulların açılmasına imkân bırakmamak için ilgili makamlara sürekli teftişe özen gösterilmesi, mülkiye memurlarının uyanık davranması tebliğ edilmiştir[1074].

Bazı okullar hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamasında okulların açıldığı yerlerde maarif müfettişinin yokluğu etkili olmuştur[1075]. Bu nedenlere bağlı olarak devletin elinde misyoner okulları ile ilgili gereken düzeyde veri toplanamamıştır. Gereken tedbirlerin yeterli düzeyde alınamamasında, olası sıkıntıların daha önceden engellenememesinde bir etken de bu olmuştur.

Farklı bir tedbir olarak misyonerlerin aldatmalarına karşı aşiretlere, bedevilere nasihatlerde bulunmak; dinî akideleri ve mezheplerini anlatmak üzere bir maarif müfettişinin tayin edilmesi düşünülmüştür. Suriye'den 4 Aralık 1893 tarihinde tayin edilmesi istenilen bu müfettişin görevleri arasında Kerek'te açılan ve açılacak olan okulların idaresi de sayılmıştır. Ayrıca 2000 kuruş maaşla atanacak müfettişin seyyar bulundurulması gerektiği bildirilmiştir. O yörenin mizacına sahip ve dilini bilen, gerekli vasıfları taşıyan âlimlerden olması müfettişte aranan özellikler arasında zikredilmiştir[1076].

4.2. Müslüman Çocukların Misyoner Okullarına Gönderilmemesi

Müslüman çocukların ecnebi okullara devamının engellenmesi irade gereği olduğundan bu okullardan çıkarılarak İslam okullarına devamlarının sağlanması için bazı tedbirler alınmıştır. Gerekli takibatın yapılması; isimleri tespit edilenler hakkında inceleme başlatılması; çocukların velilerinin isimlerinin bildirilmesi; velilerine gerektiğinde sert tebliğlerde bulunulması; tespit edilenlerin velileri vasıtasıyla bu okullara devamlarının engellenip İslam mekteplerine gönderilmesi; haklarında kanuni yazışmalar yapılması bunlar arasındadır. En son noktada para cezası uygulanmıştır[1077].

[1073] *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 M. (13 Mart 1907), lef 9; Mutlu, s. 268; *BOA*, BEO 205658'den naklen Mutlu, s. 275-278.
[1074] *BOA*, MF.MGM. 6/54, 28 Zilkade 1317 (30 Mart 1900).
[1075] *BOA*, MF. HUS. 12/11, 21 Safer 1329 (21 Şubat 1911).
[1076] *BOA*, BEO 327/24485, 2 Kanun-i evvel 1309 (14 Aralık 1893).
[1077] *BOA*, MF.MGM 1/100, 8 Ramazan 1309 (6 Nisan 1892), Lef 1-2; *BOA*, MF.MGM. 5/81, 7 Şaban 1314 (11 Ocak 1897); *BOA*, Y.PRK.MF. 3/13, 12 Recep 1311 (19 Ocak 1894); *BOA*, MF.MGM. 1/68, 12

İncelenen belgeler kapsamında karşılaşılan, bu tedbirlerin uygulandığı birkaç örnek verilebilir: Mekatib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği 6 Nisan 1892 tarihli yazısında Baalbek'teki *BSM* okulundan çıkarılan on kadar Müslüman kızın isimlerinin bildirilmesini istemiştir[1078]. Ocak 1894'te Beyrut'un Sayda kasabasındaki yabancı ve gayrimüslim okullara devam eden 9 kız ve 3 erkek Müslüman çocuğu bu okullardan çıkartılıp İslam okullarına aldırılmıştır[1079]. 1897'de Baalbek Redif teğmenlerinden Mehmet Efendi'nin 3 kızı ve isimleri araştırılamayan daha birkaç çocuğun Baalbek İngiliz Kız Okulu'na devam ettikleri tespit edilmiştir. Konu ile ilgili gerekli işlemlerin yapılması ilgili makamlara bildirilmiştir[1080]. Gedikpaşa İngiliz mektebi yanısıra diğer misyoner okullarına devam eden Müslüman öğrencilerin gönderilmemesi için Zabtiye Nezaretinden velilerine gerekli uyarılar yapılmış fakat hiç aldırış edilmeden okula devam ettirildikleri görülmüştür[1081]. Musul'da Miss Martini'nin açtığı iki okula yine onun teşvikleriyle Müslüman kız çocuklarının devam ettiği anlaşılınca velileri vasıtasıyla çocukların okula devamları engellenmiştir[1082].

Hristiyan okullarına giden Müslüman çocuklar hakkında bilgi alındıkça bunların çıkarılması için gereken tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Fakat yaptırımların yetersizliği nedeni ile bir süre sonra Müslüman çocukları bu okullara tekrardan gizlice alınmıştır. Bu durum arkası kesilmeden devam etmiştir[1083].

İlginç olan nokta şudur ki, yönetilen insanlar kadar Ziraat Nezareti Ziraat Müfettiş-i Umumisi Hüsnü Bey gibi bazı devlet adamları, barış zamanında kendi çocuklarını bir yabancı devletin eğitim sisteminde yetişmesi için vermekte tereddüt etmemişlerdir.

Recep 1311 (19 Ocak 1894); *BOA*, MF.MGM. 1/80, 18 Şaban 1309 (18 Mart 1892), Lef 2; *BOA,* MF.MKT. 1043/40, 3 Safer 1326 (7 Mart 1908), Lef 1-5; *BOA*, MF.MKT. 731/37, 16 Rebiyülahir 1321 (12 Temmuz 1903), Lef 1; *BOA,* Y.PRK.UM. 51/2, 19 Rebiyülevvel 1318 (17 Temmuz 1900).

[1078] *BOA*, MF.MGM 1/100, 8 Ramazan 1309 (6 Nisan 1892), Lef 1-2.

[1079] *BOA*, Y.PRK.MF. 3/13, 12 Recep 1311 (19 Ocak 1894); *BOA*, MF.MGM. 1/68, 12 Recep 1311 (19 Ocak 1894).

[1080] *BOA*, MF.MGM. 5/81, 7 Şaban 1314 (11 Ocak 1897).

[1081] *BOA,* MF.MKT. 1043/40, 3 Safer 1326 (7 Mart 1908), Lef 1-5.

[1082] *BOA*, MF.MKT. 731/37, 16 Rebiyülahir 1321 (12 Temmuz 1903), Lef 1.

[1083] *BOA,* Y.PRK.UM. 51/2, 19 Rebiyülevvel 1318 (17 Temmuz 1900).

Hatta çocuklarını bu okullardan alma konusunda devletin yapmış olduğu ikazları kulak ardı etmişlerdir[1084].

4.3. Devlet Okullarının Islahı ve Sayılarının Artırılması

Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde bütçenin durumuna ve ihtiyaca göre okullar ıslah edilmeye ve artırılmaya çalışılmıştır. Cebel-i Lübnan'da yabancıların açtığı okulların kapanması düşüncesiyle köy ve kasabalarda 24 mektep açılmıştır. Bunlar için gerekli paranın karşılanması için bazı masraflara karşılık tutulan memur maaşlarının yüzde beşinin kullanılması düşünülmüştür. Fakat sonradan bu paranın hazineye terk edilmesiyle devletin açtığı okullar devam edememiştir. 1872 yılında, devlet okullarının kapanmaması için bütçe tahsisi yetkili makamlara iletilmiştir. Bunun üzerine Cebel-i Lübnan'dan bu mekteplerin derecesi, hangi derslerin okutulduğu, öğretmen ve hizmetlilerin sayısı, maaşları, öğrencilerin sayısı ve talep edilen miktarın belirtilmesi yönünde bilgi istenilmiştir[1085]. İncelenen belgelerde Cebel-i Lübnan ile ilgili olarak 1872'de istenilen listelere rastlanılmamıştır. Buradaki okullar ile ilgili listeler sonraki yıllara ait başka belgelerde yer almaktadır[1086].

Eğitim kurumları açısından problem yaşanan bir başka yer Suriye'dir. Nablus kasabasının Protestanları 1882 yılında kilise ve okul inşasına izin verilmesini istemişlerdir[1087]. Başvuru sonrası yapılan incelemede Suriye vilayetinin çoğu yerinde Osmanlı tebaası çocukları için sıbyan ve sanayi mektepleri olmadığından bölgenin eğitim ve sanayi açısından geri kaldığı anlaşılmıştır. Bunun aksine yabancı vatandaşların aynı konuda ileri gittikleri görülmüştür. Osmanlı tebaası çocuklarını yabancı okullardan uzaklaştıracak ve ilim öğrenmelerini sağlayacak okullar ne kadar çoğalsa maddi ve manevi faydalarının o nispette artacağı ifade edilmiştir. Bunu destekleyecek bir örnek olarak da Beyrut'ta açılan Medrese-i Sultani'den dolayı orada bulunan Amerikan okullarından bir kısmının kapanması gösterilmiştir[1088].

[1084] *BOA,* DH.EUM.VRK. 13/81, 20 Zilhicce 1332 (9 Kasım 1914).
[1085] *BOA*, MF.MKT. 6/114, 18 Şaban 1289 (21 Ekim 1872).
[1086]Bkz. *BOA*, MF.MGM. 6/85, 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903); *BOA*, ŞD. 2757/1, 28 Muharrem 1325 (13 Mart 1907)
[1087] *BOA*, Y.A.RES. 22/6, 27 Cemaziyelevvel 1299 (16 Nisan 1882), Lef 4.
[1088] *BOA*, Y.A.RES. 22/6, 17 Muharrem 1301 (18 Kasım 1883), Lef 2.

Benzer bir tavır sergilenerek İngilizlerin Doğu Anadolu'da okul açma girişimlerinin önü alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Nesturi çocukları için okul kurmakla görevlendirilen Rudolph Wahl'ın[1089] başvurusundan itibaren yapılan yazışmalar neticesinde misyonerleri kendi yöntemleriyle engellemek için aşağıdaki tedbirlerin alınması düşünülmüştür[1090]:

1- O civardaki farklı cemaatlerin iptidai okulları araştırılarak Nesturiler de dâhil olmak üzere yeniden ihtiyaç duyulacak yerlerde iptidai ve rüştiye okullarının açtırılması,
2- Kitap ve risaleler gönderilmesi, bu tür eserler için vilayet merkezinde matbaa kurulması,
3- Şayet Nesturilerin imkânları diğer cemaatler gibi okulların artırılması için yetersizse devletten gerekli yardımın alınması,
4- Vilayet tarafından da bunların gerçekleştirilmesi için gelir bulunması.

Wahl'ın yerine gönderilen iki İngiliz öğretmen İngiltere Sefareti vasıtasıyla Çölemerik civarında Şemseddin isimli yerde okul açmak ve Nesturilerin bazı dinî kitaplarını basmak için izin verilmesini istemişlerdir. Ayrıca bazı teminatlarda bulunmuşlardır:

a) Yerel idareye hoş görünmeyecek herhangi bir harekette bulunmamak ve politika işlerine karışmamak,
b) Yalnız bazı genç Nesturiler'e dinî ilimlerin eğitimini vermek,
c) Devletin kanunlarına tabi olmak ve ders cetvelleriyle kitaplarını devletin incelemesi ve onaylaması için sunmak,
d) Okulda devletin teftiş ve kontrolünü kabul etmek[1091].

Maarif Nezareti'nin cevabında ise bu tür misyonerlerin verdiği teminatlara güvenilemeyeceği söylenmiştir. Ayrıca o civarın halkının sert mizacı nedeniyle bu tür

---

[1089] *BOA*, MV. 8/78, 24 Cemaziyelahir 1303 (30 Mart 1886); *BOA*, MF.MKT. 91/50, 2 Recep 1303 (6 Nisan 1886).
[1090] *BOA*, ŞD. 208/60, 24 Safer 1299 (15 Ocak 1882), Lef 1.
[1091] *BOA*, MV. 8/78, 24 Cemaziyelahir 1303 (30 Mart 1886); *BOA*, MF.MKT. 91/50, 2 Recep 1303 (6 Nisan 1886); Satılmış, s. 665.

okulların açılması da uygun görülmemiştir. Bu nedenle Nesturilerin ihtiyacı olan okulun Maarif Nezareti'nce inşa olunacağı açıklanarak bu teşebbüsten vazgeçilmesinin makul bir dille anlatılması iletilmiştir[1092]. İşin özü, yabancıların teşebbüslerinin doğrudan doğruya devlet tarafından yapılarak bu faaliyetlerin doğal olarak engellenmesi yolu düşünülmüştür[1093].

Devlet okullarının çoğaltılması noktasında Kudüs iyi bir örnek oluşturmaktadır. 1884-1885 yılında Kudüs'te bir süredir harap ve kapalı olan okulların ıslah edilmesi, yeniden açılması ve eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla Ahmet Hamdi Efendi, Kudüs Maarif Müdürlüğüne'ne tayin edilmiştir[1094]. Bir buçuk yılda yapılan çalışmalar neticesinde; Kudüs'ün içinde bir tane dârülmuallimîn-i sıbyan, bir rüşdiye, altı erkek ve üç kız iptidai okulunun yanında Kudüs'ün köy ve nahiyelerinde 70, Halilürrahman kasabası ve köylerinde 30, Gazze'nin kasaba ve köylerinde erkek ve kızlar için 47 tane iptidai ki toplamda 158 iptidai okul açılmıştır. Öğretmenlerin de atandığı bu okullarda 1885-86 yılında 7400 erkek ve 353 kız öğrenci eğitim görmüştür[1095].

Sonraki yıllarda da Kudüs'te eğitim alanındaki ıslah çalışmaları devam ettirilmeye çalışılmıştır. Müslüman çocuklarının yabancı mekteplere gitmesini engellemek için gündüzlü ve yatılı bir Daru's-sanayi ve eytamhane açılarak Müslüman çocuklarının burada eğitilmesi düşünülmüştür[1096]. Filistin'de misyonerlerin faaliyetlerine karşı Nablus Mutasarrıfı Fethi Bey de şöyle bir fikir sunmuştur. Buna göre vaktiyle Kudüs'te Mescid-i Aksa ile Kubbetü's-sahra etrafında medrese öğrencileri için oluşturulan fakat oda ve dükkân halinde kullanılan hücreler canlandırılmalıdır. Bu noktada Osmanlıca'nın da öğretileceği, Mısır'ın Camiü'l-Ezherine benzer bir medrese oluşturulması teklifi de vardır. Ayrıca kurulacak bu Darü'l-ulum'un daimi masraflarının Kudüs vakıflarından karşılanmasını önermiştir[1097].

[1092] *BOA*, MV. 8/78, 24 Cemaziyelahir 1303 (30 Mart 1886); *BOA*, MF.MKT. 91/50, 2 Recep 1303 (6 Nisan 1886).
[1093] *BOA*, ŞD. 208/60, 24 Safer 1299 (15 Ocak 1882), Lef 1.
[1094] **Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi**, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât ve İcrââtı XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 223.
[1095] Mahmud Cevad, s. 235.
[1096] *BOA,* Y.PRK.UM. 51/2, 19 Rebiyülevvel 1318 (17 Temmuz 1900).
[1097] *BOA,* DH.İD. 34/18, 15 Cemaziyelahir 1329 (13 Haziran 1911), Lef 1.

Osmanlı Devleti'nin yaptığı ve yapmaya çalıştığı bu girişimleri John Dickson 21 Mart 1887 tarihli raporunda değerlendirmiştir: Raporda belirtildiğine göre; Osmanlı Devleti, Kuran'ın emirlerine uygun olarak Müslüman eğitimini geliştirmek için çalışmalar başlatmıştır. Suriye'deki Müslüman okullar dikkatlice teftiş ve teşvik edilmiştir. Eski camilerin tamiriyle vilayetin kasabalarında olağanüstü hızda yeni cami ve minareler bitmiştir. Şam'da yüzlerce öğrenciyi alabilecek büyük bir idadi, yetkililerin gözetiminde hatırı sayılır bir masrafla inşa edilmeye başlanmıştır. Dickson bu noktalara bakarak kısa sürede burada bir dinî canlanmanın olacağını da ifade etmiştir. Ayrıca bunlar ruhsatsız açılan her Hristiyan okulunu derhal kapatmak için farklı bölgelerin mutasarrıf ve kaymakamlarının katı emirler aldıkları bir zamanda gerçekleşmiştir. Dickson, bu tedbirlerle ilgili raporunun sonunda ilginç bir tespitte bulunmuştur. Ona göre *"İslamizmi"* yeniden canlandırmak için yapılacak tüm teşebbüsler uzun süreli bir etki üretmek için yetersizdir ve bu noktada geç kalınmıştır. Nedenini ise Batı fikirlerinin yerli nüfusun kafasında yaptığı etkiye bağlamıştır[1098].

Eğitim açısından önlem alınmasında geç veya yetersiz kalındığının bir başka örneği Salt kazasıdır. Kazaya bağlı Kerek kasabasında okul olmadığı için Müslüman çocuklarının daha önce açılmış olan İngiliz okuluna devam ettirildikleri görülmüştür. Ayrıca İngilizlerin o civardaki bedevîler ve aşiretler içine misyonerler gönderip onların dinî inanç ve mezheplerini bozmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu durumu engellemek amacıyla öncelikle Kerek'te bir tane iptidai mektebin açılması Maan Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Okul için tayin olunacak öğretmenlerin maaşları ve diğer giderler için vilayet maarif gelirinden aylık beş bin kuruş tahsis edilmesi de belirtilmiştir[1099].

Misyonerlerin gayrimüslim tebaaya yönelik faaliyetlerine karşı da tedbirler alınmıştır. 31 Temmuz 1899'da Sadarete gönderilen yazıda, Suriye vilayetindeki Rum, Katolik ve Protestanların büyük devletlerden birinin fiilî ve maddi yardımlarından yararlandığı açıklanmıştır. Ayrıca bedevi kavimlerinden oluşan Kerek ve Havran sancakları Müslüman ahalisi paraya tamah ederek misyonerlerin telkinlerine ve aldatmalarına kapılmışlardır. Bu yüzden her türlü fenalığın ortaya çıkmasının mümkün olduğu

---

[1098] *TNA,* FO 226/208.
[1099] *BOA*, BEO 327/24485, 2 Kanun-i evvel 1309 (14 Aralık 1893).

düşünülerek eğitim temelli bazı tedbirler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Müslüman okullarının ıslah edilmesi ve yaygınlaştırılması bir çare olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda her ihtimale karşı Rum Ortodoks okullarından daha muntazam çeşitli okullar kurularak, gayrimüslimlerden hiç olmazsa görünüşte yardım edilen Rumların bu himayeden kurtarılması yolları araştırılmıştır[1100]. Gayrimüslimler için yeni okullar açılması aslında çözümün parçalarından birini teşkil etmiştir. Ancak burada Hristiyan çocukların bir çıkmazla karşı karşıya kalmaları devletin eğitim kurumlarından yabancı okullara kaymasında etkili olmuştur. Osmanlıca'nın yabancı diller nispetinde yayılmasını engelleyen faktörlerden biri olan bu durumun önemli bir örneği Beyrut'ta görülmüştür. Hristiyan çocukların sadık fikirlerle yetişmesi resmî okullara kabullerine bağlı olmasına rağmen Osmanlıca'ya hâkim olmadıkları gerekçesiyle zorlaştırmalar olmuştur. Bu nedenle de Hristiyan çocuklarının yabancı okullara rağbetleri artmıştır. Ayrıca Beyrut'ta yabancı dillerin yaygınlaştığı halde Osmanlı lisanının yaygınlaşması için hiçbir tedbire başvurulmamıştır.

Yabancılar tarafından açılan fevkalade düzenli ve çok sayıdaki okullara alışan gayrimüslim çocukların, Osmanlı okullarına rağbetlerinin artması ise resmi kurumların yabancı okullar değerinde kaliteli olmasına bağlanmıştır. Burada ortaya çıkacak sürekli masraf ise en önemli problem olarak görülmüştür. Nitekim Beyrut ve Suriye vilayetlerindeki gayrimüslim ve yabancı okulların idareleri Osmanlıca için öğretmen talep etmişlerdir. Fakat bu öğretmenlere ödenecek maaş için bütçenin olmaması nedeni ile bu müracaatlar desteklenememiştir. Bu durum da Osmanlıca'nın yaygınlaşmasında önemli bir engel olarak görülmüştür[1101].

Bunların yanı sıra zaten Beyrut'taki erkek ve kız okulları Müslüman nüfus ihtiyacını karşılayamamaktadır. Ayrıca öğretmenleri de faziletli olmadığı gibi yetersizdir. İdadi okullarının[1102] öğrenci kapasitesi de düşük olduğundan Müslüman çocukları yabancı

[1100] *BOA*, DH.MKT. 2227/30, 22 Rebiyülevvel 1317 (31 Temmuz 1899).
[1101] *BOA*, BEO 2180/163470, 5 Recep 1321 (27 Eylül 1903), Lef 1.
[1102] Biri Beyrut merkezinde gündüzlü ve yatılı, liva merkezlerinde ise dört tane sadece gündüzlü idadi mevcuttur. Vilayet merkezindeki idadi 102 yatılı, 103 gündüz; Trablusşam idadisi 124, Lazkiye idadisi 95, Akka idadisi 98 ve Nablus idadisi 140 öğrenci kapasitelidir. [Bkz. *BOA*, MF.MKT. 980/52, 14 Eylül 1322 (27 Eylül 1906), Lef 3.

okullara devama mecbur olmuşlardır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla bir sanayi mektebinin inşasına başlanılmışsa da, tamamlanmasının hayli zaman alacağı ve eğitimin de sınırlı olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle mevcut merkez idadinin yatılı ve gündüz olarak genişletilmesi, iptidai okulların sayısının artırılması ve kaliteli öğretmenlerin tayin edilmesi acil tedbir olarak düşünülmüştür[1103].

Bu çözüm yolları yanında yerel idari makamlarının kendi bölgelerinde misyoner kurumlarının doğurduğu sıkıntıları giderme çabaları göz ardı edilemez. Nablus Mutasarrıfı Fethi Bey'in misyonerlerin faaliyetleri ile ilgili 1911 yılında yaptığı tespitler ve aldığı tedbirler kayda değer bir örnektir. Fethi Bey'e göre Nablus civarında diyanet ve insaniyet adına faaliyet gösteren birtakım önemli siyasi cereyanlar vardır. Bu teşebbüsler yabancı dillerin yayılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda yabancıların takip ettikleri siyasi yolun gelecekte onların müdahale, himaye ve nüfuz dairelerini genişletme politikalarının temelini oluşturacağını ileri sürmüştür. Mutasarrıf, devletin resmî dilinden bir kelime anlamayan fakat İngilizce ve Fransızcayı pekâlâ konuşabilen Yafa, Kudüs ve Beyrut okullarından mezun olmuş birçok İslam gencine tesadüf eylediğinden bahsetmiştir. Ayrıca Hristiyan nüfusu ancak üç dört yüz kişiden oluşan Nablus'un henüz kapalılığa riayet eden Hristiyan kadınlarıyla erkekleri arasında İngilizce'yi öğrenmiş bulunanlar da vardır. Bu da küçük bir Protestan kilisesinin bir köşesine yerleştirilmiş ufak bir okul sayesinde olmuştur.

Fethi Bey, Protestan ve Katolik misyonerlerin, ancak askerle asayişi sağlanan Kerek'e de sokulabildiklerinden söz ederek bu yarış meydanında İngilizlerin sessiz sedasız fakat azim ve kararlılıkla ilerlediklerinden bahsetmektedir. Ona göre İngilizlerin amaçları Hindistan, İran, Basra, Bağdat, Elcezire ve Arz-ı Filistin yoluyla Akdeniz sahiline ve Mısır'a kadar bir hatta hakim olmaktır. Güçlü bir devlet halinde kaldıkça İngilizlerin sırf siyasi ve iktisadi olan bu niyet ve teşebbüslerden korkmaya gerek yoktur. Mutasarrıf, aksi halde Mısır'da devletin başına gelen felaketin buralarda da gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğu görüşünü dile getirmiştir. Bazı Avrupa devletleri

---

[1103] *BOA*, MF.MKT. 980/52, 27 Cemaziyelahir 1324 (18 Ağustos 1906), Lef 3. Liva merkezlerindeki idadilerin mevcut öğrencisi kadar daha öğrenci alacağı düşüncesiyle kapasitelerinin artırılması yoluna gidilmemiştir.

hırslı nazarlarını hükümet merkezlerine yakın olan Osmanlı memleketlerine daha fazla yöneltmiştir.

Mutasarrıf, sancağı bu misyoner hareketlerinden korumak, halkını medeniyet olarak daha ileriye götürmek ve meşrutiyet hükümetine ısındırmak amacıyla gece gündüz çalışmıştır. Topladığı yardımlar ile 15 ay içinde büyük bir hastaneyi mükemmel şekilde tamamlayıp açmıştır. Aynı zamanda ikisi yeni ve büyük, biri tamir edilerek erkekler için 3 okul açıldığı gibi kızların eğitimi için de gerekli çalışmaları yapmıştır. Fethi Bey, meslektaşlarının da aynı gayretlerle çalışmaları durumunda devletin sıkıntılarından kurtulacağını da eklemiştir. Ayrıca kalıcı çözüm yollarını şu şekilde çizmiştir:

> "…Şu halde bu ilim ve irfan ve iktisat ve siyaset ordularına mukabele eylemek ancak aynı silahlarla mücehhez bulunmaklığımızla mümkün olabilir. Başka türlü yaşamak ve idame-i mevcudiyet eylemek müstehildir. Artık kendimize gelelim birbirimizi ezmekten ise iktidara çalışalım. Garez ve nefsaniyete hizmet eylemeyip menafi-i şahsiyyemizden ziyade menfaat-i umumiyeyi gözetelim. Her işi ehline tevdi ve emr-i idarede ameliyatı nazariyata tercih edelim. Esassız politikalar, gelişigüzel teşebbüsler bir devleti payidar edemez. Atimizi bir iki sene için değil yüzlerce seneler için düşünmek ve ona göre kendimize bir meslek, bir tarik-i siyaset tayin eylemek icab eder…"[1104].

Ahmet Hamdi Bey de misyoner faaliyetleriyle mücadelede aynı silahlarla donanılması gerektiği yönünde benzer açıklamalarda bulunmuştur. Uygulamaya konulması için bir yol haritası dahi çizmiştir. Bu noktada *"İslam Dini'ni Yayma Cemiyeti"* adıyla bir teşkilat kurulması gerekliliğini belirtmiştir. Ayrıca *"İslam Dini'ni Yayma"* adıyla kurulacak okulun müfredat programının içeriğini de açıklamıştır[1105].

Benzer çare yolları üreten başka bir aydın ise misyonerlerle mücadelede izlenilecek yolu farklı bir ifade tarzı ile şöyle beyan etmiştir:

> "Buna sükût etmeli mi, durmalı mı? Sükût etmeli, durmalı mıyız? Elbette hayır ve bir şeyler yapmak lazım. Kabil olsa bu bizi değiştiren müessiratı bizden memleketimizden kazırdık. Fakat biliriz ki bu bir

[1104] *BOA*, DH.İD. 34/18, 16 Cemaziyelevvel 1329 (15 Mayıs 1911), Lef ½.
[1105] Bkz. Ahmed Hamdi, s. 99-110.

> anda değil, beş senede, on senede, uzun senelerde ancak metin bir say-i daimi ile mümkündür. Bu kökleri; dallar, budaklar ve filizler salmış olan bu kökleri bir günde kal' (koparmak) için Ferhat'ın dağı deldiği gülüngü gibi bir alet, bir kazma ister. Mucize ve keramet seneleri ise geçeli çok oldu. Başka çare yok: rekabet ve mücahede… Maarif-i ecnebiyeye karşı maarif-i Osmaniye, terbiye-i ecnebiyeye karşı terbiye-i Osmaniye'nin mücadelesi lazım…"[1106].

Misyoner okullarına karşı yapılan mücadelede halk da devletin yanında yer almıştır. Bu açıdan *Özel İslam Mektepleri*'nin ayrı bir yeri olmuştur. Bu okullar devletin artan okul ihtiyacını karşılamada zorluk yaşadığı ve aynı zamanda üzerinde büyük devletlerin baskısını hissettiği bir dönemde doğmuştur. Müslüman halk hem daha iyi bir eğitim alabilmek hem de yabancı okullar ile rekabeti kolaylaştırmak için devletin sırtındaki yükü hafifletme yoluna gitmişlerdir. İstanbul ile başlayan *Özel İslam Mektepleri* zamanla Osmanlı'nın Rumeli ve diğer vilayetlerini de etkisi altına almıştır. Fakat bu okullar özellikle Anadolu'da misyoner okulları karşısında sayısal olarak çok geride kalmıştır[1107].

Bütün Osmanlı unsurlarına ortak bir eğitim verme amacını taşımasına rağmen *Özel İslam Mektepleri* genel anlamda Müslüman Türklere hitap etmiştir. Çok azınlıkta kalmakla birlikte gayrimüslimler de bazı okullara kabul edilmiştir. Özellikle son dönemde İttihad ve Terakki'nin eğitim politikası doğrultusunda bu okullarda eğitim almaları hedeflenmiştir. Bu okullar, yabancı okullarda olduğu gibi kişi veya kurumlardan yüklü miktarlarla yardım görmemiştir. Ekonomik şartlar nedeni ile devletin yardımları, yabancı okulların kendi devletlerinden aldığı yardımların gerisinde kalmıştır[1108].

Yirminci yüzyıl başlarında yapılması düşünülen ve tavsiye edilen önleyici tedbirler için mali durumun devletin önüne ayrı bir engel olarak çıktığı bir gerçektir. Nitekim Mülkiye Müfettişi Ali Seydi Bey'in 1909 yılında Hüdavendigar vilayeti hakkında

---

[1106] **Ahmet Şerif**, "Maarif-i Ecnebiyye Karşı Maarif-i Osmaniyye - Terbiye-i Ecnebiyeye Karşı Terbiye-i Osmaniyye", *Tanin*, 30 Nisan 1911, No.: 955, s. 1.
[1107] Kurt, s. 15, 234.
[1108] Kurt, s. 232. (Kurt, eserinde yabancı okullar ile *Özel İslam Mektepleri*'ni ayrıntılı bir şekilde kıyaslamıştır. Bkz. Kurt, s. 230-237.)

hazırladığı rapor, vilayetin eğitim durumu kadar ekonomik açıdan içinde bulunulan durumu da göstermektedir. Ona göre vilayetin en geri kalmış yönü eğitimdir. İster maarif bütçesinin yetersizliğinden ister eski memurların ihmalinden olsun bu durum dikkat çekicidir. Raporun yazıldığı tarih itibariyle her köyde muntazam iptidai okullar açılmasına, açılsa bile bunların kırkta birine öğretmen bulmaya imkân yoktur[1109].

4.4. Misyonerlerin Uzaklaştırılması

Zararlı faaliyetlerde bulunan misyonerlerin bulundukları bölgede ikametlerinin önüne geçilmesi ile ilgili iki örneğe değinilecektir. Birinci olay zararlı kitap yazıp neşreden İngiliz Liz'dir. Yurtdışından zararlı kitaplar gönderildiği gibi misyonerler bulundukları yerlerde kendi çabalarıyla birtakım kitap veya kitapçıklar yazarak bunları faaliyetlerinde kullanmışlardır. Örneğin Kudüs'te İngiliz misyoner mekteplerinden birinin müdürü İngiliz Liz[1110], İslamiyet ve Osmanlı hükümeti aleyhinde iftiraları içeren bir risale yazıp yayınlamıştır. Bunun üzerine adı geçen şahıs, yerel İngiliz Konsolosluğu ile irtibata geçilerek Kudüs'ten uzaklaştırılmıştır. Kudüs'te kalan ailesini almak bahanesi ile yine dönmek fikrinde bulunduğu haber alınınca bunun uygun olmayacağı bildirilmiştir. Nedenlerinden birisi yaptığı yayının halk üzerinde bıraktığı tesirden doğan düşmanlıktır. İkinci sebep böyle zararlı yayınlar yapan bir ecnebinin Kudüs gibi bir yerde bulunmasının doğuracağı problemlerdir. Belirtilen nedenlerden ötürü Liz'in Kudüs'e ayak basmaması hususu Kudüs Maarif Müdürlüğü tarafından olduğu gibi Maarif Nezareti'nce de belirtilmiştir[1111].

Museviler arasında Hristiyanlığın yayılması için Londra'da oluşturulan cemiyet 1895'te Osmanlı Devleti'ne Liz'in Kudüs'e dönmeyeceğini belirten bir yazı iletmiştir. Bununla birlikte Lord Kimberley devletin bu misyonerin Kudüs'e dönüşüne izin konusunda meyli olup olmadığını yoklamak üzere bir yazı daha göndermiştir. Kimberley'in gerekçesi Liz'in adı geçen misyoner cemiyetinin artık bir üyesi olmayıp sıradan bir

---

[1109] *BOA*, DH.MUİ. 42/55, 14 Zilkade 1327 (27 Kasım 1909), Lef 2. Vilayetin eğitim bütçesi açısından durumunu resmeden şu örneği hayli ilginçtir. Gemlik'te bulunduğu sırada kazanın 6 aylık ilköğretim tahsisatının harcanmasına emir gelmiştir. Harcanması söylenen miktar 2700 küsur kuruştur. Bu para bir öğretmenin bir yıllık maaşını bile temine yetmeyecek bir miktardır. Bkz. aynı yer.
[1110] Bahsedilen müdür, Cebel-i Suhyun'da *CMS* tarafından 1853 yılında kurulan okulun müdürü Mister Elis olmalıdır. Bkz. *Tablo 21.*
[1111] *BOA*, BEO 364/27258, 10 Şubat 1309 (22 Şubat 1894), Lef 1.

vatandaş olduğudur. Hariciye Nazırı ise daha önce belirtilen sakıncaları esas alarak Kimberley tarafından gündeme getirilen bu talebi geri çevirmiştir[1112].

İkinci olay Kerek'te fesat çıkaran misyoner Forder ile ilgilidir. Hüseyin Hilmi Paşa 1896 yılında padişaha gönderdiği yazıda Kerek sancağı merkezinde bulunan ve fesat çıkaran İngiliz misyonerlerinden Forder'in buradan uzaklaştırılmasının Suriye vilayetine bildirildiğini açıklamıştır. Bu misyoner yine boş durmayıp Osmanlı topraklarının yabancı devletlerarasında paylaştırılmasının kesin olduğu noktasında dedikodular çıkarmıştır. Açtıkları müesseseleri kullanarak bedeviler ve aşiretler arasına karışıp fesat çıkarma düşüncesinde oldukları padişaha arz edilmiştir. Ayrıca bu misyonerlerin Kerek sancağı civarında ikametlerinin engellenmesi Suriye vilayetine bildirilmiştir[1113].

4.5. Misyoner Okullarının Kapatılması

Yabancı okulların kapatılması yoluyla da misyonerlerin meydana getirdiği sosyo-kültürel etkinin önüne set çekilmeye çalışılmıştır. Örneğin 1874'te Akka Mutasarrıfı bu yönde mesai harcamıştır. 1 Ekim 1874 tarihinde İngiltere Sefareti, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda mutasarrıfın Rahip Mösyö Çeller'e erkek öğrenciler için açılan bir mektebin kapatılmasını bildirdiğini yazmıştır. Hatta civarında mevcut olmayan birtakım okul ve kiliselerin de kapatılmasını emretmiştir. Rahibin savunması misyonerlerin açtığı kilise ve okulların tamamının ferman ile tasdiklendiği şeklindedir. Mutasarrıf yine de vilayetten emir gelmedikçe bir şey yapamayacağını açıklamıştır. Sefaret, bu okul ve kiliselerin kullanılmaları için gerekli ruhsatın verilmesini ve daha sonra bu konuda zorluk yaşamamak için gereken kanunların çıkarılmasını ve tedbirlerin alınmasını rica etmiştir[1114].

Devletin misyoner okullarına tavrı karşısında İngiliz yetkililerinin müdahaleleri hiçbir zaman kesilmemiştir. Başka bir örnek ise 1887'de Lattakia ve Sayda'da bulunan bazı Amerikan okullarının kapatılması sonrasında yaşanmıştır. Benzer bir teşebbüs *Irish Presbyterian Mission* ve Şam'da kurulan *BSM*'ye ait bir veya iki okul için söz konusu

---

[1112] *BOA*, BEO 364/27258, 6 Ramazan 1312 (3 Mart 1895) Lef 4
[1113] *İSAM Kütüphanesi*, H.H.P.E. 11/657, 24 Recep 1313 (10 Ocak 1896).
[1114] *BOA*, HR.TO. 249/58, 1 Ekim 1874.

olmuştur. Fakat konsolosluk temsilcisinin çabaları neticesinde yetkililer onların eşyalarını taşımaktan vazgeçmiştir[1115].

Baalbek Kasabası bulunduğu yer itibariyle önemli bir konuma sahip olduğundan *BSM*'nin burada bir okul inşa etmesi problem olarak görülmüştür[1116]. Eğer bu gibi okulların inşası gerekli ise vatan evlatlarının mensup oldukları mezhepleri hakkıyla öğrendiği, büyük ve medenileşmiş şehirlerde yapılması bir çözüm olarak ileri sürülmüştür. Baalbek gibi küçük ve henüz layıkıyla medenileşmemiş bir yerde, bu gibi okulların açılmasının beklenilen faydadan fazla zarar vereceği mazbatada yansıtılan önemli bir düşüncedir. O yüzden bu okulların inşasına izin verilmediği gibi kiralanarak okul haline getirdikleri yerlerin dahi kapatılması istenilmiştir[1117].

Müdahaleleri engellemek ve ruhsatsız faaliyet gösteren okulların önüne set çekmek adına devlet yetkilileri yasal dayanakları kullanmayı da ihmal etmemişlerdir. Örneğin Mekatib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği'nin Suriye Maarif Müdürlüğü'ne gönderdiği 6 Nisan 1892 tarihli yazısına göre; vaktiyle ruhsatsız açılan okulların iradesi olsa bile tamamı kadim hükmüne girmiş nazarıyla bakılıp kapatılması gereklidir. Ancak Maarif Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükmüne göre yeniden ruhsata bağlanması lazım geleceği ve yeni ruhsat alınması için verilen sürenin bitiminden sonra gereğinin yapılacağı ifade edilmiştir[1118].

Hama Mutasarrıfı Ahmet Şükrü Bey 7 Aralık 1899'da Maarif Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Hama'da ve Maharra Karyesi'nde ruhsatsız olarak açılan iki Protestan erkek okulunun Hristiyan ahalinin başvurusu ve hükümetin de gördüğü mahzur üzerine Suriye eski Valisi Hamdi Paşa'nın emriyle kapatıldığını belirtmiştir. Hama'daki okulun ruhsatsız bir şekilde tekrar açılması üzerine Suriye vilayetinden 21 Ağustos 1899 tarihli telgraf üzerine tekrar kapatılmıştır[1119]. Benzer şekilde ruhsatsız okulların açıldığı

[1115] *TNA,* FO 226/208.
[1116] *BOA*, İMMS 101/4277, 25 Muharrem 1306 (1 Ekim 1888), Lef 1.
[1117] *BOA*, ŞD. 2537/16, 5 Kanun-i sani1303 (17 Ocak 1888).
[1118] *BOA*, MF.MGM. 1/100, 8 Ramazan 1309 (6 Nisan 1892), Lef 1-2.
[1119] *BOA*, MF.MGM. 1/30, 25 Teşrin-i sani 1315 (7 Aralık 1899).

Halep'te Maarif Müdürlüğü soruna merkez tarafından bir çare düşünülmesi, hiç olmazsa yeni açılan okulların kapattırılması fikrini ileri sürmüştür[1120].

Misyoner okullarının kapatılması konusunda gayretleri olanlardan birisi de Hüseyin Hilmi Paşa olmuştur. Bu çalışmalarından dolayı yabancılardan geniş çapta tepki toplamıştır. Paşa, durumu kendi ifadeleriyle şöyle kaleme almıştır:

> "… Diyanet ve devlet-i İslamiye'nin menafi-i hakikisini henüz idrak etmeye başladığım ve Suriye mektupçuluğunda bulunduğum bir sırada bile ecnebi mekteplerinin kapatılmasıyla uğraşmış bundan dolayı ecanibin şikâyet-i vüs'atine hedef olmuş idim…"[1121].

Misyonerlerin faaliyetlerine gayrimüslim tebaa da tepki göstermiştir. 1912 yılında Lazkiye Rum Metropoliti ve Ermeni Murahhası misyonerlerin Halep'teki faaliyetlerinden rahatsızlıklarını dile getirerek önlem alınması konusunda başvuruda bulunmuşlardır. Ruhsatsız açılan okul ve kiliselerin kapatılması, müesseselerin sınırlandırılması ve vatan evlatlarının Osmanlı milletine bağlılıklarını kuvvetlendirecek sebeplere yönelinmesini rica etmişlerdir[1122].

4.6. Misyonerlerin Kullandığı Zararlı Kitaplar için Uygulanan Tedbirler

Zararlı içerikleri barındırdığı gerekçesi ile bu kitapların incelenmesinin ardından el koyma, yasaklama, iade etme gibi bir süreçten geçirilmiştir. Aşağıda yer alan bilgiler belgelerde konu ile ilgili karşılaşılan bazı örnekleri ve bunlar karşısında devletin uygulamalarını içermektedir:

1892 yılında bir kaç İngiliz papaz Gevar'ın civar köylerinde dolaşarak İngiltere tebaası saydıkları Nesturiler'e kitaplar ve risaleler vermişlerdir. Kitap ve risale dağıtma faaliyeti Osmanlı Devleti'nin farklı vilayetlerinde de gerçekleştirilmiştir. Bunlara açıktan açığa engel olunmuş olsa, üç devletin sefirleri Babıali'nin başını ağrıtacağından uygun sözlerle engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim 4. Ordu Müşiriyeti Gevar'da meydana gelen hadisede misyonerlere engel olunup olunmamasını sormuştur. Babıali, papazların zaten İran'dan bu tarafa geçtiği, kitapların da mezhep işleri ve basit konularla ilgili

---

[1120] *BOA*, MF.MGM. 6/54, 28 Zilkade 1317 (30 Mart 1900).
[1121] *İSAM Kütüphanesi*, H.H.P.E. 10/622, 24 Safer 1321 (22 Mayıs 1903), Lef 2.
[1122] *BOA*, DH.İD. 117/72 - TTK F/0510, 25 Mayıs 1328 (7 Haziran 1912).

olduğu gerekçesiyle gezmelerine müdahale edilmemesi cevabını vermiştir. Farklı bir önlem olarak ise bunlara karşı İslamiyet'in yayılması ve Müslüman nüfusunun artırılması yönünde ciddi bir çare bulunması gerektiği üzerinde durulmuştur[1123].

Yine 1892 yılında Halep vilayetinden Maarif Nezareti'ne gönderilen telgraf ile yabancı ülkelerden okullara posta ile gönderilen İngilizce, Fransızca ve İtalyanca kitap, risale vesair evrakın muayene edilmesi için maarif şubesinde dil bilen bir memurun görevlendirilmesi istenilmiştir[1124]. Kudüs ve çevresinde açılan İngiliz misyoner okullarında kullanılan kitapların bir kısmı da Avrupa'dan gönderilmiştir. Kudüs'te İngiliz misyonerlerinin reisi Kıssis Kelk adına İngilizce; Kudüs Latin Manastırı için Fransızca olarak gönderilen kitapların incelenmesi üzerine zararlı kitaplar olduğu anlaşılmıştır. İngiltere misyonerlerine gönderilen ve yazarı Jims Donald olan ansiklopedi ile William Moyer'in yazdığı *Muhammed'ül-İslam* isimli eserler Londra'da; Kudüs'te Latin Manastırı adına gönderilen Paul Keran'ın yazdığı ansiklopedi ve yazarı Kazmir Seki olan *Kur'an-ı Kerim* Paris'te basılmıştır[1125].

Bunlardan *Tercüme-i Kuran-ı Kerim* kitabı ile *Hazret-i Risaletpenahi ve'l-İslam* adlı risalenin birer parça olmasından sahiplerine verilemeyeceği bildirilmiştir. İngilizce olan ansiklopedi 65 ve Fransızca olan eser 6 adet olup bunların *Kamusu'l-alam* türünden kitaplar olduğu belirtilmiştir. Adı geçen zararlı içerikler İslam Milleti ve Osmanlı Devleti ile ilgili cümle ve fıkralarda yer almıştır. Bu nedenle hepsine mi yoksa sadece zararlı içerik bulunanlara mı el konulması konusunda tereddüt yaşanmıştır. Aslında kitaplardan sakıncalı olan az kısmına el konulması ve kalanın sahiplerine verilmesi gereklidir. Fakat daha önceden sigortalı olarak Avrupa'dan gelen bu tür yabancı kitaplar incelenmek üzere muayene memuruna verilmeden Posta Nezareti'nin bir emirnamesine dayanılarak Kudüs Posta İdaresi tarafından doğrudan doğruya sahiplerine teslim olunmuştur.

[1123] *BOA*, İDH. 100258 – *TTK Kütüphanesi* F/0534, 27 Şevval 1309 (25 Mayıs 1892).
[1124] *BOA*, DH.MKT. 1943/78, 5 Şevval 1309 (3 Mayıs 1892).
[1125] *BOA,* MF.MKT. 167/128, 2 Kanun-i sani 1308 (14 Ocak 1893), Lef 1; 26 Cemaziyelahir 1310 (15 Ocak 1893), Lef 2.

Yukarıda değinilen ansiklopedinin kalan parçalarının teslimi düşünülmüştür. Fakat alıkonulan zararlı yayınları içeren az kısmının sigortalı olarak sahipleri tarafından getirtileceği gözardı edilmemiştir. Bu yüzden bir irade çıkana kadar diğerleriyle beraber ansiklopedilerin tamamen sahiplerine verilmemesi uygun görülmüştür. Bu durum kitapların sahipleri olan İngiliz misyonerleri ve Latin Manastırı reislerinin hoşlarına gitmemiştir. Kudüs'te bağlı oldukları konsoloslara müracaat edip kitapların daha önceden olduğu gibi yüzeysel bir inceleme ile Kudüs'e gelmeden Yafa Gümrük İdaresi tarafından teftiş ve muayenesiyle yetinilmesi için konsolosların aracılık etmelerini istemişlerdir. Konsolosların da bu yolda İstanbul'daki sefaretlerce bazı teşebbüslerde bulunacakları haber alınmıştır. Ayrıca pek çok incelemeyi ve dikkati gerektiren bu tür kitapların muayenesi için memurun her zaman Yafa'ya gitmesi sıkıntı doğurmuştur. Nedeni ise bunun Kudüs'teki memuriyeti ile ilgili işlerine engel teşkil etmesidir. Bu nedenle zaten Kudüs'e gidecek olan kitapların Kudüs'te ayrıntılı bir şekilde muayene ve teftişinin uygun olacağı düşünülmüştür[1126].

Kudüs'teki İngiliz misyonerlerine gönderilen kitapların devlet kontrolüne takılmasına bir örnek de 1894'te gerçekleşmiştir. İngiliz Misyonerlerinden J. H. Sedgewick ile S. Ate isimli rahipler adına gelen *Le Paradise Perdu* isimli iki parça kitaba Kudüs idaresince el konulmuştur. Rahiplerin kendilerine mahsus olan bu kitapların yayınlanmasında engel olmadığı gerekçesiyle İngiltere Sefareti kitapların sahiplerine iadesini istemiştir. İncelenmesinin ardından bu iki kitap kişiye mahsus olduğundan ve çok düşük seviyede zarar içerdiğinden sahiplerine iade edilmiştir[1127].

4.7. Devlete Sadık Gayrimüslim Tebaanın Görevlendirilmesi

Misyonerlerin faaliyetlerinden haberdar olmak isteyen Osmanlı Devleti tebaa içerisinde sadık kişileri görevlendirmiştir. Bu kişilerin devlete olan bağını güçlendiren bu durum aynı zamanda zararı dokunacak durumların tesbitini ve gereken önlemlerin alınmasını da sağlamıştır. Bu anlamda Nesturilerin reisi Mar Şemun'un yeğeni Hakkâri sancağı idare meclisi azası Nemrut Efendi ile Nesturilerin cesur ve kalabalık kolunu oluşturan

---

[1126] *BOA,* MF.MKT. 167/128, 26 Cemaziyelahir 1310 (15 Ocak 1893), Lef 2.
[1127] *BOA*, MF.MKT. 216/41, 27 Muharrem 1312 (31 Temmuz 1894), Lef 5.

Tayyarlar'ın reisi Melik Smail ve Kaşe (Papaz) Toma bu açıdan önemli rol oynamıştır. Misyoner Browne ile Mar Şemun ve ona tabi olanların her türlü hal ve hareketleri bu kişilerce ihbar edilmiştir. Browne ile Mar Şemun teşebbüslerini ve kurdukları planları devlete bildiren Nemrut'u her nasılsa haber almışlardır. Bunun üzerine Mar Şemun, Nemrut'u aforoz edip, köyünden çıkarmış tüm mülklerini, hayvanlarını ve gelirlerini müsadere etmiştir. Nemrut, Melik Smail ve Kaşe Toma, devletin sadık kullarından olduklarını her türlü kişisel menfaatlerini feda ederek göstermişlerdir[1128].

Bu durumda dahi Mar Şemun ve ekibine meyletmemişler devlete bir kat daha sadakatle bağlanmışlardır. Vali, bunların içinde en fazla merhamete muhtaç olan Nemrut'a bir maaş bağlanmasını talep etmiştir. Çünkü Nemrut'un, Smail'in ve Toma'nın güçlenmesi demek devletin güvenle kullanabileceği bir güç demektir. Browne'ın gelecekte ortaya çıkaracağı fenalık açık olduğundan bir bahane ile oralardan uzaklaştırılması girişimi başarısız olmuştur[1129]. Hakkâri Mutasarrıfı Mahmut Nurettin Bey, Browne'un aldatmalarının Nesturi kabilelerin vahşi karakteri ile birleşmesi halinde devlet için büyük sıkıntı doğuracağını ifade etmiştir[1130]. Dolayısıyla ortaya çıkabilecek problemleri engellemek için farklı tedbirler de düşünülmüştür. Bu bağlamda Nesturilerin nüfusa kaydedilmeleri önemli bir tedbir olarak zikredilmiştir[1131].

Keldani Katolik Papazı Kaşe İlya Efendi, devletin önlemler çerçevesinde İngiliz misyonerlere karşı kullandığı önemli bir kişi olmuştur. Çölemerik'te Nesturiler arasında Osmanlı Devleti'nin istekleri doğrultusunda dini yaymak ve telkinlerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Keldaniler arasında Protestan Mezhebi'ni öğreterek İngiliz menfaatlerine hizmet etmekle görevlendirilen Browne bu durum karşısında boş

[1128] *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894).
[1129] *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894).
[1130] *BOA*, Y.PRK.UM. 48/69 – *TTK Kütüphanesi* F/0521, 27 Cemaziyelevvel 1317 (2 Kasım 1899). Nurettin Bey bir de Rumiye'deki Amerikan Mektebi misyonerlerinden Mr. Kevin'in Gevar'a gelişinden bahsetmiştir. Mr. Kevin, Nesturilerin altı kabilesinden her biri için ayrı okul açmak istemiştir. Ayrıca Protestanlığı yaymak amacıyla yanında birçok dinî kitap ve risaleler getirmiştir. Bu kitaplar incelenirken bir harita ile iki kroki Nurettin Bey'in dikkatini çekmiştir. Harita Musul'da Zap Nehri'nin kaynağına yakın yerlerdeki Tayyar Nesturileri'ni de işaret etmektedir. Devletin memurlarından herhangi birisinin gidip yüzeysel olarak bile inceleme yapamadığı yerlere bunların gitmeleri ve haritadaki eksikleri de krokilerle tamamlamaları mutasarrıfı müteessir etmiştir. [Bkz. *BOA*, Y.PRK.UM. 48/69 – *TTK Kütüphanesi* F/0521, 27 Cemaziyelahir 1317 (2 Kasım 1899)].
[1131] *BOA*, Y.MTV. 108/22, 31 Ağustos 1310 (12 Eylül 1894).

durmamıştır. Browne'ın ve arkadaşının teşvik ve tahrikleriyle yerel idare vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne sadık olarak hizmet eden Kaşe İlya Efendi 1904 yılında Çölemerik'ten uzaklaştırılmıştır. Keldani Katolik Patrikliği ise bunun devletin menfaatlerine ne kadar zararlı olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Papaz İlya Efendi'nin geri getirilmesi noktasında Osmanlı Devleti'ne müracaatta bulunmuştur[1132].

Osmanlı Devleti misyoner faaliyetlerine karşı tedbir alırken İngiltere ise misyonerlerin çıkarlarını koruma yolunu tutmuştur. Bu nedenle de menfaatlerini temsil etme noktasında etkili bir unsur olarak kullandığı misyonerlerine herhangi bir zarar gelmesini istememiştir. Bunun için Sefaret, misyonerlerin saldırıya uğramamaları için talepte dahi bulunmuştur. Böylece misyonerler İngiltere'nin Osmanlı topraklarında izlediği siyasetin önemli bir parçasını temsil etmiştir[1133].

[1132] *BOA*, BEO 2343/175684, 16 Rebiyülevvel 1322 (31 Mayıs 1904), Lef 1, 3.
[1133] Bkz. *BOA*, A.}MKT.MHM 669/1 – *TTK Kütüphanesi* F/0482, 6 Temmuz 1312 (18 Temmuz 1896).

SONUÇ

Osmanlı topraklarında kurulmuş olan İngiliz misyoner okullarını konu edinen çalışmamız ile vardığımız sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür: 19. yüzyıl Osmanlı dünyasının anlaşılması tek başına yerli kaynaklarla sağlanabilecek bir husus değildir. Sanayileşmenin etkisi ve teknolojinim gelişmesi ile birlikte dünya gittikçe küçülmeye başlamış; bilhassa Osmanlı Devleti ile Batı arasındaki etkileşimin boyutları iyice genişlemiştir. Dolayısıyla Türk-İslam dünyasının sadece siyasetini değil; eğitim, kültür, ekonomi, sosyal, hukuk, hatta spor ve moda gibi alanlardaki gelişim ve değişiminin anlaşılması bu etkileşimin her yönüyle araştırılması ile mümkündür. Bugün Ortadoğu'da İngiliz veya Fransız yanlısı rejimlerin bulunması tesadüfen oluşmuş değildir. Bunların köklerini 19. yüzyıldaki girişimlerde bulmak mümkündür. Nitekim tezimize konu olarak seçilen İngiliz misyoner okulları böyle bir değişim ve dönüşümün taşıyıcı, yönlendirici ve sürdürücü araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimiz ile daha önce çoğunlukla misyoner cemiyetleri kapsamında kısmen değinilen İngiliz okulları ulaşılabilen bütün yerli ve yabancı belgeler, kaynaklar ve araştırma eserleri incelenerek her boyutuyla değerlendirilmeye çalışıldı. Bu okulların yakınçağ kültür tarihine, eğitim tarihine ve Osmanlı toplum hayatına etkileri de yeni belge ve bulgularla ortaya konulmaya gayret edildi. Daha önce söz konusu okulların bağımsız araştırmalara konu edinilmemiş olmasının doğurduğu eksiklikler bu şekilde giderilmiş oldu.

Araştırmamız sırasında okullar ile temel amacı Hristiyanlığı yaymak olan cemiyetler ve bu cemiyetlerin tabi olduğu devletlerarasında derin bir organik bağ olduğu görülmüştür. 19. yüzyıl boyunca bu okulların açılmasının, desteklenmesinin ve korunmasının İngiliz Sefareti'nin önemli meşguliyetlerinden biri olması bunun göstergesidir. Eserden anlaşılacağı üzere Hristiyanlığın yayılması adına Osmanlı coğrafyasında doğrudan veya

dolaylı yollardan birçok İngiliz misyoner cemiyeti faaliyet göstermiştir. Eğitim sektöründe ön plana çıkan cemiyetlerin maddi ve manevi bakımdan destek görmeleri neticesinde Osmanlı topraklarındaki İngiliz misyoner okullarının sayısı gün geçtikçe artmıştır. Araştırmamız sonucunda Osmanlı topraklarında 240'tan fazla İngiliz okulunun açıldığı tespit edilmiştir. Genel itibariyle bakıldığında bu sayının da kesinleşmiş bir rakamı ifade ettiği iddiasında bulunmak yanlış olabilir. Bu noktada net bir hüküm ortaya konulamamasının en önemli nedenlerinden birisi farklı yöntemler kullanılarak çok fazla sayıda ruhsatsız okul açılması ve bu durumun kayıt altına alınamamasıdır.

Bu kadar çok sayıda okulun faaliyet göstermesinde sağlam finansman kaynakları etkili olmuştur. Maddi gelirler sayesinde okulların kadroları bir müddet yurtdışından beslense de misyonerler, faaliyet gösterdikleri alanlardaki Protestanlaştırma ve medenileştirme planlarının yerli misyonerler aracılığıyla olması gerektiğini önemsemişlerdir. Bu kurumlar vasıtasıyla, Hristiyanlaştırma ideallerini gerçekleştirmek amacıyla Ortadoğu'nun kendi öz kaynaklarını değerlendirmeyi ihmal etmemişlerdir. Eğitim kadroları, yerlilerden özellikle de misyoner okulunda sisteme dâhil edilmiş ve sistem tarafından kontrol edilecek kişiler arasından seçilmiştir. Stajyer olarak çalıştırılan son sınıf öğrencilerine okullarını bitirince kontratla öğretmenlik yaptırılmıştır. Böylece en azından iki dile hâkim bir eğitim ordusu yetiştirilmiş, misyonerlik düşüncelerinin yayılmasında engel oluşturan dil probleminin önüne geçilmiştir.

Dil eğitimi kadar müfredatlarda jimnastik, basketbol gibi yeni ve orijinal derslerin eklenmesi öğrencilerin okullara cezbedilmesindeki etkiyi artırmıştır. Eğitimin bir parçası olarak oyuna ve spora verilen değerin neticesinde okullarda kupa müsabakaları düzenlenmiştir. Ayrıca bahçelerin, oyun ve spor alanlarının yapılması okullara ayrıca kalite kazandırmıştır. Eğitim programları içerisine konulan oyun ve spor gibi faaliyetlerle ailelerinden ayrı kalan özellikle yatılı öğrencilerin okula daha fazla bağlanması sağlanmıştır.

Ortadoğu'ya spor alanında yenilikler getirilmesinde İngiliz misyonerlerin önemli katkıları olduğu söylenebilir. Ortadoğu insanının futbol, kriket, voleybol, hokey gibi

sporlarla tanışması bu katkının sonucudur. Ortadoğu'da ilk tenis kortunun İngiliz misyonerlerce inşa edilmiş olması eğitim ve spor tarihi açısından önemli bir bilgidir. Spor, *önyargıları kırmanın ve Hristiyanlaştırmanın en kesin yolu* olarak gördükleri eğitimin bir parçası olarak kullanılmıştır.

Hristiyanlık adına okul içi faaliyetlerle yetinilmemiş öğrencilerin bu düşünce ile beslenmesi için okul dışında da çeşitli vesileler değerlendirilmiştir. Bunun için öğrencilerin salt bilgi ile donatılmalarına karşı çıkılmış, hobilere yönlendirilmeleri gereği üzerinde durulmuştur. Bu noktada model oluşturmak, çiçek dikmek gibi hayal güçlerini geliştirecek, yeteneklerini keşfetmelerine fırsat verecek hobiler eğitimde yardımcı unsurlar olarak kullanılmıştır.

Uzun yürüyüşler, oyunlar, piknikler de eğitimin dolayısıyla da misyonerlik faaliyetlerinin bir parçası haline getirilmiştir. Noel ise ayrı bir fırsat zamanı olarak beklenilmiş, misyonerler mektuplarla Hristiyan kamuoyunun desteğini sağlayarak okullardaki çocuklar için eğitici kitaplardan oyuncaklara kadar çeşitli hediye paketleri istemişlerdir. Bu hediyeler çocukların gönüllerini Hristiyanlığa ısındırmada, okula talebi ve devamı artırmada önemli bir fonksiyon icra etmiştir.

Programların detaylı hale gelmesiyle güncel hayatta önem arz eden hijyen, ilk yardım, ev ekonomisi gibi dersler de bazı İngiliz okullarının programına konulmuştur. Bu husus yanında yaşadıkları coğrafyanın üretim alışkanlıkları göz önünde bulundurularak eğitim kapsamında açılan meslek edindirme kursları aracılığı ile Müslüman, Hristiyan ve Yahudi kızların el işlerini, ev işlerini; bahçıvanlık ve hizmetçilik gibi meslekleri öğrenmelerine önem verilmiştir. Bunlar öğretilirken İncil'den okunan parçalarla Protestan düşüncesi aşılanmaya gayret gösterilmiştir. Gelecekteki yaşantılarına aktaracakları, uygulayacakları düşünce ve becerilerle donatılan ve meslek edinen kızların misyonerlere olan güveni artmıştır. Bu faaliyetleri gerçekleştiren cemiyetler ise toplum nezdinde itibar görmüşlerdir. Kızlara verilen Hristiyan eğitiminin yaptığı etki sosyal hayatta önemli bir değişimi beraberinde getirmiştir. Monogaminin yaygınlaşmaya başlaması, kızların peçe kullanmayı bırakıp modaya uygun kıyafet giyinmeleri bu etkinin örnekleri olarak sayılabilir.

Âmâlar ve sakatlar da üretime dönük eğitim çalışmalarının bir parçası haline getirilmiştir. Bu öğrenciler için özel İnciller basılmış, kalpleri Hristiyanlığa ısındırılmaya çalışılmıştır. Onlara sunulan eğitim fırsatları onların önemsenmesi veya önemsendiklerinin hissettirilmeye çalışılması misyoner okullarına teveccüh oluşmasında ayrı bir etkiye sahip olmuştur.

Bazı İngiliz eğitim kurumları kütüphane, müze, matbaa gibi altyapılarını geliştirip diğer kurumlara örnek ve destek olmuştur. Bu durum okullarda eğitim görmek isteyenleri etkilemiş, böylece geniş çaplı sistemde farklı din ve mezhebe mensup binlerce çocuk, hayatlarının en hassas dönemlerini Hristiyan etkisi altında geçirmiştir. Özellikle İngiliz ve İskoç misyoner cemiyetleri tarafından önemsenen Yahudilere ulaşmak için bu okullar etkili bir şekilde kullanılmıştır. Benzer şekilde önem verilen bir başka kesim de Nesturilerdir. İngiliz misyonerler okulları Nesturi Patriği adına açarak daha rahat hareket etmişlerdir. Böylece geleceğin Nesturi liderlerini kendi elleri ile yetiştirme ve şekillendirme imkânına kavuşmuşlardır. Aslında bu stratejiyi kendi planları doğrultusunda geleceğe yön verecek kişiler yetiştirme adına açtıkları okulların çoğunda kullandıkları söylenebilir.

Sistematik aile ziyaretleri, öğrencilerin verilen eğitimden kopmamaları ve ailelerin de etki altına alınabilmeleri misyoner faaliyetleri açısından önemsenen bir konu olmuştur. Hatta öğrencilerin mezuniyetleri sonrasındaki hayatlarında da takip altında tutularak, eğitim süreçlerinde aşıladıkları düşüncelerden ve misyonerlerle kurdukları bağlardan kopmamaları sağlanmıştır. Örneğin öğrencilerin evlenme törenlerine katılan misyoner öğretmenler eski öğrencilerinin gönlüne girerken bu ortamı yeni öğrenciler kazanmak için de değerlendirmişlerdir. Hristiyanlık öğretisinin etki sahasını genişletmek için bazı hasta öğrencilerin tedavilerinin İngiltere'de yapılması misyonerlik adına tüm imkânların seferber edildiğinin göstergelerinden birisi olmuştur.

İngiliz misyoner teşkilatları tarafından yönlendirilen bu farklı çalışma alanları yanında Hristiyanlık mesajını ulaştırma düşüncesiyle alternatif yöntemler de kullanılmıştır. Ödünç kitap veren kütüphanelerin ve okuma salonlarının açılması bu metotlar arasında en dikkat çekici olanlarıdır. Ayrıca balıkçı, inşaatçı gibi farklı yerlerde ikamet etmeyi

gerektiren mesleklerle uğraşan kişilere ulaşılarak Hristiyanlığın daha fazla insana anlatılması, kabul görmesi hedeflenmiştir.

Misyonerlerin bu hedeflerine ulaşmalarında önlerine yangınlar, depremler, fakirlik, salgınlar, azınlık grupların dinî liderlerinin faaliyetleri, I. Dünya Savaşı gibi birçok engel çıkmıştır. Bu problemlerin misyonerlere sabır ve inançlarının sınandığını düşündürtmesi başarılarına önemli derecede etki etmiştir. I. Dünya Savaşı gibi büyük sıkıntıların olduğu zamanlarda misyonerlerin hızları kesilmemiş; gayret ve enerjilerini farklı alanlara yönlendirmişlerdir. Şartların normale dönmesiyle eğitim yolundaki faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir.

Doğu insanının Batı insanına bakış açısında bir değişim meydana getirmesinde, Batı insanının Doğu insanını daha iyi tanımasında ve fikirlerin çift yönlü etkileşiminde İngiliz okullarının etkisi yadsınamaz. Okulların ve diğer misyoner müesseselerinin açılması Osmanlı topraklarını ziyaret eden kültürlü ve eğitimli batı insanının sayısını artırmıştır. Elit, aynı zamanda zengin Avrupalılar Osmanlı topraklarına gelerek bu kurumlara maddi ve manevi anlamda destekte bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu ziyaretler ve faaliyetler Doğu insanını yakından tanımalarını bir anlamda bütün sırlarına vakıf olmalarını sağlamıştır. *Terbiyeli, nazik, saf ve zeki* olduklarını kabul ettikleri doğu insanının *duygusal ve vicdanlı* olma zaafını kullanmayı da öğrenmişlerdir. Ayrıca doğu kültürüne ne ekleyeceklerini ve bu kültürden neyi çıkaracaklarını çok iyi tespit etmişlerdir.

Misyoner cemiyetleri *müessesat-ı tedrisiyye, mezhebiyye ve hayriyye* adı altında sahip oldukları gayrimenkulleri uzun yıllar ellerinde tutmuşlardır. Bu durum yabancıların mülk edinmelerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bunun için zengin İngiliz aileleri misyoner cemiyetleri ile içli dışlı olmuş, Filistin'de büyük miktarlarda toprak satın alırken müesseseleri paravan olarak kullanmışlardır. Bu yolla satın alınan arazilerin misyoner cemiyetleri adına kaydının yapılmasıyla birçok yer yabancı eline geçmiştir. İngiltere Sefareti bu noktada faal bir şekilde çalışarak okullar için elde edilen hakları İngiliz menfaatleri için kullanmıştır. Vergilerin de verilmemesi, bu mülklerin inşası

hatta tefrişatı için gerekli malzemelerin iğneden ipliğe kadar yurtdışından gümrük vergisi olmadan getirtilmesi devlet için ayrı bir ekonomik kayıp meydana getirmiştir.

Görüldüğü üzere bu eğitim kurumları toplumun dinamiklerini farklı açılardan etkilemiştir. İlerleyen yıllarda İngiliz misyoner okullarının çoğu kapanmış olsa da köklü olan okulların bir kısmının Osmanlı'dan koparılan topraklarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bölgede yeni oluşturulan devletlerin Batı yanlısı kadrolarca yönetilmesi bu devamlılıkta önemli ölçüde etkili oldu. Hatta Ortadoğu'nun haritası çizilirken İngilizlerin müttefiki çoğunlukla bu tür okullardan mezun olan yerli elitler idi dersek yanlış olmaz.

Osmanlı Devleti ise misyoner faaliyetlerine karşı çözüm üretebildiği ölçüde tedbir almaya çalışmıştır. Devletin denetimi ve kendi tebaasını koruma endişesi misyonerlerce çalışmalarına getirilen bir sınırlandırma olarak yorumlanmıştır. Uygulamalar karşısında İngiliz yetkililerin müdahaleleri ise eksik olmamıştır. Olayların ya da kararların kendi lehine çevrilmesi için her türlü imtiyazı ve yasal açığı kullanmışlardır. Yabancı okulların kapatılmasıyla da bir yere kadar pasifleştirildikleri gerçeğini unutmamak lazımdır. Tedbirler uzun soluklu olmadığı gibi geç kalındığı da söylenebilir. Buradan devletin aldığı tedbirlerin yetersizliği sonucunu çıkarmak gibi kesin bir hükme varılması doğru olmayabilir. Nitekim gayretli idarecilerin eliyle alınan tedbirlerden olumlu sonuçlar alındığı görülmüştür. Ancak devletin yıkılması ile okulların, parça parça olan Osmanlı coğrafyasında, özelde İngiliz genelde Batı düşüncesinin temsilcilerini yetiştirmeye devam ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a) Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO):154/11545, 188/14042, 327/24485, 364/27258, 584/43752, 625/46826, 790/59223, 889/66663, 956/71669, 1013/75903, 1020/76494,1043/78165, 1088/81573, 1153/86433, 1179/88361, 1280/95976, 1386/103916, 1519/113920, 1522/114124, 1546/115883, 1714/128500, 1797/134727, 2180/163470, 2273/170420, 2343/175684, 2706/202892, 2757/206733, 2765/207306, 2786/208946, 2830/212250, 2874/215479.

b) Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.): 34/18, 117/16, 117/32, 117/72,123/4, 163/28.

c) Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube (DH.EUM.): 4Şb. 23/113.

d) Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalem Evrakı (DH.EUM.VRK.): 13/81.

e) Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı (DH.H.): 56/1.

f) Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı (DH.KMS.): 50-2/25.

g) Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.): 1255/76, 1401/103, 1529/52, 1543/72, 1552/39, 1563/105, 1943/78, 2227/30, 2384/66, 2715/24, 2752/81.

h) Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.): 11-2 /7, 42/55, 71/7.

ı) Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.): 47/403, 664 /73.

i) Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH.TMIK.M.): 149/19.

j) Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO.): 89/14, 89/17, 89/18.

k) Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.): 107/45, 110/4.

l) Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.): 247/66, 249/58.

m) İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN.): 30/1316 Ra-06, 39/1318 Ra-08, 49/1320 Za 03, 70/1325S-20, 82/1326 Za-21.

n) İrade Defter-i Hakani (İ.DFE.): 12/1320 M-04.

o) İrade Dahiliye (İ.DH.): 921/73033, 100258,1237/96917.

p) İrade Hariciye (İ.HR.): 416/1326/Za-18, 427/1329 Z-14.

r) İrade Maarif (İ.MF.): 15/1327 Ca-4, 18/1329 L-5.

s) İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.): 87/3759, 101/4277.

ş) İrade Rüsumat (İ.RSM.): 14/1319 CA-05.

t) Kilise Defterleri: No.: 2-6.

u) Maarif Nezareti Tedrisat-ı Hususiye Kalemi (MF.HUS.): 9/12, 12/11.

ü) Maarif Nezareti Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği (MF.MGM.): 1/30, 1/64, 1/66, 1/68, 1/80, 1/100, 3/117, 3/118, 5/81, 6/22, 6/54, 6/85, 6/111.

v) Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.): 6/114, 77/35, 77/61, 91/50, 99/77, 103/39, 151/60, 167/128, 216/41, 345/18, 374/38, 407/13, 504/14, 639/33, 691/9, 731/37, 889/1, 889/45, 894/14, 933/1, 980/52, 1043/40, 1050/53, 1058/36, 1098/53, 1161/5, 1181/86, 1191/21, 1204/34, 1224/84.

y) Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 8/78, 16/22, 36/29.

z) Nizâmât Defterleri: No.: 10.

aa) Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I.A.): 17/1668.

bb) Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM.): 642/2, 669/1.

cc) Şurayı Devlet Evrakı (ŞD.): 208/60, 216/34, 227/13, 228/3, 231/13, 771/25, 778/3, 1447/28, 1602/13, 2204/14, 2238/15, 2288/29, 2289/10, 2302/32, 2305/26,

2317/11, 2537/16, 2538/3, 2682/10, 2711/45, 2744/33, 2748/8, 2756/50, 2757/1, 2786/68, 2770/41, 2801/5, 2802/24.

dd) Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.): 249/69.

ee) Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES.): 22/6, 24/21, 139/2.

ff) Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.): 110/6.

gg)Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP.): 26/2558.

hh)Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.): 108/22.

ıı) Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.): 8/25.

ii) Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.): 18/11.

jj) Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM.): 10/73.

kk) Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti (Y.PRK.MF.): 2/22, 3/13.

ll) Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM.): 27/14, 44/73, 48/69, 51/2, 77/30.

2. İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM/İstanbul H.H.P.E.):

10/622, 11/657.

3. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (TTK Kütüphanesi):

F/0482, F/0510, F/0517, F/0518, F/0519, F/0520, F/0521, F/0530, F/0533, F/0534, F/0535.

4. The National Archives (TNA: İngiltere/Londra)

a) Foreign and Commonwealth Office and predecessors (FCO): 13/48, 13/744.

b) Foreign Office (FO): 78/4172, 195/2512, 195/2691, 226/208, 226/211, 286/963, 369/3330, 371/10213, 371/121894, 618/3.

c) Records of British Council (BW): 61/6, 61/7, 61/8, 61/18, 61/26.

d) Treasury (T): 164/26/14, 172/39.

e) TS: 18/848.

5. National Library of Scotland (NLS: İskoçya/Edinburgh):

NLS, DEP 298/251.

6. National Archive of Scotland (*NAS*: İskoçya/Edinburgh):

NAS, IRS21/87, Report of the Committee of the Lebanon Schools for the Education of the Children of Mohammedans, Druses, Maronites and Greeks 1893-1894.

7. University of Manchester (*UoM*) John Rylands Library Special Collections (*JRLSC*) (İngiltere/Manchester):

Annals of the FCS 1843-1900 (R39652), Edited by the William Ewing, Vol. I, T&T Clark, Edinburgh 1914.

8. UoB (University of Birmingham)-Cadbury Research Library Special Collections (CRLSC): CMS/G/Y/ME/1/2.

9. Middle East Centre Archive (MECA: Oxford/İngiltere):

GB165-0161: Box 39, File 1; Box 40, File 4; Box 50, File 1; Box 58, File 2; Box 63, File 3; Box 114, File 5, 6. GB165-0355, Percy D'Erf and Grace Wheeler Papers.

10. Lambeth Palace Library *(LPL)* – Church Of England Record Centre *(CERC)* (Londra/İngiltere):

LPL (CERC), Davidson 397, *LPL (CERC),* MS 2334.

11. Library of the Religious Society of Friends (Londra/İngiltere):

Syria S/1 (Kütüphanede bulundurulan arşiv malzemesidir. Diğer klasörler gibi S/1 klasörü de düzenli olmadığından belge numarası verilememiştir).

12. Raporlar:

a) BFBS Raporları

The Sixty-Ninth Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1873.

The Seventieth Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1874.

The Seventy-First Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1875.

The Seventy-Second Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1876.

The Seventy-Third Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1877.

The Seventy-Fifth Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1879.

The Seventy-Sixth Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1880.

The Seventy-Seventh Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1881.

The Seventy-Eighth Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode & Co., London 1882.

The Eightieth Report of the BFBS, Printed by Spottiswode Co., London 1884.

The Eighty-First Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode Co., London 1885.

The Eighty-Third Report of the BFBS, Printed by Spottiswoode Co., London 1887.

The Eighty-Nineth Report of the BFBS, Printed by Richard Clay & Sons, Limited, London & Bungay 1893.

The Ninetieth Report of the BFBS, Printed by Richard Clay & Sons, Limited, London & Bungay 1894.

The Ninety-Second Report of the BFBS, Printed by Richard Clay ve Sons, Limited, London & Bungay 1896.

The Ninety-Fifth Report of the BFBS, London 1899.

The Hundereth Report of the BFBS, London 1904.

The Hundred and Second Report of the BFBS, London 1906.

The Hundred and Eleventh Report of the BFBS, London 1915.

b) FCS Raporları

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. I., December, 1850.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. I., February, 1851.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. I., April, 1851.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. I., June, 1851.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. II., August, 1851.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. II., October, 1851.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. II., Jan, 1852.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. II., July, 1852.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. III., March, 1853.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. IV., August, 1853.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. IV., October, 1853.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. VI., September 1, 1855.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. I., January 1, 1857.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. I., March 2, 1857.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. II., August 1, 1857.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. III., April 1, 1859.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. IV., October 1, 1859.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. V., November 1, 1860.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. V., February 1, 1861.

The Home and Foreign Record of the FCS, Vol. V., March 1, 1861.

The FCS Monthly Record, No. 1, August, 1862.

The FCS Monthly Record, No. 27, April 6, 1862.

The FCS Monthly Record, No. 10, May 1, 1863.

The FCS Monthly Record, No. 14, September 1, 1863.

The FCS Monthly Record, No. 15, October 1, 1863.

The FCS Monthly Record, No. 23, June 1, 1864.

The FCS Monthly Record, September 1, 1866.

The FCS Monthly Record, No. 147, October 1, 1874.

The FCS Monthly Record, No. 150, October 1, 1875.

The FCS Monthly Record, No. 169, August 1, 1876.

The FCS Monthly Record, No. 203, June 2, 1879.

The FCS Monthly, June 1, 1891.

The FCS Monthly, March 1, 1892.

The FCS Monthly, November 1, 1892.

The FCS Monthly, September 1, 1894.

The FCS Monthly, December 1, 1894.

The FCS Monthly, January 1, 1896.

The FCS Monthly, January 1, 1897.

The FCS Monthly, June 1, 1897.

The FCS Monthly, January 1, 1898.

c) *J&EM* Raporları

Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 7, January 1901.

Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 8, April 1901.

Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 9, July 1901.

Bible Lands, Quarterly Papers of the *J&EM*, No. 10, October 1901.

The J&EM Twentieth Annual Report 1908, Printed by Spottiswoode &Co. Ltd., New Street Square, London 1908.

d) Gilbert Gilkes, Henry T. Hodgkin, *Report of the Deputation to Friends' Mission in Syria (March-April 1911)*, Friends' Foreign Mission Association, 23rd May, 1911.

e) Missionary Herald

The Missionary Herald, Vol. LVIII, No. 3., March 1862.

The Missionary Herald, Vol. LXIII, No. V., May 1867.

The Missionary Herald, Vol. LXVIII, No. VII, July 1872.

The Missionary Herald, Vol. LXX, No. VIII., August 1874.

The Missionary Herald, Vol. LXXI, No. VI., June 1875.

The Missionary Herald, Vol. LXXI, No. XII., December 1875.

The Missionary Herald, Vol. LXXIII, No. IX., September 1877.

The Missionary Herald, Vol. LXXIV, No. IX., September 1878.

The Missionary Herald, Vol. LXXV, No. VI., June 1879.

The Missionary Herald, Vol. LXXVI, No. VII., July 1880.

The Missionary Herald, Vol. LXXVI, No. VIII., August 1880.

The Missionary Herald, Vol. LXXVI, No. X, October 1880.

The Missionary Herald, Vol. XCIV., No. V., May 1898.

The Missionary Herald, Vol. XCVI., No. III., March 1900.

The Missionary Herald, Vol. XCVII., March 1901.

B. KİTAPLAR

Ahmed Hamdi, *İslam Âlemi ve İngiliz Misyonerler*, Yayına Haz: Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

Akyüz, Gabriyel, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Mardin 2005.

Alan, Gülbadi, *Amerikan Board'ın Merzifondaki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK, Ankara 2008.

Alan, Gülbadi, *Misyonerlik Karşısında Osmanlı Devleti'nin Politikaları*, Arka Oda Yayınları, Kayseri 2008.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi 12. Baskı, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1989.

Atay, Çınar, *Tarih İçinde İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No.: 3, İzmir 1978.

Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000.

Bozkurt, Gülnihâl, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları'nın Hukukî Durumu (1834-1914)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1996.

Burns, Jabez, *Help-book for Travellers to the East; Including Egypt, Palestine, Turkey, Greece and Italy*, Published at Cook's Toruist Office, London 1870.

Christian Literature in Moslem Lands: A Study of the Activities of the Moslem and Christian Press in All Mohammedan Countries, By Committee, George H. Doran Company, New York 1923.

Cilacı, Osman, Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

Çavdar, Tevfik, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1970.

Dabağyan, Levon Panos, Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han, IQ Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul 2006.

Dalyan, Murat Gökhan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü 1830-1870*, Öncü Kitap, Ankara 2012.

Dinçer, Nahit, *Yabancı Özel Okullar*, ER-TU Matbaası, İstanbul.

Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Ergün, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

Ertuğrul, Halit, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, Nesil Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2010.

Goodwin, Isobel, *May You Live to be 120! The Story of Tabeetha School, Jaffa 1863-1983*, Saint Andrew Press, Edinburgh 2000.

Graham, James, *Jerusalem Its Missions, Schools, Converts &c. Under Bishop Gobat*, London 1858.

Greenberg, Ela, *Preparing the Mothers of Tomorrow Education and Islam in Mandate Palestine*, University of Texas Press, Austin 2010.

Gregor, John Mac, *The Rob Roy on the Jordan*, Niler, Red Sea & Gennasereth & c, John Murray, London 1870.

Güngör, Erol, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

Haydaroğlu, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Hodgkin, Henry T., *Friends Beyond Seas*, Headley Bros Publishers, London 1916.

Isobel Goodwin, *May You Live to be 120! The Story of Tabeetha School, Jaffa 1863-1983*, Saint Andrew Press, Edinburgh 2000.

İngiliz Casusu Mr. Hempher'in Misyonerlik Faaliyetleri, Çev. Mehmet Can, Kamer Yayınları, 1992.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861), C. 6, TTK, Ankara 2007.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), C. 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

Karpat, Kemal H., Ottoman Population 1830-1914, The University of Wisconson Press, Madison 1985.

Kocabaşoğlu, Uygur, *Anadolu'daki Amerika - Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları-*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

Kurt, Songül Keçeci, *Yabancı Okullara Karşı Osmanlı Refleksi Özel İslam Mektepleri*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013.

Kütükoğlu, Mübahat S., *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Birinci Baskı, İzmir 2000.

Levy, Avigdor, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, The Darwin Press, Princeton, New Jersey 1992.

M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası 20. Yüzyıl Başları*, Hazırlayanlar: Rahmi Tekin, Yaşar Baş, OSAV, İstanbul 2003.

Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât ve İcrââtı XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

Maitland Kirwan, J. D., *Sunrise in Syria A Short History of the British Syrian Mission from 1860 to 1930*, British Syrian Mission, London 1930.

Marten, Michael, *Attempting to Bring the Gospel Home Scottish Missons to Palestine 1839-1917*, Tauris Academic Studies, London 2006.

Mildmay Mission to the Jews, a Summary of the Lord's Work (1887), Mildmay Mission to the Jews Printing Office, London 1888.

Miller, Ellan Clare, *Eastern Sketches: Notes of the Scenery, Schools and Tent Life in Syria and Palestine*, William Oliphant and Company, Edinburgh 1871.

Mortimer, Favell Lee, *Asya'da Uzaklarda Misyonerlerin Masum Olmayan Seyahat Notları*, Çev. Mert Akcanbaş, Destek Yayınevi, İstanbul 2011.

Musul-Van, Musul-Halep Seyahatleri, Almancadan Mütercimi: Karargâh-ı Umumi İkinci Şubesinde Memur Yüzbaşı Yusuf Rıza, İstanbul Matbaa-i Askeriye-Süleymaniye, 1331.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkubbe, İstanbul 2005.

Okan, Kenan, *Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerinde Bir İnceleme*, Millî Eğitim Bakanlığı Planlama-Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, Ankara Şubat 1971. [Millî Kütüphane (Ankara): Yer No: 1971 AD 4339].

One Hundred Syrian Pictures Illustrating the Work of the British Syrian Mission, Compiled by J.E.H., London 1904. [*Bodleian Library* (Oxford/İngiltere) Call Number: 1339 e.26]

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri, C. I-III, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2004.

Öke, M. Kemal, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

Özdemir, Bülent, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Nesturiler*, TTK Basımevi, Ankara 2009.

Perry, Yaron, *British Mission to the Jews in Nineteenth Century*, Frank Cass Publishers, London 2003.

Pınar, İlhan, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir 1608-1918*, Birinci Baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2001.

Pitman, Emma Raymond, *Mission Life in Greece and Palestine Memorials of Mary Briscoe Baldwin, -Cassell, Petter,* Galpin & Co.- London, Paris & Newyork.

Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934.

Rolleston, George, *Report on Smyrna*, Printed by George E. Eyre and William Spottiswoode, for Her Majesty's Stationery Office, London 1856.

Samiha Ayverdi, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, Kubbealtı Neşriyatı 3. Baskı, İstanbul 2005.

Saydam, Abdullah, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi, İstanbul 2014.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2006.

Sezer, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar* (1923-1938), TTK Basımevi, Ankara 1999.

Sırma, İ. Süreyya, *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri*, Beyan Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2011.

Somerville, A. N., *İskoç Misyonerin Gözüyle İzmir ve Çevresi*, (Çev. Asuman Lökçü), Tepekule Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2008.

Sönmez, Neslihan, Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü, YEM Yayın, İstanbul 1997.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri: 1839-1924, Haz. Mehmet Ö. Alkan, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Tarihi İstatistikler Dizisi C. 6, Ankara 2000.

The Autobiography of Theophilus Waldmeier, Missionary: Being an Account of Ten Years' Time in Abyssinia; and Sixteen Years in Syria, Printed at The Orphans' Printed Press, London 1886.

The Blue Book of Missions for 1907, Edited by Henry Otis Dwight, Funk & Wagnalss Company, Newyork & London 1907.

The Daughters of Syria, *A Narrative Efforts By the Late Mrs. Bowen Thompson for the Evangelization of the Syrian Females*, Edited by H. B. Tristram, Second Edition, London 1872.

Thompson, Wardlaw & Jhonson, Arthur N., *The British Foreign Missions (1837-1897)*, Blackie&Son Lmtd., Glasgow and Dublin 1899.

Tibawi, Abdul Latif, *British Interests in Palestine 1800-1901 A Study of Religious and Educational Enterprise*, Oxford University Press, 1961.

Tozlu, Necmettin, Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

Ubucini, F.H.A., *1855'de Türkiye*, C. I, Çev: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Vahapoğlu, Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992.

Wilkinson, Samuel Hinds, *The Life of John Wilkinson*, Morgan & Scott Ltd., London 1908.

World Atlas of Christian Missions, Edt. James S. Dennis, Harlan P. Bea, Charles H. Fahs, Student Volunteer Movement for Foreign Missions, Newyork 1911.

Yerasimos, Stefanos *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Bizans'tan 1971'e*, Türkçesi: Babür Kuzucu, C.1-3, 3. Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

Young, Robert, *Light in Lands of Darkness*, T Fisher Unwin, London 1883.

C. MAKALELER

A. Sünni, "Saadet-i Vatan Uğrunda", *Beyrut Vilayet Gazetesi*, 15 S. 1330 (4 Şubat 1912), No.: 1160, s. 1-2.

Ahmed Agayef, "Müthiş Rakamlar" *Hak Gazetesi* (İlavesi; 93 numrolu nüshasına merbuttur. No: 7), 1328 Haziran 1 (14 Haziran 1912).

Ahmed Agayef, "Müthiş Rakamlar-2" *Hak Gazetesi* (İlavesi; 107 numrolu nüshaya merbuttur. No: 9), 1328 Haziran 15 (28 Haziran 1912).

Ahmet Şerif, "Beyrut'ta Maarif-i Ecnebiyye", *Tanin*, 28 Nisan 1911, No.: 953.

Ahmet Şerif, "Maarif-i Ecnebiyye Karşı Maarif-i Osmaniyye – Terbiye-i Ecnebiyeye Karşı Terbiye-i Osmaniyye", *Tanin*, 30 Nisan 1911, No.: 955.

Aksu, Ayşe, *Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 6, S: 12, 2008, s. 207-241.

Akyüz, Yahya, "Cevdet Paşa'nın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine İlişkin Bir Layihası", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S: 3,1992, s. 85-114.

Bozkurt, Celil, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yeri (1929-1939)", *JASSS*, Volume 5, Issue 8, December 2012, s. 265-295.

Büyükkarcı, Süleyman, "İngiliz Okulları ve Tarihi Gelişimi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 6, Güz 1999, s. 147-210.

Cruickshank, Marjorie, "David Stow, Scottish Pioneer of Teacher Training in Britain", *British Journal of Educational Studies*, Vol. 14, No. 2 (May, 1966), s. 205-215.

Çetin, Atilla, "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", *Türk Kültürü*, S: 253, Yıl XXII, Mayıs 1984, s. 316-324.

Çetin, Atilla, "Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 10-11*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1983, s. 189-219.

Danacıoğlu, Esra, "Anglo-Sakson Misyoner Kaynaklarına Göre 19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir ve Batı Anadolu (Demografik Yapı, Eğitim Kurumları)", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, Haz: Tuncer Baykara, İzmir 1993, s. 263-279.

Dumont, Paul, "Jews, Muslims, and Cholera: Intercommunal Relations in Baghdad at the end of the Nineteenth Century", *The Jews of the Ottoman Empire*, Ed. Avigdor Levy, Darwin Press, Princeton 1994, s. 353-372.

Farah, Caesar E., "Protestanism and British Diplomacy in Syria", *International Journal of Middle East Studies 7 (1976)*, s. 321-344.

Gaster, M., "Sâmirîler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, MEB Yayını, İstanbul 1978, s. 148-167.

Gökbilgin, Tayyib, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, C. X, S. 40, TTK Ankara 1946, s. 641-703.

Karpat, Kemal H., "Jewish Population Movements in the Ottoman Empire, 1862-1914", *Studies on Ottoman Social and Political History*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2002, s. 146-168.

Keskinkılıç, Erdoğan, "Biblelands Arşivi ve Osmanlı Topraklarında İngiliz Misyoner Evangelist Faaliyetleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, S: 37, s. 102-120.

Kocabaşoğlu, Uygur, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İngiliz Konsoloslarının Siyasal Etkinlikleri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyum Tebliğleri*, Yayına Haz: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 179-187.

Kodaman, Bayram, “Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları (1838-1914)”, *Milli Kültür*, 1980, s. 23-33.

Kodaman, Bayram, “II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri sancağında Nesturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi”, *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 21-25 Eylül 1981)*, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 1099-1109.

Konan, Belkıs, “Osmanlı Devleti’nde Protégé (Koruma) Sistemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 58, S: 1, 2009, s. 169-188.

Levy, Avigdor, “Ottoman Jewry in the Modern Era, 1826-1923”, *The Jews of the Ottoman Empire*, Edited by Avigdor Levy, Darwin Press, Princeton, 1994, s. 98-150.

Maitland Kirwan, J. D., “Missions in Syria”, *The Times*, 30 December 1925, s. 6.

Marten, Michael, “Independent Women Missionaries in the Scottish School in Jaffa, 1918–1936: Identifying Subaltern Narratives”, *Interpreting Welfare and Relief in the Middle East*, Edited by Nefissa Naguib & Inger Marie Okkenhaug, Brill, Boston 2008, s. 107-128.

Massignon, Louis, “Mütevâli”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1979, s. 862, 863.

Monroe, Paul, “Education”, *Modern Turkey a Politico-Economic Interpretation 1908-1923 Inclusive with Selected Chapters by Representative Authorities,* by Eliot Grinnell Mears, The Macmillian Company, Newyork 1924, s. 117-140.

Otte, T. G., “Rumbold, Sir Horace George Montagu, ninth baronet (1869–1941)”, *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004; online edn, Jan 2008 [http://www.oxforddnb.com/view/article/35866, accessed 25 Aug 2013].

Öz, Mustafa, “Metâvile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV, Ankara 2004, s. 404, 405.

Özyürek, Mustafa “Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Eğitimci: Nakiye Elgün”, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S: 12, 2014, s. 29-46.

Pakalın, Mehmet Zeki, “Arşın”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, MEB Yayını, İstanbul 1983, s. 88.

Satılmış, Selahattin, “19. Yüzyılda Nesturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri”, *Belleten*, C. LXXI, S: 261, Ankara 2007, s. 653-688.

Simon, Rachel, “Jewish Female Education in the Ottoman Empire, 1840-1914”, *Jews, Turks, Ottomans a Shared History, Fifteenth through the Twentieth Century,* Edited by Avigdor Levy, Sycracuse University Press, Newyork 2002, s. 127-152.

Sonyel, Salahi R., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılışı”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, C. LV, S: 213, 1991, s. 359-370.

Sonyel, Salahi R., “The Protégé System in the Ottoman Empire”, *Journal of Islamic Studies,* 2:1 (1991), s. 56-66.

Şişman, Adnan, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Alman Müesseseleri”, *Ata Dergisi,* S: VII, Konya 1997, s. 129-153.

Tekindağ, Şehabettin, “Lübnan”, *İslam Ansiklopedisi*, C.VII., MEB Yayınları, İstanbul 1957, s. 101-107.

Yasdıman, Hakkı Şah, “İzmir, Denizli, Manisa, Uşak, Aydın ve Muğla Çevresinde Misyonerlik”, *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Birinci Baskı Kasım 2005, s. 349-358.

D. SÖZLÜKLER

Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Atalay, Hamit, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, TDK Yayını, C. 1-2, Ankara 1999.

Mostras, C., *Osmanlı İmparatorlğu Coğrafyası Sözlüğü*, Çev.: Ömer Öztürk, Yaba Yayınları, İstanbul 2012.

E. SALNAMELER

Devlet Salnamesi 1326.

SNMU, Matbaa-i Amire, İstanbul 1316-1321.

F. TEZLER

Adıtatar, Funda, "İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir 2011 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Dalyan, Murat Gökhan, "19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Taşkın, Ünal, Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

G. SÜRELİ YAYINLAR

The Times (14 July 1875; 23 January 1880; 1 May 1893; 13 December 1901; 2 November 1907; 15 February 1910; 8 August 1910; 15 March 1912; 22 March 1912; 30 December 1925; 30 November 1925; 1 March 1925).

Beyrut Vilayet Gazetesi, 15 Safer 1330 (4 Şubat 1912), No.: 1160.

Tanin, 28 Nisan 1911, No.: 953; *Tanin*, 30 Nisan 1911, No.: 955.

H. İNTERNET ADRESLERİ

http://kutsalkitap.info/tr-acts9.html 26/12/2012 11:00.

http://kutsalkitap.info/tr-gen22.html 27/04/2013 13:05.

http://tabeethaschool.org/english/gallery.php?id=5 01/02/2013 10:45.

http://www.huntleyandpalmers.org.uk/ixbin/hixclient.exe?a=file&p=huntley&f=huntley.htm 12/12/2012 11:00.

http://www.quakersintheworld.org/quakers-in-action/197, 27.10.2013, 13:15.

http://www.nationalarchives.gov.uk/default.htm

http://www.bhs.edu.lb/ 26.10.2013 18:15.

http://en.wikipedia.org/wiki/Brummana_High_School 26.12.2013 10:15.

http://en.wikipedia.org/wiki/Personal_life_of_Osama_bin_Laden 26.12.2013 10:15.

"Palestine Relief Fund", The North Western Advocate and the Emu Bay Times (Tas. : 1899 - 1919) 21 Jun 1918: 1. Web. 2 Nov 2013 <http://nla.gov.au/nla.news-article65107383>.

İNDEKS

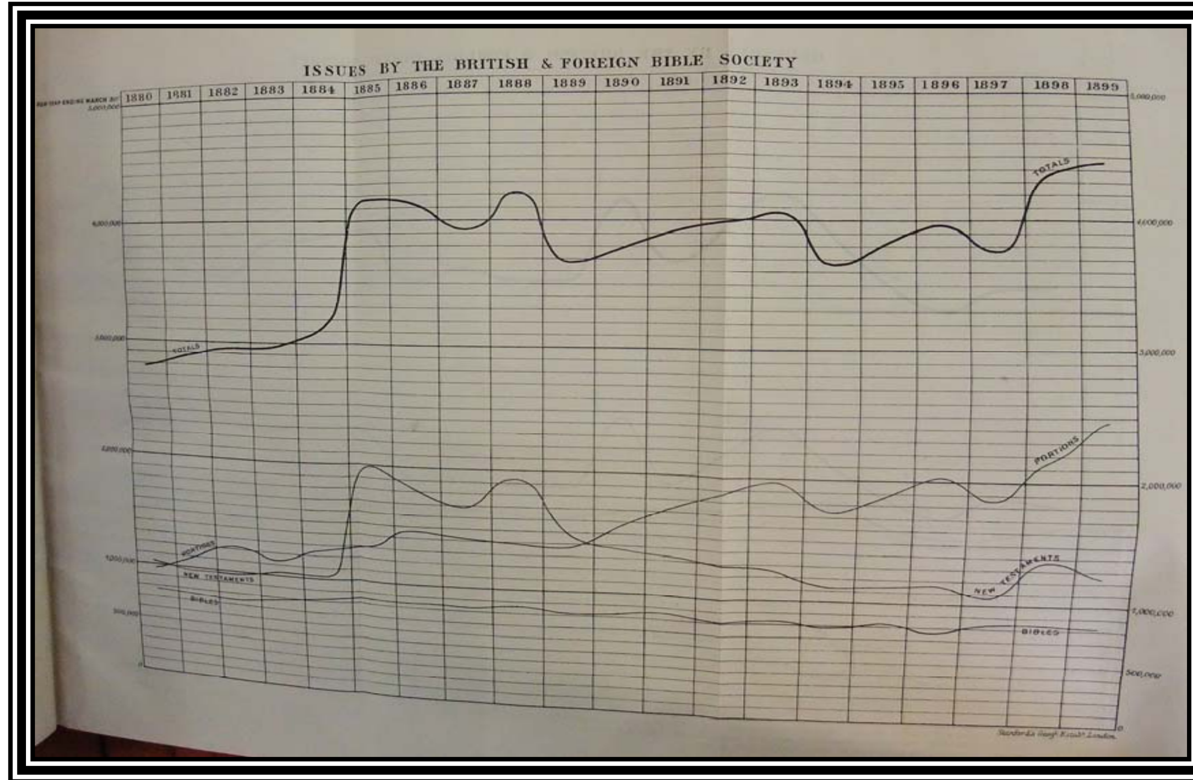
EKLER

EK 1: 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Konsoloslukları (Mısır Hariç)

	1825	1856	1871	1900
Başkonsolosluk	1	7	8	6
Konsolosluk	7	19	17	10
Konsolos Yardımcılığı	-	28	26	36
Konsolosluk Ajanlığı	3	13	2	9
Diğer Temsilcilikler	-	3	-	-
Toplam	11	70	53	61

Kaynak: Kocabaşoğlu, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İngiliz Konsoloslarının Siyasal Etkinlikleri", s. 182.

EK 2: *BFBS*'nin Basımını Yaptığı İncil, Yeni Ahit Ve Cüzlerin İstatistiki (1880-1899)

Kaynak: *The Ninety-Fifth Report of the BFBS*, London 1899.

EK 3: *LJS*'nin İstasyonları ve Personeli

İstasyonlar	**Papaz olarak atanan misyonerler**	**Papaz olarak atanmamış misyonerler ve ruhani olmayan temsilciler**	**Gezici kitapçılar, İncil okuyucuları, depocular yardımcılar**	**Okul öğretmenleri erkek/kadın**	**Toplam**
İstanbul	1	-	1	4	6
İzmir	1	-	1	-	2
Kudüs	4	2	9	5	20
Şam	1	1	1	-	3

Kaynak: *The Missionary Herald*, Vol. LXXI, No. VI., June 1875, s. 187.

EK 4: Pantaleon Sevastopoulos'un 1 Mart 1747 tarihli İlk Vasiyetinin Tercümesi ve 21 Temmuz 1754 tarihli İkinci Vasiyetinin Yasal Tercümesi

The Schedule A referred to in the Declaration.

Translation(from original in Codex of Evangelical School) of the FIRSTWILL of Pandeli Sevastopoulos

1st March 1747.

In the books of the School are clearly entered,in the order,all my donations,and those of my colleagues in the founding of this Institution of public utility for the teaching of the Holy Scripture and the lay Greek learning,which we established in a religious spirit and in the hope of Almighty, here in Smyrna in the year 1733.

As it is seen in the books of the School,I have subscribed,with my owun hand,the sum of piasters two thousand and six hundred as a foundation fund,of a permanent property of the School.To this was added by the undermentioned subscribers,my co-founders,the sum of one thousand and three hundred piasters.

Besides these,I have this 1st of March 1747 given as a gift to the said school as its property for ever my building (khani) situated in Fassoula and bringing an annual rent of three hundred piasters. So that the total foundation fund of the said School under this head amounts to 3800 p.besides the said khan,free of any encumbrance whatever.

I also bequeath to the said School my house at Narli-keuy,with its grounds,its garden and the field,as stated in the Archives of the School. And I do hereby ordain that out if the income of this property an annual salary of one hundred piasters should be paid to the teacher of beginners in elementary and a stipend of three hundred piasters a year to the professor of Greek and of the Scriptures. Another sum of one hundred piasters shall be annually given as a present to four pupils (25 piasters each)at the discretion of the trustees.

As regards the management of the School,I ordain that the present head-mastershould continue to manage it for life,as he has promised,and that he,with the sanction of the trustees,for the time being,should nominate his worthy successor.

There must always be four trustees in the property if the institution administrating in the fear of God,its financial affairs for the term of three years., They,then in council comprising the head-master,for the time being,will elect their successors.

I the founder,and my said colleagues and co-operators do hereby give up all tights on the property given to the Evangelical School in like manner all our relations of whatever degree,either of blood,or by marriage,are hereby excluded from that property and can have no claim or right whatever upon it.

We adlso place the said property out of the reach of any ecclesiastical or political authority,religion or law, and of any body in the whole world. We eliberately and in an unbiassed wish deposit the said Institution and all its property in the keeping of our Lord,so that no one,no kinsman of ours,no ecclesiastical or political authority,no person in the world,not even I the founder nor my colleagues shall have any claim upon it,but the only owner and possessor of this Evangelical institution will be our Lord.

This is the deliberate will of me and my colleagues that the Institution should remain firm unshaken under His protection in its work for ever.

In order,however,that no evil or other influences should ever disturb,or in any way change this Evangelical Institution,He himself invites this day the Godprotected arm of the powerful English Kingdom in these words: »If any man serve me,let him follow me,and where I am there shall also my servant be,if any man serve me,him will my Father honour»(St John's C. ch.XII,26), and places this,His Evangelical House under the golden wings of the English power in the words: »For whosoever will save his life shall lose it».»But whosoever shall lose his life for my sake and the Gospel's,the same shall save it». (St.Marks Gospel ch.VIII,35).

And I also the founder,considering how exposed the Greek race stands to treachery and attack,and low easily the work may be shaken,do invoke,the protection of the Godprotected power of mighty England and place this Institution and all its propertyat the knees and under the Godprotected shelter of the representative,for the time being of the reigning Sovereign in Smyrna,his Excellency the British Consul,my Master,and under the protection of the great and generous Levant Company,for the sheltering and keeping unshaken the said Evangelical Institution for the purpose for which it was founded,under the golden wings of the Royal power ,which they possess,as the protectors of the weak and servants of Almighty God.

And as in their usual humanity and loving care they have accepted this task of solitude,let them be the protectors and shelters of the Evangelical School against any attack,

attack,,whether from relative or from political or ecclesiastical authorities frustrating any such attack by the Godprotected might of the royal power.

And let his Excellency my master the British Consul for the time being,by the head of the trustees and the Overseer of the whole Administration of the said Institution that it should endure and remain firm and unshaken against the attacks of the whole world.

And I the founder,and my colleagues are from this day dispossessed of any claim or right whatever on that we have given for the permanent establishment of the said Evangelical Institution.

In token of this and for the due security of the Institution we have this day deposited this Testament in the Royal Register of the British Government in Smyrna,under his Excellency the Consul for the time being,under whose protection I wish that the School may remain unshaken and immovable.

This is my wish and that of my co-founders and colleagues,in witnessthereof we set our hand and sign our names.

Executed in Smyrna 1st March 1749.

Signed Pandeli Sevastopoulo I confirm the above.

Signed Witness: George Homero
John Courmouzi
Theodore Mavrocordato
Hadji Nicola Chryssoyanni
Athanase Crocodilo
Paraskevas Kyriakou
Hadji Eleftherios Frantzescos
Hadji Sava
Alexandre Condostavlos.

The ScheduleB referred to in the Declaration.

Legalized translation of the 2nd Will of Pandeli Sevastopoulo dated July 21 1754.

By the present formal deed I the Undersigned Pandeli Sevastopoulos declare and confirm that having founded and endowed a School for Evangelical teaching here in Smyrna, according to my promise,as I long ago wished to do,as appears from the Archives of the said School in 1743. I desire to day having attained to the limit of my years,and declare as master and disposer of my own property that whatever I have given and bequeathed to the said School both money and the khan which I possessed at Fassoula,shall remain dedicated to the Great God of Heyven and Earthaccording to my promise,under the protection of the most mighty English Government and under the supervision and control of their representative for the time being,for the instruction and maintainance of the poor and needy people pupils who their attend. As concerns

concerns all other of my property moveable and immoveable I
have dedicated from that time till now, I of my own free will
renounce all right thereby, alienate and exclude therefrom
other whatsoever of my heirs and claimants to this my found-
ation, and the Great God, the Only Supreme being, remains hence-
forth Lord and Disposer of this foundation, and I call before
awful judgement seat all who believe in and tremble before
the living God, the God of vengeance, the God of Heaven and
Earth, to respect the said foundation, that it may continue to
be for the instruction and the maintainance of the poor for
ever and ever.

In witness thereof and in testimony of my spontan-
eous wishes and decision I have set my signature here below
with my own hand and as a written memorial in the presence
of the following trustworthy witnesses.

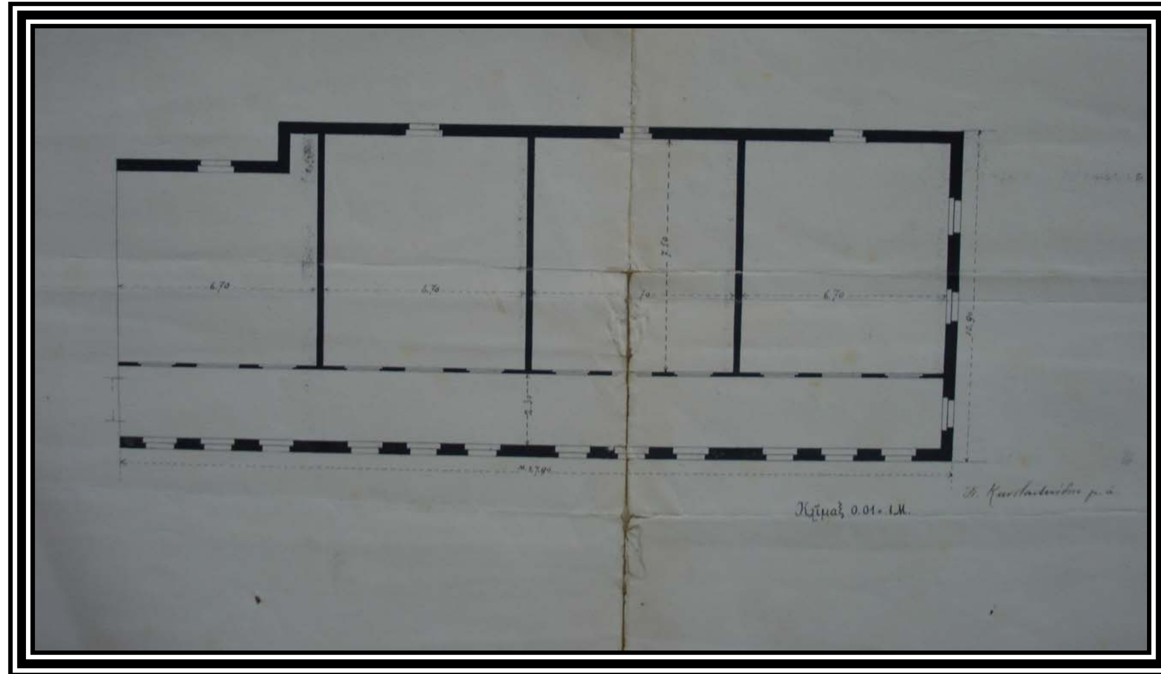
Smyrna July 21 1754.

Signed Pantaleon Sevastopoulos

signatures of sworn witnesses.

Kaynak: *TNA*, FO 369/3330, K 21684/21684/244.

EK 5: Evangelik Rum Mektebi'ne İlave Edilen Dört Dershanenin Planı[1134]

[1134] *BOA*, ŞD. 1447/28, 5 Recep 1339 (15 Mart 1921), Lef 39.

EK 6: Hammadde

EK 7: İncil öğretici kadın

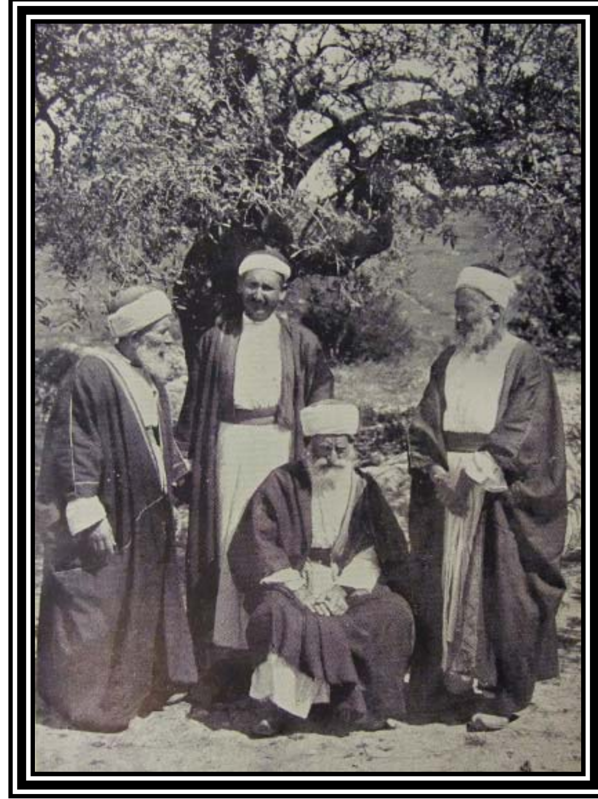
Kaynak: Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…*,s. 58-59; 74-75

EK 8: Müdire Miss Thompson ve Enstitüden Bir Grup Kız

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures …*

EK 9: *BSM* Üyeliğine Kabul Edilmiş Dürziler

Kaynak: Maitland Kirwan, *Sunrise in Syria…,* s.10-11.

EK 10: *BSM* Btater School-Lübnan

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures … Okulun öğrencilerinin çoğu Dürzi'dir.*

EK 11: Theophilus Waldmeier'e Göre Beyrut ve Çevresindeki Okulların İstatistikleri

BEIRUT SCHOOL STATISTICS.

	Schools.	Teachers.	Boys.	Girls.	Total.
Protestant Schools, high and common	30	116	761	2281	3042
Orthodox Greek	15	33	928	425	1353
Papal Greek (Melchites)	3	11	227		227
Maronites	10	25	820		820
Syriac	1	2	80		80
Jewish	3	7	125		125
Jesuit, high and common	14	29	1024		1024
Sisters of Charity	4	31		1110	1110
Sisters of Nazareth	2	18		340	340
Mohammedan	11	23	805		805
	93	295	4770	4156	8926

PROTESTANT SCHOOLS OUTSIDE BEIRUT.

	Schools.	Teachers.	Boys.	Girls.	Total.
American Mission, high and common ...	80	115	3200	780	3980
Anglo-American Friends' Society on Mount Lebanon	10	12	272	72	344
British Syrian Schools	20	40	50	2000	2050
Irish Presbyterian Mission at Damascus...	10	11	396	30	426
Free Church of Scotland on Mount Lebanon	10	13	280	100	380
Society for Promoting Female Education in the East	1	4		60	60
Reformed Presbyterian Mission at Latakieh	7	10	300	100	400
	138	205	4498	3142	7640
Protestant Schools at Beirut	30	116	761	2281	3042
	168	321	5259	5423	10682

Kaynak: *The Autobiography of Theophilus Waldmeier…*, s. 170.

EK 12: St. Paul's School'daki Çocuklar-Şam

Kaynak: *The Daughters of Syria*, s. 328-329.

EK 13: *BSM* Müesseseleri (Beyrut)

Kaynak: *One Hundred Syrian Pictures* ... Eğitim Enstitüsü; aynı zamanda Âmâ Kız Okulu'nun içerisinde yer aldığı Uygulama Okulu ve Mr. Mentorr Mott tarafından yaptırılan La Maison (Ev).

EK 14: *FCS* MİSYONERLERİ

William Owen Allan: 1841'de misyoner tayin edildi. 1841-1850 ve 1874-1878 olmak üzere iki dönem Budapeşte ve Şam'de misyonerlik yaptı. 1878'de istifa etti.
Alexander Bisset: 1892'de misyoner tayin edildi. İstifa ettiği 1895'e kadar İstanbul'da misyonerlik yaptı.
James Dennistoun: 1847'de İstanbul'a misyoner tayin edildi. 1849'da istifa etti.
William Ewing: 1888'de Tiberias'a misyoner tayin edildi. 1896'da öldü.
Robert Hannington: 1884'te İstanbul'a misyoner tayin edildi. 1900'da istifa etti.
Carl Schwartz: 1844'te misyoner tayin edildi. İstifa ettiği 1864'e kadar İstanbul, Berlin ve Amsterdam'da misyonerlik yaptı.
John Soutar: 1893'te misyoner tayin edildi. İstifa ettiği 1900 yılına kadar Tiberias'te görev yaptı.
Alexander Thomson: 1845'te İstanbul'a misyoner tayin edildi. 1860'ta isifa etti.
J.E.H. Thomson: 1895'te Safed'e misyoner tayin edildi. 1899'da istifa etti.
Alex Tomory: 1847'de İstanbul'a misyoner tayin edildi. 1895'te öldü.
David Watt Torrance: 1884'te Tiberias'a misyoner tayin edildi. 1900'da istasyonda.
Duncan Curner: 1852'de İstanbul'a misyoner tayin edildi. 1857'de istifa etti.
George Pexall Wallace: 1895'te İstanbul'a misyoner tayin edildi. 1900'de istasyonda.

Kaynak: *Annals of the Free Church of Scotland 1843-1900,* s. 72.

EK 15: Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi 129. Madde

Kısm-ı Sânî **Mekâtib-i Husûsiye**
“**Yüz yirmi dokuzuncu madde:** Mekâtib-i husûsiye bazı mahallerde cemâ‘atler tarafından veyâ gerek tebe‘a-ı Devlet-i Aliyye ve gerek tebe‘a-ı ecnebiyeden olan efrâd ve eşhâsdan biri cânibinden ücretli veyâ ücretsiz olarak ihdas ve te’sîs olunan mekteblerdir ki bunların masârıfât ve muhassasâtı ya müessisleri tarafından veyâhud merbût oldukları vakıfları cânibinden idâre ve rü’yet kılınır. Memâlik-i Şâhâne’de bu nevi‘ mekteblerin te’sîsine evvelâ muallimlerinin yedinde Maârif Nezâreti cânibinden veyâhud mahallî maârif idâresinden şehâdetnâme bulunmak ve sâniyen bu mekteblerde âdâbâ ve politikaya mugâyir ders okutdurulmamak içün ta‘lîm olunacak derslerin cedveli ve kitabları Maârif Nezareti’nden veyâhud mahallî maârif idaresinden tasdîk edilmek üzre taşrada ise vilâyet maârif idaresi ile vilâyet vâlisi tarafından ve Dersaâdet’de Maârif Nezâreti canibinden ruhsat-ı resmiye verilir. Bu üç şart kâmilen mevcûd olmadıkça mekâtib-i husûsiye küşâdına ve devâmına ruhsat verilmez ve hilâfında hareket vuku‘-ı takdirinde men‘ ve sedd olunur. Mekâtib-i husûsiye küşâd edenlerin ta‘yîn edecekleri hocaların yedlerinde şehâdetnâme bulundukları hâlde ânı maârif idaresine tasdîk etdirmeleri lâzım gelecekdir.”

Kaynak: Mahmud Cevad, s. 445. Nizamnamenin tam metin çevirisi için bkz. s. 424-459).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Yunus Emre UÇAN

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 8 Mart 1980, Yahyalı

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 553 575 13 53

Fax: +90 352 437 88 34

email: yeucan@erciyes.edu.tr

Yazışma Adresi: Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü A Blok Kat: 1 No: 214 38039 Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2006
Yüksek Lisans (Tezsiz)	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2004
Lisans	EÜ Fen-Edebiyat Fakültesi	2003
Lise	Kayseri Lisesi, Kayseri	1998

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2006-Halen	EÜ Eğitim Fakültesi	Araştırma Görevlisi

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

Uçan, Yunus Emre, İstila-yı İslam, Çeviri, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012.

Dağ, Mustafa; Uçan, Yunus Emre, "Sovyetlerin (Rusya) Suriye'deki Kürdizm Politikası (1946-1950)", *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu-Bildiriler*: *Ankara 9-10 Ocak 2014*, C. II, TTK, Ankara 2014, s. 61-84.